जैन साईट JAINSITE.com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

JAINSITE E-BOOKS LITERATURE

JAIN HISTORY • JAIN GRANTH • JAIN SUTRA
JAIN VIDHI • JAIN STORY • JAIN ASTROLOGY

And Many More Books in Gujarati, Hindi & English

જૈનસાઇટ ઈ-બુક્સ લિટરેચર ના સંપુર્ણ લાભાર્થી

શ્રી શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, અંધેરી (પૂર્વ)

પાર્શ્વદર્શન બિલ્ડીંગ, ડૉ. સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણ રોડ,
(જુના નાગરદાસ રોડ), અંધેરી (પૂર્વ), મુંબઈ – ૪૦૦ ૦૬૯.

www.jainsite.com

Blessings : **P. P. PANYAS SHREE NIPUNCHANDRA VIJAYJI M. S.**

Inspired by : **MUNI BHAGYACHANDRA VIJAYJI M. S.**

Created by : nikhil sambhav NEVER STOP

E-mail: info@jainsite.com • Tel.: 09867711171

।। ૐ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથાય નમઃ ।।

જૈન ઈ-બુક્સ ના સંપુર્ણ લાભાર્થી

શ્રી શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, અંધેરી (પૂર્વ)

॥ ॐ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથાય નમઃ ॥

ટ્રસ્ટની નોંધણી નં. F-4210 (BOM)
સોસાયટીની નોંધણી નં. Bombay 381/1976 G.B.B.S.D.

શ્રી શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, અંધેરી (પૂર્વ)

પાર્શ્વદર્શન બિલ્ડીંગ, ડૉ. સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણ રોડ, (જુના નાગરદાસ રોડ),
અંધેરી (પૂર્વ), મુંબઈ – ૪૦૦ ૦૬૯.

પ્રસ્તાવના

અનેક પરમોપકારક આચાર્ય દેવ જ્ઞાની, તપસ્વી મુનિરાજ, સેવાભાવી સાધ્વીજી ભગવંતોના અદ્વિતિય-અદ્‌ભૂત-અવર્ણનીય આશિર્વાદથી તથા મહાપવિત્ર મંત્રોચ્ચાર અને વિધિ વિધાન દ્વારા સ્થાપિત આકર્ષક અલૌકિક અનેરૂ અને મનમોહક ૨૩મા ભગવાન શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથજી મનોરમ્ય, નેત્ર દિપક લાવણ્યમય પ્રતિમાજીને મૂળનાયક તરીકે બિરાજમાન કરેલ દેવવિમાન તુલ્ય તીર્થસમ જિનાલય એટલે મારું-તમારું અને આપણા સહુનુ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથજીનું શિખરબંધી જિનાલય તથા ધીર-વીર-ગંભીર-સરળ-ભક્તિ-ધાર્મિક પાપભીરૂ દાનવીર અને ઉત્તમોત્તમ શ્રાવક-શ્રાવિકાઓથી બનેલો ૨૫મા તીર્થંકર તરીકે ઓળખાતો શ્રી શ્વે. મૂ. જૈન સંઘ, અંધેરી (પૂર્વ) એટલે અમારો શ્રી અને સરસ્વતીથી સભર બનેલો વિનયી-વિવેકી અને ગુરૂભગવંતોનો કૃપાપાત્ર બનેલ ચારે તરફ એ દશે દિશાઓમાં જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્ ની યશોગાથા નો વિજયઘોષ ૧૪ રાજલોકમાં ગુંજતો કરનાર એટલે અમારો શ્રી શ્વે. મૂ. જૈન સંઘ અંધેરી (પૂર્વ) અનેક નાના મોટા ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો કરનાર શ્રી સંઘોને મદદરૂપ બનનાર, અનેક પાંજરાપોળોને સહાયભૂત થનારો અનેક સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોના વૈયાવચ્ચમાં સદાય અગ્રેસર, ગૃહ જિનાલયમાંથી શરૂ થયેલ આજે ઉત્તુંગ ગગનચુંબી આકર્ષક શિખરબદ્ધ જિનાલય જેમાં દેવ-દેવીઓની દેવકુલિકાઓ શોભી રહી છે. શ્રી સંઘમાં કાયમી આયંબિલ ખાતુ-બે બે પાઠશાળાઓ, જ્ઞાનભંડાર એટલે શ્રી સંઘ શક્તિનું નમૂનેદાર નજરાણું કહેવાય.

યુગદિવાકર પ. પૂ. ઉપકારી ગચ્છના નાયક આ. ભ. શ્રી વિજય ધર્મસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની શુભ પ્રેરણા માર્ગદર્શક તથા તેમની શુભ નિશ્રામાં નિર્મિત અને સ્થાપિત શ્રી જિનાલય તથા પ. પૂ. શતાવધાની આ. ભ. શ્રી જયાનંદસૂરીજીની પ્રેરણાથી તા. ૪-૪-૧૯૭૬ માં શ્રી સંઘની સ્થાપનાના સુંદર વિચારોનું બીજ આજે ઘેઘુરો ઘટાદાર વૃક્ષ સમાન બન્યો છે. ચમત્કારી અને અલૌકિક મૂળનાયક શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ ભગવાનના દર્શન કરીને જૈન-જૈનતરોની ઇચ્છાઓ ફળીભૂત થઈ છે.

નિસહાય-અબોલ બનેલા ઢોરોની અને પાંજરાપોળોને અમારા શ્રી સંઘે ઉદાર હાથે મદદ કરી છે તથા હાલમાં કેળવણી ક્ષેત્રે, મેડીકલ ક્ષેત્રે, સાધર્મિક ક્ષેત્રે, અનુકંપા ક્ષેત્રે પણ શ્રી સંઘની જ એક શાખા શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ ફાઉન્ડેશન દ્વારા આર્થિક સહાય ચાલુ છે.

શ્રી શ્વે. મૂ. જૈન સંઘ વતી

પ્રમુખ

ગ્રંથાંક - ૮૪

કર્મગ્રન્થ સાર્થ

ભાગ ૧ લો

[૧. કર્મવિપાક : ૨. કર્મસ્તવ]

जैन साईट
JAINSITE.com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

—: પ્રકાશકઃ :—

શ્રીમદ્ યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા
અને
શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ, મહેસાણા.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

॥ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ ॥

ગ્રંથાંક-૮૪

તપાગચ્છાચાર્ય શ્રીમદ્દ્દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ
વિરચિત

નવ્ય-કર્મગ્રન્થ-ભાગ ૧ લો

[૧ કર્મવિપાક : ૨ કર્મસ્તવ]

મુનિ મહારાજ શ્રી જીવવિજયજી વિરચિત સ્તબકાર્થ
અને
શ્રી પ્રભુદાસ બેચરદાસ પારેખ સંકલિત
કર્મગ્રંથ પ્રદીપ સાથે

JAINSITE.com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

卐

: પ્રકાશક :

શ્રી બાબુલાલ જેશિંગલાલ મહેતા
ડા. મફતલાલ જે. શાહ
ઓ. સેક્રેટરીઓ

શ્રી યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા અને
શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ, મહેસાણા (ઉ. ગુ.)
[સ્વ. શેઠ વેણીચંદ સુરચંદ સંસ્થાપિત]

આવૃત્તિ ૬ ઠ્ઠી } મૂલ્ય { પ્રત. ૨૦૦૦
વીર સં. ૨૫૧૫ } ૯-૦૦ { વિ. સં. ૨૦૪૫

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પ્રાપ્તિસ્થાન

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ
મહેસાણા (ઉ. ગુ.)
૩૮૪૦૦૧

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ
પાલીતાણા (સૌરાષ્ટ્ર)
૩૬૪૨૭૦

અનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠ
૧ કર્મવિપાક (૧લો કર્મગ્રંથ)	૧
૨ કર્મવિપાક—પ્રદીપ	૧૧૨
૩ કર્મસ્તવ (૨જો કર્મગ્રંથ)	૨૭૪
૪ કર્મસ્તવ—પ્રદીપ	૩૪૩
૫ સત્તાવિષે સ્પષ્ટીકરણ	૩૮૦

*

: મુદ્રણસ્થાન :
નીતિન જે. બકાણી
અરિહંત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,
સોમાભાઇ ચેમ્બર્સ,
લુણસાવાડ, દરિયાપુર,
અમદાવાદ—૧ ફોન : ૩૪૭૮૦૯

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પ્રસ્તાવના

આ અગાઉ આ ગ્રંથની પાંચ આવૃત્તિ છપાઈ ચુકી છે. પાંચમી આવૃત્તિની ૩૦૦૦ નકલ ખલાસ થતાં આ આવૃત્તિની ૨૦૦૦ નકલો છપાવેલ છે.

આ આવૃત્તિમાં પાંચમી આવૃત્તિની માફક પહેલો અને બીજો કર્મગ્રંથ જ છપાવેલ છે. અને તેમાં પાંચમી આવૃત્તિ પ્રમાણે પરિશિષ્ટ-રૂપે **કર્મગ્રંથ-પ્રદીપ** પણ લેવામાં આવેલ છે. જે કર્મગ્રંથના અભ્યાસીઓના બુદ્ધિવિકાસ માટે ઉપયોગી થશે. તેમજ બીજા કર્મગ્રંથના પ્રદીપમાં સંસ્થાના ભૂતપૂર્વ સ્વ. વિદ્યાર્થી શિવલાલ સૌભાગ્યચંદનું લખેલ **સત્તા પ્રકરણ** પણ વિસ્તૃત માહિતી જાણવા ઇચ્છનાર માટે દાખલ કરવામાં આવેલ છે.

આ આવૃત્તિની સાઈઝ અભ્યાસકોને ઉપયોગી થાય તે હેતુથી ક્રાઉન ૮ પેજી સાઇઝને બદલે ક્રાઉન સોળપેજી રાખવામાં આવેલ છે.

આ આવૃત્તિમાં કાંઈ સ્ખલનાઓ જણાય તે સુજ્ઞ વાચકોને જણાવવા વિનંતિ છે. જેથી હવે પછીની આવૃત્તિમાં યોગ્ય સુધારો થઈ શકે.

દૃષ્ટિદોષથી કે પ્રેસદોષથી થયેલ ભુલો અંગે ક્ષમા યાચીએ છીએ. ખાસ ભુલોનું શુદ્ધિપત્રક આપવામાં આવેલ છે. તે પ્રમાણે સુધારી લેવા વિનંતિ છે.

લિ૦

મહેસાણા — શ્રી બાબુલાલ જેશિંગલાલ મહેતા

ડૉ. મફતલાલ જે. શાહ

આ. સુ. ૫ — ઓ. સેક્રેટરીઓ

વિ. સં. ૨૦૪૫ — શ્રી યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા અને

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ—મહેસાણા

જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્ JAINSITE.com

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શુદ્ધિપત્રક

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૫	૨૦	તત્રોત્તર	તત્રોત્તરં
૫	૨૨	સામગ્રાવશે	સામગ્રીવશે
૨૪	૧૮	શ્રૂત	શ્રુત
૨૪	૨૦	ંજ્ઞાક્ષર	સંજ્ઞાક્ષર
૩૦	૧૪	.શ્રુત	શ્રુત
૬૩	૨૧	ણાइज्ज	ણાइज्जा
૭૨	૧૮	લાબ્ધ.	લબ્ધિ.
૧૧૪	૪	માડે	માટે
૧૪૫	૫	રણોની	કરણોની
૧૯૭	૨૩	વક્રિય	વૈક્રિય
૨૪૭	૭	શ્રત...શ્રત–	શ્રુત...શ્રુત–
૨૬૮	૫	ગ્રથોમાં	ગ્રંથોમાં
૨૮૫	૮	ગુણઠાણાના	ગુણઠાણાનો
૨૮૮	૧૪	દાષ્ટ	દૃષ્ટિ
૩૦૪	૪	અત	અંત
૩૦૪	૨૩	.પૂર્વાનો	.પૂર્વીનો
૩૦૬	૨૩	થીણ–	થીણ–
૩૩૫	યંત્રમાં પંક્તિમાં છેલ્લી	[illegible]	[illegible]
૩૫૯	૧૧	ાયત	નિયત
૩૭૬	૧૪	આધકાર	અધિકાર

जैन साईट
JAINSITE.com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સમ્યગ્-દર્શન-જ્ઞાન ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ

ગ્રન્થાંક-૮૪

શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરિ વિરચિત–

સાર્થ કર્મગ્રન્થો.

ભાગ ૧ લો.

नम्र सूचन

इस ग्रन्थ के अभ्यास का कार्य
पूर्ण होते ही नियत समयावधि में
शीघ्र वापस करने की कृपा करें.
जिससे अन्य वाचकगण इसका
उपयोग कर सकें.

પ્રકાશક :

શ્રીમદ્ યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા

અને

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ મહેસાણા [ઉ૦ ગુ૦]

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પૂ૦ જીવવિજયજી મહારાજ કૃત—

સ્તબકાર્થઃ

मङ्गलाचरणम्

[आर्या छन्दः]

प्रणिपत्य जिनं वीरं, वृत्त्यनुसारेण जीवविजयाह्वः ।
वितनोमि स्तबकार्थं, कर्मग्रन्थे सुगमरीत्या ॥१॥
गहनार्थोऽयं ग्रन्थो, मन्दधियां वृत्तयोऽपि दुर्बोधाः ।
तेषामनुग्रहकृते, न्याय्यं स्तबकार्थकरणं मे ॥ २ ॥

JAINSITE.com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

[શ્રી વીર પરમાત્માને પ્રણામ કરી; જીવવિજય નામનો હું મુનિ કર્મગ્રંથનું સરલ વિવેચન રચું છું. ૧

આ ગ્રંથ તો મહાન્ છે જ, અને બાળ જીવોની બુદ્ધિ મંદ હોય છે, તેથી તેઓના લાભ માટે આ ટુંક વિવેચન કરવાનો મારો પ્રયાસ સફળ થશે. ૨]

પ્રશ્ન- "કર્મગ્રંથ" તે શું કહીએ?

ઉ૦ જીવે મિથ્યાત્વાદિક હેતુએ કરીને કરીએ—આત્મા સાથે પુદ્ગલ બાંધિયે, તે-કર્મ્મ કહીએ.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

क्रियते, इति कर्म्म, इति व्युत्पत्तेः

તે કમ્મનું=મૂળોત્તર પ્રકૃતિભેદે કરી, તથા-પ્રકૃતિઃ સ્થિતિઃ રસઃ પ્રદેશાદિઃ ભેદે કરી તથા-બંધઃ ઉદયઃ ઉદીરણાઃ અને સત્તાદિઃ ભેદે કરી, ગ્રથન-રચવું-પ્રતિપાદન છે જેને વિષે=તે કમ્મગ્રન્થ કહીએ.

તિહાં-પ્રથમ કમ્મવિપાક નામે કમ્મગ્રંથ કહે છેઃ

(૧)

કર્મવિપાક કર્મગ્રંથઃ

મંગળાચરણઃ વિષયઃ પ્રયોજનઃ અને કર્મનો વ્યુત્પત્યર્થઃ

सिरि-वीर-जिणं वंदिअ, कम्म-विवागं समासओ वुच्छं।
कीरइ जिएण हेउहिं जेणं-तो मन्नए "कम्मं" ॥१॥

શબ્દાર્થ :-

સિરિવીર=શ્રી વીર જિનેશ્વરને, વંદિય=વંદન કરીને. કમ્મ-વિવાગં=કર્મ-વિપાક સમાસઓ=ટુંકામાં. વુચ્છં= કહીશ. કીરઈ=કરાય છે. જિએણ=જીવે. હેઉહિં=હેતુ- ઓવડે. જેણં=જેથી. તો=તેથી, ભન્નએ=કહેવાય છે. કમ્મં=કર્મ ૧.

ગાથાર્થ :-

શ્રી મહાવીરસ્વામીને વંદન કરી, કર્મવિપાક

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

[નામનો ગ્રન્થ] હું હુંકામાં કહેવાનો છું.

જેથી—

જીવવડે હેતુઓ દ્વારા "કરાય" છે,

તેથી—

"કર્મ" કહેવાય છે. ૧

સિરિ=શ્રીઃ તે-અતિશય, પ્રાતિહાર્યાદિક તીર્થંકરલક્ષ્મી. તેણે કરી સહિત એવા વીર=તે-પરીસહાદિક સહવા સમર્થ. જિણં=તે-રાગદ્વેષના જીપણહાર. એહવા **શ્રી વીરજિન** પ્રત્યે વંદિય—વાંદીને. કમ્મંનો જે વિપાક=પ્રકૃતિપ્રતિપાદન રૂપ, તે **સમાસઓ**—સંક્ષેપથકી કહીશ.

એટલે-કમ્મંવિપાક નામા પહેલો કર્મગ્રંથ કહું છું.

હવે—

કમ્મં : તે શું ? તે કહે છે.

અંજનચૂર્ણના ડાબડાની પેઠે નિરંતર પુદ્ગલે કરીને ભર્યા લોકને વિષે **ક્ષીર-નીરને** ન્યાયે: અને **લોહાગ્નિને** ન્યાયે: કર્મપુદ્ગલની વર્ગણા જીવે પોતાના આત્મા સંઘાતે –મિથ્યાત્વઃ અવિરતિઃ કષાયઃ યોગઃ રૂપ અભ્યંતર હેતુઓએ કરી,તથા"**પડિણીયત્તણનિન્હવ**" ઇત્યાદિ બાહ્ય હેતુઓએ કરીને,–સંબદ્ધ કરીએ, તે **કમ્મં** કહીએ.

તે કમ્મં : **રૂપીઃ** છે, **અરૂપીઃ** નથી. આત્માને કમ્મંનો કીધો ઉપઘાત થાય છે, તે માટે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ઇહાં– કોઇ કહેશે,–કે "આત્માને રૂપી કમ્મનો કીધો ઉપઘાતઃ અનુગ્રહઃ કેમ ઘટે ?"

તેનો ઉત્તર એ છે, કે "ડાહ્યા મનુષ્યને પણ મદ્ય–પાનાદિકે મતિનો ઉપઘાત થાય છે, અને બ્રાહ્મી પ્રમુખ ઔષધિએ અનુગ્રહ પણ થતો દીસે છે.

એ પુદ્ગલયોગે જેમ બાહ્યથકી અરૂપી જીવને ઉપઘાતઃ અનુગ્રહઃ થાતો દીસે છે, તેમ કમ્મવર્ગણાએ કરીને જીવને ઉપઘાતઃ અનુગ્રહઃ થાય છે."

તથા–જીવ સમયે સમયે શુભાશુભ કમ્મ બાંધે છે, છોડે છે, પણ પ્રવાહથકી કર્મબંધ અનાદિ છે.

"अणाइयं तं पवाहेणं–इति वचनात्".

અન્યથા–કર્મની આદિ કહીએ, તો–તે કમ્મબંધ થકી પૂર્વે, જીવ કમ્મરહિત હોવો જોઇએ; અને તે "કમ્મબંધ રહિતને કમ્મબંધ થયો." કહિયે, તો સિદ્ધને પણ કમ્મ-બંધ થાય.

તે માટે કમ્મબંધ તે અનાદિ છે.

ઇહાં, કોઇ કહે કે–" અનાદિ સંયોગનો વિયોગ કેમ થાય ?"

તત્રોત્તર—

"કંચન અને ઉપલનો સંયોગ અનાદિનો છે, તેનો તથાવિધ સામગ્રાવશે વિયોગ થાય છે, તેમ જીવ–કર્મનો પણ

જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્
www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તથાવિધ સામગ્રીવશે ભવસ્થિતિ પરિપાકે આત્યંતિક વિયોગ થાય છે. ફરી તેને પાછો સંયોગ ન થાય. काञ्चनोपलवत्.॥१॥

તે કર્મના-લાડુના દૃષ્ટાંતપૂર્વક ચાર પ્રકારોઃ અને મૂળોત્તર ભેદોઃ—

पयइ-ठिइ-रस-पएसा, तं चउहा मोअगस्स दिट्ठंता ।
मूल-पगइट्ठ-उत्तर-पगइ-अडवन्न-सय-भेयं ॥२॥

શબ્દાર્થ :—પયઇ-ઠિઈ-રસ-પએસા= પ્રકૃતિઃ સ્થિતિઃ રસઃ અને પ્રદેશઃ ને આશ્રયીને તં=તે.ચઉહા=ચાર પ્રકારે. મોઅગસ્સ=લાડુના દિટ્ઠંતા=દૃષ્ટાંતે કરીને. મૂલ-પગઇટ્ઠ-ઉત્તર-પગઈ-અડવન્નસય-ભેયં=મૂળ પ્રકૃતિએ આઠ, અને ઉત્તર પ્રકૃતિએ એકસો અઠ્ઠાવન ભેદોવાળું. ૨

जैनम् जयति शासनम्

ગાથાર્થ :

મૂળ પ્રકૃતિએ આઠઃ અને ઉત્તર પ્રકૃતિએ એકસો અટ્ઠાવનઃ ભેદોવાળું તે કર્મ પ્રકૃતિ : સ્થિતિ : રસ : અને પ્રદેશ : ને આશ્રયીને લાડુને દૃષ્ટાંતે ચાર પ્રકારે છે. ૨

કર્મનો સ્વભાવ : તે—પ્રકૃતિ ૧. કાળનું માન : તે—સ્થિતિ ૨. કર્મ પુદ્ગલના શુભ—અશુભ રસનું તીવ્ર—મંદ-પણું : તે અનુભાગ ૩. અને પુદ્ગલનાં દળિયાંનું માન :તે—પ્રદેશ કહીએ—૪.

એમ ચાર પ્રકારે કર્મ છે તે મોદક—લાડુઆને દૃષ્ટાંતે જાણવાં.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

प्रकृतिस्तु स्वभावः स्यात् स्थितिः कालावधारणम् ।
अनुभागो रसो ज्ञेयः प्रदेशो दल-संचयः ॥११॥

"એ મોદકના દૃષ્ટાંત થકી જાણવો." તે કેમ ?

તે કહે છે—

જેમ—કોઇ વાતાપહારી સુંઠાદિ દ્રવ્યે નિષ્પન્ન મોદક તે-પ્રકૃતિએ-સ્વભાવે-વાયુનેજ ટાળે વળી પિત્તાપહારી દ્રવ્યે નિષ્પન્ન, તે પિત્તનેજ ટાળે; વળી-કફાપહારી દ્રવ્યે નિષ્પિન્ન, તે કફને ટાળે. તેમ-કર્મ પણ. કોઈક જ્ઞાનને આવરે, કોઈ દર્શનને-દેખવાને આવરે, ઇત્યાદિ-તે **પ્રકૃતિ** કહીએ. ૧

તથા-કોઇક મોદક એક દિન જ રહે, કોઇક બે દિન રહે; યાવત્ કોઇ માસ લગે રહે, તે ઉપરાંત-વિણસે. તેમ-કોઇ કમ્મની સ્થિતિ ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ: કોઇકની ૩૦ કોડાકોડી સાગર પ્રમાણ: કોઇકની ૭૦ કોડાકોડી સાગર પ્રમાણ: હોય; ઇત્યાદિ. એ **સ્થિતિ** કહિયે ૨.

તથા-સ્નિગ્ધઃ રૂક્ષઃ મધુરઃ કટુકાદિકઃ રસ. તે કોઈક મોદકનો એક ગુણ હોયઃ કોઇકમાં દ્વિગુણઃ ત્રિગુણઃ ચતુર્ગુણઃ પણ હોય તેમ-કમ્મનો કોઈ વખત એકસ્થાનીય રસ હોયઃ અને કોઇ વખત તીવ્રઃ તીવ્રતરઃ કષાયને યોગે દ્વિસ્થાનીયઃ ત્રિસ્થાનીયઃ ચતુઃસ્થાનીયઃ રસ હોય. એ-**રસ** કહીએ ૩.

તે મોદકના પ્રદેશ તે-કણિયા રૂપ. તે કોઇ એક પસલી પ્રમાણઃ કોઈ એક પાશેરઃ અધશેરઃ શેરઃ પ્રમાણ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

હોય. તેમ-કોઇ કર્મનાં દળિયાં કોઇકને થોડાં: કોઇકને ઘણાં. એ-પ્રદેશ. ૪

એ મોદકનો દષ્ટાંત જાણવો.

હવે, તે કર્મની મૂળ પ્રકૃતિ: આઠ છે, અને તે મૂળ પ્રકૃતિની ઉત્તરપ્રકુતિ=તે ઉત્તરભેદ; એકસો અઠ્ઠાવન છે. ॥૨॥

ઉત્તર ભેદોની સંખ્યા સાથે મૂળ પ્રકૃતિનાં નામો:-

इह नाण-दंसणावरण-वेय-मोहाउ-नाम-गोआणि ।
विग्घंच पण-नव-दु-अट्ठवीस-चउ-तिसय-दु-पण-विहं॥३॥

શબ્દાર્થ :—ઈહ=અહીં **નાણ-દંસણાવરણ-વેઅ-મોહાઉ--નામ-ગોઆણિ**=જ્ઞાન અને દર્શનાવરણીય: વેદ: મોહ: આયુષ નામ: ગોત્ર: **વિગ્ઘં**—અંતરાય. **પણ નવ-દુ-અટ્ઠવીસ-ચઉ-તિસય-દુ-પણ-વિહં**-પાંચ: નવ: બે: અઠ્ઠાવીશ: ચાર: એકસો ત્રણ: બે: તથા પાંચ: ભેદોવાળું. ૩

ગાથાર્થ:

અહીં—પાંચ: નવ: બે: અઠ્ઠાવીશ: ચાર: એકસો ત્રણ: બે: અને પાંચ ભેદો વાળા જ્ઞાન-દર્શનનાં આવરણ: વેદનીય: મોહનીય: આયુષ: નામ: ગોત્ર અને અંતરાય: (કર્મ) છે. ૩

ઇહાં=પ્રવચનને વિષે.

વિશેષાવબોધરૂપ-જ્ઞાનને આવરે-ઢાંકે, તે-જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કહીએ ૧

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સામાન્યાવબોધરૂપ-દર્શનને એટલે-ઇંદ્રિયના વિષયને આવરે. તે-**દર્શનાવરણીય કર્મ**

સાતા-અસાતાપણે વેહવું પડે. તે **વેદનીય કર્મ** ૩

મુંઝવે-વિકળ કરે-સમ્યક્ત્વ: ચારિત્રઃ થકી. તે **મોહનીયકર્મ** ૪

અન્ય-ભવાંતરને પમાડે, તે **આયુઃ કર્મ** ૫

શુભાશુભપણું પમાડે, તે **નામકર્મ** ૬

ઊંચ-નીચ પણે ગાઇએ-બોલાવીએ, તે **ગોત્રકર્મ** ૭

દાનાદિક લબ્ધિનો અંતરાય કરે, તે-વિઘ્ન-**અંતરાય કર્મ** ૮

એ આઠ કર્મનાં નામ કહ્યાં.

હવે એહની ઉત્તર પ્રકૃતિની સંખ્યા કહે છે—

જ્ઞાનાવરણીય **પાંચ** ભેદે છે ૧

દર્શનાવરણીય **નવ** ભેદે છે ૨

વેદનીય **બે** ભેદે છે ૩

મોહનીય **અટ્ઠાવીશ** ભેદે છે ૪

આયુષ કર્મ **ચાર** ભેદે છે ૫

નામકર્મ **એકસો ત્રણ** ભેદે છે ૬

ગોત્રકર્મ **બે** ભેદે છે ૭

અને અંતરાયકર્મ **પાંચ** ભેદે છે ૮.

JAINSITE.com

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

એવં--આઠ કર્મની એકસો અઠ્ઠાવન ઉત્તર પ્રકૃતિ જણવી એ આઠ કર્મનો ઉપન્યાસક્રમ કહીએ છીએ—

ઇહાં જ્ઞાનઃ દર્શનઃ તે જીવનું લક્ષણ છે.

"चेतनालक्षणो जीवः" इति वचनात्.

તે—જ્ઞાનઃ દર્શનઃવિનાનો જીવ, તે અજીવપણું પામે.

તે બે માંહે પણ જ્ઞાન મુખ્ય છેઃ—સાકારોપયોગ-વિશેષોપયોગ માટે.

સાકારોપયોગવંત જીવને સર્વ લબ્ધિ ઉપજે. મોક્ષ-પ્રાપ્તિ સમયે પણ સાકારોપયોગવંત હોય. તે માટે જ્ઞાન મુખ્ય છે.

તે જ્ઞાનને આવરે-ઢાંકે, તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ.

તે—એટલા માટે પ્રથમ કહ્યું ૧

તે પછી—બીજે સમયે કેવળીને અનાકારોપયોગ-સામા-ન્યોપયોગ—દર્શનોપયોગ હોય. તે દર્શન આવરે-ઢાંકે, તે દર્શનાવરણીય કર્મ.

તે માટે, જ્ઞાનાવરણીય પછી દર્શનાવરણીય કહ્યું ૨

એ બે આવરણીય કર્મો પોતપોતાનો વિપાક દેખાડતાં સુખ—દુઃખ વેદનીય—વિપાકનો હેતુ થાય.

તે માટે, તે પછી-વેદનીય કહ્યું. ૩

સાતા—અસાતા વેદનીયને ઉદયે જીવને અવશ્ય રાગ—દ્વેષ કષાય ઉપજે,

તે માટે, તે પછી મોહનીય કહ્યું ૪

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

મોહનીયે મુંઝાયા જીવ બહુ આરંભાદિકે કરી નરક-તિર્યંચાદિકનું આયુઃ બાંધે.

તે માટે-તે પછી આયુઃ કર્મ કહ્યું.

ભવથકી ભવાંતરે જાતાં જીવને નિશ્ચે ઉદય આવે, તે આયુઃ કહિયે.

યદ્યપિ કર્મ તો સર્વ ઉદયે આવે જ, પણ શેષ ૭ કર્મ તે ભવે: તથા ભવાંતરે: તથા ઘણે ભવે: પણ ઉદય આવે, અને આયુઃ કર્મ તો તે ભવે ઉદય આવે જ નહીં, ભવાંતરે (અનંતર ભવે) જ ઉદય આવે, એ વિશેષ છે. ૫

આયુને ઉદયે અવશ્ય ગતિ-જાત્યાદિક નામકર્મનો ઉદય હોય.

તે માટે, તે પછી-નામકર્મ કહ્યું ૬

નામકર્મને ઉદયે અવશ્ય ઊંચ-નીચાદિક ગોત્રનો ઉદય હોય

તે માટે, તે પછી-ગોત્રકર્મ કહ્યું ૭

ઊંચ-નીચ ગોત્રને ઉદયે અનુક્રમે દાનઃ લાભાદિકનો ઉદય-વિનાશ થાય.

તે માટે-તે પછી અંતરાય કર્મ કહ્યું ૮.

એ આઠ કર્મનો ઉપન્યાસક્રમ કહ્યો. ॥૩॥

૧લું-પાંચ ભેદે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ:

પાંચ જ્ઞાનઃ મતિજ્ઞાનઃ વ્યઞ્જનાવગ્રહ:—

मइ सुअ-ओही-मण-केवलाणि, नाणाणि तत्थ मइ-नाणं ।
वंजण-वग्गह चउहा, मण नयण-विणिंदिय-चउक्का. ।४।

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શબ્દાર્થ—**મઈ–સુઅ–ઓહી–મણ–કેવલાણિ**= મતિ: શ્રુત: અવધિ: મન:પર્યવ: અને કેવલ: **નાણાણિ**= જ્ઞાનો. **તત્થ**=તેઓમાં–**મઈ—નાણં**=મતિજ્ઞાન. **વંજણ-વગ્ગહ**=વ્યંજનાવગ્રહ. **ચઉહા**=ચાર પ્રકારે. **મણ–નયણ-વિણિંદિય–ચઉક્કા**=મન અને ચક્ષુ સિવાયની ચાર ઇંદ્રિયોને આશ્રયીને. ૪

મતિ: શ્રુત: અવધિ: મન:પર્યાય: અને કેવલ:—જ્ઞાનો છે.

તેઓમાં—

મતિજ્ઞાન:—

"મન: અને આંખો: વિના ચાર ઇંદ્રિયોને આશ્રયીને વ્યઞ્જનાવગ્રહ ચાર પ્રકારે છે.

જ્ઞાન પાંચ છે, તે કયાં ?

ઇંદ્રિયો:અને મને: કરીને માનીએ જાણીએ-તે **મતિજ્ઞાન.**

સિદ્ધાંતે–આભિનિબોધિક–જ્ઞાન કહીએ अभिनिबुध्यते, इति आभिनिबोधिकम् १

સાંભળવે કરી જાણીએ, તે–**શ્રુતજ્ઞાન** ૨.

અવધિ—મર્યાદા પ્રમાણે રૂપી દ્રવ્યનું જાણવું, તે–**અવધિજ્ઞાન** ૩

મનચિંતિત અર્થનું જાણવું, તે **મન:પર્યવજ્ઞાન** ૪.

કેવળ–અખંડપણે લોકાલોકનું: તથા–રૂપી–અરૂપી સર્વ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

દ્રવ્યનું: તથા-સર્વ જીવાજીવના સર્વ પર્યાયનું: સમકાળે જાણવું, તે-કેવળજ્ઞાન કહીએ ૫.

એ પાંચ જ્ઞાન કહીએ.

તે માંહે--

પહેલાં બે જ્ઞાન, તે-પરોક્ષ જ્ઞાન છે, છેલ્લાં ત્રણ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન છે.

હવે-

પ્રથમ-

મતિજ્ઞાન અઠ્ઠાવીશ ભેદે છે.

તે અઠ્ઠાવીશ ભેદ કહે છે:—

ઇંદ્રિયને પ્રાપ્ત વિષય-પદાર્થનું અવ્યક્તપણે જાણવું- તે-વ્યંજનાવગ્રહ કહીયે.

जैन साईट JAINSITE જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

તે ચાર ભેદે હોય.

તે કહે છે:

મન: અને નયન:-તે ચક્ષુ ઇંદ્રિય: એ બે વિના, શેષ ચાર ઇંદ્રિયનો વ્યંજનાવગ્રહ હોય.

મન: અને ચક્ષુ:નો વિષય અપ્રાપ્યકારી છે-પુદ્‌ગલ અણુ-ફરસ્યે વિષય જાણે. તે માટે, તે-મન: અને ચક્ષુનો વ્યંજનાવગ્રહ ન હોય. ૪.

મતિજ્ઞાન-ચાલુ-

અર્થાવગ્રહ: ઇહા: અપાય: ધારણા: તથા શ્રુતજ્ઞાનના ભેદો:—

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

अत्थुग्गह-ईहा-ऽवाय-धारणा करण-माणसेहिं छ-हा ।
इय अट्ठ-वीस-भेअं. चउ-दस-हा वीस-हा व सुयं ॥५॥

શબ્દાર્થ—**અત્થુગ્ગહ-ઈહાઽવાય-ધારણા**=અર્થાવગ્રહ, ઈહા, અપાય, અને ધારણા, **કરણ-માણસેહિં**=ઈંદ્રિયો અને મન વડે કરીને. **છ-હા**=છ પ્રકારે. **ઇય**=એ પ્રમાણે. **અટ્ઠ-વીસ-ભેયં**=અઠ્ઠાવીસ પ્રકારે. **ચઉ-દસહા**=ચઉદ પ્રકારે. **વીસ-હા**=વીશ પ્રકારે. **સુયં**=શ્રુતજ્ઞાન. **વ**=અથવા. ૫.

ગાથાર્થ—

ઇંદ્રિયોઃ અને મનઃ વડે કરીને અર્થાવગ્રહઃ ઈહાઃ અપાયઃ અને ધારણાઃ છ પ્રકારે છે.

એમ અઠ્ઠાવીશ ભેદે મતિજ્ઞાન છે.

શ્રુતજ્ઞાન-ચૌદ પ્રકારેઃ અથવા વીશ પ્રકારે છે.

ઇંદ્રિયને વિષયપ્રાપ્ત પદાર્થનું સામાન્યપણે જાણવું. તે-**અર્થાવગ્રહ** કહીયે ૧.

"એ શું હશે?" એ વિચારવું, તે-**ઈહા** ૨.

તેનું નિર્ધારવું, તે-**અપાય** કહીએ ૩.

તે ધારી રાખવું, તે-**ધારણા** ૪.

એ ચારે કરણ [પાંચ ઇંદ્રિય]ઃ અને છઠ્ઠું મનઃ એમઃ છ છ ભેદે હોય.

એમ-છ×ચોક=ચોવીશ ભેદ થયા. અને ચાર ભેદે વ્યંજનાવગ્રહ, એમ અઠ્ઠાવીશ ભેદે મતિજ્ઞાન હોય.

જૈન સાઈટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ઇહાં-મતિજ્ઞાન બે ભેદે છે :—

શ્રુતનિશ્રિતઃ અને ૨ અશ્રુતનિશ્રિતઃ

તિહાં-

જે પ્રાયે શ્રુતના અભ્યાસ વિના-સહેજે જ વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમને વશે મતિ ઉપજે, તે-અશ્રુતનિશ્રિતઃ કહીયે.

તે ચાર ભેદે છેઃઔત્પાતિકી ૧, વૈનયિકી ૨, કાર્મ્મિકી ૩, પારિણામિકી ૪. એ ચાર બુદ્ધિ.

સહેજે-પોતાની મેળેજ ઉપજે, તે-ઔત્પાતિકી બુદ્ધિ ૧.

ગુરુનો વિનયઃ શુશ્રૂષા-સેવાઃ કરતાં આવે, તે વૈનયિકી બુદ્ધિ. ૨.

કર્મ્મ કરતાં ઉપજે, તે-કાર્મ્મિકી ૩.

પરિણામઃ તે દીર્ઘકાળનું પૂર્વાપર અર્થનું અવલોકન, તે-પારિણામિકી બુદ્ધિ ૪.

એહનું વિશેષ સ્વરૂપ. नंदीसूत्रः आवश्यकबृहद्वृत्तिः પ્રમુખ થકી જાણવું.

અને જે શ્રુતને અભ્યાસે શ્રુતસ્મરણપૂર્વક ઇંદ્રિયાર્થથકી વ્યવહાર સંપજે, તે શ્રુતનિશ્રિત મતિજ્ઞાન કહિયે.

તે પણ ચાર ભેદે છે—

અવગ્રહ ૧. ઈહા ૨. અપાય ૩. ધારણા ૪.

તિહાં વળી અવગ્રહ બે ભેદે—

જૈન સાઈટ JAINSITE.com

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વ્યઞ્જનાવગ્રહ ૧. અર્થાવગ્રહ ૨.

તિહાં-

વ્યંજીએ=પ્રગટ કરીએ, અર્થ, દીવે કરીને જેમ ઘટ. તે-વ્યંજન=ઇંદ્રિય.તેણે કરીને, ઇંદ્રિયને સ્પૃષ્ટ જે શબ્દાદિક વિષયના પુદ્ગલઃ તેહના અર્થનું અત્યંત અવ્યક્તપણે ગ્રહવું, તે-વ્યંજનાવગ્રહ કહીએ.

તે-વ્યંજનાવગ્રહ મનઃ અને નયનઃ વિના ચાર ઇંદ્રિયવડે ચાર ભેદે હોય.

મનઃ અને ચક્ષુઃ અપ્રાપ્યકારી છે, અસ્પૃષ્ટ પુદ્ગલનો વિષય જાણે, તે માટે-તેહનો વ્યંજનાવગ્રહ ન હોય અને શેષ ૪ ઇંદ્રિય તે પ્રાપ્યકારી છે, સ્પૃષ્ટ પુદ્ગલનો વિષય જાણે, તે માટે તેહનો વ્યંજનાવગ્રહ હોય.

पुट्ठं सुणेइ सद्दं, रूवं पुण पासए अपुट्ठं तु ।
गंधं रसं च फासं, बद्धं पुट्ठं विआगरे ॥१॥

વ્યંજનાવગ્રહનો કાળ—

જઘન્યથી—

આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ.

ઉત્કૃષ્ટો—

આણપ્રાણ પૃથક્ત્વ હોય.

હવે-શબ્દઃ રૂપાદિકઃ વિષયનું સામાન્યમાત્ર અવ્યક્તપણે જાણવું. તે-અર્થાવગ્રહ કહીએ.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તે **અર્થાવગ્રહ** પાંચ ઈંદ્રિયનો: અને મનનો એમ-છ ભેદે હોય.

અવગ્રહિત વસ્તુ નિર્ધારિવાને હેતુએ કરીને વિચારવું, તે-ઈહા.

તે પણ-છ ભેદે હોય.

ઈહિત વસ્તુનું નિર્ધારવું, તે-અપાય.

તે પણ—છ ભેદે હોય.

તે નિર્ધારિત અર્થનું અવિચ્યુતિઃ વાસનાઃ અને સ્મૃતિઃ એ ત્રણ પ્રકારે કરીને ધારવું, તે-ધારણા પણ છ ભેદે હોય. यत:—

अत्थाणं उग्गहणम्मि, उग्गहो, तह विआरणे ईहा, ।
निच्छयम्मि अवाओ, धरणं पुण धारणं बिंति ॥१॥

जैन साईट
JAINSITE.com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

એહનું કાળમાન—યથા—

उग्गह इक्कं समयं, ईहावाया मुहुत्तमद्धं च ।
कालमसंखं संखं च, धारणा होइ नायव्वा ॥२॥

એ અઠ્ઠાવીશ ભેદ **મતિજ્ઞાનના** જાણવા.

એને વળી પ્રત્યેકે વિવરીને કહે છે :—

૧. કોઈ પુરુષે અવ્યક્ત શબ્દ સાંભળ્યોઃ—

તે ભાષાના પુદ્ગલ તે પુરુષના કર્ણમાંહે પેસીને શ્રોત્રેંદ્રિયને ફરસ્યા. તે વારે અતિ અવ્યક્તપણે થયું જે જ્ઞાન, તે

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શ્રોત્રેંદ્રિયનો વ્યંજનાવગ્રહ ૧.

તે પછી–"કોઇએ મ્હને સાદ દીધો." એહવું અવ્યક્ત જ્ઞાન, તે–શ્રોત્રેંદ્રિયનો અર્થાવગ્રહ ૨.

"એ અમુક પુરુષનોઃ કે અમુક સ્ત્રીનોઃ સાદ જણાય છે." એહવી વિચારણા, તે–ઈહા ૩.

એ તો "ખર સ્વર. માટે અમુકનો જ સાદ છે," એહવો નિશ્ચય થાય, તે–અપાય ૪.

તે વાર પછી તેને ઘણા કાળ લગી ધારી રાખે, તે–ધારણા ૫.

૨. કોઇક પુરુષે અવ્યક્ત રૂપ દીઠું :

તે રૂપના પુદ્ગળ અપ્રાપ્યકારી હોવાથી ચક્ષુને ફરસતા નથી, માટે–તેનો વ્યંજનાવગ્રહ ન હોય.

દેખવાને પ્રથમ સમયે જ અવ્યક્ત જ્ઞાનરૂપ ચક્ષુરિંદ્રિયનો અર્થાવગ્રહ થાય.

તે પછી–"એ સ્થાણુઃ કે પુરુષઃ? સ્થાણુ તે સ્થિર હોય, પુરુષ તો હાલે ચાલે" એહવી વિચારણા, તે-ઈહા ૨.

"એ તો નિશ્ચયે સ્થાણુ છે. સ્થિર હોવા માટે." એહવું જ્ઞાન, તે–અપાય ૩.

તે પછી–તેને ધારી રાખે, તે–ધારણા-૪.

૩ કોઇક પુરુષે અવ્યક્ત ગંધ સુંઘ્યો–આઘ્રાયો.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તે ગંધના પુદ્ગળ ઘ્રાણેંદ્રિય સાથે બદ્ધ–સ્પૃષ્ટ થયા, ત્યારે અતિ અવ્યક્તપણે થયું જે ગંધ જ્ઞાન, તે **ઘ્રાણેંદ્રિયનો વ્યંજનાવગ્રહ ૧.**

તે પછી–"કાંઇક સુગંધ આવે છે." એવું અવ્યક્ત-જ્ઞાન. તે–**ઘ્રાણેંદ્રિયનો અર્થાવગ્રહ ૨.**

"એ કપૂર કે સુંઠનો ગંધ?" એહવી વિચારણા, તે **ઈહા ૩.**

"એ તો શીતળ, માટે કપૂરનો જ ગંધ." તે **અપાય ૪.**

ત્યાર પછી તેને ધારી રાખે, તે–**ધારણા ૫.**

૪ કોઈક પુરુષે અવ્યક્તપણે રસ આસ્વાદ્યો

તે રસના પુદ્ગળ રસનેંદ્રિય સાથે બદ્ધ–સ્પૃષ્ટ થયા, તે સમયે અતિ અવ્યક્તપણે થયું જે રસનું જ્ઞાન, તે–**રસનેંદ્રિયનો વ્યંજનાવગ્રહ ૧**

તે પછી "કાંઇક સ્વાદ જણાય છે." એહવું અવ્યક્ત જ્ઞાન તે **રસનેંદ્રિયનો અર્થાવગ્રહ ૨.**

તે પછી "એ ગોળ કે સાકર હશે? એવી વિચારણા, તે–**ઈહા ૩.**

"એ તો અતિ મધુર, માટે સાકરનો જ રસ." એવું નિશ્ચય જ્ઞાન તે–**અપાય ૪**

તે પછી–તેને ધારી રાખે, તે–**ધારણા ૫.**

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૫ કોઇક પુરુષે અવ્યક્તપણે ફરસ વેદ્યો.

તે ફરસના પુદ્ગળ સ્પર્શનેંદ્રિય સાથે બદ્ધઃ સ્પૃષ્ટઃ થયા. તે સમયે અતિ અવ્યક્ત સ્પર્શનું થયું જે જ્ઞાન, તે **સ્પર્શનેંદ્રિયનો વ્યંજનાવગ્રહ ૧.**

તે પછી "કાંઈ મ્હારે શરીરે સ્પર્શ થયો. એવું અવ્યક્ત જ્ઞાન, તે **સ્પર્શનેંદ્રિયનો અર્થાવગ્રહ ૨.**

'એ રજ્જુ કે સર્પ હશે ?" **એવી વિચારણા તે ઈહા ૩.**

"એ તો સુકુમાળ જણાય છે, માટે નિશ્ચે સર્પનો સ્પર્શ." એવું જ્ઞાન, તે-**અપાય ૪.**

તે પછી તેને ધારી રાખે, તે-**ધારણા ૫.**

૬ કોઇક પુરુષ અવ્યક્ત સ્વપ્ન દેખી જાગ્યો.

તે સ્વપ્નમાંહે કોઇકિ વસ્તુ સંભવી, તેના પુદ્ગલ મનને ફરસતા નથી, તે માટે **વ્યંજનાવગ્રહ ન હોય.**

ચિંતવવાને પ્રથમ સમયે જ અવ્યક્ત જ્ઞાનરૂપ મનનો **અર્થાવગ્રહ** થાય. ૧.

તે પછી "એ સ્વપ્નમાં મેં શું દીઠું ? એવી વિચારણા, તે-**ઈહા** ૨.

'એ તો મ્હેં અમુક જ સ્વપ્ન દીઠું. એવો નિર્દ્ધાર **તે-અપાય** ૩.

તે પછી-તેને ધારી રાખે, તે-**ધારણા** ૪

જૈન સાઈટ JAINSITE જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

એ **મતિજ્ઞાનના ૨૮ ભેદો** નંદીસૂત્રને અનુસારે વિવરીને દેખાડ્યા.

તે માંહે–ચ્યાર બુદ્ધિ ભેળવીયે; ત્યારે ૩૨ થાય.

તથા **જાતિસ્મરણ** પણ અતીત–સંજ્ઞી પંચેંદ્રિયના–ભવ સંખ્યાતા (અસંખ્યાતા પણ) દેખે. તે પણ **મતિજ્ઞાન** કહિયે. આચારાંગે તેને **ધારણાનો** ભેદ કહ્યો છે.

તથા–**મતિજ્ઞાનના** ૨૮ ભેદના—

બહુ ૧ : ક્ષિપ્ર ૫ : સંદિગ્ધ ૯:
અબહુ ૨ : અક્ષિપ્ર ૬: અસંદિગ્ધ ૧૦ :
બહુવિધ ૩ : નિશ્રિત ૭: ધ્રુવ ૧૧:
અબહુવિધ ૪: અનિશ્રિત ૮: અધ્રુવ ૧૨: એ બાર ભેદ છે.

એહનો અર્થ—

કોઈક–અનેક વાજીંત્રના શબ્દ સામટા સાંભળીને—

"ઈહાં આટલી ભેરીઃ આટલા શંખઃ વાગે છે." એમ સર્વ પૃથક્ પૃથક્ શબ્દ ગ્રહે, તે **બહુગ્રાહી** ૧.

અને કોઈ અવ્યક્તપણે "વાજીંત્ર વાગે છે." એટલું જ જાણે, પણ વિશેષ ન જાણે, તે–**અબહુગ્રાહી** ૨.

કોઈક–"મધુરઃ મંદ્રત્વાદિઃ" બહુ ધર્મોપેત જાણે તે–**બહુવિધગ્રાહી** ૩

અને કોઈક–એકઃ બેઃ પર્યાયોપેત ગ્રહે, તે–**અબહુવિધ-ગ્રાહી** ૪.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

કોઈક તરત જાણે, તે ક્ષિપ્રગ્રાહી ૫.

કોઈક વિચારી વિચારીને ઘણી વેળાએ જાણે તે-અક્ષિપ્રગ્રાહી ૬.

કોઇક-લિંગનિશ્રાએ જાણે, જેમ પતાકાએ કરી દેવકુળ જાણીએ, તે નિશ્રિતગ્રાહી ૭.

નિશ્રા વિના જાણે, તે-અનિશ્રિતગ્રાહી. ૮

સંશય સહિત ગ્રહે, તે-સંદિગ્ધગ્રાહી ૯.

સંશયરહિત ગ્રહે, તે અસંદિગ્ધગ્રાહી ૧૦.

જે એકવાર ગ્રહ્યું, તે સદાયે રહે, વિસરે નહીં. તે ધ્રુવ ૧૧.

અને જે એકવાર ગ્રહ્યું, તે સર્વદા ન રહે, તે અધ્રુવ ૧૨

પૂર્વોક્ત જે અઠ્ઠાવીસ ભેદ, તેને આ પ્રમાણે બાર ગુણા કરીએ ત્યારે ૩૩૬ થાય, તેમાં વળી ૪ બુદ્ધિ ભેળવીએ, ત્યારે ૩૪૦ મતિજ્ઞાનના ભેદ થાય.

એ મતિજ્ઞાની-ઓઘે-સામાન્યે-આદેશથકી-

દ્રવ્યથકી-સર્વ દ્રવ્ય જાણે, પણ દેખે નહીં.

ક્ષેત્ર થકી :-મતિજ્ઞાની-આદેશે સર્વ ક્ષેત્ર-લોકાલોક જાણે, પણ દેખે, નહીં.

કાળ થકી :-મતિજ્ઞાની-આદેશે-સર્વ કાળ જાણે, પણ દેખે નહીં.

JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ભાવ થકી :–મતિજ્ઞાની–આદેશે–સર્વ ભાવ જાણે, પણ દેખે નહીં.

એ મતિજ્ઞાનના ભેદ કહ્યા.

હવે શ્રુત જ્ઞાનનું વિવેચન કરે છે.

યદ્યપિ–મતિ–શ્રુત તો સંલગ્ન જ છે–

जत्थ मइ–नाणं तत्थ सुय–नाणं, जत्थ सुय—नाणं तत्थ मइ–नाणं इति वचनात्.

તથાપિ–પૂર્વ **મતિ** જ્ઞાન, પછી **શ્રુત** જ્ઞાન છે.

मइ–पुव्वं जेण सुअं, न मई सुअ–पुव्विआ इत्यागमवचनात्

જૈન માર્ગ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

તથા–**મતિ**–તે **શ્રુતનો** હેતુ છે, અને **શ્રુતઃ** તે **મતિનું** ફળ છે.

તથા–**મતિ;** તે મૂળનું આપણું સ્વરૂપ કોઇને કહી ન શકે, અને **શ્રુતઃ** તે અક્ષરરૂપ છે. તે માટે-પૂર્વે **મતિ** અને તે પછી :–**શ્રુત** જ્ઞાનઃ છે.

હવે–**શ્રુત** જ્ઞાનના ૧૪: અથવા ૨૦; ભેદ છે. ૫.

તિહાં–પ્રથમ ચૌદ ભેદ કહે છે ;–

अक्खर–सन्नी सम्मं साइअं खलु स–पज्जवसिअं च ।
गमियं अंग–पविट्ठं सत्त वि एए स–पडि–वक्खा ॥५॥

શબ્દાર્થ–અક્ખર–સન્ની–સમ્મં=અક્ષર; સંજ્ઞિ; સમ્યક્. **સાઇઅં**=સાદિક. **ખલુ**=જ. **સપજ્જવસિઅં**=

સપર્યંવસિત–અંતસહિત–સાંત. ગમિઅં=ગમિક. અંગ-પવિટ્ઠં=અંગપ્રવિષ્ટ. સત્ત=સાત. વિ=પણ. એએ=એ. સપડિ–વક્ખા=વિરુદ્ધ સહિત. ૬.

ગાથાર્થ :–

વિરુદ્ધ સહિત–અક્ષર; સંજ્ઞિ; સમ્યક્; સાદિ: સપર્યંવસિત; ગમિક: અંગપ્રવિષ્ટ: એ સાતેય ॥૬॥

અક્ષર શ્રુત ૧:	અનાદિ શ્રુત ૮:
અનક્ષર શ્રુત ૨:	સપર્યંવસિત શ્રુત ૯:
સંજ્ઞિ શ્રુત ૩:	અપર્યવસિત શ્રુત ૧૦:
અસંજ્ઞિ શ્રુત ૪:	ગમિક શ્રુત ૧૧:
સમ્યક્ શ્રુત ૫:	અગમિક શ્રુત ૧૨:
મિથ્યાશ્રુત ૬:	અંગપ્રવિષ્ટશ્રુત ૧૩:
સાદિશ્રુત ૭:	અંગબાહ્યશ્રુત ૧૪:

એમ–સાતે ય સૂત્રોક્ત ભેદ, તે પોતાના પ્રતિપક્ષી સહિત: કહેવા, એટલે ચૌદ ભેદ શ્રુતજ્ઞાનના જાણવા.

એ ચૌદ ભેદનું વિવેચન કરે છે :–

અક્ષર શ્રુત ત્રણ પ્રકારે—

સંજ્ઞાક્ષર ૧: વ્યંજનાક્ષર ૨: લબ્ધ્યક્ષર ૩:

એમાં—સંજ્ઞાક્ષર: તે—અઢાર ભેદે લિપિ–અક્ષરના આકાર-જાણવા. તેનાં નામ:–

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

"हंस-लिवी भूय-लिवी, जक्खा तह रक्खसी अ बोधव्वा ।
उड्डी जवणी तुरुक्की, कीरी दविडी अ सिंधविआ ॥१॥
मालविणी नडि नागरि, लाड-लिवी पारसी अ बोधव्वा ।
तह अ निमित्तीअ लिवी, चाणक्की मूलदेवी अ ॥२॥

તથા—વ્યંજનાક્ષરઃ તે અકારાદિ હકાર પર્યંત બાવન અક્ષર મુખે ઉચ્ચરવારૂપ-

એ બે અજ્ઞાનાત્મક છે, પણ—શ્રુતના કારણ માટે—શ્રુત કહીએ.

લબ્ધ્યક્ષરઃ તે અર્થને પ્રત્યયે કરીને ગર્ભાક્ષર લાધે, એ અક્ષરે કરીને અભિલાપ્ય ભાવ પ્રતિપાદવા, જે માટે-લોકમાં અનંતા ભાવ અનભિલાપ્ય છેઃ—

पण्णवणिज्जा भावा अणंतभागो उ अणभिलप्पाणं ।
पण्णवणिज्जाणं पुण, अणंत-भागो सुअ-निबद्धो ॥१॥

એ અક્ષર શ્રુત કહિયે ૧.

અનક્ષરઃ તે ક્ષ્વેડિતઃ શિરઃકંપનં; હસ્તચાલનાદિએ કરી 'મુજને તેડે છે, વારે છે.' ઇત્યાદિ અભિપ્રાયનું જાણવું, તે અનક્ષરશ્રુત ૨.

સંજ્ઞા ૩ છેઃ—

દીર્ઘકાલિકી ૧ઃ હેતુવાદોપદેશિકી ૨ઃ દૃષ્ટિવાદોપદેશિકી ૩.

તિહાં—

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

"એ કેમ કરવું ? કેમ થાશે ?" ઈત્યાદિ અતીતઃ અનાગતઃ ઘણા કાળનું ચિંતવવું, તે-દીર્ઘકાલિકીઃ ૧.

જે તાત્કાલિક ઇષ્ટઃ-અનિષ્ટઃ વસ્તુ જાણીને પ્રવૃત્તિઃ નિવૃત્તિઃ થાય, તે-**હેતુવાદોપદેશિકી** ૨.

ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાને કરી સમ્યગ્દૃષ્ટિપણું હોય, તે-**દૃષ્ટિવાદોપદેશિકી** ૩.

એ ત્રણ સંજ્ઞા છે.

ત્યાં-વિકલેન્દ્રિયઃ અને અસંજ્ઞીઃને **હેતુવાદોપદેશિકી** સંજ્ઞા છે. અને સંજ્ઞિ પંચેંદ્રિયને દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા છે. તે માટે-સર્વ આગમમાંહે દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞાએ સંજ્ઞિપણું કહીએ, તે સંજ્ઞિનું શ્રુત, તે-**સંજ્ઞિશ્રુત** ૪.

JAINSITE.com जैनम् जयति शासनम्

મન રહિત-અસંજ્ઞિનું શ્રુત, તે-**અસંજ્ઞિશ્રુત** કહીએ ૩.

સમ્યગ્દૃષ્ટિ પ્રણીતઃ તથા મિથ્યાદૃષ્ટિ પ્રણીતઃ પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પાસે આવ્યું, તે **સમ્યક્શ્રુત** કહિયે, યથાવસ્થિત ભાવના અવગમ થકી, ૫.

તેહજ-મિથ્યાદૃષ્ટિને હાથે આવ્યું **મિથ્યા શ્રુત** કહિયે, યથાવસ્થિત બોધના અભાવ થકી. ૬ યત :—

सदसदऽविसेसणाओ, भवहेऊ, जहिच्छओवलंभाओ ।
नाणफलाभावाओ, मिच्छदिट्ठिस्स अन्नाणं ॥१॥

पूर्वान्तर्गतेयं गाथा तथा—

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

દ્રવ્ય થકી—

એક પુરુષ આશ્રયીને:—	ઘણા પુરુષ આશ્રયીને:—
સાદિ-સપર્યવસિત છે.	અનાદિ-અપર્યવસિત છે.

ક્ષેત્ર થકી -

ભરત-ઐરવત આશ્રયીને:	મહાવિદેહ આશ્રયીને:-
સાદિ-સપર્યવસિત છે.	અનાદિ-અપર્યવસિત છે.

કાળ થકી-

ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી આશ્રયીને :-	નો-ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી આશ્રયીને:-
સાદિ-સપર્યવસિત છે.	અનાદિ અપર્યવસિત છે.

जैन साइट
JAINSITE.com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

ભાવ થકી-

ભવસિદ્ધિયા આશ્રયીને:—

સાદિ-સપર્યવસિત છે.

नट्ठम्मि अ छाउमत्थिए नाणे-इति वचनात्,

ક્ષાયોપશમિક ભાવે અનાદિ-અપર્યવસિત છે. ૭-૮-૯-૧૦.

ગમા: તે-સરખા પાઠ, જ્યાં હોય, તે ગમિકશ્રુતઃ दृष्टिवादगतम् ११.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

અગમિકઃ-તે અણસરખા અક્ષર આલાવાઃ જ્યાં હોય, તે અગમિકશ્રુતઃ कालिकश्रुतगतम् ૧૨.

અંગપ્રવિષ્ટ તે-द्वादशाङ्गी ૧૩.

અંગબાહ્ય તે-આવશ્યકાદિક ૧૪.

એ ચૌદ ભેદ શ્રુતજ્ઞાનના જાણવા ॥૬॥

શ્રુતજ્ઞાનના ૨૦ ભેદઃ

पज्जय-अक्खर-पय-संघाया पडिवत्ती तह य अणुओगो ।
पाहुड-पाहुड-पाहुड-वत्थू पुव्वा य स-समासा ॥ ७ ॥

શબ્દાર્થ :— પજ્જય=પર્યાય. અક્ખર=અક્ષર. સંઘાયા=સંઘાત. પડિવત્તી=પ્રતિપત્તિ. તહ -તથા,-ય અને, અણુઓગો-અનુયોગ. પાહુડ-પાહુડ-પ્રાભૃત-પ્રાભૃત. પાહુડ-વત્થુ પ્રાભૃતઃ વસ્તુઃ પુવ્વા=પૂર્વો. ય=અને. સસમાસા-સમાસ સહિત. ॥ ૭ ॥

જૈન સાઈટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

ગાથાર્થ—

સમાસસહિત-પર્યાય, અક્ષર, પદ, સંઘાત પ્રતિપત્તિ, અનુયોગ, પ્રાભૃત-પ્રાભૃત,—પ્રાભૃત, વસ્તુ અને પૂર્વો ॥ ૭ ॥

હવે ૨૦ ભેદ કહે છે—

પર્યાયશ્રુત ૧.	સંઘાતશ્રુત ૭.
પર્યાયસમાસશ્રુત ૨.	સંઘાતસમાસશ્રુત ૮.
અક્ષરશ્રુત ૩.	પ્રતિપત્તિશ્રુત ૯.
અક્ષરસમાસશ્રુત ૪.	પ્રતિપત્તિસમાસશ્રુત ૧૦
પદશ્રુત ૫	અનુયોગ શ્રુત ૧૧.
પદસમાસશ્રુત ૬	અનુયોગસમાસ શ્રુત ૧૨

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પ્રાભૃતપ્રાભૃતશ્રુત ૧૩	વસ્તુશ્રુત ૧૭
પ્રાભૃતપ્રાભૃતસમાસશ્રુત ૧૪	વસ્તુસમાસશ્રુત ૧૮
પ્રાભૃતશ્રુત ૧૫	પૂર્વશ્રુત ૧૯
પ્રાભૃતસમાસશ્રુત ૧૬	પૂર્વસમાસશ્રુત ૨૦

એ સૂત્રોક્ત દસ ભેદઃ તે વળી, સમાસ સહિતઃ એટલે વીશ થાય.

હવે એ વીશ ભેદનું વિવેચન કરે છે :—

પર્યાય : તે-જ્ઞાનનો એક સૂક્ષ્મ અંશઃ અવિભાગ-પલિચ્છેદ. લબ્ધિ અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ નિગોદિયા જીવનું જે સર્વથી જઘન્ય શ્રુતઃ તે થકી, અન્ય જીવને વિષે એક જ્ઞાનનો અવિભાગ-પલિચ્છેદ-અંશ વધે, તે **પર્યાયશ્રુત** કહીએ ૧.

અને બેઃ ત્રણ; પ્રમુખ જ્ઞાનાંશ વધે, એટલે-જીવને વિષે અનેક પર્યાયનું જ્ઞાન, તે-**પર્યાયસમાસશ્રુત** ૨

અક્ષરશ્રુતઃ અકારાદિક લબ્ધ્યક્ષરઃ તે-**અક્ષરશ્રુત** ૩.

બે ત્રણ અક્ષરનું જાણવુંઃ તે-**અક્ષરસમાસશ્રુત** ૪

અર્થપરિસમાપ્તિઃ પદમ્, તથા વિભક્ત્યન્તં પદમ્

એમ કહેવાય છે, પણ તેવાં પદ અહીં પદશ્રુતમાં ગ્રહણ નહિ કરતાં, શ્રી **આચારાંગને** વિષે અઢારહજાર પદ કહ્યાં છે, તે માંહેલાં એક પદનું જ્ઞાન, તે **પદ શ્રુત.**

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તે પદનો સમુદાય, ઘણા પદનું જ્ઞાન. તે–**પદસમાસ શ્રુત** ૬.

સંઘાત શ્રુતઃ–गइ इंदिए अ काए ०–

ઇત્યાદિ ગાથાએ ઉક્ત દ્વારનો એક દેશ–જે ગત્યાદિક, તેહનો પણ એક દેશ–દેવગત્યાદિક, તેહની જે માર્ગણાનું જ્ઞાન, તે–**સંઘાતશ્રુત** ૭.

તે–બેઃ ત્રણઃ માર્ગણાનું જ્ઞાન, તે **સંઘાતસમાસશ્રુત** ૮

ગત્યાદિક એક દ્વારે જીવની માર્ગણાનું જ્ઞાન, તે **પ્રતિપત્તિશ્રુત** ૯.

બેથી માંડી સર્વ માર્ગણાનું જ્ઞાન, તે **પ્રતિપત્તિ-સમાસશ્રુત** ૧૦.

जैन साईट JAINSITE .com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

संत·पय·परूवणया० ઇત્યાદિક **અનુયોગ** કહીએ તે માંહેલા એકનું જ્ઞાન, તે–**અનુયોગશ્રુત** ૧૧

તે–બેઃ ત્રણ અનુયોગનું જાણવું, તે **અનુયોગસમાસ શ્રુત** ૧૨.

પ્રાભૃતને અંતર્વર્તિ અધિકાર વિશેષ, તે **પ્રાભૃતપ્રાભૃત શ્રુત** ૧૩.

તે–બેઃ ત્રણઃ પ્રાભૃતપ્રાભૃતનું જ્ઞાન, તે–**પ્રાભૃતપ્રાભૃત સમાસશ્રુત** ૧૪.

વસ્તુને અંતર્વર્તિ અધિકાર, તે–**પ્રાભૃતશ્રુત** ૧૫.

તે–બેઃ ત્રણઃનું જ્ઞાન, તે **પ્રાભૃતસમાસશ્રુત** ૧૬.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પૂર્વાન્તર્વર્તિ અધિકાર, તે વસ્તુશ્રુત ૧૭.

તે-બે: ત્રણ:નું જ્ઞાન, તે-વસ્તુસમાસશ્રુત ૧૮.

ઉત્પાદપૂર્વાદિક: એક પૂર્વનું જ્ઞાન તે-પૂર્વશ્રુત ૧૯

તે બે: ત્રણ:નું જ્ઞાન તથા-સંપૂર્ણ ચૌદ પૂર્વનું જ્ઞાન, તે-પૂર્વસમાસશ્રુત ૨૦

એ-વીસ ભેદ શ્રુતજ્ઞાનના સંક્ષેપથકી વર્ણવ્યા.

વિસ્તાર બૃહત્કર્મપ્રકૃતિથકી જાણવો.

એ—શ્રુતજ્ઞાની—

દ્રવ્યથી:-ઉપયોગવંત થકો:-સર્વ દ્રવ્ય જાણે: દેખે,

કાળ થકી:-ઉપયોગવંત શ્રુતજ્ઞાની: સર્વ કાળ જાણે: દેખે

ભાવ થકી:-ઉપયોગવંત શ્રુતજ્ઞાની:-સર્વ ભાવ જાણે: દેખે,

ક્ષેત્ર થકી: ઉપયોગવંત શ્રુતજ્ઞાની:-સર્વ ક્ષેત્ર-લોકાલોક જાણે: દેખે.

તે માટે જ-સંપૂર્ણ શ્રુતજ્ઞાની તે કેવળી સરખો કહીએ.

એ પ્રકારે શ્રુતજ્ઞાનના ભેદ કહ્યા. ॥૭॥

અવધિજ્ઞાન: તેના છ ભેદો: મન:પર્યવજ્ઞાન: તેના બે ભેદો: અને કેવળ-જ્ઞાન:

अणुगामि-वड्ढमाणय-पडिवाइ-इयर-विहा छ-हा ओहि ।
रिउ-मइ-विउल-मई मण-नाणं केवलमिग-विहाणं ॥८॥

जैन साइट JAINSITE जैनम् जयति शासनम्
www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શબ્દાર્થ:—અણુગામિ-વડ્ઢમાણય-પડિવાઈ =અનુગામિ; વર્ધમાન.ક પ્રતિપાતિ: ઈયર-વિહા=વિરુદ્ધ પ્રકારે. છ-હા=છ પ્રકારે. ઓહી=અવધિજ્ઞાન. રિઉ-મઈ-વિઉલમઈ=ઋજુમતિ; વિપુલમતિ: મણ-નાણં=મનઃપર્યવ-જ્ઞાન. કેવલં=કેવલજ્ઞાન. ઈગ-વિહાણં=એક પ્રકારનું. ॥૮॥

અનુગામી: વર્દ્ધમાનક: અને પ્રતિપાતી: અને વિરુદ્ધ પ્રકારે: એમ છ પ્રકારે અવધિજ્ઞાન.

ઋજુમતિ: અને વિપુલમતિ: મનઃપર્યવજ્ઞાન છે અને કેવળજ્ઞાન એક પ્રકારે છે. ॥૮॥

હવે અવધિજ્ઞાનના ભેદ કહે છેઃ—

અનુગામી અવધિજ્ઞાન ૧, હીયમાન અવધિજ્ઞાન ૪,
અનનુગામી અવધિજ્ઞાન ૨, પ્રતિપાતી અવધિજ્ઞાન ૫,
વર્દ્ધમાન અવધિજ્ઞાન ૩, અપ્રતિપાતી અવધિજ્ઞાન ૬.

એ ત્રણ ભેદ સૂત્રોક્ત: અને તે થકી-ઇતર ત્રણ ભેદઃ એવં છ ભેદે અવધિજ્ઞાન હોય.

અવધિજ્ઞાન બે ભેદે છે—

૧ ભવ—પ્રત્યયિક: ૨ ગુણ—પ્રત્યયિક:

ભવ-પ્રત્યયિક: તે-દેવતા; નારકી: ને હોય, અને ગુણપ્રત્યયિક: તે-મનુષ્ય: તિર્યંચ;ને હોય.
તે-ગુણપ્રત્યયિક છ ભેદે છે.

તેહનું વિવેચન નીચે પ્રમાણે-

જૈનસાઈટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્
www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

જે સ્થાનકે રહ્યાં અવધિ ઉપન્યું, તે-સ્થાનકથી, અન્યત્ર જાય, તો લોચનની પેરે સાથે આવે; તે-**અનુગામી અવધિજ્ઞાન** ૧.

જે સ્થાનકે રહ્યાં ઉપન્યું હતું, તે સ્થાનકે આવે ત્યારેજ હોય, અન્યત્ર જાય ત્યારે ન હોય, શૃંખલાબદ્ધ દીપકની પેરે, તે ક્ષેત્રપ્રત્યયી ક્ષયોપશમઃ માટે, તે-**અનનુગામિ અવધિજ્ઞાન** ૨

ઘણાં ઘણાં ઈંધણને પ્રક્ષેપે જેમ અગ્નિ વધે, તેમ પ્રશસ્તઃ અતિપ્રશસ્તતરઃ અધ્યવસાય થકી સમયે સમયે અવધિજ્ઞાન વધે, પ્રથમ ઊપજતાં અંગુળને અસંખ્યાતમે ભાગે ક્ષેત્ર જાણે; દેખે. પછી વધતું યાવત્ અલોકને વિષે લોક જેવડાં અસંખ્યાતા ખંડુક દેખે, તે-**વર્દ્ધમાન અવધિજ્ઞાન**૩

પૂર્વે-શુભ પરિણામવશે ઘણું ઉપજે, અને પછી-તથાવિધ સામગ્રીને અભાવે પડતે પરિણામે કરીને ઘટતું જાય તે-**હીયમાન અવધિજ્ઞાન**. ૪.

જે-સંખ્યાત અસંખ્યાતા યોજનઃ ઉત્કૃષ્ટપણે યાવત સમગ્ર લોકઃને દેખીને પણ પડે-આવ્યું જાય-તે-**પ્રતિપાતી અવધિજ્ઞાન** ૫.

જે સમગ્ર લોકને દેખીને અલોકનો એક પ્રદેશ દેખે, આવ્યું ન જાય, તે-**અપ્રતિપાતી અવધિજ્ઞાન** ૬.

હીયમાન અને પ્રતિપાતીમાં શું વિશેષ છે?

તત્રોત્તરમ્—**હીયમાન** : તે-હળવે હળવે ઘટતું જાય,

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

અને પ્રતિપાતિ: તે-વિદ્યુત પ્રદીપની પેરે સમકાળે-સામટું જાય. એ વિશેષ છે.

એ છ ભેદે અવધિજ્ઞાન જાણવું.

એ અવધિજ્ઞાની—

દ્રવ્યથી—

જઘન્યપણે-અનંતા રૂપી દ્રવ્ય જાણે: દેખે.

ઉત્કૃષ્ટપણે-સર્વ રૂપી દ્રવ્ય જાણે: દેખે.

ક્ષેત્રથકી :—

જઘન્યથી અંગુળને અસંખ્યાતમો ભાગ જાણે: દેખે.

ઉત્કૃષ્ટપણે અલોકને વિષે લોક જેવડાં અસંખ્યાતા ખંડુક જાણે: દેખે.

કાળ થકી:—

જઘન્યથી-આવલિકાનો અસંખ્યાતમો ભાગ જાણે: દેખે.

ઉત્કૃષ્ટપણે-અસંખ્યાતી ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી: લગે અતીત: અનાગત: કાળ જાણે: દેખે.

ભાવ થકી:—

જઘન્યથી—અનંતા ભાવ જાણે: દેખે.

ઉત્કૃષ્ટપણે પણ અનંતા ભાવ જાણે: દેખે-સર્વ ભાવનો અનંતમો ભાગ જાણે: દેખે.

એ પ્રમાણે અવધિજ્ઞાન કહ્યું.

વિભંગજ્ઞાન તે-મિથ્યાત્વીને હોય, તે માટે-મલીન છે.

જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્
www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ભાવથી અવળું સવળું જાણેઃ દેખે, પણ તેઃ અવધિ-જ્ઞાનનીજ જાતિ છે, તે માટે-ભેળું જાણવું.

હવે મનઃપર્યવજ્ઞાનના ભેદ કહે છેઃ—

અઢી દ્વીપમાં જે સંજ્ઞિપંચેંદ્રિય જીવના મનોગત ભાવ જાણે તે મનઃપર્યવજ્ઞાન કહીએ.

તે-બે ભેદે છે;—

૧. ઋજુમતિઃ   ૨. વિપુલમતિ

જેમ—"એણે ઘડો ચિંતવ્યો છે." એટલોજ સામાન્ય-પણે મનનો અધ્યવસાય ગ્રહે, તે-ઋજુમતિ ૧.

તથા "એણે ઘડો ચિંતવ્યો છે,

તે દ્રવ્ય થકીઃ—સુવર્ણનોઃ સુકુમાળઃ" ઇત્યાદિ વિશેષગ્રાહિણી મતિઃ—તે-વિપુલમતિ ૨ કહીયે.

એ મનઃપર્યવજ્ઞાનના બે ભેદ કહ્યા.

હવે-તે મનઃપર્યવજ્ઞાનીઃ-

દ્રવ્ય થકીઃ-

ઋજુમતિઃ—અનંતા—અનંતપ્રદેશી સ્કંધ જાણેઃ દેખે.

વિપુલમતિઃ—તે-વિશુદ્ધ પણેઃ જાણેઃ દેખે.

ક્ષેત્ર થકીઃ-

ઋજુમતિઃ—

હેઠે-રત્નપ્રભાના ક્ષુલ્લક પ્રતર લગે.

ઊંચું-જ્યોતિષીના ઉપરના તલા લગે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તીર્યંચું—અઢી દ્વીપમાંઃ બે સમુદ્રમાંઃ આવેલ—પન્નર કર્મભૂમિઃ ત્રીશ અકર્મભૂમિઃ છપ્પન અંતરદ્વીપઃને વિષે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તાના મનોગત ભાવ જાણેઃ દેખે.

અને વિપુલમતિઃ—

તેહજ ક્ષેત્ર અઢી અંગુળે અધિક જાણેઃ દેખે, અને તે વળી વિશુદ્ધ જાણેઃ દેખે.

કાળ થકીઃ—

ઋજુમતિઃ—

જઘન્યથી—પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ.

ઉત્કૃષ્ટથી—પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ, અતીતઃ અનાગત કાળ જાણેઃ દેખે.

અને વિપુલમતિઃ—

તેહ જ અધિકેરો અને વિશુદ્ધતર જાણે, દેખે.

ભાવ થકીઃ—

ઋજુમતિઃ—

અનંતા ભાવ જાણેઃ દેખે.

સર્વ ભાવોનો અનંતમો ભાગ જાણેઃ દેખે.

અને વિપુલમતિઃ—

તેહજ અધિકેરોઃ અને વિશુદ્ધતરઃ જાણેઃ દેખે.

હવે કેવળજ્ઞાન કહે છેઃ—

તે—કેવળજ્ઞાન એકજ પ્રકારે છે.

JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સર્વ-દ્રવ્યઃ ક્ષેત્રઃ કાળઃ ભાવઃ સમકાળે સામટું એકે-જાણેઃ દેખે તે માટે સહુને સરખું હોય.

केवलं शुद्धम्, तदावरणापगमात्

सकलं वा केवलम्, तत्प्रथमतयैव निःशेष-तदावरण-विगमतः संपूर्णोत्पत्तेः,

असाधारणं वा केवलम्, अनन्यसदृशत्वात्,

अनन्तं वा केवलम्, ज्ञेयाऽनन्तत्वाद्, अनन्तकालमवस्था-यित्वाद्वा,

निर्व्याघातं वा केवलम्, लोकेऽलोके वा प्रसत्तौ व्याघाताभावात्,

जैन साईट JAINSITE.com

तथा, केवलम्-एकम्, मत्यादिचतुष्करहितत्वात्.

જેમ-સૂર્યાસ્ત છતે ચંદ્રઃતારકઃદીપાદિકઃ પ્રકાશ કરે, તેમ-કેવળજ્ઞાનાવરણે મત્યાદિકના આવરણને ક્ષયોપશમે જીવાજીવાદિકનો કાંઈક પ્રકાશ થાય.

અને સૂર્ય ઉગ્યે, જેમ-ચંદ્રાદિકનો પ્રકાશ અંતર્ભૂત થાય, તેમ કેવળજ્ઞાનાવરણ ટળે. ત્યારે મત્યાદિક સર્વ-જ્ઞાનનો પ્રકાશ તેમાં અંતર્ભૂત થાય.

अत्र कश्चिद्वक्ति જે-

"મત્યાદિક પોતપોતાના આવરણને ક્ષયોપશમે પ્રકટ થાય છે, તો સર્વથા ક્ષયે તો અતિવિશુદ્ધ જ થાય,

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

तत्रोत्तरम्—

જેમ=અતિઘન-પટલમાંહે રહ્યા સૂર્યનો પ્રકાશ કટકુડ્યાવ-રણુવિવરે પેઠો થકો ઘટાદિક પ્રકાશે, તેમ–કેવળજ્ઞાનાવરણ છતે મત્યાવરણાદિકને ક્ષયોપશમે કાંઈક પ્રકાશ કરે; તે મત્યાદિક જ્ઞાન કહેવાય.

અને સર્વાવરણ ટળે, તો સૂર્યની પરે કેવળજ્ઞાન જ કહેવાય, પણ અનેરાં જ્ઞાન ન કહેવાય.

હવે તે કેવળજ્ઞાની—

દ્રવ્ય થકીઃ—

કેવળજ્ઞાની રૂપી–અરૂપી સર્વ દ્રવ્ય જાણેઃ દેખે.

ક્ષેત્ર થકીઃ—

કેવળજ્ઞાની લોકઃ અલોકઃ સર્વ ક્ષેત્ર જાણેઃ દેખે.

કાળ થકીઃ—

કેવળજ્ઞાની સર્વ અતીતઃ અનાગતઃ વર્તમાનઃ કાળ સમકાળેઃ જાણે દેખે.

ભાવ થકીઃ—

કેવળજ્ઞાનઃ સર્વ જીવઃ અજીવઃના સર્વ ભાવ જાણેઃ દેખે.

એ પ્રકારે કેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ કહ્યું.

એ પાંચ જ્ઞાનના ભેદ કહ્યા. ॥૮॥

દૃષ્ટાંત પૂર્વક જ્ઞાનાવરણીય કર્મઃ અને રજું
નવ દર્શનાવરણીય કર્મઃ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

एसिं जं आवरणं पडुव्व चक्खुस्स तं तया-ऽऽवरणं ।
दंसण-चउ पण-निद्दा वित्ति-समं दंसणा-ऽऽवरणं ॥९॥

શબ્દાર્થ—એસિં=એ જ્ઞાનોનું; જં=જે. આવરણં=આચ્છાદન. પડુવ્વ=પાટાની પેઠે. ચક્ખુસ્સ=આંખના. તં=તે. તયા-ऽऽવરણં=તેનું આવરણ. દંસણચઉ=દર્શનાવરણીય ચાર. પણ-નિદ્દા=પાંચ નિદ્રા. વિત્તિ-સમં=પોળીઆ-પહેરેગીર જેવું. દંસણા-ऽऽવરણં=દર્શનાવરણીય કર્મ ૯.

ગાથાર્થ.

ચક્ષુના પાટાની પેઠે એ જ્ઞાનોનું જે આચ્છાદન: તે-તે આવરણ કર્મ છે.

ચાર દર્શન: અને પાંચ નિદ્રા: છે. દર્શનાવરણીયકર્મ પ્રતિહારી જેવું છે. ॥૯॥

હવે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ: તે શું કહીએ? તે કહે છે—

એ પાંચ જ્ઞાનનાં જે આવરણ, તેને જ્ઞાનાવરણીય કહીએ.

આવરણ; તે-આંખના પાટાની પેરે. જેમ આંખે પાટો બાંધ્યે કાંઈ સૂઝે નહિ. તેમ-મતિજ્ઞાનનાં આવરણ આડાં આવે, તેથી મતિ ઉપજે નહિ; તે-મતિજ્ઞાનાવરણીય કહીએ. ૧,

શ્રુતજ્ઞાનનાં આવરણ આડાં છતે શ્રુત આવડે નહિ, તે-શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કહીએ. ૨,

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

અવધિજ્ઞાનનાં આવરણ આડાં છતે, અવધિજ્ઞાન ઊપજે નહિ, તે–અવધિજ્ઞાનાવરણીય કહીએ. ૩,

મનઃપર્યવજ્ઞાનનાં આવરણ આડાં છતે, મનઃપર્યવ-જ્ઞાન ઉપજે નહિ, તે મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીય કહીએ ૪,

કેવળજ્ઞાનનાં આવરણ આડાં છતે, કેવળજ્ઞાન ઉપજે નહિ તે,–કેવળજ્ઞાનાવરણીય કર્મ કહીએ ૫.

એ-જ્ઞાનાવરણીય કર્મની પાંચ ઉત્તર પ્રકૃતિ કહી. હવે દર્શનાવરણીય કર્મની નવ ઉત્તર પ્રકુતિ કહે છે—

ચાર દર્શનનાં આવરણ : અને પાંચ નિદ્રાઃ એ–નવ ભેદે દર્શનાવરણીય કર્મ કહીએ.

તે—વેત્રી સમાન કહ્યું. વેત્રી–તે પ્રતિહાર–પોળિયોઃ તેણે રોકયો મનુષ્ય જેમ રાજાનું દર્શન ન પામે, તેમ–દર્શનાવરણે આવર્યા જીવને તથાવિધ પદાર્થનું દર્શન ન થાય. ॥ ૯ ॥

ચાર દર્શનાવરણીય કર્મ.

चक्खु-दिट्ठि-अचक्खु-सेसिंदिअ-ओहि-केवलेहिं च ।
दंसणमिह सामन्नं तस्साऽवरणं तयं चउ-हा ॥१०॥

શબ્દાર્થ:–ચક્ખુ–દિટ્ઠિ–અચક્ખુ–સેસિંદિય–ઓહિ–કેવલેહિં=ચક્ષુ એટલે દૃષ્ટિ=આંખઃ અચક્ષુ એટલે બાકીની ઇંદ્રિયોઃ અવધિઃ અને કેવલ વડે કરીને, દંસણ=દર્શન. ઇહ=અહીં સામન્નં=સામાન્ય તસ્સ=તેનું. આવરણ=આવરણ. તયં=તે ચઉહા=ચાર પ્રકારે ૧૦.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગાથાર્થ

ચક્ષુ=આંખ:અચક્ષુ:=બાકીની ઈંદ્રિયો: અવધિ: અને કેવળ: વડે સામાન્ય જ્ઞાન, તે અહીં દર્શન. તેનું આવરણ: તે ચાર પ્રકારે છે. ॥૧૦॥

દૃષ્ટિ: આંખે કરીને દેખવું, તે ચક્ષુર્દર્શન કહિયે ૧.

શેષ ચાર ઈંદ્રિય: અને મન: તેણે કરી જાણવું: દેખવું, તે,—અચક્ષુર્દર્શન ૨.

અવધિદર્શન ૩. કેવળદર્શન ૪.

ઈહ—પ્રવચને—સિદ્ધાંતમાં—

जैन साईट JAINSITE जैनम् जयति शासनम्

સામાન્યોપયોગ; તે—સામાન્યપણે દેખવું,તે દર્શન કહીયે.

અને વિશેષોપયોગ; તે—વિશેષપણે જાણવું, તે જ્ઞાન કહીયે.

છદ્મસ્થને પ્રથમ સામાન્યોપયોગી—દર્શન હોય, અને પછી વિશેષોપયોગી— જ્ઞાન હોય.

અને કેવળીને પ્રથમ—પહેલે સમયે કેવળજ્ઞાન હોય, અને બીજે સમયે કેવળદર્શન હોય.

તે દર્શનને આવરે—આચ્છાદે(ઢાંકે),તે તદાવરણ કર્મ કહિયે.

જે ચક્ષુદર્શનને આવરે, તે—ચક્ષુર્દર્શનાવરણ ૧.

અચક્ષુદર્શનને આવરે, તે—અચક્ષુર્દર્શનાવરણ ૨.

અવધિદર્શનને આવરે, તે—અવધિદર્શનાવરણ ૩.

કેવળદર્શનને આવરે, તે—કેવલદર્શનાવરણ કર્મ કહિએ ૪

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ઇહાં—એકેન્દ્રિયઃ બેઇંદ્રિયઃ તેઇન્દ્રિયને તો મૂળથી ચક્ષુ હોયજ નહિ.

ચઉરિંદ્રિયઃ પંચેંદ્રિયઃ ને ચક્ષુ હોય, તો પણ વિણસે, તિમિરાદિકે તેજહીન હોય.

એ ચક્ષુદંર્શનાવરણના ઉદયથી એકેંદ્રિયઃ અને વિકલેંદ્રિયઃ ને ઇંદ્રિય ન્યૂન હોય.

પંચેંદ્રિયને સર્વ ઇંદ્રિય પૂરી હોય, તો પણ હીણી હોય-બધિર;મૂકાદિકઃ હોય, તે- અચક્ષુદંર્શનાવરણનો ઉદય.

અવધિઃ કેવલઃ ન હોય, તેને અવધિદર્શનાવરણઃ કેવલદર્શનાવરણઃનો ઉદય કહીએ.

ઇહાં કોઇક કહે, જે—

"અવધિ અને કેવળ દર્શન કહ્યાં, તેમ મનઃપર્યવ દર્શન કેમ ન કહ્યું ?"

तत्रोत्तरम्—

મનઃપર્યવજ્ઞાની તથાવિધ ક્ષયોપશમને પરવડાપણે [પ્રકટતા-વિશાળતાવડે] કરીને, પ્રથમઃ અને પછીઃ પણ મનના ભાવ વિશેષપણે જ ગ્રહે, સામાન્યપણું હોય નહિ. તે માટે દર્શન ન કહ્યું. ॥ ૧૦ ॥

પાંચ નિદ્રાઃ-૧ નિદ્રાઃ ૨ નિદ્રાઃ-નિદ્રાઃ ૩ પ્રચલાઃ
૪ પ્રચલા-પ્રચલાઃ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

सुह-पडिबोहा निद्दा-निद्दा-निद्दा य दुक्ख-पडिबोहा ।
पयला ठिओवविट्ठस्स पयल-पयला उ चंकमओ ॥११॥

શબ્દાર્થ :–સુહ-પડિબોહા=સુખ-પ્રતિબોધા–જેમાં સહેલાઈથી જગાય. નિદ્દા=નિદ્રા. નિદ્દા-નિદ્દા=નિદ્રાનિદ્રા. દુક્ખ–પડિબોહા=દુઃખ–પ્રતિબોધા–જેમાં મુશ્કેલીથી જગાય. પયલા=પ્રચલા ઠિઓવવિટ્ઠસ્સ=સ્થિતોપવિષ્ટસ્ય –ઉભા રહેલા અને બેઠેલાને. પયલ–પયલા=પ્રચલા–પ્રચલા–પ્રચલાપ્રચલા. ઉ=તુ–તો, ચંકમઓ=ચંક્રમતઃ–ચાલતાંને ॥ ૧૧ ॥

જૈન સાઈટ JAINSITE .com

ગાથાર્થ:—

જેમાં–સહેલાઈથી જાગી શકાય, તે–નિદ્રા, મુશ્કેલીથી જાગી શકાય, તે–નિદ્રાનિદ્રા : ઉભા રહેલા કે બેઠેલાને આવે, તે–પ્રચલાઃ અને ચાલતાંને આવે તે–પ્રચલા પ્રચલા : ॥ ૧૧ ॥

સુખે–લઘુ શબ્દ કર્યે જ જાગે. તે–નિદ્રા કહીએ ૧,
દુઃખે–ઘણું ઘોલના કર્યે જાગે, તે નિદ્રાનિદ્રા [અત્યંત નિદ્રા] કહીએ ૨,
ઊભો થકોઃ બેઠો થકોઃ ઊંઘે તે પ્રચલા કહીએ ૩,
પ્રચલા થકી પણ અત્યંત : કે–જેથી ચાલતો થકો પણ ઊંઘે, તે–પ્રચલા–પ્રચલા કહીએ ૪. ॥ ૧૧ ॥

૫ થીણદ્ધિઃ ૩જું વેદનીયકર્મ.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

दिण-चिंतिअत्थ-करणी थीणद्धी अद्ध-चक्की-अद्ध-बला।
महु-लित्त-खग्ग-धारा-लिहणं व दु-हा उ वेअणिअं ॥१२॥

શબ્દાર્થ:-દિણ-ચિંતિ-અત્થ-કરણી=દિવસે ચિંતિત કામ કરનારી. થીણદ્ધી=સ્ત્યાનર્દ્ધિ, થિણદ્ધી, અદ્ધ-ચક્કિ-અદ્ધ-બલા=અર્ધ-ચક્કિ-અર્ધ-બલા=અર્દ્ધચક્રિ એટલે-વાસુદેવ-ના અર્ધા બળવાળી. મહુ-લિત્ત-ખગ્ગ-ધારા-લિહણં=મધુ-લિપ્ત-ખડ્ગ-ધારા-લિહનં=મધે-ચોપડેલી તલવારની ધાર-ચાટવા. વ=જેવું. દુહા=બે પ્રકારે વેઅ-ણીઅં=વેદનીય કર્મ. ॥ ૧૨ ॥

जैन साईट JAINSITE .com जिनम् जयति शासनम्

ગાથાર્થ:-

અર્ધચક્રવર્તિના અરધા બળ જેટલા બળ વાળી થીણદ્ધી-નિદ્રા દિવસે વિચારેલું કામ કરાવે છે.

મધથી લીંપાયેલી તલવારની ધાર ચાટવા જેવું બે પ્રકારે વેદનીય કર્મ છે. ॥ ૧૨ ॥

દિવસે ચિંતવ્યું કાર્ય પોતાને કરવાનું અશક્ય હોય, તે-રાત્રે નિદ્રામાંહે કરે, તે-થીણદ્ધિ નિદ્રા કહીએ. ૫.

તે-થીણદ્ધિ નિદ્રા આવ્યે, વજ્રઋષભનારાચસંઘ-યણવાળા જીવને અર્દ્ધચક્રી જે વાસુદેવઃ તેનાથી અર્દ્ધ બળ હોય. તે મરીને નરકે જાય.

છેવઠ્ઠા સંઘયણવાળાને પણ એ નિદ્રામાંહે ક્રમણઃ ક્રમણઃ બળ વધે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

स्त्याना संघातीभूता गृद्धिर्दिनचिन्तितार्थसाधनविषयाऽभिकाङ्क्षा यस्याम्, सा स्त्यानगृद्धिः । प्राकृतत्वात्-"थीणद्धी" इति निपातः ॥

એ નવ ભેદે દર્શનાવરણ કર્મ કહ્યું.

હવે-વેદનીય કર્મ બે ભેદે છેઃ—

મધુલિપ્ત ખડ્ગધારાનું ચાટવું, તેની પેરે-બે ભેદે વેદનીય કર્મ છે.

એમાં મધુના ચાટવાની પરે સાતા વેદનીય ૧.

અને ખડ્ગધારાએ જીભ છેદાય, તેની પેરે-અસાતા-વેદનીય ૨.

એ બે પ્રાયે સંલગ્નજ હોય. ॥ ૧૩ ॥

जैन साईट JAINSITE.com जैनम् जयति शासनम्

ओसन्नं सुर-मणुए सायम-सायं तु तिरिअ-निरएसु ।
मज्जं व मोहणीअं दु-विहं दंसण-चरण-मोहा ॥१३॥

શબ્દાર્થઃ-ઓસન્નં=પ્રાયઃ-ઘણું કરીને. સુર-મણુએ=દેવ અને મનુષ્યોમાં સાયં=સાતા. અસાયં=અસાતા, તુ=અને. તિરિઅ-નિરએસુ=તિર્યંચ અને નારકોમાં મજ્જં=દારૂ-મદિરા. વ=જેવું. મોહણીયં=મોહનીય. દુ-વિહં=બે પ્રકારે. દંસણ-ચરણ-મોહા=દર્શન મોહનીય અને ચારિત્ર મોહનીયની અપેક્ષાએ. ॥૧૩॥

ગાથાર્થ.

ઘણે ભાગે—દેવ અને મનુષ્યોમાં સાતા અને

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

નારક અને તિર્યંચોમાં અસાતાઃ હોય છે.

દર્શનમોહઃ અને ચારિત્રમોહઃની અપેક્ષાએ બે પ્રકારે મદિરા જેવું મોહનીય કર્મ છે. ॥૧૩॥

પ્રાયઃ—દેવતાઃ અને મનુષ્યનેઃ વિષે સાતા વેદનીયનો ઉદય હોય, પણ નિશ્ચયે નહિ; કેમકે—ચ્યવનકાળે તથા ગર્ભાવાસે ચિત્તની ઉદ્વેગતાએ દુઃખ પણ હોય છે.

અને તિર્યંચઃ નારકીનેઃ પ્રાયે અસાતા વેદનીયનો ઉદય હોય, તે પણ નિશ્ચય નહીં, કેમકે—જિનજન્માદિ કાળે નારકીને પણ સુખ હોય.

તથા, પટ્ટ—હસ્તીઃ તુરંગમાદિકને સાતા પણ હોય.

એ બે ભેદે વેદનીય કર્મ કહ્યું.

હવે મોહનીય કર્મ કહે છેઃ—

મદિરાપાન સરખું મોહનીયકર્મ છે,

જીવને મુંઝાવેઃ વિવેકથી વિકળ કરે તે—મોહનીય બે ભેદ છેઃ—

યથાવસ્થિત તત્ત્વનું શ્રદ્ધાનઃ તે દર્શન કહીએ, તેને વિષે મુંઝવે, તે—દર્શન—મોહનીય ૧.

અને ચારિત્રઃ તે—શુદ્ધાચરણ, તેહને વિષે મુંઝવે, તે—ચારિત્ર—મોહનીય ૨. કહીએ. ॥૧૩॥

ત્રણ દર્શનમોહનીય કર્મઃ

दंसण-मोहं ति-विहं सम्मं मीसं तहेव मिच्छत्तं ।
सुद्धं अद्ध-विसुद्धं अ-विसुद्धं तं हवइ कमसो ॥१४॥

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શબ્દાર્થ :- દંસણ-મોહં=દર્શન મોહનીય-તિ-વિહં=ત્રણ પ્રકારે. સમ્મં=સમ્યક્ત્વ. મીસં=મિશ્ર, તહેવ=તથૈવ=તેમજ. મિચ્છત્તં=મિથ્યાત્વ. સુદ્ધં=શુદ્ધ. અદ્ધ-વિસુદ્ધં=અર્ધવિશુદ્ધ. અ-વિસુદ્ધં=અશુદ્ધ. તં = તે. હવઇ=હોય છે. કમસો=અનુક્રમે ॥૧૪॥

ગાથાર્થ:

દર્શન-મોહનીય ત્રણ પ્રકારે છે-સમ્યક્ત્વઃ મિશ્રઃ અને મિથ્યાત્વઃ તે-અનુક્રમે-શુદ્ધઃ અર્ધશુદ્ધઃ અને મેલું: હોય છે. ॥૧૪॥

દર્શનમોહનીય ત્રણ પ્રકારે છે, તેનાં નામ—

સમ્યક્ત્વમાં મુંઝવે, તે-સમ્યક્ત્વ મોહનીય ૧

મિશ્રપણામાં મુંઝવે, તે-મિશ્ર મોહનીય ૨.

તેમજ વળી મિથ્યામતિમાં મુંઝાઇ રહે, તે-મિથ્યાત્વ-મોહનીય: કહીએ ૩.

જેમ—મદન કોદ્રવ ધાન્ય—

શોધ્યું: ખાંડયું; તુસ રહિતઃ તે વિકાર ન કરે.

અર્ધ શોધ્યું: કાંઇક વિકાર કરે.

અને અણશોધ્યું: અણખાંડયું. તુસ સહિતઃ તે-ઘણો વિકાર કરે.

તેમ-મિથ્યાત્વના પુદ્ગળ—

શુદ્ધ કર્યા, તે સમ્યક્ત્વ-મોહનીય ૧.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

અર્દ્ધશોધ્યા, તે મિશ્રમોહનીય ૨.

અને અણુશોધ્યા-મલીનઃ તે મિથ્યાત્વ મોહનીય ૩. ॥૧૪॥

સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ.

जीय-अजीय-पुण्ण-पावा-ऽऽसव-संवर-बंध-मुक्ख-निज्जरणा।
जेणं सद्दहइ तयं, सम्मं खइगा-ऽऽइ-बहु-भेअं ॥१५॥

શબ્દાર્થઃ—જીઅ-અજીઅ-પુણ્ણ-પાવા-ઽઽસવ—સંવર-બંધ-મુક્ખ-નિજ્જરણા=જીવઃ અજીવઃ પુણ્યઃ પાપઃ આશ્રવઃ સંવરઃ બંધઃ મોક્ષઃ અને નિર્જરાઃ જેણં=જેણે કરીને. સદ્દહઇ=શ્રદ્ધાય-શ્રદ્ધા કરાય, તયં=તે, સમ્મં=સમ્યક્ત્વ. ખઇગા-ઽઽઇ-બહુ-ભેયં=ક્ષાયિકાદિક-ઘણા ભેદો વાળું. ॥ ૧૫ ॥

जैन साइट JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

ગાથાર્થ.

જેથી-જીવઃ અજીવઃ પુણ્યઃ પાપઃ આશ્રવઃ સંવરઃ બંધઃ મોક્ષઃ અને નિર્જરાઃની શ્રદ્ધા થાય, તે ક્ષાયિકઃ વગેરેઃઘણા ભેદોવાળું સમ્યક્ત્વ છે. ॥૧૫॥.

વળી, તેનું સ્વરૂપ કહે છેઃ—

ચેતના લક્ષણઃ જીવતત્ત્વ ૧૪ ભેદે. ૧ :

જડ લક્ષણઃ તે અજીવતત્ત્વઃ ૧૪ ભેદે ૨ :

શુભ પ્રકૃતિનો ઉદયઃ તે-પુણ્યતત્ત્વઃ ૪૨ ભેદે ૩ :

અશુભ પ્રકૃતિનો ઉદયઃ તે-પાપતત્ત્વ ૮૨ ભેદે ૪

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

કર્મનું મેળવવું : તે–**આશ્રવતત્ત્વ**: ૪૨ ભેદે ૫:
આશ્રવનું રુંધવું: તે–સંવરતત્ત્વ: ૫૭ ભેદે ૬:
કર્મનો બંધ: તે–**બંધતત્ત્વ**: ૪ ભેદે ૭:
કર્મનો અત્યંત વિયોગ: તે– **મોક્ષતત્ત્વ**: ૯ ભેદે. ૮:
કર્મનું છોડવું: **નિર્જરા તત્ત્વ**: ૧૨ ભેદે ૯:
એ નવ તત્ત્વ જેણે કરીને સદ્દહે, તે **સમ્યક્ત્વ કહીયે.**
તે સમ્યક્ત્વ **ક્ષાયિકાદિક** બહુ ભેદે છે.

ક્ષાયિક ૧. વેદક ૨. ક્ષાયોપશમિક ૩ ઔપશમિક ૪ અને સાસ્વાદન.

તેમાં–**ક્ષાયિક**: તે અપૌદ્ગલિક શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ છે.
અને **ઔપશમિક**: તથા **સાસ્વાદન**: પણ અપૌદ્ગલિક છે. ત્યાં–પુદ્ગલની સત્તા તો છે, પણ વેદવું નથી, તે માટે.

અને **ક્ષાયોપશમિક**: તે **સમ્યક્ત્વ મોહનીય** કહીયે, પુદ્ગલ વેદવા માટે. ઈહાં કોઈક કહે કે:—

"સમ્યક્ત્વ પુદ્ગલ શુદ્ધ છે, વિકાર ન કરે, તો તેને **મોહનીય** કેમ કહો છો?"

તેનો ઉત્તર એ છે, જે "પૌદ્ગલિક **સમ્યક્ત્વ**, તે **મિથ્યાત્વનાં** દળિયાં છે, તે શુદ્ધ થકાં સમ્યક્ત્વપણે કહેવાય. પણ તીવ્ર મોહને ઉદયે પાછાં અશુદ્ધ થાય, તે માટે **સમ્યક્ત્વ મોહનીય** કહીએ છીએ." ॥૧૫॥

મિશ્ર મોહનીય: અને મિથ્યાત્વ મોહનીય:

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

मीसा न राग-दोसो जिण-धम्मे अंत-मुहू जहा अन्ने ।
नालियर-दीव-मणुणो, मिच्छं जिण-धम्म-विवरीअं ॥१६॥

શબ્દાર્થ :—મીસા=મિશ્રથી રાગ-દોસો=રાગ-દ્વેષ. જિણ-ધમ્મે=જૈનધર્મ ઉપર. અંત-મુહૂ-અન્તર્મુહૂર્ત સુધી. જહા=જેમ. અન્ને=અન્ન ઉપર, નાલિયર-દીવ-મણુણો=નાળિયેર દ્વીપના મનુષ્યને. મિચ્છં=મિથ્યાત્વ. જિણ-ધમ્મ-વિવરીઅં=જૈન-ધર્મથી-વિપરીત. ॥૧૬॥

ગાથાર્થ :

જેમ નાળિયેરદ્વીપના માણસોને અન્ન ઉપર રાગ કે દ્વેષ ન હોય, તેમ મિશ્ર મોહનીય કર્મથી જૈન ધર્મ ઉપર અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રાગ કે દ્વેષ ન હોય. મિથ્યાત્વ: જૈનધર્મથી વિપરીત હોય છે. ॥૧૬॥

મિશ્ર મોહનીયને ઉદયે જિનધર્મને વિષે રાગ પણ ન હોય, અને દ્વેષ પણ ન હોય, સમભાવ હોય.

તે-મિશ્રપણું અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણજ હોય.

દૃષ્ટાંત કહે છે, કે—

જેમ—અન્ન ઉપર નાળિયેરદ્વીપના મનુષ્યને રાગ પણ ન હોય, અને દ્વેષ પણ ન હોય. કેમકે-તે મનુષ્યે અન્ન દીઠું -સાંભળ્યું નથી, તે માટે એ મિશ્રમોહનીય કહીએ.

જિનપ્રણીત ધર્મ થકી વિપરીત મતિ હોય-શુદ્ધ ધર્મ સર્વથા રુચે નહીં, તે-મિથ્યાત્વ મોહનીય કહીએ.

એ ત્રણ દર્શનમોહનીય કહ્યા. ॥૧૬॥

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ચારિત્રમોહનીય કર્મ: ૧૬ કષાય ચારિત્રમોહનીય કર્મ:

सोलस-कसाय-नव-नो-कसाय दु-विहं चरित्त-मोहणिअं ।
अण-अपच्चक्खाणा पच्चक्खाणा य संजलणा ॥१७॥

શબ્દાર્થ:-સોલસ-કસાય=સોળ કષાય. નવ-નો-કસાય=નવ નોકષાય. દુ-વિહં=બે પ્રકારે. ચરિત્ત-મોહણિઅં-ચારિત્ર મોહનીય. અણઅપચ્ચક્ખાણા-અનંતાનુબંધીય: અપ્રત્યાખ્યાનીય. પચ્ચક્ખાણા=પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય. સંજલણા-સંજ્વલન. ॥૧૭॥

जैन साईट JAINSITE .com जयतु जयति शासनम्

ગાથાર્થ

સોળ કષાયો: અને નવ નોકષાયો:વડે બે પ્રકારનું ચારિત્રમોહનીય કર્મ છે. અનન્તાનુબંધીયો: અપ્રત્યાખ્યાનીયો: પ્રત્યાખ્યાનીયો: અને સંજ્વલનો:॥૧૭॥

હવે ચારિત્ર મોહનીય બે ભેદે છે :—

કષાય મોહનીય ૧:   નોકષાય મોહનીય ૨:

તેમાં કષાય મોહનીય ૧૬ ભેદે છે.

અને નોકષાય મોહનીય નવ ભેદે છે.

કષાય તો નહિ, પણ કષાયને ઉપજાવે, કષાયના સહચારી, કષાયને પ્રેરક, કષાયપણે પરિણમે, તે માટે નોકષાય કહીએ.

અનંતા સંસારના અનુબંધિ-મિથ્યાત્વનો ઉદય કરે, તે-અનંતાનુબંધીય ચાર કષાય ૧.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

જેહના ઉદયથી થોડું પણ પચ્ચક્ખાણુ ઉદય ન આવે તે–**અપ્રત્યાખ્યાનીય** ચાર કષાય ૨:

સર્વવિરતિરૂપ પચ્ચક્ખાણને આવરે, તે **પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય** ચાર કષાય–ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ ૩:

ચારિત્રીયાને પણ લગારેક (ઉદય આવે–પ્રગટ થાય), બાળે, તે–**સંજ્વલન** ચાર કષાય ૪:

એમ ૪×૪=૧૬ સોળ થયા. ॥૧૭॥

૪ કષાયમોહનીયની સ્થિતિ વિગેરે:

जा-जीव-वरिस-चउमास-पक्ख-गा निरय-तिरिअ-नर-अमरा ।
सम्मा-ऽणु-सव्व-विरइ-अहक्खाय-चरित्त-घाय-करा ॥१८॥

JAINSITE.com

શબ્દાર્થ–જા-જીવ-વરિસ-ચઉમાસ-પક્ખ-ગા=જાવજ્જીવ સુધી: વર્ષ: ચાર માસ: અને પખવાડીયા: સુધી ટકનારા. **નિરય-તિરિય-નર-અમરા**=નારક: તિર્યંચ મનુષ્ય: અને દેવ:પણાના નિમિત્ત. **સમ્મા-ઽણુ-સવ્વ-વિરઈ-અહક્ખાય-ચરિત્ત-ઘાય-કરા**=સમ્યક્ત્વ: અણુવિરતિ: સર્વવિરતિ અને યથાખ્યાત: ચારિત્ર અટકાવનારા. ॥ ૧૮ ॥

ગાથાર્થ.

જાવજીવ: વરસ: ચાર માસ: અને પખવાડીયા: સુધી રહેનારા; નારક: તિર્યંચ: મનુષ્ય: અને દેવગતિ: [ના કારણ] ભૂત; સમ્યક્ત્વ: દેશવિરતિ: સર્વવિરતિ: અને યથાખ્યાત: ચારિત્રનો નાશ કરનાર છે. ॥૧૮॥

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ચારેય અનંતાનુબંધિયા કષાય ઉત્કૃષ્ટ **યાવજ્જીવ** લગે રહે ૧:

અપ્રત્યાખ્યાનીયા **વર્ષ** લગે રહે ૨:

પ્રત્યાખ્યાનીયા કષાય **ચાર માસ** લગે રહે ૩:

સંજ્વલનીયા કષાય પંદર દિવસ રહે. ૪: વળી,

અનંતાનુબંધિના ઉદયે મરે, તે નરકે જાય ૧:

અપ્રત્યાખ્યાનીયાના ઉદયે મરે, તે તિર્યંચ થાય ૨:

પ્રત્યાખ્યાનીયાને ઉદયે મરે, તે મનુષ્ય થાય ૩:

સંજ્વલનના ઉદયે મરે, તે-દેવગતિએ જાય. ૪

અનંતાનુબંધિયા કષાય સમ્યક્ત્વ પામવા ન આપે: ૧:

અપ્રત્યાખ્યાનીયા દેશવિરતિ ચારિત્ર પામવા ન આપે ૨:

પ્રત્યાખ્યાનીયા સર્વવિરતિ પામવા ન આપે ૩:

સંજ્વલન કષાય પોતાને ઉદયે **યથાખ્યાત ચારિત્રનો** ઘાત કરે છે. ૪: ॥૧૮॥

ચાર પ્રકારના **ક્રોધ** અને **માન**ના દૃષ્ટાન્તો:

जल-रेणु-पुढवी-पव्वय-राइ-सरिसो-चउ-व्विहो कोहो ।
तिणिस-लया-कट्ठ-ट्ठिअ-सेल-त्थंभोवमो माणो ॥१९॥

શબ્દાર્થ:-**જલ-રેણુ-પુઢવી-પવ્વય-રાઇ-સરિસો** =પાણીમાં: અને ધૂળમાં: પડેલી લીટી-તથા જમીનમાં અને પર્વતમાં પડેલી ફાટ જેવો. **ચઉવ્વિહો**=ચાર પ્રકારનો. **કોહો**-ક્રોધ: **તિણિસ-લયા-કટ્ઠટ્ઠિઅ સેલ ત્થંભોવમો** તિનિસલતા-નેતરની સોટી: કાષ્ઠના: હાડકાના અને પત્થરના: થાંભલા જેવો **માણો**-માન. ॥૧૯॥

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગાથાર્થ :

પાણીમાં: અને રેતીમાં: પડેલા લીંટા: તથા જમીનમાં અને પર્વતમાં પડેલી ચીરાડ: જેવો ચાર પ્રકારનો ક્રોધ, અને માન નેતરની સોટી: લાકડા હાડકા: અને પત્થરના થાંભલા જેવો હોય છે.॥૧૯॥

જળની રેખા સમાન સંજવલન ક્રોધ, તરત વિલય થાય ૧.

રેતી મધ્યે રેખા સમાન પ્રત્યાખ્યાન ક્રોધ, વાયરે મટે ૨.

ફાટી ગયેલી પૃથ્વીની રેખા સમાન અપ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ, મેહ વૂઠે (વરસ્યે) મટે. ૩.

ફાટી ગયેલા પર્વતની રાય-રેખા-ત્રડ સમાન અનંતાનુબંધીય ક્રોધ, કોઈ વખતે પણ ન મટે. ૪

એ ચાર ભેદે ક્રોધનાં ચાર દ્દષ્ટાંત કહ્યાં.

તિનિસ તે નેત્રલતા: તે સરખો સંજવલન માન, સુખે નમાડીયે, તેમ નમે ૧.

કાષ્ઠ સરિખો પ્રત્યાખ્યાનીય માન, ઉપાયે નમે ૨.

અસ્થિ-હાડકા સરખો અપ્રત્યાખ્યાનીય માન, મહાકષ્ટે નમે ૩.

પથ્થરના સ્તંભ સરખો અનંતાનુબંધીય માન, કોઇ રીતે નમે જ નહીં ૪.

એ માનનાં દૃષ્ટાંત કહ્યાં ॥૧૯॥

માયા અને લોભનાં ચાર ચાર દૃષ્ટાંતો:

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

मायाऽवलेहि-गो-मुत्ति-मिंढ-सिंग-घण-वंस-मूल-समा ।
लोहो हलिद्दखंजण-कद्दम-किमि-राग-सामाणो (सारिच्छो) २०

શબ્દાર્થ:—**માયા**—માયા. **અવલેહિ-ગોમુત્તિ-મિંઢ-સિંગ-ઘણ-વંસ-મૂલ સમા**—અવલેહિ—લાકડાની છોલ: ગોમૂત્રિકા: ઘેટાના શિંગડાઃ અને મજબૂત વાંસના મૂળ: જેવી. **લોહો**—લોભ. **હલિદ્દ-ખંજણ-કદ્દમ—કિમિ-રાગ-સામાણો**:=હળદર: કાજળ: કાદવ: અને કિરમજીના રંગ જેવો ॥૨૦॥

ગાથાર્થ

છોલ: ગોમૂત્રની ધાર: ઘેટાના શીંગડાઃ અને વાંસના કઠણ મૂળ: જેવી [ચાર પ્રકારની] માયા અને લોભ હળદર: કાજળ: ગાડાના પૈડાની મળી-કીલ: અને કીરમજી રંગ: જેવો હોય છે. ॥૨૦॥

વંશાદિકની છોલ: તે અવલેહી કહીએ. તે સંજ્વલનની માયા જાણવી, એ સુખે વળે=પોતાની વક્રતા છોડે ૧.

વૃષભના મૂત્રની ધારાસરખી પ્રત્યાખ્યાનીયની માયા, પવનાદિકે વક્રતા છાંડે ૨.

મેંઢા (ઘેટા)ના શૃંગ સરખી અપ્રત્યાખ્યાનીયની માયા, તેની વક્રતા અતિ કષ્ટે ટળે. ૩

ઘન-કઠિન વંશીમૂળ સરખી અનંતાનુબંધિની માયા, તેની કુટિલતા કોઈ રીતે ટળેજ નહિ ૪.

એ ૪ દૃષ્ટાંત માયાનાં કહ્યાં.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

જેમ-હળદરનો રંગ સૂર્યને તડકે ટળે, તે સરખો સંજ્વલન લોભ તુરત ટળે ૧.

વસ્ત્રે લાગ્યું દીવાનું કાજળ, તે સરખો પ્રત્યાખ્યાનીય લોભ, તે દુઃખે ઉતરે ૨.

ગાડાના પઈડાંમાં હોય, તે કર્દમ [મળી] સરખો અપ્રત્યાખ્યાનીય લોભ, અતિકષ્ટે ટળે ૩.

કિરમજી રંગઃ-તે જેણે હીર [રેશમ] રંગાય, તે સરખો અનંતાનુબંધિ લોભ, તે કિમહી ન ટળે ૪.

એ ચાર દૃષ્ટાંત લોભનાં કહ્યાં ॥ ૨૦ ॥

નવ નોકષાયઃ તેમાં-હાસ્યાદિક છ નોકષાય ચારિત્ર-મોહનીયકર્મઃ-

जैन साईट JAINSITE .com

जस्सुदया होइ जीए, हास-रइ-अरइ-सोग-भय-कुच्छा ।
स-निमित्तमन्न-हा वा, तं इह हासा-ऽऽइ मोहणीयं ॥२१॥

શબ્દાર્થ:-**જસ્સ**-જેના **ઉદયા**-ઉદયથી. **હોઈ**-હોય. **જીએ**-જીવમાં. **હાસ-રઈ-અરઈ-સોગ-ભય-કુચ્છા**-હાસ્યઃ રતિઃ અરતિઃ શોકઃ ભયઃ અને દુર્ગંચ્છા. **સ-નિમિત્તમ્**-નિમિત્તપૂર્વક. **અન્ન-હા**-બીજી રીતે-નિમિત્ત વિના. **વા**-અથવા. **તં**-તે. **ઈહ**-અહીં. **હાસા-ऽऽઈ-મોહણીયં**=હાસ્યાદિ મોહનીય. ॥ ૧૨ ॥

ગાથાર્થ :

જેના ઉદયથી જીવને નિમિત્ત હોય, અથવા ન હોય, તો પણ હસવાનુંઃ પ્રેમઃ નાખુશીઃ શોકઃ બીકઃ

અને દુર્ગંચ્છાઃ થાય છે. તે અહીં "હાસ્ય મોહનીય કર્મ" વિગેરે કહેવાય છે. ૩૧

હવે નવ નોકષાય કહે છે.

જે કર્મના ઉદય થકી જીવને હાંસુ આવે, તે હાસ્ય ૧.

સાતા [આનંદ] વેદાય, તે-રતિ ૨.

અરતિ [અપ્રેમ]: તે-અસાતા વેદાય ૩.

શોકઃ તે-ચિંતા ઉપજે ૪.

ભય ઉપજે ૫.

કુચ્છાઃ તે-જુગુપ્સા-દુર્ગંચ્છા ઉપજે ૬.

કોઈક નિમિત્તે અથવા, અન્યથા-કારણ વિના જઃ ઉપજે, તે-ઇહાં હાસ્યાદિક છ ભેદે નોકષાય મોહનીય કહીએ.

જૈન સાઈટ JAINSITE જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

તે આ પ્રમાણેઃ-હાસ્ય [હાસ્યોત્પાદક નોકષાય ચારિત્રાવરણીય-મોહનીય કર્મઃ] ૧.

રતિ	[રતિ-ઉત્પાદક-નોકષાય	ચારિત્રાવરણીય	મોહનીય	કર્મઃ]		૨.
અરતિ	[અરતિ-ઉત્પાદક	,,	,,	,,	,,]	૩.
શોક	[શોક ,,	,,	,,	,,	,,]	૪.
ભય	[બીક ,,	,,	,,	,,	,,]	૫.
જુગુપ્સાઃ	[દુર્ગંચ્છા	,,	,,	,,	,,]	૬.

ત્રણ વેદ નોકષાય ચારિત્ર મોહનીય કર્મના સ્વરૂપોઃ અને દૃષ્ટાંતોઃ

पुरिसित्थि-तदुभयं पइ अहिलासो जव्वसा हवइ, सो उ-।
थी-नर-नपुं-वेओदओ फुंफुम-तण-नगर-दाह-समो ॥२२॥

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શબ્દાર્થ:-પુરિસિત્થિ-તદુભય=પુરુષ: સ્ત્રી: અને તે બંનેય: પઇ=તરફ, અહિલાસો=અભિલાષ. જવ્વસા=જેને લીધે. હવઇ=હોય. સો=તે. ઉ=તો. **થી-નર-નપું-વેઓદઓ**=સ્ત્રી વેદોદય: પુરુષ વેદોદય: નપુંસક વેદોદય: **કુંકુમ-તણુ-નગર-દાહ-સમો**=છાંડીઓના: તૃણના: અને શહેરના: દાહ જેવો. ૨૨

ગાથાર્થ

જેને લીધે પુરુષ: સ્ત્રીઓ: અને તે બંનેય તરફ ઈચ્છા દોડે છે, તે જ બકરીની લીંડીઓ: ઘાસ અને શહેર:ના દાહ જેવો સ્ત્રી-પુરુષ અને નપુંસક વેદનો ઉદય હોય છે. ॥૨૨॥

JAINSITE .com
जैनम् जयति शासनम्
जैन साइट

વારંવાર પુરુષ: સેવવાનો ૧. વારંવાર સ્ત્રી સેવવાનો, ૨ અને પુરુષ: તથા સ્ત્રી બંનેયને સેવવાનો ૩. અભિલાષ-મૈથુન સેવવાની વાંચ્છા-જે કર્મને વશે કરીને હોય, તે અનુક્રમે-સ્ત્રી ૧. પુરુષ ૨, અને નપુંસક ૩, વેદનો ઉદય કહીએ

પુરુષની વાંચ્છા કરાવે તે-**સ્ત્રીવેદનો** ઉદય કહીએ. ૧

સ્ત્રીની વાંચ્છા કરાવે તે-**પુરુષ વેદનો** ઉદય. ૨

બેયની વાંચ્છા કરાવે, તે-**નપુંસક વેદનો** ઉદય, ૩

કુંકુમ: તે કરીષનો અગ્નિ: તે-સરખો સ્ત્રીવેદનો ઉદય, મોડો ઉપશમે ૧.

તૃણની અગ્નિ: તે સરખો પુરુષવેદનો ઉદય, તુરત ઉપશમે ૨.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

નગરના દાહ સરખો નપુંસક વેદનો ઉદય, કેમેય ઓલ્હ-વાયે નહીં ૩.

એ-રીતે-હાસ્યાદિક ૬ : અને ૩ **વેદ** : એમ ૯ : **નોકુષાય.**

સોળ કષાય : અને **નવ નોકષાયઃ** એમ-પચ્ચીશ ભેદે **ચારિત્ર મોહનીયઃ** કહ્યું.

અને ત્રણ ભેદે **દર્શન મોહનીયઃ**

એમ-૨૮ અઠ્ઠાવીશ ભેદે **મોહનીય કમ્મ** કહ્યું. ॥૨૨॥

આયુઃ કર્મ : અને નામકર્મના ભેદો.

सुर-नर-तिरि-निरया-ऽऽऊ हडि-सरिसं नामकम्म चित्तिसमं ।
बायाल-ति-नवइ-विहं ति-उत्तर-सयं च सत्तट्ठी ॥२३॥

શબ્દાર્થ :-**સુર-નર-તિરિ-નિરયાઽઽઊ**=દેવઃમનુષ્યઃ તિર્યંચઃ અને નારકનું આયુષ. **હડિ-સરિસં**=હેડ-સરખું. **નામ-કમ્મ**=નામ-કર્મ. **ચિત્તિ-સમં**=ચિત્રિ-ચિતારા જેવું. **બાયાલ-તિ-નવઇ-વિહં**=બેંતાલીશઃ અને ત્રાણુંઃ પ્રકારનું. **તિ-ઉત્તર-સયં**=એકસો ત્રણ ભેદવાળું **સત્તટ્ઠી**= સડસઠ ॥૨૩॥

ગાથાર્થ :—

દેવઃ મનુષ્યઃ તિર્યંચઃ અને નરકનું આયુષ્ય કર્મ હેડ જેવું હોય છે-ચિતારા જેવું નામકર્મ બેંતા-લીશઃ અને ત્રાણુંઃ પ્રકારે અને એકસો ત્રણ કે

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સડસઠ ભેદે હોય છે. ૨૩

હવે આયુઃકમ્મં કહે છે--

દેવાયુ ૧ઃ	તિર્યંચાયુઃ ૩ઃ
મનુષ્યાયુઃ ૨ઃ	નરકાયુઃ ૪ઃ

એ ચાર ભેદે આયુઃ કમ્મં છે. તે આયુઃ કમ્મં હેડ સરખું છે, જેમ-ખોડા [હેડ]માં ઘાલેલા ચોરાદિક ઘણું એ નિકળવા વાંછે, પણ વિવક્ષિત કાળ ભોગવી રહે, ત્યારે જ નિકળે. તેમ-જીવ જ્યાં ઉપન્યો હોય, ત્યાંનું આયુઃ પૂર્ણ થાય ત્યારેજ નિકળી શકે. એ ૪ ભેદે આયુઃ કમ્મં કહ્યું.

હવે નામકમ્મં કહે છેઃ—

તે નામકમ્મં ચિત્રકાર સરખું છે. જેમ-ચિતારો જેવું ચિત્ર આળેખવા વાંછે, તેવું ચિતરે. તેમ-જીવ પણ જેવી ગત્યાદિકે જવું હોય, તેવું નામકમ્મં બાંધે. તે-નામકમ્મં બેંતાલીશ ભેદે પણ છે, ત્રાણું ભેદે પણ છે, એકસો ત્રણ ભેદે પણ છે, અને સડસઠ ભેદે પણ છે, ॥ ૨૩ ॥

નામકર્મના બેંતાલીશ ભેદોઃ તેમાં-ચૌદ પિંડપ્રકૃતિઓના નામો :

गइ-जाइ-तणु-उवंगा-बंधण-संघायणाणि संघयणा ।
संठाण-वण्ण-गंध-रस-फास-अणुपुव्वि-विहग-गई ॥२४॥

શબ્દાર્થ—ગઇ-જાઈ-તણુ- ઉવંગા=ગતિઓઃ જાતિઓઃ શરીરોઃ ઉપાંગોઃ બંધણ-સંઘાયણાણિ=બંધનોઃ સંઘાતનોઃ સંઘયણા=સંઘયણોઃ સંઠાણ-વણ્ણ-ગંધ-રસ-

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ફાસ-અણુપુવ્વિ-વિહગ-ગઇ=સંસ્થાનોઃ વર્ણોઃ ગંધોઃ રસોઃ સ્પર્શોઃ આનુપૂર્વિઓ: અને વિહાયોગતિઓઃ ॥૨૪॥

ગાથાર્થ :

ગતિઓ; જાતિઓ:શરીરોઃ અંગોપાંગોઃ બંધનોઃ સંઘાતનોઃ સંઘયણોઃ સંસ્થાનોઃ વર્ણોઃ ગંધોઃ રસોઃ સ્પર્શોઃ આનુપૂર્વીઓઃ વિહાયોગતિઓઃ (ના નામ કર્મો) ॥ ૨૪ ॥

પ્રથમ બેંતાલીશ ભેદ કહે છેઃ—

ગતિ નામકર્મ્મ ૧ઃ	સંસ્થાન નામકર્મ્મ ૮ઃ
જાતિ નામકર્મ્મ ૨ઃ	વર્ણ નામકર્મ્મ ૯ઃ
શરીર નામકર્મ્મ ૩ઃ	ગંધ નામકર્મ્મ ૧૦ઃ
શરીરાંગોપાંગ નામકર્મ્મ ૪.	રસ નામકર્મ્મ ૧૧ઃ
શરીરબંધન નામકર્મ્મ ૫ઃ	સ્પર્શ નામકર્મ્મ ૧૨ઃ
શરીરસંઘાતન નામકર્મ્મ ૬ઃ	આનુપૂર્વી નામકર્મ્મ ૧૩ઃ
સંઘયણ નામકર્મ્મ ૭ઃ	વિહાયોગતિ નામકર્મ્મ ૧૪ઃ

એ નામકર્મ્મની પ્રકૃતિના અર્થ સૂત્રકાર જ આગળ કહેશે. તેથી અહીં લખ્યા નથી. ॥ ૨૪ ॥

૨૮ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓઃ તેમાં આઠ સ્વતંત્ર પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓઃ—

पिंड-पयडि-त्ति चउदस, परघा उस्सास-आयवुज्जोयं ।
अ-गुरु लहु-तित्थ-निमिणोवघायमिअ अट्ठ पत्तेआ ॥२५॥

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શબ્દાર્થ—પિંડ-પયડિ=પિંડપ્રકૃતિઓ. ત્તિ=એ પ્રમાણે. ચઉ-દસ=ચૌદ. પરઘા-ઉસ્સાસ-આયવુજ્જોયં= પરાઘાત: શ્વાસોચ્છ્વાસ:આતાપ:ઉદ્યોત: અગુરુલહુ-તિત્થ-નિમિણોવઘાયં=અગુરુલઘુ: તીર્થ: નિર્માણ: અને ઉપઘાત: ઇઅ=એ પ્રમાણે આઠ=આઠ. પત્તેઆ=પ્રત્યેક, ॥ ૨૫ ॥

ગાથાર્થ:—

એ ચૌદ પિંડ પ્રકૃતિઓ

પરાઘાત: ઉચ્છ્વાસ: આતાપ: ઉદ્યોત: અ-ગુરુ-લઘુ:તીર્થ:નિર્માણ:ઉપઘાત:એ આઠ પ્રત્યેક ॥ ૨૫ ॥ એ પ્રકારે ૧૪ પિંડપ્રકૃતિ જાણવી.

JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

એક પ્રકૃતિને વિષે બે : ત્રણ : ચાર : ભેળી હોય તે પિંડપ્રકૃતિ કહીએ.

હવે, ૨૮ અઠ્ઠાવીશ પ્રત્યેક પ્રકૃતિ કહે છે:-

પરાઘાત નામકર્મ્મ ૧:	અગુરુલઘુ નામકર્મ્મ ૫:
ઉચ્છ્વાસ નામકર્મ્મ ૨:	તીર્થંકર નામકર્મ્મ ૬:
આતાપ નામકર્મ્મ ૩:	નિર્મ્માણ નામકર્મ્મ ૭:
ઉદ્યોત નામકર્મ્મ ૪:	ઉપઘાત નામકર્મ્મ ૮:

એ આઠ પ્રત્યેક પ્રકૃતિ છે.

પ્રત્યેક: તે-એકેકીજ છે; એમાંહી ભેળી કોઇ નથી. ॥૨૫॥

વીશ સપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ: તેમાં-

ત્રસ દશકની ૧૦ પ્રકૃતિઓ—

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

तस-बायर-पज्जत्तं पत्तेय-थिरं सुभं च सुभगं च ।
सु-सरा-ऽइज्ज-जसं तस-दसगं थावर-दसं तु इमं ॥२६॥

શબ્દાર્થ:-તસ-બાયર-પજ્જત્તં=ત્રસ:બાદર: પર્યાપ્ત: પત્તેય-થિરં=પ્રત્યેક: સ્થિર: શુભં=શુભ:સુભગં=સૌભાગ્ય: સુસરા-ઽઇજ્જ-જસં=સુસ્વર: આદેય: યશ: તસ-દસગં=ત્રસદશક. થાવર-દસં=સ્થાવર-દશક. ઇમં=આ:-

ત્રસ: બાદર: પર્યાપ્ત: પ્રત્યેક: સ્થિર: શુભ: સુભગ: સુસ્વર: આદેય: અને યશ: ત્રસદશક છે, અને સ્થાવર દશક આ છે:—॥ ૨૬ ॥

जैन साईट
JAINSITE.com
જૈનસાહિત્યનિ...

ત્રસ નામકર્મ્મ ૧:	શુભ નામકર્મ્મ ૬:
બાદર નામકર્મ્મ ૨:	સુભગ નામકર્મ્મ ૭:
પર્યાપ્ત નામકર્મ્મ ૩:	સુસ્વર નામકર્મ ૮:
પ્રત્યેક નામકર્મ્મ ૪:	આદેય નામકર્મ્મ ૯:
સ્થિર નામકર્મ્મ ૫:	યશ: નામકર્મ્મ ૧૦:

એ ત્રસદશક કહીએ.

વળી વક્ષ્યમાણ (હવે કહીશું તે પ્રકારે) સ્થાવરનો દશક જાણવો; તે કહે છે:—॥ ૨૬ ॥

સ્થાવરદશકની ૧૦ પ્રકૃતિઓ:—

थावर-सुहुम-अपज्जं साहारण-अथिर-असुभ-दुभगाणि ।
दुस्सरऽणाइज्ज-ऽजस-मिअ नामे सेअरा वीसं ॥२७॥

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શબ્દાર્થ—થાવર-સુહુમ-અપજ્જં=સ્થાવરઃ સૂક્ષ્મઃ અપર્યાપ્તઃ સાહારણ-અથિર-અસુભ-દુભગાણિ=સાધારણઃ અસ્થિરઃ અશુભઃ દૌર્ભાગ્યઃ દુસ્સરણાઇજ્જઽજસં=દુઃસ્વરઃ અનાદેયઃ અયશઃ ઈઅ=એ પ્રમાણે નામે=નામમાં. સેયરા=સેતર પ્રકૃતિઓ—વીસં=વીશ, ॥૨૭॥

ગાથાર્થ—

સ્થાવરઃ સૂક્ષ્મઃ અપર્યાપ્તઃ સાધારણઃ અસ્થિરઃ અશુભઃ દુર્ભગઃ દુઃસ્વરઃ અનાદેયઃ અને અપયશઃએ પ્રમાણે નામકર્મમાં ઈતર સાથે વીશ, ॥૨૭॥

સ્થાવર નામકમ્મં ૧ઃ	અશુભ નામકમ્મં ૬ઃ
સૂક્ષ્મ નામકમ્મં ૨ઃ	દુર્ભગ નામકમ્મં ૭ઃ
અપર્યાપ્ત નામકમ્મં ૩ઃ	દુઃસ્વર નામકમ્મં ૮ઃ
સાધારણ નામકમ્મં ૪ઃ	અનાદેય નામકમ્મં ૯ઃ
અસ્થિર નામકમ્મં ૫ઃ	અયશઃ નામકમ્મં ૧૦ઃ

એ પ્રમાણે નામકર્મમાં સ્થાવરનો દશકો જાણવો. ઈતરઃ તે-ત્રસના દશકા સહિત વીશ થાય.

તે વળી પરાઘાતાદિક આઠ યુક્ત અઠ્ઠાવીશ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ કહીએ.

તેમાં-૧૪ ચૌદ પિંડપ્રકૃતિ ભેળવીએ, ત્યારે ૪૨ ભેદ નામકર્મના થયા. ॥૨૭॥

નામકર્મની પ્રકૃતિઓની વિશેષ સંજ્ઞાઓનું ધોરણઃ

तस–चउ थिर–छक्क अथिर-छक्क–सुहुम-तिग थावर चउक्कं ।
सुभग–तिगा-ऽऽइ विभासा तया–ऽऽइ-सखा हि पयडी हिं॥२८॥

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શબ્દાર્થ:—તસ–ચઉ=ત્રસચતુષ્ક. થિર છક્ક=સ્થિર ષટ્ક. અથિર–છક્ક=અસ્થિર–ષટ્ક. સુહુમ–તિગ=સૂક્ષ્મ-ત્રિક. થાવર–ચઉક્ક=સ્થાવરચતુષ્ક. સુભગતિગાઈ= સુભગ–ત્રિક વિગેરે. વિભાસા–પરિભાષાઓ–સંજ્ઞાઓ. તયા-ડ્ડઇસંખાહિ=તદાદિ–સંખ્યાભિ:–તે (અમુક એક) શરૂઆતમાં રાખીને ઠરાવેલી સંખ્યાવાળી, પયડીહિં=પ્રકૃતિઓ વડે. ॥૨૮॥

ગાથાર્થ.

ત્રસચતુષ્ક: સ્થિરષટ્ક: અસ્થિરષટ્ક: સૂક્ષ્મ–ત્રિક: સ્થાવર–ચતુષ્ક: સૌભાગ્યત્રિક: વિગેરે વિભાષાઓ–તે તે પ્રકૃતિ આદિમાં રાખી હોય તેવી સંખ્યાવાળી–પ્રકૃતિઓ વડે (કરવી.) ॥૨૮॥

ત્રસચતુષ્ક કહ્યાથી–ત્રસ ૧: બાદર ૨: પર્યાપ્ત ૩: અને પ્રત્યેક ૪: એ ૪ જાણવી.

સ્થિરષટ્ક: તે—સ્થિર ૧: શુભ ૨: સુભગ ૩: સુસ્વર ૪: આદેય ૫: અને યશ ૬: એ છ જાણવી.

અસ્થિરષટ્ક: તે—અસ્થિર ૧: અશુભ ૨; દુર્ભગ ૩: દુ:સ્વર ૪: અનાદેય ૫: અને અપયશ ૬: એ છ.

સૂક્ષ્મત્રિક: તે—સૂક્ષ્મ ૧: અપર્યાપ્ત ૨: અને સાધારણ ૩

સ્થાવરચતુષ્ક: તે—સ્થાવર ૧: સૂક્ષ્મ ૨: અપર્યાપ્ત ૩: અને સાધારણ ૪:

સુભગત્રિક: તે–સુભગ ૧: સુસ્વર ૨: આદેય ૩: એ ત્રણ જાણવી.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

આદિ શબ્દથી દુર્ભગત્રિક પ્રમુખ વિભાષા-સંજ્ઞા આગળ સૂત્રમાં કહેશે, તે (અમુક એક) પ્રકૃતિથી માંડીને તેટલી સંખ્યાવાળી પ્રકૃતિઓ વડે જાણવી. ॥૨૮॥

वन्न-चउ अगुरु-लहु-चउ तसा-इ-दु-ति-चउर-छक्कमिच्चाई
इअ अन्नावि विभासा, तया-ऽऽइसंखाहि पयडीहिं ॥२९॥

શબ્દાર્થ—વન્ન-ચઉ=વર્ણાદિ ચાર. અ-ગુરુલહુચઉ=અગુરુલઘુ વગેરે ચાર. તસા ઽઽઈ-દુ-તિ-ચઉર-છક્કં=ત્રસાદિ-દ્વિક: ત્રિક: ચતુષ્ક: ષટ્ક: ઇચ્ચાઈ=વગેરે. ઇઅ=ઇતિ-એ પ્રમાણે, અન્નાવિ=બીજી પણ. ॥ ૨૯ ॥

ગાથાર્થ

વર્ણચતુષ્ક: અગુરુલઘુચતુષ્ક: ત્રસાદિદ્વિક-ત્રિક-ચતુષ્ક—ષટ્ક ઇત્યાદિક આ અને એવી બીજી પણ વિભાષા=પરિભાષાઓ-તે આદિમાં હોય તેવી સંખ્યાવાળી પ્રકૃતિઓ વડે થાય છે. ॥૨૯॥

વર્ણચતુષ્ક તે-વર્ણ ૧: ગંધ ૨: રસ ૩: અને સ્પર્શ ૪: એ ચાર જાણવા.

અગુરુલઘુચતુષ્ક: તે-અગુરુલઘુ ૧: ઉપઘાત ૨: પરાઘાત ૩: અને ઉચ્છ્વાસ ૪: એ ચાર જાણવા.

ત્રસદ્વિક: તે—ત્રસ ૧: બાદર ૨:

ત્રસત્રિક: તે-ત્રસ ૧: બાદર ૨ અને પર્યાપ્ત ૩

ત્રસ ચતુષ્ક: તે-ત્રસ ૧: બાદર ૨: પર્યાપ્ત ૩: અને પ્રત્યેક ૪:

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ત્રસષટ્ક: તે ત્રસ ૧: બાદર ૨: પર્યાપ્ત ૩: પ્રત્યેક ૪: સ્થિર ૫: અને શુભ ૬: ઈત્યાદિક.

આ અને અનેરી પણ વિભાષા–પરિભાષા–વિશેષસંજ્ઞા, જે આગળ સૂત્રમાંહે પ્રકુતિનું નામ કહેશે તે થકી માંડીને તેટલી સંખ્યાવાળી પ્રકુતિઓની વિભાષા–સંજ્ઞા જાણવી. ॥૨૯॥

દરેક પિંડપ્રકુતિના પેટા ભેદોની મળી કુલ ૬૫ની સંખ્યા.

गइ–आईण उ कमसो चउ–पण–पण–ति–पण–पंच–छ–छक्कं ।
पण–दुग–पण–ऽट्ठ चउ–दुग इअ उत्तर–भेय पणसट्ठी ॥३०॥

શબ્દાર્થ—ગઈ–આઇણ=ગતિ વગેરેના ચઉ–પણ–પણ–તિ–પણ–પંચ–છ–છક્કં=ચાર: પાંચ: પાંચ: ત્રણ: પાંચ: પાંચ: છ: છ: પણ–દુગ–પણ–ટ્ઠ–ચઉ–દુગ=પાંચ બે: પાંચ: આઠ: ચાર: બે: ઇઅ=એ પ્રમાણે ઉત્તર–ભેય–પણ–સટ્ઠી–ઉત્તર ભેદોની પાંસઠ સંખ્યા ॥૩૦॥

ગાથાર્થ

ગતિ આદિના તો અનુક્રમે-ચાર: પાંચ: પાંચ: ત્રણ: પાંચ: પાંચ: છ: છ: પાંચ: બે: પાંચ: આઠ: ચાર: અને બે–એ પ્રકારે પાંસઠ ઉત્તરભેદ છે. ૩૦

હવે નામકર્મના ૯૩ ભેદ કહે છે—તેમાં—

ગત્યાદિક ૧૪ પિંડ પ્રકુતિના અનુક્રમે ઉત્તર ભેદ કહે છે.

ગતિ ચાર ભેદે:	ઉપાંગ ત્રણ ભેદે:
જાતિ પાંચ ભેદે:	બંધન પાંચ ભેદે:
શરીર પાંચ ભેદે:	સંઘાતન પાંચ ભેદે:

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સંઘયણ ૭ ભેદે:	રસ પાંચ ભેદે:
સંસ્થાન ૭ ભેદે:	સ્પર્શ આઠ ભેદે:
વર્ણ પાંચ ભેદે:	આનુપૂર્વી ચાર ભેદે:
ગંધ બે ભેદે:	વિહાયોગતિ બે ભેદે:

એમ ઉત્તરભેદ પાંસઠ થયા. ॥૩૦॥

જુદી જુદી અપેક્ષાએ નામકર્મની પ્રકૃતિઓની ૯૩-૧૦૩ અને ૬૭ ની સંખ્યા

अड-वीस-जुआ ति-नवइ संते वा पनर-बंधणे तिसयं ।
बंधण-संघाय-गहो तणूसु सामण्ण-वण्ण-चऊ ॥३१॥

શબ્દાર્થ—અડવીસ-જુઆ=અઠ્ઠાવીશે જોડીએ. તિ-નવઈ=ત્રાણું, સંતે=સત્તામાં વા=અથવા. પનર=પંદર. બંધણે=બંધનો.તિ-સયં=એકસો ત્રણ, બંધણ-સંઘાય-ગહો=બંધનો અને સંઘાતનોનો સમાવેશ. તણૂસુ=શરીરોમાં સામણ્ણ-વણ્ણ-ચઉ=સામાન્યરીતે વર્ણાદિ ચાર ॥૩૧॥

ગાથાર્થ

અઠ્ઠાવીશ ભેળવીએ એટલે ત્રાણું: અથવા—બંધનો પંદર ગણવાથી એકુસો ત્રણ: સત્તામાં, બંધન અને સંઘાતન શરીરોમાં ગણી લઇએ, અને સામાન્યથી વર્ણચતુષ્ક લઇએ. ॥૩૧॥

તે, અઠ્ઠાવીશ પ્રત્યેક પ્રકૃતિએ યુક્ત કરીએ, ત્યારે ત્રાણું ભેદ નામકર્મના સત્તાએ થાય. અથવા, સત્તામાં પાંચ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

બંધનને ઠેકાણે પંદર બંધન ગણીએ, ત્યારે એકસો ત્રણ ભેદ નામકર્મના થાય.

હવે સડસઠ ભેદ કહે છેઃ—

પંદર ભેદે બંધનઃ અને પાંચ ભેદે સંઘાતનઃ એ ૨૦ પ્રકૃતિઃ તે—શરીર ભેગીજ વિવક્ષીએ, શરીર બાંધે ત્યારે ભેળીજ બાંધે, તે માટે જુદી ન ગણીએ. એટલે ૨૦, તે ઓછી. અને વર્ણાદિક વીશ છે, તેને સામાન્યપણે—વર્ણઃ ગંધઃ રસઃ સ્પર્શઃ એ જ ગણીએ, એટલે એ ૧૬ ઓછીઃ ॥૩૧॥

આઠેય કર્મની બંધઃ ઉદયઃ ઉદીરણાઃ અને સત્તા આશ્રયીને પ્રકૃતિઓની સંખ્યાઓ

जैन साइट
JAINSITE
जैनम् जयति शासनम्

इअ सत्तट्ठी बंधोदए य, न य सम्म–मीसया बंधे ।
बंधुदए सत्ताए, वीस–दु–वीसट्ठ–वण्ण–सयं ॥३२॥

શબ્દાર્થ—ઈઅ=એ પ્રકારે. સત્તટ્ઠી=સડસઠ. બંધોદએ=બંધ અને ઉદયમાં. ન=ન. ય=અને, સમ્મ–મીસય=સમ્યક્ અને મિશ્ર. બંધે=બંધમાં. બંધુદએ=બંધમાં અને ઉદયમાં. સત્તાએ—સત્તામાં. વીસ–દુ–વીસટ્ઠ–વન્ન સયં=એકસો વીશઃ એકસો બાવીશઃ અને એકસો અટ્ઠાવન. ॥૩૨॥

ગાથાર્થ.

[તો–] એ પ્રમાણે સડસઠ પ્રકૃતિઓ બંધઃ ઉદયઃ અને ઉદીરણામાં હોય. સમ્યક્ત્વ મોહનીયઃ અને મિશ્ર મોહનીયઃ બંધમાં નજ હોય. એટલે–

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

બંધઃ ઉદયઃ અને સત્તામાં અનુક્રમે વીશઃ બાવીશઃ અને અઠ્ઠાવનઃ સાથે સો હોય. ॥૩૨॥

એમ એકસો ત્રણમાંથી એ ૩૬ છત્રીસ પ્રકૃતિઓ ઓછી કરીએ, એટલે–નામકર્મની ૬૭ થાય. તે બંધે અને ઉદયે જાણવી.

વળી સમ્યક્ત્વ મોહનીય ૧ : મિશ્ર મોહનીય ૨ : એ બે બંધે ન હોય, બંધે તો મિથ્યાત્વજ બાંધે. તે મિથ્યાત્વનાં દળિયા વિશુદ્ધ: અને અર્ધવિશુદ્ધઃ થયાં થકાં સમ્યક્ત્વપણુંઃ અને મિશ્રપણુંઃ કહેવાય.

તે માટે મોહનીયની ૨૬, નામકમ્મની ૬૭: શેષ છ કમ્મની ૨૭, એમ–૧૨૦ પ્રકૃતિ બંધે હોયઃ તથા–

મોહનીયની ૨૮: નામકર્મની ૬૭: શેષ છ કર્મની ૨૭: એમ–૧૨૨ ઉદયે અને ઉદીરણાએ હોય.

અને મોહનીય ૨૮: નામની ૧૦૩: અને શેષ કમ્મની ૨૭: એમ–૧૫૮ સત્તાએ જાણવી. ॥ ૩૨ ॥

૫૧ મી ગાથા સુધી ચૌદ પિંડપ્રકૃતિઓના ૬૫ ઉત્તરભેદોના નામો અને વ્યાખ્યાઓ

ગતિઓઃ જાતિઓઃ અને શરીરોઃ

निरय–तिरि–नर-सुर-गइ इग-बिअ–तिअ-चउ-पणिंदि-जाईओ
ओराल–विउव्वा–ऽऽहारग–तेअ–कम्मण पण–सरीरा ॥३३॥

શબ્દાર્થ—નિરય-તિરિ-નર–સુર-ગઈ=નારકઃ તિર્યંચઃ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

મનુષ્યઃ અને દેવઃ ગતિઓઃ ઇગ-બિઅ-તિય-ચઉ-પણિં-દિ-જાઈઓ=એકેંદ્રિયઃ બેઇંદ્રિયઃ ત્રીન્દ્રિયઃ ચતુરિન્દ્રિયઃ પંચેન્દ્રિયઃ જાતિઓઃ ઓરાલ-વિઉવ્વા-ઽઽહારગ-તેઅ-કમ્મણ=ઔદારિકઃ વૈક્રિયઃ આહારકઃ તૈજસઃ અને કાર્મણઃ પણ-સરીરા=પાંચ શરીરો.

ગાથાર્થં

નરકઃ તિર્યંચઃ મનુષ્યઃ અને દેવઃ ગતિઓ, એકેંદ્રિયઃ બેઇંદ્રિયઃ તેઈન્દ્રિયઃ ચૌરિંદ્રિયઃ અને પંચેંદ્રિય જાતિઓઃ ઔદારિકઃ વૈક્રિયઃ આહારકઃ તૈજસઃ અને કાર્મ્મણઃ એ પાંચ શરીરો. ॥૩॥

હવે પિંડપ્રકૃતિના ઉત્તરભેદનાં નામ; અને અર્થ કહે છે :—

નરકગતિ નામ ૧ : તિર્યંચગતિ નામ ૨ :
મનુષ્યગતિ નામ ૩ : દેવગતિ નામ ૪ :
એ ચાર ગતિ કહીયે "गमनम्=गतिः" इति वचनात्
એક સ્પર્શનેંદ્રિયવંતઃ એકેંદ્રિય ૧:
સ્પર્શન-રસનેંદ્રિયવંત, તે- બેઈંદ્રિય ૨:
સ્પર્શન-રસન-ઘ્રાણેંદ્રિયવંત, તે-તેઈંદ્રિય ૩:
સ્પર્શન-રસન-ઘ્રાણ-ચક્ષુઃવંત. તે—ચઉરિંદ્રિય ૪:
સ્પર્શન-રસન-ઘ્રાણ-ચક્ષુઃ-શ્રોત્રવંત, તે—પંચેંદ્રિય ૫:
એ પાંચ જાતિ નામકર્મ્મ કહીએ. "जननम्-जातिः"

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ઔદારિકશરીર નામકર્મ ૧ ; વૈક્રિયશરીર નામ કર્મ ૨ઃ આહારકશરીર નામકર્મ ૩ઃ તૈજસશરીર નામકર્મ ૪ : કાર્મણશરીર નામકર્મ ૫ :

એ પાંચ શરીર નામકર્મ કહીએ "शीर्यंते, तच्छरीरम्" इति व्युत्पत्तेः ।

પ્રતિક્ષણે પુદ્ગલને ઉપચયેઃ અપચયેઃ કરીને વધેઃ ઘટેઃ તે-શરીર કહીએ.

ઉદાર એટલે પ્રધાન-ઉત્તમ-તે-સર્વ શરીર થકી ઉત્તમ, તીર્થંકર ગણધરની અપેક્ષાએ. તે ઔદારિક તથા ઉદાર-મોટું, સહસ્ર યોજન માટે તે ઔદારિક શરીર સર્વ તિર્યંચઃ મનુષ્યઃ ને હોય ૧. તથા—

એકઃ અનેકઃ નાનું, મોટું :

ખેચર, ભૂચરઃ દૃશ્ય, અદૃશ્યઃ

ઈત્યાદિ-વિવિધ ક્રિયાએ ઊપન્યું, તે-વૈક્રિય શરીર કહીએ. તે-બે ભેદે-હોય.—

ભવપ્રત્યયિક—દેવતાઃ નારકીઃ ને હોય

અને લબ્ધિપ્રત્યયિક—મનુષ્યઃ તિર્યંચઃને હોય. ૨.

તથા ચૌદપૂર્વી સાધુ, તીર્થંકરની ઋદ્ધિ દેખવા તથા સંશય ટાળવા નિમિત્તે, ઉત્તમ પુદ્ગલ આહરી-લઇને [મુંઢા હસ્ત પ્રમાણ] શરીર કરે, તે-આહારક શરીર કહીએ.

તે-સ્ફટિક પરે અતિ નિર્મળ કોઈક-દેખેઃ કોઇક ન દેખેઃ એવું હોય. ૩

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તથા, તેજના પુદ્ગળથી નિષ્પન્ન, તે **તૈજસશરીર** કહીએ. જે-અદૃશ્ય છતું ભુક્ત આહારને પચાવે, વળી લબ્ધિવંત **તેજોલેશ્યા** મૂકે, તેનો હેતુ હોય. ૪.

કમ્મ પુદ્ગલથી નીપન્યું. તે-**કામ્મર્ણશરીર.**

જેના ઉદય થકી જીવ કમ્મંપુદ્ગલ ગ્રહીને, તે રૂપપણે પરિણમાવે છે. તે-તૈજસ કાર્મ્મણ શરીર સહિત જીવ પરભવે જાય છે. પણ **કમ્મંવર્ગણા** અતિ સૂક્ષ્મ છે, માટે કોઈ દેખે નહીં. ૫.

એ **પાંચ શરીરનું** સ્વરૂપ જાણવું ॥૩૩॥

અંગોઃ ઉપાંગોઃ અને અંગોપાંગોઃ

बाहुरु-पिट्ठी-सिर-उर-उयरंग, उवंग अंगुली-पमुहा ।
सेसा अंगोवंगा, पढम-तणुतिगस्सुवंगाणि ॥ ३४ ॥

શબ્દાર્થ—**બાહુ**=ભુજાઃ **ઉરુ**=સાથળઃ **પિટ્ઠિ**=પીઠઃ **સિર**=માથુંઃ **ઉર**=હૈયું-હૃદયઃ **ઉયર**=ઉદર-પેટઃ **અંગ**=આઠ અંગોઃ **ઉવંગ**=ઉપાંગોઃ **અંગુલી-પમુહા**=આંગળી-વગેરેઃ **સેસા**=બાકીનાઃ **અંગોવંગા**=અંગોપાંગોઃ **પઢમ-તણુ-તિગસ્સ**=પ્રથમનાં ત્રણ શરીરનેઃ **ઉવંગાણિ** = ઉપાંગ [આદિ] હોય. ૩૪.

ગાથાર્થ :-

હાથઃ સાથળઃ પીઠઃ માથુંઃ છાતીઃ પેટઃ અંગોઃ આંગળી વિગેરે ઉપાંગો, અને બાકીના અંગોપાંગો [સમજવા]. પહેલા ત્રણ શરીરને ઉપાંગો (વિગેરે) હોય. ૩૪.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

બે બાહુઃ તે-ભુજા ૨ઃ બે ઉરુઃ તે-સાથળ ૪ઃ
પૃષ્ટિઃ તે-વાંસો ૫ઃ શિરઃ તે-મસ્તક ૬ઃ
ઉરઃ તે-હૃદય ૭ઃ ઉદરઃ તે-પેટ ૮ઃ
શરીરને વિષે એ આઠ અંગ કહીએ.
તે અંગને વિષે આંગળી પ્રમુખઃ તે-ઉપાંગ કહીએ.

અને તે ઉપાંગને વિષે શેષ જે-પર્વઃ રેખાઃ નખઃ રોમાદિકઃ તે-અંગોપાંગ કહીએ.

એ ઉપાંગ : તે પ્રથમ ત્રણ શરીરને જ હોય-

ઔદારિકાંગોપાંગ ૧ઃ વૈક્રિયાંગોપાંગ ૨ઃ અને આહારકાંગોપાંગ ૩.

તૈજસઃ કાર્મણઃ તો જીવપ્રદેશના સંસ્થાને છે, અદૃશ્ય છે તે માટે-તેને અંગ-ઉપાંગ ન હોય. ॥૩૪॥

પાંચબંધનનું સ્વરૂપ :

उरलाऽऽइ-पुग्गलाणं, निबद्ध-बज्झंतयाण संबंधं ॥
जं कुणइ जउ-समं तं बंधणमुरलाऽऽइ-तणुनामा
(उरलाइ बंधणं नेयं) ॥३५॥

શબ્દાર્થ-ઉરલા-ઽઽઇપુગ્ગલાણં=ઔદારિકાદિ પુદ્ગલને. નિબદ્ધ-બજ્ઝંતયાણ=પૂર્વે બાંધેલાઃ અને બંધાતાઃ નો સંબંધ=મેલાપ. જં=જે. કુણઇ=કરે. જઉ-સમં=લાખ-શળ-સરખુંઃ તં=તેઃ બંધણં=બંધન નામકર્મઃ ઉરલાઇ-તણુ-નામા=ઔદારિક આદિ પાંચ શરીરને નામે. ૩૫

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગાથાર્થ

જે બંધાયેલા: અને બંધાતા: ઔદારિકાદિક પુદ્‌ગલોનો લાખની માફક-સંબંધ કરે, તે બંધન-નામકમ્મં ઔદારિકાદિ શરીરને નામે હોય છે. ૩૫.

ઔદારિકાદિક શરીરના પુદ્‌ગળ-પૂર્વે બાંધેલા અને નવા બંધાતા તેનો સમ્યક્ પ્રકારે બંધ કરે છે, જતુ કહેતાં લાખની પરે; એટલે જેમ-લાખ બે કાષ્ઠનો સંબંધ કરે-એકી ભાવ કરે, તેમ-ગૃહીત અને ગૃહ્યમાણ પુદ્‌ગલને એક કરે તે બંધન નામકર્મ કહીએ.

તે ઔદારિકાદિક શરીરને નામે પાંચ ભેદ છે:

ઔદારિક બંધન ૧:

વૈક્રિય બંધન: ૨:

આહારક બંધન ૩:

તૈજસ બંધન ૪:

કાર્મ્મંણ બંધન, ૫. નામકર્મં. ॥ ૩૫ ॥

પાંચ સંઘાતન:

जं संघायइ उरला-ऽऽइ-पुग्गले(ति) तणगणं व दंता-ऽऽली ।
तं संघायं बंधणमिव तणु-नामेण पंच-विहं ॥६३॥

શબ્દાર્થ—જં=જે: સંઘાઇય=એકઠાં કરે, ઉરલા-ઽઽઇ-પુગ્ગલે=ઔદારિકાદિક પુદ્‌ગલોને: તણ-ગણં=તૃણના સમૂહની: વ=પેઠે: દંતાઽઽલી=દંતાલી, ખંપાળી; તં-તે:

જૈન સાઈટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

સંઘાયં-સંઘાતન નામકર્મ: બંધણુ-બંધનની. ઈવ-પેઠે. તણુ-નામેણુ-શરીરના નામે. પંચ—વિહં-પાંચ ભેદે.

ગાથાર્થ

જેમ દંતાલી ઘાસનો સમૂહ એકઠો કરે તેમ ઔદારિકાદિક પુદ્ગલોને એકઠા કરે, તે બંધનની પેઠે શરીરને નામે સંઘાતન નામકર્મ પાંચ પ્રકારે છે. ॥૩૬॥

જે કમ્મં ઔદારિકાદિક ભાવપણે પરિણમ્યા પુદ્ગળ પ્રત્યે સંઘાતે [એકઠા કરે], જેમ તૃણના સમૂહ પ્રત્યે દંતાલી એકઠા કરે, તેમ, તે-સંઘાતન નામકમ્મં કહીએ.

બંધનની પરે શરીરને નામે કરીને તે પાંચ ભેદે છે:-

ઔદારિક સંઘાતન ૧:
વૈક્રિય સંઘાતન ૨:
આહારક સંઘાતન ૩:
તૈજસ સંઘાતન ૪ અને
કાર્મણ-સંઘાતન ૫: નામકમ્મં ॥૩૬॥

પંદર બંધનનું વર્ણન-

ओराल-विउव्वा-ऽऽहारयाण सग-तेअ-कम्म-जुत्ताणं ।
नव बंधणाणि,इअर-दु-सहियाणं तिन्नि, तेसिं च ॥३७॥

શબ્દાર્થ-ઓરાલ-વિઉવ્વા-ऽऽહારયાણ-ઔદારિક: વૈક્રિય: અને આહારક:ના સગ-તેઅ-કમ્મ-જુત્તાણં-પોતપોતાની સાથે: તૈજસ સાથે: અને કાર્મણ સાથે: નવ-

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

બંધણાણિ=નવ બંધનો; ઇઅર-દુ-સહિઆણં=ઈતર-બીજા-બે (તૈજસ-કાર્મણ) સહિત કરતાં. તિન્નિ=ત્રણ બંધન; તેસિં=તે બેનાં; ચ=અને. ૩૭.

ગાથાર્થ:—

ઔદારિક: વૈક્રિય; અને આહારક: ને પોત-પોતાની: તૈજસ: અને કાર્મણ:ની સાથે જોડતાં-નવ: બીજા બે સાથે જોડતાં ત્રણ: અને તે બેના ત્રણ: બંધનો [થાય છે.] ૩૭.

ઔદારિક: વૈક્રિય: અને આહારક: ને પોત-પોતા સાથે: તથા તૈજસ સાથે; તથા કાર્મણ સાથે: યુક્ત કરતાં, ત્રણ ત્રણ: એમ નવ બંધન થાય. તે કેમ ?

ઔદારિકઔદારિક બંધન ૧: વૈક્રિયવૈક્રિય બંધન ૪:
ઔદારિક તૈજસ બંધન ૨: વૈક્રિયતૈજસ બંધન ૫:
ઔદારિક કાર્મણ બંધન ૩: વૈક્રિય કાર્મણ બંધન૬:
આહારક આહારક બંધન ૭:
આહારક તૈજસ બંધન ૮:
આહારક કાર્મણ બંધન ૯:

વળી, તે ત્રણને તૈજસ: કાર્મણ: એ બે ય યુક્ત કરતાં, ત્રણ બંધન થાય.

ઔદારિક તૈજસ કાર્મણ બંધન ૧૦:
વૈક્રિય તૈજસ કાર્મણ બંધન ૧૧:
આહારક તૈજસ કાર્મણ બંધન ૧૨.

અને તૈજસ કાર્મણનાં પરસ્પર ત્રણ બંધન થાય તે—કેમ ?

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તૈજસ તૈજસ બંધન ૧૩:
તૈજસ કાર્મણ બંધન ૧૪;
કાર્મ્મણ કાર્મ્મણ બંધન ૧૫
એ પંદર બંધન જાણવા. ॥ ૩૭ ॥

૭ સંઘયણનું સ્વરૂપ:

संघयणमट्ठि-निचओ तं छद्धा-वज्ज-रिसह-नारायं ।
तह रिसह-नारायं, नारायं अद्ध-नारायं ॥ ३८ ॥
कीलिअ छेवट्ठं इह-रिसहो पट्टो अ, कीलिआ वज्जं ।
उभओ मक्कड-बंधो नारायं, इममुरालंगे ॥ ३९ ॥

શબ્દાર્થ— સંઘયણું=સંઘયણ; અટ્ઠિ-નિચઓ= અસ્થિનો-હાડકાંનો સમૂહરચના વિશેષ, મજબૂતી: તં=તે: છદ્ધા=૭ પ્રકારે; વજ્જ-રિસહ-નારાયં=વજ્રઋષભનારાચ: રિસહ-નારાયં=ઋષભનારાચ: નારાયં=નારાચ: અદ્ધ-નારાયં=અર્ધ-નારાચ: કીલિઅ=કીલિકા: છેવટ્ઠં=છેવટ્ઠું= ઈહ=અહીંઆ રિસહો-ઋષભ: પટ્ટો-પાટો: કીલિઆ= ખીલી; વજ્જં=વજ્ર: ઉભઓ=બે પાસે: મક્કડ-બંધો= મર્કટબંધ; નારાયં-નારાચ, ઈમ-એ [સંઘયણ:] ઉરાલંગે= ઔદારિક શરીરમાં હોય. ૩૮-૩૯.

ગાથાર્થ:—

સંઘયણ એટલે હાડકાની મજબુત ગોઠવણ તે ૭ પ્રકારે છે :-વજ્રઋષભનારાચ: ઋષભનારાચ: નારાચ: અર્ધનારાચ: કીલિકા: છેવટ્ઠું: અહીં-ઋષભ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

એટલે પાટો: વજ્ર એટલે કીલિકા–ખીલી. નારાચ એટલે બન્ને ય તરફ મર્કટબંધ–(સમજવા) આ (સંઘયણો) ઔદારિક શરીરમાં હોય છે, ૩૯.

હવે સંઘયણ કહે છેઃ—

અસ્થિ-હાડનો નિચય-રચનાવિશેષઃ–અર્થાત્ શરીરના હાડનું દૃઢપણું: તે–સંઘયણ કહીએ.

તે–સંઘયણ ૭ ભેદે છે, તે કહે છેઃ—

હાડની સંધિ. નારાચ=તે મર્કટબંધઃ તે ઉપરે ઋષભઃ તે–હાડનો પાટો, તે ઉપર તે ત્રણેયને ભેદે (વિંધે) એવો વજ્રઃ તે–ખીલો, એ ત્રણે ય યુક્ત હોય, તે વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણ કહીએ ૧:

તેમ—નારાચઃ તે=મર્કટબંધ, તે ઉપર–ઋષભ તે=પાટોઃ હોય, પણ ખીલીઃ ન હોય તે–ઋષભનારાચ સંઘયણ ૨:

કેવળ, મર્કટબંધઃજ હોય, પણ પાટોઃ અને ખીલીઃ ન હોય, તે–નારાચઃ ૩:

એક પાસે મર્કટબંધઃ હોય, બીજે છેડે પાધરું હાડઃ હોય, તે–અર્દ્ધનારાચસંઘયણ ૪: ॥૩૮॥

વચ્ચે ખીલી જ હોય, મર્કટબંધઃ પણ ન હોય, તે–કીલિકા સંઘયણ ૫:

બે પાસે હાડોહાડ અડી રહ્યાં હોય, તે-છેવટ્ઠું સંઘયણ૬:

ઇહાં–સંઘયણ વિષે ઋષભઃ તે=પાટો કહીએઃ બે

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

હાડ ઉપર વીંટાઇ રહ્યો હોય તે.

અને વજ્ર: તે=ખીલી: બે હાડ અને બે પાટાને ભેદીને રહે એવી:

અને બે પાસે મર્કટબંધ: હોય, તે-નારાચ કહીએ.

જેમ મર્કટ તે-વાનરનું બાળક: માતાને હૈયે વળગી રહે, તે-મર્કટબંધ.

એ સંઘયણ તે-ઔદારિક શરીરને વિષે જ હોય, વૈક્રિય અને આહારક શરીરે ન હોય.

ગર્ભજ તિર્યંચ-અને મનુષ્યને ૭ સંઘયણ હોય. અને વિકલેંદ્રિયને છેવટ્ઠું સંઘયણુજ હોય, અને એકેંદ્રિય અસંઘયણી હોય. ॥ ૩૯ ॥

JAINSITE .com जैनम् जयति शासनम्

૭ સંસ્થાન: અને પાંચ વર્ણ:

सम-चउरंसं निग्गोह-साइ-खुज्जाइ वामणं हुंडं ।
संठाणा. वण्णा किण्ह-नील-लोहिअ-हलिद्द-सिआ ॥४०॥

શબ્દાર્થ—સમચઉરંસં=સમચતુરસ્ર: નિગ્ગોહ-સાઇ-ખુજ્જાઇ=ન્યગ્રોધપરિમંડળ; સાદિ; કુબ્જ; વામણં વામન; હુંડં=હુંડક; સંઠાણા=સંસ્થાનો. વણ્ણા=વર્ણો; કિણ્હ-નીલ-લોહિઅ-હલિદ્દ-સિઆ=કાળો; લીલો: લાલ; પીળો; અને ધોળો; એ સર્વ. ૪૦

ગાથાર્થ :

સમચતુરસ્ર: ન્યગ્રોધપરિમંડળ: સાદિ: કુબ્જ:

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વામનઃ અને હુંડકઃ સંસ્થાનો છે.

કાળોઃ લીલોઃ લાલઃ પીળોઃ અને ધોળોઃ વર્ણો-રંગો છે. ॥ ૪૦ ॥

હવે સંસ્થાન કહે છે—

શરીરનો આકાર તે–સંસ્થાન કહીએ.

ત્યાં—પર્યંકાસને–બે ઢીંચણનું અંતર ૧.

જમણા ખભાઃ અને ડાબા ઢીંચણઃનું અંતર ૨ઃ

ડાબા ખભાઃ અને જમણા ઢીંચણઃનું અંતર ૩ઃ

પલાંઠીના મધ્યઃ અને નિલાડઃનું અંતર ૪ઃ

એ ચારે હાંસે સરખું અને સર્વાંગે સુંદર હોય, તે—

સમચતુરસ્ર સંસ્થાન કહીએ ૧ઃ

નાભિ ઉપર સંપૂર્ણ સુંદર અવયવ હોય, અને હેઠે હીનાધિક હોય, તે–ન્યગ્રોધ પરિમંડળ ૨ઃ

નાભિથી નીચે સંપૂર્ણ અવયવ હોય, અને ઉપર હીનાધિક હોય, તે–સાદિ ૩ઃ

હાથઃ પગઃ મસ્તકઃ અને ગ્રીવા (ડોક)ઃ સુલક્ષણ હોય, અને હૃદયઃ પેટઃ લક્ષણ હીન હોય, તે–કુબ્જ ૪ઃ

હૃદયઃ તથા પેટઃ સુલક્ષણઃ અને હાથઃ પગઃ શિરઃ અને ગ્રીવાઃ કુલક્ષણઃ હોય, તે–વામન ૫ઃ

સર્વ અંગોપાંગે કુલક્ષણ–હીનાધિક હોય, તે–હુંડક સંસ્થાન ૬

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તેમાં–દેવતાઃ સર્વને–સમચતુરસ્ર સંસ્થાન હોય, ગર્ભજ–તિર્યંચઃ તથા મનુષ્યઃ ને ૭ સંસ્થાન હોય, શેષ સર્વ જીવને હુંડક સંસ્થાન હોય.

એ ૭ સંસ્થાન કહ્યાં.

હવે વર્ણ પાંચ કહે છેઃ—

કૃષ્ણવર્ણ–કાજળ જેવો ૧ઃ પીળો–હળદર જેવો ૪ઃ
નીલો–પોપટની પાંખ જેવો ૨ઃ શ્વેત–ધોળોઃ શંખ જેવો ૫ઃ
રાતો–મજીઠ જેવો ૩ઃ ॥ ૪૦ ॥

બે ગંધઃ પાંચ રસઃ અને આઠ સ્પર્શઃ

सुरहि-दुरही, रसा पण तित्त–कडु-कसाय–अंबिला महुरा ।
फासा गुरु–लहु-मिउ-खर-सीउण्ह–सिणिद्ध-रुक्खट्ठा. ॥४१॥

શબ્દાર્થ—સુરહિ-દુરહી=સુરભિગંધઃ અને દુરભિગંધઃ રસા=રસોઃ પણ=પાંચઃ તિત્ત—કડુ–કસાય–અંબિલા= તિક્ત–કડવોઃ કટુ–તીખો. કષાયેલો–તૂરોઃ ખાટોઃ મહુરા= મધુરઃ ફાસા=સ્પર્શ ગુરુ–લહુ–મિઉ–ખર–સીઉણ્હ– સિણિદ્ધ–રુક્ખટ્ઠા=ભારેઃ હલકોઃ સુંવાળોઃ ખરબચડોઃ ઠંડોઃ ઉનોઃ ચીકણોઃ લુખોઃ આઠ. ૪૧

ગાથાર્થઃ—

સુગંધઃ અને દુર્ગંધઃ કડવોઃ તીખોઃ તુરોઃ ખાટોઃ અને મીઠોઃ પાંચ રસોઃ ભારેઃ હલકોઃ કોમળઃ ખડ-બચડોઃ ઠંડોઃ ઉનોઃ ચીકણોઃ લુખોઃ એ આઠ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સ્પર્શો છે. ॥ ૪૧ ॥

સુગંધ-કસ્તુરી જેવો ૧ઃ દુર્ગંધ-લસણ જેવો ૨ઃ

હવે, પાંચ રસ કહે છેઃ—

તિક્તરસ-નિંબવત્ ૧ઃ
કટુરસ-સુંઠઃ મરીઃ જેવો ૨ઃ
કષાયરસ-ત્રિફળાદિકઃ જેવો ૩ઃ
આમ્લ-ખાટો રસ-આંબલીઃ પ્રમુખ જેવો ૪ઃ
મધુર-મીઠો રસ-શર્કરાદિકઃ જેવોઃ ૫ઃ

હવે, સ્પર્શ ૮ કહે છેઃ—

ભારે સ્પર્શ-લોહાદિકઃ જેવો ૧ઃ
લઘુ સ્પર્શ-અર્કતુલાદિ જેવોઃ ૨ઃ
મૃદુ સ્પર્શ-નવનીતઃ (માખણ) જેવો ૩,
ખર-કર્કશ સ્પર્શ-કરવતઃજેવો ૪ઃ
શીત-હિમઃ જેવો ૫ઃ
ઉષ્ણ-અગ્નિઃ જેવો ૬ઃ
સ્નિગ્ધ (ચીકણો) -તૈલાદિઃજેવો ૭ઃ
રુક્ષ (લૂખો) સ્પર્શ-રાખ જેવો ૮ઃ એ ૮ સ્પર્શ. ॥ ૪૧ ॥

શુભઃ અશુભઃ વર્ણચતુષ્કઃ

नील-कसिणं दु-गंधं तित्तं कडुअं गुरुं खरं रुक्खं ।
सीअं च असुह-नवगं इक्कारसगं सुभं सेसं ॥४२॥

શબ્દાર્થ—નીલ=લીલોઃ કસિણં=કાળોઃ દુગંધં= દુર્ગંધઃ તિત્ત-તિક્ત, કડવોઃ કડુઅં=કટુ, તીખોઃ ગરું-

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ભારે સ્પર્શ: ખર=કર્કશ સ્પર્શ: રુક્ખ=લુખ્ખો સ્પર્શ: સીઅ=શીત સ્પર્શ: અ-સુહ-નવગં=એ નવ અશુભ: ઇક્કારસગં=અગિયાર: સુભં=શુભ: સેસં=બાકીના ૪૨.

ગાથાર્થ:—

લીલો: અને કાળો:, દુર્ગંધ: કડવો: તીખો:, ભારે: ખરબચડો: લુખો: ઠંડો: એ નવ અશુભ છે. બાકીના અગિયાર શુભ છે. ॥ ૪૨ ॥

એ વર્ણાદિક ૨૦ પ્રકૃતિમાંહે શુભ-અશુભ કહે છેઃ—

વર્ણોમાં—નીલવર્ણ ૧: કાળોવર્ણ ૨:

ગંધોમાં—દુર્ગંધ ૩:

રસોમાં—તિક્તરસ ૪: કટુકરસ ૫:

સ્પર્શોમાં—ગુરુસ્પર્શ ૬: કર્કશ સ્પર્શ ૭. રુક્ષ સ્પર્શ ૮: શીતસ્પર્શ ૯:

એ નવ પ્રકૃતિ અશુભ જાણવી

શેષ (બાકી) અગિયાર ૧૧: શુભ-ઉત્તમ જાણવી ॥ ૪૨ ॥

चउ-ह-गइ-व्वणुपुव्वी, गइ-पुव्वी-दुगं, तिगं नियाऽऽउजुअं।
पुव्वी-उदओ वक्के, सुह-असुह-वसुट्ट-विहंग-गई ॥४३॥

શબ્દાર્થ—ચઉહ=ચાર ભેદે: ગઇવ્વ=ગતિની પેઠે: અણુપુવ્વી=આનુપૂર્વી: ગઇ-પુવ્વી-દુગં=ગતિ અને આનુપૂર્વી મળી દ્વિક: નિઆઽઽઉ-જુઅં=પોતાના આયુષ્ય

જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્ JAINSITE.com

ઉદય: વક્કે=વક્રગતિએ સુહ-અસુહ-વસુટ્ટ-વિહગ-ગઇ:= શુભ: અને અશુભ: વૃષભ: અને ઊંટ:ની પેઠે વિહાયોગતિ. ૪૩

ગાથાર્થ :-

ગતિની પેઠે આનુપૂર્વી નામકર્મ ચાર પ્રકારે છે.

ગતિ અને આનુપૂર્વી બે મળીને દ્વિક: અને પોતાનું આયુષ્ય ભેળવીએ, ત્યારે ત્રિક: થાય છે.

આનુપૂર્વીનો ઉદય વક્રગતિમાં-વિગ્રહગતિમાં હોય છે.

બળદ: અને ઊંટ:ની માફક શુભ: અને અશુભ: વિહાયોગતિ નામકર્મ છે. ૪૩.

ચાર ગતિની પરે ચાર આનુપૂર્વી જાણવી :-

નરકાનુપૂર્વી ૧:	મનુષ્યાનુપૂર્વી ૩:
તિર્યંચાનુપૂર્વી ૨:	દેવાનુપૂર્વી ૪:

એ આનુપૂર્વી પોતપોતાની ગતિ સાથે બંધાય, ગતિ સાથે ઉદય આવે-વેદાય, તે માટેજ, જ્યાં દુગં કહ્યું હોય, ત્યાં ગતિ અને આનુપૂર્વી કહેવી.

તિગં કહ્યું હોય, તો ત્યાં—

ગતિ ૧: આનુપૂર્વી ૨: આઉખું ૩: એ ત્રણ કહેવાં.

આનુપૂર્વીનો ઉદય તે તે ગતિએ જાતાં વાટે (રસ્તામાં) વિગ્રહગતિમાં હોય.

તે-બે: ત્રણ: સમયની વિગ્રહ (વક્ર) ગતિએ વર્તતા

जैन साईट JAINSITE .com जैनम् जयति शासनम्

જીવને બળદની નાથ સરખી-આનુપૂર્વી ઉદય આવીને પોતાની ગતિએ લઈ જાય.

હવે વિહાયોગતિ બે ભેદે કહે છે:—

શુભ વિહાયોગતિ ૧: અશુભ વિહાયોગતિ ૨:

વૃષભ: ગજ: હંસાદિકની પરે ચાલે, તે-શુભવિહાયોગતિ ૧:

અને ઊંટ: ખર: તીડની પરે ચાલે, તે-અશુભ વિહાયોગતિ ૨:

આકાશે ચાલવું, તે-વિહાયોગતિ કહીએ.

તે-ત્રસ જીવને હોય ॥૪૩॥

આઠ પ્રત્યેકપ્રકૃતિઓ:

પરાઘાત નામકર્મ: અને શ્વાસોચ્છ્વાસ નામ-કર્મનું સ્વરૂપ—

परघाउदया पाणी परेसिं बलिणंपि होइ दुद्धरिसो ।
ऊससण-लद्धि-जुत्तो हवेइ ऊसास-नाम-वसा ॥४४॥

શબ્દાર્થ-પરઘાઉદયા=પરાઘાત નામકર્મના ઉદયથી: પાણી=પ્રાણી: પરેસિં=બીજા: બલિણં=બલવંતને પિ=પણ: હોઇ=હોય: દુદ્ધરિસો=દુઃખે જીતવા યોગ્ય: ઊસસણ-લદ્ધિ-જુત્તો=શ્વાસોચ્છ્વાસ લબ્ધિ યુક્ત: હવેઇ=હોય: ઊસાસ-નામ-વસા=શ્વાસોચ્છ્વાસનામકર્મને લીધે. ૪૪

ગાથાર્થ :

પરાઘાત નામકર્મના ઉદયથી જીવ બળવાનને

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પણ ભારે પડી જાય છે.

શ્વાસોચ્છ્વાસ નામકર્મને લીધે જીવ શ્વાસો-ચ્છ્વાસ લેવા મુકવાની શક્તિ ધરાવી શકે છે. ૪૪
હવે, આઠ પ્રત્યેક પ્રકૃતિનો અર્થ કહે છેઃ—

પરાઘાત નામકર્મના ઉદયથી પરને-બળિયાને પણ દુર્ધર્ષ—દુઃસહ્ય થાય.

મોટી સભાને વિષે ગયો થકો પણ સર્વને ક્ષોભ પમાડે, તે પરાઘાત નામ કહીએ. परान् आहन्ति, पराघातम् १ઃ

શ્વાસોચ્છ્વાસ લેવાની લબ્ધિવાળો હોય, શ્વાસોચ્છ્વાસ લે. તે ઉચ્છ્વાસનામકર્મના ઉદયથી

તે પર્યાપ્તનામકર્મના ઉદયે હોય ૨ઃ ॥ ૪૪ ॥

JAINSITE.com जैनम् जयति शासनम्

આતપ નામકર્મનું સ્વરૂપઃ—

रवि-बिंबे उ जीअंगं ताव-जुअं आयवाउ, न उ जलणे ।
जमुसिण-फासस्स तहिं लोहिअ-वण्णस्स उदउत्ति ॥ ४५ ॥

શબ્દાર્થ—રવિ-બિંબે=સૂર્યના બિંબને વિષે ઉ=નિશ્ચયેઃ જીઅંગં=જીવનું અંગઃ તાવ-જુઅં=તાપયુક્તઃ આયવાઉ=આતપનામકર્મના ઉદયથીઃ ન=નઃ ઉ=પરંતુ જલણે= અગ્નિકાયના શરીરેઃ જમ્=કેમકેઃ ઉસિણ-ફાસસ્સ=ઉષ્ણ સ્પર્શનાઃ તહિં=તેમાં—અગ્નિના શરીરમાં લોહિઅ-વણ્ણસ્સ=રાતાવર્ણનોઃ ઉદઉ=ઉદય. ત્તિ=માટે. ૪૫

ગાથાર્થ.

સૂર્યના બિંબમાંનાજ જીવનું શરીર તાપવાળું

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

લાગે છે, તે આતપનામકર્મના ઉદયથી હોય છે, પરંતુ અગ્નિકાયમાં (તેનો ઉદય) નથી હોતો. કેમકે-તેમાં તો ઉષ્ણસ્પર્શ નામકર્મ: અને લાલવર્ણ નામકર્મનો ઉદય હોય છે, માટે. ૪૫.

સૂર્યના બિંબને વિષે પૃથ્વીકાયના પર્યાપ્તા જીવનું જ શરીર તાપ યુક્ત હોય-પોતે શીતળ છતાં પ્રકાશ કરે, તે-આતપનામકર્મના ઉદયથી. ૩.

એ ટાળી બીજામાં આતપનામ ન હોય, અગ્નિકાયને વિષે આતપનામ ન હોય.

જે માટે-અગ્નિને વિષે તો ઉષ્ણસ્પર્શનો ઉદય છે, અને લોહિત: તે-રાતાવર્ણનો ઉદય છે, તેણે કરીને ઉષ્ણતા: અને રાતો પ્રકાશ: જણાય છે. ॥ ૪૫ ॥

ઉદ્યોત નામકર્મ:નું સ્વરૂપ.

अणुसिण-पयास-रूवं जिअंगमुज्जोअए इहुज्जोआ ।
जइ-देवुत्तरविक्किअ जोइस-खज्जोअमाइव्व ॥ ४६ ॥

શબ્દાર્થ—અણુસિણ-પયાસ-રૂવં=શીત પ્રકાશરૂપ: જિઅંગં=જીવનું અંગ: ઉજ્જોઅએ=ઉદ્યોત કરે: ઇહ= અહીંઆ: ઉજ્જોઆ=ઉદ્યોત નામકર્મના ઉદયથી: જઇ-દેવુત્તર-વિક્કિય-જોઇસ—ખજ્જોઅ-માઇ=યતિ: અને દેવ: વડે કરાયેલ વૈક્રિય: અને ઉત્તર વૈક્રિય: જ્યોતિષી: ખદ્યોત-ખજુઆ: આદિની વ્વ=પેઠે: ૪૬.

જૈન સાઈટ JAINSITE જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્
www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગાથાર્થ

આ જગતમાં મુનિઃ અને દેવઃ વડે કરાયેલા વૈક્રિયઃ અને ઉત્તર વૈક્રિય શરીરઃ જ્યોતિષ્કઃ અને ખજુઆઃ જેવું જીવોનું શરીર ઉદ્યોત નામકર્મના ઉદયથી ઠંડા પ્રકાશ સ્વરૂપે ચમકે છે. ૪૬.

ઉષ્ણ નહિઃ એવા (શીત) પ્રકાશરૂપ જે જીવનું શરીર ઉદ્યોત કરે–દીપે, ઇહ્વાં–લોકને વિષે, તે ઉદ્યોતનામકમ્મના ઉદયથકી.

યતિનું અને દેવતાનું, (વૈક્રિય અને) ઉત્તર વૈક્રિય શરીરઃ

જ્યોતિષીનાં વિમાનના (પૃથ્વીકાઇયા જીવો): ખજુઓ–આગીયોઃ (ચૌરેંદ્રિય જીવ)

આદિ શબ્દથકી– ઔષધિઃ મણિઃ રત્નાદિકઃ

એહને વિષે ઉદ્યોત નામનો ઉદય હોય, તેની પેઠે.

તેઉ–વાયુમાં ન હોય. ૪.

અગુરુલઘુઃ અને તીર્થંકર નામકર્મઃ—

अंगं न गुरु न लहुअं जायइ जीवस्स अ–गुरु–लहु–उदया ।
तित्थेण तिहुअणस्सवि पुज्जो, से उदओ केवलिणो. ॥४७॥

શબ્દાર્થ—અંગ=શરીરઃ ગુરુ=ભારેઃ લહુઅં=હળવુંઃ જાયઇ=હોય–થાય છે. જીવસ્સ=જીવને. અ–ગુરુ–લહુ–ઉદયા=અગુરુલઘુનામકર્મના ઉદયથી. તિત્થેણ=તીર્થંકર

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

નામકર્મના ઉદયથી: તિહુઅણસ્સ=ત્રણ ભુવનને: પુજ્જો=પૂજ્ય, સે=તેનેઃ ઉદઓ=ઉદય: કેવલિણો=કેવલજ્ઞાનીને. ૪૭.

ગાથાર્થ :—

અગુરુલઘુ નામકર્મના ઉદયથી જીવનું શરીર ભારેય ન થાય, અને હળવું પણ ન થાય.

તીર્થંકર નામકર્મના ઉદયથી ત્રણ ભુવનને પૂજ્ય થાય. તેનો ઉદય શ્રી કેવળજ્ઞાની ભગવંતોને હોય છે, ૪૭.

જે જીવનું શરીર અત્યંત ગુરુ-(ભારે) ન હોય, અત્યંત લઘુ-હળવું પણ ન હોય, સમ શરીર હોય તે અગુરુલઘુ નામકર્મના ઉદય થકી. ૫:

તીર્થંકર નામકર્મને ઉદયે કરીને ત્રિભુવનવાસી દેવ: દાનવ: માનવને: પણ પૂજનીય હોય.

તે તીર્થંકર નામનો ઉદય કેવળજ્ઞાન ઉપન્યે જ થાય, છદ્મસ્થને ન હોય.

પણ જેણે પૂર્વે તીર્થંકર નામ બાંધ્યું હોય, એવા કેવળીને હોય, પણ સર્વ કેવળીને ન હોય. ૬, ॥૪૭॥

નિર્માણ: અને ઉપઘાત: નામકર્મ:—

अंगोवंग–निअमणं निम्माणं कुणइ सुत्त–हार–समं ।
उवघाया उवहम्मइ स–तणुवयव–लंबिगा—ऽऽईहिं ॥४८॥

શબ્દાર્થ—અંગોવંગ–નિઅમણં=અંગોપાંગનું નિય-

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

મિતયણું: નિમ્માણું=નિર્માણ નામકર્મ: કુણઇ=કરે: સુત્ત-હાર-સમં=સુતાર સરખું: ઉવઘાયા=ઉપઘાત નામકર્મના ઉદયથી: ઉવહમ્મઇ=હણાય-નાશપામે, સ-તણુ-વયવ-લંબિગાઇહિં=પોતાના શરીરના અવયવો પડજીભી આદિકે કરી. ૪૮.

ગાથાર્થ—

નિર્માણ નામકર્મ સુતારની પેઠે અંગોપાંગોની જ્યાં જ્યાં જોઈએ, ત્યાં ત્યાં બરાબર ગોઠવણ કરે છે.

ઉપઘાત નામકર્મના ઉદયથી પોતાના શરીરના જ પડજીભાં વિગેરે અવયવો વડે કરીને જીવ દુઃખી થાય છે. ૪૮.

ઉપઘાત નામકર્મના ઉદય થકી જીવ પોતાના શરીર (ના) અવયવ અધિક જેવા લંબિકા—પડજીભી, રસોલી: મસા: કુરસા: ચોરદાંત: પડગુંલી: પ્રમુખે કરીને હણાય, દુઃખ પામે છે. ॥ ૪૮ ॥

ત્રસદશક

ત્રસ: બાદર: અને પર્યાપ્ત: નામકર્મ—

बि-ति-चउ-पणिंदिअ तसा, बायरओ बायरा जीआ थूला ।
निअ-निअ-पज्जत्ति-जुआ पज्जत्ता लद्धि-करणेहिं ॥४९॥

શબ્દાર્થ—બિ-તિ-ચઉ પણિંદિઅ=બેઇંદ્રિય, તેઇ-ન્દ્રિય, ચૌરિંદ્રિય: પંચેન્દ્રિય: તસા=ત્રસ નામકર્મના ઉદયથી: બાયરઓ=બાદર નામકર્મના ઉદયથી: બાયરા=બાદર:

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

જીઆ=જીવો: થૂલા=સ્થૂલ-મોટા. નિઅ-નિઅ-પજ્જ-ત્તિ-જૂઆ=પોતપોતાની પર્યાપ્તિએ યુક્ત-સહિત: પજ્જ-ત્તા=પર્યાપ્ત નામકર્મના ઉદયથી: લદ્ધિ-કરણેહિં=લબ્ધિએ અને કરણે કરી: ૪૯:

ગાથાર્થ-

ત્રસ નામકર્મના ઉદયથી બેઇન્દ્રિય: તેઇન્દ્રિય: ચઉરિન્દ્રિય: પંચેન્દ્રિય: થાય છે.

બાદર નામકર્મથી જીવો બાદરો એટલે સ્થૂલ થાય છે.

પર્યાપ્ત નામકર્મના ઉદયથી જીવો લબ્ધિ અને કરણ વડે કરીને પોતપોતાની પર્યાપ્તિઓવાળા થઈ શકે છે. ૪૯

JAINSITE.com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

હવે ત્રસદશકાનો અર્થ કહે છે:—

ત્રસ નામકર્મના ઉદયથી બેઈંદ્રિય: તેઈંદ્રિય: ચઉરિંદ્રિય: પંચેંદ્રિય: પણું પામે, તે ત્રસ કહીએ. ૧

બાદર નામકર્મના ઉદયથી બાદરપણું પામે,

એક: તથા અનેક: તથા અનંતાજીવનાં સંખ્યાતાં અસંખ્યાતાં: પણ શરીર ભેળાં મળ્યાં થકાં પણ નજરે દીસે; તે બાદર કહીએ. ૨:

જે જીવને જેટલી પર્યાપ્તિ હોય, તેટલી આપ આપણી પર્યાપ્તિયુક્ત-સહિત હોય: તે પર્યાપ્ત નામકર્મનો ઉદય કહીએ. ૩:

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તે પર્યાપ્તા બે ભેદેઃ

લબ્ધિપર્યાપ્તા ૧ઃ અને કરણ પર્યાપ્તા ૨ઃ

લબ્ધિઃ અને કરણઃપર્યાપ્તનું સ્વરૂપઃ-

पर्याप्तिस्वरूपं यथा-

आहार-सरीर-इंदिअ पज्जत्ती आण-पाण-भास मणे ।
चउ-पंच-पंच-छप्पिअ इग-विगला-ऽसन्नि-सन्नीणं ॥१॥

જેણે કરીને આહાર લીધો થકો રસઃ ખલાદિઃપણે પરિ-ણુમાવે, તે **આહાર પર્યાપ્તિ ૧ઃ**

તે આહારને રુધિરઃ માંસાદિકઃ સપ્ત ધાતુરૂપ શરીરપણે પરિણુમાવે, તે-**શરીર પર્યાપ્તિ ૨ઃ**

તે આહાર ધાતુપણે થઈને ઇન્દ્રિયપણે પરિણુમાવે, તે-ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ ૩

જે વડે શ્વાસોચ્છ્વાસ યોગ્ય વર્ગણા ગ્રહીને, તે પુદ્ગલ શ્વાસોચ્છ્વાસપણે પરિણુમાવી મૂકે, તે-શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ ૪ઃ

તેમજ વળી, ભાષાવર્ગણા યોગ્ય વર્ગણા દ્રવ્ય ગ્રહી, તેને વચનપણે પરિણુમાવી, મૂકે તે-**ભાષા પર્યાપ્તિ.** ૫ઃ

વળી, જે વડે **મનઃ** યોગ્ય વર્ગણાનાં દલિયાં ગ્રહણ કરી, તેને મનઃપણે પરિણુમાવી, મૂકે, તે-**મનઃપર્યાપ્તિ.** ૬ઃ

એ અનુક્રમે-એકેંદ્રિયને-ચ્યારઃ વિકલેન્દ્રિયને—પાંચ ઃ અસંજ્ઞિપંચેંદ્રિયને-પાંચઃ અને સંજ્ઞિ પંચેંદ્રિયને=છઃપર્યાપ્તિ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

उरल-विउव्वाऽऽहारे छण्हवि पज्जत्ति-जुगवमारंभो ।
तिण्हं पढमिग-समए, बीआ अंतोमुहुत्तिआ हवइ ॥१॥
पिहु पिहु अ-संख-समइअ अंतमुहुत्ता उरालि चउरावि ।
पिहु पिहु समया चउरो, हुंति वेउव्वि आहारे ॥२॥
छण्हवि सममारंभो पढमा समएण अंतमुहु बीआ ।
ति तुरिअ समए समए सुरेसु पण छट्ठी इग-समए ॥३॥
सो लद्धि-पज्जत्तो जो मरइ पूरिउं स-पज्जत्ती ।
लद्धि-अ-पज्जत्तो पुण-जो मरइ ता अपूरित्ता ॥४॥
न जइवि पूरेइ परं पूरिस्सइ स इह करण-अपज्जत्तो ।
सो पुण करण-पज्जत्तो जेण ता पूरिआ हुंति ॥५॥

जैन साईट JAINSITE.com जैनम् जयति शासनम्

ઔદારિક: વૈક્રિય: અને આહારક: એ ત્રણે ય શરીરો છયે ય પર્યાપ્તિઓ એકી સાથે શરૂ કરે. અને ત્રણે ય શરીરોની પહેલી: એક સમયમાં, અને બીજી: અંતર્મુહૂર્તમાં, પૂરી કરે. ૧

ઔદારિક શરીરમાં બાકીની ચારેય જુદી જુદી અસંખ્ય સમયના અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ હોય છે.

વૈક્રિય અને આહારકમાં-ચાર એક એક સમયની હોય છે. ૨

છયેયનો આરંભ સાથે હોય છે, પરંતુ પહેલી એક સમયમાં પૂરી થાય છે. અને દેવોમાં બીજી અંતર્મુહૂર્તમાં પૂરી થાય છે. ત્રીજી અને ચોથી સમયે સમયે અને પાંચમી છઠ્ઠી એક સમયમાં પૂરી થાય છે. ૩.

પોતાની પર્યાપ્તિઓ પૂરી કરીને જે મરે, તે-લબ્ધિ પર્યાપ્તો: અને તેને પૂરી કર્યા વિના મરે, તે-લબ્ધિ અપર્યાપ્તો: ૪

જો કે પૂરી કરી ન હોય, પરંતુ પૂરી કરવાનો જ હોય, તેને અહીં કરણ અપર્યાપ્ત કહેવામાં આવે છે. અને જેણે પૂરી કરી લીધી હોય, તે-કરણ પર્યાપ્ત કહેવામાં આવે છે. ૫.

સર્વ જીવ સર્વ પર્યાપ્તિ સામટી (એક સાથે) પ્રારંભ કરવા માંડે-જેમ, છ જણી કાંતનારી સાથે કાંતવા બેઠી હોય, તેમાં જે જાડું કાંતે, તે-કોકડું વહેલું પૂર્ણ કરે, અને ઝીણું કાંતે તે-કોકડું મોડું પૂર્ણ કરે, તેમ-આ પર્યાપ્તિઓ આરંભે સાથે અને પૂરી અનુક્રમે કરે ત્યાં—

ઔદારિકશરીરી પહેલી પર્યાપ્તિ એક સમયે પૂરી કરે,

તે વાર પછી અંતર્મુહૂર્તે, બીજી પર્યાપ્તિ પૂરી કરે.

તે વાર પછી ત્રીજી અંતર્મુહૂર્તે, એમ ચોથી: પાંચમી: છઠ્ઠી: દરેક અંતર્મુહૂર્તે પૂરી કરે.

વૈક્રિય અને આહારક શરીરી—

પહેલી એક સમયે પૂરી કરે,

તે વાર પછી અંતર્મુહૂર્તે બીજી પર્યાપ્તિ પૂરી કરે.

તે વાર પછી ત્રીજી: ચોથી: પાંચમી: છઠ્ઠી: એકેક સમયે પૂરી કરે.

દેવતા પાંચમી છઠ્ઠી: બે એક સમયે પૂરી કરે.

જેને જેટલી પર્યાપ્તિ કહી છે, તેટલી પૂરી કરીને મરશે, તે-લબ્ધિપર્યાપ્તો. ૧:

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

અને, જે હજી અધુરી પર્યાપ્તિએ મરશે, તે-લબ્ધિ અપર્યાપ્તો. ૨:

અને, જે હજી અપર્યાપ્તો છે, પણ પર્યાપ્તો થશે, તે-કરણ અપર્યાપ્તો. ૩:

અને, જેણે સર્વ પર્યાપ્તિ પૂરી કરી છે, તે-કરણ પર્યાપ્તો કહીએ. ૪. ૪૯,

પ્રત્યેકઃ સ્થિરઃ શુભઃ અને સૌભાગ્યઃ નામકર્મ:-

पत्तेअतणू पत्ते उदएणं दंत-अट्ठिमाइ थिरं ।
नाभुवरि सिराइ सुहं, सुभगाओ सव्व-जण-इट्ठो ॥५०॥

શબ્દાર્થ—પત્તેઅ-તણુ=પ્રત્યેક- જુદા શરીરવાળો. પત્તે=પ્રત્યેક નામકર્મના ઉદએણં=ઉદયે કરી; દંત=દાંતઃ અટ્ઠિમાઈ=અસ્થિ-હાડકાં આદિઃ થિરં=સ્થિરઃ નાભુવરિ= નાભિ ઉપર. સિરાઇ=મસ્તક આદિઃ સુહં=શુભ નામકર્મના ઉદયથી. સુભગાઓ=સૌભાગ્ય નામકર્મના ઉદયથી. સવ્વ-જણ-ઇટ્ઠો=સર્વજનને ઇષ્ટ-વલ્લભ-વ્હાલો. ૫૧

ગાથાર્થ.

પ્રત્યેક નામકર્મના ઉદયથી (જીવ) પ્રત્યેક શરીરવાળો થાય.

દાંતઃ હાડકાં: વિગેરે સ્થિર થાય.

ડુંટી ઉપરના માથું વગેરે શુભ ગણાય.

સૌભાગ્ય નામકર્મના ઉદયથી દરેકને વ્હાલો લાગે. ૫૦.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પ્રત્યેકઃ તે-જીવ પ્રતે જુદું જુદું શરીર હોય, તે-પ્રત્યેક નામકર્મને ઉદયે. ૪ઃ

શરીરને વિષે દાંતઃ અસ્થિ પ્રમુખ સ્થિર [અકંપ] અવયવો હોય, તે-સ્થિર નામનો ઉદય, ૫ઃ

નાભિઃ ઉપરના મસ્તકાદિક શુભ-શ્રેષ્ઠ અવયવ હોય, (જેના સ્પર્શવડે કોઇને અપ્રીતિ ન થાય) તે શુભ નામનો ઉદય. ૬ઃ

સુભગ નામના ઉદય થકી સર્વ જનને ઇષ્ટ-વલ્લભ-સોભાગી હોય ૭ઃ ॥૫૦॥

સુસ્વરઃ આદેયઃ અને યશઃ નામકર્મઃ—

सुसरा महुर-सुह-झुणी, आइज्जा सव्व-लोअ-गिज्झ-वओ ॥
जसओ जस-कित्तीओ, थावर-दसगं विवज्जत्थं ॥५१॥

શબ્દાર્થ—સુસરા=સુસ્વર નામકર્મના ઉદયથીઃ મહુર-સુહ-ઝુણી=મીઠાઃ અને સુખદાઇ : ધ્વનિ-સ્વરવાળો. આઇજ્જા=આદેય નામકર્મના ઉદયથીઃ સવ્વ-લોઅ-ગિજ્ઝ-વઓ=સર્વ લોકને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય વચનવાળો. જસઓ=યશઃ નામકર્મના ઉદયથી. જસ-કિત્તીઓ=યશઃ અને કીર્તિવાળો. થાવર-દસગં=સ્થાવરદશક. વિવજ્જત્થં=વિપરીતાર્થવાળું. ૫૧

ગાથાર્થ

સુસ્વર નામકર્મના ઉદયથી મીઠા અને સુખકર અવાજવાળો થાય.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

આદેય નામકર્મના ઉદયથી દરેક માણસોને માન્ય વચનવાળો થાય.

યશઃ નામકર્મના ઉદયથી યશઃ અને કીર્તિ: થાય. સ્થાવરદશક વિપરીત અર્થમાં સમજવું. ૫૧

સુસ્વર નામકર્મના ઉદયથકી મધુર અને સર્વને સુખદાયી-ધ્વનિ-સ્વર હોય, કોકિલની પેરે. ૮:

આદેય નામકર્મના ઉદયથકી સર્વ લોકને ગ્રાહ્ય-વચન હોય-તેનું વચન લોક માને. ૯:

યશઃ નામકર્મના ઉદયથકી યશઃ કીર્તિ ઘણી હોય.

दान-पुण्य-कृता कीर्तिः पराक्रम-कृतं यशः ।
एक-दिग्गामिनी कीर्तिः सर्व-दिग्गामुक यशः ॥१॥

એ-ત્રસ દશકાનો અર્થ કહ્યો.

હવે, સ્થાવરદશકાનો અર્થ ત્રસદશકથી વિપરીત કહેવો:—તે આ પ્રમાણે—

સ્થાવરઃ તે એકેંદ્રિય કહીએ. સ્થિર રહે, તે માટે-સ્થાવર. अत्राह कश्चित्-

તેજો, વાયુ તો ગમનશીલ છે. તેને સ્થાવર કેમ કહીએ ?

तत्रोत्तरम्-

એ તો-ગતિત્રસ છે. સ્વભાવે તથા પરપ્રેરણાએ ચાલે છે, પણ પોતાની ઇચ્છાએ ચાલતા નથી, એને સ્થાવર નામકર્મનો ઉદય છે, તે માટે સ્થાવર કહીએ. ૧.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

અસંખ્યાતાં શરીર ભેળાં મળ્યાં થકાં પણ નજરે ન દેખાય, તે-સૂક્ષ્મનામ ૨.

અપર્યાપ્તા બે ભેદે—લબ્ધિ અને કરણઃ

જે પોતાની પર્યાપ્તિ પૂરી નહીં કરે, અપર્યાપ્તો જ મરે, તે લબ્ધિ અપર્યાપ્તો.

અને, જે હમણાં અપર્યાપ્તો છે, પણ આગળ પર્યાપ્તિ પૂરી કરશે જ, તે—કરણ અપર્યાપ્તો કહીએ.

યદ્યપિ આહારઃ શરીરઃ ઈંદ્રિયઃ એ ત્રણ પર્યાપ્તિ પૂરી કર્યા વિના તો કોઈ જીવ મરે નહીં, ત્રણ પર્યાપ્તિ પૂરી કર્યા વિના પરભવનું આયુઃ ન બંધાય, અને પરભવાયુઃ બાંધ્યા વિના કોઈ મરે નહીં, તોપણ ચોથી શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ અધુરીએ પરભવાયુઃ બાંધીને મરે, તે અપર્યાપ્તો કહીએ ૩ઃ

અનંતા જીવનું એકઠું એક શરીર હોય, તો—સાધારણ નામનો ઉદય કહીએ. ૪ઃ

કાનઃ પાંપણઃ જીભઃ પ્રમુખ અવયવ ડગતા હોય, હાથઃપગઃની સંધિ શિથિલ હોય, તે—અસ્થિર નામ કહીએ. ૫ઃ

નાભિ પગ આદિ દઇ અવયવો અશુભ—માઠા હોય, તે—અશુભ નામ કહીએ. ૬ઃ

સર્વ જનને અનિષ્ટ=અળખામણો—દુર્ભાગી હોય, તે—દુર્ભગ નામ. ૭ઃ

ખરની પેરે માઠો—ક્રૂર સ્વર હોય તે—દુઃસ્વર નામ. ૮ઃ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

કોઈને ગ્રાહ્ય વચન ન હોય-વચન કોઇ માને નહીં તે-અનાદેય નામ. ૯:

અપયશ-અપકીર્તિ પામે, તે અયશ નામકર્મનો ઉદય. ૧૦:

એ સ્થાવર દશકાનો અર્થ જાણવો.

એટલે, એ-નામકર્મની ૧૦૩ પ્રકૃતિ કહી. ॥૫૧॥

ગોત્ર: અને અન્તરાય; કર્મના ભેદ:—

गोअं, दुहुच्च-नीअं कुलाल इव सुघड-भुंभला-ऽऽईअं ।
विग्घं दाणे लाभे, भोगुवभोगेसु वीरिए अ ॥५२॥

શબ્દાર્થ:—ગોઅં=ગોત્ર કર્મ: દુહ=બે ભેદે: ઉચ્ચ-નીઅં=ઉચ્ચ અને નીચ. કુલાલ=કુંભાર: ઇવ=પેઠે: સુઘડ-ભુંભલાઈયં=સારા ઘડા: અને મદિરાદિના ઘડા: વિગેરે: વિગ્ઘં=અંતરાય કર્મ: દાણે=દાનમાં: લાભે=લાભમાં: ભોગે=ભોગમાં: ઉવભોગેસુ=ઉપભોગમાં: વીરિએ=વીર્યમાં: અ=અને: ૫૨.

ગાથાર્થ:—

જેમ કુંભાર સારા ઘડા અને ભુંભલા [બનાવે] તેમ-ગોત્ર કર્મ બે પ્રકારે ઉંચ: અને નીચ:

દાન: લાભ: ભોગ: ઉપભોગ: અને વીર્ય:માં વિઘ્ન [કરે] છે. ૫૨.

હવે ગોત્રકર્મ કહે છે—તે-ગોત્રકર્મ બે ભેદે છે:-

જૈન સાઈટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્
www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ઉચ્ચૈર્ગોત્ર ૧: અને નીચૈર્ગોત્ર ૨:

એ ગોત્રકર્મ કુંભાર: સરખું છે.

જેમ કુંભાર: સુઘટ: ઘટ–દુગ્ધાદિકનો ઘડો ઘડે, અને ભુંભલ: તે અશુભ મદિરા પ્રમુખનો ઘડો પણ ઘડે, તેમ–ઉચ્ચ: નીચ: ગોત્ર: જાણવું.

ઉચ્ચૈર્ગોત્ર આઠ ભેદે છે:—તે કેમ ?

જાતિ વિશિષ્ટતા ૧.	તપ વિશિષ્ટતા ૫:
કુળ વિશિષ્ટતા ૨:	શ્રુત વિશિષ્ટતા ૬:
બળ વિશિષ્ટતા ૩:	લાભ વિશિષ્ટતા ૭:
રૂપ વિશિષ્ટતા ૪:	ઐશ્વર્યવિશિષ્ટતા ૮:

એ આઠ ભેદ જાણવા:—

અને, નીચૈર્ગોત્રના ભેદ એનાથી વિપરીત જાણવા. ૭.
હવે અંતરાય કર્મ કહે છે—

જેનો ઉદય થયે છતે, છતે દ્રવ્યે પાત્રયોગે પણ દાન દઇ ન શકે, તે દાનાંતરાય ૧:

છતે લાભનેયોગે પણ લાભ ન પામે, તે-લાભાંતરાય ૨:

એક વાર ભોગવવા યોગ્ય અન્ન: ફૂલ: ચંદનાદિક: તે–ભોગ કહીએ. તે છતે યોગે પણ ભોગવી ન શકે, તે–ભોગાંતરાય ૩:

વારંવાર ભોગવવા યોગ્ય જે વસ્ત્ર: ભૂષણ: સ્ત્રી: આદિ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તે-ઉપભોગ કહીએ. તે છતે યોગે પણ ભોગવી ન શકે તે-ઉપભોગાંતરાય ૪:

છતી શક્તિએ શરીરે પુષ્ટઃ નિરોગીઃ થકો ઘણું પરાક્રમ ફોરવી ન શકે તે-વીર્યાન્તરાય. ૫:

એ પાંચ ભેદે અંતરાય કર્મ. ૮ ॥ ૫૨ ॥

અંતરાય કર્મનું સ્વરૂપઃ—

सिरि-हरिअ-समं एअं जह पडिकूलेण तेण रायाई ।
न कुणइ दाणाइअं एवं विग्घेण जीवो वि ॥५३॥

શબ્દાર્થ— સિરિ-હરિઅ-સમં =શ્રીગૃહી—ભંડારીઃ સરખું. એઅં=આ. જહ=જેમ. પડિકૂલેણ=પ્રતિકૂલ હોય તો. તેણ=તે. રાયાઈ=રાજાદિક. ન=ન. કુણઈ=કરી શકે. દાણાઇઅં=દાનાદિક. એવં=એ પ્રકારે. વિગ્ઘેણ=અંતરાય કર્મે કરી. જીવો-જીવ. વિ-પણ. ૫૩.

ગાથાર્થ

એ ભંડારી જેવું છે. જેમ, તે-વિરૂદ્ધ હોય, તો રાજા વિગેરે દાનાદિને કરી શકે નહીં, તેમ જીવ પણ અંતરાય કર્મવડે દાનાદિક કરી શકે નહીં. ૫૩.

શ્રી—લક્ષ્મીનું ઘરઃ તે-ભંડાર, તેનો અધિકારીઃ તે ભંડારી, તે સરખું અંતરાય કર્મ છે.

જેમ-તે ભંડારી પ્રતિકૂળ થકે રાજાદિક દાનાદિક કરવા ઇચ્છે, પણ છતે યોગે તે-દાનાદિક કરી શકે નહીં. એમ-એ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

દૃષ્ટાંતે વિઘ્નઃ તે-અંતરાય કર્મ્મ તેહને ઉદયે જીવ પણ છતે યોગે દાનાદિક કરી ન શકે.

એટલે, એ-અંતરાય કર્મ્મની પાંચ પ્રકૃતિ કહી.

એટલે, એ-આઠે કર્મ્મની ૧૫૮ પ્રકૃતિ વિવરીને કહી ॥૫૩॥

पडिणीअत्तण-निण्हव-उवघाय-पओस-अंतराएणं ।
अच्चा-ऽऽसायणयाए आवरण-दुगं जिओ जयइ ॥५४॥

શબ્દાર્થ-પડિણીઅત્તણ-નિણ્હવ-ઉવઘાય-પઓસ-અંતરાએણં=પ્રત્યનીકપણું: ઓળવવું: હણવું: દ્વેષ કરવો: અને અંતરાય કરવાથી. અચ્ચા-ઽઽસાયણયાએ=અત્યંત આશાતના કરવાથી. આવરણ-દુગં=બે આવરણ: (જ્ઞાનાવરણીય: દર્શનાવરણીય:) જિઓ=જીવ. જયઇ=ઉપાર્જે છે. ૫૪

જૈન સાઇટ JAINSITE .com જૈન શાસન

ગાથાર્થ

પ્રત્યનીકત્વ; નિહ્નવ: ઉપઘાત: પ્રદ્વેષ: અને અંતરાય:થી તથા ઘણી આશાતના કરવાથી જીવ બન્ને ય પ્રકારના આવરણ કર્મ બાંધે છે. ૫૪

આઠ કર્મ્મ બાંધવાના મુખ્ય હેતુ તો—

મિથ્યાત્વ ૧:	કષાય ૩:
અવિરતિ ૨:	યોગ ૪: છે.

તે-તો ચોથા કર્મ્મગ્રંથને વિષે સવિસ્તરપણે કહેશે, તે માટે-ઈહાં સ્થૂળ કહે છે :—

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગુર્વાદિકનો—

પ્રત્યનીક—અનિષ્ટ આચરણનો કરણહાર થાય

નિહ્નવ:—તે—લાજથકી ગુરુને ઓળવી, અનેરો ગુરુ કહે,

ઉપઘાત: તે—ગુર્વાદિકનો ઘાત કરે.

તે ઉપર પ્રદ્વેષ રાખે.

જ્ઞાનાદિક ભણનારને અંતરાય કરે.

જ્ઞાન:દર્શન:ની અત્યંત આશાતના હીલના: નિંદા કરે:

અવર્ણવાદ બોલે.

એહવો થકો તે—જીવ બે આવરણ ઉપાર્જે.

તેમાં—જ્ઞાનની અને જ્ઞાનીની આશાતનાએ જ્ઞાનાવરણ ઉપાર્જે,

દર્શન:દર્શની:ની આશાતાનાએ દર્શનાવરણ ઉપાર્જે.૫૪

गुरु-भत्ति-खंति-करुणा-वय-जोग-कसाय-विजय-दाण-जुओ।
दढ-धम्माइ अज्जई सायमसायं विवज्जयओ ॥५५॥

શબ્દાર્થ:—ગુરુ—ભત્તિ—ખંતિ—કરુણા—વય—જોગ—કસાય—વિજય—દાણ—જુઓ=ગુરુ ઉપર ભક્તિ: ક્ષમા: દયા: વ્રત: જોગ: કષાય ઉપર કાબુ: અને દાન દેવા: વાળો. દઢ—ધમ્મા—ઇ=દઢધર્મી વિગેરે. અજ્જઈ—ઉપાર્જે=બાંધે છે: સાયં=સાતાવેદનીય: અસાયં=અસાતાવેદનીય: વિવજ્જયઓ=એથી વિપરીતપણે: ૫૫.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગાથાર્થ

ગુરુ ઉપર ભક્તિ: ક્ષમા: દયા: સંયમ માર્ગ: યોગ: કષાયો ઉપર કાબુ: અને દાન દેવાવાળો: તથા દૃઢધર્મી વિગેરે સાતા વેદનીય: અને તેથી વિપરીત આચરણાવાળો અસાતા વેદનીય: કર્મ બાંધે છે. ૫૫

ગુરુ: તે-માતા-પિતા: ધર્મ્માચાર્ય: તેહની-ભક્તિ.

ક્ષાંતિ-ક્ષમા

કરુણા-તે જીવદયા,

વ્રત: તે-મહાવ્રત પાંચ: અને અણુવ્રતાદિ૧૨:નું પાળવું,

યોગ:-મન: વચન: કાયા: ના,

કષાય: ૪. તેહનું જીતવું,

દાન દેવું,

એટલાંને વિષે રક્ત હોય, અને દૃઢધર્મી હોય, તે જીવ સાતા વેદનીય ઉપાર્જે.

અને એહ થકી વિપરીત પ્રવર્ત્તતો અસાતા વેદનીય ઉપાર્જે (બાંધે). ૩ ॥૫૫॥

उम्मग्ग–देसणा–मग्ग–नासणा–देव–दव्व–हरणेहिं ।
दंसण–मोहं जिण–मुणि–चेइअ-संघा-ऽऽइ-पडिणीओ ॥५६॥

ગાથાર્થ :—

ઉંધા માર્ગનો ઉપદેશ: સાચા માર્ગનો નાશ: અને દેવદ્રવ્ય ઉડાવી લેવા: વગેરેથી જિનેશ્વર પ્રભુ:

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

મુનિરાજઃ ચૈત્યઃ અને શ્રી સકળ સંઘના પ્રત્યની-કો-વિરોધીઓ દર્શન મોહનીય કર્મ બાંધે છે. ૫૬.

ઉન્માર્ગ-ઉત્સૂત્ર માર્ગ-પાપનો માર્ગઃ તેનું દેખાડવું.

શુદ્ધ મોક્ષમાર્ગઃ તેનો નાશ કરવો-લોપવું.

દેવદ્રવ્યનું હરવું, વિણસાડવું, ભક્ષણ કરવું.

તેણે કરીને જીવ દર્શન મોહનીય કર્મ ઉપાર્જે.

વળી, જિન-તીર્થંકરઃ મુનિઃ; તે-સાધુઃ

ચૈત્યઃ તે-જિનની પ્રતિમા-દેહરાંઃ સંઘ-ચતુર્વિધઃ ઇત્યાદિકનો પ્રત્યનીક થાય, તે-દર્શન મોહનીય કર્મ બાંધે. ॥૫૬॥

દુવિહં પિ ચરણ-મોહં કસાય-હાસા-ऽऽइ-विसय-विवस-मणो ।
बंधइ निरया-ऽऽउ महा-रंभ-परिग्गह-रओ रुद्दो ॥५७॥

શબ્દાર્થ-દુવિહં=બન્નેય પ્રકારનું. ચરણ-મોહં= ચારિત્રમોહનીય કર્મઃ કસાય-હાસા-ऽऽઈ-વિસય-વિવસ-મણો=કષાયો અને હાસ્યાદિક નોકષાયોના વિષયોમાં પરાધીન ચિત્તવાળોઃ બંધઈ=બાંધે છેઃ નિરયા-ऽऽઉ=નરકાયુઃ મહા-ऽऽરંભ-પરિગ્ગહ-રઓ=મહાઆરંભઃ પરિગ્રહમાંઃ રક્તઃ આસક્ત રુદ્દો=રૌદ્રધ્યાનીઃ ૫૭.

ગાથાર્થ :-

કષાયો અને હાસ્યાદિક નોકષાયોના વિષયોમાં આસક્ત મનવાળો બન્ને ય પ્રકારનું ચારિત્ર મોહનીયકર્મ બાંધે છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

મહા આરંભ અને પરિગ્રહોમાં ડુબેલો: અને ભયંકર: માણસ નારકીનું આયુષ્ય બાંધે છે. ૫૭.

એ પ્રકારે ચારિત્ર મોહનીય-કષાય મોહનીય: અને નોકષાય મોહનીય:-ક્રોધાદિક કષાય: અને હાસ્યાદિક નવ નોકષાય:ના વિષયને વિષે તત્પર થકો ઉપાર્જે.

તેમાં, કષાયવંત થકો કષાય મોહનીય ઉપાર્જે અને નોકષાયને વશ થકો નોકષાય મોહનીય ઉપાર્જે, ૪

હવે આયુ :—

તેમાં, પ્રથમ—નરકગતિનું આયુ: બાંધે—

તે એવા કારણથી કે-મહા આરંભ: અને મહા પરિગ્રહ: તેને વિષે આસક્ત થકો: અને રૌદ્ર: તે મહા કષાયવંત—જીવ—ઘાતનો કરણહાર-દુષ્ટ પરિણામી હોય, તે-નરકાયુ. બાંધે. ॥૫૭॥

तिरिआउ गूढ-हिअओ सढो स-सल्लो तहा मणुस्सा-ऽऽऊ ।
पयईइ तणु-कसाओ दाण-रुई मज्झिम-गुणो अ ॥५८॥

શબ્દાર્થ :-તિરિઆઉ=તિર્યંચનું આયુ: ગૂઢ-હિઅઓ=ગૂઢ હૃદયવાળો: સઢો=મૂર્ખ: લુચ્ચો. સ-સલ્લો=શલ્ય-સહિત: તહા=તેમજ: મણુસ્સા-ઽઽઉ=મનુષ્યનું આયુષ્ય: પયઇઈ=પ્રકૃતિએ: તણુ-કસાઓ=ઓછા કષાયવાળો: દાણ-રુઇ=દાન દેવામાં રુચિવાળો: મજ્ઝિમ-ગુણો=મધ્યમ ગુણોવાળો ૫૮.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગાથાર્થ:-

ગૂઢ હૃદયવાળો: શઠ: શલ્યવાળો: તિર્યંચ-ગતિનું આયુષ્ય, અને સ્વભાવથીજ થોડા કષાયવાળો: દાનપ્રિય: અને મધ્યમ ગુણો ધરાવનાર મનુષ્યનું આયુષ્ય (બાંધે). ૫૮

હવે, તિર્યંચનુ આયુ: બાંધે-

તે એવા હેતુથી કે-ગૂઢ હૃદય-તે અત્યંત કપટી: શઠ: તે-મૂર્ખસ્વભાવ, હૃદય માંહે ત્રણ શલ્ય સહિત હોય, તે ૨.

હવે મનુષ્યનું આયુ: બાંધે-

તે એવા હેતુથી કે-પ્રકૃતિએજ-સ્વભાવથીજ (સહેજે જ) અલ્પ કષાયવંત હોય: દાન દેવાની જરૂચિવાંત હોય: ક્ષમા: માર્દવાદિક મધ્યમ ગુણોવાળો હોય: તે. ।।૫૮।।

अविरयमाई सुरा-ऽऽउं बाल-तवो-ऽकाम-निज्जरो जयइ ।
सरलो अ-गारविल्लो सुह-नामं, अन्नहा अ-सुहं ।।५९।।

શબ્દાર્થ=અવિરયમાઇ=અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિ: સુરા-ऽऽઉં=દેવાયુ. બાલ-તવો=બાલતપવાળો: અ-કામ-નિજ્જરો=અકામનિર્જરા વાળો: જયઇ=ઉપાર્જે. સરલો=સરળ: અ-ગારવિલ્લો=ગારવ રહિત: સુહ-નામં=શુભ નામને, નામકર્મની શુભ પ્રકૃતિને અન્નહા=અન્યથા-વિપરીત સ્વભાવવાળો: અ-સુહં-અશુભ-નામને, નામકર્મની અશુભ પ્રકૃતિને: ૫૯.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગાથાર્થ.

અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ વગેરે:બાળ તપસ્વી: અકામ નિર્જરા કરનાર: દેવનું આયુષ્ય બાંધે છે:

સરળ: અને ગારવ વગરનો શુભ નામકર્મ: અને તેથી વિરુદ્ધ હોય, તે અશુભ નામકર્મ બાંધે છે. ૫૯

અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ:દેશવિરતિ સરાગ સંયમી: એ-દેવતાનું આયુ: બાંધે.

બાલ તપસ્વી-દુ:ખગર્ભ: મોહગર્ભ: વૈરાગ્યે અકામપણે અણુઇચ્છાએ દુ:ખ ભોગવતો-કમ્મ નિર્જરા કરતો દેવાયુ: બાંધે ૫.

સરલ સ્વભાવી—માયા-કપટ રહિત: ઋદ્ધિ ૧: રસ ૨: સાતા ૩: એ ત્રણ ગારવરહિત: થકો શુભ નામ કમ્મ-નામની પુણ્ય પ્રકૃતિ ઉપાર્જે.

એ થકી અન્યથા—કપટી: ગારવવંત હોય તે-અશુભ નામકમ્મ-નામની પાપ પ્રકૃતિ ઉપાર્જે. ૬. ૫૯.

गुण-पेही मय-रहिओ अज्झयणज्झावणा-रुई निच्चं ॥
पकुणइ जिणा-ऽऽ-इ-भत्तो उच्चं, नीअं इअर-हा उ ॥६०॥

શબ્દાર્થ—ગુણ-પેહી=ગુણ જોનાર: મય-રહિઓ =નિરહંકારી: અજઝયણજઝાવણા-રુઈ=અધ્યયન-ભણવા ઉપર અને ભણાવવા ઉપર પ્રીતિવાળો: નિચ્ચં=નિત્ય.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પકુણઇ=બાંધે. જિણા-ડડઈ-ભત્તો=જિનાદિકનો ભક્તઃ ઉચ્ચં=ઉચ્ચગોત્ર નીઅં=નીચગોત્રઃ ઈઅર-હા=તેથી ઇતર એટલે વિપરીત પ્રકારેઃ ઉ=તોઃ ૬૦

ગાથાર્થ :

હંમેશાં ગુણગ્રાહીઃ નિરહંકારીઃ ભણવા-ભણાવવાનો રસિકઃ અને જિનેશ્વર પ્રભુ વિગેરેનો ભક્તઃ ઉચ્ચ ગોત્રઃ, અને તેથી વિરુદ્ધ હોય, તે નીચ ગોત્રઃ બાંધે છે. ૬૦

સર્વના ગુણજ દેખે, પણ અવગુણ દેખે નહીં; આઠ મદ રહિત હોયઃ ભણવું ભણાવવું, તે ઉપર નિત્ય-સદાય રુચિ હોયઃ તે-પ્રકર્ષે કરીને ઉચ્ચગોત્ર ઉપાર્જે.

વળી જિનઃ સિદ્ધઃ સાધર્મિકઃ પ્રમુખનો ભક્ત-સેવાકારી હોય, તે જીવ પણ ઉચ્ચગોત્ર ઉપાર્જે.

એ થકી અન્યથા વિપરીત હોય તે નીચગોત્ર ઉપાર્જે. ૭. ॥ ૬૦ ॥

जिण-पूआ-विग्घ-करो हिंसाऽऽइपरायणो जयइ विग्घं ।
इअ कम्म-विवागोऽयं लिहिओ देविंद-सूरीहिं ॥६१॥

શબ્દાર્થ—જિણપૂઆ-વિગ્ઘ-કરો=જિનેશ્વર પ્રભુની પૂજામાં અડચણ કરનારઃ હિંસા-ડડઈ-પરાયણો=હિંસા વગેરે પાપ સ્થાનકોમાં આસક્તઃ જયઈ=બાંધે. વિગ્ઘં=અંતરાય કર્મઃ ઈઅ=એ પ્રમાણેઃ કમ્મ-વિવાગો=કર્મવિપાક. લિહિઓ =લખ્યોઃ દેવિંદ-સૂરીહિં=શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિએ. ૬૧.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગાથાર્થ

જિનેશ્વર પ્રભુની પૂજામાં અડચણ કરનારઃ અને હિંસાદિકમાં આસક્તઃ હોય, તે અંતરાય કર્મ બાંધે છે.

એ પ્રમાણે આ કર્મવિપાક શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિએ રચી લખ્યો છે. ૬૧

કુદેશનાદિકવડે શ્રી વીતરાગની પૂજા-ભક્તિમાં અંતરાયનો કરણહારઃ હિંસા, અસત્ય, અદત્ત, મૈથુન, અને પરિગ્રહ, પ્રમુખ પાંચ આશ્રવને વિષે તત્પર હોય તે-જીવ વિઘ્ન કહેતાં અંતરાયકર્મ્મ ઉપાર્જે.

ઇતિ-એટલે એ, કર્મવિપાક નામા પહેલો કર્મગ્રંથ શ્રી તપગચ્છાધિરાજ શ્રી જગચ્ચન્દ્રસૂરિપટ્ટ પ્રકાશ-કર શ્રી દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજીએ લખ્યો.

"પૂર્વ મુનીશ્વરે પ્રણીત છે. પણ મ્હેં અક્ષરન્યાસ કર્યો છે." ઇતિ નિરહંકારતા સૂચક વાક્ય. ૬૧.

श्रीमत्कर्म्मग्रन्थे स्तबुकार्थो वृत्तितः सुगमरीत्या ।
बुधजीवविजयविहितः कर्म्म-विपाकस्य पूर्तिमगात् ॥१॥

इति श्री कर्मविपाकनामा प्रथमः कर्मग्रंथः समाप्तः

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

કર્મગ્રંથ–પ્રદીપક

(૧)

કર્મનું સ્વરૂપ :—

૧ આપણને ઉંઘ આવે, તો આપણું આખુંયે શરીર સુઈ જાય છે. વનવગડામાં આપણી સામે વાઘ આવે, તો આપણું આખુયે શરીર ન્હાસી જવા પ્રયાસ કરે છે. એવે પ્રસંગે આપણું આખું શરીર કામ કરે છે.

૨ આપણે ક્યાંય જવું હોય, તો આપણા પગ ઉપયોગમાં આવે છે, પગ ન હોય તો જઈ શકાય નહીં. અને કાંઇ પકડવું હોય તો હાથ કામમાં આવે છે. હાથ ન હોય, તો આખું શરીર હોવા છતાં કાંઈ પકડી શકાય નહીં.

૩ તેજ પ્રમાણે–જોવામાં આંખો જ, સુંઘવામાં નાકજ, સ્પર્શ કરવામાં ચામડી જ, સાંભળવામાં કાન જ, ચાખવામાં જીભ જ અને વિચાર કરવામાં મન જ કામ કરે છે. એટલે કોઈ કામમાં આખા શરીરનો અને કોઈ કામમાં તેના અમુક કોઇ એકાદ અવયવનો ઉપયોગ કરવો પડે છે.

૪ પરંતુ, ગુરુ આપણને પત્થર પાટી ઉપર શ્રી **મહાવીર** લખવાનું કહે, કે તુરત જ તમે પાટી–ઉપર–શ્રી **મહાવીર**–એવો શબ્દ લખી નાખો છો, તેનું કારણ વિચારશો, તો–

પ્રથમ–ગુરુ શ્રી **મહાવીર**–એવો શબ્દ બોલે છે. અને તે આપણો કાન સાંભળે છે. સાંભળતાંજ આપણા મનમાં થયું કે–

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

"મને **શ્રી મહાવીર** શબ્દ લખવાનું ગુરુએ કહેલ છે." એટલે તરત જ આપણો હાથ પાટી પેન પકડી તેના ઉપર ગોઠવાઈને **શ્રી મહાવીર** શબ્દ પેનવતી લખી નાંખે છે. અને આપણી આંખ તે જોઈને તરત નક્કી પણ કરી કાઢે છે, કે "હા. બરાબર છે, ગુરુજીએ **શ્રી મહાવીર** શબ્દ લખવાનો કહ્યો, તે પ્રમાણે **શ્રી મહાવીર** શબ્દ જ લખાયો છે. ખૂબી તો એ છે કે–ગુરૂ બોલે છે ને તરત જ આપણે લખી લઈએ છીએ, સ્હેજ પણ વાર થતી હોય. તેમ આપણને લાગતું નથી. એટલા બધા ટુંકામાં ટુંકા વખતમાં–કાન, હાથ, આંખ, મન શરીર, અને તેની સાથે જોડાયેલું ચેતનાતત્ત્વ વિગેરે કેટલી બધી ઝડપથી પોતપોતાનું કામ કરી વળે છે. જે વિચારતાં આપણને આશ્ચર્ય થાય તેમ છે.

૫ આ બધું કામ કેવી રીતે થાય છે? તે બાબત શાસ્ત્રકારોએ ઘણી જ ઝીણવટથી આપણને સમજાવ્યું છે. તે કામ નીચે પ્રમાણે થાય છે.

૧ **શ્રી મહાવીર** શબ્દનો ઉચ્ચાર કરતાની સાથે જ, **શ્રી મહાવીર** એવો ઉચ્ચાર થઈ શકે તેવા આકારે ગોઠવાયેલા ભાષા વર્ગણાના સ્કન્ધો આપણા કાનમાં પેસે છે.

૨ કોઈપણ શબ્દ જાણવાની શક્તિ કાનમાં જ છે એટલે કે–આપણા કાનમાં અમુક ઠેકાણે ઇંદ્રિયના અણુઓની એક એવી ગોઠવણ છે, કે–તે ઠેકાણે શબ્દના સ્કંધો સ્પર્શ કરે, કે–તુરત તેની સાથે જોડાયેલા સૂક્ષ્મ જ્ઞાનતંતુઓ મારફત આપણા મગજમાં તેની અસર પહોંચે છે.

૩ મગજમાં અસર પહોંચતાની સાથે જ તેની સાથે જોડાયેલ મન આત્મા સાથે જોડાયેલું હોય છે. એટલે મન મારફત તે અસર આત્મામાં પહોંચે છે. આત્મામાં જાણવાની શક્તિ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

છે, એટલે તે જાણી જાય. કે "ગુરૂજી **શ્રી મહાવીર** એવો શબ્દ બોલ્યા છે. અને તે લખવાની મને આજ્ઞા કરે છે. અને તે શબ્દ મારા સાંભળવામાં આવ્યો છે, માટે જલદી લખાવો જોઈએ," એટલે આત્મા તરત મનને હુકમ કરે છે. મન મગજને, અને મગજ હાથના જ્ઞાનતંતુઓને એટલે તરત જ હાથ પાટી પેન લેતાકને લખવા માંડે છે. ગુરૂજી ગુસ્સે થઈ ઠપકો ન આપે, માટે જલ્દી લખવા હાથમાં વેગ ઉભરાય છે.

૪ લખ્યું, તે બરાબર છે ? કે નહીં કે તે જોવા પણ આત્મા મનને હુકમ આપે છે, મન મગજને, મગજ આંખના જ્ઞાનતંતુઓને, અને આંખના જ્ઞાનતંતુઓ આંખને જોવાનો હુકમ કરે છે, કે આંખ જોઈ લે છે, એટલે શ્રી **મહાવીર** એમ લખેલા શબ્દનો આકાર આંખની કીકીમાં પડે છે, કે તેની સાથે જોડાયેલા જ્ઞાનતંતુઓ મગજમાં, મગજ મનમાં—મન આત્મામાં, આત્મા, પોતાના જ્ઞાનમાં પહોંચાડી દે છે, ને આત્માને ખાત્રી થઈ જાય છે કે—બરાબર —"**શ્રી મહાવીર** શબ્દ જ લખાયો છે."

આ પ્રમાણે ગુરૂજી શ્રી **મહાવીર** શબ્દ બોલ્યા કે તુરત તે આપણે લખી લીધો. અને તે "ખરો છે." એમ નકકી કરતાં સુધીમાં આપણે જાણી શકીએ તેમ એટલી બધી બારીક હીલચાલો થઇ જાય છે અને આપણે ન જાણી શકીએ તેમ પણ બીજી ઘણી જાતની બારીક હીલચાલો તેની સાથે થાય છે, જે અહીં લખવા જતાં ઘણું લંબાઇ જાય. આટલી બધી બારીક હીલચાલો થાય છે, તેની આપણને એકદમ માલૂમ જ પડતી નથી. માત્ર જો બારીક વિચાર કરવા બેસીએ, તો જ સમજાય છે.

૬ હવે, એક ગામને આપણે **શ્રી મહાવીર** શબ્દ લખવાનું

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

કહીયે. તો તે હાથ ન હોવાથી લખી શકતી નથી. પરંતુ તેને બોલવાનું મોઢું છતાં **શ્રી મહાવીર** શબ્દ બોલવાનું કહેશો તો પણ બોલી શકતી નથી. સાંભળવાને કાન છે, છતાં આપણે શું કહીએ છીએ ? તે, તે સમજી શકતી નથી.

આપણે **શ્રી મહાવીર** શબ્દ બોલીયે, તે, તે સાંભળે છે, તેના મગજમાં જ્ઞાનતંતુઓ એ અવાજ પહોંચાડે છે, તેનું મન તેના આત્મા પાસે એ શબ્દ લઇ જાય છે. અને તેના આત્મામાં એ શબ્દ સાંભળ્યાનું જ્ઞાન પણ થાય છે. પણ **શ્રી મહાવીર** એ શબ્દ છે ? કે શું છે ? તેનું શું કરવું ? એ કાંઈ તેને સમજાતુ નથી. એટલે આપણે પાંચસો વાર **શ્રી મહાવીર** બોલવાનું કહીએ, તો પણ તે કાંઈ કરી શકશે નહીં. પરંતુ ડચકારો કરશો, કે તરત તે સમજશે કે-"મને અહીંથી જવાનું કહે છે" અને ચાલવા પણ માંડે છે.

તો ગાયને કાન, જ્ઞાનતંતુઓ, મગજ, મન, આત્મા, જ્ઞાન, ચેતના વિગેરે છતાં **શ્રી મહાવીર** શબ્દની આપણી બોલવાની વાત તરફ તેનો ખ્યાલ જ જતો નથી. અને ડચકારાને માન આપી ચાલવા માંડે છે, તેનું શું કારણ હશે ?

૭ તેનું કારણ એ જ સમજાય છે, કે-તેના આત્મા અને મનની વચ્ચે એવું કંઇક આડે આવે છે, કે-જેને લીધે તેને **શ્રી મહાવીર** શબ્દ વિષે શું કરવું ? તેની બરાબર સમજ પડતી જ નથી.

- જ્ઞાનશકિતવાળો આત્મા:
- તેની આડે આવતું કંઇક,
- મન:
- મગજ:
- જ્ઞાનતંતુઓ:

જૈન સાઈટ JAINSITE.com
www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

- ૦ અંદરની ઇંદ્રિયો :
- ૦ બહારની ઇંદ્રિયો :
- • ઇંદ્રિયો જેમાં ગોઠવાયેલ છે, તે શરીરનો અવયવ-ઉપાંગ :
- ૦ શરીરનો તે અવયવ-ઉપાંગ જેમાં ગોઠવાયેલ છે,તે મુખ્ય અંગ :
- • અને મુખ્ય અંગ જેમાં ગોઠવાયેલ છે, તે શરીર.

આટલા સાધનોથી આપણે કાંઈ પણ કામ સમજપૂર્વક કરી શકીએ છીએ.

આમાંનું એક પણ ન હોય, તો આપણે કોઇ પણ કામ સમજપૂર્વક કરી શકીએ નહીં. આમાંની એકે એક વસ્તુ બાદ કરીને-વિચારી જુઓ કે-"કામ થઈ શકે કે નહીં ?"

૮ હવે-આત્મા અને મનની વચ્ચે કાંઇક આડે આવે છે. તે એવું શું છે ? કે-જે આત્માની જ્ઞાનશક્તિમાં આડે આવી શકે છે ? મનની શક્તિની આડે આવી શકે છે ? તેજ પ્રમાણે-મગજ, જ્ઞાનતંતુઓ, અંદરની અને બહારની ઇંદ્રિયો વિગેરેની આડે આવી શકે છે ?

જૈન સાઈટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

૯ એ પણ તમારે સમજી લેવું જોઇએ, કે-આખા શરીરની, મુખ્ય અંગોની, ઉપાંગોની, અંદરની અને બહારની ઇંદ્રિયોની, જ્ઞાનતંતુઓની, મગજની, મનની વિગેરે સર્વની સર્વ પ્રવૃત્તિઓ અને હિલચાલોનું મુખ્ય મથક-શરીરમાં રહેલો એક અખંડ આત્મા છે, ત્યાંથી પાછી ફરી દરેકની અસર છેવટે તેના ઉપર જઈ પહોંચે છે, અને પછી તેના હુકમ પ્રમાણે દરેકને અમલ કરવો પડે છે.

જો એવું એક મથક ન હોય તો, કાને સાંભળેલું લખવા માટે હાથને કોણ પ્રેરણા કરે ? "ગુરુજી એ લખાવનાર છે. માટે જલ્દી લખું." એમ હાથમાં ઉતાવળ કોણ મૂકે

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

છે? લખે છે હાથ, અને "હું લખું છું." એ કોણ માને છે?

મગજમાં કે મનમાં એ મુખ્ય મસ્તકનું કામ ચલાવવાની શક્તિ નથી હોતી.

કેમકે—ગઈ કાલે કે ૨૫ વર્ષ પહેલાં સાંભળેલી વાતને સંઘરી રાખીને આજે યાદ કરવાની શક્તિ મગજમાં કે મનમાં નથી હોતી. મગજને અને મનને પણ પ્રેરણા કરનાર બંનેયના એક ઉપરી આત્માની જરુર પડે છે.

અને તે ચાલ્યો જાય છે, કે તુરત મન, મગજ, જ્ઞાનતંતુઓ ઇંદ્રિયો વિગેરે સર્વ કામ કરતા એકાએક બંધ પડે છે. મુખ્ય વસ્તુ ચાલી જાય છે. માટે બધાય એકી સાથે એકદમ કામ કરતા બંધ પડે છે. શરીર અને તેના તમામ તત્ત્વો વિદ્યમાન છતાં તેમાં દરેક ઠેકાણે બારીકમાં બારીક સ્થળોએ પેસી રહેલો એકજ આત્મા શરીરમાંથી ચાલ્યો જાય છે. એટલે બધું એકાએક બંધ પડી જાય છે.

जैन साहित्य JAINSITE जैनम् जयति शासनम्

૧૦ પરંતુ દરેકના આત્મા સરખા છતાં—દરેકના મન, મગજ વિગેરેની હાલચાલ એક સરખી નથી હોતી. તેનું કારણ—આત્મા અને મન વિગેરે દરેક તત્ત્વોની વચ્ચે કંઈક આડે આવે છે. એ આડે આવનાર પડદો જુદા જુદા પ્રકારનો હોય છે. એટલે મન વિગેરેની પ્રવૃત્તિઓ પણ જુદી જુદી હોય છે.

એક માણસને ૨૦ વર્ષ પહેલાંની વાતની યાદ આવી જાય છે, ત્યારે બીજા માણસને ગઈ કાલે "શું ખાધું?" તે પણ યાદ નથી હોતું. એવા ઘણા દાખલા આપણે સૌ જાણીએ છીએ.

તેનું કારણ—એકના આત્માના જ્ઞાન ઉપર આછો પડદો હોય, તેને તરત જ જૂની વાત યાદ આવી શકે છે. અને

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

બીજાના આત્માના જ્ઞાન ઉપર જાડો પડદો હોય એટલે તાજી વાત પણ તેને યાદ આવી શકે નહી.. ગાયનો દાખલો તો ઉપર આપ્યો જ છે.

૧૧ આ જગતમાં દરેક પ્રાણીઓના આત્મા એક સરખા છતાં તેની સમજમાં, શરીરની આકૃતિમાં, સ્વભાવમાં, ટેવમાં, જીવનશક્તિમાં વિગેરે અનેક પ્રકારમાં અનેક ફેરફાર દેખાય છે. તેનું મૂળ કારણ આત્મા ઉપર લાગેલા પડદામાં અનેક પ્રકારની વિવિધતા હોય છે માટે જીવોની પ્રવૃત્તિઓમાંયે વિવિધતા દેખાય છે. આ વાત ઘણા દાખલાઓથી મનમાં ઠસ્યા પછી આગળનો વિષય બરાબર સમજાશે (ઘણા દાખલાથી બરાબર વિચાર કરવો.)

૧૨ બસ, આત્મા ઉપર લાગેલા આ પડદાને-કર્મ કહેવામાં આવે છે. એ કર્મો અનેક પ્રકારના વિચિત્ર વિચિત્ર હોય છે, તેને લીધેજ આત્માઓના જીવન પણ અનેક પ્રકારના વિચિત્ર વિચિત્ર હોય છે.

૧૪ દાખલા તરીકે—બાળકોમાં સામાન્ય શક્તિ લગભગ સરખી હોય છે. છતાં ૮ વર્ષનો બાળક ત્રીજી ચોપડી ભણતો હોય છે; અને ૧૨ વર્ષનો ૭મી ચોપડી ભણતો હોય છે. ૮ વર્ષનો બાળક ૧૨ વર્ષનો થાય ત્યારે ૭મી ચોપડી ભણતો હોય છે. ૮ વર્ષના બાળકમાં ૭મી ચોપડી ભણવાની લાયકાત છે. પરંતુ આઠમે વર્ષે તેની એ લાયકાત ખીલી નહોતી. એટલે કે—તે વખતે તેની શક્તિ આત્મા ઉપર લાગેલા કર્મોએ દબાવી રાખી હતી. ૧૨ વર્ષે ધીરે ધીરે કર્મો ઓછા થયા, અને ૭મી ભણવાની શક્તિ ખુલ્લી થઇ.

જો આત્મામાં બધી શક્તિ ન માનીયે, તો તે ૧૨ વર્ષે

જૈન સાઈટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પણ ખુલ્લી થઇ શકે નહીં. લાકડાનો થાંભલો સો વર્ષે પણ એક આંકડો યે શીખી શકતો નથી, કેમકે-તેમાં કંઇપણ શીખવાની શક્તિ છે જ નહીં, તેથી લાખ વર્ષે પણ તે શકિત બહાર આવેજ નહીં. કેમકે-જાણવાની શકિત તેમાં છે જ નહીં.

માટે આત્મામાં અનેક જાતની શકિત હોય છે, પરંતુ તે દરેક શકિતઓને ઓછે વધતે અંશે કર્મો દબાવી રાખે છે. તેથી જેટલી શકિત ઉઘાડી હોય, તેટલીજ ચેતનાના બળથી કામ તે આત્મા કરી શકે છે

આ મુદ્દો પણ બરાબર સમજીને મનમાં ઠસાવી લેવો.

૧૪ હવે આત્મા અને તેની શકિતઓને-પ્રકાશને ઢાંકનારો કર્મ-રૂપ પડદો છે. પરંતુ એ પડદો શું છે ? એ હવે વિચારવાનું રહે છે.

JAINSITE .com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

૧૫ આત્મા ચોક્ખો અને નિર્મળ હોય છે. તે નિર્મળ આત્મા ઉપર નિર્મળ આત્માનો પડદો થઇ શકે નહીં, કેમકે-નિર્મળ પદાર્થને નિર્મળ પદાર્થ ઢાંકે, તો તેની કાંઈપણ અસર જણાય જ નહીં. એટલે આત્માને ઢાંકવાને આત્મા નકામો છે.

આકાશ,-ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, કાળ, એ પદાર્થો એવા છે કે-રૂપરહિત છે. એટલે તે આત્માની આ દેખવામાં આવતી શરીર વિગેરે દૃશ્ય સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી શકે નહીં.

એટલે જેમ-પાણીમાં સાકર નાંખીયે, અને સાકર પાણીમાં અણુએ અણુમાં ચડી જાય છે, અને મીઠાં પાણીમાં ગળ્યું બનાવી મૂકે છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તેમ આત્માના પ્રદેશે પ્રદેશમાં-કર્મો પેસી જઇને આત્માને કર્મમય બનાવી મૂકે છે.

જેમ--શેર પાણીમાં ૧) રૂપિયાભાર સાકર પણ પાણીના અણુએ અણુમાં પહોંચી જાય છે. પરંતુ ગળપણના તત્ત્વો એકે એક અણુમાં બહુજ ઓચ્છા હોય છે. પરંતુ શેર પાણીમાં ૧ શેર સાકર ગાળી નાંખીયે, તો પાણીમાં ગળપણ ઘણુંજ આવી જાય છે. એટલે કે પાણીના એક અણુમાં-રૂપિયા-ભાર સાકર નાંખી ત્યારે ગળપણનો એક એક અણુ દાખલ હતો. પરંતુ જ્યારે શેર સાકર ગાળી નાંખી, ત્યારે તે એક એક અણુમાં ચાલીશ ચાલીશ ગળપણના અણુઓ દાખલ થયા માનવા પડે છે ? કે નહીં ?

जैन साईट JAINSITE जैनम् जयति शासनम्

તેજ પ્રમાણે આત્માના પ્રદેશે પ્રદેશમાં કર્મની અનંત અનંત વર્ગણાના સ્કન્ધો ગુંથાઈ ગયા હોય છે, જેમ તલમાં તેલ ગુંથાઈ રહ્યું હોય છે, જેમ-ધગાવેલા લોઢાના ગોળામાં અગ્નિ ગુંથાઈ ગયો હોય છે. તે પ્રમાણે આ સમજી લેવું.

૧૬ આત્માના એક એક પ્રદેશમાં એટલી બધી અનંત અનંત અંશો જેટલી શક્તિ હોય છે કે તે દરેક અંશને ઢાંકવા માટેના કર્મોના પ્રયાસને અંગે એકએક આત્મ-પ્રદેશને અનંતા અનંત કાર્મણવર્ગણાના સ્કંધો લાગી જાય છે. આ કુદરતનો નિયમ ચાલુ છે.

૧૭ એટલે-કે-અનંત પરમાણુઓની બનેલી એક એક વર્ગણાના સ્કંધ હોય છે. અને તેવા અનંતા અનંતા સ્કન્ધો એક એક આત્મપ્રદેશની શકિત ઢાંકવા માટે ચોંટે છે. છતાં આત્માના એકએક પ્રદેશોમાંયે એટલી બધી શકિત હોય છે, કે ગમે તેટલા કર્મોના સ્કંધો ચોંટે છતાં-પૂરેપૂરી તેની શકિત ઢંકાઈ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

જતી નથી. પણ કાંઇક કાંઇક બાકી રહી જાય છે.

૧૮ દરેક પ્રદેશોમાં બાકી રહી જતી આત્માની શકિતનો સરવાળો દરેક જીવોને જીવવામાં મદદગાર થાય છે. જેટલી ચેતના ખુલ્લી રહે છે, તેની મદદથી જીવો પોતાનું તેટલું જીવન નિભાવી શકે છે. અને પછી ઝીણામાં ઝીણા [લબ્ધિ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ–નિગોદ] જંતુઓની ઓચ્છામાં ઓછી જે ચેતના હોય છે, તેમાં ધીરેધીરે વધારો થતો જાય છે, એટલે કર્મના સ્કંધો ઓચ્છા અથવા ચોક્ખા થતા જાય છે, તેમ તેમ ચેતનાશકિત વધતી જાય છે, અને તે જીવનું જીવન વધારે વધારે સારું થતું જાય છે. અને છેવટે–જ્યારે કર્મના તમામ સ્કન્ધો આત્માથી છુટા પડી જાય, ત્યારે સંપૂર્ણ ચેતના ખુલ્લી થતાં આત્મા એકાએક તદ્દન નિર્મળ થઇ જાય છે. પછી તેના ઉપર કર્મો ચોંટી શકતાજ નથી.

જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્ JAINSITE.com

૧૯ સોનાની ખાણમાંથી કેવળ માટીના ઢેફાંજ નીકળે છે, પરંતુ જ્યારે ખાર અને અગ્નિની મદદથી માટી દૂર થતી જાય છે, તેમ તેમ સોનું બહાર નીકળતું જાય છે. પૂરૂં સોનું બહાર નીકળી ગયા પછી ફરીથી તેને માટી લાગી શકતી નથી એ માટી અને સોનું ક્યારથી એમ એકઠા થતા આવે છે ? તે આપણે કહી શકતાં નથી. તેજ પ્રમાણે આત્મા અને કર્મો ક્યારથી એકઠા થતા આવ્યા હશે ? તે આપણે કહી શકતા નથી.

૨૦ હવે અહીં પ્રશ્ન એ રહે છે કે—

આત્મા આત્માને ઢાંકી શકે નહીં. આકાશાદિક પણ આત્મા જેવા રૂપ વગરના હોવાથી, આવી આત્માની સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી શકે નહીં ? રૂપવાળી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાનું મૂળ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

કારણ—બીજ- રૂપવાળી વસ્તુ જ હોવી જોઇએ, એટલે પુદ્ગલ પરમાણુઓજ જગત્માં હોવાજ જોઇએ, એમ માનવું જ પડશે.

પરંતુ, ઉલટમાં એ પ્રશ્ન થશે કે—આત્મા અરૂપી છે, તેનો પ્રકાશ પણ અરૂપી હોઇ શકે, તે અરૂપી પ્રકાશ તો સર્વ ઠેકાણે રોકાયા વિના જઇ શકે, તેને રૂપી પદાર્થ શી રીતે ઢાંકી શકે ? આત્માને તે અડકીજ કેમ શકે ?

તેનો જવાબ એટલો જ છે કે—

આત્માના પ્રકાશના અંશે અંશની આડે કર્મસ્કંધો આવી જાય છે, એટલે તે પ્રકાશ રોકાય છે. કર્મસ્કંધો પ્રકાશનો નાશ કરી શકતા નથી. જેમ વાદળાં સૂર્યના પ્રકાશ—નો નાશ કરી શકતાં નથી, પરંતુ તેને રોકી શકે છે. સૂર્યનો પ્રકાશ જો કે પુદ્ગલની જાતનો છે, છતાં વાદળાં કરતાં જુદી જાતની ગોઠવણવાળો છે, એટલે પોતાના કરતાં જુદી જાતની ગોઠવણવાળા વાદળાંથીયે તે ઢંકાય છે.

પરમાણુ એટલા બારીક બની શકે છે, કે આત્માની સંસર્ગ વિસર્ગ શક્તિને લીધે લાંબા પહોળા થતા આત્મામાં ગુંચવાઈ જાય છે. પત્થર ઉપર ગમે તેટલું તેલ રેડો, પરંતુ પાણી પ્રવાહી હોવાથી તેમાં જેમ તેલ ભળી જાય છે, તેમ તેમાં ભળી શકતું નથી. હવે પાણીમાં પણ તમને એકરસ થઈ ગયેલું દેખાય, છતાં બારીકમાં બારીક પાણીના અણુની બાજુમાં તેલના બારીક અણુઓ હોય તો પણ સ્વતંત્ર તેલ તરીકે જ હોય. ગમે તેમ ભેળવો. તો પણ તેલ પાણીમય થઈ જતું નથી હોતું, તેમ જ, પાણી તેલરૂપે બની જતું નથી. એજ પ્રમાણે દૂધના અણુએ અણુમાં ઘી હોય છે, છતાં

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તદ્દન સ્વતંત્ર હોય છે. દૂધનો માવો કરીને જેમ જેમ ઘન કરો, તેમ તેમ ઘી છુટું પડતું જાય છે, તેજ પ્રમાણે પાણી કરતાંયે વધારે નરમ આત્માના પ્રદેશો ઉકળતા પાણીની જેમ ઉપર નીચે થયા જ કરતા હોય છે. અને તે પણ આકાર ધારણ કરી શકે છે, અને તે જુદા જુદા આકાર ધારણ કરતી વખતે આકર્ષાઇને આવેલી તેની બાજુમાં રહેલી કાર્મણ વર્ગણાઓના સ્કન્ધો તેમાં અટવાઈ જાય છે. બન્નેનું એટલું બધું ગાઢ મિશ્રણ થાય છે, છતાં બન્નેય બાજુમાં તદ્દન સ્વતંત્રજ હોય છે. એ પ્રમાણે આત્મા જેમ જેમ જુદા જુદા આકારમાં ફરતો જાય, તેમ તેમ કેટલાક કાર્મણ સ્કંધો છુટા પડતા જાય, ને નવા નવા તેમાં ગુંથાતા જાય. બીજું કારણ એ પણ છે, કે-જેમ જેમ આત્મા પોતાનાં રૂપાન્તર કરતો જાય તેમ તેમ કર્મના સ્કંધો પણ પોતાની જાતના સ્કન્ધોને સ્વાભાવિક રીતેજ વધારે વધારે ખેંચતા જાય છે, તેથી વધારે સૂક્ષ્મ વિચાર કરતાં આપણે એ પણ કબુલ કરવું પડશે, કે

આત્મા કર્મસ્કંધો સાથે વીંટાઇ શકે, અને કર્મસ્કંધો ગુંથાઇ શકે, તેવી બન્નેયની કુદરતી લાયકાત છે, અને આકાશાદિકમાં તેવી લાયકાત ન હોયાથી તેમ બની શકતું નથી. એટલે-એ એ દ્રવ્યોમાં બીજી અનંત અનંત લાયકાતો સાથે પરસ્પર ગુંથાવાની લાયકાત પણ છે, જેને પરિણામે આપણે જોઇએ છીએ, તેવી આ વિવિધ જીવ અને જડની સૃષ્ટિ જોવામાં આવે છે. એકલા આત્માઓ હોય, કે કર્મસ્કંધો એકલા હોય તો આપણે જોઇએ છીએ તેવી આ વિવિધ જીવસૃષ્ટિ હોત જ નહીં. આત્મા કરતાં કોઈ એવી જુદી વસ્તુ તેમાં એવી મિશ્રણ થાય છે કે—આ વિચિત્ર સૃષ્ટિ નજરે ચડી શકે છે. માટે એવો કોઈ પણ પદાર્થ માનવોજ પડશે; અને એવો

JAINSITE
www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પદાર્થ નહીં માનીયે તો આવા સંયોગ-વિયોગથી ઉત્પન્ન થતા એકજ આત્માના અનંત રૂપાન્તરો આપણને જોવામાં આવી શકત નહીં. એક સરખી જ સ્થિતિ જણાત.

લાકડામાં સળગવાની યોગ્યતા છે, અને પત્થરમાં સળગવાની યોગ્યતા નથી, તેનું શું કારણ? તેનું કારણ એમ કહેવામાં આવશે, કે-લાકડામાં-સળગી શકે-તેવા તત્ત્વો છે, અને પત્થરમાં તેવા તત્ત્વો નથી, પરંતુ ત્યાં પણ એ પ્રશ્ન થશે કે-તેનું શું કારણ? ત્યારે કહેવું જ પડશે, કે કુદરતી ગોઠવણ જ એવી છે.

તેજ પ્રમાણે આત્મા અને પુદ્ગલ દ્રવ્યોને કુદરતી શકિત જ એવી છે, કે અમુક સંજોગો હોય, તો બન્ને મિશ્રણ થઇ શકે છે. અને આત્માનો પ્રકાશ પણ એવો હોય છે, કે-કાર્મણસ્કંધો તેને આજુબાજુથી ઘેરે, તો તે રોકાઇ જાય એવો હોય છે.

जैन साईट
JAINSITE.com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

અલબત્ત, આત્માનો પ્રકાશ જેવા તેવા પુદ્ગલોથી રોકાતો નથી, પરંતુ જેમ બારીક સ્કંધો એકઠા થઇને વધારે ચીકાશવાળા સ્કંધો એકઠા થાય, ત્યારેજ તેને ઢાંકી શકે છે.

માટીની ચીકાશ કરતાં ભૂતડાની માટીમાં ચીકાશ વધારે હોય છે; તેના કરતાં કાચના અને તેના કરતાં સોનાના અને તેના કરતાં હીરાના કણીયામાં વધારે ચીકાશ હોય છે, જેથી પરસ્પર ખૂબ મજબૂતીથી ચોંટી રહે છે, પરંતુ કપડા ઉપર તેલ ચોંટી જાય છે, પણ કાચ ઉપર તેલ એટલી મજબૂતીથી સજજડ ચોંટી શકતું નથી. પરંતુ ધૂળ ઉડી ઉડીને મિશ્રણ થયેલી ગાડાના પૈડાની મળી કાચ ઉપર પણ લેપાઇ શકે છે. તેજ પ્રમાણે-સોના ઉપર મીનો વધારે સારી રીતે ચોંટે છે. કારણ કે જેમ બારીક અણુઓ અને સાથે ચીકાશ વધારે

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

હોય તેમ વધારે સંગીન રીતે ચોંટી શકે છે. હીરાઓને ગુંદમાં ભેળવીને ચોડીશું, તો પણ સોના ઉપરથી સ્હેલાઈથી ઉખડશે, પરંતુ બારીક રંગ કે લાખથી ચોડેલાને ઉખેડતા વાર લાગશે.

તેજ પ્રમાણે આત્માના બારીકમાં બારીક પ્રદેશોને ચોંટવા માટે પરમાણુઓનો ઘણો જત્થો એકઠો થઇને બહુજ બારીક રજ જેવો હોય, તેજ ચોંટી શકે છે.

૨૨ આને માટે નીચેની હકીકત સમજીને યાદ રાખી લેવી.

૧ કેવળી ભગવંતની બુદ્ધિથી પણ એ ભાગ ન કરી શકાય, તેવો નિર્વિભાજ્ય પરમાણુ છે, તેવા પરમાણુઓ જગતમાં કુલ અનંતા છે. તેમાં છુટા પણ અનંતા છે, અને ભેગા થયેલા પણ અનંતા છે. અનંતાના પણ અનંત ભેદ હોય છે. હવે–એક એક છુટા પરમાણુઓ જગતમાં જેટલા હોય, તેનો એક બાજુ ઢગલો કલ્પનાથી કરીયે, તેવા અનંત પરમાણુઓની એક વર્ગણા ગણવી.

એ પ્રમાણે બબ્બે ભેગા હોય, તેવા તમામ એક બાજુએ મૂકીએ, તે બીજી વર્ગણા થઇ, એ પ્રમાણે–ત્રણ ત્રણની ચાર–ચારની, એમ એક–એકનો વધારો કરતાં કરતાં–સંખ્યાત સંખ્યાતના એક એક સ્કંધો, અસંખ્યાત અસંખ્યાતના એક એક સ્કંધો, એમ અનંત અનંતના એક એક સ્કંધોની વર્ગણાઓને બાજુએ મૂકીએ તો ત્રણ ત્રણના સ્કંધો પણ અનંત થાય, ચાર ચારના સ્કંધો પણ અનંત થાય; એ પ્રમાણે અનંત અનંત પરમાણુના સ્કંધો પણ અનંત થાય. છેલ્લી વર્ગણામાં અનંત સ્કંધો થાય. અને એક એક સ્કંધમાં પણ અનંત પરમાણુઓ હોય છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વળી પહેલી-એક એક છુટા પરમાણુથી માંડી અનંત પરમાણુઓવાળા સ્કંધની બનેલી છેલ્લી વર્ગણા સુધીમાં કુલ વર્ગણા પણ અનંત થાય.

અને તે સર્વ અગ્રહણ યોગ્ય વર્ગણા ગણાય. તે વર્ગણાઓ જીવને ગ્રહણ કરવાના કામમાં આવેજ નહીં. **તેનું નામ પહેલી અગ્રાહ્ય-અગ્રહણ યોગ્યવર્ગણા.**

૨ પછી છેલ્લી વર્ગણામાં અનંત પરમાણુઓના જે અનંત સ્કંધો હોય છે, તેમાંનો એક સ્કંધ લેવો, અને તે એક સ્કંધમાં જ અનંત પરમાણુઓ હોય છે તેમાં ૧ પરમાણુ વધે, તેવડો એક સ્કંધ હોય, એવા અનંતાસ્કંધોની એક વર્ગણા થાય, તે **૨જી ઔદારિકપણે ગ્રાહ્ય વર્ગણાની જઘન્ય** વર્ગણા ગણાય.

JAINSITE.com

એમ-એક એક પરમાણુ વધતી વધતી સંખ્યાવાળા દરેક અનંત અનંત સ્કંધોની બનેલી એક એક એવી અનંત વર્ગણાઓ થાય. તેમાંની છેલ્લી અનંતમી વર્ગણા આવે, તે, **ઔદારિક શરીરપણે ગ્રહણ કરવાને ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણા** ગણાય.

૩ આ પ્રમાણે એક એકનો વધારો કરતાં કરતાં ફરીથી અનંત સુધીનો વધારો કરવોઃ તે **૩જી ઔદારિક અને વૈક્રિય તે બન્નેયને અગ્રાહ્ય વર્ગણા** ગણાય. કેમકે ઔદારિકને જોઇએ તેના કરતાં પણ વધારે પરમાણુઓ હોવાથી તે સ્કંધો વધારે બારીક હોય છે, અને વૈક્રિયને જોઇએ તેના કરતાં ઓચ્છા પરમાણુઓ હોવાથી વધારે મોટા સ્કંધો હોય છે, માટે બન્નેયને માટે એ નકામી છે.

આ પ્રમાણે એક એક પરમાણુના વધારાવાળા સ્કંધોની બનેલી વર્ગણાઓ અનુક્રમે—

૪ વૈક્રિયને ગ્રાહ્ય. ૫. વૈક્રિય અને આહારકને અગ્રાહ્ય. ૬ આહારકને ગ્રાહ્ય. ૭. આહારક અને તૈજસને અગ્રાહ્ય. ૮ તૈજસને ગ્રાહ્ય. ૯. તૈજસ અને ભાષાને અગ્રાહ્ય, ૧૦ ભાષાને ગ્રાહ્ય. ૧૧ ભાષા અને શ્વાસોચ્છ્વાસને અગ્રાહ્ય. ૧૨. શ્વાસોચ્છ્વાસને ગ્રાહ્ય. ૧૩ શ્વાસોચ્છ્વાસ અને મનને અગ્રાહ્ય. ૧૪ મનને ગ્રાહ્ય. ૧૫ મનને અને કર્મને અગ્રાહ્ય. ૧૬ કર્મને ગ્રાહ્ય.

આ ઉપરથી તમો સમજી શકશો કે

આ પ્રમાણે આત્માના એક પ્રદેશને—

૧ અનંત કાર્મણ વર્ગણા લાગુ થાય છે.

૨ એક એક વર્ગણામાં અનંત અનંત સ્કંધો હોય છે.

૩ અને એક એક સ્કંધમાં અનંત અનંત પરમાણુઓ હોય છે.

૪ અને તે અનંત પરમાણુઓ પણ પહેલી અગ્રાહ્ય વર્ગણાની છેલ્લી વર્ગણાના સ્કંધમાં જેટલા પરમાણુઓ હોય છે, તેના કરતાં અનંત અનંત ગુણા હોય છે.

એટલે તેમાં ઘણું જ બારીકપણું અને ચીકાશ આવી શકેલ હોય છે.

આટલું બારીકપણું થાય, ત્યારે જ આત્માના પ્રદેશ લાગમાં આવી શકે છે.

આથી, આત્માનો પ્રદેશ ચોકખો હોય છે, એટલે જાડા, મોટા ને ઓછા બારીક અણુઓ આત્મ-પ્રદેશ ઉપર અસર

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

કરી શકતા નથી. આ ઉપરથી આત્માના પ્રદેશની શક્તિ અને પ્રકાશ જેટલા ખુલ્લા થયા હોય છે, તે ઉપરથી કેટલા કર્મ ઓચ્છા થાય છે ? અથવા નથી થયા ? તેનું માપ કંઈક જાણી શકાય છે,

૨૩ આ પ્રમાણે જુના કર્મ આત્મપ્રદેશોમાં મિશ્રણ પામ્યા હોય છે. તેને લીધે આત્મામાં અમુક પ્રકારનો ફેરફાર થાય છે, ને તરત જ નવા કર્મો ચોંટયા કરે છે. પાણીનો પ્રવાહ વ્હેતો હોય છે, પરંતુ પત્થર પડયો હોય, તો તેના ઉપરથી પાણીને વ્હેવું પડે છે ને ઉંચા નીચા થવું પડે છે, કે ફેલાઇ જવું પડે છે, ઉચ્છળવું પડે છે, ત્યારે એવી જ તણખલા વિગેરે ચીજો તેની પાસે ઘસડાઈ આવી તેના વેગમાં એકઠી થઇ આડી આવ્યા કરે છે. તે પ્રમાણે આત્મા પોતાનું મહાજીવન વ્હેવડાવે છે. તેમાં પૂર્વના કર્મો તેને એવી જાતની સ્થિતિમાં મૂકએ જાય છે. ને આત્મા સ્વાભાવિક રીતે એવી સ્થિતિમાં મૂકાતો જાય છે, કે નવાનવા કર્મો તેમાં આવ્યા કરે છે. વળી કોઇ ખાબોચીયામાં પ્રવાહ રોકાઇ જાય છે, વળી ઢાળ આવે ત્યાં એકદમ વહે છે, એમ ચાલ્યા કરે છે.

૨૪ જો કે આત્મા સાથે ચોંટ્યા પહેલાં તે સ્કંધો કાર્મણ વર્ગણા જ કહેવાય છે. અને જે સમયે આત્મા સાથે ચોંટી મિશ્રણ થાય તેજ સમયે તે વર્ગણાનું નામ કર્મ કહેવાય છે.

૨૫ એટલે આત્મા કર્મ નો કરનાર–કર્તા છે, અને ભોગવનારો છે. પૂર્વના કર્મનાં પુદ્‌ગલો દ્રવ્યરૂપ હોવાથી તે દ્રવ્ય આશ્રવ છે. અને તેથી ઉત્પન્ન થતી આત્માની અવસ્થા આત્માના સ્વભાવ-રૂપ હોવાથી ભાવ આશ્રવ કહેવાય છે. એટલે પુદ્‌ગલ દ્રવ્યઃ અને

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

દ્રવ્ય : અને **ભાવ** એટલે આત્મસ્વભાવઃ એવો દ્રવ્ય અને ભાવનો અર્થ કરીએ ત્યારે એમ બરાબર ઘટે છે. અને ભાવ નિક્ષેપે પૂર્વના–કર્મ : અને આત્માનો ભાવઃ તે બન્નેય સાથે હોય, ત્યારે ભાવ આશ્રવ. અને તેના હિંસાદિક બહારનાં નિમિત્તોઃ તે દ્રવ્ય આશ્રવ.

અથવા–લોકમાં તળાવ વિગેરેમાં પાણીનું આવવું, તે દ્રવ્ય આશ્રવ. ઘરમાં રોગાદિકનું આવવું તે દ્રવ્યાશ્રવ અને ધનાદિકનું આવવું તે લૌકિક ભાવાશ્રવ અને આત્મામાં કર્માદિક પુદ્‌ગલોનું આવવું, તે ભાવાશ્રવ. અનેક રીતે ઘટાવી શકાય છે.

એ પ્રમાણે બંધમાં પણ દ્રવ્ય : ભાવ ઘટાવી લેવા.

કાર્મણવર્ગણાનું આત્મા સાથે મિશ્રણ થવું તે **બંધ** :

આત્મા સાથે મિશ્રણ પામેલા કર્મોમાં શુભ વિપાક–ફળ––પરિણામ–અનુભવ દેખાડનારાં કર્મો, તે પુણ્ય. અને અશુભ વિપાક દેખાડનારાં કર્મો, તે પાપ.

તેમાં પણ ઉપર પ્રમાણે બન્નેય રીતે દ્રવ્યઃ ભાવઃ ઘટાવી લેવા.

૨૬ આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં આત્મા સાથે ચોંટેલી કાર્મણ વર્ગણાનું નામ **કર્મ** છે.

૨૭ એટલે—

૧ પ્રથમના ઉદય પામતાં કર્મો તે–દ્રવ્ય આશ્રવ.

૨ તેથી ઉત્પન્ન થતા આત્માના અધ્યવસાય, તે ભાવ આશ્રવ.

૩ તે અધ્યવસાય વખતે આત્માના જે જે પ્રદેશો જે જે આકાશ પ્રદેશ ઉપર હોય, તે તે આકાશ પ્રદેશ ઉપર રહેલી કાર્મણ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વર્ગણાઓ આત્મા સાથે ચોંટે, તે **કર્મબંધ.**

૪ અને ચોંટેલી કાર્મણ વર્ગણા, તે **કર્મ.**

૫ ચોંટતી કાર્મણવર્ગણા જે સમયથી ચોંટે, તે સમયથી માંડીને આત્મા સાથે તેની **સત્તા** શરૂ થઈ ગણાય.

વિવિધ પ્રકારના બંધ પછી વચ્ચે **અબાધાકાળ. નિષેક, ઉદ્વર્તન, અપવર્તન, સંક્રમણ, ઉપશમ, ઉદીરણા,** વિગેરે જે જે થવું હોય તે થયા બાદ છેવટે જ્યારે તે કર્મ પોતાનું ફળ બતાવવા માંડે, ત્યારે તે કર્મ **ઉદયમાં** આવ્યા કહેવાય. પાણીમાં ભાત ઓર્યા પછી તેમાં કંઇક ઉથલપાથલ થાય છે. છેવટે તે ખાવાલાયક રંધાઈ જાય છે—ત્યારે ભાતમાં પહેલેથી રહેલી ખાવા માટેની લાયકાત પ્રગટ થાય છે—ઉદયમાં આવે છે. તે પ્રમાણે કાર્મણ વર્ગણા પણ આત્મા સાથે એવી રીતે રંધાય છે, કે પછી ઉદયમાં આવે, ત્યારે જુદાં જુદાં ફળો બતાવે છે.

૬ એટલે બંધના સમયથી માંડીને ઉદયના છેલ્લા સમય સુધી જે કર્મ આત્મા સાથે લાગેલું હોય છે, તેથી ત્યાં સુધી તે **સત્તા** કહેવાય છે.

પૃષ્ઠ ૩ ૧૯ **કર્મગ્રન્થ૦**

કર્મગ્રંથ

આ રીતે વિચાર કરતાં દરેક પ્રાણીના દરેક પ્રકારના જીવનમાં કર્મ મુખ્ય ભાગ ભજવે છે. કેમ કે—આત્મા પોતાના જીવનની કોઇ પણ પ્રવૃત્તિ કરવાની શરૂઆત કરે કે તરત જ તેના ઉપર આત્મામાં રહેલા કર્મના પડદાની અસર થાય જ છે. એ અસરમાંથી પસાર થયા વિના કોઈ પણ કામ થઇ શકતું જ નથી.

જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્
www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૧ આત્માનો સ્વપ્રકાશ

૨ શુભ કર્મ પ્રકૃતિ.

૩ અશુભ કર્મ પ્રકૃતિ.

આ ત્રણના એકંદર મિશ્રણની એક સામટી વિવિધ અસરથી જ કોઈ પણ કાર્ય થઈ શકે છે. કોઈ પણ કાર્યમાં તે જ મુખ્ય હોય છે.

માટે આ કામનું સ્વરૂપ, અસર, વિગેરેને લગતું શાસ્ત્રીય પદ્ધતિસર વિવેચન કરવામાં આવેલું હોય છે. તે-**કર્મ વિજ્ઞાન** કહેવાય છે.

૨૮ પરંતુ જૈન શાસ્ત્ર સ્યાદ્વાદ શૈલીમય છે. એટલે જૈન શાસ્ત્રમાં જુદા જુદા વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી પણ આખા વિશ્વનો વિચાર કરવામાં આવ્યો હોય છે એટલે કોઈ પણ એક **વિજ્ઞાન** પણ **તત્ત્વજ્ઞાન** બની જાય છે. દાખલા તરીકે :—

જૈન સાઈટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

આત્માને મુખ્ય રાખીને આખા વિશ્વનો વિચાર કરી શકાય છે. દ્રવ્યઃ ક્ષેત્રઃ કાળઃ ભાવઃની મુખ્યતાએ આખા વિશ્વનો વિચાર કરી શકાય છે.

સત્‌ની મુખ્યતાએ ,, ,, ,,

ઉત્પાદઃ વ્યયઃ ધ્રૌવ્યઃની મુખ્યતાએ ,, ,, ,,

૭ દ્રવ્યની મુખ્યતાએ ,, ,, ,,

દ્રવ્યઃ ગુણઃ પર્યાયની મુખ્યતાએ ,, ,, ,,

દ્રવ્યાર્થિકઃ પર્યાયાર્થિકઃની મુખ્યતાએ ,, ,, ,,

લોકઃ અને અલોકઃની મુખ્યતાએ ,, ,, ,,

જીવઃ અને અજીવઃની મુખ્યતાએ ,, ,, ,,

જીવતત્ત્વની મુખ્યતાએ ,, ,, ,,

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સમ્યગ્ દર્શનઃ જ્ઞાનઃ ચારિત્રની મુખ્યતાએ ,, ,,
સામાયિકઃની મુખ્યતાએ ,, ,, ,,
ચાર પ્રકારના સામાયિકઃની મુખ્યતાએ ,, ,,
છ આવશ્યકઃની મુખ્યતાએ " " "
શબ્દઃ અને અર્થઃની મુખ્યતાએ " " "
સામાન્યઃ અને વિશેષની મુખ્યતાએ ,, ,, ,,
પ્રમાણઃ અને પ્રમેયઃની મુખ્યતાએ ,, ,, ,,

એ અને તે સિવાયના બીજા અનેક પદાર્થોની મુખ્યતાએ આખા વિશ્વનો વિચાર થઇ શકે છે, અને **જૈન-શાસ્ત્રોમાં** કરવામાં આવ્યો છે. તે શૈલિને અનુસરીને **કર્મની** મુખ્યતાએ લોકનોઃ અલોકનોઃ સર્વ દ્રવ્યઃ ક્ષેત્રઃ કાળઃ અને ભાવઃના, **સત્પદપ્રરૂપણા** વિગેરે અનેક **અનુયોગ** દ્વારોની મદદથી ઘણોજ વિસ્તૃત રૂપમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. તેમાં જગતના સર્વ દ્રવ્યઃ ક્ષેત્રઃ કાળઃ ભાવઃના સર્વ વિચારો સમાઈ જાય છે. અને એ રીતે તેના સંપૂર્ણ સ્વરૂપની ગ્રંથરચના કરવા જતાં તે રચી શકાય જ નહીં, છતાં તેનો જેમ બને તેમ સંક્ષેપ કરીને **કર્મપ્રવાદ પૂર્વ** વિગેરેમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

તેમાંથી સમજવાને અશક્ત બાળજીવોને માટે **પંચસંગ્રહ, કર્મ-પ્રકૃતિઃ કર્મ-પ્રાભૃતઃ** વિગેરે ગ્રંથો રચીને પૂર્વાચાર્યોએ સરળતા કરી આપી છે. તે પણ કઠણ લાગવાથી **કર્મગ્રંથો** રચી આપીને વધુ સરળતા કરી આપી છે. એ કર્મગ્રંથો પણ કંઇક વિસ્તારમાં હોવાથી શ્રીમદ્ **દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી** મહારાજાએ આ **પાંચ નવા કર્મ-ગ્રંથ** રચી આપીને વિષયને વધારે સરળ કરી આપેલ છે. તેમના પ્રથમથી જ નીચે પ્રમાણે નામો ચાલ્યા આવે છે, તેજ નામો નવા **કર્મગ્રંથોને** પણ કાયમ લાગુ રાખ્યાં છે.

JAINSITE
www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૧ **કર્મવિપાક**—કર્મ પોતાની અસર-વિપાક શી શી નિપજાવી શકે ? તેનું માત્ર ટુંકામાં સ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યું **છે.** આઠ કર્મોની પ્રકૃતિઓનાં નામો **અને** તેની અસરનું પ્રાથમિક જ્ઞાન આપ્યા પછી જ–વિષયમાં આગળ પ્રવેશ કરી શકાય છે, એટલે ૧ **લો કર્મગ્રંથ** બહુજ સારી રીતે સમજવા પ્રયાસ કરવો. તેમાં કચાશ રાખવામાં આવે, તો આગળ ઉપર પણ કચાશ જ રહે. માટે તે સમજવામાં વધારે ખ્યાલ રાખવો. કેમકે—તે **કર્મના** જ્ઞાનની મુખ્ય ભૂમિકા છે.

૨ **કર્મસ્તવ**—**મહાવીર પરમાત્માની** સ્તુતિ સાથે **ચૌદ** ગુણ-**સ્થાનક** ઉપર કર્મોના બંધઃ ઉદયઃ ઉદીરણાઃ અને **સત્તાઃ** ઘટાવી બતાવેલ છે.

૩ **બંધસ્વામિત્વ**—૬૨ માર્ગણા ઉપર કેવળ **બંધ** જ ઘટાવી બતાવવામાં આવ્યો છે, એટલે વિસ્તારથી **બંધના સ્વામિ** સમજાવ્યા છે.

૪ **ષડશીતિ**—ચોથાનું નામ–તેમાં મુખ્ય ૮૬ ગાથા હોવાથી-ષડ-**શીતિ** પાડવામાં આવ્યું છે. તેમાં કર્મના વિષય સાથે સંબંધ ધરાવતા અને કર્મનું જ્ઞાન પાકું થાય, માટે કેટલાક પ્રકીર્ણ વિષયો ક્રમસર અને પદ્ધતિસર આપવામાં આવ્યા છે.

૫ **શતક**—તેમાં ૧૦૦ ગાથા હોવાથી તેનું એ નામ રૂઢ કરવામાં આવ્યું છે, પરંતુ તેમાં મુખ્યપણે–ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય પ્રકૃતિ બંધ–સ્થિતિબંધ–રસબંધ અને પ્રદેશબંધનો વિચાર આપવામાં આવ્યો છે. પરંતુ ઉદય–ઉદીરણા–સત્તા, આપવામાં આવ્યા નથી, છતાં તેમાં પ્રવેશ કરવાની ભૂમિકા તો તૈયાર જ કરી આપે છે.

સપ્તતિકા—આ ગ્રંથના કર્તા પ્રાચીન આચાર્ય મહારાજ છે,

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

અને તેમણે સીધોજ બીજા **અગ્રાયણીય** પૂર્વમાંથી એ ગ્રંથનો ઉદ્ધાર કર્યો જણાય છે.રચના ઘણી ગંભીર તથા પ્રસન્ન છે. તે જ કાયમ રાખી, તે નવો રચવામાં આવેલ નથી. તેમાં ૭૦ ગાથાઓ હોવાથી તેનું એ નામ રૂઢ થયું છે, પરંતુ તેમાં કર્મપ્રકૃતિના **બંધ-ઉદય-ઉદીરણા તથા સત્તાના સંવેધનો** વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, જે સ્થિતિ વિગેરેના સંવેધો સમજવાની ભૂમિકા રચી આપે છે.

આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે-૭ કર્મગ્રંથો, કર્મગ્રંથના વિષય રૂપી સાગરમાં પ્રવેશવાને નાના નાના હોડીવા સમાન છતાં અતિ ગંભીર છે તો પછી સંપૂર્ણ વિષયનો ખ્યાલ આપનાર **પૂર્વેમાં** કેટલી ગંભીરતા હશે ? તે સ્હેજે સમજાશે.

પૃષ્ઠ ૩. ૨૦-**કર્મવિપાક**—

એ ૭ કર્મગ્રંથોમાંનો આ **કર્મવિપાક** નામનો પહેલો કર્મગ્રંથ પ્રથમ રચવામાં આવેલો છે. જો કે-કર્મનો વિપાક એટલે કર્મોની અસર તો આત્મા ઉપર થાય છે, પરંતુ એ અસરનું વર્ણન જે ગ્રંથમાં ગાથા રૂપે વર્ણવવામાં આવે છે. તે-ગાથાસમૂહનું નામ **કર્મવિપાક** નામનો પહેલો **કર્મગ્રંથ કહેવાય છે.** અને તે પ્રથમ **કર્મગ્રંથ** જેમાં લખવામાં કે છાપવામાં આવ્યો હોય છે તે ગ્રંથનું નામ **કર્મવિપાક કર્મગ્રંથનું પુસ્તક** કહેવાય છે. વાસ્તવિક રીતે-આ પ્રથમ કર્મગ્રંથમાં-ક્યા ક્યા કર્મની આત્મા ઉપર શી શી અસર થાય છે ? તે વિગતવાર સમજાવવામાં આવેલ છે.

ગાથા ૧ લી

પૃષ્ઠ ૪ સંબદ્ધ કરીએ૦—

સંબદ્ધ કરીએ એટલે સંબદ્ધ કરાયેલી કાર્મણ વર્ગણા તે **કર્મ** : એવો અર્થ કરવો.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શબ્દાર્થ—**જીપણહાર**=જીતનારા : **પ્રતિપાદનરૂપ**=સમજાવવા રૂપ: **અભ્યન્તર**=અંદરના **ઉપલ**=પત્થર, **આત્યંતિક**=તદ્દન.

વિશેષ વિચારણા—આપણે કર્મના સ્વરૂપમાં "આત્મા સાથે સંબંધ પામેલી કાર્મણવર્ગણાને **કર્મ** કહેલ છે. **સ્તબુકાર્થમાં** પણ એ જ વ્યાખ્યા લગભગ આપવામાં આવી છે. પરંતુ મૂળ ગાથામાં "કર્મનું નામ **કર્મ** કેમ રાખવામાં આવ્યું છે?" તે પ્રશ્નના જવાબમાં—મૂળ ગાથામાં કહ્યું છે કે—"તેનું **કર્મ** નામ રાખવાનું પ્રયોજન એ છે; કે—તે **કર્મ** છે; માટે કર્મ નામ રાખવામાં આવ્યું છે." વ્યાકરણમાં "**છોકરો કાતર વડે કાગળ કાપે છે.**" આ કર્તરિ પ્રયોગનું વાક્ય છે. તેમાં **છોકરો કર્તા** છે, **કાગળ કર્મ** છે. **કાતર કરણ** છે. અને **કાપવાની ક્રિયા** છે. **કાપ ક્રિયાનું ફળ** છે. અને તે કાપરૂપી ક્રિયાનું ફળ કાગળમાં ઉત્પન્ન થાય છે. "**છોકરા વડે કાતર વડે કાગળ કપાય છે.**" આ કર્મણિ પ્રયોગનું વાક્ય છે. માત્ર પ્રયોગમાં જ ભાષાની રચનામાં ફરક છે. પણ અર્થમાં કાંઇ પણ ફરક નથી.

તે પ્રમાણે જ તેમાં પણ, કર્તા છોકરો: કરણ કાતર, કર્મ કાગળ કાપવાની ક્રિયા, અને કાપ ક્રિયાનું ફળ છે.

તો પછી એકજ જાતનો ભાવાર્થ છતાં વાક્યરચના જુદી જુદી કેમ થાય છે? તેના જવાબમાં એટલું કહી શકાય છે કે—**ક્રિયાપદને** કે **કૃદન્તને** જો **કર્તરિ** પ્રયોગમાં થનારા પ્રત્યયો લગાડવામાં આવે તો તે આખી રચના કર્તરિ પ્રયોગના વાક્યની કહેવાય છે. અને **ક્રિયાપદને** કે **કૃદન્તને કર્મણિ** રચનાના પ્રત્યયો લગાડવામાં આવે, તો તે પ્રયોગને કર્મણિ પ્રયોગની રચના કહેવામાં આવે છે. એટલે ક્રિયાપદને લગાડવામાં આવતા પ્રત્યય ઉપરથી **કર્તા**

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

કર્મ વિગેરેને કર્તરિ પ્રયોગ વખતે લાગેલી વિભક્તિઓમાં ફેરફાર થઈને—ભાવાર્થ એક જાતનો જ છતાં–વાક્યની રચના જુદી થવાથી, માત્ર તેનું નામ **કર્મણિ વાક્ય પ્રયોગ** કહેવામાં આવે છે.

અહીં પણ આચાર્ય મહારાજાએ **કર્તરિ વાક્ય પ્રયોગ ન** કરતાં **કર્મણિ વાક્ય પ્રયોગ** કર્યો છે, કેમકે–**કર્મ** શબ્દ, એક જાતનું કૃદન્ત તો છે, પરંતુ તેને ય **કર્મણિ અર્થમાં મન્** પ્રત્યય લાગીને **કર્મ** એવું કૃદન્ત બનેલું છે.

વાક્ય પ્રયોગ—

"જીવ હેતુઓ વડે જે કરે છે, તે **કર્મ**." આ વાક્ય કર્તરિ પ્રયોગનું છે.

"જીવ વડે હેતુઓ વડે જે કરાય છે, તે **કર્મ**." આ વાક્ય કર્મણિ પ્રયોગનું છે, પ્રયોગ જુદા જુદા છતાં બંનેયનો અર્થ એક સરખોજ છે, માત્ર વાક્ય પ્રયોગમાં જુદાપણું છે.

जैन साईट JAINSITE .com जयतु शासनम्

અહીં, **કર્તા** જીવ છે **મિથ્યાત્વાદિ હેતુઓ** એક અપેક્ષાએ **કરણ** છે અથવા **નિમિત્તો** છે. જે શબ્દ **કર્મ** છે. **કરવાની** ક્રિયા **કરાવું**–બનવું–કંઈક થવું–એ ક્રિયાનું **ફળ** છે.

કૃ ધાતુને **મન્** પ્રત્યય **કર્મણિ**માં લગાડેલ છે. જે કરાય, તે કૃ+**મન્**=કર્=**મન્**=કર્મન્=**કર્મ**. ન્નો લોપ થાય છે. જો કે **મન્** પ્રત્યય **ભાવે** પ્રયોગમાં પણ **થાય** છે. તે વખતે કર્મનો અર્થ-ક્રિયા, કામ, એટલો જ થાય છે. કેમકે–કૃ ધાતુનો **કરવું** એવો જે અર્થ થાય છે, તેજ–**ભાવ અર્થ**માં થયેલો **મન્** પ્રત્યય લાગ્યા પછી પણ **"કરવું"** એજ અર્થ થાય છે. **ભાવ વાક્ય પ્રયોગમાં કર્મપદ** હોયજ નહીં. તે માત્ર ક્રિયાનો મૂળ અર્થજ બતાવે છે. તેથી તે ક્રિયાર્થક **ભાવવાચકનામ** કહેવાય છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પરંતુ અહીં તો વાક્યમાં "જે" કર્મ મૂકેલું છે. માટે "કૃ" ધાતુથી કર્મણિ અર્થમાં પ્રયત્ન કર્યો છે. એમ સ્પષ્ટ થાય છે. ત્યારે **જે** એ **કરાય** ક્રિયાપદનું કર્મપદ છે. જે કરાય, તે **કર્મ**. માટે કરાય—બનાવાય, તે **કર્મ** કહેવાય છે.

વ્યાકરણમાં કર્મપદની સામાન્ય વ્યાખ્યા એ પ્રમાણે આપી છે, કેઃ—કર્તાએ કરેલી ક્રિયાથી ઉત્પન્ન થયેલ ફળ જેમાં હોય, કે જેને લાગુ પડતું હોય, તે કર્મ કહેવાય. અને કર્મને સૂચવનારાં પદ, તે કર્મપદ કહેવાય. "**રસોઇઆ ભાત રાંધે છે.**" ચૂલો સળગાવવો, તપેલી ચડાવવી, વિગેરે રાંધવાની ક્રિયા છે. તેથી ચોખામાં પોચાશ આવવા રૂપ ફળ ઉત્પન્ન થયું. તે ચોખામાં એટલે ભાતમાં હોય છે. તેથી સાક્ષાત્ ભાતઃ એ રાંધવાની ક્રિયાનું કર્મ છે. અને તેને સૂચવનારા આ વાક્યમાં ભાત પદ છે. માટે તે કર્મપદ કહેવાય છે. તેજ પ્રમાણે કાગળમાં કાપો પાડવાનું ફળ ઉત્પન્ન થાય છે માટે કાગળ કર્મ છે. અને તે સૂચવનારું પદ કાગળ કર્મપદ છે.

જૈન સાઈટ
JAINSITE
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

એજ પ્રમાણે—આચાર્ય મહારાજનું પણ કહેવું એમ છે કે "કાર્મણવર્ગણાના પુદ્ગલો ઉપર જીવ પોતાને કરવાની એવી ક્રિયા કરે છે, કે જેથી કરીને તેમાં આત્મા સાથે ચોંટવાની લાયકાત રૂપ ફળ ઉત્પન્ન થાય છે. માટે આત્મા સાથે ચોંટતી તે કાર્મણવર્ગણામાં જ્યારે આત્મા સાથે સંયોગ થવા રૂપ ફળ ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે તે પણ **કર્મ** કહેવાય છે, એટલે જીવ **કર્તા** છે. ચોંટેલી સંયુક્ત કાર્મણવર્ગણા **કર્મ** છે. સંયોગ **ફળ** છે, મિથ્યાત્વાદિ હેતુઓ છે. પોતાની સાથે જોડવાના પ્રયત્નો—ત્રણ યોગરૂપ જીવની ક્રિયા છે. આ પ્રમાણે **વ્યાકરણમાં** જેમ કર્તાના પ્રયત્નના ફળના આધારભૂત પદાર્થ સૂચવનારા નામને માટે **કર્મ** શબ્દ વપરાય છે. તે પ્રમાણે આત્મા સાથે સંબંધ પામતી કાર્મણવર્ગણા પણ **કર્મ** છે કેમકે વ્યાકરણના કર્મની વ્યાખ્યા આને પણ લાગુ પડે છે. માટે તેને પણ કર્મ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

કહેવામાં વાંધો નથી. આ રીતે વ્યાકરણમાં પ્રસિદ્ધ કર્મ શબ્દની વ્યાખ્યા–આત્મા સાથે ચોંટેલા **કર્મોમાં** પણ આબાદ લાગુ **કરી** બતાવી છે. વ્યાકરણમાં વપરાતો **કર્મ** શબ્દ પણ કૃ+ધાતુથી **કર્મણિ વાક્યપ્રયોગમાં મન્** પ્રત્યય લાગીને થયો છે.

જો **એમ** હોય તો કર્મ તો જગતમાં અનંત પ્રકારના થશે. તે સર્વને બદલે માત્ર આત્મા સાથે ચોંટેલી કાર્મણવર્ગણાને જ કર્મ કહીને તેનું જ વર્ણન આખા ગ્રંથમાં કરવામાં આવેલું છે. તેનું કેમ ?

તેના જવાબમાં એટલું જ કહી શકાય કે–જીવરૂપ કર્તા જેટલા કર્મો કરે છે. તે સર્વમાં આ કર્મ જ મુખ્ય છે. કેમકે બીજા ઘણા ખરા કર્મો આ કર્મોને જ આધીન છે; જો આત્મામાં આ વર્ગણારૂપ કર્મો ન હોય, તો તેને શરીર પણ ન હોય, તો કતર અને કાગળ હાથમાં શી રીતે લે ? અને કાપવાનું જ ક્યાંથી હોય ? માટે સર્વ પ્રકારના કર્મોમાં મુખ્ય એ છે. એ જ કર્મનું વર્ણન આ ગ્રંથમાં કરવામાં આવેલું છે.

જૈન સાઈટ JAINSITE જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

એટલે–**કર્મન્** શબ્દમાં કૃ ધાતુ છે. અને **મન્** પ્રત્યય થયો છે.

મન્ પ્રત્યય **કર્મ** અને ભાવ: એમ બે અર્થમાં થાય છે. તેમાંથી આ **કર્મ** શબ્દમાં **મન્** પ્રત્યય **કર્મણિપ્રયોગમાં** થયો છે. એ બતાવવા આખું વાક્ય કર્મણિ પ્રયોગમાં બતાવ્યું છે. અને જીવરૂપ કર્તા પદને ત્રીજી વિભક્તિ અને **જે** રૂપ કર્મપદનો **કર્મ** અર્થને **મન્** પ્રત્યયથી **ઉક્ત** ગણીને પ્રથમા વિભક્તિ મૂકવામાં આવી છે. જોકે–**ગાથામાં**–"**જે**" પદ અધ્યાહાર રાખેલ છે. પરંતુ "**જે**" પદ મૂક્યું હોત. તો પણ તેને પહેલી વિભક્તિ જ લાગી હોત. અને વ્યાકરણમાં કર્મની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે, તે જ વ્યાખ્યા આત્મા સાથે ચોંટતી કાર્મણવર્ગણામાં લાગુ કરી આપીને તેનું **કર્મ**

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

નામ આપવામાં આવેલ છે, તે બરાબર છે, એમ સાબિત કરી આપવામાં આવેલું છે.

જેથી, **કર્મ** શબ્દમાં કૃ ધાતુથી ભાવ અને કર્મમાં થતા **મન** પ્રત્યય એમાંથી કયા અર્થમાં છે ? અને વ્યાકરણની કર્મની વ્યાખ્યા અહીં શી રીતે લાગુ પડે છે ? વિગેરે પ્રશ્નોના ખુલાસા આ ગાથામાં આપવામાં આવેલી **કર્મ** શબ્દની વ્યુત્પત્તિ મારફત આપી દેવામાં આવ્યા છે.

એટલે કે—**કર્મના સ્વરૂપમાં** અમે આપેલી સ્વરૂપ કે લક્ષણ વ્યાખ્યા છે. અને ગાથામાં કર્મની વ્યુત્પત્તિ નિમિત્તક વ્યાખ્ય કરવામાં આવી છે. વાસ્તવિક રીતે, બન્નેય રીતે એકજ વાત સમજવાની છે. **શ્રી ટબાકારે** વ્યુત્પત્તિની વ્યાખ્યા વધારે સ્પષ્ટ કરી નથી તેનું કારણ સમજાયું નથી. કદાચ સંક્ષેપ ખાતર હશે. અથવા સ્વરૂપ વ્યાખ્યામાં ગર્ભિત રીતે કરી દીધેલી જણાય છે.

હવે આ ગાથાનો ગાથાર્થ કરતાં **જેણ** અને **તો** આ બે શબ્દો પ્રાથમિક અભ્યાસીને બહુ ગુંચવે છે. અને અધ્યાપકોને પણ તેનો ખ્યાલ આપવાની મુશ્કેલી પડે છે. તેથી તેનો ખુલાસો કરવો જરૂરી હોવાથી અત્રે સમજાવવામાં આવે છે—

જેણ એટલે " જે હેતુઓ વડે" એવો અર્થ ન કરવો. તેમજ—**તો** એટલે "તે હેતુ માટે" એવો અર્થ ન કરવો. કેમકે એ બન્નેય શબ્દો "જીવ વડે કરીને કરાય, તે **કર્મ** કહેવાય છે." એ જાતના વાક્યની બહારના શબ્દો છે,

"તેને કર્મ એવું નામ કેમ આપવામાં આવ્યું છે ?" એ પ્રશ્નના જવાબમાં—

જેણ [પ્રાકૃત] **યેન** શબ્દથી શરૂ કરવામાં આવે છે. અને **તો** [પ્રાકૃત] તતઃ [સંસ્કૃત] તેથી—એ શબ્દ જવાબનો ઉપસંહાર

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શરૂ કરવા માટે છે. સંસ્કૃત કે પ્રાકૃતભાષામાં પ્રશ્નના જવાબમાં **યેન** વિગેરે અવ્યયો મૂકાય છે. જેમ જુના વખતના કાગળોમાં લખાય છે કે—અમદાવાદથી લખીતંગ કેશવલાલ મોહનલાલ **જત્** લખવાનું કે, અહીં **જત્** એટલે **યત્** એ શબ્દ વાક્યની શરૂઆતમાં લખાતો હતો. એ પ્રમાણે અહીં **જેણં** શબ્દ લખાયેલ છે

જીવ વડે હેતુઓથી કરાય **છે. તો**—તેથી, તે **કર્મ** કહેવાય છે. આત્મા સાથે ચોંટેલી કાર્મણ વર્ગણાનું નામ કર્મ આપવાનું શું કારણ છે ? એ પ્રશ્નકારનો પ્રશ્ન હતો, તેના જવાબમાં **કર્મ** શબ્દથી **કથન કરવાના હેતુ તરીકે 'તો'** શબ્દ મૂકાય છે અને એ **તો** ની સાથે સંબંધ તરીકે **જેણં** શબ્દ છે.

આપણી ગુજરાતી ભાષામાં આવાં વાક્યો છે. તેમાં **તેથી–તો** શબ્દ વપરાય છે. પરંતુ તેની સાથે સંબંધ રાખતો પ્રથમ વાપરવા જેવો **જેથી–જેણં** શબ્દ બહુ વપરાતો નથી, પરંતુ અધ્યાહાર રાખવામાં આવે છે. જેમકે—

કમળને પંકજ કેમ કહો છો ?

તે **પંકે** એટલે કાદવમાં—જ ઉત્પન્ન થાય છે.

તેથી:—

અમે તેને **પંકજ** કહીએ છીએ.

એટલે-કહેવાના હેતુમાં **તેથી** શબ્દ મૂકાય છે. **તેથી** શબ્દ હોય, ત્યાં **જેથી** શબ્દનો સંબંધ હોય જ. કેમકે-જે-તેનો સંબંધ હોય જ છે. સંસ્કૃત રચના પ્રમાણે તે આમ બોલાય છે:—

कमलं पंकजं कथं कथ्यते ?

येन—अथवा यतः अथवा यस्मात्—

तत् पङ्के जायते,

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ततः अथवा तेन–अथवा तस्मान् हेतोः

"पंकजम्" इति कथ्यते

આ પ્રમાણે–

"તમે જીવ ઉપર અસર પાડનારા પુદ્ગલોને "કર્મ" એવા શબ્દથી કેમ બોલાવો છો ? બોલાવવાના કારણના ખુલાસામાં જણાવે છે કે–

येन–

जीवेन हेतुभिः क्रियते,

तेन–

"कर्म" इति भण्यते.

ભણન ક્રિયાના હેતુસૂચક તરીકે **येन** અને **तेन** અવ્યય વપરાયા છે. અથવાઃ–

" આત્મા સાથે સંબંધ ધરાવતી કાર્મણવર્ગણા **કર્મ** કહેવાય છે." એ **પ્રતિજ્ઞા વાક્ય.**

"ક્રિયતે–કરાય છે, માટે" એ **હેતુવાક્ય.**

" જેમ, **ઘડો કરાય** છે, માટે, તે **વ્યાકરણ**ના નિયમ પ્રમાણે **કર્મ** કહેવાય છે, તેમ" એ **દૃષ્ટાંત.**

" તે પ્રમાણે એટલે જેમ કુંભારવડે ઘડો કરાય છે, તે પ્રમાણે એ કાર્મણવર્ગણા પણ [આત્મ–સંબદ્ધ] કરાય છે." એ **ઉપનયવાક્ય.**

"માટે–આત્મસંબદ્ધ કાર્મણ વર્ગણાનું **નામ કર્મ** આપવામાં આવ્યું છે. તે બરાબર છે" એ **નિગમન વાક્ય.** આ પાંચ અવયવોમાં હેતુરૂપ અવયવસૂચક **જેણ** પદ છે. એને **નિગમનરૂપ** અવયવસૂચક **તો** પદ છે.

जैन साईट JAINSITE.com जैनम् जयति शासनम्

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

હેતુસૂચક વાક્યને પાંચમી વિભક્તિ લગાડાય છે. તે "**जीवेन मिथ्यात्वादिहेतुभिः यत् क्रियते, ततः**.અથવા "**जीवेन मिथ्यात्वादिहेतुभिः क्रियमाणत्वात्**" એમ કરવું જોઈએ, પરંતુ **क्रियते**ને **પાંચમી** ન લાગી શકે, એટલે જેણુંથી **પાંચમીનો હેત્વર્થ** સૂચવ્યો છે. અને **નિગમનમાં** "**तस्मात्, तथा**" એમ કહેવાય છે. એ **तस्मात्**, ને બદલે **तो** શબ્દ મૂક્યો છે.

સૂચના–અમે આપેલા **ગાથાર્થ** ઉપર શિક્ષકે વિદ્યાર્થીનું બરાબર ધ્યાન ખેંચવું. અને આ ભેદ બરાબર સમજાવવો.

૨ ૭ ગાથા

શબ્દાર્થ–**નિષ્પન્ન**–બનેલો. પસલી–ખોબો.

એકસ્થાનીય–એકવડી શક્તિ વાળો. [આનો સ્પષ્ટ અર્થ આગળ આવશે] એક શેર શેરડીના રસમાંથી ચમચી ચાખીએ, તેના ગળપણ કરતાં ઉકાળીને પાશેર કરેલા રસની ચમચી ચારગણી ગળી હોય, તે માટે ચાર સ્થાનીય–એટલે ચારગણી શક્તિવાળો કહેવાય.

જ્યારે આત્મા સાથે કાર્મણ વર્ગણા ચોંટે છે. એટલે કે–આત્મા અને કાર્મણ વર્ગણાનો **બંધ** થાય છે, તેજ સમયે તે વર્ગણારૂપ કર્મોમાં પૂર્વના કેટલાક શુભ અને કેટલાક અશુભ કર્મનો ઉદય હોય જ છે તથા લાંબા કાળથી કર્મો ખપાવતાં ખપાવતાં આત્માના પણ કેટલાક ગુણો કેટલેક અંશે ખીલ્યા હોય છે. એ ત્રણેયની સામટી અસરથી ચિત્ર–વિચિત્ર સ્વરૂપના **યોગ અધ્યવસાયોને** લીધે:—

૧ એક સમયમાં બંધાયેલી વર્ગણાના જુદા જુદા **જથ્થાઓમાં** ભાગલા પડી જાય છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૨ "તેઓ કેટલો વખત આત્મા સાથે ચોંટી રહેશે?" તેનો વિચિત્ર પ્રકારે આત્મા સાથે ચોંટી રહેવાનો **વખત** નક્કી થાય છે.

૩ ભવિષ્યમાં ચિત્ર વિચિત્ર અસર ઉત્પન્ન કરવાના **સ્વભાવ** તે વર્ગણામાં નક્કી થાય છે.

૪ અને તે દરેક જથ્થો પોતાનો સ્વભાવ બતાવશે ખરો, પરંતુ કેટલા **જોરથી** બતાવી શકશે? તે અનુભવ કરાવવાની શક્તિ-વિપાક પણ નક્કી થઈ જાય છે.

૧ વર્ગણાના જથ્થાઓ—ભાગલા પાડવા—તે **પ્રદેશ બંધ** કહેવાય છે.

૨ દરેક જથ્થાનો આત્મા સાથે ચોંટી રહેવાનો વખત નક્કી થાય, તે **સ્થિતિબંધ** કહેવાય છે.

૩ દરેક જથ્થો શી શી અસર નીપજાવશે? તે નક્કી થાય છે, તે **પ્રકૃતિબંધ** કહેવાય છે.

૪ દરેક જથ્થો પોતાની કઈ કઈ અસર ઉપજાવશે? એ તો **પ્રકૃતિ બંધમાં** નક્કી થયું પરંતુ એ અસર કેવા જોરથી ઉપજાવશે? તે પણ નક્કી થાય છે. એટલે કોઇ કર્મ પ્રકૃતિની ધીમી અસર ઉત્પન્ન કરે, કોઈ આકરી અસર ઉત્પન્ન કરે છે, તે **અનુભાગ—બંધ કે રસબંધ** કહેવાય છે.

આ ચાર પ્રકારનો નિર્ણય કર્મ બંધાતી વખતના સમયે જ થઈ જાય છે. અને—એ ચારેય કેવા દ્રવ્ય—પદાર્થના નિમિત્તે? કયા કાળે—વખતે? કયા ક્ષેત્રમાં—કઇ જગ્યાએ? કેવા ભાવ—સંજોગોમાં? અને કયા ભવ—જીંદગીમાં? પોતે પોતાની અસર ઉત્પન્ન કરશે? તે પણ તેજ વખતે નક્કી થાય છે. **દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ, અને**

JAINSITE .com जैनम् जयति शासनम्

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ભવ, એ પાંચ નિમિત્તો પણ કર્મો બંધાતી વખતના એજ **યોગ** અને **અધ્યવસાયના** બળથી નક્કી થાય છે

આ ચારમાં-**પ્રકૃતિબંધને** મુખ્ય ગણવામાં આવેલ છે. કેમકે કર્મોના નામો—તેની જુદી જુદી અસર ઉત્પન્ન કરવા ઠરેલી શક્તિ-ઓને અનુસરીને પાડવામાં આવેલા છે. તેથી કર્મોની સ્થિતિઃ રસઃ અને પ્રદેશઃનોય વિચાર કરતી વખતે પણ—**પ્રકૃતિ અનુસાર** પાડેલા નામથી આખા **કર્મશાસ્ત્રમાં** વ્યવહાર કરવામાં આવેલો છે. **માટે** એક ઠેકાણે લખ્યું છે, કે-"**પ્રકૃતિ** એ ચારેયનો સમૂહ છે." એ વાત પણ આ રીતે બંધ બેસતી આવે છે.

જેમ ચાર પ્રકારના બંધ થાય છે, તે આ પ્રમાણે—

૧	પ્રકૃતિ બંધ	૨ પ્રકૃતિ સત્તા
૧	સ્થિતિ બંધ	૨ સ્થિતિ ,,
૧	રસ ,,	૨ રસ ,,
૧	પ્રદેશ ,,	૨ પ્રદેશ ,,
૩	પ્રકૃતિ ઉદય	૪ પ્રકૃતિ ઉદીરણા
૩	સ્થિતિ ,,	૪ સ્થિતિ ,,
૩	રસ ,,	૪ રસ ,,
૩	પ્રદેશ ,,	૪ પ્રદેશ ,,

જૈન સાઈટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

કુલ ૧૬ ભેદ થયા. તે દરેકના—જઘન્યઃ મધ્યમઃ અને ઉત્કૃષ્ટઃ ત્રણ ત્રણ ભેદ ગણતાં ૪૮ ભેદ થશે.

સ્થિતિસ્થાનોઃ રસસ્થાનોઃ અને પ્રદેશ વિભાગોઃમાં ઘણી વિવિ-ધતા હોવાથી તેને મુખ્ય રાખીને શાસ્ત્ર વ્યવસ્થા કરવા જતાં ઘણો ગુંચવાડો ઉભો થાય તેમ હોવાથી; પ્રકૃતિને આશ્રયીને ૧૫૮ ભેદો પાડીને આખા **કર્મશાસ્ત્રનું** બંધારણ રચવામાં આવ્યાથી સરળતા થઈ છે. અર્થાત્ કર્મ વિચારણાને લગતી કોઈપણ વિચારણા એ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

એકસો અઠાવન કર્મપ્રકૃતિઓને મુખ્ય રાખીને કર્મગ્રંથના તમામ સાહિત્યમાં કરવામાં આવેલ છે. એની રચનારાઓની અસાધારણ વ્યવહારુતા અને રચનાકૌશલ જણાઈ આવે છે.

સત્તામાં રહેલાં કર્મો ઉપર-આઠ રણોની અસર થાય છે. તે લેતાં-પ્રકૃતિઃ સ્થિતિઃ રસઃ અને પ્રદેશઃની સત્તામાં ૪×૮=૩૨ઃ અને તેના જઘન્ય, મધ્યમ, ઉત્કૃષ્ટ ભેદો પણ ગણતાં ૯૬ ભેદ પડી જાય. તેમાંના કોઇ કોઈ કર્મ માટે કોઈ, કોઈ ભેદ ન પણ સંભવે.

કર્મને લગતા **વિશાળ સાહિત્યમાં**-૮ મૂળ કર્મો અને ૧૫૮ ઉત્તર પ્રકૃતિ તથા તેના ઉપર જણાવેલા ૪૮ઃ અથવા ૯૬ઃ ભેદોનો તથા દરેકના સંવેધનોઃ તથા દરેકના સ્વામિઓનો, ગુણ-ઠાણાઃ જીવ-ભેદઃ યોગઃ ઉપયોગઃ માર્ગણાઃ વિગેરે મારફત સૂક્ષ્મ તત્ત્વ નિરૂપણપૂર્વક અને બુદ્ધિગ્રાહ્ય થાય તેવી રીતે સત્ઃ **સંખ્યાઃ** વિગેરે અનુયોગદ્વારની મદદથી વિસ્તારપૂર્વક વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. જેથી, સાંગોપાંગ કર્મસાહિત્યના સૂક્ષ્મ અભ્યાસ કરવાથી આખા વિશ્વનું ચોક્કસ અને સૂક્ષ્મજ્ઞાન થવાથી કોઈ પણ ઘટના વિગેના કારણો અને પરિણામો કર્મગ્રંથનો અભ્યાસી સમજાવી શકે છે.

ગાથા ૩ જી

શબ્દાર્થ પ્ર+વચન=ઉંચામાં ઉંચું વચન=ઉપદેશ. તીર્થંકર પરમાત્મા જેવા ત્રણ જગતને પૂજ્ય મહાન્ પુરુષોએ સર્વ જગજ્જંતુ-ઓના હિતને માટે આપેલો ઉચ્ચ-પારમાર્થિક ઉપદેશ. **गीयते येन तद् गोत्रम्** જે વડે ગવાય-બોલાવાય, તે **ગોત્રકર્મ. ઉપ-ન્યાસ**-ગોઠવણ.

વિશેષોપયોગ-જગતમાંની દરેક વસ્તુમાં બે ધર્મો તો હોય છે. સામાન્ય અને વિશેષ. કોઈ પણ એક ઘડો-પોતાની જાતના બીજા ઘડા સાથે ઘણી રીતે મળતો આવતો હોવાથી જેટલી રીતે

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

મળતો આવે છે, તેટલી બાબતમાં તે બીજા ઘડા સમાન=જેવો હોવાથી તેમાં **સામાન્યપણું** છે. અને બીજા ઘડાઓ કરતાં પોતાની વ્યક્તિ જુદી હોવાથી-બીજા દરેક ઘડાઓ કરતાં પોતાનામાં જેટલી જુદાઈ-વિશેષતા છે, તે વિશેષતાઓને લીધે-બીજા બધા કરતાં તે જુદો પડે છે. એટલે તેજ ઘડામાં પોતાનું વિશેષપણું પણ છે, વધારે સૂક્ષ્મતાથી વિચારીએ તો એકજ ઘડો કાળ ભેદે: સ્વરૂપ ભેદે: ક્ષેત્ર ભેદે: સ્વામિ ભેદે: વિગેરે કારણોથી જુદો જુદો ગણાય છે. તે એક ઘડામાં સામાન્યપણું છતાં કાળાદિભેદે વ્યક્તિભેદ થતાં તે તે વિશેષ ધર્મો પણ તેમાં હોય છે. માટે ઘડામાં-સામાન્યપણું અને વિશેષપણું: એ બન્નેય ધર્મો છે.

ઘડામાં ઘડા તરીકેનું સામાન્યપણું છે. જડ પદાર્થ તરીકેનું સામાન્યપણું છે. વસ્તુ તરીકેનું સામાન્યપણું છે, તેજ રીતે " આ ઘડા " તરીકેનું વિશેષપણું છે, મારી નામના અમુક જડ પદાર્થ તરીકેનું વિશેષપણું છે અમુક આકારના દ્રવ્ય રૂપ વસ્તુ તરીકેનું વિશેષપણું છે. સારાંશ કે-સામાન્યપણું અને વિશેષપણું એ બન્નેય ધર્મો પરસ્પર સાપેક્ષ હોય છે. અને દરેક પદાર્થોમાં એ સાથે રહે છે.

પદાર્થમાં રહેલા કોઈ પણ સામાન્ય ધર્મનું જ્ઞાન કરવાની આત્મામાં રહેલી શક્તિ, તે આત્માનો **દર્શનગુણ** ગણાય છે. અને-

પદાર્થમાં રહેલા કોઈપણ વિશેષ ધર્મનું જ્ઞાન કરવાની આત્મામાં રહેલી શક્તિ, તે આત્માનો **જ્ઞાન** ગુણ ગણાય છે.

એ બન્નેય શક્તિનો આત્મા વપરાશ કરે, ત્યારે-એ બન્નેય શક્તિઓનો ઉપયોગ કર્યો ગણાય છે.

જ્યારે દર્શનશક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે વસ્તુનો સામાન્ય ધર્મ જાણવામાં આવતો હોવાથી, તે વ્યક્તિરૂપે વિશેષ આકાર નક્કી કરી શકાતો નથી. માટે **દર્શનોપયોગ** એટલે **નિરાકારોપયોગ** કહેવાય છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

અને જ્યારે જ્ઞાનશક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે પદાર્થમાં રહેલા વિશેષ ધર્મનું જ્ઞાન થાય છે, એટલે "અમુક જ પદાર્થ જાણવામાં આવ્યો" એવો આકાર થયેલા જ્ઞાનનો ગોઠવી શકાય છે માટે તે **સાકારોપયોગ**– વિશેષોપયોગ– જ્ઞાનોપયોગ કહેવાય છે.

સૂક્ષ્મ વિચાર કરી જોતાં–**દર્શન** અને **જ્ઞાન** બન્નેય આત્માની જ્ઞાનસ્વરૂપ ચેતનાશક્તિ છે. પરંતુ ઉપયોગ પ્રવર્તતી વખતે એ જ્ઞાનસ્વરૂપ ચેતનાશક્તિનાજ જ્ઞેયભેદે, અવસ્થાભેદે બે પ્રકાર પડી જતા હોવાથી અમુક અવસ્થાનું નામ દર્શન, કે નિરાકારોપયોગ અને અમુક અવસ્થાનું નામ–જ્ઞાન–સાકારોપયોગ–એમ વ્યવસ્થા કરવામાં આવેલ હોય, તેમ જણાય છે. એટલે કે **દર્શન** અને **જ્ઞાનનું** સ્વરૂપ શાસ્ત્રકારોએ પરસ્પર ભિન્ન અને અભિન્ન કેવી રીતે બતાવ્યું છે? તે વિશેનો વિશેષ વિચાર આગળ ઉપર પાંચ જ્ઞાનનું સ્વરૂપ સમજાવતી વખતે કરીશું.

JAINSITE.com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

ઉદય–વિનાશ–ઉચ્ચગોત્ર પામેલા જીવને પ્રાયઃ દાનાન્તરાયાદિક અંતરાય કર્મનો ક્ષયોપશમ વધારે હોવાથી દાનગુણઃ લાભપ્રાપ્તિઃ વિગેરે વધારે કરી શકે છે, એ અપેક્ષાએ દાનાદિ ગુણનો **ઉદય** સમજવાનો છે અને નીચ ગોત્ર પામેલા જીવને ક્ષયોપશમ ઓછો હોય, અને અંતરાય કર્મોનો ઉદય વધારે હોય, તો દાનગુણ, લાભપ્રાપ્તિ ઓછાં કરી શકે છે. તે અપેક્ષાએ અહીં વિનાશ લેવો.

ગાથા ૪ થી

શબ્દાર્થ–ચારેય તરફથી ચોક્કસ બોધઃ તે **અભિનિબોધઃ પાંચ જ્ઞાન** અથવા **આભિનિબોધિક** જો કે-આ **કર્મવિપાક** નામના પહેલા **કર્મગ્રંથમાં** ૧૫૮ કર્મપ્રકૃતિઓની અસરો શી શી થાય? તે સમજાવવાનું મુખ્ય કાર્ય છે. તે **સમજાવતી** વખતે પાંચ જ્ઞાનાવરણીય

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

કર્મો સમજાવવાં પડે. અને તે પાંચ કર્મો પાંચ જ્ઞાનનું આવરણ કરે છે, માટે પાંચ જ્ઞાનનાં નામ આપીને અને ટુંકી વ્યાખ્યાઓ આપીને તેને આવરણ કરનારાં પાંચ કર્મો "મતિજ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મો" કહેવાય છે. એ પ્રમાણે—જેમ **તત્ત્વાર્થ સૂત્રના આઠમા અધ્યાયમાં** મત્યાદીનામ્ સૂત્રથી ટુંકમાં તેના આવરણો વિષે સમજ આપી છે. તે પ્રમાણે અહીં પણ ખ્યાલ આપ્યો હોત, તો ચાલી શકત. છતાં, જૈનદર્શનમાં જ્ઞાનનું સ્વરૂપ સમજાવવા– **તત્થ મઈનાણં**૦ (ગા. ૪)થી માંડીને **કેવલમિગવિહાણં**૦ (ગા. ૮) સુધીની ગાથાઓ એક પ્રાસંગિક અર્થવાદ તરીકેનો ભાગ છે. પરન્તુ ગ્રંથના મૂળ વિષય સાથે ખાસ અત્યંત સંબંધ ધરાવતો નથી. છતાં જરૂરી જાણીને તેટલો વધારાનો ભાગ શ્રી ગ્રંથકારે આપ્યો છે.

હવે પછી, ગાથાવાર–સ્તબકના કઠિન શબ્દોના અર્થો: અથવા તેના કોઈ કોઈ વાક્યોના ભાવાર્થો: વિશેષતાઓ: સમજાવીશું. અને એ રીતે આખા ગ્રંથ ઉપરનો **પ્રદીપક** આપીશું:---

૧ ૧૫૮ કર્મના ચોક્કસ વ્યાખ્યાઓ.

૨ પાંચ જ્ઞાન અને ૪ દર્શનનું સરળતાથી સમજાય તેવું સ્વરૂપ.

૩ ૧૫૮ કર્મપ્રકૃતિઓની સંખ્યામાં ફેરફાર તથા પારિભાષિક સંજ્ઞાઓ.

૪ તથા કર્મબંધનના વ્યવહારુ કારણો વિષે ખ્યાલ આપી કર્મ વિપાકનો **પ્રદીપક** પૂરો કરીશું.

પરોક્ષ=અક્ષ એટલે **આત્મા** અથવા **ઇન્દ્રિય.** આત્માથી પર=એટલે સાક્ષાત્ આત્**માથી** જાણી ન શકાય, પરંતુ **અક્ષ** એટલે ઇંદ્રિયોની મદદથી જ જાણી શકાય, માટે તે **મતિ** અને શ્રુતજ્ઞાન **પરોક્ષ** કહેવાય.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

અથવા, **અક્ષ** એટલે ઇંદ્રિયો, તેથી પણ પર એટલે લિંગ, **શબ્દ, સાદૃશ્ય,** વિગેરેની મદદ લેવી પડે. પણ ઇંદ્રિયો અને પદાર્થના સીધા સંબંધથી જાણી ન શકાય, તે **અનુમાનાદિક** પણ **પરોક્ષજ્ઞાનો,** કહેવાય છે.

પ્રત્યક્ષ=અક્ષ એટલે સાક્ષાત્ સીધી રીતે જાણી **શકે,** તે જ્ઞાનો પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનો કહેવાય. તે **અવધિઃ મનઃપર્યાયઃ** અને **કેવળજ્ઞાન** એ ત્રણ જ્ઞાન પારમાર્થિક **પ્રત્યક્ષ** કહેવાય.

અથવા, **અક્ષ** એટલે ઇંદ્રિયોથી—લિંગ, શબ્દ, સાદૃશ્ય વિગેરેની મદદ વિના—સીધી રીતે ઇંદ્રિયોથી જાણી **શકાય**—તે પાંચ ઇંદ્રિયથી પ્રત્યક્ષ થતું **મતિ** અને શ્રુત જ્ઞાન પણ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન કહેવાય છે. પરંતુ તે સાંવ્યવહારિક પ્રત્યક્ષ-જ્ઞાન કહેવાય છે. અર્થાત્ જૈન દર્શનમાં **પ્રમાણ** એટલે જ્ઞાન. અને તેના બે પ્રકાર છે. **પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ** અને **પરોક્ષ પ્રમાણ:** પ્રત્યક્ષ પ્રમાણના બે અર્થ છે. **સાંવ્યવહારિક** અને **પારમાર્થિક. સાંવ્યવહારિકમાં** સાક્ષાત્ ઈંદ્રિયોથી જેટલા જ્ઞાન થાય તેટલા સર્વનો મતિ અને શ્રુતજ્ઞાનમાં સમાવેશ થાય છે. અને **પારમાર્થિકમાં અવધ્યાદિ** ત્રણનો સમાવેશ થાય છે.

તેજ પ્રમાણે **પરોક્ષના** પણ બે અર્થ છે. એક—આત્માથી સીધા થાય, ન પરંતુ ઇંદ્રિયરૂપ પરની—બીજાની મદદથી થાય, તે મતિ અને શ્રુતજ્ઞાન રૂપ **પરોક્ષ પ્રમાણ** અને બીજો અર્થ—સીધા ઇંદ્રિયોથી ય થાય, પરંતુ પૂર્વાનુભવ, લિંગ, શબ્દ, પૂર્વાનુભવ અને સાક્ષાત્ અનુભવ, તથા પૂર્વાપરના સંબંધની વિચારણાની મદદથી **જે** જ્ઞાનો થાય છે, તે **સ્મૃતિઃ અનુમાનઃ શબ્દઃ પ્રત્યભિજ્ઞાઃ અને ઊહ** નામના મતિ-શ્રુત જ્ઞાનાન્તર્ગત જ્ઞાનો **પરોક્ષપ્રમાણ** પણ કહેવાય છે. ૪

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગાથા ૫ મી

શબ્દાર્થ—અવ્યક્તપણે: સ્પષ્ટ ન સમજી શકાય તેવી રીતે **અપ્રાપ્યકારી**=ઇંદ્રિયો અને વિષય પદાર્થનો સંયોગ થયા વિના **નિર્ધારિવા**=નક્કી કરવા. **બદ્ધ: સ્પૃષ્ટ**=બદ્ધ એટલે ખાસ સ્પર્શ. **સ્પૃષ્ટ**=સ્હેજ સ્પર્શ. **ભેરી**=ઢોલ. **મંદત્વ**:—મંદ, ધીમું. **ઉપેત**=સહિત. **લિંગ**=નિશાની. **આદેશથી**=આગમની મદદથી—ઉપદેશથી. **વેદ્યો**=જાણ્યો.

પૃ० ૧૬—ક્ષી. ૩-વ્યંજીયે व्यज्यते=प्रकटीक्रियते, अर्थो येन, यथा घट:, तद् व्यञ्जनम्—इन्द्रियम्। तथा, व्यज्यते—प्रकटीक्रियते यत्, तत्=शब्दादिविषय:, तदपि व्यञ्जनम्। तेनायमर्थ:—व्यञ्जनेन—इन्द्रियेण व्यञ्जनस्य=शब्दादिविषयस्य अवग्रह:—ज्ञानम्=व्यञ्जन=व्यञ्जन—अवग्रह:। एकशेषभावादेक-व्यञ्जन—शब्दस्य लोपात्—व्यञ्जनावग्रह:।

जैन साईट JAINSITE .com मम् जयति शासनम्

પદાર્થો જાણવાનું સાધન ઇન્દ્રિયો હોવાથી, ઇંદ્રિયો પણ **વ્યંજન** કહેવાય છે. અને ઇન્દ્રિયોવડે જણાતા **પદાર્થો** પણ વ્યંજન કહેવાય છે. તેથી **વ્યંજનવડે** એટલે **ઇંદ્રિયોવડે** વ્યંજનોનો એટલે **શબ્દાદિ પદાર્થોનો, અવગ્રહ:** એટલે **જ્ઞાન** તે **વ્યંજન વ્યંજનાવગ્રહ** કહેવાય. તેમાંથી એક **વ્યંજન** શબ્દનો **સમાસના** નિયમથી **લોપ** થવાથી **વ્યંજનાવગ્રહ** શબ્દ બની શક્યો છે.

ગાથા ૬ ઠ્ઠી

શબ્દાર્થ—લિપિ—અક્ષરોની રચના. તે અઢાર છે, તે ઉપલક્ષણ માત્ર છે. તેના પેટા ભેદ તરીકે ઘણી લિપિઓ છે. **અર્થગર્ભિતાક્ષર**—જે શબ્દોથી સીધું અર્થનું જ્ઞાન થાય, તે. **અભિલાપ્ય**—શબ્દોથી બોલી શકાય તેવા પદાર્થો : **ક્ષ્વેડિત**—બોલાવવા હાથની

સંજ્ઞા કરવી. **વિકલેન્દ્રિય**–જેને પાંચેય ઇન્દ્રિયો હોય, તે સકલેન્દ્રિય કહેવાય. અને પાંચ કરતાં ઓછી હોય. તે વિકલેન્દ્રિય કહેવાય. એકેન્દ્રિયનો શાસ્ત્રમાં **સ્થાવર** તરીકે વ્યવહાર વધારે પ્રચારમાં હોવાથી બે: ત્રણ: અને ચાર ઇન્દ્રિય વાળાઓ વિકલેન્દ્રિય ગણાય છે. **સપર્યવસિત**–સાંત. પર્યવસિત–અંત: તે સહિત: તે **સપર્યવસિત**. **આલાવા**–ગદ્ય પાઠના ખંડો, કંડિકાઓ. **કાલિકશ્રુત**–અમુક અમુક વખતે જ **કાળગ્રહણના** વિધિ-પૂર્વક ભણી શકાય, તેવા આગમ સૂત્રો.

ગાથા ૭ મી

પદશ્રુત–એક અર્થાધિકાર પૂરો થાય, તેવા વિભાગો પદશ્રુત.

जैन साईट JAINSITE.com जैनम् जयति शासनम्

ગાથા ૮ મી

ભવપ્રત્યયિક–**ભવનિમિત્તક**–જેમ પક્ષિને પાંખો ભવનિમિત્તક હોય છે. **શૃંખલાબદ્ધ**–એક ચોક્કસ ઠેકાણે સાંકળે બાંધી રાખેલ **વિધ્યાત**–ઠરી નાંખેલા. **ક્ષુલ્લક**–તે નામના નાના પ્રતર સુધી. **પ્રતર**–એટલે થર. **વિશુદ્ધતર**–વધારે શુદ્ધ. **કેવલ**–શુદ્ધ, આખું, અસાધારણ, અનન્ય, હરકત વગરનું, એકજ, એવા અર્થ થાય છે. તેના સર્વ આવરણો દૂર થવાથી **શુદ્ધ**, પહેલેથીજ સંપૂર્ણ ઉત્પન્ન થતું હોવાથી **સંપૂર્ણ**, સર્વ કરતાં ચડીયાતું હોવાથી **અસાધારણ**, અનંત જ્ઞેયો જાણી શકતું હોવાથી અથવા અનંતકાળ સુધી ટકી રહેવાનું હોવાથી **અનંત**, લોકમાં અને અલોકમાં ફેલાતાં ક્યાંય ન અટકતું હોવાથી **નિર્વ્યાઘાત**, **મતિ** જ્ઞાનાદિક ચાર જ્ઞાન વિનાનું હોવાથી **એક**.

અંતર્ભૂત–સમાઈ જાય, ભળી જાય. **કટકુટ્યાવરણવિવરે**–સાદડીની ઝૂંપડીની ભીંતોના કાણામાં થઈને સૂર્યનો થોડો થોડો

પ્રકાશ આવતો હોય છે. પરંતુ જો તે સાદડીની ઝુંપડી વગેરે ઉડી જાય, તો પછી તે પ્રકાશ સૂર્યના વિશાળ પ્રકાશમાં ભળી જાય છે. પરંતુ પછી-સાદડીના કાણાના જુદા જુદા પ્રદેશોની સંખ્યા ગણાતી નથી.

ગાથા ૧૧ મી

ઘોલના- ઘંઘણાટ, હલબલાટ.

ગાથા ૧૨ મી

સ્ત્યાના-એકઠી થયેલી. **ગૃદ્ધિ**-આસક્તિ, ઇચ્છા, આકાંક્ષા. **નિપાત**:=નિયમવિરુદ્ધ જે શબ્દો સિદ્ધ થાય, તેને વ્યાકરણમાં **નિપાત** કહેવાય છે. **મધુલિપ્ત**=મધથી ખરડાયેલી.

જૈન સાઈટ JAINSITE .com

ગાથા ૧૩ મી

ચ્યવન કાળ-મરણ પામીને બીજા ભવમાં જવાનો વખત.

જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

ગાથા ૧૪ મી

તુસ-ફોતરાં. **મદનકોદ્રવ**-ઘેન ચડાવે તેવા કોદ્રાનું અનાજ. મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મનાં શુદ્ધ દલિકો તે, **સમ્યક્ મિથ્યાત્વ મોહનીય.** જેમાં **સમ્યક્ત્વ** ગુણનો ઘણો ભાગ ઉઘાડો હોય છે. મિથ્યાત્વ મોહનીયનાં અર્ધશુદ્ધ દલિકો, તે **મિશ્ર મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મ.** તેમાં અર્ધ ભાગ સમ્યક્ત્વ અને અર્ધ ભાગ મિથ્યાત્વનો હોય છે. અને મિથ્યાત્વ મોહનીયનાં અશુદ્ધ જ દલિકો તે **મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મ** કહેવાય. તેના ઉદયમાં સમકિત ગુણ અવરોધેલો-ઢંકાયેલો રહે છે. આ ઠેકાણે દર્શન શબ્દનો અર્થ-સાદી-ભાષામાં-સાચી સમજઃ સાચો ખ્યાલઃ સાચું ધ્યેય રાખવુંઃ સાચો આદર્શ સમજવોઃ ખરો માર્ગ સૂઝવોઃ પ્રગતિ-વિકાસના રસ્તા મેળવવા : વિગેરેથી

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સમજાવી શકાય. મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મ—તે કાંઈ સાચું સમજવા ન દે, સાચા તરફ ખ્યાલ જવા ન દે—એટલે દર્શન ગુણનું આવરણ કરે, એટલું જ નહીં. પરંતુ ખોટી સમજ: ખોટો ખ્યાલ: ખોટા ધ્યેય: ખોટા આદર્શ ખોટા માર્ગ: અને પડતી: તરફ લલચાવે, તેના તરફ મોહ ઉત્પન્ન કરે. મિથ્યા—ખોટું હોય તેમાં લલચાવે-મુંઝવે, માટે તેનું નામ **મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મ** છે. તેઓના પૂરાં નામ:—

૧ અતિ સમ્યગ્ દર્શનાવરણીય-તદ્દન અશુદ્ધ પુદ્ગલરૂપ મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મ.

૨ અર્ધ સમ્યગ્દર્શનાવરણીય—અર્ધ અશુદ્ધ પુદ્ગલરૂપ મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મ.

૩ સ્હેજ સમ્યગ્દર્શનાવરણીય-શુદ્ધ પુદ્ગલરૂપ મિથ્યાત્વ દલિકરૂપ મોહનીય કર્મ.

ગાથા ૧૫ મી

પૌદ્ગલિક—મિથ્યાત્વ મોહનીયનાં શુદ્ધ પુદ્ગલોનો ઉદય જે સમ્યક્ત્વની હાજરીમાં હોય, તે સમ્યક્ત્વ પણ પૌદ્ગલિક સમ્યક્ત્વ કહેવાય.

ગાથા ૧૮ મી

યાવજ્જીવ વિગેરે મુદતો વ્યવહાર દ્રષ્ટિથી બતાવેલ છે. ખરી રીતે દરેકની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જુદી જુદી હોય છે, જે **પાંચમા કર્મગ્રંથમાં** આવશે, પરંતુ એક **વખત** ક્રોધની સાથે ક્રોધાદિક થાય તો **અનંતાનુબંધીય કષાયની** કઠોરતાને અંગે માણસનો સ્વભાવ બહુ ક્રોધી હોય, તો તેની અસર જાવજ્જીવ સુધી

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

જાય નહીં, મનમાં ડંખ રહી જ જાય. તેજ પ્રમાણે કોમળ સ્વભાવના માણસના મનમાં વધુમાં વધુ પખવાડિયું ટકે. એમ બતાવીને ચારેયની ઉગ્રતાની તરતમતા બતાવવામાં આવી છે. તેજ પ્રમાણે **અનંતાનુબંધીય**ના ઉદયવાળો અભવ્ય મિથ્યાત્વી નવમા ગ્રૈવેયક સુધી જાય છે. અપ્રત્યાખ્યાનીયના ઉદયવાળો મનુષ્ય પણ થાય. અને પ્રત્યાખ્યાનીયના ઉદયવાળા દેવો પણ થાય છે. એટલે સામાન્ય ધોરણથી કષાયોની તરતમતા પુરતી પ્રાથમિક વ્યવસ્થા બતાવી છે.

ગાથા ૧૯ મી

વિલય=નાશ. **વુકે**=વરસે. **તિનિસ**=નેત્રલતા=નેતરની સોટી.

ગાથા ૨૦ મી

મન વચન કાયાના યોગો, કાર્મણ વર્ગણા એકઠી કરી આત્મા સાથે ચોંટાડવાનું અને પ્રદેશના જત્થા વહેંચવાનું કામ કરે છે. પરંતુ આત્મા સાથે એકલા યોગના બળથી આવેલા કર્મ ચોંટી શકતાં નથી. ૧૧ મે ગુણઠાણેથી એકલા યોગરૂપી આશ્રવો હોવાથી માત્ર વેદનીય કર્મની ૧ પ્રકૃતિ-સાતાવેદનીય જ પહેલે સમયે બંધાય છે. અને બીજે સમયે તો નિર્જરી જાય છે. કેમ કે–યોગમાં **સ્થિતિબંધ** કે **રસબંધ** કરાવવાની શક્તિ નથી, એટલે તે કર્મ આત્મા સાથે ટકી શકતું જ નથી. પરંતુ મોહનીય કર્મ કર્મબંધનું મોટામાં મોટું મજબૂત કારણ છે. તેમાં પણ મિથ્યાત્વ સૌથી મોટું કારણ છે. ત્યારપછી અનુક્રમે ચારેય કષાયો અને પછી નોકષાયોમાં વેદ અને છેવટે હાસ્યાદિ ષટ્ક ઉતરતી શક્તિનાં કારણો છે. મોહનીય કર્મ ન હોય ત્યારે તો કર્મ બંધાતા જ નથી. અને બીજાં જુનાં કર્મો પણ ઝપાટાબંધ તુટવા માંડે છે. માટે તેને જ સંસારનું મૂળ કહ્યું છે. સંસારરૂપી વૃક્ષનું ખાસ મૂળ એજ છે. સૌથી પ્રબળ મિથ્યાત્વ મોહનીયકર્મ છે. અને તે અનંતા અનંત સંસારનું કારણ બને છે. અભ-

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વ્યોને તો કદી મોક્ષમાં જવા દેતું જ નથી. તેનું મિથ્યાત્વ અભવ્યતાને લીધે તુટેજ નહીં એવું ગાઢ હોય છે. જેમ ગમે તેવી ગરમીમાં પણ કાંગડું મગ ગળતો જ નથી. એટલું જ નહીં પરંતુ એવો ને એવો રહે છે.

મોહનીય કર્મનાં નામો નીચે પ્રમાણે તેના ગુણ ઉપરથી કેવી રીતે રાખવામાં આવેલ છે, તેનો અભ્યાસીઓએ ખાસ અભ્યાસ કરી લેવો.

દર્શન મોહનીય કર્મ :

૧ સમ્યક્ મિથ્યાત્વ મોહનીય સમ્યગ્દર્શનાવરણીયકર્મ

૨ મિશ્ર મિથ્યાત્વ મોહનીય સમ્યગ્દર્શનાવરણીય કર્મ.

૩ મિથ્યાત્વ મોહનીય સમ્યગ્દર્શનાવરણીય કર્મ.

ચારિત્રમોહનીય કર્મ—

૧ ક્રોધ લાગણી ઉત્પાદક અનંતાનુબંધીય કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૨ માનઉત્પાદક અનન્તાનુબંધીય કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૩ માયાઉત્પાદક અનન્તાનુબંધીય કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૪ લોભઉત્પાદક અનન્તાનુબંધીય કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

સમજ :—કર્મ શબ્દથી તે અમુક કાર્મણવર્ગણાનો જથ્થો છે. અને આત્મા સાથે ચોંટેલ હોય છે, માટે તેને કર્મ કહેવામાં આવેલ છે

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તે કર્મ આત્માના સમ્યક્ ચારિત્ર ગુણનું આવરણ કરે છે, માટે તેનું નામ સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય રાખવામાં આવ્યું છે, અને તે અસમ્યક્ ચારિત્રમાં એટલે રાજ્ય ધન કુટુંબ વિગેરે પર વસ્તુઓમાં આત્માને લલચાવે છે. માટે તેનું નામ મોહનીય કર્મ રાખવામાં આવ્યું છે.

પરંતુ એટલેથી જ તેની અસર પુરી થતી નથી. પરંતુ સંસારનું મૂળ પણ બને છે. એટલે કે–ક્રોધ નામની એવી લાગણી ઉત્પન્ન થાય છે, કે જે સમ્યક્ ચારિત્રનું આવરણ કરે છે. અસમ્યક્ ચારિત્રમાં લલચાવે છે, ઉપરાંત નવા કર્મો એવા બંધાવીને આત્માનો સંસાર વધારી મૂકી–સંસારનો તેને લાભ આપે છે. એટલે તેનું નામ કષાય રાખવામાં આવેલ છે. પરંતુ આ ક્રોધની લાગણી એવી પણ નથી કે સંસારનો થોડોક વધારો કરીને કૃતકૃત્ય થાય. તે તો એક પછી એક નવાં કર્મો બાંધવાની અનંત પરંપરાઓ ઉત્પન્ન કરે છે. માટે તે ક્રોધી લાગણી ઉત્પન્ન કરનારનું નામ અનંતાનુબંધીય કષાય કહેવામાં આવેલ છે. સારાંશ કે–મોહનીય કર્મ ચાર કાર્યો કરે છે.

(૧) આત્માના ચારિત્ર ગુણને ઢાંકે છે.

(૨) ખોટા ચારિત્રમાં–આત્મા સિવાયના પદાર્થમાં લલચાવે છે.

(૩) ક્રોધાદિકની લાગણી ઉત્પન્ન કરે છે.

(૪) અને નવાં કર્મો બંધાવે છે. તેમાંય સામાન્ય અને એક વાર જ કર્મ બંધાય નહીં. પરંતુ એક વખત થયેલી ક્રોધની લાગણી એવું કર્મ તે વખતે બંધાવે છે, કે તે બંધાયેલું કર્મ ઉદયમાં આવી એવો ક્રોધ કરાવે, એટલે બીજું તેવું જ બંધાય. એમ અનંતવાર બંધાવાની પરંપરા ચલાવે છે. એ પ્રમાણે માન-માયા-લોભ-લાગણી ઉત્પન્ન કરનાર કર્મો વિષે પણ સમજી લેવું.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૧ ક્રોધ લાગણી ઉત્પાદક-અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાય-સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.
૨ માન લાગણી ઉત્પાદક-અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.
૩ માયા લાગણી ઉત્પાદક અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાય-સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.
૪ લોભ લાગણી ઉત્પાદક-અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

(૧) આ કર્મ ક્રોધ લાગણી પણ ઉત્પન્ન કરે છે. (૨) સમ્યક્ ચારિત્રનું આવરણ તો કરે જ છે. (૩) પોતાના આત્મા સિવાયના બીજા આત્માઓ કે બીજા પુદ્ગલ દ્રવ્યો ઉપર મોહ ઉત્પન્ન કરે છે. (૪) નવાં કર્મો બંધાવીને કષાય તરીકે સંસાર વધારવાનું કામ બજાવે છે પરવસ્તુનો ત્યાગ કરવાની સમજ છતાં લેશ માત્ર ત્યાગ કરવા દેતું નથી. એટલે પ્રત્યાખ્યેય-ત્યાગ કરવા યોગ્ય વસ્તુનું પ્રત્યાખ્યાન ન કરવા દેવાથી અપ્રત્યાખ્યાનીય કહેવાય છે. જો કે ઉપર કરતાં કાંઈક ઓછી ક્રોધી લાગણી ઉત્પન્ન કરે છે. મિથ્યાત્વ મોહનીય સાચી સમજ ન થવા દે. અનંતાનુબંધીય એકલો હોય, તો કંઈક સાચી સમજનો સ્વાદ ચાખવા મળે. મિશ્ર અને સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ હોય એટલું જ, અને અનંતાનુબંધીય વિના અપ્રત્યાખાનીય હોય તો લેશ માત્ર પણ ત્યાગ કરવા ન દે. પરંતુ સાચી સમજ-સમ્યક્ત્વ તો થવા દે છે.

એ પ્રમાણે માન-માયા-લોભ વિષે પણ સમજી લેવું.

૧ ક્રોધ લાગણી ઉત્પાદક પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય-સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.
૨ માન લાગણી ઉત્પાદકપ્રત્યાખ્યાનીય કષાય-સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૩ માયાલાગણી ઉત્પાદક પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૪ લોભ લાગણી ઉત્પાદક-પ્રત્યાખ્યાનીયકષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

અર્થ—આ કર્મ બધું કામ ઉપર પ્રમાણે જ કરે છે. પરંતુ ફરક એટલો જ છે કે-આ કષાયની ક્રોધવિગેરેની લાગણી બહુ તીવ્ર નથી હોતી, તેથી નવાં કર્મ પણ બહુ તીવ્ર નથી બંધાતાં. સાચી સમજણ હોય છે. તેમજ કંઈક—દેશથી ત્યાગ પણ હોય છે, પરંતુ સર્વથા ત્યાગ ન થવા દેતાં હોવાથી જીવ સર્વનો ત્યાગ કરી શકતો નથી કેમકે-બાકીની વસ્તુઓ ઉપર તેનો મોહ હોય છે. આ પ્રમાણે માન, માયા, લોભ વિષે સમજી લેવું.

૧ ક્રોધ લાગણી ઉત્પાદક સંજ્વલન કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૨ માન—લાગણી ઉત્પાદક સંજ્વલન કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૩ માયા લાગણી ઉત્પાદક સંજ્વલન કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૪ લોભ લાગણી ઉત્પાદક સંજ્વલન કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

અર્થ:—આમાં ઉપર કરતાં એટલો ફરક છે, કે સમ્યક્ ચારિત્રનું બહુ જ ઓછામાં ઓછું આવરણ કરે છે. અને સહેજ જ આત્માને નુકસાન કરે છે. જો કે તેનાથી પણ નવાં કર્મો તો બંધાય જ છે. એટલે તેને કષાય તો કહેવા જ પડે છે.

JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્
www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

કષ–એટલે સંસાર, આય–એટલે લાભ. સંસારનો લાભ જેનાથી મલે, તે કષાય. સંસારનો લાભ એટલે **કર્મગ્રંથની ભાષામાં** પ્રકૃતિ બંધ: સ્થિતિ બંધ: અનુભાગ બંધ: પ્રદેશ બંધ: એ ચાર પ્રકારે નવા કર્મ બંધાય, તે. જો કે–સંજ્વલન કષાયથી જે કર્મ બંધાય, તે ઓચ્છામાં ઓચ્છા તીવ્ર હોય છે, આ કષાય સૂક્ષ્મ સંજ્વલન લોભરૂપે હોય, ત્યારે પણ ૧૭ કર્મપ્રકૃતિઓનો બંધ કરાવે છે.

નોકષાયો–

તેના બે પ્રકાર છે. **વેદનોકષાય** અને **હાસ્યાદિષટ્કનોકષાય મોહનીય કર્મ.** કષાયોનું બળ કષાયો પ્રમાણે સંસાર વધારવામાં ખાસ મદદગાર છે. પરંતુ કષાયો કરતાં તેનું બળ ઓચ્છું હોય છે. જેમ જેમ કષાયોનું બળ ઢીલું પડતું જાય છે, તેમ તેમ તેનું બળ પણ વધુ ને વધુ ઢીલું પડતું જાય છે. છેવટે તે એટલા બધા ઢીલા પડી જાય છે કે–સંજ્વલન કષાયોનો ઉપશમ થતાં થતાંમાં કે–ક્ષય થતાં થતાંમાં તેઓનો તદ્દન ઉપશમ કે ક્ષય થઈ જ જાય છે. માટે તેને નોકષાય:–કષાય–સહચારી: નબળા કષાય કહેલા છે.

૧ પોતાના આત્મગુણ સિવાયની વસ્તુ તરફ હસવાની લાગણી ઉત્પન્ન કરનાર, કંઈક નવા કર્મો બંધાવી સંસાર વધારનાર હોવાથી નોકષાય: સામ્યાવસ્થારૂપ સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ,

૨ પોતાના શુદ્ધ આત્મગુણ સિવાયની પર–બીજી વસ્તુ તરફ મુંઝાવી લલચાવી રતિ-પ્રેમ કરવાની લાગણી ઉત્પન્ન કરનાર કંઈક નવા કર્મો બંધાવી સંસાર વધારનાર હોવાથી નોકષાયસામ્યાવસ્થારૂપ સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૩ પોતાના શુદ્ધ આત્મગુણ સિવાયની વસ્તુ તરફ મુંઝાવી ગભરાવી અરતિ—અપ્રેમ કરવાની લાગણી ઉત્પન્ન કરનાર: કંઇક નવાં કર્મો બંધાવી સંસાર વધારનાર હોવાથી નોકષાય: સામ્યાવસ્થારૂપ સમ્યક્ ચારિત્રા-વરણીય મોહનીય કર્મ.

૪ પોતાના શુદ્ધ આત્મગુણ સિવાયની પરવસ્તુના અભાવમાં તે તરફ મુંઝાવી ગભરાવી શોકની લાગણી ઉત્પન્ન કરનાર કંઇક નવા કર્મો બંધાવી સંસાર વધારનાર હોવાથી નોકષાય: સામ્યાવસ્થારૂપ સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૫ પોતાના શુદ્ધ આત્મગુણ સિવાયની પર વસ્તુઓ તરફથી બીકની લાગણી ઉત્પન્ન કરનાર કંઇક નવા કર્મો બંધાવી નવો સંસાર વધારનાર હોવાથી નોકષાય: સામ્યાવસ્થારૂપ સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૬ પોતાના શુદ્ધ આત્મગુણ સિવાયની પર વસ્તુઓ તરફ દુર્ગંચ્છાની લાગણી ઉત્પન્ન કરનાર: કંઇક નવા કર્મો બંધાવી નવો સંસાર વધારનાર હોવાથી નોકષાય: સામ્યાવસ્થારૂપ સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૩ ત્રણ વેદનોકષાય મોહનીય કર્મ

હાસ્યાદિ લાગણીઓ ઉત્પન્ન કરનાર ઉપર જણાવેલા ૭ કર્મો કરતાં **વેદનોકષાય** મોહનીય કર્મમાં કાંઇક વિશેષતા છે. પોતાના સિવાયના પર તરફ જુદી જુદી લાગણી ઉપજાવીને મોહાવે છે, તેથી તે મોહનીય છે. જીવ સાથે ચોંટેલા કાર્મવર્ગણારૂપ હોવાથી તે કર્મ છે. અવેદાવસ્થારૂપ સમ્યક્ ચારિત્રનું આવરણ કરે છે. માટે સમ્યક્ચારિત્રાવરણીય છે. કંઇક નવાં કર્મો બંધાવી સંસાર વધારે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

છે, માટે નો કષાય તરીકે કાર્ય બજાવે છે. ઉપરાંત પોતાની પ્રકૃતિનું તીવ્ર અને સ્પષ્ટ સમજાય તેવી રીતે જીવનને જુદી જુદી ત્રણ પ્રકારનું વેદન–અનુભવ કરાવે છે, તેથી તેનું નામ વેદ છે. તેના ત્રણ પ્રકાર છે

૧ પુરુષ–વેદ–નો કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીયકર્મ.
૨ સ્ત્રી–વેદનોકષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ
૩ નપુંસકવેદ નોકષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીયકર્મ

સ્ત્રી ભોગવવાની પ્રચંડ લાગણી ઉત્પન્ન કરાવી તેમાં આનંદ માનવાનું સંવેદન ઉત્પન્ન કરાવી તેમાં આત્માને મુંઝવે છે. સમ્યક્ ચારિત્રનું આવરણ કરે છે, નવાં કર્મ બંધાવી સંસાર વધારે છે. એવી જાતનું આ કર્મ છે.

પુરુષમાં મોહ ઉત્પન્ન કરી તેને ભોગવવાની પ્રચંડ લાગણી ઉત્પન્ન કરી, તેમાં આનંદ આનંદ માનવાનું સંવેદન ઉત્પન્ન કરાવી આત્માને પોતાના ખરા માર્ગથી ભુલાવો ખવડાવે છે. વિગેરે બીજું બધું ઉપર પ્રમાણે.

એજ પ્રમાણે સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેય તરફ મોહ ઉત્પન્ન કરાવી તેમાં આનંદ આનંદ મનાવે. વિગેરે ઉપર પ્રમાણે પ્રથમ કરતાં બીજાનું વેદન વધારે તીવ્ર હોય છે, અને તેના કરતાં ત્રીજાનું વેદન વધારે આકરું હોય છે.

આ પ્રમાણે મોહનીય કર્મના સંબંધમાં–જરા વિસ્તારથી સમજવાથી તેનો વિશેષ ખ્યાલ આવશે.

ઉપર જણાવેલ અનંતાનુબંધીયાદિક ચાર કષાયો તીવ્ર મંદતાની અપેક્ષાએ બીજા ત્રણ જેવા હોય છે. તેથી દરેકના ચાર ચાર ભેદ ગણતાં ૬૪ ભેદ થાય છે. એટલે અનંતાનુબંધીય જેવો અનંતાનુબંધીય, અપ્રત્યાખ્યાનીય જેવો અનંતાનુબંધીય, પ્રત્યાખ્યાનીય

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

જેવો અનંતાનુબંધીય, સંજ્વલન જેવો અનંતાનુબંધીય. એ પ્રમાણે ચારેય ઘટાડવા. અને ક્રોધ–માન–માયા–લોભ ગણતાં ૬૪ ભેદ થાય છે.

ગાથા ૨૫ મી

પિંડપ્રકૃતિ–પેટા વિભાગોવાળી પ્રકૃતિઓ. **પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ**-પેટા વિભાગ વગરની એકલી પ્રકૃતિઓ. પિંડ પ્રકૃતિ ૧૪ અને પ્રત્યેક પ્રકૃતિ ૨૮ છે. તેમાં ૨૦ **સપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ** છે, અને ૮ **કેવળ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ** છે, સપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓમાં **ત્રસ દશકની** અને **સ્થાવર દશકની** પ્રકૃતિઓનો સમાવેશ થાય છે. કેવળ પ્રત્યેક પ્રકૃતિ ૮ છે. પિંડપ્રકૃતિના ઉત્તર ભેદ ૬૫ અથવા બંધન ૬૫ ગણતાં ૭૫ છે. કુલ ૭૫+૮+૨૦=૧૦૩. કુલ ૧૦૩ ભેદ નામકર્મના છે.

JAINSITE .com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

ગાથા ૨૮ મી

વિભાષા–પરિભાષા, ગ્રંથની રચનામાં ઉપયોગી સંજ્ઞા ગ્રંથકારનો સંકેત: तया-ऽऽइ-संखाहिं पयडीहिं=तदा ऽऽदि-संख्याभिः प्रकृतिभिः । તે કોઈપણ અમુક પ્રકૃતિ–છે, આદિમાં જેને, એવી સંખ્યા : તે **તદાદિ સંખ્યા. તદાદિ સંખ્યા છે,** જેઓને એવી પ્રકૃતિઓ, તે **તદાદિ સંખ્યા પ્રકૃતિઓ.** તે **તદાદિ સંખ્યા-વાળી પ્રકૃતિઓ વડે. એવો અર્થ કરવો.**

દાખલા તરીકે–ત્રસ ચતુષ્ક–ત્રસ નામકર્મની પ્રકૃતિનો ઉચ્ચાર જેની આદિમાં છે, એવી ચારની સંખ્યા છે. માટે, તે–**તદાદિ સંખ્યા** કહેવાય. હવે તદાદિ સંખ્યાવાળી પ્રકૃતિઓ ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત અને પ્રત્યેક એ ચાર પ્રકૃતિઓ **તદાદિ સંખ્યા-વાળી પ્રકૃતિઓ** છે : કેમકે–એ ચારની આદિમાં ત્રસ નામકર્મ છે. અને તે આદિવાળી સંખ્યા ૪ વાળી પ્રકૃતિઓ પ્રત્યેક સુધીની ચાર

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

છે. માટે **ત્રસ ચતુષ્ક** કહેવાથી **ત્રસાદિ ચાર** પ્રકૃતિઓ લેવી. લંબકર્ણની માફક તદ્ગુણસંવિજ્ઞાન **બહુવ્રીહિ** સમાસ હોવાથી આદિની **ત્રસ** નામકર્મ પ્રકૃતિ પણ સાથે લેવી.

ગાથા ૩૩ મી

મુંડાહસ્ત પ્રમાણ—મુઠ્ઠી વાળેલા હાથ જેટલું. ભુક્ત—આહાર =ખાવેલા આહારને પચાવનાર જઠરાગ્નિ. **તેજોલબ્ધિવાળા**—તપશ્ચર્યાથી તેજોલેશ્યા મૂકવાની લબ્ધિ જેણે મેળવી હોય છે.

ગાથા ૩૯ મી

હાડકાનો સામસામો **મર્કટબંધ**, તેના ઉપર હાડકાનો પાટો= અને તે ત્રણેયને સાંધનાર ખીલી, એ સર્વ હાડકાના હોય તે વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણ કહેવાય એમ લખેલું છે. તે વિચારણીય લાગે છે, કેમકે—દરેક હાડકાની એવી રીતે રચના હોય એમ સંભવતું નથી. પરંતુ વજ્ર—ઋષભ—નારાચ—જાતનો લાકડાનો બંધ કરીએ અને તેની મજબૂતી થાય, તેટલી મજબૂતી જે હાડકાના બાંધાની હોય, તેનું નામ **વજ્ર-ઋષભ-નારાચ-સંઘયણ** वज्रऋषभ-नाराच इव संहननम् વજ્ર ઋષભ—નારાચ જેવું સંઘયણ ? એમ હોય તો શો વાંધો આવે ! પરંતુ શાસ્ત્રમાં દરેક ઠેકાણે ગ્રંથમાં લખ્યા પ્રમાણે ત્રણ હાડકાની સ્પષ્ટ વાત છે. માટે બહુશ્રુતો પાસેથી વિશેષ ખુલાસો મેળવી શાસ્ત્રાનુસાર અર્થ સમજવો. (અમારો આ માત્ર વિશેષ સમજવાનો પ્રશ્ન જ છે.)

ગાથા ૪૦ મી

પર્યંકાસનને=બંનેય ઢીંચણ ઉપર બંનેય પગના તળીયા ગોઠવીને બેસવું તે. **નિલાડ**—કપાળ. **હાંસે**—ખુણે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગાથા ૪૧ મી

આપણે **તિક્તને તિખું** કહીએ છીએ. અને **કટુ** ને કડવું કહીએ છીએ. પરંતુ અહીં તિક્તનો અર્થ કડવું કરવો. અને કટુનો **અર્થ** તીખું કરવો. હિંદુસ્થાનના લોકો પણ એ પ્રમાણે વ્યવહાર કરે છે. તથા **ત્રિકટુ**-એટલે સૂંઠ, મરી, પીપર. અહીં કટુનો અર્થ તીખું એવો છે. સારાંશ કે તિક્તનો અર્થ તીખું અને કડવું બંનેય થાય છે. અહીં કડવું અર્થ લેવો. એજ પ્રમાણે કટુનો અર્થ પણ તીખું અને કડવું બંનેય થાય છે, પરંતુ અહીં તીખું અર્થ લેવો. कटुकफलानि-કડવાં ફળ.

ગાથા ૪૯ મી

जैन साईट JAINSITE .com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

ક્ષોભ પમાડે-ગભરાવી મૂકે. **લબ્ધિવાળો**-શક્તિવાળો થાય.

ગાથા ૫૦ થી ૬૦ સુધી

વલ્લભ-વહાલું: **કોકિલ**-કોયલ: **ભુંભલ**-ભંભલી. **અવર્ણવાદ**-હલકું બોલવું, ઉતારી પાડવું. **પ્રત્યનીક**-વિરોધ,શત્રુ. **ત્રણશલ્ય**-માયાશલ્ય, મિથ્યાત્વશલ્ય, નિદાનશલ્ય, કપટ, ખોટી સમજ, અને શારીરિક સુખભોગોની પ્રાપ્તિની ઇચ્છા. **સરાગસંયમી**-૬ ઠ્ઠા થી ૧૦ મા ગુણસ્થાનક સુધીના જીવો **સરાગ સંયમી** ગણાય છે. પરંતુ આયુષ્યનો બંધ તો ૬ કે ૭ મા સુધી જ હોય છે.

બાલતપસ્વી-અજ્ઞાનથી તપ, અકામ નિર્જરાના હેતુભૂત, તથા સમજપૂર્વક અને યોગ્ય લક્ષ્યપૂર્વક જે તપ કરવામાં ન આવે, તે **બાળતપ** કહેવાય છે.

દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્ય-પુત્ર, પત્ની ઇત્યાદિના મરણથી કે ધનાદિકના નાશથી ઉત્પન્ન થયેલા દુઃખને લીધે થયેલ વૈરાગ્ય. મોહ-

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગર્ભિત=કોઈ ઇષ્ટ વસ્તુ ન મળવાથી તેની ઉપર અત્યંત મમતા હોવા છતાં તેના તરફથી અત્યંત નિરાશા થવાથી જે બીજી વસ્તુ ઉપર વૈરાગ્ય ઉપજે તે.

ઋદ્ધિગારવ–ઋદ્ધિસિદ્ધિ મળવાથી ગર્વ કરવો. **રસગારવ**–જી કે નવરસની સમૃદ્ધિ મળવાથી ગર્વ કરવો: **સાતાગારવ**=ધન-ધાન્ય, નોકર ચાકર, વિગેરે સુખ આપનારા વિપુલ સાધનો મળ-વાથી ગર્વ કરવો તે.

ગાથા ૬૧ મી

તપાગચ્છ=પૂર્વ પરંપરાથી ચાલ્યા આવતા જૈન ધર્મના મુનિઓ **નિગ્રંથ** કહેવાય છે. **પ્રભુ મહાવીર સ્વામીના** વખતમાં તમામ **જૈન** મુનિ સમુદાય **નિગ્રંથ** કહેવાતા હતા. અને તેની વંશ પરંપરામાં જેટલા મુનિઓ થયા તે સર્વ **નિગ્રંથગચ્છના** ગણાતા હતા. કાળક્રમે એ **નિગ્રંથગચ્છના** જુદા જુદા વખતે **વનવાસી** ગચ્છ, **વૃદ્ધ–ગચ્છ**, **ચંદ્રગચ્છ**, વિગેરે **પ્રભુમહાવીર**ની મૂળપટ્ટ-પરંપરાના બીજા પાંચ નામ પડીને કુલ છ નામ પડયાં છે. તેમાં **શ્રીજગચ્ચંદ્રસૂરીશ્વરજી** મહારાજે આયંબિલનો મહાતપ કરેલો હોવાથી **ઉદેપુરમાં** તેમને **તપા** એવું બિરૂદ મળેલું હતું, ત્યારથી તે ગચ્છનું નામ **તપા** એ છઠ્ઠું નામ પ્રસિદ્ધ છે.

જગતમાં–સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ ચારિત્ર રૂપ મોક્ષમાં લઈ જનાર અનાદિકાળથી ધર્મ એક જ છે. છતાં સર્વક્ષેત્રના, સર્વ કાળના, અને સર્વ પ્રકૃતિના મનુષ્યો એક સરખી રીતે તેનું પાલન કરવાને અશક્ત હોય છે. તેથી તે સર્વ મનુષ્યો પોતપોતાની સગ-વડ પ્રમાણે પરંપરાએ એ ત્રણ રત્નને અનુકૂલ પોતપોતાના માટેના ધર્મો ગોઠવી લે છે. તે સર્વ વાસ્તવિક રીતે મૂળ એક ધર્મની શાખાઓ–પ્રશાખાઓ રૂપે બની જાય છે. અથવા તેની તરફ જવાને

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

માટેની દૂર દૂરની પણ કેડી રૂપે બની રહે છે. એ અપેક્ષાએ રત્નત્રયાત્મક મુખ્ય **ધર્મથી જેટલા** દૂર દૂર રહી ગયેલા હોય, એટલા **મિથ્યાત્વથી ભરેલા** છતાં દરેક ધર્મમાં ઓચ્છા-વધતે અંશે જેટલું રત્નત્રયાત્મક ધર્મમાર્ગને દૂર દૂરથી પણ અનુસરવાપણું હોય છે, તેટલે તેટલે અંશે દરેક ધર્મો માર્ગાનુસારી ગણી શકાય છે. માર્ગાનુસારીતાનાયે જેટલા અંશો ન હોય, તેટલો ભાગ મિથ્યાત્વ જ હોય છે, કોઈમાં ઓછું મિથ્યાત્વ, કોઈમાં વધારે, એમ અનેક પ્રકારની તરતમતાઓ હોય છે. જેમ કે-**વૈદિક** આર્યપ્રજાના ધર્મો જેટલા માર્ગાનુસારી છે, તેના કરતાં, **જરથોસ્ત** આદિના ધર્મો ઓચ્છા માર્ગાનુસારી હોય છે. માટે તેના કરતાં વધારે મિથ્યાત્વવાસનાવાળા હોય છે. એ પ્રમાણે જંગલી પ્રજાઓના ધર્મો સુધી વિચારવું. જૈનધર્મ પાળનારાઓમાં પણ **દિગંબર:-સ્થાનકવાસી** તથા કેટલાક ગચ્છો વિગેરે પણ ઘણે અંશે માર્ગાનુસારી તથા માર્ગના અંશ સ્વરૂપ પણ છે, પરંતુ જેમાં જેમાં માર્ગાંશની ઓચ્છાશ કે માર્ગાનુસારિતાની ઓચ્છાશ હોય, તેટલે અંશે તેમાં મિથ્યાત્વની વાસના પણ સંભવિત રહેવાની જ. સારાંશ કે-જેટલો પ્રકાશ-તેટલો જ ધર્મ, અને જેટલો અંધકાર-તેટલો અધર્મ. તે દરેકમાં મિથ્યાત્વ હોવા છતાં તે દરેકમાં તે સરખું તો નહીં હોવાનું. તેમાંયે ઓચ્છાશ—વત્તાશ રહેવાની જ.

એટલે કે-જગતનો મૂલ ધર્મ તો એક જ છે, લોકોએ જુદા જુદા સ્થળમાં જુદે જુદે વખતે અને પોતાના જુદા જુદા સ્વભાવ કે સંજોગો અનુસાર અનુકૂળતા પ્રમાણે તે સર્વ તરફ ધ્યાન રાખીને પોતપોતાની સગવડ અને સમજ અનુસાર તેમાંથી જે ભાગો ગોઠવી લીધા છે, તે જુદા જુદા ધર્મ ગણાયા છે. પરંતુ મૂલ વસ્તુ એકજ છે. સર્વ જીવો એકજ મૂળ વસ્તુ પ્રમાણે ચાલી શકે નહીં, તેમજ આવા વિભાગો સિવાય પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે ધર્મ આરાધી

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શકે નહીં. તેથી આજે એ બધા વિભાગો છે, તે તોડવાથી જૈન સમાજને નુકશાન થાય. તળાવ ઉપર સર્વ પાણી લેવા ન જઈ શકે, તે માટે જુદી જુદી સગવડવાળા એક ધર્મ–તળાવમાંથી પ્રેરણા મેળવવાની જુદી જુદી નીકો છે. તેવા વિભાગોની જરૂર પડી, એ જો કે માનવજાતની નબળાઇ છે. પરંતુ હવે આજની પરિસ્થિતિમાં એ નબળાઈ છતાં નભાવી લેવામાં જ શ્રેયઃ છે. સૌ પોતપોતાના ધર્મોમાંથી પ્રેરણા મેળવીને ધીમે ધીમે માર્ગની સન્મુખ આવી જઈ શકે છે. પરંતુ જો તે દરેક માર્ગો બંધ કરી આજે એકજ માર્ગ રાખવામાં આવે, તો જનસમાજ માર્ગથી ચ્યુત થઇને માર્ગથી ઘણો જ દૂર જઈ પડે. અને અંધાધુંધી ચાલે. વધુ અધર્મી બની જાય.

આ બધા માર્ગાનુસારી નાના મોટા રસ્તાઓ મૂળ માર્ગ સાથે થોડે અંશે જોડાએલા હોય છે. તેટલા પૂરતો તેમને ધર્મ શબ્દ લાગુ કરવા હરકત નથી. પરંતુ આથી પરિણામ એ આવ્યું છે, કે મૂળ માર્ગની વિશાળતા ઘણી સંકુચિત અને વિભક્ત થઈ ગયેલી છે. છતાં તે મૂળ માર્ગનો નાનો પણ અખંડ પ્રવાહ સીધો વહ્યો આવે છે. અને તે હાલમાં **તપાગચ્છ** નામથી પ્રસિદ્ધ છે, મૂળ પરંપરાનો જોરદાર તે અખંડ પ્રવાહ છે. તેથી આખા જગતની ફરજ તેની રક્ષા કરવાની છે. તેના તરફ ભક્તિ–બહુમાન રાખવાની છે.

આ વસ્તુ ઇતિહાસના સંગીન અભ્યાસથી તુરતમાં જ સમજાય તેમ છે. તપાગચ્છની પણ કેટલીક વ્યક્તિઓના અંગત વર્તનમાં ધર્મની ખામી મળી આવે, પરંતુ તેની મૂળ પરંપરાની સંગીનતા, સચોટતા, સત્યતા, સત્ય જાળવવાની તત્પરતા, ગુપ્ત અને જાહેર સંગીન વારસો વિગેરે આજના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર. કાળ અને ભાવના સંજોગો અનુસાર જેટલા બલવત્તર છે, જેટલા શુદ્ધ છે, જેટલા મૂળમાર્ગસ્વરૂપ છે, તેટલા બીજા કોઈપણના નથી. એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે. જો કે કેટલીક શક્તિઓ પ્રસિદ્ધ ન હોય, પરંતુ ગુપ્ત પણ હોય

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

છે, ત્યારે બીજાની ઘણી શક્તિઓ પ્રસિદ્ધ હોય, પરંતુ–તેટલી સંગીન ન હોય, અને કોઈની ગુપ્ત હોવા છતાં વધુ સંગીન હોય, એમ પણ બને છે, એટલે **તપાગચ્છના** અનુયાયિઓની સંખ્યા ભલે જગતમાં ઓચ્છી હોય, પરંતુ તે મૂળધર્મ પરંપરાની મુખ્ય અને જેમ બને તેમ શુદ્ધ પરંપરા છે, આ વાતની કોઈ પણ તટસ્થ ઐતિહાસિક સંશોધકથી ના પાડી શકાય તેમ નથી. એટલે જ જગતના અસત્યતત્ત્વોનો અંતિમ મોરચો તેની સામે જ હોય છે. અને જગતમાં તે તે વખતે આવી પડતા અધર્મના ઘા તેને જ છેવટે ઝીલવાના હોય છે તેનો કિલ્લો જેટલો મજબૂત હોય છે, તેટલો તે બીજા ધર્મોમાંના પણ પ્રકાશનો ટકાવ-બચાવ કરી શકે છે. **તપાગચ્છ** એ આખા જગતના સત્યતત્ત્વોનું યથાશક્ય પણ મુખ્ય કેન્દ્ર છે. મૂળમિલકત છે. પરંતુ તેની સાથે જોડાયેલા બીજા ધર્મો ગૌણ છે. માટે જગતમાં મૂળધર્મનું ઝરણું શોધનારને નિરાશ થવું પડે તેમ નથી. આ રીતે માનવ જાતે પોતાને લાભ કરનાર મૂળ ધર્મને જગતમાં આજ સુધી અનેક જહેમતને પરિણામે હજુ પણ ટકાવી રાખેલ છે.

JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

પરંતુ આજકાલ આ વાત બહુ જ થોડાના ધ્યાનમાં આવે તેમ છે, કેટલાકને આ વાત વિચિત્ર લાગશે. મૂળધર્મની પ્રાપ્તિ, તેની નજીક આવવું. એ પણ સર્વોચ્ચ ભાગ્યોદયનો યોગ હોય તો જ બને છે.

તે **તપાગચ્છમાં** થયેલા **શ્રીદેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી** મહારાજાએ **પ્રાચીન કર્મવિપાક** વિગેરે **ગ્રંથોમાંથી** સંક્ષિપ્ત શબ્દોમાં આ **નવ્ય કર્મવિપાક** ગ્રન્થ બનાવ્યો છે. **પ્રણીત**–રચેલો **અક્ષરન્યાસ**= સંક્ષિપ્ત શબ્દોમાં ગોઠવવો. **વૃત્તિતઃ**–આ **સ્તબુકાર્થ** પણ શ્રી જીવવિજયજી મહારાજાએ **ટીકામાંથી** ટુંકામાં રચ્યો છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૨

આઠ મૂળ કર્મપ્રકૃતિ અને ૧૫૮ ઉત્તર કર્મ પ્રકૃતિઓની વ્યાખ્યાઓ તથા સમજ

૧ આ પ્રકરણ અમોએ **શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શ્રી શ્રી શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રીએ** પોતાની-**શ્રી શિવશર્મસૂરિની કર્મપ્રકૃતિની** ટીકામાં-પ્રથમ **નૌકા** નામનું પ્રકરણ આપેલ છે. તેમાં કર્મની વ્યાખ્યાઓ **પંચસંગ્રહાનુસાર** આપી છે. તેનો મુખ્ય આધાર લઈ ને અત્રે સમજુતી અને વ્યાખ્યાઓ આપવામાં આવી છે.

જ્ઞાનાવરણીય કર્મ

जैन साईट JAINSITE .com जैनम् जयति शासनम्

૧ **મતિજ્ઞાનાવરણીય કર્મ**-મતિજ્ઞાનનું આવરણ કરનાર કર્મ.
૨ **શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કર્મ**-શ્રુતજ્ઞાનનું આવરણ કરનાર કર્મ.
૩ **અવધિજ્ઞાનાવરણીય કર્મ**-અવધિજ્ઞાનનું આવરણકરનાર કર્મ.
૪ **મનઃપર્યાયજ્ઞાનાવરણીય કર્મ**-મનઃપર્યાય જ્ઞાનનું આવરણ કરનાર કર્મ.
૫ **કેવળજ્ઞાનાવરણીય કર્મ**-કેવળજ્ઞાનનું આવરણ કરનાર કર્મ.

મતિ વિગેરે પાંચ જ્ઞાનનો વિચાર આગળ ઉપર **જ્ઞાનમીમાંસા** પ્રકરણમાં જણાવીશું.

આ પ્રમાણે પાંચ પ્રકારે **જ્ઞાનાવરણીય** નામનું પહેલું કર્મ-મૂળ કર્મ સમજવું. આપણા આત્માની એક્કી સાથે ત્રણેય કાળના દરેક દ્રવ્યઃ ક્ષેત્રઃ કાળઃ અને ભાવઃ વિગતવાર જાણવાની સંપૂર્ણ શક્તિ છતાં જેટલું આપણે ઓચ્છું જાણી શકીએ છીએ, તેટલું આપણને આ કર્મનું આવરણ હોય છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

દર્શનાવરણીય કર્મ

૬ ચક્ષુર્દર્શનાવરણીય કર્મ—ચક્ષુઓથી થતા દર્શનનું આવરણ કરનાર કર્મ,

૭ અચક્ષુર્દર્શનાવરણીય કર્મ—ચક્ષુ સિવાયની બાકીની ઇંદ્રિયોથી થતાં દર્શનનું આવરણ કરનાર કર્મ.

૮ અવધિદર્શનાવરણીય કર્મ—અવધિદર્શનનું આવરણ કરનાર કર્મ,

૯ કેવળદર્શનાવરણીય કર્મ—કેવળદર્શનનું આવરણ કરનાર કર્મ.

ચક્ષુ વિગેરે ચાર દર્શનનો વિચાર **જ્ઞાનમીમાંસા** પ્રકરણમાં જણાવીશું. તેમાંથી જોઈ લેવો. તે ચાર દર્શનનું આવરણ કરનાર દર્શનાવરણીય કર્મ સમજવું. આપણા આત્માની એકી સાથે ત્રણેય કાળના દરેક દ્રવ્યઃ ક્ષેત્રઃ કાળ ભાવોમાં ભેદ વિના સામાન્ય રીતે આખું જગત્ જાણવાની સંપૂર્ણ શક્તિ છતાં, જેટલું આપણે ઓછું જાણી શકીએ, તેટલું આપણને આ કર્મનું આવરણ સમજવું.

ચક્ષુ અને અચક્ષુ દર્શનાવરણીય કર્મોથી, ચક્ષુ ઇંદ્રિય અને અચક્ષુ ઇન્દ્રિયથી થતાં સામાન્યજ્ઞાનરૂપ દર્શનો આપણને કર્મોની ઓછાશ (ક્ષયોપશમ) ને લીધે કેટલાંક ઉઘાડા હોય છે. જેને લીધે આપણે જગતમાંના કેટલાક પદાર્થો જોઈ શકીએ છીએ અથવા કે કેટલાક સાંભળી, સુંઘી, ચાખી, સ્પર્શી કે વિચારી શકીએ છીએ. પરંતુ તેટલી પણ સમજશક્તિ દબાવી દેવાને આપણને ઉંઘ આવે છે. એ આપણા અનુભવની વસ્તુ છે. ઊંઘમાં આપણે એટલા બધા નિશ્ચેષ્ટ થઇ જઇએ છીએ કે જેથી-આપણને કશું ભાન રહેતું નથી. અને તદ્દન બેશુદ્ધ જેવા બની જઈએ છીએ.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

એટલે નિદ્રાનો ઉદય થતાં-ચક્ષુ તથા અચક્ષુ દર્શનાવરણીય કર્મોએ આવરણ કરવા છતાં જે થોડી ઘણી દર્શન શકિત ઉઘાડી હોય છે-તે પણ ઢંકાઈ જાય છે. માટે નિદ્રાપંચકને સર્વઘાતી કર્મ પ્રકૃતિ કહીએ છીએ. પ્રથમના ચાર-દર્શનાવરણીય કર્મ દર્શનશક્તિને પૂરી પ્રગટ થવા દેતા નથી. પરંતુ પાંચેય નિદ્રા તો પ્રગટ થયેલી દર્શનશક્તિને પણ દબાવી મારે છે. માટે નવેય દર્શનાવરણીય છે. આંખો મીંચાઈ જવી, શરીર જડ જેવું થઈ જવું, એ વિગેરે અસર શરીર ઉપર દેખાય છે. પરંતુ નિદ્રાદિકની ખરી અસર ઉઘાડી રહેલી આત્માની દર્શનશક્તિ નામના જ્ઞાનાંશ ઉપર થાય છે. અને જ્ઞાનાંશો ઝાંખા પડતાં જ્ઞાનતંતુઓ પણ જડ બની જાય છે. અને જ્ઞાનતંતુઓ જડ બની જતાં તેની સાથે સંકળાયેલા શરીરના બીજા અવયવો પણ જડ બની જાય છે. અને ખુલ્લી રહેલી આંખો ચપ દઈને મીંચાઈ જાય છે, બીજી ઇંદ્રિયો પણ કામ કરતી બંધ થાય છે. પ્રાણી મૂર્છિત જેવો થઈ જાય છે. માટે નિદ્રાપંચકને પણ જીવવિપાકી કર્મ કહેલ છે, તે બરાબર છે.

JAINSITE .com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

૧૦. ૫ નિદ્રા-દર્શનાવરણીય કર્મ-જલદી જાગી શકાય તેવી રીતની નિદ્રા લાવી દર્શનશક્તિને ઢાંકનાર કર્મ.

૧૧. ૬ નિદ્રાનિદ્રા-દર્શનાવરણીય કર્મ-બહુ મુશ્કેલીથી જાગી શકાય તેવી રીતે ઘણી નિદ્રા ઉત્પન્ન કરી ખુલ્લી રહેલી દર્શન શકિતને પણ ઢાંકનાર કર્મ.

૧૨. ૭ પ્રચલા-દર્શનાવરણીય કર્મ-બેઠા બેઠા કામકાજ કરતાં, કે ઉભા ઉભા ઉંઘ આવી જાય એવી રીતે, ખુલ્લી રહેલી દર્શનશકિતને ઢાંકનાર કર્મ.

૧૩. ૮ પ્રચલાપ્રચલા-દર્શનાવરણીય કર્મ.-ચાલતાં ચાલતાં ઊંઘ આવી જાય, એવી રીતે ખુલ્લી રહેલી દર્શન શકિતને ઢાંકનાર કર્મ.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૧૪. ૯ થિણદ્ધિદર્શનાવરણીય કર્મ–દીવસે ધારેલું કામ ઉંઘમાં ને ઉંઘમાં કરી નાંખવા છતાં જાગી ન શકાય, એટલી બધી રીતે, ખુલ્લી રહેલી દર્શનશક્તિને ઢાંકનાર કર્મ.

આ પાંચ પ્રકારમાં બીજા ઘણાયે પ્રકારો સમાય છે. એટલે નિદ્રાના પણ અસંખ્ય ભેદ પડી શકે છે.

અહીં ચક્ષુર્દર્શનાવરણીયમાં ચક્ષુર્દર્શનશક્તિને ઢાંકનાર કર્મ એવો અર્થ કર્યો છે, પરંતુ નિદ્રાદર્શનશક્તિને ઢાંકનાર કર્મ એવો અર્થ ન કરવો. પરંતુ સહેલાઇથી જાગી શકાય એવી રીતની નિદ્રા લાવે અને ચક્ષુ-અચક્ષુદર્શનને ઢાંકે માટે નિદ્રા નામનું દર્શનાવરણીય કર્મ એવો અર્થ કરવો. એ પ્રમાણે નિદ્રાનિદ્રા નામનું સહેજ ખુલ્લા રહેલા ચક્ષુ–અચક્ષુદર્શનને ઢાંકનાર કર્મ. એ રીતે પ્રચલા નામનું સહેજ ખુલ્લા રહેલ ચક્ષુ–અચક્ષુ દર્શનને ઢાંકનાર કર્મ. એજ પ્રમાણે–પ્રચલા પ્રચલા નામનું, થિણદ્ધિ નામનું, સહેજ ખુલ્લા રહેલ ચક્ષુ–અચક્ષુદર્શન–શક્તિ ઢાંકનાર કર્મ એવી વ્યાખ્યા સમજવી અને તેવી મંદ, તેવી તીવ્ર, તીવ્રતર નિદ્રાઓ ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી તેને દર્શનાવરણીયના તે તે પાંચ નામો પાડવામાં આવ્યાં છે.

વેદનીય કર્મ

૧૫. ૧ સાતાવેદનીય કર્મ–પાંચે ઇન્દ્રિયોના મનગમતા વિષયોના ઉપભોગથી એક જાતનો આનંદ આત્માને મનાવનાર કર્મ.

૧૬. ૨ અસાતાવેદનીય કર્મ–પાંચે ઇન્દ્રિયોના અણગમતા વિષયોના સંયોગથી આત્માને કંટાળો–દુઃખ મનાવનાર કર્મ.

મોહનીય કર્મ–

આ કર્મ આત્માની સાચી સમજ અને સાચા વર્તન ઉપર આવરણ કરીને ખોટી સમજ અને ખોટી રીતે વર્તવા પ્રેરે છે. તેના ૨૮ પ્રકાર છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૧૭. ૧ મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મ-શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્મા-ઓએ ફરમાવેલા સત્ય તત્ત્વજ્ઞાન તરફ શ્રદ્ધા થવા દે નહીં. અને અસત્ય વાતો તરફ દોરવી જાય.

૧૮. ૨ મિશ્ર મોહનીય કર્મ-સત્ય તત્ત્વ તરફ કાંઈક શ્રદ્ધા અને કાંઈક અશ્રદ્ધા રખાવે છે. તેમજ અસત્ય તત્ત્વ તરફ પણ કાંઈક શ્રદ્ધા અને કાંઈક અશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરે છે.

૧૯. ૩ સમ્યક્ત્વ મોહનીય કર્મ-સત્ય તત્ત્વ તરફ આત્મા-ની શ્રદ્ધા હોય જ છે. પરંતુ તેમાં કાંઈક શંકા વિગેરે દોષો ઉત્પન્ન કરવાનું કામ આ ત્રીજું મોહનીય કર્મ કરે છે. જો કે મૂળ તો આ કર્મના દળીયા મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મના જ હોય છે. પરંતુ આત્મા-ના શુદ્ધ અધ્યવસાયથી તેને એટલા બધા સાફ કરીને તેનો મેલ લગ-ભગ ઘણો ખરો કાઢી નાખ્યો હોય છે. એટલે તે સમ્યક્-ચોક્ખાં કર્મો હોય છે.

જૈન સાઈટ JAINSITE જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

લેશમાત્ર આ કર્મ ન હોય, ત્યારે આત્માની જે સાચી સમજ હોય, તેના કરતાં આ સમ્યક્ત્વ મોહનીય કર્મ વખતે રહેજ તો મલીનતા હોય જ. એટલે સાચી સમજણ રૂપ સમ્યગ્ દર્શન ગુણ પ્રગટ છતાં આ સમ્યક્ત્વ મોહનીય કર્મને લીધે સત્ય તત્ત્વની શ્રદ્ધામાં **શંકા** વિગેરે દોષો ઉત્પન્ન થાય જ છે. માટે તે કર્મના દળીયાં—કર્મ પ્રદેશો શુદ્ધ એટલે સમ્યક્ છતાં રહેજ પણ મોહ ઉત્પન્ન કરે છે, માટે તે **સમ્યક્ત્વ**-મોહનીય ગણાય છે.

આ ત્રણનું નામ દર્શનમોહનીય કર્મ કહેવાય છે. દર્શન એટલે સમજ. સમ્યગ્દર્શન એટલે સાચી સમજ. તે તરફ શ્રદ્ધા ન થવા દે અને ખોટા દર્શન—ખોટી સમજ તરફ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરે, માટે તે દર્શન મોહનીય કર્મ કહેવાય છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૨૦. ૧. અનન્તાનુબંધીય ક્રોધ કષાય સમ્યક્ચારિત્રાવરણીય કર્મ.

૨૧ ૨. અનન્તાનુબંધીય માન કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૨૨ ૩. અનન્તાનુબંધીય માયાકષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૨૩ ૪. અનંતાનુબંધીય લોભ કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૨૪. ૫. અપ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ

૨૫ ૬. અપ્રત્યાખ્યાનીય માન કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૨૬ ૭. અપ્રત્યાખ્યાનીય માયા કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૨૭ ૮. અપ્રત્યાખ્યાનીય લોભ કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૨૮ ૯. પ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૨૯ ૧૦ પ્રત્યાખ્યાનીય માન કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીયમોહનીય કર્મ.

૩૦ ૧૧ પ્રત્યાખ્યાનીય માયા કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૩૧ ૧૨ પ્રત્યાખ્યાનીય લોભ કષાય સમ્યક્ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૩૨. ૧૩. સંજ્વલન ક્રોધ કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૩૩. ૧૪. સંજ્વલન માન કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૩૪. ૧૫. સંજ્વલન માયા કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

૩૫. ૧૬. સંજ્વલન લોભ કષાય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય મોહનીય કર્મ.

આમાં મુખ્ય શબ્દો નીચે પ્રમાણે છે. તેની વ્યાખ્યા સમજી લેવાથી આ કર્મોના અર્થો બરાબર સમજી શકાશે.

અનંતાનુબંધીય— ખૂબ તીવ્ર અસર કરે તેવું એક વખત બંધાયેલું આ જાતનું કર્મ જ્યારે ઉદયમાં આવે ત્યારે પણ એટલા જોરથી ઉદયમાં આવે કે ફરીથી તેવાં જ લગભગ ઉગ્ર કર્મો બંધાય એટલે એક વખત બંધાયેલા કર્મની ખરાબીનું જોર બીજા અનંત વાર કર્મ બંધાય ત્યાં સુધી પહોંચે છે આ કર્મો સાચી સમજ થવા દેતાં નથી. આ જાતના કષાયોવાળાનો વૈરાનુબંધ ઘણો તીવ્ર હોય છે. આનું બીજું નામ **સંયોજના** પણ છે.

અપ્રત્યાખ્યાનીય—આ કર્મો સાચી સમજ હોવા છતાં કોઈ પણ પ્રકારનો ત્યાગ, તે ન જ થવા દે. પ્રત્યાખ્યાન એટલે અનાત્મભાવ-સ્વાત્મા સિવાય પર ભાવનો ત્યાગ, તે થવા ન દે. એટલે સાંસારિક તીવ્ર ભોગોમાં ખૂબ ગરકાવ રાખે છે. મોજશોખ ભોગવિલાસ એટલી બધી આસક્તિથી આ કષાયવાળા પણ ભોગવે છે કે તેને બીજું કશું ભાન જ રહેતું નથી.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

અને નવાં કર્મો એટલાં બધાં બાંધે છે, કે-ભવિષ્યમાં તેની પણ પરંપરા તો ચાલે છે.

પ્રત્યાખ્યાનીય-આ કષાયોના ઉદય વખતે કંઇક થોડો ત્યાગ કરી શકાય છે, પરંતુ સર્વથા ત્યાગ કરી શકાતો નથી. આત્માનો મૂળ સ્વભાવ સર્વ સંગના ત્યાગાત્મક હોય છે. છતાં કેટલીક સાંસારિક વસ્તુઓમાં આ કષાયવાળાઓને મમતા વિગેરે રહે છે.

સંજ્વલન-આ કષાયો જ જેમને કેવળ હોય, તેમાં સાચી સમજ એટલે સમ્યગ્દર્શન હોય છે, સર્વવિરતિ રૂપ ઉંચામાં ઉંચો ત્યાગ પણ હોય છે. શાંતિ પણ તેની ઘણી જ હોય છે. છતાં કોઇ બહુ જ કષ્ટ આપે, કે હેરાન કરે, ત્યારે સ્હેજ મન અકળાય છે. એટલી પણ અકળામણ આત્માની શાંતિનો સ્હેજ પણ ભંગ કરે જ છે. તેનું નામ **સંજ્વલન**-સ્હેજ આત્મ-ગુણને બાળનાર, એવું આપેલું છે. અને **સંજ્વલન** કષાય પણ ન હોય તો ગમે તેમ હેરાન કરે, પરંતુ જરાપણ આત્મામાં મલિનતા થાય જ નહીં.

કષાય-આ ચારેય કષાય કહેવાય છે. તેનું કારણ-દરેક પ્રકારના કર્મબંધની તથા ફળની તીવ્રતા, અને ઘણો વખત ટકી રહે-વાની સ્થિતિના કારણભૂત તે બને છે. **કષ** એટલે **સંસાર**, તેનો **આય** એટલે લાભ અપાવે, તે. અર્થાત્ સંસારનું-કર્મ પરંપરાનું મૂળ આ ચાર કષાયો ખાસ કરીને છે.

ક્રોધ-મોઢું લાલ થઇ જાય, હોઠ ફરકવા માંડે, શરીર ધ્રુજવા માંડે, એવી લાગણી થાય તે ક્રોધ લાગણી કહેવાય છે. તે લાગણી ઉત્પન્ન કરનાર કર્મ **ક્રોધ કષાય કર્મ** કહેવાય છે.

આત્માનો મૂળ સ્વભાવ ક્રોધ રહિત છે. છતાં કોઇપણ વસ્તુ તરફ ક્રોધ ઉત્પન્ન કરાવવાનું કામ આ કર્મનું છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

માન–અભિમાન, અહંકાર, અક્કડ રહેવાની લાગણી હોવી, તેવી લાગણી ઉત્પન્ન કરનાર કર્મનું નામ **માન કષાય કર્મ** કહેવાય છે.

માયા–પ્રપંચ, છળ–કપટ–વિગેરે કરવાની ઇચ્છા થાય. તેવી લાગણીનું નામ માયા છે. એ લાગણી ઉત્પન્ન કરનાર અને નવા કર્મ બંધાવનાર કર્મનું નામ **માયા કષાય કર્મ** કહેવાય છે.

લોભ–પરવસ્તુમાં મમત્વ, મારાપણું, સંગ્રહ–સંચય કરવાની–મેળવવાની, કે લઇ લેવાની લાગણી થાય છે. તે આ લોભ લાગણી જાણવી. તેવી લાગણી ઉત્પન્ન કરનાર **કર્મ લોભ કષાય** કહેવાય છે.

આ ચારેય લાગણીઓ સેંકડો લાગણીઓના સંગ્રહ રૂપ છે. **કર્મગ્રંથમાં** કર્મોની સરળ પરિભાષા સમજાવવા માટે મોહથી ઉત્પન્ન થતી અનેક લાગણીઓનો આ ચાર મુખ્ય લાગણીઓમાં ખાસ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. દાખલા તરીકે–માણસને પૈસાનો લોભ ન હોય, તો પણ શરીર સાચવવામાં એટલું બધું મમત્વ હોય છે, કે–તેને જરા પણ કષ્ટ ન આવવા દે. તેનો **સમાવેશ** લોભમાં થાય છે. ઇર્ષ્યા, અદેખાઈ, દ્રોહ વૃત્તિ વિગેરે ક્રોધમાં સમાય છે.

સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય–આ ૧૬ સોળેય પ્રકારના કષાયો અને નવ નોકષાયો આત્માના સમ્યક્ ચારિત્ર ગુણનું આવરણ કરે છે. આત્માનો મૂળ સ્વભાવ–સ્વ ગુણમાં મસ્ત રહેવાનો છે. પોતાના આત્માના અને તેના ગુણો સિવાય બીજી કોઈપણ ચીજ એટલે કે બીજાના આત્માઓ અને તેના ગુણો તથા પુદ્ગલાદિક બીજા કોઈ પણ દ્રવ્યમાં જરા પણ લક્ષ્ય દોરવવાનું હોતું નથી. તે સ્વભાવ-રમણતા રૂપ સમ્યક્ ચારિત્ર ઉપર આવરણ કરીને આત્માને તે ગુણ મોહનીય કર્મ ખોલવા જ દેતું નથી. ઉપરાંત—

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

મોહનીય કર્મ–તે સ્વભાવરમણતાનું આવરણ કરીને સ્વભાવ પ્રગટ થવા ન દે, એટલું જ નહીં, પરંતુ પરભાવમાં રમણતા ઉત્પન્ન કરે, પર વસ્તુઓને પોતાની માનવાની ભૂલ ખવડાવે, પરમાં મુંજવે, પર વસ્તુ ઉપર મોહ ઉત્પન્ન કરાવી પોતાની માનવા લલચાવે. માટે તેનું નામ **મોહનીય** કર્મ રાખવામાં આવ્યું છે.

આ રીતે આ મોહનીય કર્મો–

૧. સમ્યક્ ચારિત્રનું આવરણ કરે છે, માટે ચારિત્રાવરણીય ગણાય છે. સમ્યક્ દર્શનને છાજતું વર્તન, દેશવિરતિને છાજતું વર્તન, સર્વવિરતિને છાજતું વર્તન અને યથાખ્યાત ચારિત્રને છાજતું વર્તન અટકાવે છે.

૨. પરવસ્તુમાં મોહ ઉત્પન્ન કરાવે છે, માટે મોહનીય ગણાય છે.

૩. કાર્મણ વર્ગણાનું બનેલું છે, માટે કર્મ કહેવાય છે.

૪. નવાં કર્મ બંધાવે છે. માટે કષાય કહેવાય છે.

૫. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભની લાગણીઓ ઉત્પન્ન કરે છે. માટે ક્રોધાદિક નામે બોલાવાય છે.

૬. બીજાં નવાં કર્મો અનંતવાર બંધાવે છે, માટે અનંતાનુબંધીય કહેવાય છે.

૭. લેશ પણ ત્યાગ ન થવા દે, માટે અપ્રત્યાખ્યાનીય કહેવાય છે.

૮. સર્વથા ત્યાગ ન થવા દે, માટે પ્રત્યાખ્યાનીય કહેવાય છે.

૯. અને આત્મગુણોને સહેજ પણ નુકશાન કરે છે, માટે સંજ્વલન કહેવાય છે.

૧૦ અનંતાનુબંધીય હોય ત્યારે સાથે બીજા ત્રણ કષાયો હોય છે.

૧૧ અપ્રત્યાખ્યાનીય હોય ત્યારે બીજા બે સાથે હોય છે.

૧૨ પ્રત્યાખ્યાનીય હોય ત્યારે સંજ્વલન સાથે હોય છે.

जैन साईट JAINSITE जैनम् जयति शासनम्

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૧૩. સંજ્વલન હોય ત્યારે એકલો સંજ્વલન જ હોય છે.

૧૪. ક્રોધ લાગણી ઉત્પન્ન થઇ હોય ત્યારે ચારેય જાતની ક્રોધ લાગણી સાથે હોઈ શકે છે. પરંતુ બીજી લાગણી ન હોય. એટલે કે ક્રોધ-માન-માયા-લોભને ઉત્પન્ન કરનારા ચારેય કર્મોનો એકી સાથે ઉદય ન હોય, પરંતુ ચારેય પ્રકારના એક ક્રોધનો જ ઉદય હોય.

૧૫. અનંતાનુબંધીય ક્રોધ, અપ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ, પ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ, અને સંજ્વલન ક્રોધ એ ચારેયનો ઉદય એકી વખતે હોઈ શકે.

૧૬. અનંતાનુબંધીય પણ કોઈ વાર અપ્રત્યાખ્યાનીય, પ્રત્યાખ્યાનીય અને સંજ્વલન જેવો હોઈ શકે, એટલે તે ચાર પ્રકારનો સંભવે.

૧૭. એજ પ્રમાણે સંજવલનનો ઉદય પણ અનંતાનુબંધીય જેવો દેખાય અને બીજા બે જેવો પણ દેખાય.

૧૮. એ પ્રમાણે અપ્રત્યાખ્યાનીય બીજા ત્રણ જેવો હોય.

૧૯. તેજ પ્રમાણે પ્રત્યાખ્યાનીય પણ બીજા ત્રણ જેવો હોય.

૨૦. એ પ્રમાણે દરેકના ૪ ભેદ લેતાં ૧૬ થાય. અને ક્રોધાદિ ચાર ગણતાં ૬૪ ભેદ થાય.

૩૬. ૧. હાસ્ય નોકષાય મોહનીય-સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય-કર્મ-કારણ હોય કે ન પણ હોય, છતાં હસાવનાર કર્મ. હાસ્ય નોકષાય મોહનીય કર્મ.

૩૭. ૨ રતિ નોકષાય મોહનીય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય-કર્મ-ખુશી-પ્રીતિની લાગણી ઉત્પન્ન કરાવનાર કર્મ.

૩૮. ૩. અરતિ નોકષાય મોહનીય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય કર્મ-નાખુશી, કંટાળો, ઉદ્વેગ, દ્વેષ-અપ્રીતિ-ઈતરાજીની લાગણી ઉત્પન્ન કરાવનાર કર્મ.

JAINSITE.com જૈન સાઈટ
www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સાતા અને અસાતા વેદનીય કર્મ—અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ સામગ્રી અપાવે છે. પરંતુ તે સામગ્રી મળ્યા પછી એક જાતની ખુશીની અને નાખુશીની લાગણી થાય છે. તે આ **રતિ** અને **અરતિ** મોહનીય કર્મને અંગે થાય છે. એ બે કર્મ ન હોય, તો ઋદ્ધિ છતાં સાતાવેદનીય હોય, અથવા કષ્ટ છતાં અસાતા વેદનીય હોય, પરંતુ તેને લીધે ખુશી—નાખુશી રૂપી મોહ ઉત્પન્ન ન થાય. અને દુઃખ અને સુખની સામગ્રી પૂરી પાડવાનું કામ વેદનીય કર્મનું છે. પરંતુ તેથી મન બગાડવાનું એટલે કે મલકાવવાનું કે—આત્માને નારાજ કરવાનું કામ રતિ—અરતિ મોહનીય કર્મનું છે.

૩૯. ૪. શોક નોકષાય મોહનીય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય કર્મ—સગાં વહાલાના મરણ વિગેરેથી રોવું, પડવું, ઊંડા નિસાસા નાંખવા વિગેરે શોકની લાગણી થાય છે. તે ઉત્પન્ન કરાવનાર આ કર્મ છે.

JAINSITE.com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

૪૦. ૫. ભય નોકષાય મોહનીય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય કર્મ—કારણ હોય કે ન હોય, પણ બીવાની લાગણી પ્રાણીઓમાં હોય છે. તે ઉત્પન્ન કરાવનાર આ કર્મ છે.

૪૧. ૬. જુગુપ્સા નોકષાય મોહનીય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય કર્મ—સારો હોય કે ખરાબ હોય, તો પણ દુર્ગંછા કરવાની લાગણી ઉત્પન્ન થાય છે. તે કરાવનાર કર્મ. કેટલાકને સારી ચીજ પણ ભાવતી નથી એટલું જ નહીં. પણ તે જોઈને જ તેને ઊલટી થઈ આવે છે, કે સૂગ ચડે છે, ત્યારે કેટલાકને ખરાબ જોઈને પણ સૂગ ચડતી નથી. ચામડીયા, કસાઈ વિગેરેને ટેવને લીધે તેઓની તે લાગણી દબાઈ જાય છે. પરંતુ તેમને જુગુપ્સા મોહનીય ઉદય નથી, એમ ન સમજવું.

આ ૭ નોકષાયો આત્માના અનુત્સૌક્ય, સમભાવ, અશોક-

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વસ્થા, નિર્ભય સ્વભાવ, અવિચિકિત્સા સ્વભાવ વિગેરે ગુણોમય સમભાવ રૂપ સમ્યક્ચારિત્રનું આવરણ કરે છે, માટે તે સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય કહેવાય છે.

૪૨. ૭-૧ પુરુષ વેદ નોકષાય મોહનીય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય કર્મ–સ્ત્રી તરફ આકર્ષિત થવાની લાગણી ઉત્પન્ન કરાવનાર કર્મ.

૪૩ ૮-૨ સ્ત્રી વેદ નોકષાય મોહનીય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય કર્મ–પુરુષ તરફ આકર્ષિત થવાની લાગણી ઉત્પન્ન કરાવનાર કર્મ.

૪૪.૯-૩ નપુંસક વેદ-નોકષાય મોહનીય સમ્યક્ ચારિત્રાવરણીય કર્મ-પુરુષ અને સ્ત્રી બંનેય તરફ આકર્ષિત થવાની લાગણીઓ ઉત્પન્ન કરાવનાર કર્મ,

ત્રણેય વેદ નોકષાય કર્મો પણ અવેદાવસ્થા રૂપ સમાવસ્થા સ્વરૂપ સમ્યક્ ચારિત્રનું આવરણ કરે છે. તેમજ આત્મા સિવાયની વસ્તુ તરફ મોહ ઉત્પન્ન કરાવી તેને લીધે હસવાની, ખુશ થવાની, નાખુશ થવાની, રડવાની, ભય પામવાની અને સુગ ચડવાની લાગણી ઉત્પન્ન થાય છે. તેજ પ્રમાણે વેદ નોકષાયો પણ પોતાની વિજાતીય જાતિ તરફ મોહ ઉત્પન્ન કરી, તેની તરફ આકર્ષાવાની લાગણીઓ ઉત્પન્ન કરે છે. ઉપરાંત તે લાગણીઓનું વેદન-અનુભવ લાંબો વખત તીવ્ર અને સ્પષ્ટ સ્વરૂપમાં કરાવે છે, એટલી વિશેષતા છે. માટે તેનું નામ વેદ પાડ્યું છે.

આ નવેય મોહનીય કર્મોને **નોકષાય** કહેવાનાં બે કારણો છે—

૧. ઉપર ગણાવેલા સોળ કષાયોમાંના પ્રથમના બાર કષાયો સાથે અવશ્ય આ નોકષાયોનો ઉદય હોય છે. તે કષાયો જેમ નવાં કર્મો બંધાવે છે, તે પ્રમાણે આ નોકષાયો પણ નવાં કર્મો અવશ્ય

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

બંધાવે છે. માટે કષાય સહચારી કહ્યા છે. પ્રથમના ચાર કષાયોનો ક્ષય કે ઉપશમ થયા પછી નોકષાયોનો પણ ક્ષય અને ઉપશમ થવા લાગે છે. માટે તેને—નો—કષાયો નબળા કષાયો કહ્યા છે.

૨. બીજું એ પણ કારણ છે કે નોકષાયોનો ઉદય થાય, તેને લીધે કષાયોનો ઉદય પણ થવા લાગે છે. એટલે કષાયો ઉત્પન્ન કરનાર તરીકે પણ નોકષાયોનો ઉદય કામ કરે છે.

આયુષ્ કર્મ

આ કર્મની રીતભાત ઘણી જ વિચિત્ર છે:---

૧. બીજા બધાય કર્મો કરતાં ઘણી રીતે જુદું પડે છે.

૨. આ કર્મનો ઉદય ચાલતો હોય ત્યાં સુધી, ત્યાંથી જવાની ઇચ્છા છતાં બીજી ગતિમાં જઈ શકાતું નથી. અને ન જવું હોય છતાં આ કર્મનો ઉદય પુરો થાય, એટલે જવું જ પડે છે.

૩. જે ભવનું આયુષ્ય ઉદયમાં હોય, તેજ ભવનું ઉદયમાં આવે. બીજા પાછલા ભવનું આ ભવમાં ઉદયમાં ન આવે.

૪. તેમજ સામા ભવનું આ ભવમાં ઉદયમાં ન આવે.

૫. દરેક કર્મો જેમ સમયે સમયે બંધાય છે, તેમ આ કર્મ દરેક સમયે ન બંધાય. પરંતુ ભવને ત્રીજે, નવમે અને સત્યાવીશમે ભાગે કે છેલ્લે અંતર્મુહૂર્તે બંધાય છે.

૬. આ કર્મ ઘટી શકે—એટલે તેની સ્થિતિનું અપવર્તન થાય છે, થોડા વખતમાં ભોગવી શકાય છે.

૭. પરંતુ ઉદ્વર્તન એટલે વધારો ન જ થાય, તેમજ ઉપશમ, સંક્રમણ પણ ન થાય.

૮. આ કર્મનો ઉદય ભવને આશ્રયીને જ થાય છે. માટે તે

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

જ કર્મ **ભવવિપાકી** છે. **ભવ** એટલે નવું શરીર રચવા પૂર્વક ઉત્પત્તિથી માંડીને મરણ સુધીની એક પ્રકારની આત્માની સ્થિતિ.

૪૫. ૧. દેવાયુઃ કર્મ–દેવની ગતિના કોઈ પણ એક ભવમાં જન્મથી મરણ પર્યન્ત ટકાવી રાખનાર કર્મ.

૪૬. ૨. મનુષ્યાયુઃ કર્મ–મનુષ્યગતિના કોઇ પણ ભવમાં જન્મથી મરણ પર્યન્ત ટકાવી રાખનાર **કર્મ**.

૪૭. ૩. તિર્યંચાયુઃ કર્મ–તિર્યંચગતિના કોઇ પણ ભવમાં જન્મથી મરણ પર્યંત ટકાવી રાખનાર **કર્મ**.

૪૮. ૪. નારકાયુઃ કર્મ–નરકગતિના ભવમાં જન્મથી મરણ પર્યંત ટકાવી રાખનાર કર્મ.

પ્રથમના ત્રણ આયુષ્યને પુણ્ય પ્રકૃતિમાં ગણાવ્યા છે. છેલ્લા એકને પાપ પ્રકૃતિમાં ગણાવેલ છે. તિર્યંચપણામાં દુઃખ છતાં પણ જીવવાની ઈચ્છા રહે છે, માટે પુણ્ય પ્રકૃતિમાં ગણાવેલ છે. નારકીના દુઃખોનું સંવેદન વધારે પ્રત્યક્ષ હોવાથી જીવ તેમાંથી છુટવાનું જ મન કર્યા કરે છે, માટે તેને પાપ પ્રકૃતિમાં ગણાવેલ છે.

નામકર્મ

આત્મા પોતાના ગુણ–સ્વભાવ પ્રમાણે વર્તવાને પૂરેપૂરો સ્વતંત્ર છતાં આ કર્મને લીધે તેને એટલું બધું નમતું આપવું પડે છે, કે તે જેમ દોરવે તેમ દોરાવું પડે છે. દુન્યવી નામો ધારણ કરવા પડે છે. અનેક રીતે જેમ નચાવે તેમ નાચવું પડે છે. નાનો થાય, બાળ થાય, વૃદ્ધ થાય, મનુષ્ય થાય, દેવ થાય, પશુ થાય, પક્ષી થાય, કીડો થાય, વનસ્પતિ થાય. ચાલી શકવાની શક્તિ ધરાવી શકે, ત્યારે કોઈ વાર જીંદગીભર ચાલી જ ન શકે, કેમ જાણે કેદમાં પૂરાયો હોય. વિગેરે અનેક સ્વરૂપમાં અનેક વેષો સ્વતંત્ર આત્માને આ કર્મને લીધે ધારણ કરવા પડે છે. નાટક મંડળીનો નાયક નટને જે જે વેષ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ધારણ કરવાનું કહે, તે દરેક તેને ધારણ કરવા પડે છે, તેમ આ **નામકર્મ** આગળ આત્માને પણ પોતાની સ્વતંત્રતા **છોડીને** દરેક બાબતમાં નમતું આપવું પડે છે. તેની આજ્ઞાને નમીને ચાલવું પડે છે. માટે આત્માને નમાવનાર આ કર્મનું નામ **નામકર્મ** રાખવામાં આવેલ છે. તે બરાબર યોગ્ય જણાશે.

નામકર્મની પ્રકૃતિઓ ૪૨–૬૭–૯૩ અને ૧૦૩ એમ ચાર પ્રકારે ગણાવી છે, નામકર્મની પ્રકૃતિઓ વિપાકને આશ્રયીને ત્રણ વિભાગમાં વ્હેંચાયેલી છે. કેટલીક સીધી જીવની જ ઉપર અસર કરતી હોવાથી **જીવવિપાકી** કહેવાય છે. કેટલીક જીવ ઉપર અસર કરવા સાથે મુખ્યપણે શરીર ઉપર અસર કરતી હોવાથી **પુદ્‌ગલ–વિપાકી** કહેવાય છે. અને કેટલીક જીવ ઉપર અસર અમુક સ્થળે જ કરે છે. માટે સ્થળની પ્રધાનતાને ધ્યાનમાં લઈને તેનું નામ **ક્ષેત્રવિપાકી** રાખેલ છે.

JAINSITE.com

પ્રકૃતિઓના વિભાગ બે રીતે પાડવામાં આવેલ છે. **પિંડ પ્રકૃતિ** અને **પ્રત્યેક પ્રકૃતિ.** જેમાં ખાસ પેટા ભેદોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલો હોય તે **પિંડ પ્રકૃતિ** છે. અને જેમાં પેટા ભેદોનું ખાસ વર્ણન કરવામાં આવતું નથી, **તેને પ્રત્યેક પ્રકૃતિ** કહેવામાં આવે છે **પ્રત્યેક** એટલે એક એક નામ વાર પ્રકૃતિ. તેના પણ બે પ્રકાર છે **અપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિ અને સપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિ. સપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિના** બે પ્રકાર છે **ત્રસદશક સપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિ** અને **સ્થાવરદશક સપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિ**

પિંડ પ્રકૃતિ ૧૪ છે. અને તેના ખાસ પેટા ભેદો ૬૫ થાય છે. **અપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિ ૮** છે **સપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિ ૨૦** છે. તેમાં **ત્રસદશક સપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિ** ૧૦ છે અને તેટલીજ **સ્થાવરદશક સપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ** છે કુલ ૪૨

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પ્રકૃતિઓ આ પ્રમાણે થશે અને પિંડ પ્રકૃતિની ૬૫ પેટા પ્રકૃતિ ગણતાં ૯૩ ત્રાણું પ્રકૃતિઓ થશે.

તેમાં બંધન પાંચને બદલે ૧૫ ગણતાં, ૧૦૩ કુલ નામકર્મની પ્રકૃતિઓ થશે. તેમાંથી **વર્ણ, ગંધ, રસ** અને **સ્પર્શના** ૨૦ પેટા ભેદોને બદલે મૂળ ભેદ ચાર ગણીએ, અને ૧૫ **બંધન** અને **૫ સંઘાતનનો** પાંચ શરીરમાં સમાવેશ કરીએ, એમ કરીની સંખ્યા ઘટાડતાં ૬૭ નામકર્મના ભેદો ગણી શકાશે. **બંધમાં** અને **ઉદયમાં** આ સંખ્યા લીધી છે. **સત્તામાં** ૯૩ અને ૧૦૩ની સંખ્યા લીધી છે. સંખ્યાભેદનું કારણ બરાબર સમજાયું નથી.

૧૪ પિંડપ્રકૃતિઓ અને તેના ખાસ પેટા ભેદો.

जैन साईट JAINSITE.com जैनम् जयति शासनम्

૪. ગતિનામ. ૫ જાતિનામ. ૫ શરીર નામકર્મ. ૩ અંગોપાંગ નામ. ૫ બંધન નામ. ૫ સંઘાતન નામ. ૬ સંહનન નામ. ૬ સંસ્થાન નામ. ૫ વર્ણનામ. ૨ ગંધ નામ. ૫ રસનામ. ૮ સ્પર્શ નામ. ૪ આનુપૂર્વી નામ. ૨ વિહાયોગતિ નામ.

અપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ :

૧ પરાઘાત નામ ૨ શ્વાસોચ્છ્વાસ નામ ૩ આતાપ નામ ૪ ઉદ્યોત નામ ૫ અગુરૂલઘુ નામ ૬ તીર્થંકર નામ ૭ નિર્માણ નામ ૮ ઉપઘાત નામ

તેમાં :—**ત્રશદશકની ૧૦ પ્રકૃતિઓ.**

૧. ત્રસ નામ ૨. બાદર નામ ૩ પર્યાપ્ત નામ ૪. પ્રત્યેક નામ ૫ સ્થિર નામ ૬ શુભ નામ ૭ સુસ્વર નામ ૮ સુભગ નામ ૯ આદેય નામ. ૧૦ યશઃ—યશકીર્તિ નામ.

સ્થાવરદશકની ૧૦ પ્રકૃતિઓ :—

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૧. સ્થાવર નામ, ૨ સૂક્ષ્મ નામ, ૩ અપર્યાપ્ત નામ, ૪ સાધારણ નામ, ૫ અસ્થિર નામ ૬ અશુભ નામ, ૭ દુઃસ્વર નામ, ૮ દુર્ભગ નામ, ૯ અનાદેય નામ, ૧૦ અયશઃકીર્તિ નામ.

અનુક્રમે દરેકની વ્યાખ્યાઓ નીચે પ્રમાણે—

૧ ગતિ નામકર્મ—જગતમાં દ્રવ્ય: ક્ષેત્ર: કાળ: અને ભાવ: ના સંજોગોથી ગુંથાયેલી કુદરત અનેક પ્રકારની હોય છે. પરંતુ આત્માને કોઇપણ કર્મ ભોગવવા માટે ચારમાંની કોઇપણ એક કુદરતી ઘટનાનો આશ્રય લેવો જ પડે છે. એટલે કે-આત્માને તેમાં ગયા વિના ચાલી શકતું જ નથી. માટે એ કુદરતી ઘટનાને ગતિ કહેવામાં આવે છે. એ ચારમાંની બાકીની ત્રણને બદલે અમુક એકજ ગતિમાં લઇ જવાને માટે અમુક એકજ ચોક્કસ કર્મ હોય છે. તે કર્મથી તે જ ગતિમાં જવું પડે છે, તેથી જીવને તે તે ગતિમાં લઈ જનારા કર્મ છે. ગતિ ચાર છે. તે પ્રમાણે તેમાં લઇ જનારા કર્મ પણ ચાર છે. ચાર ગતિના જે નામો છે, તેવા નામો લઈ જનારા ૪ કર્મોનાં પણ છે.

૪૯. ૧ નારક ગતિ નામકર્મ—નરક ગતિમાં લઈ જવાને જે સમર્થ કર્મ **નારક ગતિ નામકર્મ** કહેવાય છે.

નરક ગતિ એટલે નારક ગતિ નામકર્મ ભોગવવા લાયકના દ્રવ્ય: ક્ષેત્ર: કાળ: અને ભાવના કુદરતી સંજોગો જેવું ક્ષેત્ર લોકને અધોભાગે રહેલી ૭ પૃથ્વીમાં આવેલું છે. જેમાં અશુભ અને પીડાકારીજ દ્રવ્યો હોય છે. જેમાં ઓછામાં ઓછા દશ હજાર વર્ષથી ૩૩ સાગરોપમ સુધી રહેવું જ પડે છે જેમાં ઓછામાં ઓછા અસંખ્ય જીવો કાયમ રહેજ છે, જેમાં શરીરો વધુમાં વધુ ૫૦૦ ધનુષ્ય સુધીના ઊંચા હોઇ શકે છે. જેમાં કુંભીમાં ઉપપાત થવાથી જન્મ થાય છે. પારાની માફક વેરાઇને પાછું ભેગું થઈ જાય તેવા તથા ઘંડાંમાંથી

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

નીકળેલાં પક્ષિના બચ્ચાં જેવા-જોવાં ન ગમે તેવાં શરીરો હોય છે આ પ્રમાણે અનાદિ કાળથી અમુક પ્રકારની ઘટના અને પરિસ્થિતિ લોકમાં ગોઠવાયેલી જ છે. જ્યાં ચાર ગુણસ્થાનકથી વધુ ઉંચા જવાનું સંભવતું નથી. એવી કુદરતી પરિસ્થિતિને **નારકગતિ** કહેવામાં આવે છે. તેમાં લઈ જનાર કર્મ **નારકગતિ નામકર્મ** કહેવાય છે.

૫૦. ૨. તિર્યંચ ગતિ નામકર્મ–તિર્યગ્ગતિ નામકર્મ ભોગવવા લાયકના દ્રવ્ય: ક્ષેત્ર: કાળ: અને ભાવના કુદરતી સંજોગોમાં-તિર્યગ્ગતિમાં લઈ જવાને સમર્થ કર્મ **તિર્યગ્ગતિ નામકર્મ** કહેવાય છે.

તિર્યગ્ગતિ એટલે—જેમાં બનતાં સુધી આડા ચાલવાનું હોય, પ્રાય: સર્પ, સિંહ, ઘોડા, હાથી, કુતરા, વિગેરેનું ચાલવું તથા પક્ષીઓનું ઉડવું, વિગેરે વાંકા-આડા **તિર્યક્** રહીને થાય છે એટલે કે દરેકને પોતાનું માથું ચાલવાની સામી દિશામાં રાખવું પડે છે. ત્યારે નારક, દેવ અને માનવોનું માથું ઉંચે આવે છે. છાતી સામી દિશામાં આવે છે, અને બે હાથ બાજુઓની દિશાની તરફ રહે છે. ત્યારે તિર્યંચોના હાથરૂપ આગલા પગ અને પાછલા પગ પણ નીચે જમીન સાથે જોડાય છે. પ્રાય: જંગલમાં રહેવાનું હોય છે. કુદરતી સામગ્રી ઉપર જીવવાનું હોય છે. પાંચ ગુણસ્થાનકથી વધુ ઉંચા ભાવ નથી હોતા. વિગેરે અનાદિકાળથી કુદરતી પરિસ્થિતિ ગોઠવાયેલી છે. તેનું નામ તિર્યગ્ગતિ છે તેમાં આત્માને લઈ જનાર **તિર્યગ્ગતિ નામકર્મ કહેવાય છે.**

૫૧. ૩. મનુષ્ય ગતિ નામકર્મ–મનુષ્ય ગતિમાં લઈ જવાને સમર્થ કર્મ. પ્રાય: અઢીદ્વીપના ક્ષેત્રમાં જન્મવું, મરવું અને રહેવું જ પડે. સંખ્યાત સંખ્યા જ જેની કાયમ માટે હોય છે. સમાજ બાંધીને રહેવું. શહેરો, નગરો, ગામડાઓ બાંધવા, રાજ્યવ્યવસ્થા ચલાવવી, ધર્મવ્યવસ્થા ચલાવવી, ઠેઠ ૧૪ મા ગુણસ્થાનક સુધીના ભાવો

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પ્રગટ કરી શકાય. ગુરુ-શિષ્ય સંબંધ કરી શકાય. વિગેરે પ્રકારની કુદરતી પરિસ્થિતિનું નામ મનુષ્યગતિ કહેવાય છે. તેમાં આત્માને લઈ જનાર **મનુષ્યગતિ નામકર્મ**.

પર. ૪, દેવગતિ નામ કર્મ–દેવગતિમાં લઈ જવાને સમર્થ કર્મ.

દેવગતિ એટલે ? દિવ્ય શરીર હોવું, દિવ્ય કાન્તિ હોવી, અમુક આવાસોમાં અને વિમાનોમાં રહેવું, સાત હાથથી વધારે ઉંચું શરીર ન હોવું, અમુક જ પ્રમાણમાં વૈક્રિય પરમાણુઓનું શરીર હોવું, અમુક પ્રકારનું ઉચ્ચ સુખ ભોગવવાની સામગ્રીઓ હોવી વિગેરે કુદરતી પરિસ્થિતિનું નામ દેવગતિ છે. તેમાં લઈ જનાર કર્મનું નામ **દેવગતિ નામકર્મ** છે.

સૂચના–ગતિઓ અને ગતિ નામકર્મોનો ભેદ બરોબર સમજવો.

જૈન સાઈટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

૨. જાતિ નામકર્મ

ગતિ–પામવા છતાં તેના પેટા વિભાગોમાંના ક્યા વિભાગમાં ઉત્પન્ન થવું ? તે નક્કી આપનાર કર્મ **જાતિ નામકર્મ** છે, પેટા વિભાગનું નામ જાતિઓ છે અને તેમાં ઉત્પન્ન કરાવનાર કર્મનું નામ પણ જાતિ નામકર્મ છે. પેટા વિભાગોમાંના દરેક પેટા વિભાગમાં પણ અમુક સરખા આકારના અનેક બીજા જીવો હોય છે. તેમજ તે આખા સમુદાયને ઓળખવા માટે એક એક અલગ અલગ નામ પણ હોય છે, માટે એ સરખો આકાર અને સરખા આકારવાળા તે તમામ જે એકજ શબ્દથી બોલાવી શકાય, તે સર્વનો સમુદાય એક જાતિ કહેવાય છે. એવી અસંખ્ય જાતિઓનો સમાવેશ મુખ્ય પાંચ જાતિઓમાં કરવામાં આવેલો છે. એટલે તે મુખ્ય પાંચ જાતિઓમાં આત્માને લઈ જનાર કર્મ પાંચ પ્રકારના જાતિ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

નામકર્મ કહેવાય છે. તેથી જાતિઓના પેટા ભેદો અનેક હોય છે. અને તે પેટાભેદમાં લઈ જનાર પેટા જાતિ કર્મો પણ અનેક હોય છે. પરંતુ સર્વનો પાંચ જાતિ નામકર્મમાંજ સમાવેશ કરવામાં આવેલો હોય છે.

જાતિ પાંચ ગણાય છે. **એકેન્દ્રિય જાતિ, દ્વીન્દ્રિયજાતિ, ત્રીન્દ્રિય જાતિ, ચતુરિન્દ્રિય જાતિ, પંચેન્દ્રિય જાતિ,** તેમાં જીવને લઈ જનાર કર્મના નામ પણ પાંચ છે. **એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ; બેઈન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ, ત્રીન્દ્રિય જાતિનામકર્મ. ચતુરિન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ, પંચેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ.** આ ઉપરથી એટલું સ્પષ્ટ સમજવું કે–જાતિ નામકર્મ જીવને સ્પર્શન વિગેરે ઇન્દ્રિયો અપાવતું નથી. કેમકે-દ્રવ્યેન્દ્રિય તો શરીર નામકર્મ, અંગોપાંગ નામકર્મ, નિર્માણ નામકર્મ, ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ નામકર્મ, વિગેરે નામકર્મની મદદથી થાય છે. અને ભાવેન્દ્રિયો-મતિજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમ રૂપ હોય છે.

માત્ર, જીવોના પેટા વિભાગોમાં **સરખા આકારપણું** અને સરખા આકારવાળા દરેકને બોલાવવાના **સામાન્ય શબ્દથી બોલવાનું** થાય છે, તે જાતિ નામકર્મને લીધે થાય છે, જાતિઓ અનેક છે. તે દરેકનો ઇન્દ્રિયોની મુખ્યતાથી એક સરખો આકાર ધ્યાનમાં લઇને તેઓનો સંગ્રહ સમજાવવામાં આવ્યો છે.

એક જીવને તિર્યંચગતિ નામકર્મ તિર્યંચગતિમાં લઈ જાય. પરંતુ ત્યાં ગયા પછી પણ તેણે ઘોડા થવું ? કે હાથી થવું ? કે સિંહ થવું ? કે ઉંટ થવું ? લીંબડો થવું ? કે પીપળો થવું ? કે માટી થવું ? કે મીઠું થવું ? કે પત્થર થવું ? તે ચોક્કસ થઈ શકતું નથી. તે ચોક્કસ કરી આપવાનું કામ જાતિનામ કર્મનું છે. હાથી પંચેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મનો ઉદય થાય, તે જ હાથી થઈ શકે. તેમાં પણ–હાથીની જાતિની પેટા જાતિઓ હોય છે. અને તેના પેટા કર્મો

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પણ હોય છે. તેજ પ્રમાણે મનુષ્યગતિ નામકર્મ મનુષ્યગતિમાં લાવે, પરંતુ તેમાં લાવીને ક્યાં ઉત્પન્ન કરે ? એ પ્રશ્નનો નિકાલ જાતિ નામકર્મ કરે છે. હબસી થવું ! કે ગોરા થવું ? ચીના થવું ? કે આર્ય થવું ? કે બ્રાહ્મણ થવું ? કે ક્ષત્રિય થવું ? વિગેરે નક્કી કરનાર પંચેન્દ્રિય જાતિની, પેટા જાતિ, મનુષ્ય જાતિ, તેની પેટા જાતિ બ્રાહ્મણ જાતિ, તેની પેટા જાતિ ઔદિચ્ય જાતિ, તેની પેટા જાતિ, સહસ્ર જાતિ વિગેરે કર્મ હોય છે, એટલે તેનું પંચેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ એવું વિચિત્ર હોય છે, કે તે જીવને મનુષ્યમાં લાવીને ઔદિચ્ય સહસ્ર બ્રાહ્મણમાં જ ઉત્પન્ન થવા દે, બીજે ઉત્પન્ન ન જ થવા દે. જો આ જાતિ નામકર્મ ન હોત, તો ગતિરૂપ અમુક કુદરતી પરિસ્થિતિમાં આવેલો જીવ અમુક ચોક્કસ કયે ઠેકાણે ઉત્પન્ન થાય એ મુશ્કેલી રહેત. ચૈતન્યશક્તિની ઓછી-વધતી ખીલવટનું કાંઈ ધોરણ રહેત નહીં. કેમકે-કોઈ બ્રાહ્મણ થઈ જાત, કોઈ ચંડાળ પણ થઈ જાત, કોઈ હબસી થાય તો કોઈ ગોરા થઈ જાય એમ વગર નિયમે ગમે તે થઈ જાત. અથવા, એવા પ્રકારો જગત્‌માં છે, તે જાતિ નામકર્મને સાબિત કરે છે તે માટે કોણે ? ચોક્કસ કયે સ્થળે જન્મ લેવો ? તે નક્કી કરવાનું કામ આ જાતિ નામકર્મનું છે. **શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રમાં** મુખ્ય જાતિઓની પેટા જાતિઓની પ્રાપ્તિ પણ આ જાતિ નામકર્મને લીધેજ હોવાનું સ્પષ્ટ જણાવે છે. આગળ ચાલીને કહી શકીએ તો વ્યક્તિનું અમુક નામ પણ જાતિ નામકર્મના વિશેષ પ્રકારને લીધે સંભવિત જણાય છે.

૫૩ ૧. એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ—એકેન્દ્રિય અને તેની કોઈપણ એક ચોક્કસ જાતિમાં જીવને ઉત્પન્ન થવાનું નક્કી કરી આપી, એકેન્દ્રિય અને તેની કોઈપણ પેટા જાતિના નામથી જીવને વ્યવહાર માટે પ્રસિદ્ધ કરનાર કર્મ.

૫૪. ૨. બેઇન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ—બેઇંદ્રિયોની કોઈ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પણ એક ચોકકસ પેટા જાતિમાં ઉત્પન્ન થવાનું નકકી કરી આપી બેઇંદ્રિય અને તેની કોઈપણ પેટા જાતિના નામથી જીવને વ્યવહાર માટે પ્રસિદ્ધ કરનાર કર્મ.

૫૫. ૩. ત્રીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ—ત્રીન્દ્રિય અને તેની કોઇપણ એક ચોકકસ પેટા જાતિમાં જીવને ઉત્પન્ન થવાનું નકકી કરી આપી ત્રીન્દ્રિય અને તેની કોઈપણ પેટા જાતિના નામથી જીવને વ્યવહાર માટે પ્રસિદ્ધ કરનાર કર્મ.

૫૬. ૪. ચતુરિન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ—ચતુરિન્દ્રિય અને તેની કોઈપણ એક ચોકકસ પેટા જાતિમાં જીવને ઉત્પન્ન થવાનું નકકી કરી આપી ચતુરિન્દ્રિય અને તેની કોઇપણ પેટા જાતિના નામથી જીવને વ્યવહાર માટે પ્રસિદ્ધ કરનાર કર્મ.

૫૭. ૫. પંચેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ—પાંચ ઇંદ્રિયોવાળા જીવો અને તેની કોઈપણ એક ચોકકસ પેટા જાતિમાં જીવને ઉત્પન્ન થવાનું નક્કી કરી આપી પંચેન્દ્રિય અને તેની પેટા જાતિના નામથી વ્યવહાર માટે જીવને પ્રસિદ્ધ કરનાર કર્મ.

પાંચ શરીર નામકર્મ.

૫૮. ૧. ઔદારિક શરીર નામકર્મ—૧૬ વર્ગણાઓ પ્રથમ જણાવેલ છે. તેમાંની અન્ય કોઇપણ વર્ગણા ગ્રહણ ન કરી શકતાં જીવ આ કર્મને લીધે ફક્ત **ઔદારિક શરીરને ગ્રહણ યોગ્ય** નામની બીજી વર્ગણાજ ગ્રહણ કરી શકે છે.

પાંચ શરીર માટેના નિયમિત નામકર્મ ન હોય તો આત્માએ આગળ જણાવેલી ૧૬ માંથી કઇ વર્ગણા પોતાનું કયું શરીર બાંધવા માટે લેવી ? તે ચોકકસ ન રહેત. તે નક્કી કરી આપવાનું કામ તે શરીર નામકર્મોનું જણાય છે.

જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્
www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ઔદારિક શરીરની સામાન્ય અવગાહના દરેક શરીર કરતાં મોટી છે એ જ શરીરથી મોક્ષમાં જવાય છે. તીર્થંકર ગણધરાદિક પણ એ જ શરીર ધારણ કરતા હોય છે. તેથી તે શરીર દરેકને પૂજ્ય બને છે. માટે એ શરીરને **ઉદાર** શબ્દથી બોલાવ્યું છે. તેથી, અથવા **ઉદાર** એટલે બીજી દરેક વર્ગણાઓ કરતાં તેની વર્ગણા સ્થૂલ સ્કંધોની બનેલી છે, તેથી તેવી **ઉદાર** મોટી સ્થૂલ વર્ગણાનું શરીર બનેલું હોવાથી તેનું નામ **ઔદારિક** શરીર રાખવામાં આવેલું છે.

ઔદારિક શરીર : અને ઔદારિક શરીર નામકર્મ : એ બેનો ભેદ ઘણી વખત પ્રાથમિક અભ્યાસીઓ ભૂલી જાય છે, તેથી સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે છે કે આપણને જે શરીર છે, તે ઔદારિક શરીર કહેવાય છે. કેમકે–તે ઔદારિક વર્ગણાનું બનેલું છે. પરંતુ એ શરીર બનાવવા માટે જોઈતી ઔદારિક વર્ગણા-ઔદારિક શરીર નામકર્મના ઉદયથી આત્માને મળે છે. માટે ઔદારિક નામકર્મ એ કર્મની પ્રકૃતિ છે કર્મની પ્રકૃતિ કાર્મણ વર્ગણાની હોય છે. **૧. ઔદારિક શરીર**, **૨. ઔદારિક વર્ગણા**, **૩. ઔદારિક શરીર નામકર્મ.** એ ત્રણેયનો ભેદ બરાબર સમજવો.

દરેક ગ્રાહ્ય વર્ગણા અનંત હોય છે. તેમાંથી કયા જીવે કઇ ? અને કેટલી લેવી ? તે લેવાનું માપ, પેટા પ્રકાર, તે, તે તે જીવને લગતું તે તે વિશિષ્ટ શરીર નામકર્મજ નક્કી કરી આપે છે. એ પ્રમાણે દરેક કર્મો અને તેથી મળેલી વસ્તુના સંબંધમાં સમજી લેવું. અંગોપાંગ, આહાર-શરીર અને ઇંદ્રિય, પર્યાપ્તિ, નિર્માણ, બંધન, સંઘાતન, સંસ્થાન, સંહનન, વર્ણાદિ, સ્થિર, શુભ નામકર્મ, અગુરુ-લઘુ વિગેરે પુદ્ગલવિપાકી નામકર્મની પ્રકૃતિઓ શરીર નામકર્મની, વિશેષતાસૂચક અને તેની સાથે સંબંધ ધરાવનારી છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૫૯. ૨, વૈક્રિય શરીર નામકર્મ...વૈક્રિય શરીર બનાવવા માટે ચોથી વૈક્રિય શરીરને ગ્રાહ્ય વર્ગણા જીવને અપાવનાર કર્મ. નારકો અને દેવોને જન્મથી તેમજ ઉત્તર વૈક્રિય વખતે અને વાયુ-કાય, તિર્યંચો અને મનુષ્યોમાં વૈક્રિય લબ્ધિવાળાને વૈક્રિય શરીર હોય છે. વૈક્રિય શરીર નાનું થઈને મોટું થાય છે. મોટું થઈને નાનું થાય છે, એકમાંથી અનેક થાય છે. અનેકમાંથી એક થાય છે. વિગેરે પ્રકારની વિવિધ ક્રિયાઓ કરે છે. માટે વૈક્રિય કહેવાય છે.

૬૦. ૩. આહારક શરીર નામકર્મ–એજ પ્રમાણે આહા-રક શરીર બનાવતી વખતે આહારક શરીર બનાવવાને યોગ્ય–**છઠ્ઠી વર્ગણામાંથી** તે જીવનું જેવા પ્રકારનું આહારક શરીર નામકર્મ હોય, તેવા પ્રકારની અને તેટલી આહારક શરીર બનાવવા માટે આહારક વર્ગણા અપાવનાર કર્મ આહારક શરીર નામકર્મ કહેવાય છે.

આ શરીર ચૌદપૂર્વધર ભગવંતો તીર્થંકર પરમાત્માની ઋદ્ધિ જોવા કે પ્રશ્નોના ખુલાસા પૂછવા માટે બનાવે છે અને મોકલે છે. અને તે અંતર્મુહૂર્તમાં વેરાઈ જાય છે. જે ચૌદ પૂર્વધર ભગવંતના આત્મામાંથી આહારક લબ્ધિ પ્રગટ થઈ હોય, અને આહારક શરીર નામકર્મ પૂર્વે બાંધેલું હોય, તેઓ આહારક શરીર બનાવી શકે છે. આ શરીર વૈક્રિય કરતાં વધારે દિવ્ય હોય છે. તેની ઉંચાઈ માત્ર=મુઠ્ઠી વાળેલા હાથ જેટલી જ હોય છે.

૬૧. ૪. તૈજસ શરીર નામકર્મ–આપણા શરીરમાં શરી-રના તત્ત્વોને પોષક એક જાતની ખરી ગરમી છે, તે સ્વરૂપમાં તૈજસ શરીર છે, તેથી ખોરાક પચે છે, એટલું જ નહીં, પરંતુ સપ્ત ધાતુઓ પાકે છે. પિત્ત ઘણે ભાગે આ શરીર સાથે વધુ સંબંધ ધરાવે છે. કેટલીક વખત શરીરમાં તાવ વિગેરેની ખોટી ગરમી હોય છે, તે રોગથી ઉત્પન્ન થયેલી હોય છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

એ ખરી ગરમી—એજ તૈજસ શરીર. એ તૈજસ શરીરપણે આહાર વર્ગણાનું બનેલું હોય છે. તૈજસ શરીરને માટે આહાર વર્ગણા સોળ વર્ગણાઓમાં આ વર્ગણા આઠમી છે. તે આઠમી વર્ગણા અપાવનાર **તૈજસ શરીર નામકર્મ** કહેવાય છે.

કેટલાક તપસ્વી મહાત્માઓને શાપ આપી બીજાને બાળી નાંખવાની તેજોલેશ્યા હોય છે. તે જેના ઉપર મૂકે, તે બળી જાય છે. પરંતુ, એ શક્તિ = તૈજસ લબ્ધિ જેમને પ્રગટ થઈ હોય છે, તેને જ હોય છે. એ તેજોલેશ્યા પણ તૈજસ શરીરનું એક સ્વરૂપ છે, એટલે કે તે પણ વર્ગણાની જ બને છે, તેમાં યે આ તૈજસ નામકર્મ કારણભૂત છે. **શીતલેશ્યા** પણ આ **તૈજસલબ્ધિનો** એક પ્રકાર છે.

દરેક પ્રાણીની જઠરાગ્નિ જુદી જુદી જાતની હોય છે. એ ઉપરથી તૈજસ શરીર પણ જુદા જુદા અનેક પ્રકારનાં હોય છે. એટલે જે જીવને જે જાતનું તૈજસ શરીર નામકર્મ હોય, તે પ્રમાણે અમુક પ્રકારની જ તૈજસ વર્ગણા—અમુક માપમાં તેને મળે છે, અને અમુક પ્રકારની જ તેની જઠરાગ્નિની ગોઠવણ થાય છે.

૬૨. ૫. કાર્મણ શરીર નામકર્મ—આપણો આત્મા અનંત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, અક્ષય સ્થિતિ, અનંતવીર્ય, અરૂપના વિગેરે અનંત ગુણોથી ભરપૂર છતાં આજે જુદી જ જાતના સ્વરૂપમાં દેખાય છે. હાલના તે જુદા જુદા સ્વરૂપો અને શુદ્ધ આત્માની વચ્ચે એક એવી વસ્તુ છે, કે આત્માની તમામ શક્તિઓને પોતાના મૂળ સ્વરૂપ કરતાં જુદા જ સ્વરૂપમાં બહાર લાવે છે. એ વસ્તુ **કર્મ** છે. આત્માની પુણ્ય—પાપ—રૂપ સર્વ સાંસારિક અવસ્થાઓનું મૂળ—બીજ **કર્મ** છે.

કર્મને લીધે જ શરીર, મન, બોલવું, ઇંદ્રિયો, માલમિલ્કત, સગાંવહાલાં, સુખ, દુઃખ, રોગ, શોક, આનંદ, પ્રમોદ, રાગદ્વેષ,

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

જીવવું, મરવું, જન્મવું, વિગેરે છે. કર્મો ન હોય તો તેમાંનું કાંઈ પણ ન હોય.

આત્મા સાથે કર્મો ગુંથાઈ ગયેલા છે. તેજ કાર્મણ શરીર છે, અને તે ૧૬મી કાર્મણ શરીરપણે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય વર્ગણાનું બનેલું છે.

એ કર્મોના જુથમય કાર્મણ શરીર બનાવવાને જોઈતી કાર્મણ વર્ગણા જીવને **કાર્મણ શરીર નામકર્મના ઉદયથી** મળે છે. જો કાર્મણ શરીર નામકર્મ જીવ સાથે ન હોય, તો કાર્મણ શરીરપણે ગ્રાહ્ય એક પણ વર્ગણાને તે લઈ શકે નહીં, તેનું કાર્મણ શરીર બાંધી શકે નહીં. અને જીવમાં એક પણ કર્મ હોય જ નહીં. તેથી સંસાર પણ ન હોય. પરંતુ નવા નવા કર્મો જીવ બાંધે છે, તે વખતે પ્રથમનું કાર્મણ શરીર નામકર્મ ઉદયમાં આવેલું હોય છે, તોજ તે નવાં કર્મો દર સમયે બાંધી શકે છે. અને તે નવાં નવાં કાર્મણ વર્ગણાનાં પુદ્ગળો જુના સાથે ભળતાં જાય છે. એટલે કે કાર્મણ શરીર રૂપે બનતાં જાય છે.

અહીં સમજવાનું એટલું વિશેષ છે કે-જેમ બીજા શરીરો બાંધવાની વર્ગણાઓ જો કે જુદી જુદી હોય છે, પરંતુ તેને ઉત્પન્ન કરનારા કર્મો કાર્મણ વર્ગણાના બનેલા હોય છે. તે પ્રમાણે અહીં નથી. કેમકે-અહીં તો કાર્મણ શરીર કાર્મણ વર્ગણાનું હોય છે. અને કાર્મણ શરીર નામકર્મ પણ કાર્મણ વર્ગણાનું બનેલું હોય છે. પ્રથમ કાર્મણ શરીર નામકર્મ, પછી પછીના કાર્મણ શરીરની બનાવટમાં કારણભૂત બનતા જાય છે.

આ છેલ્લાં બન્ને ય શરીર પરંપરાથી આત્મા સાથે અનાદિ કાળનો સંબંધ ધરાવે છે. જ્યાં સુધી આત્મા મોક્ષમાં ન જાય, ત્યાં સુધી કાયમ રહે છે ત્યાં સુધીમાં એવો એક પણ સમય નથી હોતો

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

કે–જેમાં **તૈજસ** અને **કાર્મણ** શરીર ન હોય. મરણ બાદ પણ સાથે જ રહે છે. એટલે મરણ બાદ અને જન્મતાં પહેલાં પણ જીવ કર્મ તો બાંધતો જ હોય છે તેમજ નવા ભવમાં ઉત્પન્ન થતાંની સાથે જ આહારને યોગ્ય સ્કંધો મેળવવામાં **કાર્મણ** અને તેનું પરિણમન કરવામાં **તૈજસ શરીર** મદદરૂપ થઈ શકે છે. જો તે પ્રમાણે ન હોય, તો **પ્રથમ** સમયે **આવેલા આહારનું** પચન–પરિણમન ન થાય. કાર્મણ શરીર નામકર્મ પણ જીવવાર અલગ અલગ હોય છે, અલગ અલગ જાતનું હોય છે. અને જે જીવનું જેવું કાર્મણ શરીર નામકર્મ હોય, તે પ્રમાણે જ તેટલા માપની તેવી જાતની કાર્મણ વર્ગણા તેને મળે છે. તે પ્રમાણે જુદા જુદા જઠરાગ્નિ અને શરીરની ગરમીના કારણ તૈજસ નામકર્મ વિષે પણ સમજવું.

અંગોપાંગ નામકર્મ—શરીરના મુખ્ય અંગોને અંગો કહેવામાં આવે છે. જેમકે–બે હાથ, બે પગ, માથું, પેટ, પીઠ અને છાતી.

તે અંગના અવયવો **ઉપાંગો** કહેવાય છે. આંગળાં, નાક, કાન વિગેરે.

અને તેના પણ અવયવો રૂપ **અંગોપાંગો** કહેવાય છે. આંગળાંના વેઢા, રેખાઓ વિગેરે.

ઉપલક્ષણથી શરીરના નાના મોટા તમામ વિભાગરૂપ અવયવોનો આ **અંગોપાંગ** શબ્દમાં સમાવેશ થાય છે. અંગોપાંગો પ્રથમના ત્રણ શરીરને હોય છે. પાછળના બે શરીર શરીરમાં વ્યાપ્ત હોય છે, અને આત્મા સાથે મિશ્ર હોય છે. એટલે તેના અંગોપાંગ હોઈ શકે નહીં. અંગ ઉપાંગ અને **અંગોપાંગ** : એ ત્રણેયનો સમાવેશ **અંગોપાંગ** શબ્દમાં થાય છે.

૬૩. ૧. ઔદારિક અંગોપાંગ નામકર્મ—ઔદારિક શરીરમાં અંગોપાંગો ઉત્પન્ન કરી આપનાર કર્મ.

जैन साईट JAINSITE जैनम् जयति शासनम्

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૬૪. ૨. વૈક્રિય અંગોપાંગ નામકર્મ—વૈક્રિય શરીરમાં અંગોપાંગ ઉત્પન્ન કરી આપનાર કર્મ.

૬૫. ૩. આહારક અંગોપાંગ નામકર્મ—આહારક શરીરમાં અંગોપાંગ ઉત્પન્ન કરી આપનાર કર્મ.

બન્ધન નામકર્મ—શરીરપણે બનેલા પુદ્‌ગલોમાં નવા પુદ્‌ગલો આવીને ભળે છે, તે જુના: અને નવા: એ બન્નેયનું પરસ્પર મિશ્રણ કરી આપનાર કર્મનું નામ **બન્ધન** નામકર્મ કહેવાય છે: બન્ધન નામકર્મ ન હોત, તો પોતાની જાતના કે બીજી જાતના શરીરના પુદ્‌ગલોનો પરસ્પર મિશ્રણ થઈ સંબંધ ન થઈ શકત. અને પુદ્‌ગલો વાયુથી ઉડી જાત, ને વેરાઈ જાત.

દાખલા તરીકે—તૈજસ અને કાર્મણ એ બન્નેય શરીર પણ પરસ્પર ગુંથાયેલા છે. તે બન્નેય મળીને પણ નવા ઔદારિકાદિક સાથે મિશ્ર થાય છે. ઔદારિકાદિક પોતે પણ પોતાના જુના અને નવા સાથે મિશ્ર થાય છે. એમ થવાથી જ એક સાથે રહેલા કોઈ પણ ત્રણ શરીરોમાં એકાકારપણું જણાય છે. એટલે શરીરના પુદ્‌ગલોના **બંધનો** પંદર પ્રકારના થાય છે. તેથી બંધન નામકર્મો પણ પંદર પ્રકારના થાય છે.

૬૬. ૧. ઔદારિક ઔદારિક બન્ધન નામકર્મ—ઔદારિક શરીરપણે ગોઠવાયેલા જુના ઔદારિક વર્ગણાના સ્કંધો સાથે નવા ઔદારિક વર્ગણાના સ્કંધોનું મિશ્રણ કરાવી આપનાર કર્મ. એજ પ્રમાણે—

૬૭. ૨. વૈક્રિય વૈક્રિય બન્ધન નામકર્મ—પ્રથમના વૈક્રિય શરીર સાથે પછી આવેલા વૈક્રિય સ્કન્ધોનું મિશ્રણ કરાવનાર કર્મ.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૬૮. ૩. આહારક આહારક બન્ધન નામકર્મ—પ્રથમના આહારક શરીર સાથે પછી આવેલા આહારક સ્કંધોનું મિશ્રણ કરાવનાર કર્મ.

૬૯. ૪. ઔદારિક તૈજસ બન્ધન નામકર્મ—પહેલાં આવેલા ઔદારિક સ્કંધોને પછી આવેલા તૈજસ સ્કંધો સાથે મિશ્રણ કરાવનાર કર્મ.

૭૦. ૫. વૈક્રિય તૈજસ બન્ધન નામકર્મ—
પહેલાં આવેલા વૈક્રિય સ્કંધોનું „ „

૭૧. ૬. આહારક તૈજસ બન્ધન નામકર્મ—
પહેલાં આવેલા આહારક સ્કંધોનું „ „

૭૨. ૭. ઔદારિક કાર્મણ બન્ધન નામકર્મ—પહેલાં આવેલ ઔદારિક અને પછી આવેલા કાર્મણ સ્કંધોનું મિશ્રણ કરાવનાર કર્મ.

૭૩. ૮. વૈક્રિય કાર્મણ બન્ધન નામકર્મ—
પહેલા આવેલા વૈક્રિય „

૭૪. ૯. આહારક કાર્મણ બન્ધન નામકર્મ—
પહેલાં આવેલા આહારક „ „ „ „

૭૫. ૧૦. ઔદારિક તૈજસ કાર્મણ બન્ધન નામકર્મ—પછી આવેલા ઔદારિક સ્કંધો સાથે પ્રથમના તૈજસ કાર્મણ શરીર સાથે મિશ્રણ કરાવનાર કર્મ.

૭૬. ૧૧. વૈક્રિય તૈજસ કાર્મણ બન્ધન નામકર્મ—પ્રથમના તૈજસ કાર્મણ શરીર સાથે પછી આવેલા વૈક્રિય સ્કંધો સાથે મિશ્રણ કરાવનાર કર્મ.

૭૭. ૧૨. આહારક તૈજસ કાર્મણ બન્ધન નામકર્મ—પ્રથમના તૈજસ કાર્મણ શરીર સાથે પછી આવેલ આહારક શરીર સાથે મિશ્રણ કરાવનાર કર્મ.

जैन साईट JAINSITE .com जयतु शासनम्

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૭૮. ૧૩. તૈજસ તૈજસ બન્ધન નામકર્મ—પ્રથમના તૈજસ સાથે પછીથી આવેલા તૈજસ સ્કંધોનું મિશ્રણ કરાવનાર કર્મ.

૭૯. ૧૪. કાર્મણ કાર્મણ બન્ધન નામકર્મ—પ્રથમના કાર્મણ સાથે પછી આવેલા કાર્મણ સ્કંધોનું મિશ્રણ કરાવનાર કર્મ.

૮૦. ૧૫. તૈજસ કાર્મણ બન્ધન નામકર્મ–તૈજસ અને કાર્મણ વર્ગણાનું પરસ્પર મિશ્રણ કરાવનાર કર્મ.

આ ઉપરથી એમ સમજાય છે, કે–દરેક શરીર પોતાની જાતના શરીરપણે પરિણમેલી વર્ગણા સાથે એકમેક થાય છે, તેજ પ્રમાણે તૈજસ સાથે પણ એકમેક થાય છે. તેજ પ્રમાણે કાર્મણ સાથે પણ એકમેક થાય છે. તૈજસ અને કાર્મણ પરસ્પર પણ એકમેક થાય છે. તે બેયના મિશ્રણની સાથે પણ પ્રથમનાં ત્રણ શરીરો એકમેક થાય છે.

દાખલા તરીકે-ભવાન્તરમાંથી આવેલા જીવ સાથે તૈજસ કાર્મણનું મિશ્રણ તો થયેલું જ હોય છે. ઔદારિક, વૈક્રિય અથવા કોઈવાર આહારક, એ ત્રણમાંનું કોઈપણ નવું શરીર જીવ બાંધે ત્યારે તેનું તૈજસ-કાર્મણની સાથે મિશ્રણ કરવું પડે છે.

પછી સમયે સમયે જેમ જેમ ઔદારિકાદિક વર્ગણા–એટલે ઔદારિક વર્ગણા, તૈજસ વર્ગણા, અને કાર્મણ વર્ગણા, આવ્યે જાય, તેમ તેમ સ્વજાતિ સાથે, તૈજસ સાથે, કાર્મણ સાથે, તૈજસ કાર્મણ સાથે, તૈજસનું તૈજસ સાથે, કાર્મણનું કાર્મણ સાથે, અને તૈજસ કાર્મણનુ પરસ્પર, એમ સાત મિશ્રણ થાય છે. શરીરમાં એકાકાર કરનાર બંધન નામકર્મ ન હોય, તો એક શરીરમાં નવી જૂની વર્ગણાઓનું મિશ્રણ થઈને એકાકારપણું પ્રગટ ન થાય. એજ પ્રમાણે વૈક્રિય કે આહારક વખતે સાત પ્રકારનાં મિશ્રણો સમજવા.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તથા, દરેક જીવને સ્વતંત્ર રીતે જુદી જુદી જાતનું મિશ્રણ કરાવનાર જુદી જુદી જાતનાં બન્ધન નામકર્મ સ્વીકારવાની જરૂર પડે છે.

સંઘાતન નામકર્મ—

ઔદારિકાદિક શરીરમાં ઉપયોગી થાય તેવી વર્ગણાઓ અનંત અનંત પરમાણુઓના સમૂહરૂપ હોય છે. એ વર્ગણાઓ છુટા છુટા પરમાણુઓની બનેલી હોય છે. છુટા છુટા પરમાણુઓના જ્યારે જથ્થારૂપ સ્કંધો થાય, ત્યારે વર્ગણા બને છે. એવી રીતે એક એક પરમાણુઓ છુટા છુટા અને સ્વતંત્ર હોવાથી તેના જથ્થા શી રીતે થઈ શકે? જવાબમાં પરમાણુઓમાં **સંઘાત પામવાનો**—જથ્થારૂપે થવાનો ગુણ હોય છે. એ ગુણને લીધે પરમાણુઓ જથ્થારૂપ થાય, ત્યારે જ વર્ગણા બની શકે છે. વર્ગણા બન્યા પછીજ તેમાંની અમુક વર્ગણાઓ તે તે શરીર બનાવવામાં ઉપયોગી થઈ શકે છે.

એટલે વર્ગણારૂપે પરમાણુઓના જથ્થા ન થાય, તો છુટા પરમાણુઓના શરીર વિગેરે રચી શકાય નહીં. માટે પરમાણુઓનો જ સંઘાત થવા માટે પરમાણુઓમાં રહેલો સંઘાત ગુણ પ્રકટ થવો જોઈએ. એ સંઘાત ગુણ જો કે સ્વાભાવિક રીતેજ પરમાણુઓમાં હોય છે, પરંતુ કયા જીવને અમુક શરીર બાંધતી વખતે, તેના માટેની વર્ગણાઓમાં રહેલા પરમાણુઓ પરસ્પર કેવા પ્રકારે સંઘાત પામી શકે? અથવા કેવી રીતે સંઘાત પામેલી વર્ગણાઓ અમુક જીવને મળી શકે? તે નક્કી કરનારું કર્મ **સંઘાતન** નામ કર્મ છે.

જે જીવનું સંઘાતન નામકર્મ જેવું હોય, તે પ્રમાણે તે મળેલી શરીરની વર્ગણામાંના પરમાણુઓની સંખ્યા એકત્ર થયેલી, અને તે પ્રમાણે પરમાણુઓ પરસ્પર ચોંટેલા—સંઘાતિત થયેલા હોય છે. એટલે કે—પોતાના **સંઘાતન નામકર્મના** પ્રમાણમાં જ **સંઘાતિત** થયેલી વર્ગણાઓ જીવ ગ્રહણ કરી શકે છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સારાંશ કે—તે જીવને શરીર રચવા માટે મળતી વર્ગણાઓ જે પરમાણુઓની બનેલી હોય છે, તેમાંના પરમાણુઓમાં રહેલા સંઘાત પર્યાય પ્રગટ થવાનું-તે જીવને ઉદ્દેશીને ચોક્કસ માપ-કરી આપવાનું કામ તે તે જીવના **સંઘાતન નામકર્મનું છે.**

૮૧. ૧.–ઔદારિક સંઘાતન નામકર્મ—ઔદારિક શરીર માટે ગ્રાહ્ય વર્ગણાઓના પરમાણુઓનો **સંઘાત ભાવ** પ્રગટ કરાવનાર કર્મ.

૮૨. ૨.– વૈક્રિય સંઘાતન નામકર્મ—વૈક્રિય શરીર માટે ગ્રાહ્ય વર્ગણાઓમાંના પરમાણુઓનો સંઘાત ભાવ પ્રગટ કરાવનાર કર્મ.

૮૩. ૩.— આહારક સંઘાતન નામકર્મ—આહારક શરીર માટે ગ્રાહ્ય વર્ગણાઓમાં પરમાણુઓનો સંઘાત ભાવ પ્રગટ કરાવનાર કર્મ.

JAINSITE.com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

૮૪. ૪. તૈજસ સંઘાતન નામકર્મ—તૈજસ શરીર માટે ગ્રાહ્ય વર્ગણાઓમાં પરમાણુઓનો સંઘાત ભાવ પ્રગટ કરાવનાર કર્મ.

૮૫. ૫. કાર્મણ સંઘાતન નામકર્મ—કાર્મણ શરીર માટે ગ્રાહ્ય વર્ગણાઓમાં પરમાણુઓનો સંઘાત ભાવ પ્રગટ કરાવનાર કર્મ.

તે તે શરીર માટે ગ્રહણ કરેલી વર્ગણાઓમાં રહેલા પરમાણુઓનો પરસ્પર પીંડીભાવ **સંઘાતન નામકર્મ** કરે છે. અને તે તે-શરીરપણે પરિણામ પામેલી વર્ગણાઓને જુદા જુદા શરીરની નવી જુની વર્ગણાઓ સાથે મિશ્રણ કરવાનું કામ **બંધન નામકર્મ** કરે છે. શરીરપણે પરિણમાવવાનું કામ શરીરપર્યાપ્તિનું છે, પરંતુ, વર્ગણા મળવાથી શરીર બંધાવા સુધીનું કામ **શરીર નામકર્મોનું છે.**

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સંહનન નામકર્મ—શરીરમાંના હાડની મજબુતાઈ નક્કી કરવાનું કામ આ કર્મનું છે.

૮૬. ૧. વજ્રઋષભનારાચ સંહનન નામકર્મ—વાંદરીને જેમ તેનું બચ્ચું ચોંટી રહે, તેવી રીતે બે હાડકાં પરસ્પર ચોંટી રહે, તેને **મર્કટબંધ** કહેવામાં આવે છે. તેનું બીજું નામ **નારાચબંધ** કહેવાય છે. એ રીતે ચોંટેલા હાડકા ઉપર પાટારૂપ ત્રીજુ હાડકું વીંટાયેલું હોય, તેને **ઋષભ** કહેવામાં આવે છે.

તે **પાટો** અને **નારાચબંધરૂપ** પરસ્પર જોડાયેલા બે હાડકામાં સોંસરું ઉતરી જાય તેવું **વજ્ર** એટલે ખીલારૂપ ચોથું હાડકું પરોવાયેલું હોય, આવી જાતની મજબુતી જે શરીરમાંના હાડકાની હોય, તેનું નામ **વજ્રઋષભનારાચ સંહનન** કહેવાય છે.

જીવને તેવું સંહનન અપાવનાર કર્મ—**વજ્રઋષભનારાચ સંહનન નામકર્મ** કહેવાય છે.

જૈન સાઇટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

૮૭. ૨. ઋષભનારાચ સંહનન નામકર્મ—તેની રચના ઉપર પ્રમાણે હોવા છતાં વચ્ચે **વજ્ર—ખીલો** ન હોય, એવી મજબુતીવાળો હાડકાનો બાંધો **ઋષભનારાચ સંહનન** કહેવાય છે. તેવો બાંધો અપાવનાર કર્મ **ઋષભનારાચ સંહનન નામકર્મ** કહેવાય છે.

૮૮. ૩. નારાચ સંહનન નામકર્મ—માત્ર બન્નેય તરફ મર્કટબંધ જ હોય, **વજ્ર** અને **પાટો** ન હોય, તેવી મજબુતાઈવાળો હાડકાનો બાંધો **નારાચ સંહનન** કહેવાય છે. તેવું સંહનન અપાવનાર કર્મ **નારાચ સંહનન નામકર્મ** કહેવાય છે.

૮૯. ૪. અર્ધનારાચ સંહનન નામકર્મ—એક તરફ મર્કટબંધ અને બીજી તરફ ખીલીરૂપ હાડકાથી ટકાવેલ હોય,

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તેવી મજબુતાઈવાળો હાડકાંનો બાંધો **અર્ધનારાચ સંહનન** કહેવાય છે. તેવું સંહનન અપાવનાર કર્મ **અર્ધનારાચ સંહનન નામકર્મ** કહેવાય છે.

૯૦. ૫. કિલિકા સંહનન નામકર્મ—બન્નેય હાડકાંઓને માત્ર ખીલીથી અટકાવી રાખેલા હોય, તેવી મજબુતીવાળો બાંધો કિલિકા સંહનન કહેવાય છે. તેવું સંહનન જીવને અપાવનાર **કર્મ કિલિકા સંહનન નામકર્મ** કહેવાય છે.

૯૧. ૬. સેવાર્ત સંહનન નામકર્મ—માત્ર હાડકાના છેડા પરસ્પર જોડાયેલા હોય, પરંતુ તેની મજબુતી માટે કશી ખીલીની, પાટાની કે મર્કટબંધની ગોઠવણ ન હોય, **તેવો** હાડકાંવાળો બાંધો, તે **સેવાર્ત સંહનન** ગણાય છે. તેવો બાંધો અપાવનાર કર્મ **સેવાર્ત સંહનન નામકર્મ** કહેવાય છે.

આ સંહનનો સ્થાવર જીવો, દેવતાઓ અને નારકોને હોતાં નથી, કેમકે–તેઓને હાડકાં હોતાં નથી. માત્ર ત્રસ તિર્યંચો અને મનુષ્યોને હોય છે.

સુતાર લોકો મકાનના બાંધકામમાં લાકડાના જુદા જુદા સાંધા કરે છે. તે સાંધાઓમાં કેટલીક જાતના સાંધાના નામ **ગોમુખી, નારાચ, ઋષભનારાચ, વજ્રઋષભનારાચ** એવાં પણ નામો હોય છે. શરીર પર્યાપ્તિથી હાડકાં બને, પરંતુ તેની મજબુતાઈ ઠરાવવાનું કામ આ કર્મનું છે.

સંસ્થાન નામકર્મ—

આ કર્મ શરીરની સારી કે ખરાબ આકૃતિ ઉત્પન્ન કરે છે.

૯૨. ૧. સમચતુરસ્ર સંસ્થાન નામકર્મ—**સમ**=સરખી **ચતુર**=ચાર, **અસ્ર**-ખુણા **સંસ્થાન**=આકૃતિ, ચાર ખુણા જેમાં સરખા હોય. તેવી આકૃતિ તે **સમચતુરસ્ર સંસ્થાન.**

જૈન साईट JAINSITE .com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

એવો આકાર અપાવનાર કર્મ, **સમચતુરસ્ર સંસ્થાન નામકર્મ.**

પદ્માસને બેઠેલા પુરુષનો ૧. જમણો ઢીંચણ અને ડાબો ખભો. ૨. ડાબો ઢીંચણ અને જમણો ખભો. ૩ હથેળી અને લલાટ તથા ૪. બે ઢીંચણ એ ચાર વચ્ચેનું અંતર સરખું હોય, તે **સમચતુરસ્ર સંસ્થાન** કહેવાય છે. આવી આકૃતિ પોતાના ૧૦૮ **આંગળની** ઉંચાઈ અને બાર આંગળની શીખા ધરાવતા પુરુષને હોઈ શકે છે. એટલે તેના દરેક અવયવો સમ પ્રમાણ હોય છે. રેખાઓ વિગેરે શુભ હોય છે. **સામુદ્રિક શાસ્ત્ર** જોવાથી વિસ્તારાર્થ સમજી શકાશે.

૯૩. ૨. ન્યગ્રોધપરિમંડળ સંસ્થાન નામકર્મ—વડનું ઝાડ જેમ ઉપર ઘટાદાર દેખાય છે. તે પ્રમાણે જે શરીરની આકૃતિ નાભિના ઉપરના ભાગમાં **સામુદ્રિક શાસ્ત્રમાં** કહેલ દરેક સુલક્ષણ-યુક્ત હોય છે. પરંતુ નીચેના ભાગમાં ખામી હોય છે. તેનું નામ **ન્યગ્રોધ પરિમંડળ સંસ્થાન** કહેવાય છે, એવી આકૃતિ અપાવ-નાર કર્મ—**ન્યગ્રોધ પરિમંડળ નામકર્મ. ન્યગ્રોધ=વડ.**

૯૪. ૩. સાદિ અથવા સાચી સંસ્થાન નામકર્મ—શરીરમાં નાભિથી માંડીને નીચેનો ભાગ સામુદ્રિક શાસ્ત્રોક્ત લક્ષણો-વાળો હોય, અને ઉપરનો ભાગ લક્ષણોથી યુક્ત ન હોય, તે **સાદિ સંસ્થાન** અથવા **સાચી** એટલી શાલ્મલીનું ઝાડ, તેનાં થડ સારાં હોય છે, પરંતુ ઉપર ડાળાં, પાંખડાં, પાંદડાં વિગેરેની એવી સુંદર ઘટા નથી હોતી. તેથી તેના જેવી શરીરની આકૃતિ હોવાથી સાચી સંસ્થાન એવું નામ પણ કહેવાય છે. તેવી આકૃતિ અપાવનાર કર્મ **સાદિ** અથવા **સાચી સંસ્થાન નામકર્મ.**

૯૫. ૪. કુબ્જ સંસ્થાન નામકર્મ—માથું, ડોક, હાથ,

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પગ વિગેરે બરાબર સામુદ્રિક શાસ્ત્રમાં કહેલ લક્ષણો પ્રમાણે હોય છે. અને છાતી, પેટ, વિગેરે લક્ષણ પ્રમાણે ન હોય, તે શરીરની આકૃતિનું નામ **કુબ્જ સંસ્થાન** કહેવાય છે. તેવું સંસ્થાન અપાવનાર કર્મ. **કુબ્જ સંસ્થાન નામકર્મ.**

૯૬. ૫. વામન સંસ્થાન નામકર્મ—ડોક, માથું, હાથ, પગ વિગેરે લક્ષણ રહિત હોય, અને છાતી, પેટ વિગેરે લક્ષણ સહિત હોય. એટલે કે કુબ્જ કરતાં વિપરીત હોય, **તે વામન** સંસ્થાન. અને તેવું સંસ્થાન અપાવનાર કર્મ—**વામન સંસ્થાન નામકર્મ.**

૯૭. ૬. હુંડક સંસ્થાન નામકર્મ—શરીરનાં દરેક અંગો અને અવયવો શાસ્ત્રોક્ત લક્ષણ વગરના હોય, તેવું શરીર હુંડક આકૃતિવાળું કહેવાય છે. તેવી આકૃતિ ઉત્પન્ન કરનાર હુંડક **સંસ્થાન નામકર્મ.**

નિર્માણ નામકર્મ અંગોપાંગોના સ્થાન નક્કી કરી આપે છે. **અંગોપાંગ નામકર્મ** અંગોપાંગ ઉત્પન્ન કરે. **શરીર પર્યાપ્તિ** શરીરને લાયકની તૈયારી કરી આપે છે. **ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ નામકર્મ** અંગોપાંગોમાંથી ઇંદ્રિયોને લાયકની તૈયારી કરી આપે છે. **સંઘયણ નામકર્મ** મજબુતી, અને **સંસ્થાન નામ** શરીર અને તેના અવયવોની સમપ્રમાણ કે વિષમ પ્રમાણની આકૃતિ બનાવવામાં કારણભૂત થાય છે.

વર્ણ: ગંધ: રસ: સ્પર્શ: નામકર્મ—શરીરના રંગો નક્કી કરનાર વર્ણ નામકર્મ છે. શરીરના ગંધો નક્કી કરનાર ગંધ નામકર્મ છે. શરીરના સ્વાદ નક્કી કરનાર રસ નામકર્મ છે. અને શરીરના સ્પર્શ નક્કી કરનાર સ્પર્શ નામકર્મ છે.

રંગ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શ અસંખ્ય પ્રકારના છે. પરંતુ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તે સર્વનું એકીકરણ કરીને જૈન શાસ્ત્રકારોએ કર્મગ્રંથ વિગેરેની શાસ્ત્રીય પરિભાષામાં પાંચ રંગ, બે ગંધ, પાંચ રસ અને આઠ સ્પર્શ નક્કી કર્યા છે. તેમાં સર્વનો સમાવેશ થાય છે.

વર્ણ પાંચ—લાલ, પીળો, કાળો, લીલો, ધોળો [રક્ત, પીત, કૃષ્ણ, નીલ, શ્વેત]

ગંધ બે—સુગંધ, દુર્ગંધ [સુરભિ, દુરભિ]

રસ પાંચ—ગળ્યો, ખારો, તુરો, કડવો, તીખો [મધુર, લવણ, કષાય, તિક્ત–કડવો, કટુ–તીખો]

સ્પર્શ આઠ–સુંવાળો – ખડબચડો, ઠંડો–ઉનો, હલકો–ભારે, ચીકણો–લુખો, [મૃદુ–કર્કશ, શીત–ઉષ્ણ, લઘુ–ગુરૂ, સ્નિગ્ધ–રૂક્ષ]

કેટલાક જીવોનાં શરીર લાલ હોય છે, મોર. કેટલાકનાં કાળાં હોય છે, કાગડો કેટલાકનાં પીળાં હોય છે, હળદર. કેટલાકનાં લીલાં હોય છે, પોપટ. કેટલાકના રંગ ધોળા હોય છે, બગલા.

ડુંગળી, લસણ, વિગેરે કેટલાક જીવોનાં શરીર દુર્ગંધવાળાં હોય છે. ગુલાબ વિગેરે જીવોનાં શરીર સુંગધી હોય છે.

મરચાં તીખાં હોય છે. શેરડી ગળી હોય છે. કરીયાતું કડવું હોય છે. હીમજ તુરી હોય છે. મીઠું ખારૂં હોય છે.

પાણીનું શરીર ઠંડુ હોય છે. અગ્નિનું શરીર ઉનું હોય છે. રૂનું શરીર હલકું હોય છે. લોઢાનું શરીર ભારે હોય છે. મગનું શરીર લુખું હોય છે. એરંડીનું શરીર સ્નિગ્ધ હોય છે. ટેટી, ફણુસ, સીતાફળનું શરીર ખડબચડું હોય છે. તરબુચનું સુંવાળું હોય છે. આવા સંખ્યાબંધ દાખલા ગણાવી શકાય છે.

એક જીવના શરીરમાં એક કરતાં વધારે રંગ, રસ, ગંધ,

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સ્પર્શ, હોય છે જુદા જુદા ભાગમાં અને અવયવોમાં પણ જુદા જુદા હોય છે. કેટલાકમાં બધાયે હોય છે. પરંતુ મુખ્યતાની અપેક્ષાએ અમુક જીવમાં અમુક રંગ, એમ કહેવાય **છે.** દાખલા તરીકે –ભમરો કાળો કહેવાય છે. પણ તેનું મોઢું પીળું હોય છે. તેના શરીરમાં લોહી વિગેરે લાલ પણ હોય છે. પોપટ લીલો પણ તેની ચાંચ લાલ, કાંઠલો કાળો હોય છે.

માણસના શરીરમાં લોહી–લાલ, પીત્ત–પીળું, ચરબી ધોળી, વાળ કાળા, નસો લીલી, એજ પ્રમાણે પીત્ત કડવું, કફ ખારો કે મીઠો હોય છે. તીર્થંકર ભગવંતો, પદ્મિની સ્ત્રી વિગેરેનાં શરીરો સુગંધી હોય છે. ત્યારે મચ્છીમાર વિગેરેનાં દુર્ગંધથી ભરેલાં હોય છે. કસ્તુરીયા મૃગ સુગંધી હોય છે. ભૂંડ દુર્ગંધી હોય છે. વિગેરે.

जैन साईट JAINSITE .com जैनम् जयति शासनम्

૯૮. ૧–૧ રક્ત વર્ણ નામકર્મ—શરીર લાલ રંગનું કરનાર કર્મ.

૯૯. ૧–૨ નીલ વર્ણ નામકર્મ— ,, લીલા ,, ,, ,,

૧૦૦. ૧–૩ પીત વર્ણ નામકર્મ— ,, પીળા ,, ,, ,,

૧૦૧. ૧–૪ કૃષ્ણ વર્ણ નામકર્મ— ,, કાળા ,, ,, ,,

૧૦૨. ૧–૫ શ્વેત વર્ણ નામકર્મ— ,, ધોળા ,, ,, ,,

૧૦૩. ૨–૧ સુરભિ ગંધ નામકર્મ— ,, સુગંધી ,, ,,

૧૦૪. ૨–૨ દુરભિગંધ નામકર્મ— ,, દુર્ગંધી ,, ,,

૧૦૫. ૩–૧ મધુર રસ નામકર્મ—શરીર ગળ્યું કરનાર કર્મ.

૧૦૬. ૩–૨ તિક્ત રસ નામકર્મ—શરીર કડવું કરનાર કર્મ,

૧૦૭. ૩–૩ કટુ રસ નામકર્મ—શરીર તીખું કરનાર કર્મ.

૧૦૮. ૩–૪ કષાય રસ નામકર્મ—શરીર તુરું કરનાર કર્મ.

૧૦૯. ૩–૫ લવણ રસ નામકર્મ—શરીર ખારું કરનાર કર્મ.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૧૧૦. ૪-૧ મૃદુ સ્પર્શ નામકર્મ—શરીર સુંવાળું કરનાર કર્મ

૧૧૧. ૪-૨ કર્કશ સ્પર્શ નામકર્મ—શરીર ખડબચડું કરનાર કર્મ.

૧૧૨. ૪-૩ શીત સ્પર્શ નામકર્મ—શરીર ઠંડુ કરનાર કર્મ.

૧૧૩. ૪-૪ ઉષ્ણ સ્પર્શ નામકર્મ—શરીર ઉનું કરનાર કર્મ.

૧૧૪. ૪-૫ લઘુ સ્પર્શ નામકર્મ—શરીર હળવું કરનાર કર્મ.

૧૧૫. ૪-૬ ગુરુ સ્પર્શ નામકર્મ—શરીર ભારે કરનાર કર્મ.

૧૧૬, ૪-૭ સ્નિગ્ધસ્પર્શ નામકર્મ—શરીર ચીકણું કરનાર કર્મ.

૧૧૭. ૪-૮ રુક્ષ સ્પર્શ નામકર્મ—શરીર લુખું કરનાર કર્મ.

વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, તે ગુણો પુદ્ગલોમાં હોય જ છે. પુદ્ગલનું શરીર બંધાય એટલે તેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ હોવાનાજ. તો પછી તે ઉત્પન્ન કરનાર કર્મોની શી જરૂર છે? તેના જવાબમાં કહેવાનું કે-તે તે જીવના તે તે શરીરના પ્રતિનિયત વર્ણાદિ વર્ણાદિક નામકર્મ વિના સંભવિત નથી. માટે તે તે કર્મોની જરૂર રહે જ છે. કાં તો દરેકના વર્ણાદિક સરખા જ થાય. કાં તો ન જ થાય. માટે વિચિત્રતા દેખાય છે, તે કર્મો વિના સંભવે નહીં.

આનુપૂર્વી નામકર્મ—આનુપૂર્વી એટલે એક પછી એક અનુક્રમે રહેલા આકાશ પ્રદેશોની શ્રેણીઓ, તે આનુપૂર્વી મરણ પછી બીજે ઠેકાણે જન્મ લેવા જતાં આત્માને આકાશ પ્રદેશની શ્રેણી અનુસારે ચાલવું પડે છે તે રીતે જતાં જ્યાંથી વળાંક વળવાનો હોય, તે સ્થળેથી બીજી શ્રેણી ઉપર ચડવાને આ કર્મ જીવને મદદ કરે છે. જ્યાંથી મરે ત્યાંથી જીવ સીધી લીટીમાંજ ચાલે છે. વળાંક વળ્યા પછી પણ સીધી લીટીમાંજ ચાલે છે. વધુમાં વધુ ત્રણ વળાંક જીવને વળવાના હોય છે. એટલે મરણ પછી ઉત્પન્ન થતાં વધુમાં વધુ ચારથી પાંચ સમય લાગે છે. (આ વાત શિક્ષકે બરાબર સમજાવવી)

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

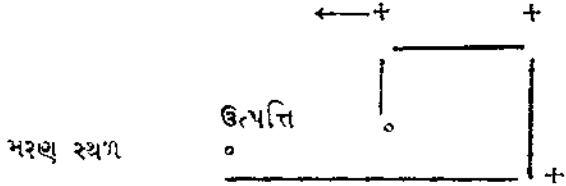

ચોકડી કરેલ સ્થળે **આનુપૂર્વી નામકર્મ**નો ઉદય થાય છે.

૧૧૮. ૧. નારક આનુપૂર્વી નામકર્મ—આકાશ પ્રદેશની શ્રેણી ઉપર થઈને નરક ગતિ તરફ ચાલતાં વળાંક વળવાનો હોય ત્યાં ત્યાં જીવને અટકવા ન દેતાં નારક તરફ વાળી દઈ નરક ગતિમાં પહોંચાડનાર કર્મ-**નારક આનુપૂર્વી નામકર્મ**.

૧૧૯. ૨. દેવ આનુપૂર્વી નામકર્મ—દેવગતિ તરફ જતાં વળાંક વળવાના સ્થળે મદદ કરીને જીવને દેવગતિમાં લઈ જનાર કર્મ.

૧૨૦. ૩. મનુષ્ય આનુપૂર્વી નામકર્મ—મનુષ્યગતિ તરફ જતાં વળાંક વળવાના સ્થળે મદદ કરીને મનુષ્યગતિમાં લઈ જનાર કર્મ.

૧૨૧. ૪. તિર્યંચ આનુપૂર્વી નામકર્મ—તિર્યંચગતિ તરફ જતાં વળાંક વળવાના સ્થળે મદદ કરી જીવને તિર્યંચગતિમાં લઈ જનાર કર્મ.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગતિ નામકર્મ "તે તે પરિસ્થિતિમાં જીવને જવું જ પડશે" એમ નક્કી કરી આપે છે. પરંતુ જતી વખતે આકાશ પ્રદેશની શ્રેણી વિના તે જીવથી ગતિ કરી શકાય નહીં. આવો કુદરતી નિયમ છે. ઉત્પત્તિ સ્થળ સીધું ન હોય, તો શ્રેણી ઉપર ચાલતાં ચાલતાં જુદા જુદા કાટખૂણા કરવા પડે તેમ હોય, ત્યારે જ્યાં જ્યાં કાટખૂણા કરવા પડે તેમ હોય, ત્યાં ત્યાં જીવને અટકવું પડે, પરંતુ ત્યાં અટકવા ન દેતાં આ આનુપૂર્વી નામકર્મ ઉદયમાં આવી, તે તે ગતિ તરફ જીવને આકાશપ્રદેશોની શ્રેણી ઉપર ચલાવ્યે જાય છે. અને ઉત્પત્તિસ્થળે પહોંચાડે છે. કાટખૂણા—વળાંક જીવ ન વળે તો ઇષ્ટસ્થાને પહોંચી શકે નહીં એટલે આ વળાંક વળવાની જરૂરીયાત ઊભી થાય ત્યાં જીવને વળાવનાર આ કર્મ છે. આ કર્મ ન હોય, તો વળાંક વળવાને ઠેકાણે અટકી જાય અથવા બીજે સ્થાને ચાલ્યો જાય, જ્યાં ઉત્પન્ન થવું જોઈએ ત્યાં જઈ ન શકે. પરંતુ શ્રેણી ઉપર ચાલવાનું તો જીવને દ્રવ્યધર્મે—સ્વભાવે—કુદરતી રીતે જ હોય છે.

JAINSITE .com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

વિહાયોગતિ—નામકર્મ.

ત્રસ જીવોને ચાલવાની શક્તિ મળે છે. પરંતુ ચાલવા ચાલવામાંયે ફરક હોય છે. ઊંટ અને બળદના ચાલવામાં ફરક છે, હંસ અને કાગડાની ચાલમાં ફરક છે. કીડી અને તીડની ચાલમાં ફરક છે. વાંદરા અને કૂતરાની ચાલમાં ફરક છે, આવા અસંખ્ય ફરકોને શુભ અને અશુભ એટલે કે સારા અને ખરાબ એ બે વિભાગમાં દરેક ચાલવાની રીતનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. **વિહાયસ્** એટલે આકાશ. તેમાં ગતિ, **'વિહાયોગતિ'**

૧૨૨. ૧. શુભ વિહાયોગતિ નામકર્મ—બીજાને પ્રિય લાગે તેવી ચાલવાની સુલક્ષણ રીત પ્રમાણે ચાલવાની રીત અપાવનાર કર્મ.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૧૨૩. ૨. અશુભ વિહાયોગતિ નામકર્મ—બીજાને ન ગમે તેવી ખરાબ વિચિત્ર રીતે ચાલવાની રીત અપાવનાર કર્મ.

અપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ

૧૨૪. ૧. અગુરુલઘુ નામકર્મ—જીવનું શરીર-ગુરુ પણ નહીં, લઘુ પણ નહીં. તેમજ લઘુ ગુરૂ પણ નહીં. એવું **અગુરુલઘુ** પરિણામે પરિણમેલું હોય છે. તેવા પરિણામવાળું જીવનું શરીર બનાવનાર **અગુરુલઘુ નામકર્મ** છે. શરીર પુદ્‌ગલ પરમાણુનું બને છે. તે પુદ્‌ગલ પરમાણુના સંઘાત, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, સંસ્થાન વિગેરે અનંત પરિણામો હોય છે. તે દરેક પરિણામોમાં ઘણી વિચિત્રતાઓ હોય છે. એ વિચિત્રતાઓમાં અનંત ગુણ હાનિ, અસંખ્યાત ગુણ હાનિ, સંખ્યાત ગુણ હાનિ, અનંત ભાગ હાનિ, અસંખ્યાત ભાગ હાનિ, સંખ્યાત ભાગ હાનિ, અનંતગુણ વૃદ્ધિ, અસંખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિ, સંખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિ, અનંત ભાગ વૃદ્ધિ, અસંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિ, સંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિ, પ્રમાણે ૭ સ્થાન હાનિના અને ૭ સ્થાન વૃદ્ધિના હોય છે.

એ રીતે ૭ સ્થાન હાનિ અને ૭ સ્થાન વૃદ્ધિના ધોરણે શરીરમાં પણ એ પરિણામ થવો જ જોઈએ. તેનું નામ **અગુરુલઘુ પર્યાય** પરિણામ કહેવાય છે. કયા જીવના શરીરમાં કઈ જાતના અગુરુલઘુ પર્યાયનો કઈ જાતનો પરિણામ થાય? તે જીવવાર નક્કી કરી આપવાનું કામ આ **અગુરુલઘુ નામકર્મનું** છે.

૧૨૫ ૨. ઉપઘાત નામકર્મ—પડજીભી, રસોળી, લંબિકા, ચોર દાંત વિગેરે પોતાના જ અવયવો વડે દુઃખી થવું, અથવા બંધાવું, પકડાવું, પડી મરવું, વિગેરે પોતાની ભૂલથી પોતાને હરકત થાય, મરણ થાય, ઉપઘાત થાય, તે **ઉપઘાત**. ઉપઘાત કરાવનાર કર્મ **ઉપઘાત નામકર્મ**.

૧૨૬. ૩. પરાઘાત નામકર્મ—કેટલાક તેજસ્વી માણસો જોતાંની સાથે જ જોનાર ઉપર છાપ પાડી દે છે. અથવા બોલવાની

જૈન સાઈટ JAINSITE .com

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

છટાથી મોટામાં મોટી સભામાં પણ સભાસદોને દબાવી દે છે, અને આકર્ષી લે છે. બુદ્ધિશાળી સભાપતિનેય આંજી નાંખે છે, તે શક્તિ **પરાઘાત** શક્તિ કહેવાય છે. તેવી શક્તિ ઉત્પન્ન કરનાર કર્મ **પરાઘાત નામકર્મ**.

૧૨૭. ૪. ઉચ્છ્વાસ નામકર્મ—શ્વાસોચ્છ્વાસ વર્ગણાનાં પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી શ્વાસોચ્છ્વાસપણે પરિણમાવી શ્વાસોચ્છ્વાસ લેવાને લાયક બનાવવાનું કામ તો શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ નામકર્મ કરે છે. જેમ ભાષા બોલવાને માટે ભાષા વર્ગણાને ભાષા પણે પરિણમાવવી વગેરે કામ કરે છે, તે પ્રમાણે. પરંતુ ભાષા જ્યારે બોલવી હોય, ત્યારે બોલાય છે. કાયમ ધોરણે આપણે નિયમિત રીતે ભાષા બોલતા નથી.

ત્યારે શ્વાસોચ્છ્વાસ તો નિયમિત ચાલ્યા કરે છે. તે નિયમિત શ્વાસોચ્છ્વાસ ચલાવવાની શક્તિ-લબ્ધિ **શ્વાસોચ્છ્વાસ નામકર્મ** ઉત્પન્ન કરે છે. આ કર્મ ન હોત, તો-જીવ ભાષાની માફક શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ નામકર્મના ઉદયથી શ્વાસોચ્છ્વાસ લઈ મૂકી શકત. પરંતુ અમુક વખતમાં અમુક સંખ્યામાં શ્વાસોચ્છ્-વાસ કાયમ ચાલવા જોઈએ. એ નિયમન રહેત જ નહીં.

૧૨૮. ૫. આતપ નામકર્મ—સૂર્યનું વિમાન દેદીપ્યમાન સ્ફટિકમય પૃથ્વીકાયનું છે. તેમાં પૃથ્વીકાય જીવો છે. પરંતુ તેને આપણે સ્પર્શ કરીએ, તો તે ઠંડુ હોય પરંતુ દૂર આતપ-ગરમી ઉત્પન્ન કરી શકે છે. જેથી તે જાતની ગરમીનું નામ **આતપ** છે. એવો આતાપ જીવના શરીરમાં ઉત્પન્ન કરનાર કર્મ **આતપ નામ-કર્મ** છે.

આ કર્મ ફક્ત સૂર્યના વિમાનના પૃથ્વીકાય જીવોને જ હોય છે. જગતમાં બીજા કોઈ જીવને હોતું નથી. અગ્નિ ઉનો લાગે છે,

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

અને તેનો તાપ પણ લાગે છે. છતાં તેને આતપ નામકર્મનો ઉદય નથી હોતો. કેમકે–અગ્નિ જાતે ઠંડો હોઈને દૂર દૂર તાપ ફેલાવે, એમ નથી હોતું. ત્યારે અગ્નિને (દાહક) ઉષ્ણુ સ્પર્શ નામકર્મ અને વિચિત્ર પ્રકારનો આકરો પ્રકાશ કરતા રક્ત વર્ણ નામકર્મનો ઉદય હોય છે. તેથી તેનો ઉષ્ણુ પ્રકાશ ફેલાય છે.

૧૨૯. ૬. ઉદ્યોત નામકર્મ—ચંદ્ર, તારા વિગેરેના વિમાનો, ખજુઆ, પતંગીયા, રત્ન, હીરા, ઔષધિઓ વગેરેના શરીર ચમકતા હોય છે. પરંતુ તેથી ગરમી લાગતી નથી. ઉલ્ટા એ પ્રકાશ ઠંડા હોય છે. તેનું નામ ઉદ્યોત કહેવાય છે. એવો ઉદ્યોત શરીરમાં ઉત્પન્ન કરનાર કર્મ **ઉદ્યોત નામકર્મ.**

લબ્ધિવંત મુનિ મહાત્માઓના વૈક્રિય શરીરમાં, દેવોના ઉત્તર વૈક્રિય શરીરમાં, તથા ઉપર ગણાવેલા ચંદ્રાદિકના વિમાન વિગેરેમાં ઉદ્યોત નામકર્મનો ઉદય હોય છે.

જૈન સાઈટ JAINSITE .com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

૧૩૦. ૭. નિર્માણ નામકર્મ—અંગોપાંગ નામકર્માદિક કર્મોએ ઉત્પન્ન કરેલા શરીરના અંગોપાંગો કયા જીવને? શરીરમાં કયે ઠેકાણે ગોઠવાવા જોઈએ? તે કામ નિર્માણ નામકર્મના ઉદયથી થાય છે. જો નિર્માણ નામકર્મ જીવ–વાર જુદું જુદું ન હોય, તો અંગોપાંગો તે તે જીવને જે ઠેકાણે હોવા જોઈએ, તે ઠેકાણે ગોઠવાય જ નહીં. હાથ પીઠમાં અને નાક પગમાં કેમ ન ચોંટી જાય?

૧૩૧. ૮, જિન નામકર્મ—આઠ મહા પ્રાતિહાર્ય વિગેરે મહાશોભા જે કર્મના ઉદયથી જીવને પ્રાપ્ત થાય, કે જે શોભા તે જીવની ત્રિભુવનપૂજ્યતા જણાવી શકે છે, તે ત્રિભુવનપૂજ્યતાના ઉત્પાદક કર્મનું નામ જિનનામકર્મ કહેવાય છે. તેનો વિપાક કેવળ-જ્ઞાની પણ તીર્થંકર પરમાત્માઓને જ હોય છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

અપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ પૂરી થઈ.

હવે-૨૦ સપ્રતિપક્ષ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓ; તેમાં :...

૧૦ ત્રસદશકઃ ૧૦ સ્થાવરદશકઃ

૧૩૨. ૧. ત્રસ નામકર્મ—લોકમાં સર્વત્ર ગતિ કરવાની આત્માની શક્તિને મર્યાદિત બનાવી અમુક અમુક જીવને અમુક હદ સુધી પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ચાલવાની શક્તિ જે કર્મને લીધે મળે છે, તે કર્મનું નામ ત્રસ નામકર્મ છે. જેથી કરીને ટાઢ, તડકાને લીધે જીવો બીજે સ્થાને પોતાની મેળે જઈ શકે છે.

૧૩૩. ૨. સ્થાવર નામકર્મ—જીવોને સ્થિર રાખવાનું કામ આ કર્મ કરે છે.

આત્મામાં ઊર્ધ્વગતિશક્તિ છે. તેને રૂંધીને ત્રસ નામકર્મ અમુક રીતે જ ચાલવાની શક્તિ જો કે આપે છે, ત્યારે સ્થાવર નામકર્મથી તે શક્તિ પણ રુંધાય છે. ત્રસ નામકર્મનો ઉદય ન હોય, તેને જ સ્થાવર નામકર્મનું કાર્ય ગણીએ, તો આત્મા ઊર્ધ્વ-ગતિ કરી જાય. પરંતુ સંસારમાં રહે નહીં. ત્રસ નામકર્મ ન હોય એટલા ઉપરથી જીવો સ્થિર ન રહી શકે. માટે સ્થિર રાખનારા સ્થાવર નામકર્મની જરૂર પડે છે. ટાઢ-તડકાથી હેરાન થવા છતાં બીજે જવા ન દે, અને સ્થિર રાખે, તે **સ્થાવર નામકર્મ.**

૧૩૪. ૩. બાદર નામકર્મ—આત્માને સ્થૂલ સ્વરૂપમાં મૂક-નાર આ કર્મ છે. આત્મા અરૂપી હોવા છતાં જીવો રૂપી ગણાય છે, તે આ કર્મને લીધે જણાય છે. એક કે ઘણા ભેગા થાય તો પણ દેખાઈ શકે તેવા જીવો થાય છે. બાદર પરિણામી પુદ્‌ગલો મારફત જીવોને બાદર બનાવનાર આ કર્મ છે.

૧૩૫. ૪. સૂક્ષ્મ નામકર્મ—આ કર્મ આત્માનું રૂપીપણું તો ઉત્પન્ન કરે જ છે, પરંતુ તે ઘણું બારીક-સૂક્ષ્મ ઉત્પન્ન કરે

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

છે. એટલે કે ઘણા શરીરો ભેગા થાય, તો પણ કોઈ પણ રીતે આપણી આંખ વિગેરેથી જાણી શકાય જ નહીં, એવા શરીરના રૂપ વગેરે બનાવે. તે સૂક્ષ્મ નામકર્મ ગણાય છે. પરંતુ બાદર નામકર્મનો ઉદય ન હોય, તો સૂક્ષ્મ થાય, કે સૂક્ષ્મનો ઉદય ન હોય, તે સ્થૂલ–બાદર થાય, એમ સમજવાનું નથી. બેયનો ઉદય ન હોય, તે આત્મા અરૂપી રહે છે. એટલે પુદ્ગલ પરમાણુઓમાં સ્થૂલતા અને સૂક્ષ્મતા ગુણ છે. તે જુદા જુદા જીવને પોતપોતાના આ બે કર્મ પ્રમાણે જુદા જુદા પ્રકારે પ્રગટ થાય છે. અને અરૂપી આત્મા માટે સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલ તરીકેના વ્યવહાર લાયક ઉત્પન્ન કરે છે, માટે એ બે પ્રકૃતિઓ જીવવિપાકી પણ છે.

૧૩૬. ૫. **પર્યાપ્તિ નામકર્મ**—કોઈપણ પ્રાણી જીવતું હોય છે. ત્યારે તેની ૭ જીવન ક્રિયાઓ ચાલતી હોય છે. આહાર કરવો, શરીર બાંધવું, ઇંદ્રિયોની રચના કરવી, નિયમિત શ્વાસોચ્છ્વાસ લેવો, બોલવું, અને વિચારવું, આ ૭ કામ કરવાની શક્તિ આપણામાં આપણે જોઈએ છીએ. આવું કામ કરવાની શક્તિઓ જો આપણામાં ન હોય, તો આપણે જીવીએ છીએ, એમ માની શકાય જ નહીં. જીવવાનું કામ થાય જ નહીં આ ૭ શક્તિઓની મદદથી આપણે જીવવાનું કામ કરીએ છીએ. જીવવાનું (પ્રાણધારણ કરવાનું) કામ બંધ પડે કે પ્રાણી મરી જાય છે. ફરી પાછી બીજા જન્મમાં એ શક્તિઓ ચલાવવાના ૭ સાધનો મળે છે, ત્યારે જીવી શકાય છે. આ શક્તિ ચલાવવાના સાધનોનું નામ આપણા, શાસ્ત્રની પરિભાષામાં પર્યાપ્તિ કહેવામાં આવે છે.

આ ૭ શક્તિઓ આખી જીંદગી સુધી કાયમ ટકી રહે, તેને માટે ઉત્પન્ન થતી વખતે એવી ગોઠવણ થાય છે કે–અંતર્મુહૂર્તમાં નવા ઉત્પન્ન થતા જીવને એ શક્તિઓ ચલાવવાના સાધનો પ્રગટ થાય છે, અને પછી જીંદગીભર તેનું કામ ચાલુ થાય છે. એકે-

જૈન સાહિત્ય JAINSITE .com જૈનમ જયતિ શાસનમ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ન્દ્રિયોને ૪, વિકલેન્દ્રિયોને ૫, અને પંચેન્દ્રિયોને સામાન્ય રીતે ૬ શક્તિઓ હોય છે.

હવે જે જીવોને જેટલી શક્તિઓ હોય, તે માટેના શરૂઆતમાં સાધનો પૂરા કર્યા પછી જે જીવ મરણ પામે, તે પર્યાપ્ત-સ્વ જીવન-શક્તિ ચલાવવાના પૂરા સાધનોથી સંપન્ન ગણાય છે.

અને જે જીવ સ્વ-યોગ્ય જીવનશક્તિ ચલાવવાના પૂરા સાધનોથી સંપન્ન થયા વિના-અપર્યાપ્તપણે મરણ પામે, તે જીવ અપર્યાપ્ત ગણાય છે. જો કે કોઇ પણ જીવ પ્રથમથી ત્રણ પર્યાપ્તિના સાધનો પૂરા ઉત્પન્ન કર્યા વિના મરણ પામે જ નહીં.

કેટલાક જીવો—સ્વયોગ્ય જીવન શક્તિઓનાં સાધનો પૂરા મેળવ્યા વિના મરી જાય છે. તેનું કારણ તેને અપર્યાપ્ત નામકર્મનો ઉદય હોય છે. અને કેટલાક જીવો પોતાને જેટલી જીવન-શક્તિઓ હોઈ શકે તેટલીના સંપૂર્ણ સાધનો મેળવીને જ મરે છે. કેમકે-તેને પર્યાપ્ત નામકર્મનો ઉદય હોય છે. ઉત્પન્ન થતાની સાથે અંતર્મુહૂર્તમાં ૦૦૦૦૦૦ ૭ સાધનો જીવ ઉત્પન્ન કરે છે, તે ૭ પર્યાપ્તિઓ કહેવાય છે, તેની મદદથી પછી આખી જીંદગી આત્મા ૭ જીવનક્રિયાઓ ચલાવે છે, એ છએય સાધનો શરીર જે પુદ્ગલોનું બને છે, તેનાજ બને છે. પરંતુ છેલ્લી ત્રણ શ્વાસો૦ ભાષા અને મનના પુદ્ગલોને પરિણમાવે છે.

એટલે જે કર્મની મદદથી આત્મા પોતાને યોગ્ય તમામ જીવનશક્તિઓ ચલાવવાના સાધનોથી સંપન્ન થઈ શકે છે, તે કર્મનું નામ પર્યાપ્ત નામકર્મ કહેવાય છે, અને તે કર્મના ઉદયવાળો જીવ પર્યાપ્ત જીવ કહેવાય છે.

એજ પ્રમાણે જે કર્મની મદદથી સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિના સાધનો પૂરા કર્યા વિના જ જીવને મરવું પડે, કેમકે સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિ પૂરી

જૈન સાહિત્ય JAINSITE જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

કરાવનાર કર્મ છે નહીં, એટલે તે પૂરી થયા પહેલાં મરવું જ પડે, તે અપર્યાપ્ત નામકર્મ છે. અને તે જીવનું નામ અપર્યાપ્ત જીવ કહેવાય છે.

આત્માનું સ્વરૂપ સદા જીવંત અને ચૈતન્યમય છે, પરંતુ જો તેને આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિયો, શ્વાસોચ્છ્વાસ લેવાની શક્તિ વગેરે ન મળે, તો જીવતો છે કે નહીં ? તે જણાય જ નહીં.

એટલે પર્યાપ્તિ નામકર્મ તેના અનંત મહાજીવનને મર્યાદિત બનાવીને અમુક મર્યાદા પૂર્વકજ જીવન જીવવા દે છે. અપર્યાપ્તિ નામકર્મ તેના ઉપર પણ કાપ મૂકે છે. બહુજ થોડો વખત માત્ર સ્હેજ જ જીવન પ્રવૃત્તિ ચલાવી દઈ જીવવા દે છે. પછી વળી જન્માન્તરમાં બીજી નવી તૈયારી કરવી પડે છે.

અહીં અપર્યાપ્તિનો અર્થ પર્યાપ્તિનો અભાવ સમજવાનો નથી, પરંતુ પર્યાપ્તિ જીવને થોડો ઘણો જીવવા દે છે. તેમાં પણ કાપ મૂકીને અપર્યાપ્તિ બહુ અલ્પ વખત સુધી જીવવા દે છે. અહીં અ નો અર્થ અલ્પ છે,

સાધારણ રીતે આખા ત્રસદશક અને સ્થાવરદશકની તદ્દન વિપરીતતા લેવાની નથી, પરંતુ ત્રસદશકમાં જે સગવડ હોય છે, તેની અલ્પતા સ્થાવર દશકમાં હોય છે. એટલે–

ત્રસ	અત્રસ (અલ્પત્રસ=સ્થાવર)
બાદર	અબાદર (અલ્પબાદર=સૂક્ષ્મ)
પર્યાપ્તિ	અપર્યાપ્તિ (અલ્પ=ઓછી પર્યાપ્તિ)
પ્રત્યેક	અપ્રત્યેક (અલ્પ પ્રત્યેક=સાધારણ)
સ્થિર	અસ્થિર (અલ્પસ્થિર)
શુભ	અશુભ (અલ્પશુભ)
સુભગ	અસુભગ (દુર્ભગ=અલ્પસુભગ)

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સુસ્વર	અસુસ્વર (દુઃસ્વર–અલ્પ સ્વર)
આદેય	અનાદેય (અલ્પ આદેય)
યશઃ	અયશ (અલ્પયશ)

અલ્પત્રસતાને અંગે સ્થાવરો પણ કંપન અનુભવે છે, પરંતુ વ્યવહાર ભાષામાં તેને સ્થાવર કહેવામાં હરકત નથી.

તે જ પ્રમાણે અરૂપી આત્માના રૂપી સ્વરૂપનું પ્રેરક બાદર નામકર્મ છે, અને તે અસંખ્ય એકઠા મળે ત્યારે દેખી શકાય, ત્યાંથી માંડીને હજાર હજાર યોજનની બાદરતા—સ્થૂલતા ધારણ કરે છે. તેથી વધારે સ્થૂલતા આત્મા ધારણ કરી શકતો નથી. (ઉત્તર વૈક્રિય સિવાય) એટલે બાદર નામકર્મ આત્માની શક્તિને મર્યાદિત બનાવે છે. ત્યારે તદ્દન અરૂપી આત્મા ન દેખી શકે તેટલી બારીક સ્થૂલતા ધારણ કરે છે એટલે તે વ્યવહાર ભાષામાં સૂક્ષ્મ ગણાય છે

એ પ્રમાણે પર્યાપ્તિના સંબંધમાં ઉપર આવી ગયું છે. બાકીના સંબંધમાં આગળ આગળ બતાવીશું.

જૈન સાઈટ JAINSITE જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

૧૩૭. ૭. પ્રત્યેક નામકર્મ—એક જીવ પોતાને માટે, સ્વતંત્ર એક શરીર બાંધી શકે તેવી શક્તિ અપાવનાર પ્રત્યેક નામકર્મ છે.

૧૩૮. ૮. સાધારણ નામકર્મ—એક જીવ પોતાને માટે એક શરીર ન બાંધી શકે. પરંતુ અનંત વચ્ચે એક જ બાંધી શકે; તેવા સાધારણ નામ કર્મના ઉદયથી સાધારણ એટલે સૈયારું, ઘણાનું–અનંતનું એક શરીર મળે છે.

આત્મા શરીર ઉપાધિ રહિત છે, ત્યારે પ્રત્યેક નામકર્મ તેને શરીરની ઉપાધિવાળો બનાવે છે. શરીર વિના તેને રહેવા જ દેતું નથી. એકમાંથી છુટે કે બાજામાં બાંધે છે. છતાં પ્રત્યેક નામકર્મ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તેને માટે એક સ્વતંત્ર શરીરની સગવડ આપે છે. ત્યારે સાધારણ નામકર્મ અલ્પ પ્રત્યેક નામકર્મ છે, તે અનંતા વચ્ચે એકજ શરીર આપે છે. જો કે સાધારણ નામકર્મ જગતના તમામ સાધારણ જીવોને માટે એક શરીર બાંધવાની ફરજ પાડતું નથી, પરંતુ અનંતા વચ્ચે એક એક શરીર બનાવવા દે છે. એટલે તેટલી અંશતઃ પ્રત્યેકતા તે શરીરોમાં પણ હોય છે. પરંતુ વ્યવહાર ભાષામાં સમજવા માટે તેને સાધારણ કહેવું વધારે ઠીક પડે છે.

૧૩૯.–૯. સ્થિર નામકર્મ—શરીરમાં દરેક અવયવો નેતરની કે રબ્બરની માફક વળી જાય તેવા હોય, તો શરીર ટટ્ટાર રહી શકે નહીં. માટે હાડકાં દાંત વિગેરે સ્થિર રહે તેવા હોવા જોઈએ. તે જાતની સ્થિરતા ઉત્પન્ન કરનાર કર્મ સ્થિર નામકર્મ છે. આ કર્મ શરીરના અવયવોમાં સ્થિરતા લાવે છે.

૧૪૦.–૧૦ અસ્થિર નામકર્મ—તે જ પ્રમાણે જો શરીરના દરેક અવયવો સ્થિર હોય અને વળે તેવા સ્થિતિસ્થાપક ન હોય, તો પણ શરીરનું કામ ચાલી શકે જ નહીં. માટે જીભ વિગેરે શરીરના અવયવો અસ્થિર–એટલે જેમ વાળવા હોય તેમ વળે તો કામમાં આવી શકે, એ પ્રમાણે વાળ્યા વળે તેવા અવયવો શરીરમાં હોય છે, તે આ અસ્થિર નામકર્મને લીધે હોય છે.

પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં સ્થિરતાની અને અસ્થિરતાની બન્નેય શક્તિ છે, પરંતુ અમુક અવયવોમાં અમુક જીવને સ્થિરતા અને અમુક જીવને અસ્થિરતા હોય છે, તે આ બન્નેય કર્મોને લીધે હોય છે, આ બે કર્મો ન હોય, તો કાં તો આખું શરીર અક્કડ હોત, કાં તો આખું શરીર ઢીલું લોચા જેવું હોત.

આત્માની સ્થિતિસ્થાપક સ્થિતિનું આ કર્મો નિયમન કરે છે.

૧૪૧–૧૧. શુભ નામકર્મ—સામાન્ય રીતે મનુષ્યાદિકના

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શરીરનો ઉપરનો ભાગ અને સામાન્ય રીતે દરેકના શરીરનો આગળનો ભાગ શુભ ગણાય છે. કેમકે તેમાં મુખ્ય ઇંદ્રિય જીભ, કાન, નાક, આંખ અને મોઢું, હૃદય, મગજ, જ્ઞાનતંતુઓનું કેન્દ્ર બ્રહ્મરન્ધ્ર વિગેરે વધારે ઉપયોગી, આગળ પડતાં, દેખાવડાં, આકર્ષક તથા સુંઢ, હાથ, શીંગડાં વિગેરે બચાવના સાધનો તરીકે ઉપયોગમાં આવતાં, તથા પ્રાણીને શોભાવનારા અવયવો તરીકે ગણાતાં ઉત્તમાંગ (માથું) વિગેરે અવયવો એ આગળના ભાગમાં આવેલા હોય છે. એ અવયવોની એવી મનોરમ રચના શુભ નામકર્મને આભારી છે

૧૪૨–૧૨ અશુભ નામકર્મ—ત્યારે, શરીરનો નીચેનો કે તિર્યંચોને પાછળના ભાગમાં–મળાશય, મૂત્રાશય, જનનસ્થાન, ગર્ભાશય, વીર્યાશય પવિત્રાપવિત્ર ભૂમિ સાથે સંબંધ ધરાવતા પગ વિગેરે હોય છે. તે અવયવો અશુભ ગણાય છે. તે આ કર્મને લીધે હોય છે.

JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

અવયવો અંગોપાંગ નામકર્મને લીધે મળે છે, નિર્માણ નામકર્મને લીધે અંગોપાંગ પોતપોતાને યોગ્ય ઠેકાણે ગોઠવાય છે. પરંતુ અમુક અવયવો સારા છે, અમુક ખરાબ છે, એ અનુભવ પણ જગજાહેર છે. કેમકે મસ્તકનો સ્પર્શ કરીએ તો રાજી થાય છે. અને પગનો સ્પર્શ કરીએ તો નારાજ થાય છે. સારા–નઠારા અવયવો ઉત્પન્ન કરવાનું કામ આ કર્મોનું નથી, પરંતુ સારા–નરસા ગણવાનું કામ આ બંનેય કર્મોનું છે. સર્વથા પવિત્ર આત્માનું અમુક અંશમાં શુભાશુભપણું મર્યાદિત બને છે.

પ્રિય વ્યકિતના પગ વિગેરે કોઈ પણ અવયવનો સ્પર્શ થાય તો પણ રાગી માણસને ગમે છે. તે મોહની ઉત્કટતાને લીધે હોય છે. પરંતુ એ કર્મની શુભતાને લીધે હોતું નથી. આ કર્મોને લીધે મંગળમય આત્માને શુભ–અશુભ ગણાવું પડે છે.

૧૪૪-૧૩. સુસ્વર નામકર્મ–સાંભળનારને પ્રિય લાગે એવો કુદરતી રીતે જ સ્વર અવાજ કોયલ વિગેરે પ્રાણીનો હોય છે. તે આ કર્મને લીધે હોય છે.

૧૪૫-૧૪ દુઃસ્વર નામકર્મ–તેથી વિપરીત–સાંભળનારને પ્રિય ન લાગે તેવો સ્વર ગધેડા વિગેરે પ્રાણીઓનો હોય છે. તે આ દુઃસ્વર નામકર્મને લીધે હોય છે.

પ્રાણીનું શરીર પુદ્‌ગળોનું બનેલું હોય છે. અને પુદ્‌ગળમાં અવાજ, શબ્દ કરવાની શક્તિ છે, પરંતુ અમુકનો મીઠો અને અમુકનો સાંભળવો ન ગમે તેવો ખરાબ અવાજ હોય છે. એ નક્કી કરવાનું કામ આ બંનેય કર્મનું છે. જો આ બંનેય કર્મો ન હોત તો દરેકનો એક જ જાતનો અવાજ હોત, પરંતુ તેમ હોતો નથી. આ કર્મથી અશબ્દ આત્માને સારો–નરસો અવાજ કાઢનાર થવું પડે છે. ભાષાવર્ગણાનો ઉપયોગ કરતી વખતે આ કર્મ ઉદયમાં આવે છે. તે ઉદય શરીર વિષે હોય છે.

૧૪૬-૧૫. સુભગ નામકર્મ–ઉપકાર કર્યા વિના પ્રાણી દરેકને પ્રિય થઈ પડે છે, તે આ કર્મને લીધે હોય છે.

૧૪૭-૧૬. દુર્ભગ નામકર્મ–ગમે તેટલા ઉપકાર કરે, માથાના વાળથી પગ લુંછે, તો પણ તે પ્રિય લાગે જ નહીં, પરંતુ ઉલટો અપ્રિય થાય. તે આ કર્મને લીધે હોય છે.

અભવ્યોને તીર્થંકર ભગવંતો પ્રિય નથી લાગતા તેનું કારણ તીર્થંકર ભગવંતોને દુર્ભગ નામકર્મ ન સમજવું. પરંતુ અભવ્યોનું ગાઢમિથ્યાત્વ તેમના ઉપર રુચિ (સમ્યગ્દર્શન) થવા દેતું નથી.

આ કર્મ ન હોત, તો કોઈ કોઈને વ્હાલું કે અપ્રિય ગણાત નહીં. કાગડા કરતાં હંસ પ્રિય લાગે છે. ઘોડા કરતાં ગધેડો અપ્રિય

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

લાગે છે. ભેંસ કરતાં ગાય પ્રિય લાગે છે. ભૂંડ કરતાં હરણ પ્રિય લાગે છે. તેમાં આ કર્મો કારણભૂત હોય છે.

સર્વને પ્રિય આત્માને આ પ્રમાણે આ કર્મોને લીધે (વધારે) પ્રિય અને અપ્રિય (અલ્પપ્રિય) બનવું પડે છે.

૧૪૮–૧૭ આદેય નામકર્મ–કોઈ કોઈ વ્યક્તિને લોકો માન આપે છે અને તેનું ગમે તેવું વચન માન્ય કરે છે, તે આ કર્મને લીધે.

૧૪૯–૧૮. અનાદેય નામકર્મ–યુક્તિયુક્ત અને જેની હિતકારક વાત પણ લોકો માને નહીં, તથા તેના માન–સત્કાર પણ લોકો જાળવે નહીં તે અનાદેય નામકર્મને લીધે હોય છે.

આ કર્મ ન હોત તો એકનું ગમે તેવું વચન માન્ય કરાય છે. બીજાનું યોગ્ય વચન પણ માન્ય થતું નથી, અને માન મળતું નથી. આ બે ભેદ જગત્‌માં હોત જ નહીં. અથવા સર્વથા આદેય આત્મા આ કર્મને લીધે ક્ષણિક આદેય–અનાદેય બને છે.

जैन साईट JAINSITE.com जैनम् जयति शासनम्

૧૫૦–૧૯ યશઃકીર્તિ નામકર્મ–આ કર્મને લીધે થોડું પણ સારું કામ કરવામાં આવે, છતાં કરનારનો બહાર "જે જે કાર" થઈ પડે છે.

૧૫૧–૨૦ અયશઃકીર્તિ નામકર્મ–અને બીજો માણસ ગમે તેવાં સારાં કાર્યો કરે, છતાં તેને યશ મળતો નથી, ઉલટો અપજશ ફેલાય છે. શૌર્ય, તપ વિગેરેથી ઉત્પન્ન થયેલા યશનું વર્ણન થાય, તે યશઃકીર્તિ કહેવાય છે, અથવા યશ એટલે સામાન્ય પ્રસિદ્ધિ અને કીર્તિ એટલે ગુણનાં વર્ણનો થાય બીરુદાવળીઓ બોલાય, જશ ગવાય તે. અથવા એક તરફ ફેલાતી કીર્તિ અને સર્વત્ર ફેલાતો યશ. અથવા દાન–પુણ્ય કરવાથી ફેલાય તે કીર્તિ અને પરાક્રમથી ફેલાય, તે યશ.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

આ બે કર્મો ન હોત તો આ જાતની વિચિત્રતા જગતમાં હોત જ નહીં.

સદા સર્વની પ્રશંસા યોગ્ય આત્મા આ કર્મોને લીધે યશઃ-કીર્તિવાળો અને અપયશ કીર્તિવાળો ગવાય છે.

આ પ્રમાણે નામકર્મની સર્વ પ્રકૃતિઓનું વિવેચન ટુંકામાં કરવામાં આવેલ છે. આ કર્મની ઘણીજ વિવિધતા છે. દરેક પ્રકૃતિના પેટા પ્રકારો અનેક છે. પરંતુ સમજવાની સગવડ માટે અને કર્મગ્રંથના વિષયના નિરૂપણની સગવડ માટે પૂર્વના મહાન્ આચાર્યોએ આ પ્રમાણે ૧૦૩ પ્રકૃતિઓ ગણાવી છે.

આ કર્મની જીવવિપાકી અને પુદ્ગલવિપાકી તથા ક્ષેત્રવિપાકી પ્રકૃતિઓની નોંધ નીચે આપવાથી પ્રકૃતિઓની અસર વિષે ખાસ ખ્યાલ આવશે.

જીવવિપાકી—	પુદ્ગલવિપાકી—
૪. ૪ ગતિ નામકર્મ	૫. ૫ શરીર નામ૦
૯. ૫ જાતિ નામકર્મ	૮. ૩ અંગોપાંગ નામ૦
૧૧. ૨ વિહાયોગતિ નામકર્મ	૨૩. ૧૫ બંધન નામ૦
૧૨. ૧ ત્રસ નામકર્મ	૨૮. ૫ સંઘાતન ના૦
૧૩. ૧ બાદર નામકર્મ	૩૪. ૬ સંઘયણ ના૦
૧૪. ૧ પર્યાપ્તિ નામકર્મ	૪૦. ૬ સંસ્થાન ના૦
૧૫. ૧ સ્થાવર નામકર્મ	૪૫. ૫ વર્ણ ના૦
૧૬. ૧ સૂક્ષ્મ નામકર્મ	૪૭. ૨ ગંધ ના૦
૧૭. ૧ અપર્યાપ્તિ નામકર્મ	૫૨. ૫ રસ નામ૦
[અનુસંધાન પેજ ૨૨૪ ઉપર]	[અનુસંધાન પેજ ૨૨૪ ઉપર]

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૧૮. ૧ સુસ્વર નામકર્મ	૬૦. ૮ સ્પર્શનામ કર્મ
૧૯. ૧ દુઃસ્વર નામકર્મ	૬૧. ૧ પરાઘાત ના૦
૨૦. ૧ સુભગ નામકર્મ	૬૨. ૧ અગુરુલઘુ ના૦
૨૧. ૧ દુર્ભગ નામકર્મ	૬૩. ૧ ઉપઘાત ના૦
૨૨. ૧ આદેય નામકર્મ	૬૪. ૧ નિર્માણ ના૦
૨૩. ૧ અનાદેય નામકર્મ	૬૫. ૧ આતપ ના૦
૨૪. ૧ યશઃકીર્તિ નામકર્મ	૬૬. ૧ ઉદ્યોત નામ૦
૨૫. ૧ અયશઃકીર્તિ નામકર્મ	૬૭. ૧ સાધારણ ના૦
૨૬. ૧ તીર્થંકર નામકર્મ	૬૮. ૧ પ્રત્યેક ના૦
૨૭. ૧ ઉચ્છ્વાસ નામકર્મ	૬૯. ૧ સ્થિર ના૦
ક્ષેત્રવિપાકી	૭૦. ૧ અસ્થિર નામ૦
૪. ૪. આનુપૂર્વી નામકર્મ	૭૧. ૧ શુભ ના૦
	૭૨. ૧ અશુભ ના૦

JAINSITE.com

ઉપર નામકર્મની ૧૦૩ પ્રકૃતિઓ જીવ વિપાકમાં ગણાવી છે. બાકી રહી ૫૫. તેમાંથી ૪ આયુષ કર્મ બાદ કરતાં ૬ કર્મની– સમ્યક્ત્વ અને મિશ્ર મોહનીય વિનાની બાકીની ૪૯ પ્રકૃતિઓ બંધની અપેક્ષાએ **પંચસંગ્રહને મતે** જીવવિપાકી છે. ૨૭+૪૯=૭૬. અને ઉદયની અપેક્ષાએ સમ્યક્ત્વ મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીય કર્મ ગણતાં ૭૮ જીવવિપાકી થાય છે. જીવમાં રહેલા જ્ઞાનાદિક ગુણો ઉપર વિપાક બતાવે, તે જીવવિપાકી ગણાય છે અને પુદ્ગલ એટલે પુદ્ગલો રૂપે કે શરીર ઉપર મુખ્યપણે ફળ બતાવે તે પુદ્ગલવિપાકી. અમુક જગ્યાએ જ અને અમુક ભવમાંજ મુખ્ય પણે ઉદયમાં આવે તે ક્ષેત્રવિપાકી અને ભવવિપાકી કહેવાય છે. જો કે દરેક પ્રકૃતિઓ જીવવિપાકી હોય છે. છતાં મુખ્યતાની અપેક્ષાએ પુદ્ગલવિપાકી વિગેરે કહેવાય છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૭ ગોત્રકર્મ

પ્રાણીઓની જાતિઓમાં ઉચ્ચપણું અને નીચપણું જોવામાં આવે છે, તેનું પ્રેરક ગોત્રકર્મ છે.

હંસ કરતાં કાગડાની લાયકાત ઓછી ગણાય છે. હાથી કરતાં ભૂંડની લાયકાત ઓછી ગણાય છે. આર્ય કરતાં અનાર્યની લાયકાત ઓછી ગણાય છે. આ પ્રમાણે કુદરતમાં સારી લાયકાતવાળા પ્રાણીઓ, અલ્પ લાયકાતવાળા કે વિશેષ નાલાયકીવાળા પ્રાણીઓ વિદ્યમાન છે જ. એ બે પ્રકારનાં કારણો તરીકે ઉચ્ચગોત્ર અને નીચગોત્ર કર્મ છે. પછી એ બેના પેટાભેદો અનેક છે. ઉચ્ચગોત્ર=ઉંચી લાયકાતવાળા પ્રાણીઓના અનેક પ્રકાર હોય છે, અને નીચગોત્ર= નાલાયકીવાળા પ્રાણીઓના પણ અનેક પ્રકાર હોય છે.

૧૫૨. ૧. ઉચ્ચગોત્ર કર્મ—જગતમાં લાયક ગણાતા પ્રાણીઓની જાતિમાં જીવને ઉત્પન્ન કરે, તે ઉચ્ચગોત્ર કર્મ.

૧૫૩. ૨. નીચ ગોત્રકર્મ—જગતમાં નાલાયકાતવાળા પ્રાણીઓની જાતિમાં જીવને ઉત્પન્ન કરનાર કર્મ–નીચ ગોત્રકર્મ.

જાતિ નામકર્મ જગતમાંની કોઈ પણ જાતિમાં જીવને ઉત્પન્ન થવાની સગવડ કરી આપે છે, પરંતુ ઉચ્ચતા અને નીચતાની વ્યવસ્થા કરી આપનાર ગોત્રકર્મ છે. પરમ પવિત્ર આત્મા અમુક હદ સુધી ઉચ્ચ અને નીચ આ કર્મને લીધે ગણાય છે. આત્માની પરમ પવિત્રતા ઉપર આ કર્મ અસર કરે છે. ઉચ્ચતા અને નીચતા આમ કુદરતી છે.

૮. અંતરાય કર્મ—

આત્માની સર્વ શક્તિ–સામર્થ્યનો રોધ કરનાર આ કર્મ છે. સર્વનું દાન દેવાની, ત્યાગ કરવાની–શક્તિ આત્મામાં છે. સર્વ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

મેળવવાની શક્તિ આત્મામાં છે, સર્વનો ભોગ અને ઉપભોગ કરવાની શક્તિ આત્મામાં છે, તેમજ આખા લોકાલોકને ગમે તેમ કરી નાંખવાની શક્તિ આત્મામાં છે. પરંતુ આ કર્મ તેમાં વિઘ્ન નાખે છે.

૧૫૪. ૧. દાનાન્તરાય કર્મ—જગતના સર્વ પદાર્થોનો ત્યાગ કરવાની—દાન આપવાની શક્તિ આત્મામાં છે, તેમાં આડે આવી આ કર્મ મળેલી વસ્તુઓનું પણ દાન દેવા દેતું નથી.

૧૫૫. ૨. લાભાન્તરાય કર્મ—જગતના તમામ પદાર્થો પોતાના બનાવવાની જીવની શક્તિમાં આ કર્મ આડે આવે છે. એટલે જરૂરી ચીજો પણ જીવને મળી શકતી નથી, એક ભવમાં અમુક જ વસ્તુઓ મળે છે.

૧૫૬. ૩. ભોગાન્તરાય કર્મ—વિશ્વની સમસ્ત વસ્તુ આત્માને ભોગ્ય છે. તેમાંથી અમુક જ વસ્તુઓનો ભોગ એક ભવમાં કરી શકાય છે. બીજી વસ્તુઓનો ભોગ નથી કરી શકાતો, તે ભોગાન્તરાય કર્મને લીધે હોય છે. ભોગ એટલે એક વાર જે ભોગવી શકાય તે અન્ન, ફલ, ચંદન વગેરે.

૧૫૭. ૪. ઉપભોગાન્તરાય કર્મ—વારંવાર જે ભોગવી શકાય તે વસ્ત્ર, ભૂષણ વગેરે ઉપભોગની વસ્તુ કહેવાય છે, વિશ્વની સમસ્ત વસ્તુ આત્માને ઉપભોગ્ય છે. તેનો ઉપભોગ કરવા ન દે, તે ઉપભોગાન્તરાય કર્મ.

૧૫૮. ૫. વીર્યાન્તરાય કર્મ—લોકાલોકનેય ફેરવી નાંખવાનું સામર્થ્ય આત્મા ધરાવે છે. તેમાંનું જેટલું સામર્થ્ય આત્મા ઓછું ધરાવી શકે. પૂરેપૂરું સામર્થ્ય ધરાવા ન દે. તે વીર્યાન્તરાય કર્મ.

આ કર્મનો ક્ષય થવાથી આત્મા વિશ્વની સમગ્ર વસ્તુઓનું

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

દાન દેતો હોવો જોઈએ. વિશ્વની સમગ્ર વસ્તુઓ તેના હવાલામાં હોવી જોઈએ. અને વિશ્વની સમગ્ર ભોગ્ય અને ઉપભોગ્ય સામગ્રીનો તે ભોગ અને ઉપભોગ કરતો હોવો જોઈએ. તેમજ જગત્‌ના નિયમને ગમે તેમ ફેરવતો હોવો જોઈએ. અનંત આત્માઓ એકી સાથે તેમ કરવા લાગે, તો જગતમાં કેવી અવ્યવસ્થા ચાલી રહે? તેવી અવ્યવસ્થા ચાલતી નથી, તેથી અંતરાય કર્મના ક્ષયથી ઉપર પ્રમાણે આત્મા વિષે બનતું હોય એમ માની શકાતું નથી. તેથી ઉપરની વ્યાખ્યાઓ યોગ્ય શી રીતે છે? આ પ્રશ્ન છે. તેનો ઉત્તર નીચે પ્રમાણે :—

અનાદિ કાળથી સંસારમાં રખડતો આત્મા કોઈ ભવમાં અમુક વસ્તુઓ મેળવી શકે છે; અમુક ભવમાં અમુક વસ્તુઓ મેળવી શકે છે, એમ આખા ભવચક્રમાં અનંત પૌદ્‌ગલિક વસ્તુઓ મેળવી શકે છે. એ રીતે તે તે ભવમાં તેને જેટલી વસ્તુઓ મળે છે, તે લાભાન્તરાયના ક્ષયોપશમથી મળે છે, અને તેજ ભવમાં બીજી જે નથી મળી હોતી, તે લાભાન્તરાય કર્મના ઉદયથી મળી નથી હોતી.

લાભાન્તરાયના ક્ષયોપશમથી મળેલી વસ્તુઓનો ભોગ અને ઉપભોગ પણ ત્યારે જ થઈ શકે છે, કે જો ભોગાન્તરાય કર્મ અને ઉપભોગાન્તરાય કર્મનો ક્ષયોપશમ થયો હોય, જો તે બે પ્રકૃતિનો ઉદય હોય, તો વસ્તુઓ હાજર હોય છતાં જીવ તેનો ભોગ કે ઉપભોગ કરી શકતો નથી.

જુદા જુદા ભવોમાં તેને મળેલી ચીજોનો આદ્ધિધાર્મિકતા, માર્ગાનુસારિતા, સમ્યક્ત્વ, દેશવિરતિ, તથા વીતરાગતા વિગેરે પ્રાપ્ત થવાથી જુદી જુદી ચીજોનો ત્યાગ કરે છે. સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યા પહેલાં પણ ઘણા ભવોમાં ઘણી ચીજો મળે છે. તેનોય ત્યાગ થાય છે, તે સર્વ દાનાન્તરાય કર્મના ક્ષયોપશમથી થાય છે, અને જે જે

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ચીજોવ મળેલી હોય. તેને જીવ છોડી શકતો નથી, તે દાનાન્તરાય કર્મના ઉદયથી આપી શકતો નથી, અહીં આપવું અને છોડવું વ્યક્ત કે અવ્યક્ત ઇરાદાપૂર્વક હોવું જોઈએ. એમ દાનાન્તરાય કર્મનો સંપૂર્ણ ક્ષય થતાં સુધીમાં મળેલી અનંત ચીજો આત્મા ઇરાદાપૂર્વક છોડી ચૂક્યો હોય છે. ભોગ અને ઉપભોગ કરી ચૂક્યો હોય છે. પછી એ ચારેય કર્મો એ રીતે ક્ષય પામી જાય છે. પછી ન તો આત્માને કાંઈ પણ મેળવવાનું રહે છે. ન તો કાંઈપણ ભોગવવાનું બાકી રહે છે. ન તો કાંઈ પણ ઉપભોગ્ય બાકી રહે છે અને ન તો કાંઈ પણ છોડવાનું—ત્યાગવાનું—આપવાનું બાકી રહે છે,

એજ પ્રમાણે અનાદિકાળથી આત્મા પોતાના જીવનનો વ્યવહાર ચલાવવાની નાની મોટી દરેક પ્રવૃત્તિમાં સૂક્ષ્મકાયયોગાદિકની પ્રવૃત્તિથી માંડીને મેરુ કંપાવવા સુધીની કે એવી અનેક પ્રવૃત્તિઓમાંથી વીર્ય ફોરવતો ફોરવતો આગળ વધ્યો હોય છે. એટલે તે તે ભવમાં જેટલું જેટલું વીર્ય ફોરવી શકે, તેટલો તેટલો વીર્યાન્તરાય કર્મનો ક્ષયોપશમ સમજવો. અને જેટલું જેટલું વીર્ય ન ફોરવી શકે, જેટલી જેટલી ખામી રહે, જેટલી જેટલી બાબતમાં તે જીવ અશક્ત રહે, તેટલો વીર્યાન્તરાય કર્મનો ઉદય સમજવો. જળચર થાય ત્યારે તરવામાં વીર્ય ફોરવવું પડે, અને એજ પક્ષિ થાય ત્યારે ઉડવામાં વીર્ય ફોરવે, એ જ યોદ્ધો થાય ત્યારે લડવામાં, અને તપસ્વી થાય ત્યારે ઉપસર્ગ સહન કરવામાં અને પત્થર હોય ત્યારે ટાઢ—તડકો સહન કરવામાં વીર્ય ફોરવી શકે, એ પ્રમાણે અનંત ભવોમાં જુદા જુદા ભવમાં ફરીને અનેક વીર્ય આત્મા ફોરવી લ્યે છે, અને વીર્યાન્તરાય કર્મનો ક્ષય થઈ ગયા પછી તેને ક્યાંય પણ વીર્ય ફોરવવું પડે જ નહીં. વીર્ય—બળ—સામર્થ્ય હોવા છતાં પછી ફોરવવાની જરૂર પડે જ નહીં. દાનશક્તિ છતાં દાન

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

દેવાની જરૂર નહીં. કેમકે–દાન દેવાઈ ગયું. મેળવવાની જરૂર નહીં. કેમકે–મેળવાઈ ગયું છે. ભોગવવાની અને ઉપભોગની શક્તિ છતાં ભોગવવાની જરૂર નહીં. કેમકે–ભોગવાઈ અને ઉપભોગવાઈ ગયું છે. વીર્ય ફોરવવાની પણ જરૂર નહીં. કેમકે–તે ફોરવાઈ ગયું. આ રીતે અંતરાય કર્મની પાંચેય પ્રકૃતિઓનો ક્ષય થવાથી સિદ્ધ પરમાત્માઓને કાંઈ પણ કરવાનું રહેતું નથી. એમ સમજાય છે, આ વિષયના વિદ્વાનોએ આ ખાસ વિચારવું.

૧૫૮. કર્મપ્રકૃતિનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ સંપૂર્ણ

जैन साईट JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

જ્ઞાન-મીમાંસા

[જૈન ચૈતન્ય વિજ્ઞાન]

આ જગતમાં-જડ પદાર્થો અને પ્રાણીરૂપ પદાર્થો એમ બે પ્રકારના પદાર્થો નાનું બાળક પણ સમજી શકે તેવી રીતે-જોવામાં આવે છે. જો કે કેટલાક પ્રાણીઓની ચૈતન્યશક્તિ એટલી બધી ગુપ્ત હોય છે, કે તેને કેટલાક લોકો પ્રાણીઓ કહેવાને સંકોચાય છે. પરંતુ મકાન અને હાથીમાં જડપણું અને ચૈતન્ય ગુણ યુક્ત તરીકેનો જે તફાવત છે, તે વિષે કોઈનોયે બે મત હોવાનો સંભવ નથી.

જો કે—દરેક પ્રાણીઓમાં કેટલીક રીતે ચૈતન્ય સરખું હોવા છતાં પ્રાણીઓનાં જુદી જુદી જાતિઓમાં ચૈતન્ય જુદી જુદી જાતનું પણ હોય છે, જેમકે:-દરેક પ્રાણીઓને આહાર, ભય, મૈથુન અને નિદ્રા-આરામ લેવાની ઇચ્છા હોય છે, ઉપરાંત, પોતાને અનુકૂળ વસ્તુઓ લેવી, પ્રતિકૂળ ફેંકી દેવી, કે તેનાથી દૂર રહેવાની વૃત્તિ, વગેરે પ્રકારના સામાન્ય ચૈતન્યો દરેક પ્રાણીઓમાં સરખા હોય છે. તે જ પ્રમાણે કાળ ભેદે, દેશ ભેદે, પેટાજાતિ ભેદે અને વ્યક્તિ ભેદે જુદા જુદા પણ હોય છે. હાથીના સ્વભાવ-ગુણધર્મ કરતાં કુતરામાં સ્વભાવ-ગુણધર્મ જુદા હોય છે, ગાય કરતાં વીંછીમાં જુદા હોય છે, એટલે કે—

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પ્રાણીઓમાં ચૈતન્ય છે, તેની સાબિતી એ છે કેઃ પ્રાણીઓની હીલચાલ કાંઈક નિયમપૂર્વક હોય છે. તેમાં પૂર્વાપરનો કાંઈક વિચાર હોય છે : આગળ–પાછળના ઈરાદાપૂર્વકની પ્રવૃત્તિઓ કરવામાં આવતી હોય છે. એ ઇરાદાપૂર્વકની પ્રવૃત્તિ ઉપરથી આપણે "અમુક પદાર્થ જડ છે," અને "અમુક પદાર્થ પ્રાણી છે," એમ નક્કી કરી શકીએ છીએ. જો ઈરાદાપૂર્વકની પ્રવૃત્તિ કરનાર વર્ગ જગતમાં આપણને મળી શકતો ન હોત, તો આપણે જડ સૃષ્ટિ અને ચૈતન્યવાળી સૃષ્ટિ એ બે ભાગ પાડી શકત નહીં. એકલી જડ સૃષ્ટિજ હોત.

પ્રાણીની કોઈપણ પ્રવૃત્તિની પાછળ–તે પ્રાણી પોતે સમજી શકે, એવોય તેનો જે-ઈરાદો ગોઠવાયો હોય છે, તેને જૈન શાસ્ત્રમાં **સાકાર ઉપયોગ** કહેવામાં આવે છે.

અને ઈરાદો હોવા છતાં તે એટલો બધો ગુપ્ત હોય છે, કે પ્રાણી પોતે પણ "તે કઈ જાતનો છે?" તે નક્કી કરી શકે નહીં, તેવા ઈરાદાને **નિરાકાર ઉપયોગ** કહેવામાં આવે છે.

આ રીતે, પ્રાણીની કોઈ પણ પ્રવૃત્તિની પાછળ **સાકાર કે નિરાકાર ઉપયોગનું** બળ હોય છે. જ તેની પ્રવૃત્તિ ઉપરથી, તેની પાછળ અમુક સાકાર કે અમુક નિરાકાર ઉપયોગ હોવાનું, બીજા પ્રાણીઓ પણ વિચાર કરે, તો કંઈક સમજી શકે છે. પશુઓના યુદ્ધમાં પરસ્પરના ઈરાદા સમજવાના ઘણાં દૃષ્ટાંતો જાણવા મળે છે. માટે જૈનદર્શનમાં પ્રાણીઓમાં રહેલા **ઉપયોગને** પ્રાણી ઓળખવાનું ખાસ લક્ષણ ગણવામાં આવેલ છે.

જો ઉપયોગ વ્યક્ત ન થતો હોત, તો "આ પ્રાણી છે" કે– "આ જડ પદાર્થ છે" એવું કાંઈ પણ આપણે નક્કી કરી શકત નહીં.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પ્રાણીમાં જેમ સાકાર અને નિરાકાર ઉપયોગ છે, તેમ બીજા પણ ઘણા ગુણો છે. પરંતુ કયા પ્રાણીનો કયો ગુણ કઈ વખતે કેવી જાતનો છે? તે સમજવાને દરેકની શક્તિ નથી હોતી. ખૂબ વિચાર કરી શકે તે તે સમજી શકે છે. તેમજ, પ્રાણીઓના બીજા ગુણો દરેક વખતે સમજી શકાય તેવા ખુલ્લા હોય, એમ પણ ન બની શકે. પરંતુ કોઈ પણ પ્રાણી કોઈપણ વખતે કાંઈ ને કાંઈ ખાવાની, પીવાની, દોડવાની કે ચાલવાની, પડયા રહેવાની પ્રવૃત્તિ કરતું જ હોય છે. એટલે તે પ્રવૃત્તિ ઈરાદાપૂર્વકની અને વ્યવસ્થિત હોય છે. તે તો આપણે જોઈ શકીએ છીએ.

કીડી પાસે ગોળ લાવો, કે તે દોડી આવશે. સળગતી દીવાસળી તેની સામે ધરશો કે તે તેનાથી નાસવા માંડશે, જો કે કાચની લખોટી ગોળ હોવાથી આમ તેમ દડે છે, પરંતુ તેનું દડવું પોતાની સમજપૂર્વક કે વ્યવસ્થાપૂર્વક હોતું નથી.

તેમજ, માણસો દુન્યવી મસાલા, સંચા અને સાધનોથી ઘડીયાળ વિગેરે યંત્રો બનાવી, તેની એવી ગોઠવણ કરે છે, કે તે નિયમિત અને વ્યવસ્થિત ક્રિયા કરતાં માલૂમ પડે છે. પરંતુ તેનું આખું ખોખું માણસે બનાવ્યું હોય છે. એટલે માણસની ઇરાદાપૂર્વકની પ્રવૃત્તિનું પ્રતિબિંબ તેમાં હોય છે, પરંતુ યંત્રોનો પોતાનો કોઈ જાતનો ઈરાદો હોતો નથી. બગડેલું ઘડિયાળ સ્વયં ચાલી શકતું નથી, તેની બનાવટ માણસે પોતાની પાસેના સાધનોમાંથી હથિયારો વડે બનાવેલી હોવાથી તેની પ્રવૃત્તિ પાછળ માણસનો ઈરાદો ગોઠવાયો હોય છે.

ત્યારે, કોઈ પણ પ્રાણીના શરીરની રચના કોઈ પણ બીજા પ્રાણીની કૃતિ નથી હોતી. તેની બનાવટનાં સાધનો અને મસાલા પણ દુનિયામાં જોવામાં આવતા નથી. અને કદાચ તેવા મસાલા પૂરા પાડવામાં આવે, તો પણ કોઈપણ માણસ આબેહુબ પ્રાણી

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

બનાવી શકેલ નથી, બનાવી શકતા નથી, બનાવી શકશે નહીં. કુદરતના અગમ્ય સંજોગો અને પદાર્થોની મદદથી પ્રાણીનું શરીર એકાએક રચાય છે, વધે છે, તથા નાશ પામે છે. એક શરીર બીજા કોઈપણ પ્રાણીને જીવવા માટે કામમાં આવતું જ નથી. દરેક પ્રાણીને પોતાને માટે અલગ અલગ શરીર હોવાનું આપણે જોઈ શકીએ છીએ. બીજો પ્રાણી તે પડયા રહેલા પ્રાણીના શરીરનો ઉપયોગ પોતાને જીવવા માટે કરી શકતો નથી. શરીરની બનાવટના એ મસાલા કયાંથી આવે ? કેવી રીતે એકઠા થાય છે ? એ વિગેરે ગહન બાબત વિષે આજનું વિજ્ઞાન કાંઈ પણ કહી શકે તેમ નથી. ત્યારે જૈન દર્શન એ બાબત વિગતવાર સાંગોપાંગ વૈજ્ઞાનિક વિચારણા પૂરી પાડે છે.

વાઘના બચ્ચાનું શરીર પીળારંગનું અને કાળા ચટાપટાવાળું હોય છે, તેમ હોવાના બીજ તેને તેના માતાપિતા તરફથી મળ્યા હોય છે. પરંતુ તેમાં જે એક જાતનો થોડો ઘણો વધારો–ઘટાડો હોય છે, તે તેને તેના માબાપ તરફથી મળ્યો નથી હોતો, અને તે વધારો કરવાના દ્રવ્યો પણ તેમને દુનિયામાંથી નથી મળતા કે જેથી પોતાના શરીરમાં નવા દાખલ કરી શકેલ હોય, અથવા દુનિયાના સાધનોથી મોટા પહોળા પટાથી શરીરને રંગી નાંખ્યું હોય કે—ચટાપટા કરી શકેલ હોય. એજ પ્રમાણે ઝાડોના મૂળમાં પાણી રેડાય છે. જુદા જુદા ઝાડ છતાં પાણીની સાથે જમીન તથા વાતાવરણ વિગેરે બીજા કુદરતી સંજોગોમાંથી તે એવાં તત્ત્વો ચૂસે છે, કે તે સઘળા લીંબડા વિગેરેપણે પરિણામ પામી મોટા કદાવર લીંબડા, આંબા, લીંબુડી વિગેરેના ઝાડ થાય છે. આ ઘટનાઓ ચૈતન્યવાળો આત્મા તેમાં ન હોય તો થઈ શકે જ નહીં.

આપણે જે જે જડ પદાર્થો જોઈએ છીએ, તે પણ પ્રથમ તો કોઈ પણ પ્રાણીનું શરીર હોય છે. કોઈ પણ પ્રાણી પોતાના ઈરાદા-

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પૂર્વકની આહારાદિકની પ્રવૃત્તિઓથી જગતમાંથી અમુક અમુક જાતના આહારના અણુઓ ખેંચીને તેને પોતાના શરીરપણે પરિણમાવે છે, અને તેમાંથી આત્મા ચાલી ગયા પછી જ તે શરીરને કોઈપણ પ્રાણીના શરીર રૂપ બીજી જડ ચીજો સાથે મિશ્રણ કરીને માણસો નવી નવી ચીજો બનાવે છે.

કાચની લખોટી લ્યો. રેતીના જીવોએ રેતીરૂપે પોતાનું શરીર બાંધ્યું. તે પૃથ્વીકાયજીવો રેતીરૂપે જમીનમાંથી બહાર નીકળ્યા, તેમાંના જીવો બીજે ચાલ્યા ગયા. એ રેતીરૂપ શરીરનો રસ કરી કાચ બનાવી તેની લખોટી બનાવી. કપાસના છોડમાંના રૂના જીવે રૂ રૂપે પોતાનું શરીર બાંધ્યું. તેમાંથી તેનો આત્મા ચાલ્યો ગયો. તે રૂના તાંતણા બનાવી કપડાં કર્યાં. જુના કપડાં ખાંડી તેના કાગળ બનાવ્યા. એ જ પ્રમાણે ટાંક બને છે-લોખંડના જીવે ખાણમાં પોતાનું એ જાતનું શરીર બાંધ્યું. તેને ખોદી લાવી માણસે ટાંક બનાવી. સારાંશ કે— જગતમાં જે કોઈ પણ ચીજ દેખાય છે, તે પ્રથમ તો પ્રાણીના શરીર રૂપે હોય છે. પ્રાણીના શરીરરૂપે બાંધવાનું કામ તે તે પ્રાણીની ઈરાદાપૂર્વકની પ્રવૃત્તિથીજ થઈ શકે છે. શરીર બાંધવાની પ્રવૃત્તિ પાછળ પ્રાણીનો વ્યવસ્થિત અને પૂર્વાપરના વિચારપૂર્વકનો જે સ્થૂલ કે સૂક્ષ્મ ઇરાદો=જ્ઞાન પ્રવર્તે છે, તેજ ઉપયોગ. જગતમાં પ્રાણીઓ હોવાની સાબીતી પણ તેજ છે. અથવા કોઈ પણ પ્રાણીને ઓળખવાની સચોટ, નિર્દોષ અને સર્વગ્રાહ્ય નિશાની પણ એજ છે આપણે જે કોઈ પણ જડપદાર્થ જોઈએ છીએ, તે પ્રથમ તો કોઈ પણ પ્રાણીનું શરીર હોય છે. માટે યંત્રનો પોતાનો ઈરાદો હોતો નથી, પરંતુ તેની પાછળ માણસનો ઈરાદો કામ કરતો હોય છે. અને પ્રાણીની પ્રવૃત્તિ પાછળ પોતાનો જ ઇરાદો કામ કરતો હોય છે.

આપણે એક પ્રાણીનો વ્યક્તિ વાર અભ્યાસ કરીએ, તો દરેકનો જ્ઞાનોપયોગ કેવી રીતે પ્રવર્તે છે ? તે વિષે વિગતવાર અને

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વ્યવસ્થિત ઘણું જાણી શકીએ, મધમાખી મધ કેવી રીતે એકઠું કરે છે ? તેનો સ્વભાવ, મુશ્કેલી સામેની શક્તિ, યુક્તિ, હર્ષ અને વિષાદ વિગેરેનું બરાબર પૃથક્કરણ કરીને એક સારો નિબંધ કે પુસ્તક લખી શકાય તેટલું જ્ઞાન મેળવી શકીએ છીએ. એ પ્રમાણે કોઈ પણ પ્રાણી વિષે માણસ જાતના પ્રાણી વિષે તો આપણે ઘણું જ જાત-અનુભવથી જાણી શકીએ. જેને માટે મોટા મોટા પુસ્તકો દરેક દેશના માણસોએ લખ્યા છે. માણસની જુદી જુદી લાગણીઓ જેટલી વિકસેલી છે. તેટલી બીજા પ્રાણીઓની ઘણી ખરી વિકસેલી નથી હોતી, છતાં બીજા ઘણા પ્રાણીઓની ઘણી લાગણીઓ માણસ સાથે સરખી પણ હોય છે.

પ્રાણીઓની અનેક પ્રકારની વિવિધ લાગણીઓમાં ઉપર જણાવેલ ઉપયોગ નામની મુખ્ય, સર્વ સામાન્ય, સર્વને સમજાય તેવી, અને જે પ્રાણીને ઉપયોગ ઉત્પન્ન થાય તે પ્રાણી પણ કાંઈક પોતાની મેળે સમજી શકે, તેવી લાગણી છે. માટે જ પ્રાણીઓની દરેક લાગણીઓ કરતાં ઉપયોગ લાગણીને-પ્રાણીઓની લાગણીનું પૃથક્કરણ કરનારા શાસ્ત્રમાં-મુખ્ય ગણવામાં આવેલ છે.

ઉપયોગને જ્ઞાન પણ કહેવામાં આવે છે. ચૈતન્ય પણ કહેવામાં આવે છે. આ સંબંધી પદ્ધતિસર વિચાર કરવાના શાસ્ત્રને ચૈતન્ય વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર કહેવામાં આવે છે. જૈન શાસ્ત્રોમાં વિસ્તારથી તથા બીજા શાસ્ત્રોમાં ટુંકામાં પણ તેનો જ્ઞાન શબ્દથી વ્યવહાર કરેલ છે.

જૈનદર્શનના આગમો પૈકી **નંદી સૂત્રમાં** તથા **આવશ્યક નિર્યુક્તિ** વિગેરેમાં વિસ્તારથી જ્ઞાનનો વિચાર આપેલો છે, તેને અનુસરીને તેના ભાષ્યાદિક, ટીકાદિક, તથા બીજા પ્રકરણાદિકમાં પણ ખૂબ વિસ્તાર છે.

વળી, જૈનદર્શનની માન્યતા પ્રમાણે અમુક અપેક્ષાએ જ્ઞાન

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

જ **પ્રમાણ** અને **પ્રમા** ગણાય છે. અને બીજા દર્શનકારોના મત પ્રમાણે પણ અમુક જ્ઞાનો પ્રમાણ અને અમુક બીજું જ્ઞાન પ્રમા ગણાય છે. એટલે દરેક દર્શનના પ્રમાણશાસ્ત્રો-તર્ક શાસ્ત્રોમાં પણ જ્ઞાનના સંબંધમાં ખૂબ વિસ્તારથી વિચાર કરવામાં આવેલો છે, **પ્રમાણમીમાંસા, સ્યાદ્વાદ રત્નાકર,** વિગેરે વિશાળ જૈન ન્યાયના સેંકડો ગ્રંથોમાં આ જ્ઞાનનો જ મુખ્યપણે વિચાર કરવામાં આવ્યો હોય છે. સામાન્ય જીવોને સમજવા માટે જૈન શાસ્ત્રમાં ૪-૧૦ અને ૧૬ સંજ્ઞાઓનું વર્ણન સમજાવીને દરેક પ્રાણીઓમાં ચૈતન્ય છે, તેવી સાદી પણ સચોટ સમજ આપવામાં આવી છે.

પરંતુ જ્ઞાનશક્તિ, ઉપયોગ વિગેરેના વિદ્દગ્રાહ્ય થાય તેવા શાસ્ત્રીય પદ્ધતિસરના વિવેચન માટે પાંચ ભેદ પાડી વર્ણન કરવામાં આવેલ છે.

મતિ: શ્રુત : અવધિ : મનઃપર્યાય : અને કેવળ : આ પાંચ વિભાગમાં જ તમામે તમામ ચૈતન્ય માત્રાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હોય તેમ સમજાય છે. વિવેચન પદ્ધતિમાં પણ એ પ્રમાણે જ સમજાય છે. અર્થાત્ આ પાંચ શબ્દોમાં જ આખા જ્ઞાનમય ચૈતન્યનો વિચાર કેન્દ્રિત કરવામાં આવ્યો છે.

એ પાંચ શબ્દોનું જુદા જુદા અનેક દૃષ્ટિબિંદુઓથી વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તે તે દૃષ્ટિબિંદુથી વિચારણા કરતી વખતે-તેના જુદા જુદા નામો તથા જુદા જુદા પેટા ભેદો પણ પાડવામાં આવ્યા હોય છે. પરંતુ કઈ વ્યાખ્યા, કયું વિવેચન, કયા પેટા ભેદો, કયા દૃષ્ટિબિંદુની વિવેચનાને અનુસરીને કરવામાં આવેલ છે? તે અભ્યાસીએ સમજવાનું હોય છે, જેના મનમાં બરાબર પૃથક્કરણ ન થઈ શક્યું હોય, તેવા અભ્યાસી જ્ઞાનની વિચારણાની વ્યવસ્થા વાંચતાં ઘણી રીતે ગુંચવાય છે. બહુ સૂક્ષ્મ અભ્યાસને પરિણામે જ તેનું

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

બરાબર સૂક્ષ્મ વિચારણાથી પૃથક્કરણ વ્યવસ્થિત સમજ તથા શાસ્ત્ર-કારોના અભિપ્રાયોનું તાત્પર્ય મેળવી શકાય છે. ખરેખર તે ઘણો જ ગહન અને ઉંડાણ ભરેલો વિષય છે.

ઉપયોગરૂપ જ્ઞાન અને શક્તિરૂપ જ્ઞાનનો વિચાર એ પાંચ શબ્દોને કેન્દ્રમાં રાખીને કરવામાં આવ્યો છે. જ્ઞાન અને દર્શન રૂપે વિચાર પણ એ પાંચ શબ્દોને કેન્દ્રોમાં રાખીને કરવામાં આવ્યો છે. પ્રમાણ–અપ્રમાણ, બોધરૂપ જ્ઞાન–અબોધરૂપ અજ્ઞાન, અધિગમ જ્ઞાન, સ્વાભાવિક જણાતી બુદ્ધિ, સમ્યગ્જ્ઞાન, અનુભવ જ્ઞાન, સાકાર–નિરાકાર જ્ઞાન, સવિકલ્પ–નિર્વિકલ્પ જ્ઞાન, નયજ્ઞાન–દુર્નય જ્ઞાન, પ્રમાણ જ્ઞાન–અપ્રમાણ જ્ઞાન, સ્યાદ્વાદ જ્ઞાન તથા અનેકાન્તવાદજ્ઞાન, એકાન્તવાદ જ્ઞાન, સમ્યક્ અને મિથ્યાજ્ઞાન, યોગીનું જ્ઞાન અને ભોગીનું જ્ઞાન. સિદ્ધનું જ્ઞાન અને સંસારીનું જ્ઞાન, છાદ્મસ્થિક જ્ઞાન અને કૈવલિક જ્ઞાન, સ્મરણો, ધારણાઓ, નાના જંતુઓની ચેતના, સ્થાવર જીવોના જ્ઞાનસ્ફૂરણો–સંજ્ઞાઓ: એ વિગેરેની શાસ્ત્રીય સર્વ વિચારણાઓના કેન્દ્રમાં એ પાંચ શબ્દો છે.

કોઈ પણ પ્રાણીની પ્રવૃત્તિની પાછળ રહેલા, બીજા પ્રાણીઓ પણ જાણી શકે–સમજી શકે, તેવા ઈરાદાને આપણે **ઉપયોગ** કહેલ છે. પરંતુ જેટલી જ્ઞાનશક્તિ તે પ્રાણીમાં ખુલ્લી થઈ હોય, કે ખુલ્લી થઈ શકે તેમ હોય, તેનો જ ઘણે ભાગે તે પ્રાણી **ઉપયોગ** પ્રવર્તાવી શકે છે.

દાખલા તરીકે :–જે બાળક પરભાષાના જેટલા શબ્દોનું જ્ઞાન ધરાવતો હોય, તેટલા જ શબ્દો તે વાપરી શકે છે, કે તેટલા જ શબ્દો વિષેના પ્રશ્નોનો જવાબ આપી શકે છે. એક બાળક ૧૦૦) સંસ્કૃત શબ્દો શીખેલો છે. તો તેટલાનો જ તે ઉપયોગ કરી શકે છે. અને તેટલાને લગતા પ્રશ્નોના જ તે જવાબો આપી શકે છે,

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તેથી ઉપરાંત તેણે જાણેલ ન હોય, એટલે તેનો ઉપયોગ ન કરી શકે, અને તે વિષે કાંઈ પણ કહી ન શકે.

જો કે તેણે જાણેલા તે ૧૦૦) શબ્દોનો **ઉપયોગ** તેને દરેક વખતે કરવો પડતો નથી. પરંતુ જુદે જુદે વખતે, જુદા જુદા શબ્દનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. જ્યારે તેને પાણીની જરૂર હોય, ત્યારે તે જલમ્ શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે, ત્યારે બાકીના ૯૯ શબ્દોનો તે ઉપયોગ કરતો નથી. તેથી તે ૯૯ શબ્દો તેને આવડતા નથી, એમ નથી. પરંતુ તે ૯૯ શબ્દોનું શક્તિરૂપે તેને જ્ઞાન છે, અને એક જલમ્ શબ્દનો તે વખતે તે **ઉપયોગ** કરે છે, માટે તે વખતે તેને એક જ શબ્દનું **ઉપયોગ** રૂપ જ્ઞાન પ્રવર્તતું હોય છે.

એટલે-જ્ઞાન બે પ્રકારનું સમજી શકીએ છીએ. **લબ્ધિ એટલે શક્તિરૂપ જ્ઞાન અને ઉપયોગ એટલે પ્રવૃત્તિરૂપ જ્ઞાન.** જે વસ્તુનું **લબ્ધિરૂપ** પણ જ્ઞાન નથી હોતું, તેનો **ઉપયોગ** પણ પ્રવર્તતો નથી હોતો. અને જેનો ઉપયોગ પ્રવર્તતો હોય છે, તે શિવાયના જે કેટલાક પદાર્થોના જ્ઞાનનો ઉપયોગ ન પ્રવર્તતો હોય, તો પણ તે વિષેના ઘણા જ્ઞાનો તેને શક્તિ રૂપે હોય છે.

વળી, જે બાળક ૧૦૦) શબ્દો શીખી શક્યો છે, તે કાળે કરીને હજારો શબ્દ શીખી શકે છે, એ ઉપરથી તેના આત્મામાં સર્વ જાણવાની શક્તિ ભરી છે, એમ અનુમાન કરી શકાય છે. પરંતુ તે બધી શક્તિ કર્મોથી આવરાયેલી છે. જેથી કરીને-ખાસ ભણવાનો પરિશ્રમ કરવાથી સો શબ્દનું આવરણ તે તોડી શક્યો છે; અનુક્રમે એમ આવરણ તોડયા વિના હજારો શબ્દો તેને આવડતા નથી. માત્ર ૧૦૦) શબ્દોના આવરણ તોડયા છે, માટે ૧૦૦ શબ્દો તેને આવડે છે. હજાર શબ્દોના જ્ઞાનનું આવરણ તોડે તો હજાર શબ્દો આવડી શકે છે. તેટલી જ તેની લબ્ધિ-શક્તિ ખીલી છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તેમાં પણ જે વખતે જે શબ્દનો ઉપયોગ મૂકે, તે જ શબ્દ તે વખતે યાદ આવે છે. કેમકે—સો શબ્દો શીખ્યા પછીએ તેના ઉપર ઓછું પણ કર્મોનું આવરણ તો આવી ગયેલું હોય છે. ઉપયોગ મૂકતી વખતે, જ્ઞાન શક્તિ ઉપરનું એ પાતળું આવરણ ફરીથી ખસી જાય છે. જેથી અમુક શબ્દનો ઉપયોગ પ્રવર્તે છે, બીજાનો પ્રવર્તતો નથી. જેનો ઉપયોગ પ્રવર્તે છે, તેનું આવરણ ખસ્યું હોય છે. જેના ઉપરથી આવરણ ખસ્યું નથી હોતું, તે ઉપયોગો પ્રવર્તતા નથી. માત્ર એક જ ઉપયોગ પ્રવર્તે છે.

અને જ્યારે કોઈ પણ એક શબ્દનો ઉપયોગ પ્રવર્તે છે, ત્યારે જે ઉપયોગ પ્રવર્તતો હોય છે, તે જ તે પ્રવર્તાવનાર જાણતો પણ હોય છે, પરંતુ ત્યારે અને તે જ વખતે જેનો ઉપયોગ પ્રવર્તતો હોય છે, તેજ વખતે તેની સાથે સંબંધ ધરાવતા બીજા ઘણા પદાર્થોને લગતા ન સમજી શકાય તેવા ઉપયોગો પણ પ્રવર્તતા હોય છે. પરંતુ તે કયા કયા છે? અને કેવી રીતે પ્રવર્તે છે? તે ચોક્કસ સ્વરૂપમાં તે પ્રવર્તાવનાર જાણતોયે નથી હોતો, અને કહી શકતો પણ નથી.

દાખલા તરીકે :—એક માણસ મુસાફરી કરતાં એક રણમાં જઈ પહોંચ્યો. તડકો તપવા લાગ્યો. તેને પુષ્કળ તૃષા લાગી. તેવે વખતે રણમાં ઝાંઝવાના પાણી દેખીને તૃષા મટાડવા તે ઉતાવળો ઉતાવળો ચાલે છે. તેની ધારણામાં પાણી મેળવવાની ઈચ્છા પ્રબળ હોય છે. તે વખતે પાણી શબ્દ અને તેના જ્ઞાનનો ઉપયોગ સૌથી વિશેષ સતેજ હોય છે. ઝાંઝવાના જળના તરંગો ઉછળતા તે નજર સામે જુએ જ છે. તે વખતે પણ આજુબાજુના ઘણી ચીજો તે જુએ છે, અર્થાત્ તેનોયે ઉપયોગ પ્રવર્તે છે. પરંતુ તે પાણીના ઉપયોગ કરતાં ગૌણ ઉપયોગ હોય છે. બીજી ઘણી ચીજો તેની નજરે ચડે છે—પોતે જે રસ્તા ઉપર ચાલે છે, ત્યાં પણ અનેક ચીજો તેના

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પગમાં આવે છે, પરંતુ તેનો ઉપયોગ પ્રવર્તતો તેના ધ્યાનમાં નથી રહેતો. અને જ્યારે તે સમજમાં આવીને એમ ધારે છે કે "મારી સામે જણાતા પાણીના તરંગો ઝાંઝવાના જળ છે, ખરું પાણી નથી." ત્યારે તેની તૃષા વધતી જાય છે. અને જલ્દી રણ પસાર કરીને ઉતાવળો દોડી પાણી મેળવવા અધીરો થાય છે. તેમ કરતાં દૂરથી જ્યારે કોઈ પાણીની પરબ તેની સામે નજરે દેખાય છે. ત્યારે આશાના વેગમાં એકદમ જેટલું બળ હોય તેટલો ઉતાવળો ચાલીને જેમ બને તેમ તે પરબ પાસે જઈ પહોંચે છે. પરબની માટલી જ તેની આંખમાં, તેના મનમાં, તેની ઇચ્છામાં, જડાઈ જાય છે, કેન્દ્રિત થઈ જાય છે. તે માટલી કેવી છે? આજુબાજુ કોણ છે? પાનાર કોણ છે? ઉપર છાયા કરનાર ઝાડ કયું છે? તેની પછી શું છે? તેની આજુબાજુ શું છે? એ દરેક પદાર્થો તેની નજર સામે આવે છે, અને તેના સૂક્ષ્મ ઉપયોગ પણ પ્રવર્તે છે, તે એટલા બધા વ્યક્ત-પ્રગટ નથી હોતા, કે જેટલા પાણીની માટલીના અને પાનાર વિષેના ઉપયોગ વ્યક્ત હોય છે.

બસ, વ્યક્ત ઉપયોગ સાકાર કહેવામાં આવે છે. અને અવ્યક્ત ઉપયોગોને નિરાકાર ઉપયોગ કહેવામાં આવે છે. કોઈ પણ એક કામ કરતી વખતે જુદી જુદી વસ્તુને લગતા સાકાર-નિરાકાર-બન્નેય ઉપયોગ પ્રવર્તે છે, પરંતુ તે બધાય આપણા ખ્યાલમાં નથી હોતા. જેના ઉપયોગો ખ્યાલમાં આવે તેવા પ્રવર્તે છે, તે સાકાર ઉપયોગો કહેવાય છે. અને પ્રવર્તે છતાં ખ્યાલમાં નથી આવતા તે નિરાકાર ઉપયોગો કહેવાય છે. આ પ્રમાણે જગતમાં જુદા જુદા પ્રાણીને જુદે જુદે વખતે પ્રવર્તતા અનંત ઉપયોગોનું વર્ગીકરણ કરી તેનું શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ પ્રમાણે નીચે પ્રમાણે વિવેચન કરવામાં આવેલું છે :-

પ્રાણીઓને વધુમાં વધુ પાંચ ઇંદ્રિય અને છઠ્ઠું મન હોય છે. એ છમાંથી કોઈ પણ એકનીય મદદ વિના કોઈ પણ પ્રાણી કોઈ પણ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વસ્તુનું જ્ઞાન કરી શકતો હોય તેવું આપણે જોઈ શકતા નથી. [આ પ્રસંગે યોગી વિગેરે પુરુષોને આપણે બાદ રાખીને વાત કરીએ છીએ.]

માટે, પાંચ ઈન્દ્રિય અને છઠ્ઠા મનની મદદથી જે જે ઉપયોગો પ્રવર્તે છે, તેમના ઉપયોગના જે આકાર પ્રવર્તાવનાર કે બીજો પણ સમજી શકે તેવા સ્પષ્ટ હોય, તે **સાકારોપયોગ ગણાય** છે. અને તે જ છ ઇંદ્રિયોથી ઉપયોગ પ્રવર્તે, છતાં–જેનો આકાર સ્પષ્ટ ન થાય, તે **નિરાકાર ઉપયોગ** ગણાય છે.

પાંચ ઇંદ્રિય અને છઠ્ઠા મનથી પ્રવર્તતો ઉપયોગ તે **મતિજ્ઞાનનો ઉપયોગ** કહેવાય છે. અને જે જીવને જેટલી તે જ્ઞાનશક્તિ તે **મતિજ્ઞાન લબ્ધિ** કહેવાય છે.

છ ઇંદ્રિયોની મદદથી પ્રવર્તતા એ મતિજ્ઞાનોપયોગના **સાકાર** અને નિરાકાર એ બે પ્રકાર પડી શકે છે.

એટલે કે–છ ઇંદ્રિયની મદદથી થયેલા ઉપયોગમાંના જેટલાનું સ્પષ્ટીકરણ ઉપયોગ મૂકનાર સમજી શકે, તે **સાકાર મતિજ્ઞાનોપયોગ** અને જેટલાનો ઉપયોગ પ્રવર્ત્યો હોય છતાં મૂકનાર તેનું સ્પષ્ટીકરણ સમજી શક્યો ન હોય તે **નિરાકાર મતિજ્ઞાનોપયોગ.**

આ નિરાકારોપયોગ એટલે તે એક જાતનું **નિર્વિકલ્પજ્ઞાન** છે. અને સાકારોપયોગ તે **સવિકલ્પજ્ઞાન** છે. બન્નેય ઉપયોગો જ્ઞાનની જ જાતિ છે. પરંતુ સાકાર જ્ઞાન અને નિરાકાર જ્ઞાનનો ભેદ સ્પષ્ટ કરવા માટે સાકારને **જ્ઞાન** શબ્દથી શાસ્ત્રમાં બતાવેલ છે, અને નિરાકારને **દર્શન** શબ્દથી શાસ્ત્રમાં વર્ણવેલ છે.

એટલે– કે નિરાકારોપયોગના પણ છ ઇંદ્રિય પ્રમાણે છ ભેદ થાય છે. **દર્શન** એટલે જોવું, એવો વ્યાવહારિક અર્થ પકડીને તેની મુખ્યતાએ ભેદ પાડતાં; આંખને દર્શન એટલે જોવાના કામમાં

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

મુખ્ય ગણીને-ચક્ષુઃ દર્શન અને અચક્ષુઃ દર્શન એવા બે ભેદ પાડ્યા છે. વાસ્તવિક રીતે અચક્ષુઃ દર્શન એટલે ચક્ષુઃ સિવાયની મન વિગેરે બાકીની પાંચ ઇંદ્રિયોથી જે નિરાકાર ઉપયોગ પ્રવર્તે, તેને અચક્ષુઃ દર્શન કહેવામાં આવ્યું છે. દર્શન પણ એક પ્રકારનું જ્ઞાન જ છે. આંખ જુવે છે, એટલે નિરાકારોપયોગ પણ કરે છે, એટલે કે જાણે છે, એવો અર્થ કરવામાં હરકત નથી, કાન જુવે છે, સાંભળે છે, એટલે કે જાણે છે. સાકારોપયોગ પ્રવર્તાવે છે. એમ બધી ઇંદ્રિયો માટે સમજવું.

સાકારોપયોગ અને નિરાકારોપયોગ વખતે પ્રવર્તતી-શક્તિ કે જે આત્મામાં જેટલી અનાવૃત જ્ઞાનશક્તિ હોય છે, તેના પણ ઉપયોગ અવસ્થાના બે ભેદની અપેક્ષાએ બે ભેદ ગણાવવામાં આવ્યા છે. ચક્ષુદર્શન શક્તિ અને અચક્ષુદર્શન શક્તિ અને તે બન્નેયના ઉપયોગ પણ બે. પરંતુ તે બન્નેય પ્રકારની દર્શનશક્તિ છે. તેનો તથા ઇંદ્રિયોથી પ્રવર્તતી જ્ઞાનશક્તિ: તેમજ તેના સાકાર-નિરાકારોપયોગ: એ સર્વનો સમાવેશ ચૈતન્યવિજ્ઞાનના સંગ્રહની દૃષ્ટિથી મતિજ્ઞાન શબ્દથી કરવામાં આવેલ છે, પાંચ જ્ઞાનના નામોમાં એ પહેલું નામ છે. તેના ઇંદ્રિયો અને મનથી ઉત્પન્ન થઈ શકે તેવા ઉપયોગો શ્રુતજ્ઞાન થતાં પહેલાં જ પ્રવર્તે છે. જ્ઞાન તથા દર્શનશક્તિ અને તેના સવિકલ્પ તથા નિર્વિકલ્પ ઉપયોગો એ સર્વનો સમાવેશ **મતિજ્ઞાન** શબ્દમાં કરવામાં આવેલો છે, કેમકે-એ સર્વ જ્ઞાન માત્રાઓ તો છે જ.

શ્રુતજ્ઞાનનો તો અર્થ એ છે કે કર્ણેન્દ્રિય દ્વારા સાંભળેલા શબ્દોનું સાકાર મતિજ્ઞાન થયું, તેજ ઉપરથી તે શબ્દોના અર્થોનું મનની મદદથી જ્ઞાન થાય, તે, અથવા બાકીની પાંચ ઇંદ્રિયોથી જે જે પદાર્થોનું સાકાર મતિજ્ઞાન થયું હોય, તેને લગતા શબ્દોનું જ્ઞાન થાય, તે. એ બંનેય **શ્રુતજ્ઞાન** કહેવાય છે, એટલે શ્રુતજ્ઞાન

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તો સાકારપણે જ પ્રવર્તે છે. એટલે તેનું દર્શન હોઈ શકતું નથી. માત્ર શ્રુતજ્ઞાનની લબ્ધિ અને તેનો સાકારોપયોગ: એ બન્નેય હોય છે. તે બન્નેયનો સંગ્રહ **શ્રુતજ્ઞાન** શબ્દથી કરવામાં આવેલો છે. હવે શક્તિ સંપન્ન યોગીઓમાં–જેઓને ઇંદ્રિયોની મદદ વિના જ સાક્ષાત્ આત્માથી અમુક રૂપી પદાર્થોનું સાકારજ્ઞાન થાય છે, તેજ વખતે બીજા અનેક અલ્પ પ્રયોજનવાળા રૂપી પદાર્થોનું નિરાકાર જ્ઞાન હોય છે. અથવા જેનું સાકારજ્ઞાન થયું હોય, તે પદાર્થનું પણ સાકાર થતાં પહેલાં નિરાકાર જ્ઞાન થઈ જાય તો પણ એ બન્નેય **અવધિજ્ઞાનની જ્ઞાનમાત્રા જ** છે. છતાં નિરાકારતા પૂરતું તેનું નામ અવધિદર્શનોપયોગ અને સાકાર અંશનું નામ અવધિ-જ્ઞાનોપયોગ પરિભાષામાં આપેલ છે. સાકારોપયોગનું મૂળ અવધિજ્ઞાન લબ્ધિ અને નિરાકારોપયોગનું મૂળ અવધિદર્શન લબ્ધિ સમજવી. અવધિજ્ઞાન–દર્શન અને તે બન્નેયના ઉપયોગ, એમ એ ચારેય **અવ-ધિજ્ઞાન શબ્દમાં** સમાવેશ પામે છે.

JAINSITE.com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

જે યોગીઓને બીજાના મનના વિચારો સમજવાની શક્તિ પ્રગટ થાય છે, તે શક્તિને પણ એક રીતે અવધિજ્ઞાનનો એક વિશિષ્ટ વિભાગ કહીએ તો ચાલે. એટલે કે મનના અણુઓ પણ રૂપી દ્રવ્યો છે, અને અવધિજ્ઞાની જાણી શકે છે, પરંતુ મનના અણુનું મન બન્યા પછી વિચાર કરતી વખતે જુદા જુદા થયેલા તેના આકારોને ધ્યાનમાં લીધા પછી તેના ઉપરથી અલ્પ કે વધારે અનુમાન કરી વિચારમાં વિચારાતાં પદાર્થોને સમજી લેવાને **ઋજુમતિ** રૂપ મનઃ-પર્યવ અને **વિપુલમતિ** રૂપ મનઃપર્યવ જ્ઞાન **સાકાર જ** હોય છે. કેમકે અલ્પ અનુમાન શક્તિ પણ એક જાતનો આકાર છે, અને વિશેષ અનુમાનશક્તિ પણ એક જાતનો આકાર છે. એટલે તેના એ અંશમાં નિરાકાર ઉપયોગ પ્રવર્તતો ન હોવાથી તેનું દર્શન પ્રવર્તતું નથી. મનના પરમમાણુઓનું મન બન્યા પછી, તેની વિચા-

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

રણા અનુસાર ગોઠવાતા આકાર સાક્ષાત્ આત્માથી તેઓ જુએ છે. અને જોતાંજ તે વિષે કેટલાકનું સાકાર જ્ઞાન અને કેટલાકનું નિરાકાર જ્ઞાન થાય જ, પરંતુ તેનો સમાવેશ અવધિદર્શન અને અવધિજ્ઞાનમાં થાય છે. એટલે ત્યારપછી પ્રવર્તતા ઓછા કે વિશેષ અનુમાનોના પ્રકારો ઋજુમતિ અને વિપુલમતિ મનઃપર્યવ તરીકે પરિભાષિત કરવામાં આવેલ છે. એટલે તેનું દર્શન નથી હોતું.

અવધિજ્ઞાની જ્યારે દરેક રૂપી પદાર્થોનું સાક્ષાત્ આત્માથી જ્ઞાન કરી શકે છે, એટલે મન પણ રૂપી દ્રવ્ય હોવાથી તેમાં આવી જાય છે, એટલે અવધિજ્ઞાની મનોદ્રવ્યોને પણ સાક્ષાત્ આત્માથી જાણી શકે છે.

પરંતુ, કોઈ જીવોને બીજા રૂપી દ્રવ્યો વિષેનું અવધિજ્ઞાન ન થવા છતાં મતિશ્રુતજ્ઞાન પછી મનઃપર્યવ જ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, એટલે મનોદ્રવ્યજ જોઈ શકે, તેવું વિશિષ્ટ અવધિ થાય છે, અને તેના અલ્પ યા વિશેષ અનુમાનશક્તિ રૂપ મનઃપર્યવ પ્રવર્તે છે, પરંતુ મુખ્યતાની અપેક્ષાએ અવધિજ્ઞાનની અવિવક્ષા કરીને તેને મનની મુખ્યતાને લીધે મનઃપર્યવજ્ઞાન જ કહ્યું હોવાનું સમજાય છે. એટલે અવધિજ્ઞાનીને મનઃપર્યાય જ્ઞાન થાય, ત્યારે તેના મનોદ્રવ્યોના સાકાર અને નિરાકાર ઉપયોગ જેમ અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શનમાં સમાવેશ પામી જાય છે, અને પોતે તો માત્ર ઋજુ કે વિપુલ સાકારોપયોગ રૂપેજ રહે છે. તેજ પ્રમાણે અવધિ વિના મનઃપર્યાય થાય તેને પણ એજ પ્રમાણે માનીને–સાકારોપયોગવાળું જ માત્ર ગણીને "તેને દર્શન નથી હોતું" એમ વિવક્ષા કરીને ઠરાવ્યું જણાય છે.

બહુ સૂક્ષ્મ વિચારણા કરીએ, તો અવધિજ્ઞાનના અસંખ્ય ભેદમાંનો એક ભેદ મનોદ્રવ્યના જ્ઞાન પૂરતો માનવા હરકત જણાતી

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

નથી. પરંતુ અવધિજ્ઞાનીને તેની ગૌણતા હોવાથી શાસ્ત્રકાર ભગવંતોએ તેની વિવક્ષા ન કરી હોય, એમ સંભવિત લાગે છે. વધારે ખરું શું હશે ? તે બહુશ્રુતો પાસેથી સમજવું.

અને, જેને મન સિવાયના બીજા પણ રૂપી પદાર્થોનું જ્ઞાન હોય સાથે મનઃપર્યવજ્ઞાન પણ મનના વિચારોને જાણવાને અનુમાન કરવાની શક્તિરૂપ થયું હોય, તો તેને અવધિ અને મનઃપર્યવ બન્નેય જ્ઞાન થયા ગણાય છે. મનના માત્ર આકારો જાણવાના જ્ઞાન સાથે બીજાગે રૂપી પદાર્થોનું જ્ઞાન થાય, પરંતુ મનના જાણેલા આકારો ઉપરથી વિશેષ અને ચોક્કસ જાણવા જરૂર કે વિપુલ અનુમાન શક્તિ ન હોય, તેને માત્ર અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શન જ ગણાય. એમ ઉપરની વિચારણા ઉપરથી સમજાય છે. જેમ એક અપેક્ષાએ મતિવિશેષ શ્રુત છે, તેમ સંયમપ્રત્યયિક અવધિવિશેષ મનઃપર્યવ જ્ઞાન હોય, તો ઉપરની વિચારણા બંધબેસતી આવે છે. પ્રથમ સમયે ઉત્પન્ન થયેલ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મનિગોદના જીવની અલ્પમાં અલ્પ જ્ઞાનમાત્રાથી માંડીને કેવળજ્ઞાન સુધીની સર્વ જ્ઞાન માત્રાઓ અસંખ્ય પ્રકારની થાય છે. અને અમુક જથ્થામાં અમુક વિશિષ્ટતાવાળી જ્ઞાનમાત્રાઓના સમૂહના મતિજ્ઞાનાદિક નામો પ્રધાનતાની વિવક્ષાએ પાડેલા હોય છે. તે ક્રમથી વિચારતાંયે ઉપરની વિચારસરણી બંધ બેસતી આવે ખરી.

આગળ ચાલતાં, એથી સાથે લોકાલોકનું–સર્વ દ્રવ્ય, સર્વ ક્ષેત્ર, સર્વ ભાવ, અને સર્વ કાળનું વિગતવાર જ્ઞાન થાય છે.

તે જ્ઞાન ચૈતન્ય સ્વરૂપે કેવળજ્ઞાન ગણાય છે, પરંતુ તે જ્ઞાનમાં દ્રવ્યોનો અને પર્યાયોનો ભાસ પડે છે. દ્રવ્યના ભાસ પૂરતી દર્શનશક્તિ, અને પર્યાયોના ભાસ પૂરતી જ્ઞાનશક્તિ, એ રીતે તેના સાકાર અને નિરાકાર ઉપયોગો સંભવિ શકે છે. ઉભયશક્તિરૂપ અને ઉભય ઉપયોગરૂપ સર્વજ્ઞાનમાત્રાઓનો સમાવેશ **કેવળજ્ઞાન રૂપે** સામાન્ય

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શબ્દમાં કરી લેવામાં આવ્યો છે. એટલે પાંચ જ્ઞાનના નામમાં વપરાયેલ કેવળજ્ઞાન શબ્દનો **અર્થ** માત્ર સાકારોપયોગ એટલો જ ન કરવો. એમ કરવાથી કશો વિરોધ આવશે નહીં. તથા વિશિષ્ટ ચૈતન્યશક્તિ સ્વરૂપે એક જ છતાં ઉપયોગ ભેદથી કેવળ દર્શન અને કેવળજ્ઞાન નામ આપવામાં આવેલ હોય અને ઉપયોગ ભેદને લીધે લબ્ધિ પણ બે પ્રકારની વર્ણવવામાં આવી હોય, એટલે તે સર્વનો સમાવેશ **કેવળજ્ઞાન** શબ્દમાં કરી લેવામાં આવેલો જણાય છે.

એટલે **ઇંદ્રિયદર્શન, અવધિદર્શન, કેવળદર્શન**, ઇંદ્રિયદર્શનના બે પ્રકારો ચક્ષુરિન્દ્રિયદર્શન અને અચક્ષુરિન્દ્રિય દર્શન. એમ કહીને ચાર પ્રકારના દર્શન ગણાવ્યા. કોઈ પણ પદાર્થના ભેદો અપેક્ષાવિશેષથી પાડવામાં આવે છે. તેજ પદાર્થના જુદી અપેક્ષાએ જુદી રીતે પણ ભેદો પાડી શકાય છે. હવે મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યવ અને કેવળઃ એ પાંચ જ્ઞાનો સાકારોપયોગ ગણાય છે. એ પાંચ ભેદો પણ અપેક્ષાભેદથી જ છે. મતિશ્રુતને જુદા જણાવ્યા છે, પરંતુ શ્રુતનો નિરાકાર ઉપયોગ ન હોય. મતિનો જ હોય છે. કેમકે શ્રુત સાકાર રૂપ છે. નિરાકાર મતિના બે ભેદ પાડ્યા. ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શન. અવધિ અને મનઃપર્યાયમાં અવધિનો જ નિરાકાર ઉપયોગ હોય છે. અને કેવળનો નિરાકાર ઉપયોગ હોય છે. એમ દર્શનના ચાર ભેદ ગણાવ્યા. ત્રણ અજ્ઞાનોપયોગમાં ત્રણ દર્શન જુદા લેવાના નથી હોતા. કેમકે—એ ભેદ સાકારમાં જ પડે છે.

આ પ્રમાણે સાકાર અને નિરાકાર એ બે પ્રકાર ઉપયોગના બતાવ્યા છે. સાકારોપયોગ બે પ્રકારનો હોય છે, અજ્ઞાન સ્વરૂપ અને જ્ઞાન સ્વરૂપ, એટલે મિથ્યાત્વ મોહનીયના ઉદય સહકૃત સાકારોપયોગ તે ત્રણ અજ્ઞાનરૂપ સાકારોપયોગ, અને મિથ્યાત્વ મોહનીય અનુદય સહકૃત સાકારોપયોગ એટલે—

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૧ મતિજ્ઞાનાત્મક સાકારોપયોગ

૨ શ્રુતજ્ઞાનાત્મક સાકારોપયોગ

૩ અવધિજ્ઞાનાત્મક સાકારોપયોગ

૪ મિથ્યાત્વમોહનીયોદયસહકૃત મતિજ્ઞાનાત્મક સાકારોપયોગ મતિ-અજ્ઞાનોપયોગ

૫ મિથ્યાત્વમોહનીયોદયસહકૃત શ્રુતજ્ઞાનાત્મક સાકારોપયોગ શ્રુત-અજ્ઞાનોપયોગ

૬ મિથ્યાત્વમોહનીયોદયસહકૃત અવધિજ્ઞાનાત્મક સાકારોપયોગ વિભંગજ્ઞાનોપયોગ

૭ મનઃપર્યવજ્ઞાનાત્મક સાકારોપયોગ

૮ કેવળજ્ઞાનાત્મક સાકારોપયોગ

૯ } નિરાકાર મતિજ્ઞાનોપયોગ { ચક્ષુદર્શનાત્મક નિરાકારોપયોગ ચક્ષુદર્શનોપયોગ.
૧૦ } { અચક્ષુદર્શનાત્મક નિરાકારોપયોગ અચક્ષુદર્શનોપયોગ

૧૧ અવધિદર્શનાત્મક નિરાકારોપયોગ અવધિદર્શનોપયોગ

૧૨ કેવળ દર્શનાત્મક નિરાકારોપયોગ કેવળદર્શનોપયોગ

આ પ્રમાણે શક્તિરૂપે પાંચ જ્ઞાન વર્ણવ્યા છે, તેથી પાંચ જ્ઞાન છે, પરંતુ તેના ઉપયોગ બાર પ્રકારે પ્રવર્તે છે. મતિજ્ઞાનનો સાકારોપયોગ પ્રવર્તતી વખતે જો સાથે મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય હોય તો તેજ વખતે મતિ અજ્ઞાનાત્મક સાકારોપયોગ ગણાય છે, એ પ્રમાણે ઉપયોગ પ્રવર્ત્તતી વખતે કેટલાક પદાર્થો વિષે નિરાકારોપયોગ પ્રવર્તતો જોવામાં આવે છે. તેનું નામ દર્શન છે.

નિરાકારતામાં મિથ્યા કે સમ્યગ્ ઉપયોગ પ્રગટ જણાતો નથી. માટે દર્શનમાં વિપરીત દર્શનના અજ્ઞાનની માફક અદર્શન એવા

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ભેદો બતાવવાની જરૂરજ રહેતી નથી. અપેક્ષાએ જોકે મિથ્યાસાકારોપયોગના કારણરૂપ નિરાકારોપયોગ મિથ્યા કહી શકાય. પરંતુ તે નાનીજ વસ્તુ છે. એટલે તેની વિવક્ષા ન કરીએ, તો તેના ભેદો ગણાય નહીં. સમ્યગ્દષ્ટિને ઇંદ્રિયાદિકની વિકલતાને લીધે કોઈપણ વસ્તુ સંબંધિ ભ્રમ થાય, તો તે જ્ઞાનના પેટામાં સમાયેલા સમજવા.

એટલે ખરી રીતે જ્ઞાન, અજ્ઞાન અને દર્શનની વ્યવસ્થા આધીન જણાય છે. જ્ઞાન તો ચૈતન્યશક્તિરૂપે પાંચ જ હોઈ શકે છે. તેમાં નતો દર્શન, નતો અજ્ઞાન હોય છે, એમ સમજાય છે. મતિજ્ઞાનના કે અવધિજ્ઞાનના ઉપયોગ જે કોઈ પદાર્થ વિષે સાકારોપયોગ પ્રવર્તે, ત્યારે તેની સાથેના બીજા પદાર્થો વિષે કે પહેલા જાણેલા તે પદાર્થો વિષે પણ નિરાકારોપયોગ તે વખતે જ પ્રવર્તે છે, તે અનુભવસિદ્ધ છે. અને જેનો નિરાકારોપયોગ પ્રવર્ત્યો છે, તેનોજ વળી કોઈ વખતે વધારે જાણવાનું વધારે ધ્યાન ખેંચાય તો સાકારોપયોગ પ્રવર્તે છે. અર્થાત્ સાકારોપયોગ અને નિરાકારોપયોગ એ એકજ જ્ઞાનની બે અવસ્થાઓ છે, એટલે ઉપચારથી નિરાકારોપયોગમાં વ્યાપૃતજ્ઞાનમાત્રાનું નામ દર્શનલબ્ધિ–શક્તિ કહેવાય છે, અને સાકારોપયોગમાં વ્યાપૃત જ્ઞાનાંશનું નામ **જ્ઞાનલબ્ધિ**–શક્તિ કહેવામાં આવે છે, અને જેનો સાકારોપયોગ મિથ્યાત્વોદયસહકૃત હોય છે, તે **અજ્ઞાન** કહેવાય છે. તેની જ જ્ઞાનલબ્ધિને પણ ઉપચારથી અજ્ઞાન કહેવામાં હરકત નથી. અને સૂક્ષ્માર્થની વિવક્ષાએ તેના નિરાકારોપયોગને પણ અદર્શન–મિથ્યાત્વસહકૃતદર્શન કહેવામાં હરકત નથી. આ દૃષ્ટિથી **તત્ત્વાર્થા**ધિગમ સૂત્રના ભાષ્યમાં "નયાન્તરની અપેક્ષાએ જ્ઞસ્વાભાવ્યાત્ કોઈ પણ જીવ અજ્ઞાન નથી જ." એમ કહ્યું છે, તે ચૈતન્ય સ્વરૂપ જ્ઞાનમાત્રાની અપેક્ષાએ.

એટલે–જ્ઞાન, અજ્ઞાન, દર્શન, સાકાર, અનાકાર, સ્થિતિ આદિત્વ, સામાન્ય આદિત્વ વિગેરે ભેદો ઉપયોગની અપેક્ષાએ જણાય

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

છે. અજ્ઞાન પણ એક જાતનું જ્ઞાન તો છે જ, ચૈતન્ય શક્તિ છે. દર્શન પણ એક જાતનું જ્ઞાન છે. પરંતુ એ બે (અજ્ઞાન અને દર્શન) અવસ્થા સિવાયની જ્ઞાનની અવસ્થા માટે જ્ઞાન શબ્દ મર્યાદિત કરેલો છે. તેમજ સર્વજ્ઞાનમાત્રાઓ રૂપ વ્યાપક અર્થમાં પણ જ્ઞાન શબ્દ વપરાય છે

આ પ્રમાણે પ્રમાણ વ્યવસ્થા પણ ઉપયોગને આશ્રયીને જણાય છે. કેમકે–જ્ઞાનનો વપરાશ ઉપયોગ મારફત જ થાય છે.

કોઈ પણ વસ્તુના ખરા ખોટાનો નિર્ણય જ્ઞાનથી જ થાય છે. સ્પષ્ટ–ખરો નિર્ણય કરનારૂં જ્ઞાન પ્રમાણભૂત જ્ઞાન ગણાય છે. અને ખોટો કે અસ્પષ્ટ નિર્ણય કરનારૂં અથવા ખરો નિર્ણય ન કરનારૂં જ્ઞાન અપ્રમાણ ગણાય છે. એટલે નિર્ણય કરવાનું કામ ઉપયોગનું જ છે. ઉપયોગ પ્રવર્ત્યા વિના જ્ઞાનશક્તિ કાંઇ પણ નિર્ણય કરી શકતી જ નથી. માટે પ્રમાણ અપ્રમાણ વ્યવસ્થા પણ ઉપયોગને આધારે જ છે. તેમાં પણ સાકારોપયોગ જ ખરો નિર્ણય કરી આપે છે. અનાકારોપયોગ કે અજ્ઞાનાત્મક સાકારોપયોગ ખરો નિર્ણય કરી શકતો નથી. માટે તે બેને પ્રમાણમાં ગણેલ નથી. માટે આ પાંચ પ્રકારના સાકારોપયોગ જ પ્રમાણ ગણાય છે. મતિજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાનની સાથેના નિરાકારોપયોગ પ્રવર્તે છે. ખરા, પરંતુ તે ખરી વાતનો સ્પષ્ટ નિર્ણય કરી શકતા નથી માટે તેને પ્રમાણ વ્યવસ્થામાં ગણવામાં આવેલા નથી. તેમજ મિથ્યાત્વસહકૃત મતિ, શ્રુત, અવધિના સાકારોપયોગો પણ નિર્ણય કરે છે ખરા, પરંતુ ખોટા નિર્ણય કરે છે, એટલે તેઓ પણ પ્રમાણ નથી, પરંતુ પ્રમાણ વ્યવસ્થાની દૃષ્ટિથી અપ્રમાણ ગણાય છે.

આટલા જ માટે **તત્ત્વાર્થ** સૂત્રમાં ઉપયોગો ૧૨ ગણાવેલા છે પરંતુ પ્રમાણ તરીકે મતિ–શ્રુત પરોક્ષ પ્રમાણરૂપે, અને અવધિ, મનઃપર્યાય અને કેવલજ્ઞાન પ્રત્યક્ષ પ્રમાણરૂપે ગણાવેલા છે. પ્રથમ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ત્રણના વિપર્યયને અપ્રમાણ તરીકે અર્થથી ગણાવેલા છે. જ્ઞાનાભાવ, સંશય, ભ્રમ, અનધ્યવસાય વિગેરે સ્પષ્ટ અને ખરા નિર્ણયરૂપ ન હોવાથી પ્રમાણ ઠરતા નથી. તેથી તે સર્વ અપ્રમાણ તરીકે સિદ્ધ થાય છે.

પ્રમાણાપ્રમાણ વ્યવસ્થા મુખ્યતાએ ઉપયોગને અને તે પણ સાકારોપયોગને આશ્રયીને છે. એટલે નિરાકારોપયોગને ન પ્રમાણ કે ન અપ્રમાણ તરીકે ગણી શકાય, અથવા ઉપચારથી પ્રમાણભૂત સાકારોપયોગના કારણભૂત નિરાકારોપયોગને પ્રમાણ તરીકે અને અપ્રમાણના નિરાકારોપયોગને અપ્રમાણ તરીકે કોઈ ઠેકાણે જણાવેલ હોય. તેથી તેનો વિરોધ કરવા જેવું નથી. તેજ પ્રમાણે અજ્ઞાનાત્મક સાકારોપયોગના કારણભૂત નિરાકારોપયોગને ઉપચારથી અપ્રમાણ તરીકે જણાવેલ હોય, તો તે પણ અવિરુદ્ધ જણાય છે.

અપ્રમાણના પણ જુદા જુદા અર્થ કરવા પડે છે. પ્રમાણ વિરુદ્ધ અપ્રમાણ અથવા અનિર્ણયાત્મક કે અવ્યક્ત પ્રમાણ અથવા સંપૂર્ણ પ્રમાણ સ્વરૂપાભાવરૂપ અપ્રમાણ, પ્રમાણાભાવરૂપ અપ્રમાણ, આમ કરવાથી વિપર્યય-ભ્રમ-ઊલટું જ્ઞાન, નિરાકારોપયોગ-અનધ્યવસાયરૂપ, અને સંશય એ ત્રણેય અપ્રમાણના ભેદોનો અને પ્રમાણાભાવનો સંગ્રહ થઈ જાય છે. પ્રમાણના અત્યન્તાભાવ સિવાયના એ સર્વ પણ એક જાતના ઉપયોગો તો છે જ.

એટલા માટે **શ્રી તત્ત્વાર્થકાર ભગવંતે** જ્ઞાનચૈતન્યશક્તિના પાંચ પ્રકાર બતાવ્યા અને તેના સાકારોપયોગને જ બે પ્રમાણમાં વ્હેંચી નાખેલ છે. અને શેષ ઉપયોગને અજ્ઞાન સ્વરૂપ તથા દર્શન સ્વરૂપ બતાવીને તેને **અર્થાત્** અપ્રમાણ કોટિમાં સમાવીને રાખ્યા છે. આ દૃષ્ટિથી નિરાકાર, નિર્વિકલ્પ, દર્શન, અનધ્યવસાય વિગેરે નામથી ગણાતી જ્ઞાનમાત્રાઓને અપ્રમાણ તરીકે ગણાવે તેમાં જૈન તર્કશાસ્ત્રોનું પ્રતિપાદન કેટલેક અંશે સહેતુક પણ છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

મિથ્યાત્વસહકૃત સાકારોપયોગને જ ધર્મ-આધ્યાત્મિકશાસ્ત્રની પરિભાષામાં અજ્ઞાન ગણાવેલ છે.

મતિ-श्रुतावधयो विपर्ययश्च १-३१ तत्त्वार्थ सूत्र.

છતાં પ્રમાણશાસ્ત્ર વ્યવહારશાસ્ત્ર હોવાથી સંશય, વિપર્યય અને **અનધ્યવસાયરૂપ** અજ્ઞાન સ્વરૂપ અપ્રમાણનો સંગ્રહ કરવા માટે મિથ્યાત્વોદયાસહકૃત સાકારોપયોગની જ એ પ્રમાણરૂપે વ્યવસ્થા તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં જ દેખાય છે. અને તે સૂત્ર આગમાનુસારિ હોવાથી પ્રમાણ સિવાયની સર્વ પ્રકારની જ્ઞાનમાત્રા અપ્રમાણ જ એમ અર્થથી **તત્ત્વાર્થકારને** અને **નંદીસૂત્રકાર** વિગેરે પ્રમાણ વિભાગની વ્યવસ્થા વિવેચનારાઓને પણ સમ્મત છે. એટલે કોઈ આચાર્ય મહારાજે દર્શનને અપ્રમાણકોટિમાં લીધેલ હોય, તેથી કોઈ જાતનો આગમ વિરોધ જણાતો નથી.

JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

છતાં, જ્ઞાનપૂજા, જ્ઞાનભક્તિ, જ્ઞાનીની પૂજા, જ્ઞાનીની ભક્તિ વિગેરેમાં સહકૃત દર્શન હોય છે. અને તેના તરફ પણ પૂજ્યતા તથા ભક્તિ દર્શાવવાની ભલામણ હોય છે. તેનું કારણ એ છે કે-દર્શન પણ જ્ઞાનમાત્રા છે. અને તે આત્માનો ગુણ છે. માટે પૂજ્ય-પૂજકના ભેદોપચારથી પૂજ્ય પણ છે. અને અભેદોપચારથી પણ સ્વાત્મગુણરૂપે પૂજ્ય છે. એટલે **અપ્પડિહયવરનાણદંસણધરાણં** એ વિશેષણમાં દર્શનપદનો પૂજ્ય સ્થાનમાં પ્રયોગ યથાર્થ છે.

આ રીતે પ્રમાણાપ્રમાણ વ્યવસ્થા પણ મુખ્યપણે પ્રયોગાત્મક જ્ઞાનની અપેક્ષાએ છે.

કેટલીક વખત દર્શનપદનો અર્થ સમ્યગ્દર્શનપરક પણ હોય

सम्यग्दर्शन-ज्ञान-चारित्राणि मोक्षमार्गः १-१.

સમ્યગ્દર્શન શબ્દ જ્ઞાન શબ્દની પહેલો જોઈએ, છતાં **"નાણમ્મિ દંસણમ્મિ"-"નાણે દંસણે ચરિત્તાયરિો-"**

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વિગેરે સ્થળે જ્ઞાનપદની પછી **અમુક** હેતુસર મૂકવામાં આવેલ છે. કેમકે–સામાન્ય રીતે પાંચ આચારમાં જ્ઞાનાચાર પહેલો મૂકવામાં આવ્યો છે, તે **અધિગમાત્મક** જ્ઞાનની મુખ્યતાની અપેક્ષાએ છે. કેમકે અધિગમાત્મક જ્ઞાન પછી **સમ્યગ્દર્શન** થાય છે. **"તન્નિસર્ગાદધિગમાદ્વા ૧–૪ [તત્ત્વાર્થસૂત્ર],** પછી સમ્યગ્જ્ઞાન થાય છે. અને પછી દેશ કે સર્વવિરતિરૂપ સમ્યક્ ચારિત્ર થાય છે. એટલે દર્શન સામાયિક, શ્રુત સામાયિક, દેશવિરતિ સામાયિક, અને સર્વવિરતિ સામાયિક, એ ક્રમમાં વળી વિકાસક્રમની દૃષ્ટિથી પ્રથમ દર્શનને લઈને ક્રમ બતાવ્યો છે.

પરંતુ પંચાચારમાં **અધિગમાત્મકજ્ઞાન,** પછી **દર્શન,** પછી **દેશ અને સર્વચારિત્ર.** અને તપાચાર તથા વીર્યાચાર એ બેને પ્રધાનપણે ચારિત્રાચારના પોષક પ્રધાન અંગ તરીકે જુદા પાડી બતાવ્યા છે. અહીં સર્વત્ર દર્શન શબ્દનો અર્થ સમ્યક્ત્વ કરવાનો છે. નિરાકારોપયોગરૂપ કરવાનો નથી, કેમકે–તેનો સમાવેશ જ્ઞાનમાં–જ્ઞાનાચારમાં થઈ જાય છે. આચારની દૃષ્ટિથી સાકાર–નિરાકારોપયોગ વ્યવસ્થાની બહુ આવશ્યકતા નથી. પરંતુ જ્ઞાનોપયોગની દૃષ્ટિથી એ ભેદોની આવશ્યકતા છે જ. **તત્ત્વાર્થમાં "તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનમ્"** ૧–૨ કહીને તેની ઉત્પત્તિના કારણમાં **"તન્નિસર્ગાદધિગમાદ્ વા"** ૧–૩ કહેલ છે. એટલે કે સમ્યગ્દર્શન નિસર્ગથી અને અધિગમથી ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ જેને સમ્યગ્દર્શન ઉત્પન્ન કરવું હોય, તેને તો મુખ્યતાએ અધિગમનો જ આશ્રય લેવાનો છે. અને તે અધિગમ **સત્સંખ્યાદિ, નિર્દેશ સ્વામિત્વાદિ,** અનુયોગો તથા **પ્રમાણ** અને **નયો** વડે થાય છે. એટલે શાસ્ત્રબોધ, ઉપદેશ, પઠન–પાઠન વિગેરે કરવાથી અધિગમ થાય છે. તે અધિગમ કરવા માટેના સાધન તરીકે તે કરાવનાર ગ્રંથનું નામ પણ **તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર** રાખવામાં આવેલું છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

એટલે કે ગ્રંથના નામમાં **અધિગમ** શબ્દ ગ્રંથકારે ઈરાદાપૂર્વક જોડ્યો છે. એટલે કે–"આ ગ્રંથ તત્ત્વો અને તત્ત્વાર્થોનો અધિગમ કરાવી અધિગમ સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન કરાવનાર છે.

પ્રમાણાદિક વડે થયેલા અધિગત જ્ઞાનથી સમ્યગ્દર્શન થાય, માટે પહેલો જ્ઞાનાચાર બતાવી, તેના **કાલે વિણએ બહુમાણે** વિગેરે **અતિચાર** લગભગ ભણવા–ભણાવવાની વ્યવસ્થાને ઉદ્દેશીને બતાવ્યા છે. જે પ્રાપ્તસમ્યક્ત્વ વિગેરે જીવને સામાન્યપણે લાગુ પડી શકે છે, સારાંશ કે–સમ્યગ્દર્શનનું પહેલું સ્થાન છતાં ક્વચિત્ સૂત્રોમાં દર્શનને બીજું મૂક્યું હોય છે, તેની અપેક્ષા ઉપર સમજવી, તે છે. તે ઉપરથી જ્ઞાન શબ્દ પછી જ્યાં જ્યાં દર્શન પદ આવે ત્યાં બધેય "નિરાકારોપયોગરૂપ દર્શન જ છે.' એમ ન સમજવું. કોઈ વખતે નિરાકારોપયોગરૂપ એટલે દર્શનરૂપ પણ હોય છે, અને કોઈ ઠેકાણે સમ્યગ્દર્શનરૂપ પણ હોય છે. પરંતુ જ્ઞાનપદની પૂર્વે જો દર્શન પદ આવ્યું હોય, તો પ્રાયઃ અવશ્ય સમ્યગ્દર્શન જ દર્શન શબ્દથી લેવાય છે. અને જ્ઞાનપદની પછી આવે, તો ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સમ્યગ્દર્શનનો પણ સંભવ હોય છે, અને નિરાકારોપયોગ અને શક્તિરૂપ દર્શનનો પણ સંભવ હોય છે. માટે આજુબાજુના સંજોગો જોઈને દર્શનશબ્દનો અર્થ કરવો. કર્મગ્રંથમાં–જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય કર્મોના ક્રમમાં પહેલાં જ્ઞાનો પછી નિરાકારોપયોગ અને તેની શક્તિરૂપ દર્શન અને તેનાં આવરણો એ પ્રમાણે ક્રમ રાખ્યો છે.

જ્ઞાનાવરણીય અને દર્શનાવરણીય કર્મો પણ મુખ્ય રીતે તો ઉપયોગનું રૂંધન કરે છે. દર્શનોપયોગનું રૂંધન કરવા છતાં જે કાંઈ નિરાકારોપયોગ ઉઘાડો હોઈ શકે, તેનું રૂંધન નિદ્રાપંચક કર્મો કરે છે એટલે નિદ્રા પંચકથી આત્માનો સાકારોપયોગ તો ખુલ્લો નથી રહેતો પરંતુ નિરાકારોપયોગ પણ પ્રવર્તી શકતો નથી. તે પણ ઘણો જ દબાઈ જાય છે. છતાં તદ્દન ઉપયોગ રહિત આત્મા થઈ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

જતો નથી. નિદ્રાપંચક વખતેય નિરાકારોપયોગ ઘણો સૂક્ષ્મ તો હોય જ છે. કેમકે એટલો પણ નિરાકારોપયોગ ન રહી શકતો હોય તો આત્મા જડ જ બની જાય. પરંતુ જડ બનતો નથી. અતિસૂક્ષ્મ નિરાકારોપયોગ માત્ર ખુલ્લો રહે છે. ગમે તેવી ઘેનની દવા આપીને શરીરે વાઢકાપ કરવામાં આવે, તોપણ આત્મા અલ્પરૂપ સ્થિતિમાં પણ જાગ્રત જ હોય છે. માટે ઉપયોગોના આવરણની વિવિધતાથી ઉપયોગની વિવિધતા, અને તે ઉપરથી દરેક જીવના જ્ઞાન અને દર્શન શક્તિની વિવિધતા સમજી શકીએ છીએ. પરંતુ એ બંનેયના ચૌદ આવરણોય ક્ષયોપશમભાવે હોવાથી ગમે તેવા ગાઢ આવરણોમાં પણ અલ્પાધિક અંશે દરેક ક્ષણે ઉપયોગ પ્રવર્ત્તતા હોય છે. તે સૂક્ષ્મ અનુભવથી સમજાશે. એટલે આત્મામાં સકલ પદાર્થ જાણવાની શક્તિ હોય છે. પરંતુ કર્મો તેના ઉપર આવરણ કરે છે. જેમકે-અનાદિ નિગોદના જીવને પાણી શબ્દનું જ્ઞાન નથી-કેમકે તે જ્ઞાન અવરાયું હોય છે. પરંતુ અનાદિકાળથી પાણી શબ્દથી અજ્ઞાત તે જીવને જ્યારે કોઈપણ વખતે પહેલાં પાણી શબ્દના અને તેના અર્થના આવરણનો ક્ષયોપશમ થાય છે, પાછો એ જીવ નિગોદમાં જાય તો પણ તેના ઉપર ફરીથી આવરણો ફરી વળે છે. છતાં એક વાર જે જ્ઞાન થયું હોય છે, તેનો સંસ્કાર ક્ષયોપશમરૂપે આત્મામાં પડી ગયો હોય છે, તે જતો નથી. ફરી જ્યારે જીવ મનુષ્ય થાય, ત્યારે તેને પાણી વિગેરે જેટલા શબ્દના અને અર્થના જ્ઞાન ઉપરના આવરણોનો ક્ષયોપશમ જાગે, તેટલી તેની જ્ઞાનલબ્ધિ-શક્તિ જાગતી રહે, અને તેનો વપરાશ થાય, ત્યારે તે ભાગનો ઉપયોગ પ્રવર્તે. પાછું આવરણ આવી એ ઉપયોગ તદ્દન નિરાકાર જેવો પણ થતો જાય, અને છેવટે વધુ આવરણ આવવાથી એક વખત વસ્તુ ભૂલાઈ પણ જાય, છતાં ક્ષયોપશમમાં સંસ્કાર તો રહે જ છે.

મતિજ્ઞાનના ૩૪૦ ભેદ, શ્રુતજ્ઞાનના ૧૪ અને ૨૦ ભેદ, અવ-

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ધિજ્ઞાનના ૬ ભેદ, મનઃપર્યવના બે ભેદ, અને કેવળજ્ઞાનનો ૧ ભેદ, એ ૫૧ ભેદો પણ જ્ઞાનમાત્રાના ઉપયોગની દૃષ્ટિથી જણાવ્યા હોય તેમ લાગે છે. પરંતુ જો તેમ ન હોત તો ૧ ચક્ષુર્દર્શન ૨ અચક્ષુદર્શન ૩ અવધિ દર્શન ૪ કેવળ દર્શન અને ત્રણ અજ્ઞાન એમ ૭ ભેદ ઉમેરીને ૫૮ ભેદ ગણાવ્યા હોત, પરંતુ ૫૮ ભેદ ન ગણાવતાં ૫૧ ગણાવ્યા, તેનું કારણ એમ સમજાય છે, કે–સાકાર અને નિરાકાર બન્નેય પ્રકારના ઉપયોગનો અને મિથ્યાત્વસહિત જ્ઞાનોપયોગનો સમાવેશ ૫૧ ભેદોમાં જ કરી લેવામાં આવ્યો છે. કારણ કે–તે પ્રસંગે જ્ઞાન શબ્દનો અર્થ સાકારોપયોગ માત્ર ન લેતાં જ્ઞાનોપયોગ માત્ર લેવાની વિવક્ષા છે. કેમકે–સાકારોપયોગ અને નિરાકારોપયોગ એ બંનેય વાસ્તવિક રીતે તો જ્ઞાન ગુણ જ છે.

जैन साइट JAINSITE जैनम् जयति शासनम्

આ ઉપરથી જ્ઞાન અને અજ્ઞાન શબ્દો ગ્રંથોમાં લખેલ હોય છે, ત્યાં જ્ઞાન શબ્દે શું લેવું ? અને અજ્ઞાન શબ્દે શું લેવું ? તેનો બહુ ગુંચવાડો થાય છે.

૧ જ્ઞાન માત્ર, ઓળખાણ સમજ, એવો અર્થ થાય છે.
૨ જ્ઞાન એટલે ઊંડું જ્ઞાન એવો પણ અર્થ થાય છે.
૩ જ્ઞાન એટલે પાંડિત્ય
૪ જ્ઞાન એટલે જ્ઞાનશક્તિ
૫ જ્ઞાન એટલે સાકારોપયોગ
૬ જ્ઞાન એટલે પ્રમાણ જ્ઞાન
૭ જ્ઞાન એટલે અધિગમાત્મક જ્ઞાન
૮ જ્ઞાન એટલે સમ્યક્ ચારિત્રોત્પાદક સમ્યગ્જ્ઞાન.
૯ જ્ઞાન એટલે સાડા નવ પૂર્વ ઉપરાંતનું જ્ઞાન.
૧૦ જ્ઞાન એટલે નિશ્ચયસમ્યગ્‌જ્ઞાન
૧૧ જ્ઞાન એટલે અનુભવ જ્ઞાન
૧૨ જ્ઞાન એટલે સંપૂર્ણ જ્ઞાન–કેવળજ્ઞાન
૧૩ જ્ઞાન એટલે શૈલેશી અવસ્થાનું જ્ઞાન
૧૪ જ્ઞાન એટલે સિદ્ધોનું જ્ઞાન.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

એ જ પ્રમાણે અજ્ઞાન શબ્દના પણ ઉપર જણાવેલા જ્ઞાન શબ્દના અર્થથી વિપરીત અર્થ કરીને જુદા જુદા અર્થમાં વાપરી શકાય છે.

માટે જ્ઞાન–અજ્ઞાન શબ્દથી આજે ઘણાને ગુંચવણુ ઉભી થાય છે, અને ઘણી વખત તેમાંથી મોટા વિવાદો પણ ઉભા થાય છે. **યુરોપીયન ભારતવાસીઓને** અજ્ઞાની કહે છે. તેનું કારણ એ છે કે–તેઓ જે કેળવણી આપે છે, તે ન લીધેલી હોવાને અંગે અજ્ઞાન, એટલે બિનકેળવાયેલા કહે છે. માટે કેળવણી લેવાની જરૂર જણાવે છે. આપણે તેમને આધ્યાત્મિક જ્ઞાન વિનાની કેળવણીવાળા હોવાથી અજ્ઞાન કહીએ છીએ.

ત્યાજ્ય વસ્તુનું જ્ઞાન છતાં તે વસ્તુનો ત્યાગ ન કરવાથી અજ્ઞાની કહેવાય છે.

અમુક વસ્તુથી જે વ્યક્તિ અજાણ હોય, તેને અજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. અમુક વિષયનું પાંડિત્યપૂર્ણ જ્ઞાન ન હોય, તેને તેનું અજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે.

જ્ઞાનના દુરૂપયોગને અજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. માટે **જ્ઞાનાજ્ઞાન** શબ્દોથી કોઈ પણ ગ્રંથોમાં કે કોઈ પણ નિબંધો કે લેખોમાં થયેલો વપરાશ વખતે ખૂબ ખ્યાલ રાખીને અર્થ કરવો. **જ્ઞાની શ્વાસોચ્છવાસમાં કરે કઠિન કર્મનો ક્ષય" "પઢમં નાણં તઓ દયા" "अन्नाणी किं काही ?" "અન્નાણ–સમ્મોહ–તમો–હરસ્સ" "જ્ઞાનસ્ય ફલં વિરતિઃ"** એવા વિવિધ અર્થમાં વપરાયેલા જ્ઞાન શબ્દના સેંકડો ઉદાહરણો છે. માટે કયે ઠેકાણે કઈ અપેક્ષાએ જ્ઞાન અથવા અજ્ઞાન શબ્દ વાપરવામાં આવેલ છે ? તેની ખાત્રી કરીને તે પ્રમાણે અર્થ કરવો. નહીંતર ઘણો ગુંચવાડો ઉભો થાય છે. ગુંચવાડો થયા પછી, ચર્ચા અને ચર્ચામાંથી મર્ચા (વિખવાદ)

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

અને કર્યા (લડાઈ) ઉઠે છે. માટે જ **પ્રમાણશાસ્ત્ર** અને **નય-શાસ્ત્રના** ગુરુગમથી જ્ઞાનની આવશ્યકતા રહે છે,

આ પ્રકારે ૫૧ ભેદોમાં–માત્ર શુદ્ધ જ્ઞાનાત્મક ચેતન્યશક્તિની પ્રધાનતાએ જ્ઞાન શબ્દ લઈને ભેદ પાડેલા જણાય છે. જેમાં સમજાવવા માટે ઉપયોગની પ્રધાનતા છતાં સાકારોપયોગ, નિરાકારોપયોગ, જ્ઞાનલબ્ધિ વિગેરેની ભેદવિવક્ષા વિના સામાન્ય રીતે જ્ઞાન શબ્દનો શાસ્ત્રીય વ્યાપક અર્થ લઈને ભેદો પાડેલા છે. માટે ૫૧ ભેદોની વ્યવસ્થા બરાબર છે. પરંતુ તેની બીજાને સમજાવટ ઉપયોગ વિના અશક્ય છે. એટલે ઉપયોગની મુખ્યતાએ સમજાવેલ છે, એમ કહેવામાં હરકત નથી.

આ તત્ત્વ આપણને **તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર** ૯મા સૂત્રમાં મળે છે. "**सम्यग्दर्शन–ज्ञान–चारित्राणि मोक्षमार्गः** १–१" પછી "**तत्त्वार्थ–श्रद्धानं सम्यग्दर्शनम् १–२**" કહીને તેનું વિવેચન પૂરું કરી સમ્યગ્જ્ઞાન પદની વ્યાખ્યા કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો, છતાં **मति–श्रुता–वधि मनःपर्याय–केवलानि ज्ञानम्** १–९ કહ્યું. પરંતુ "**मति.........नि सम्यग्ज्ञानम्**" એમ ન કહ્યું.

કોઈ કહેશે, કે–"પહેલા મૂળ સૂત્રમાં ખરી રીતે તો જ્ઞાન પદ જ છે.'

તેના જવાબમાં કહેવાનું કે–ભલે જ્ઞાન પદ છે, પરંતુ સૂત્રકારને તો ત્રણેય રત્ન સાથે સમ્યગ્પદનો સંબંધ અભિમત છે, માટે **સમ્યગ્જ્ઞાન** કહેવું જોઈએ. પરંતુ તેમ ન કહેતાં માત્ર **જ્ઞાનમ્** શબ્દ કેમ મૂક્યો છે?

તેમાં ગ્રંથકારનો એ આશય જણાય છે કે–સમ્યગ્જ્ઞાનનું વિવેચન પણ જ્ઞાનના વિવેચનને આધિન છે. વ્યાપક સ્વરૂપ બતાવવું, તે પણ **તત્ત્વાર્થાધિગમ શાસ્ત્રનો** વિષય છે. એ વ્યાપક સ્વરૂપ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

બતાવ્યા પછી તેના **લબ્ધિ: ઉપયોગ: સમ્યગ્: અસમ્યગ્: પ્રમાણ: અપ્રમાણ: સાકાર: નિરાકાર: દર્શન: અજ્ઞાન:** વિગેરે જેટલા પ્રકારો બતાવવા હશે, તેટલા બતાવી શકાશે, આજ દૃષ્ટિથી નિરાકારોપયોગ રૂપ દર્શનગુણનું પણ જ્ઞાન સાથે સાક્ષાત્ સૂત્ર રચીને વિવેચન કરવામાં આવ્યું નથી. માત્ર ઉપયોગમાં, ભાવોના ભેદોમાં, કર્મના ભેદોમાં, સિદ્ધના ગુણોમાં, તેનું વર્ણન તો આપ્યું છે. એટલે ૯ માથી માંડીને ૩૩ મા સૂત્ર સુધીમાં **જ્ઞાન** સામાન્યનું જ વર્ણન છે. જેમાં તમામ પ્રકારની જ્ઞાનમાત્રાઓનો અને સ્વરૂપોનો સમાવેશ થતો હોય છે. માટે ૫૧ ભેદોમાં સર્વ પ્રકારના સાકાર: નિરાકાર: ઉપયોગ: પ્રમાણ: અપ્રમાણ: જ્ઞાન–અજ્ઞાન: સમ્યગ્જ્ઞાન: દર્શન: જ્ઞાન: સંજ્ઞા: ચૈતન્યશક્તિ: વિગેરે સર્વનો સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે.

જૈનશાસ્ત્રની પ્રતિપાદન શૈલી ઘણી વિવિધ છે. અનેક અપેક્ષાઓ ધ્યાનમાં રાખીને એક જ વસ્તુનું જુદી જુદી અનેક અને વિલક્ષણ રીતે પ્રતિપાદન કરેલું જોવામાં આવે છે. નય, નિક્ષેપ વિગેરેના સંગીન જ્ઞાન વિના આ શૈલીનો ખ્યાલ પણ આવી શકતો નથી.

"બહુ ભાંતિ ફૈલી જૈન શૈલી" દ્રવ્યગુણ પર્યાયનો રાસ ઢાલ–૬

આટલી ભૂમિકા પછી ૫૧ ભેદોનું અને તેના પેટા ભેદોનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન સૂચિત કરી ઉપસંહાર કરી જ્ઞાનમીમાંસા પૂરી કરીશું.

કહેવાય છે કે–"સિંહ મરેલા માણસને મારતો નથી." પરંતુ ભૂખ્યો હોય, અને શિકાર ન મળ્યો હોય તો જીવતા માણસને અવશ્ય મારે છે. "પંજામાં સપડાયેલ માણસ જીવે છે કે નહીં!" તે સૂંઘીને તથા તેની હીલચાલ, શ્વાસ, અને નાડીના ધબકારા વિગેરે સાંભળીને, નક્કી કરી શકે છે. જો તેને જરા પણ શંકા પડે, તો

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તુર્ત જ પંજો ઉંચકે છે. ચાલાક માણસ આવે વખતે જીવવા માટે શરીરની સર્વ ક્રિયાઓ રોકી લે છે. જો કે તદ્દન સૂક્ષ્મ ક્રિયા તો રોકી શકાતી જ નથી. નાડીના અને હૃદયના ધબકારા તદ્દન બંધ કરી શકાતા નથી. શ્વાસ તદ્દન બંધ કરી શકાતો નથી. તે ચાલુ હોય છે. છતાં સિંહ જાણી ન શકે, તેવી સ્થિતિમાં ચાલુ રાખી શકાય છે. એવી સ્થિતિમાં રાખે તો જ બચાવ થાય તેમ હોય છે.

હૃદયના ધબકારા સૂક્ષ્મ થતા હોય છે, તેની ધ્રુજારીઓની સૂક્ષ્મ અસર વાતાવરણમાં પણ અથડાતી હોય છે. અને સિંહને કાને પણ એ અવાજના બારીક તરંગો અથડાતા હોય છે. પરંતુ બરાબર સાંભળી શકે તેવા ન હોવાથી તે સંભળાયા ન હોવાથી સિંહ તે માણસને મરેલો જાણીને ચાલ્યો જાય છે.

जैन साईट JAINSITE

એટલે જ્યારે સિંહને કાને અવાજના ધબકારા અથડાતા હોય છે. ત્યારે તેના શરીરમાં રહેલો આત્મા તે ધબકારાને જાણ્યા વિના રહેતો નથી. જેમકે—જેમ બારી ઉઘડતાની સાથે જ કાચના અરીસામાં બારીકમાં બારીક અને મોટામાં મોટી જે કોઇ વસ્તુ સામે હોય તેનું પ્રતિબિંબ પડવા વિના રહેતું નથી. બારીકમાં બારીક રજકણોના પણ પ્રતિબિંબ પડે છે. જો કે તે આપણે જોઇ શકતા નથી. તેજ પ્રમાણે ખુલ્લી અને નિરોગી ઇંદ્રિયો મારફત પોતાના વિષયનું પ્રતિબિંબ આત્મામાં પડતાં જ જ્ઞાન ઉપર પણ એની અસર થયા વિના રહેતી નથી. અને ઉપયોગ જાગવા માંડે છે. પરંતુ કેટલીક એટલી બધી બારીક અસર હોય છે, કે આપણા ધ્યાનમાં આવતી નથી. એટલે કે વિષય પકડતાં જ જ્ઞાનોપયોગ તો જાગવા માંડે જ છે, એ રીતે ઉપયોગમાં વિષય પકડાય, એટલે વિષય પકડનાર ઉપયોગ, તે જ અવગ્રહ. અવગ્રહ બે પ્રકારનો હોય છે.

વ્યન્જનાવગ્રહ અને અર્થાવગ્રહ.

સિંહને જ્યાં સુધી ધબકારાનો વ્યંજનાવગ્રહ થાય છે, ત્યાં

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સુધી તે માણસને મૃત માને છે, ને તુરત ચાલ્યો જાય છે. પરંતુ જો ધબકારાના અવાજનો અર્થાવગ્રહ થઈ જાય, તો ચાલ્યો જાય નહીં. કેમકે તેથી તેને તે માણસ જીવતો હોવાની ખાત્રી થવા માંડે છે.

તેવી જ રીતે આપણે કોઇ પણ સભામાં સુંદર સંગીત સાંભળતા હોઇએ અને તે સાંભળવામાં તલ્લીન હોઇએ, તેવામાં દૂરથી કોઈ માળી ફૂલની છાબડી લઇને જતો હોય, ફૂલની સુગંધના અણુઓ આપણા નાકની અંદરની ઇંદ્રિયને અડકે પણ ખરા. પરંતુ આપણને ખ્યાલ ન રહે કે સુગંધ આવે છે. તે વખતે વ્યંજનરૂપ સુગંધિ અણુઓનું જ્ઞાન આપણને થતું હોય છે. આપણી જ્ઞાનશક્તિ તે પકડે છે. પરંતુ તે માળી એમને એમ દૂરથી વધુ દૂર ચાલ્યો જાય, તો પછી આપણને સુગંધિની ખબર પડતી નથી, કેમકે તેનો વ્યંજનાવગ્રહ થઇને અટકી જાય છે. પરંતુ તે માળી નજીક આવતો જાય. આપણી પાસે આવે અને આપણને ફૂલની માળા હાથમાં આપવા માટે પોતાના હાથમાં પકડીને ઉભો રહે, આપણું ધ્યાન સંગીત સાંભળવામાં હોય, છતાં મહેકની સુગંધનું જ્ઞાન થતાં જ આપણે તેની સામે જોઈ માળા હાથમાં લઇએ છીએ. કેમકે આપણને સુગંધનું જ્ઞાન થઇ શકે તેટલા જત્થામાં તેના સ્કંધો આપણા નાકને અડી ચૂકયા હોય છે. એટલા જત્થામાં નાકની ઈંદ્રિય ઉપર એકઠા થયેલા સુગંધના સ્કંધોનું નામ અર્થ ગણાય છે, **અર્થ** શબ્દનો અર્થ અહીં ઇંદ્રિયોનો—અમુક જત્થામાં—વિષય—પદાર્થ સમજવાનો છે. ઇંદ્રિયો જાણી શકે તેવા જત્થામાં વિષય ઈંદ્રિયને સ્પર્શ કરે તોજ ઇંદ્રિય પોતાનો વિષય જાણી શકે છે. માટે જાણી શકે તેવી સ્થિતિમાં ઇન્દ્રિયની મર્યાદામાં આવેલા વિષયને **અર્થ** કહેવામાં આવે છે.

તે પહેલાની ઓછી સ્થિતિ વખતે તેજ અર્થનું નામ વ્યંજન

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

કહેવાય છે. જ્યાં સુધી સુગંધના સ્કંધોને આપણી નાસિકા–ઇન્દ્રિય બરોબર ન જાણી શકે, છતાં ગંધના સ્કંધો નાકને સ્પર્શતા હતા, ત્યાં સુધી તે વ્યંજન સ્વરૂપમાં હતા.

આ જગતમાં શબ્દ, રસ, ગંધ અને જુદા જુદા સ્પર્શને લાયક સ્કંધો ચારેય તરફ ફેલાતા હોય છે. જો તેમ ન હોય, તો ચારેય તરફના માણસો એક ઠેકાણે વચ્ચે ગવાતું ગાયન સાંભળી શકે નહીં, સભા વચ્ચેના ફૂલની સુગંધ લઈ શકે નહીં. વચ્ચે પડેલી ખાટી કેરીની ખટાશની ફેલાતી અસરથી દરેકના મોંમાંથી પાણી છૂટે નહીં, તેમજ વચ્ચે રહેલા અગ્નિનો તાપ સૌને લાગે નહીં, શિયાળામાં તળાવ પાસેથી નીકળતા દરેકને વધારે ઠંડી લાગે નહીં.

સારાંશ કે–આ ચારેય ઇંદ્રિયોના વિષયના સ્કન્ધો ચારેય તરફ ફેલાતા હોય છે.

जैन साईट
JAINSITE.com
नमो अरिहंताणं नमो सिद्धाणं

સામેથી આંખની કીકીમાં જેનું પ્રતિબિમ્બ પડે છે, તેને આંખ જાણી શકે છે. જેનું પ્રતિબિમ્બ ન પડે, તે વિષે આંખ જાણી શકે નહીં. વસ્તુ કાચની આડે હોય કે પાણીમાં હોય, પરંતુ તે પદાર્થનું પ્રતિબિમ્બ જો આંખમાં પડે તો તે આંખ જાણી શકે છે. વસ્તુ સામેજ હોય. પરંતુ તે અંધારામાં પડી હોય, કે કોઈ વસ્તુની આડે હોય તો, એટલે આંખમાં તેનું પ્રતિબિમ્બ ન પડતું હોય તો, તે વસ્તુને આંખ જોઈ શકતી નથી. તેમજ પ્રતિબિમ્બ બરાબર પડી શકે તેવી આંખ ન હોય–આંખમાં ખામી હોય, ખરાબ થઈ હોય, તો પણ વસ્તુને આંખ જાણી શકતી નથી. આંખને સોયની અણી અડકાડો તો તે અણીનો ભાગ આંખ દેખી શકતી નથી. કદાચ દૂરનો છેડો દેખી શકે છે. પરંતુ સ્પર્શ કરે છે, તે ભાગ તો આંખ જોઇ શકતી જ નથી.

માટે, આંખ દૂરથી જ પોતાના વિષયને પોતામાં પડેલા તે

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વસ્તુના પ્રતિબિમ્બ મારફત તે વસ્તુને જાણે છે. પરંતુ વસ્તુ કે તેના સ્કન્ધો આંખને અડકતા નથી. કદાચ કોઈ ચીજ ના અડકતી હોય, તો આંખ તેને જાણી શકતી નથી. આ નિયમ સમજવો.

તે જ પ્રમાણે હૃદયના ધબકારાની અસર સિંહના કાન દ્વારા તેના આત્મા સુધી પહોંચવા છતાં, અને તેજ વખતે જ્ઞાન પ્રવર્ત્યું —વ્યંજનાવગ્રહોપયોગ થયો હોવા છતાં. "તે કઈ જાતનું જ્ઞાન છે?" તે સિંહ જાણી શકતો નથી. અને માણસને મરેલો માનીને તે ચાલ્યો જાય છે.

જ્ઞાન એટલું બધું ચંચળ છે, કે-એક અણુ પણ તેની સામે આવે, તો તે જાણવા પ્રયત્ન કર્યા વિના રહેતું જ નથી. તો પછી હૃદયના કેટલાયે બધા ધબકારાના, તથા ભાષાવર્ગણાના અનંત સ્કન્ધો આવવા છતાં, કાન સાથે સ્પર્શવા છતાં, કેમ ન જાણી શકે? જાણી તો શકે છે. પરંતુ બહુ જ અલ્પ જાણી શકે છે; તેથી જ્ઞાન વ્યવહાર્ય થઈ શકતું નથી.

હવે, જો સિંહને કાને જાણી શકાય તેવો અવાજ અથડાય, તો તે પંજો ઉચક્યા વિના રહે જ નહીં. કેમકે—"માણસ જીવતો છે.' એવી તેને ખાત્રી થાય, તો "પંજો ઉચકવાનું કામ કરવાનું છે." એટલે ઉચકવાના કામમાં પ્રેરક થાય તેટલો જરાક અવાજ સંભળાય કે તુરત પંજો ઉચકે છે, બસ એવો અવાજ તે **શબ્દરૂપ અર્થ** થયો ગણાય છે. પરંતુ પંજો ઉચક્યા વિના સિંહને ચાલ્યા જવાની પ્રેરણા થાય છે, ત્યાં સુધીના અવાજો વ્યંજનરૂપ શબ્દ વિષય કહેવાય છે.

૧ વસ્તુ હોવા છતાં બરાબર ખ્યાલમાં ન આવે, તેવી સ્થિતિનું જ્ઞાન અને તે વસ્તુ ખ્યાલમાં આવે તેવી સ્થિતિનું જ્ઞાન. આવી બે સ્થિતિઓ ઘણી વાર આપણને દરેકને થાય છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વસ્તુની–વિષયની પ્રથમ સ્થિતિનું નામ વ્યંજન, અને પછીની સ્થિતિનું નામ અર્થ કહીશું. અર્થ એટલે પોતપોતાની ઇંદ્રિયો સમજી શકે તેવી સ્થિતિમાં ઇન્દ્રિયો સાથે સંબંધ પામેલી વસ્તુ, અને અપૂર્ણ હાલતમાં ઇંદ્રિયો સાથે સંબંધ પામેલી વસ્તુ વ્યંજન કહીશું. અર્થ અને વ્યંજનરૂપ પદાર્થોનો સંબંધ જ્યારે ઇંદ્રિયો મારફત આત્મા સાથે થાય છે કે, તુરત આત્માનો જ્ઞાનગુણ જાગ્રત્ થઈને તેને પહેલેવહેલો જાણવાનો પ્રયાસ શરૂ કરે છે. એટલે એ બે જ્ઞાન વસ્તુને પહેલ–વહેલાં પકડનારાં હોવાથી તેનું નામ **અવગ્રહ** કહેવાય.

બાહ્ય ઇન્દ્રિયો સાથે અંદરની ઇન્દ્રિયો જોડાયેલી હોય છે. અને અંદરની ઇન્દ્રિયો સાથે આત્મા જોડાયેલ હોય છે. બાહ્ય ઇન્દ્રિયોએ પકડેલા વ્યંજન કે અર્થની અસર આત્મા ઉપર બાહ્ય અને અંદરની ઇન્દ્રિયો મારફત થતાં જ જ્ઞાનનો ઉપયોગ શરૂ થઈ જાય છે. એ જ્ઞાનોપયોગનું જ નામ **અવગ્રહ** કહેવાય છે. એ અવગ્રહરૂપ ઉપયોગ વિસ્તરવા માંડે, તે–ઈહા. અને ઈહા વિસ્તરવા માંડે એટલે જે ઇન્દ્રિયે જે વિષયને અવગ્રહ્યો હોય, તે "કઈ ઇન્દ્રિયનો છે ?" એ નક્કી થઈ જાય કે "શબ્દ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, કે વર્ણ એટલે શ્રોત્ર, ઘ્રાણ, રસના, સ્પર્શન, કે ચક્ષુનો વિષય છે, બીજાનો નથી." એવી જાતના ઉપયોગસ્વરૂપ એક નિર્ણયાત્મક ઉપયોગ થાય, તે **અપાય**. અપાય એ સાકારોપયોગ છે. અને ઈહા સુધી નિરાકારોપયોગ છે. માટે અપેક્ષાએ તેટલો અંશ **દર્શનોપયોગ** પણ કહેવાય છે.

અપાય ઉપયોગ પછી આત્મા વિષયને એ જ સ્વરૂપમાં જાણીને ટકી રહે, તે ધારણા ગણાય છે. પરંતુ આ ધારણાનું નામ **અવિચ્યુતિ** ધારણા કહેવાય છે. એટલે અપાયોપયોગના વિષય તરીકે જે વસ્તુનું પ્રતિબિમ્બ જ્ઞાનમાં પડેલું છે. તે લગભગ એવું ને એવું–ચ્યુત થયા વિના–થોડો વખત ટકી રહે છે. પછી તે વસ્તુ કંઈક વધારે સહેજ સહેજ ભૂલાવા માંડે છે. અને વખત

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

જતાં ઘણું ઘણું ભૂલાઈ જાય છે, વળી ફરીથી તે વસ્તુ જોવામાં આવે તો પછી તે યાદ આવે છે, એટલે કે સ્મરણ થાય છે. પરંતુ જેની અવિચ્યુતિ ધારણા થયા પછી જે વસ્તુનું જ્ઞાન થયું હોય છે, તે જ્ઞાન જો સર્વથા નાશ પામતું હોય, તો તે વસ્તુ ફરીથી જોયા વિના તેનું સ્મરણ ન થાય. પરંતુ સ્મરણ થાય છે, માટે તે અવિચ્યુતોપયોગ પૂરો થયા પછી પણ ક્ષયોપશમરૂપે સંસ્કાર ટકી રહે છે. તેને **વાસના ધારણા** કહેવામાં આવે છે. અને વાસનાના બળથી સ્મરણ થાય છે, અને તે પણ કેટલોક વખત ટકી રહે છે, તે **સ્મરણ ધારણા** કહેવાય છે. અર્થાત્ ધારણાના ત્રણ પ્રકાર છે. **અવિચ્યુતિ: વાસના:** અને **સ્મૃતિ:**

મન અને આંખ સિવાયની બહારની અને અંદરની ઇંદ્રિયોની મદદ વિના આત્મા વ્યંજનાવગ્રહ કરી શકતો નથી. માટે ઇંદ્રિયો તેનું સાધન છે. તેથી ઇંદ્રિયો પણ વ્યંજન કહેવાય છે. એટલે કે **वि + अञ्ज् + अन** કરણમાં વિગ્રહ કરવાથી–"જે વડે વસ્તુ પ્રગટ કરી શકાય, જાણી શકાય, તે વ્યંજન, એટલે કે ઇન્દ્રિયો. અને કર્મમાં વિગ્રહ કરવાથી વ્યંજન એટલે અપૂર્ણ અર્થરૂપ વસ્તુ, જેનું સ્વરૂપ ઉપર સમજાવેલું છે, તે એટલે કે જે પ્રગટ કરાય, જેનું જ્ઞાન કરાય, તે વ્યંજન. અને અવગ્રહ એટલે કે પ્રથમ વિષયને પકડનારો જ્ઞાનોપયોગ એટલે શબ્દોનો સામટો અર્થ એ થયો કે–વ્યંજન વડે- એટલે ઇન્દ્રિયો વડે, વ્યંજનનો એટલે વિષયનો–અવગ્રહ, એવો શબ્દ થયો. સંસ્કૃત ભાષાના સમાસના નિયમ પ્રમાણે એક જાતના બે શબ્દો એકઠા થાય, તો અર્થ કાયમ રહે છે. પરંતુ તેમાંનો એક શબ્દ ઉડી જાય છે. એટલે વ્યંજનાવગ્રહ શબ્દ રહે છે, વ્યંજન વડે વ્યંજનનો અવગ્રહ=વ્યંજન વ્યંજનાવગ્રહ=વ્યંજનાવગ્રહ.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વ્યંજનાવગ્રહાદિક અજાણ્યા કે થોડા પરિચયવાળી વસ્તુના ધીરે ધીરે થાય છે. પરંતુ જાણીતી વસ્તુના એકદમ થાય છે. છતાં ધીરે ધીરે થવામાં પણ વધુમાં વધુ વ્યંજનાવગ્રહ થતાં ૨ થી ૯ શ્વાસો.શ્વાસ, અર્થાવગ્રહ થતાં તો વધુમાં વધુ અને ઓછામાં ઓછો એક સમય, તથા બાકીનાઓને અંતર્મુહૂર્ત વખત લાગે છે. માત્ર વાસના સંખ્યાતા અસંખ્યાતા ભવો સુધી ટકે છે. તેની સ્મૃતિ સંખ્યાતા અસંખ્યાતા ભવોની થઈને **જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન** થાય છે. સ્મૃતિ પણ કેટલાક વખત સુધી ટકી શકે છે.

અવિચ્યુતિ ધારણા થયા પછી જેનું શ્રુતજ્ઞાન કરવું હોય, તેની અવિચ્યુતિ ધારણા, મન સાથે જોડાય છે. અને શ્રુતજ્ઞાન થાય છે. શિક્ષક જ્યારે વિદ્યાર્થીઓને શ્રુતલેખન લખાવે છે, ત્યારે પહેલો શબ્દ જે બોલે છે, તેના વ્યંજનાવગ્રહાદિક થતાં જ શ્રુતજ્ઞાન થાય છે, કે તુરત વિદ્યાર્થી સ્લેટ ઉપર '**મહાવીર** મહાપુરુષ હતા' એ વાક્ય લખવા જતાં પહેલો **મહાવીર** શબ્દ એકદમ લખે છે. આમાં વ્યંજનાવગ્રહ, અર્થાવગ્રહ, ઈહા, અપાય, અવિચ્યુતિ ધારણા એકદમ શ્રોત્ર ઇન્દ્રિય-દ્વારા આત્મામાં થતાં જ આત્મા સાથે જોડાયેલું મન-શબ્દ સાંભળવાથી ઉત્પન્ન થયેલા અવિચ્યુતિ ધારણા રૂપ ઉપયોગની સાથે જોડાઈ જાય છે. અને કઈ ઇન્દ્રિયનો વિષય છે? "શ્રોત્રઇન્દ્રિયનો વિષય છે." પછી "કયો શબ્દ છે?" આ વિચારતાંની સાથે જ "મહાવીર શબ્દ છે" એમ નક્કી કરી લે છે. પરંતુ ફરીથી અને 'શિક્ષકે લખવાની સૂચના કરી છે:" તેના વ્યંજનાવગ્રહાદિક થયા હોય છે "તે પણ લખવું પડશે" એવું મન દ્વારા શ્રુતજ્ઞાન થયેલું હોય છે તેની સાથે "આ મહાવીર શબ્દ સંભળાયો છે, અને તે લખવો પડશે" એવું જોડાણ થતાં જ મન મગજ મારફત હાથના જ્ઞાનતંતુઓને સમાચાર પહોંચાડે છે કે-તુરત "**મહાવીર**" શબ્દ લખવાની રીત પ્રથમ આત્મા સમજેલો છે, તે રીતનું સ્મરણ થતાં જ તે રીત પ્રમાણે લિપિની પદ્ધતિ અનુસાર પાટી ઉપર '**મહાવીર**'

જૈન સાઈટ JAINSITE .com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શબ્દ લખે છે. અને "તે ખરો છે?" એમ આંખથી જોતાંની સાથે જ મન નક્કી કરી લે છે. આટલા ટુંકા વખતમાં મન, ઇંદ્રિયો જ્ઞાનતંતુઓ, બહારની અને અંદરની ઇન્દ્રિયો, વ્યંજનાવગ્રહ, અર્થાવગ્રહ, ઈહા, અપાય, ધારણા, વાસના, સ્મૃતિ, વિગેરે કંઈક પ્રકારના જ્ઞાન પ્રવર્તવાથી મહાવીર શબ્દ પાટી ઉપર લખી શકાય છે. પરંતુ તેમાં મન કેટલી વાર જોડાય છે? કઈ કઈ ઇન્દ્રિયોના અવગ્રહાદિક પ્રવર્તે છે? નાના મોટા કયા જ્ઞાનો થાય છે? પરસ્પર કેવી રીતે જોડાય છે? કેટલી જાતના સ્મરણો થાય છે? એ વિગેરે એટલા બધા અને સૂક્ષ્મ પ્રવર્તે છે, કે આપણે તેનું પૃથક્કરણ કરી શકતા નથી. એટલે જ્ઞાનના પ્રવર્તનો કેટલા બધા સૂક્ષ્મ છે? અને તેમાં મદદ કરનારા બાહ્ય અને અંદરની ઇન્દ્રિયો, જ્ઞાનતંતુઓ, મન વિગેરેની ક્રિયાઓ કેટલી સૂક્ષ્મ છે? તેમજ તે દરેકના જોડાણો કેવી રીતે થાય છે? તથા દરેક પોતપોતાનું કામ સરળતાથી ઝપાટાબંધ અને ગુંચવાડા વિના કેવી રીતે કરી શકતા હશે? આપણે તે જાણી શકતા નથી. એ બધી યાંત્રિક ગોઠવણો કેવી વિચિત્ર હશે? વક્તા વ્યાખ્યાન સડસડાટ સંભળાવ્યે જાય, શ્રોતાઓ સાંભળ્યે જાય, અને તેનાથી થતી વિવિધ લાગણીઓ અનુભવ્યે જાય, ક્ષણવાર હસે, રૂવે, ક્રોધમાં આવે, આશ્ચર્ય પામે, કંટાળે રસમાં તલ્લીન થાય, આ બધી હીલચાલ વખતે અંદર કેવા કેવા આંદોલનો ચાલતા હશે? તે જ્ઞાની સિવાય કોઈ પણ કહી શકે નહીં. આ બધો સૂક્ષ્મ વિચાર વ્યવસ્થિત રીતે અને તે પણ યોગ્ય પારિભાષિક શબ્દો સાથે જૈન શાસ્ત્રોમાં કરવામાં આવેલો છે, તેવો આજ સુધી બીજા કોઈએ કરેલો નથી. એટલે મતિજ્ઞાન થવા છતાં શ્રુતજ્ઞાન ન થાય તો પછીનો વ્યવહાર આત્મા કરી શકે જ નહીં.

આમાં એટલું વિશેષ સમજવાનું છે કે-બધા શ્રોતા સરખી રીતે સાંભળી કે સમજી શકતા નથી. જેની જેવી શક્તિ, તે પ્રમાણે તે સમજી શકે છે. એટલે શ્રોતાઓને પણ **બહુઃ અબહુઃ** વિગેરે

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વિગેરે પ્રકારે જ્ઞાન કરવાની શક્તિ હોય છે. તે તે પ્રકારે તેઓ જ્ઞાન કરી શકે છે, દરેકનું સામર્થ્ય સરખું નથી હોતું. તેથી બહુ વિગેરે ભેદોની અપેક્ષાએ દરેક વ્યંજનાવગ્રહાદિકના ૧૨ ભેદ કરતાં મતિજ્ઞાનના ૩૩૬ ભેદો થાય છે. જે વસ્તુ આપણે પહેલેથી ઓળખતા હોઈએ, એટલે કે અમુક શબ્દનો અમુક અર્થ થાય છે, અને અમુક પદાર્થને માટે અમુક શબ્દ છે, એ જાતનું બાળક અવસ્થાથી મોટી ઉંમર સુધી જ્ઞાન થયું હોય છે. તે ઉપરથી જ્યારે જ્યારે તે શબ્દ સાંભળવામાં આવે, અને તેનું જ્ઞાન થાય, અથવા તે વસ્તુ જોવામાં આવે અને તેના શબ્દનું જ્ઞાન થાય, તે શ્રુતનિશ્રિત મતિજ્ઞાન કહેવાય. નાનું બાળક સૌથી પહેલું પોતાની માને ઓળખે છે, અને તેને માટે જ્યારથી "મા" શબ્દ બોલે છે, સૌથી પહેલું જ્યારે તે માને ઓળખવા શીખ્યું, ત્યાર પછી જેટલી વાર જુવે, તેટલીવાર મા શબ્દનો શબ્દ પ્રયોગ કરે, તે દરેક શ્રુતનિશ્રિત મતિજ્ઞાન કહેવાય. એટલે વ્યંજનાવગ્રહાદિક ૩૩૬ ભેદ શ્રુતનિશ્રિત મતિજ્ઞાનના ગણાય.

જૈન સાઈટ JAINSITE જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

શબ્દ અને પદાર્થના અનાદિકાળના લોકસિદ્ધ સંકેતોના પ્રથમ થયેલા શ્રુતજ્ઞાનની મદદથી પછીના જે મતિજ્ઞાન પ્રવર્તે, તે શ્રુત-નિશ્રિત મતિજ્ઞાન. અને જેનું એવી રીતે પહેલાં શ્રુતજ્ઞાન ન થયું હોય, અને મતિજ્ઞાન પ્રવર્તે તે અશ્રુતનિશ્રિત મતિજ્ઞાન. આવું જ્ઞાન તીવ્ર અનુમાન શક્તિ અને કુદરતી તીવ્ર બુદ્ધિથી થાય છે. કેટલાય માણસો થોડામાં ઘણું સમજી જાય છે, અથવા વસ્તુ સમજવાને કાંઈ પણ સાધન ન હોવા છતાં મન પોતાની કલ્પના અને તર્ક બુદ્ધિથી આશ્ચર્યકારક વસ્તુ અને હકીકત ઊભી કરે છે (તેમાં પ્રથમ કોઈ પાસેથી તેને જાણવાની સગવડ નથી મળી હોતી.) આવા મતિ-જ્ઞાનના ચાર પ્રકાર છે. **ઔત્પાતિકી, વૈનયિકી, પારિણામિકી અને કર્મજા** બુદ્ધિ. આમાં પણ વ્યંજનાવગ્રહાદિક પ્રવર્તે છે, પણ તેને ગણતરીમાં લીધા નથી. આ ચાર બુદ્ધિના **નંદી** સૂત્રમાં ઘણા

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

દાખલાઓ અને કથાઓ આપી છે. પરંતુ વિસ્તાર બહુ થાય, તેથી અહીં આપેલ નથી. મતિજ્ઞાન ઉપર ગતિ વિગેરે વીશ માર્ગણાઓ ઘટાવીને તેનો ઘણો જ વિસ્તાર સમજવા જેવો, **વિશેષાવશ્યક**ાદિક બીજા ગ્રંથોમાં છે.

આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશો હોય છે, પ્રદેશે પ્રદેશે અનંત અનંત જ્ઞાનાંશો હોય છે. તેનું આવરણ–અનંત અનંત પરમાણુઓના સ્કંધોની બનેલી અનંત અનંત કાર્મણ વર્ગણાના બનેલા કર્મોએ કરેલું હોય છે. એટલા બધા કર્મ અણુઓ ન હોય તો જ્ઞાનનું આવરણ થઈ શકે નહીં. સ્હેજ કર્મનું આવરણ ખસે કે આત્મપ્રદેશનો જ્ઞાનાંશ ખુલ્લો થઈ જાય જ, અને વિષય સામે આવે કે ઉપયોગ પ્રવર્ત્યા વિના ન રહે. ઉપયોગ પણ આ રીતે અનંત પ્રકારના પ્રવર્તી શકે છે. કાચ જેવી લીસી ચીજને સામાન્ય ચીકાસ ચોંટતી નથી. પરંતુ બહુ જ બારીક અણુઓની બનેલી ગાઢ ચીકાસ જ તેને ચોંટે છે. કાચ ઉપર રજ પણ બહુ જ બારીક હોય, તે જ ટકી શકે છે. તે પ્રમાણે આત્માના સૂક્ષ્મ પ્રદેશો અને તેમાંની શક્તિઓનું આવરણ કરવાને ઘણા પરમાણુઓના સમૂહરૂપ સૂક્ષ્મ વર્ગણાના બનેલા કર્મો જ અસરકારક આવરણ કરી શકે છે આવરણ કરવા માટે આટલા બધા કર્મપરમાણુઓને રોકાવું પડે છે. તે ઉપરથી આત્માની શક્તિનું પણ અગાધ માપ ધ્યાનમાં આવી શકે છે. એક એક પ્રદેશમાં અનંત જ્ઞાન–દર્શન–ચારિત્ર–વીર્ય વિગેરેના અનંત અનંત અંશો હોય છે. એક એક અંશ માટે એક એક પરમાણુ અને અનંત અંશોના સમૂહ માટે એક એક વર્ગણા, એવી રીતે આખા પ્રદેશના સમગ્ર ગુણોમાંના ઘણા ખરા ગુણોના આવરણ માટે અનંત અનંત કાર્મણ વર્ગણાની જરૂર પડે છે. તે સ્વાભાવિક છે.

૨ શ્રુતજ્ઞાન

કોઈ પણ અજાણ્યો શબ્દ સાંભળવામાં આવે છે, ત્યારે આપણે

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તેનો અર્થ સમજી શકતા નથી, અથવા કોઈ અજાણી ચીજ જોવામાં સુંઘવામાં, સ્પર્શવામાં કે ચાખવામાં આવે, ત્યારે આપણે તેનું નામ નથી જાણુતા હોતા. દાખલા તરીકે—કોઈ બીજા દેશનો માણસ આપણી પાસે પોતાની ભાષાનો કોઈપણ શબ્દ બોલે, આપણે તે શબ્દ સાંભળીએ, ત્યાં સુધી મતિજ્ઞાન થાય છે. પરંતુ આપણે તે શબ્દનો અર્થ સમજતા ન હોવાથી તેના અર્થનો—વસ્તુનો ખ્યાલ કરી શકતા નથી. અર્થાત્ આપણુને તેનું શ્રુતજ્ઞાન થતું નથી. તેવી જ રીતે કોઈ જોવા લાયક સ્થળમાં કે કોઈ વેપારીની દુકાને કોઈ અજાણી ચીજ આપણે જોઈએ ત્યારે, એ ચીજને જોઈએ એટલે આપણુને તેનું આંખથી મતિજ્ઞાન થાય છે. પરંતુ તેનું નામ ન જાણુતા હોવાથી આપણુને તેનું શ્રુતજ્ઞાન થઈ શકતું નથી, પરંતુ આપણી જાણીતી ચીજનું આપણુને મતિ-જ્ઞાન થતાંની સાથે જ શ્રુતજ્ઞાન થાય છે. જેમકે—ગાય જોતાંની સાથે—"ગાય આવી" એમ એ પિંડને માટે ગાય શબ્દ તરત જ જોડીને બોલી ઊઠીએ છીએ. તથા કોઈ કહે કે—"ગાય લાવો," કે તરત બીજી કોઈ ચીજને ન અડકતાં આપણે ગાયને જ હાજર કરીએ છીએ. કેમકે—ગાય જોવા ઉપરથી આપણુને તેનું નામ "ગાય" યાદ આવે છે, અને ગાય નામ સાંભળવા ઉપરથી આપણે ગાયને જ પકડી લાવીએ છીએ.

આ પ્રમાણે, વસ્તુને જોયા વિના, શબ્દ ઉપરથી વસ્તુ સમજી લઈએ છીએ, તેવી જ રીતે, કોઈ પણ માણસ નામ બોલ્યો ન હોય, છતાં વસ્તુને જોઈને આપણુને તેના નામનો ખ્યાલ આવે છે. તે બન્નેય શ્રુતજ્ઞાન ગણાય છે. અર્થાત્ શબ્દ એટલે વાચક, તે ઉપ-રથી વસ્તુ વાચકવાચ્ય, તેનું આપોઆપ ભાન થાય, અથવા વાચ્ય એટલે વસ્તુ, તે જોઈને તેનું નામ—વાચક પદ યાદ આવે છે, તે બન્નેય શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય છે, હવે બરાબર સમજાયું હશે કે—**મતિ**—

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

જ્ઞાન થયા પછી વાચ્ય અને વાચક સંબંધપૂર્વક જે જ્ઞાન થાય, તે શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય છે.

જગતમાં અનંત પદાર્થો છે, પરંતુ તે દરેકના શબ્દો હોતા નથી. અભિલાપ્ય=એટલે શબ્દોવાળા પદાર્થો. અને શબ્દો વગરના પદાર્થો જેને માટે જગતમાં કોઈ શબ્દ જ નથી હોતા, તે અનભિલાપ્ય પદાર્થો કહેવાય છે. અર્થાત્ સર્વ પદાર્થોનો અનંતમો ભાગ જ અભિલાપ્ય=શબ્દથી બોલી શકાય તેવો છે. એટલે મતિજ્ઞાન થવા છતાં જેના શબ્દો હોય, કે આપણે જાણતા હોઈએ, તેનું જ શ્રુતજ્ઞાન થઈ શકે છે. વળી, અભિલાપ્યનો પણ અનંતમો ભાગ જ દ્વાદશાંગીમાં ગૂંથેલો છે. અર્થાત્ જેટલાનું મતિજ્ઞાન થાય તે સર્વ વસ્તુઓનું શ્રુતજ્ઞાન થાય છે. માટે, સર્વ વસ્તુઓનું શ્રુતજ્ઞાન થાય જ, એમ નથી. એટલે શ્રુતજ્ઞાન મતિજ્ઞાન થયા પછી જ થાય છે. મતિજ્ઞાન જેનું થાય, તેનું જ શ્રુતજ્ઞાન થાય છે. આ પ્રમાણે દરેક પ્રાણીમાત્ર પોતપોતાની જીવનવ્યવહારની જરૂરી ચીજો ઓળખી લે છે. એટલે તેમને મતિ પછી શ્રુત થાય છે. જેમકે—કીડી સામે ગોળ મૂકી રાખીએ ત્યારે ગોળના રસના કે ગંધના અણુઓ એ કીડીના મોંમાં કે નાકમાં પેસતાં જ તેનું મતિજ્ઞાન તેને થઈ જાય છે. પરંતુ તે ગોળનું નામ જાણતી નથી, છતાં તે મારે ખાવાલાયક ચીજ છે. એવો ઓઘ—સામાન્ય નિર્ણય કરીને તેના તરફ દોડી આવે છે. "મારે ખાવાલાયક ચીજ છે." એવું જે ભાન તેને થાય છે, તે શ્રુતજ્ઞાન છે. તે જ પ્રમાણે કીડી ચાલી જતી હોય, અને તેની સામે સળગતો અંગારો ધરી રાખીએ, તો તુરત તે પાછી ફરી જશે. કેમકે—અગ્નિનો ઉષ્ણ સ્પર્શ તેના શરીરે અડતાં જ તેને ગરમીનું મતિજ્ઞાન થઈ જાય છે. અને 'મને હરકત કરનાર છે." એમ શ્રુતજ્ઞાન થતાં જ તે નાસવા માંડે છે.

એ જ પ્રમાણે ઝાડ પાણી અને ખાતરમાંથી પોતાને જરૂરી રસકસ સ્પર્શ થતાંની સાથે જ ચૂસવા લાગે છે, તે એમ સમજીને કે 'આ વસ્તુઓ અમારે કામની છે!' સમજીને તે લે છે, અને

જૈન સાઈટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

નકામી વસ્તુઓથી દૂર રહે છે. એટલે સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ પ્રાણીને મતિ અને શ્રુતજ્ઞાન થાય છે. જેનું મતિજ્ઞાન થાય, તેનું જો શ્રુતજ્ઞાન ન થાય, તો તેમાં તે પ્રાણીની પ્રવૃત્તિ કે નિવૃત્તિ ન થાય. પ્રવૃત્તિ કે નિવૃત્તિ થાય છે, માટે જ મતિ અને શ્રુતજ્ઞાન થાય છે, એમ અનુમાનથી સાબિત થાય છે.

આ પ્રમાણે તીર્થંકર પરમાત્માઓ પોતાના કેવલજ્ઞાનથી લોકાલોકની ત્રણ કાળની સર્વ વસ્તુઓનું જ્ઞાન કરે છે. તે જ્ઞાન એક સમયે સમગ્ર વસ્તુઓનું જ્ઞાન કરે છે. પરંતુ પ્રસંગાનુરૂપ પ્રશ્નથી કે જિજ્ઞાસુઓના સાક્ષાત્ પ્રશ્નો થવાથી જવાબરૂપે, ઉપદેશરૂપે અને ખુલાસારૂપે જે બોલે, તે વાક્યો ગણધર ભગવંતો સાંભળે છે. શબ્દો સાંભળતાં જ—તે શબ્દોનું મતિજ્ઞાન થતાં જ—તેઓની બીજ-બુદ્ધિ અનુસાર—પ્રભુજીના કથનનો ભાવાર્થ સમજી જાય છે. એટલે કે તેમને તે શબ્દો ઉપરથી શ્રુતજ્ઞાન થાય છે.

જૈન સાઈટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

તે શ્રુતજ્ઞાન થવા ઉપરથી સૂત્રો રચે છે, તે સૂત્રો રચાય છે. તે સૂત્રો સાથે સંબંધ ધરાવતા તદનુસાર પંચાંગી અને પ્રકીર્ણક ગ્રંથો રચાય છે. તે સર્વ પણ શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય છે. એટલે કે—જે શ્રુતજ્ઞાન એટલે તીર્થંકર પ્રભુનો મોક્ષલક્ષી ઉપદેશ શ્રુત થયા—સાંભળ્યા પછી થયેલા શ્રુતજ્ઞાન ઉપરથી રચાયેલા શાસ્ત્રો પણ શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય છે. અને તે પણ સીધું યા આડકતરું મોક્ષલક્ષી હોવાથી સમ્યક્શ્રુત અથવા શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય છે. અને બીજું જે મોક્ષલક્ષી ન હોય, તથા મોક્ષલક્ષી હોવામાં ખામીવાળું હોય, તે સર્વ શ્રુતજ્ઞાન હોવા છતાં શ્રુત અજ્ઞાન કહેવાય છે. અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શન સહકૃત મતિ-શ્રુતજ્ઞાન મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય છે, અને મિથ્યાત્વોદય સહકૃત હોય, તો તે બન્નેય અજ્ઞાન કહેવાય છે. પરંતુ સ્વરૂપથી તે બન્નેય દરેક જીવોને મતિ અને શ્રુત બોધરૂપ હોય છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ભગવંતના વાક્યો દ્રવ્ય શ્રુત કહેવાય છે. ગણધર ભગવંતો તે સાંભળે, અને તેને બોધરૂપ શ્રુતજ્ઞાન થાય છે, તે ભાવશ્રુત કહેવાય છે. તે ઉપરથી રચાયેલા સૂત્રો દ્રવ્યશ્રુત કહેવાય છે. પરંતુ સૂત્રની અપેક્ષાએ ભાવશ્રુત કહેવાય છે. એ સૂત્રો લખાય તો તે દ્રવ્ય કે સ્થાપના સૂત્ર કહેવાય છે. પરંતુ તે સર્વને દ્રવ્ય શ્રુતજ્ઞાન કહેવામાં હરકત નથી. વ્યંજનાક્ષર અને સંજ્ઞાક્ષર પણ દ્રવ્યશ્રુત છે. લબ્ધ્યક્ષર ભાવશ્રુત છે.

આ ઉપરથી શ્રુતજ્ઞાન એટલે શાસ્ત્રો, એવો પણ અર્થ કરી શકાય છે. જીવોને શ્રુત થાય છે, તેનું પણ માપ અને સ્વરૂપ આ શ્રુતના અક્ષર તથા તેના પર્યાયો વડે સમજાવેલ છે.

દ્વાદશાંગશ્રુતના ભેદો અને તેનો વિસ્તાર સાથેના કોઠામાં આપેલો છે.

બાકીના ત્રણ જ્ઞાન

મતિ અને શ્રુતજ્ઞાન સિવાયના જે જ્ઞાન સાક્ષાત્ આત્મા પોતે સીધે સીધા કરે છે, તેમાં ઇંદ્રિયો વિગેરે કોઈની મદદ લેવાની જરૂર પડતી નથી, તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણરૂપ જ્ઞાનો કહેવાય છે.

કેવલજ્ઞાન સર્વદ્રવ્ય અને સર્વ પર્યાયોનું જ્ઞાન કરે છે, ત્યારે મનઃપર્યાય માત્ર મનો વર્ગણાના પુદ્ગલ દ્રવ્યોનું અઢીદ્વીપમાંના સંજ્ઞિપંચેંદ્રિયજીવોએ પોતાનું મન બનાવેલું હોય છે. તે મનોદ્રવ્યરૂપમનના વિચાર કરતી વખતે થયેલા આકારો જાણે અને તે ઉપરથી ઓછું વસ્તુ અનુમાન કરી શકે. તે આકારોને અક્ષરોની માફક એવી રીતે જાણે કે તેના ઉપરથી ઓચ્છું અનુમાન કરી શકે, તે ઋજુમતિ મનઃપર્યાય જ્ઞાન. અને વિશેષ અનુમાન કરી શકાય તેવી રીતે અક્ષરોની માફક આકારો જાણે તે વિપુલમતિ મનઃપર્યાય કહેવાય છે. મનઃપર્યાયજ્ઞાન દ્રવ્ય નથી જાણતું, પરંતુ મનના પર્યાય જાણે છે, પર્યાય એટલે વિશેષ જાણે છે. જેથી તેને દર્શન હોતું નથી.

જૈન સાઈટ JAINSITE .com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પરંતુ મનોદ્રવ્ય અને બીજા તમામ પુદ્ગલ દ્રવ્યોને જાણી શકે તે અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે.

અવધિજ્ઞાનના સંબંધમાં મૂળ છ ભેદો છે. પરંતુ ૧૪ દ્વારો સાથે ઘટાવીને સમજવામાં ઘણો વિસ્તાર થાય છે, તેમાં ઘણું સમજવાનું હોવાથી, તેમજ સૂક્ષ્મ સમજવાનું હોવાથી, અહીં આપેલ નથી. પરંતુ **વિશેષાવશ્યક ભાષ્ય** વિગેરે ગ્રંથોમાંથી વિસ્તારથી સમજી લેવું.

	મતિજ્ઞાન	શ્રુતજ્ઞાન	અવધિજ્ઞાન	મનઃપર્યાય જ્ઞાન	કેવલજ્ઞાન
દ્રવ્ય **પર્યાય-ભાવ**	સર્વ કેટલાક	સર્વ કેટલાક	સર્વરૂપિ દ્રવ્ય રૂપી દ્રવ્યના તમામ પર્યાય	મનોદ્રવ્ય ચિંતનાનુગત પર્યાય	સર્વ સર્વ
ક્ષેત્ર	સર્વ	સર્વ	અસંખ્યેય લોકાકાશ પ્રમાણ ખંડો જેટલું	અઢીઅંગુલ વિશેષ અઢીદ્વીપ	સર્વ
કાળ	સર્વ	સર્વ	અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીઅવસર્પિણી	પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અતીત અનાગત કાળ	સર્વ

પાંચજ્ઞાનનું વિસ્તારથી વિશેષ વર્ણન બીજા શ્રી નંદિસૂત્ર વગેરે ગ્રંથોમાં વિસ્તારથી છે

પ્રથમ કર્મગ્રન્થનો પ્રદીપક સંપૂર્ણ.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

२

કર્મસ્તવ કર્મગ્રન્થ :

કર્મના વર્ણનપૂર્વક શ્રી મહાવીરસ્વામિના સ્તવનનું મંગળાચરણ.

तह थुणिमो वीर-जिणं जह गुण-ठाणेसु सयल-कम्माइं ॥
बंधुदओदीरणया-सत्ता-पत्ताणि खविआणि ॥१॥

JAINSITE.com
જૈન શાસ્ત્ર સાહિત્ય

શબ્દાર્થ :—તહ=તેમ; થુણિમો=સ્તવીશું; વીર-જિણં=મહાવીર સ્વામીને; જહ=જેમ, ગુણ-ઠાણેસુ=ગુણઠાણાઓને વિષે; સયલ=સઘળાં; કમ્માઇં=કર્મોને; સયલ-કમ્માઇં=સઘળાં કર્મો; બંધ=બંધ; ઉદય=ઉદય; ઉદીરણયા=ઉદીરણા; સત્તા=સત્તાને, પત્તાણિ=પ્રાપ્ત થયેલ. બંધુદઓદીરણયા-સત્તા-પત્તાણિ=બંધ-ઉદય- ઉદીરણા અને સત્તાના સ્થાનમાં પ્રાપ્ત થયેલ. ખવિઆણિ-ખપાવ્યા છે.૧

શબ્દાર્થ :

જે પ્રકારે શ્રી મહાવીર દેવે ગુણઠાણાઓને વિષે બંધ, ઉદય,ઉદીરણા અને સત્તાના સ્થાનમાં પ્રાપ્ત થયેલ સઘળાં કર્મોને ખપાવ્યાં છે, તે પ્રકારે શ્રી

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

મહાવીર દેવને અમે સ્તવીએ છીએ. ॥ ૧ ॥

વિશેષાર્થ—તે પ્રકારે-અમે **શ્રી મહાવીર** જિન પ્રત્યે સ્તવીએ છીએ-સ્તવીશું, કે જે પ્રકારે-શ્રી **મહાવીરદેવે** મિથ્યાત્વાદિક ગુણઠાણાને વિષે અનુક્રમે બંધઃ ઉદયઃ ઉદીરણાઃ તથા સત્તાને પ્રાપ્ત થયેલ સકલ કર્મોને ખપાવ્યાં છે (ક્ષય કર્યાં છે.) ॥ ૧ ॥

ચૌદ ગુણસ્થાનકો—

मिच्छे सासण मीसे अविरय देसे पमत्त अपमत्ते ॥
निअट्टि-अनिअट्टि सुहुमुवसम-खीण-स-जोगि-अ-जोगि गुणा ॥ २ ॥

जैन साइट JAINSITE .com जैनम् जयति शासनम्

શબ્દાર્થ:—**મિચ્છે**=મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનક; **સાસણ**= સાસ્વાદન સમ્યગ્દષ્ટિ; **મીસે**=મિશ્ર—સમ્યગ્‌મિથ્યાદૃષ્ટિ; **અવિરય**=અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ; **દેસે**=દેશવિરતિ; **પમત્ત**= પમત્ત સંયત; **અપમત્તે**=અપ્રમત્ત સંયત; **નિઅટ્ટિ**=નિવૃત્તિ-અપૂર્વકરણ; **અનિઅટ્ટિ**=અનિવૃત્તિ-બાદર-સંપરાય; **સુહુમ**= સૂક્ષ્મસંપરાય; **ઉવસમ**=ઉપશાંત મોહ વીતરાગ, **ખીણ**= ક્ષીણમોહ વીતરાગ; **સ-જોગિ**=સયોગિ કેવલી, **અ-જોગિ**= અયોગિ કેવલી; **ગુણા**=ગુણસ્થાનકો (છે). ॥ ૨ ॥

ગાથાર્થ :

મિથ્યાત્વઃ સાસ્વાદનઃ મિશ્રઃ અવિરતઃ દેશવિરતઃ પ્રમત્તઃ અપ્રમત્તઃ નિવૃત્તિઃ અનિવૃત્તિઃ સૂક્ષ્મઃ ઉપ-

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શમ: ક્ષીણ: સયોગિ: અયોગી: ગુણસ્થાનકો છે. ॥૨॥

વિશેષાર્થ:—ગુણ: જે જ્ઞાનાદિક, તેહનું સ્થાનક=એટલે શુદ્ધિ: અશુદ્ધિ: પ્રકર્ષે કીધો ભેદ, તે ગુણસ્થાનક કહીએ. તેમાં—

પ્રથમ, મિથ્યા—ખોટી—વિપરીત દૃષ્ટિ જ્યાં છે, તે મિથ્યા-દૃષ્ટિ ગુણસ્થાનક કહીએ.

વળી, અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરે છે, કે—"વિપરીત દૃષ્ટિ, તે મિથ્યાદૃષ્ટિ કહો છો, તો તેને ગુણસ્થાનપણું કેમ કહીએ ?"

तत्रोत्तरम्—

જો કે—તેને જીવ: અજીવાદિકની પ્રતિપત્તિ વિપરીત છે, તો પણ કાંઈક—"આ મનુષ્ય છે, આ પશુ છે" ઈત્યાદિ લોકવ્યવહારની પ્રતિપત્તિ છે. તે માટે ગુણસ્થાન કહીએ. તથા, નિગોદિયા જીવને પણ કાંઈક એક અવ્યક્ત સ્પર્શ માત્ર ઉપયોગ પ્રતિપત્તિ છે, જો ન હોય, તો તે અજીવપણું પામે.

यदागमः—

सव्व-जियाणमक्खरस्स अणंतमो भागो निच्चं उग्घाडियो चिट्ठइ । जइ पुण सोवि आवरिज्जा तेणं जीवो अ-जीवत्तणं पाउणिज्जा. ॥ १ ॥

તે માટે કાંઈક યથાર્થમતિની અપેક્ષાએ મિથ્યાદૃષ્ટિને પણ ગુણસ્થાનક કહીએ.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વળી પૃચ્છક કહે છે, કે-"જો તેને કાંઈક વિશુદ્ધપણું કહો છો, તો તેને સમ્યગ્દષ્ટિ કેમ નથી કહેતા ?"

तत्रोत्तरम्--

દ્વાદશાંગ સૂત્રોક્ત એક પદ પણ ન સદ્દહે, તેને મિથ્યાદષ્ટિ કહીએ.

पयमवि अ-सद्दहंतो सुत्तत्थं मिच्छ-दिट्ठिओ-इति वचनात्

વળી—

पयमक्खरंपि इक्कं जो न रोएइ सुत्त-निद्दिट्ठं ।
सेसं रोयंतो वि हु मिच्छदिट्ठी जमालिव्व ॥१॥

तस्य भगवति सर्वज्ञे प्रत्ययाभावात् ।

મિથ્યાત્વ અભિગ્રહિકાદિક પાંચ ભેદે છે:—

તે વળી, કાળ વિવક્ષાએ ત્રણ ભેદે છે:—

અનાદિ અનંત ૧, અનાદિ સાંત ૨ સાદિ સાન્ત.

અનાદિ અનંત: તે અભવ્યને ૧, અનાદિ સાંત: તે ભવ્યને ૨, સાદિસાંત: તે પતિતને ૩,

તેની, જઘન્યથી-અંતર્મુહૂર્ત: અને ઉત્કૃષ્ટ-દેશોનઅર્દ્ધ પુદ્ગલપરાવર્ત્ત: સ્થિતિ જાણવી. ૧.

તથા, સંસારી જીવ અનંત પુદ્ગલપરાવર્ત્તકાળ લગે **મિથ્યાત્વ અનુભવતો થકો કેટલેક કાળે ભવપરિપાકના વશ થકી નદીગોળઘોલના ન્યાયે, અનાભોગપણે**

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

યથાપ્રવૃત્તકરણના પરિણામે કરીને આયુ વર્જીને સાતેય કર્મ પલ્યોપમને અસંખ્યાતમે ભાગે ન્યૂન એક કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિનાં કરે.

અત્રાંતરે–જીવને કર્મજનિત ઘન રાગ–દ્વેષ પરિણામરૂપ અતિ કઠિન વક્ર ગ્રંથિની પરે દુર્ભેદ્ય-પૂર્વે અનાદિ કાળે જે કોઇ વારે પણ ભેદી નથી–એહવી ગ્રંથિ (ગાંઠ) છે. તે ગ્રંથિ લગે તો અભવ્ય **યથાપ્રવૃત્તકરણે** કર્મસ્થિતિ હળવી (ફોરી. હલકી) કરીને અનંતીવાર આવે છે. પણ ગ્રંથિ ભેદી શકે નહીં.

ત્યાં, ભવ્ય જીવ તિક્ષ્ણ કુઠાર (કુહાડા)ની પરે પરમ વિશુદ્ધિ વડે ગ્રંથિભેદ કરીને (મિથ્યાત્વની સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત્ત થાકતે (બાકી રહે) **અપૂર્વકરણ** કરે.

અને **અનિવૃત્તિકરણે** કરીને વિશુદ્ધિપણે અંતર્મુહૂર્ત્ત પ્રમાણ તે મિથ્યાત્વના પ્રવેશવેદ્ય દળિયાંના અભાવરૂપ **અંતરકરણ** કરે—

जा गंठि ता पढमं गंठि समइच्छओ भवे बीयं ।
अनियट्टि–करणं पुण सम्मत्त–पुरक्खडे जीवे ॥१॥

તે **અનિવૃત્તિકરણ** કીધા પછી **મિથ્યાત્વ–કર્મની** સ્થિતિ બે હોય, તેમાં—

અંતરકરણથી હેઠલી સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્તની **પહેલી**, અને તે ઉપરલી **બીજી**.

તે **પહેલી** સ્થિતિએ **મિથ્યાત્વનાં** દલિયાં વેદે તે માટે–તે **મિથ્યાત્વી** જ કહીયે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તે અંતર્મુહૂર્ત્ત ગયે થકે **અંતરકરણને પહેલે સમયે** જ **ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ** પામે; **મિથ્યાત્વના** દળિયાં વેદવાના અભાવ થકી. જેમ-દાવાનળ પૂર્વદગ્ધ દેશ તથા ઊખર પ્રદેશ પામીને ઓલ્હાય, તેમ-**મિથ્યાત્વ** દાવાનળ પણ **અંતરકરણ** પામીને ઓલ્હાય. તે વારે, તે જીવને **ઔપશમિક સમ્યક્ત્વનો** લાભ થાય,

તેનું માન અંતર્મુહૂર્ત્તનું છે.

તેમાંથી જઘન્ય-એક સમય: ઉત્કૃષ્ટ-છ આવલી: થાકતે કોઇક મહાભીરૂણ જીવને **અનંતાનુબંધિ** કષાયનો ઉદય થાય, ત્યારે તે **સમ્યક્ત્વ** વમતો **સાસ્વાદને** વર્તે. જેમ-ખીર: ખાંડ: ઘૃત: જમીને ચિત્ત ફર્યે વમન કરતો મનુષ્ય તે આસ્વાદે, તેમ-**ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ** વમતો સમ્યક્ત્વને આસ્વાદે, તે માટે તેનું **સાસ્વાદન** એવું નામ કહીએ,

તથા **ઉપશમશ્રેણિથી** પડતો પણ કોઇક **સાસ્વાદને** આવે, ત્યાં, જઘન્ય-એક સમયઃ ઉત્કૃષ્ટ-૬ આવલી: રહીને પછી અવશ્ય **મિથ્યાત્વે** આવે.

એ ગુણઠાણું પડતાં જ હોય. ૨.

સમ્યક્: અને **મિથ્યા:** એ બે સમકાળે દૃષ્ટિ હોય, તે **સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ.**

પૂર્વોક્ત વિધિએ લબ્ધ ઔપશમિક પરત્વે, ઔષધિ તુલ્યે કરીને મદનકોદ્રવ સરખું **મિથ્યાત્વમોહનીય** શોધીને ત્રણ પુંજ કરે—

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શુદ્ધ ૧: અર્દ્ધશુદ્ધ ૨: અશુદ્ધ ૩.

તેમાં—

એ ત્રણ પુંજમાંથી અર્દ્ધશુદ્ધ પુંજ ઉદયે આવે, ત્યારે તે જીવને જિનધર્મ્મ ઉપર રાગ પણ ન હોય, અને દ્વેષ પણ ન હોય, તે-મિશ્રદૃષ્ટિ કહીએ.

તે અંતર્મુહૂર્ત્ત રહે, પછી અવશ્ય સમ્યક્ત્વમાં કે મિથ્યાત્વમાં જાય.

એ ગુણઠાણું પડતાં અને ચઢતાં પણ હોય. ૩.

તથા, અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ : તે-

પ્રચ્ચક્ખાણ—

ન જાણે: ન આદરે : ન પાળે:

એ ત્રણ બોલના આઠ ભાંગા થાય:—

ऽऽऽ-૧	ऽ।ऽ-૩,	।ऽऽ-૫	।।ऽ-૭,
ऽऽ।-૨,	ऽ।।-૪,	।ऽ।-૬	।।।-૮.

એ આઠમાં—

પ્રથમના ચાર ભાંગે તો મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય, અજ્ઞાની માટે. અને છેલ્લે ચાર ભાંગે સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય, જ્ઞાની માટે.

તેમાં પણ, ૫-૬-૭મા ભાંગે વિરતિ ઉદયે ન હોય. તે માટે અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાની કહીએ.

તે, જઘન્ય-અન્તર્મુહૂર્ત્ત: ઉત્કૃષ્ટ-૩૩ સાગરોપમ ઝાઝેરા: રહે ૪.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

કરણત્રય (કરવું, કરાવવું, અનુમોદવું): યોગત્રય (મન: વચન: કાયા:) વિષયક સર્વ સાવદ્ય યોગની દેશથકી વિરતિ છે, જેને, તે-**દેશવિરત** કહીયે.

તે, જઘન્ય—અંતર્મુહૂર્ત્ત: અને ઉત્કૃષ્ટું-દેશે ઊણી પૂર્વ-કોડિ: લગે રહે. ૫

સર્વ સાવદ્ય યોગની સર્વથી વિરતિ છે, પણ કાંઇક પ્રમાદ-વંતપણે કરી વિશુદ્ધિ-અવિશુદ્ધિનો પ્રકર્ષાઽપકર્ષકૃત ભેદ હોય, **દેશવિરતિની** અપેક્ષાએ ગુણનો-વિશુદ્ધિનો-પ્રકર્ષ: અને અવિશુદ્ધિનો-અપકર્ષ:અને **અપ્રમત્ત સંયતની** અપેક્ષાએ-વિશુદ્ધિગુણનો અપકર્ષ: અને અવિશુદ્ધિનો પ્રકર્ષ: હોય, તે **પ્રમત્ત ગુણસ્થાન.**

JAINSITE.com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

એનું માન, જઘન્ય-એક સમય: અને ઉત્કૃષ્ટ-અંતર્મુહૂર્ત્ત: ૬

પ્રમાદરહિત સંયમી, તે-**અપ્રમત્ત સંયત ગુણસ્થાન.**

તે, જઘન્ય-એક સમય: ઉત્કૃષ્ટ-અંતર્મુહૂર્ત્ત:

પ્રમત્ત: અપ્રમત્ત: બે મળીને એક જઘન્ય-અંતર્મુહૂર્ત્ત: ઉત્કૃષ્ટું-દેશે ઊણી પૂર્વ કોડિ: રહે. ૭,

અપૂર્વ-નવું,

પ્રથમ-સ્થિતિઘાત ૧: **રસઘાત** ૨: **ગુણશ્રેણિ** ૩: **ગુણસંક્રમ** ૪: **સ્થિતિબંધ** ૫

એ પદાર્થનું કરવું જ્યાં હોય, તે-અપૂર્વકરણ કહીએ.

તેમાં—

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

મોટી કર્મસ્થિતિને અપવર્તન કરવે કરીને અલ્પસ્થિતિ કરવી, તે **સ્થિતિઘાત ૧**

તીવ્રરસનું અપવર્તને કરીને મંદવું. તે–**રસઘાત ૨:**

કાળથકી હ્રસ્વતરઃ અને દલિકરચના આશ્રયિને પૃથુતરઃ કરે તે–**ગુણશ્રેણિ ૩:** બધ્યમાન શુભ પ્રકૃતિને વિષે અબધ્યમાન અશુભ પ્રકૃતિનાં દળિયાં પ્રતિ સમયે અસંખ્યગુણ વૃદ્ધિએ વિશુદ્ધિએ કરીને ક્ષેપવવાં, તે **ગુણસંક્રમ ૪:**

કર્મની સ્થિતિ પૂર્વે મોટી બાંધતો હતો, તે ઇહાં, વિશુદ્ધિ વિશેષ હોવાથી અપૂર્વ હ્રસ્વ બાંધે, તે **સ્થિતિબંધ ૫:**

એ પાંચે ય વાનાં **અપૂર્વ** કરે છે.

એ બે ભેદે—

ક્ષપક ૧: ઉપશમક ૨:

ક્ષપાવવાઃ ઉપશમાવવાઃ યોગ્ય, માટે–એમ કહીયે. પણ એ ગુણઠાણે **મોહનીય** ખપાવે નહિ: ઉપશમાવે પણ નહિ: એ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનક કહીએ.

જઘન્ય–એક સમયઃ ઉત્કૃષ્ટ–અંતર્મુહૂર્ત્ત પ્રમાણ હોય. એ ગુણસ્થાન–પ્રપન્ન પ્રાણીને કાળત્રયવર્તી અનેક જીવની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ **અધ્યવસાય-સ્થાનક** હોય, પ્રથમ સમયથકી સમયે સમયે અધિકાઅધિક હોય. એકેક સમયનાં જઘન્યોત્કૃષ્ટ સ્થાનક વિશુદ્ધતાએ **છટ્ઠાણુવડિયાં** હોય :—

જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્ JAINSITE.com
www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પ્રથમ સમયના જઘન્યઅધ્યવસાયસ્થાનકથકી પ્રથમ સમયનું જ ઉત્કુષ્ટઅધ્યવસાયસ્થાનક વિશુદ્ધતાએ અનંતગણું હોય,

તે થકી, બીજા સમયનું જઘન્ય અધ્યવાસયસ્થાનક અનંત ગણું, તેહ થકી, તેહજ સમયનું ઉત્કુષ્ઠું અધ્યવસાયસ્થાનક અનંતગણું, એમ, યાવત્ ચરિમ સમય લગે.

ષટ્સ્થાનઃ તે—કેમ ?

તે કહે છે—

અનંતભાગવૃદ્ધિ ૧: સંખ્યાતગુણ વૃદ્ધિ ૪:
અસંખ્યાતભાગ વૃદ્ધિ ૨: અસંખ્યાતગુણ વૃદ્ધિ ૫:
સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધિ ૩: અનંતગુણવૃદ્ધિ ૬
અને ઉત્કુષ્ટથી જો હીણું વિચારીએ, તો—

JAINSITE.com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

અનંતભાગ હીન ૧: સંખ્યાતગુણહીન ૪:
અસંખ્યાતભાગ હીન ૨. અસંખ્યાતગુણહીન ૫:
સંખ્યાતભાગ હીન ૩: અનન્તગુણહીન ૬ પણ હોય
એ છટ્ઠાણુવડિયાં જાણવાં.

સમકાળે એ ગુણઠાણે પેઠાને પરસ્પર અધ્યાવસાયસ્થાનકની નિવૃત્તિ છે, તે માટે–નિવૃત્તિ ગુણઠાણું પણ એને કહીએ.૮

સમકાળે નવમ ગુણસ્થાનક પ્રતિપન્ન ઘણા જીવના પણ અન્યોન્યે અધ્યવસાયસ્થાનક સરખા હોય.

સૂક્ષ્મ કિટ્ટીકૃત સંપરાયની અપેક્ષાએ ત્યાં સ્થૂળ કષાય છે, માટે–બાદર સંપરાય નામ પણ કહીએ.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સંપરાય શબ્દે કષાય જાણવા.

તે માટે-એને અનિવૃત્તિ બાદરસંપરાય ગુણ-સ્થાન કહીએ.

એનું પણ-અંતર્મુહૂર્ત્ત માન છે. તે અંતર્મુહૂર્ત્ત માંહે જેટલા સમય, તેટલા તિહાં પેઠાને અધ્યવસાયસ્થાનક હોય. એક સમયે પેઠાને એકજ અધ્યવસાયસ્થાનક હોય, તે પ્રથમ સમયથી માંડીને સમયે સમયે અનંતગુણ વિશુદ્ધ યથોત્તર અધ્યવસાયસ્થાનક હોય.

ત્યાં, કર્મ ખપાવેઃ તથા ઉપશમાવેઃ તે-ક્ષપકઃ તથા ઉપશામકઃ કહીયે. ૯.

JAINSITE जैनम् जयति शासनम्

સૂક્ષ્મ છે, સંપરાયઃ તે-કિટ્ટીકૃત લોભ કષાયનો ઉદયઃ જ્યાં, તે સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનક કહીયે.
તે પણ બે ભેદ—

ક્ષપકઃ અને ઉપશામકઃ

તે, જઘન્ય-એક સમયઃ ઉત્કૃષ્ટ-અંતર્મુહૂર્ત્તઃ પ્રમાણ. ૧૦.

ઉપશમાવ્યા છે કષાય જેણે, તે ઉપશાંત કષાયઃ તે માટે જ-વીતરાગ.

અને-છદ્મ એટલે ઘાતિકર્મ: તે ઉદય અને સત્તાએ છે જ્યાં તે-છદ્મસ્થ.

તે માટે-અગિયારમું 'ઉપશાન્તમોહ વીતરાગ છદ્મસ્થ' ગુણસ્થાન કહીએ.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

એ ગુણુઠાણે અઠ્ઠાવીશ **મોહનીયકર્મની** પ્રકૃતિ ઉપશમેલી હોય.

એની સ્થિતિ–જઘન્ય–એક સમયઃ ઉત્કૃષ્ટ–અંતર્મુહૂર્ત્તઃ તે પછી નિશ્ચે તે–ભવક્ષયેઃ અથવા કાળક્ષયેઃ પડે. તિહાં–આયુ ક્ષયે મરે, તો અનુત્તર વિમાને જાય. તિહાં પ્રથમ સમયેજ ચોથું ગુણુઠાણું પડિવજ્જે.

અને ઉપશાંત ગુણુઠાણાનો કાળ પૂરો થયે પડે, તો તે–જે અનુક્રમે ચઢયો હોય, તે અનુક્રમે પડે. કોઈ છટ્ઠે આવી રહે, કોઇક પાંચમે કે ચોથે રહે, કોઇક સાસ્વાદને આવીને મિથ્યાત્વે ય જાય. ૧૧.

સર્વથા ક્ષીણ થયા છે કષાય જ્યાં, અને વીતરાગ છદ્મસ્થ, તે–ક્ષીણકષાય–વીતરાગ છદ્મસ્થ ગુણસ્થાનક બારમું જાણવું, તે—ક્ષપકને હોય,

જઘન્ય–અને–ઉત્કૃષ્ટ–પણ અંતર્મુહૂર્ત્ત પ્રમાણ કાળ, બંને ય તુલ્ય જ હોય ૧૨.

મનઃ વચનઃ કાયઃયોગે સહિત વર્તે, અને ઘાતિકર્મના ક્ષયથકી કેવળજ્ઞાનવંત હોય તે–**સયોગી કેવલી** ગુણઠાણું તેરમું.

તિહાં, **મનોયોગ**–તે મનઃપર્યવ જ્ઞાનીએઃ તથા અનુત્તર–વાસી દેવતાએઃ મને કરી પૂછયા સંદેહનો ઉત્તર કેવલી મને જ કરીને દીયે. તે કેવળીના મનોદ્રવ્ય મનઃપર્યવજ્ઞાને અથવા અવધિજ્ઞાને કરીને, તે પૂછણહાર જાણે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વચનયોગે દેશના દીયે. કાયયોગે મેષો-મેષાદિકે પ્રવર્તે. તે ગુણુસ્થાનક જઘન્ય-અંતર્મુહૂર્ત્ત: ઉત્કૃષ્ટ-દેશે ઊણી પૂર્વ કોડી વર્ષ: લગે રહે. ૧૩.

ત્રણે ય યોગનો રોધ કરે જ્યાં, તે-અયોગિ કેવલી ગુણુસ્થાન: ચૌદમું જાણવું તે કેમ ?

તેરમાને અંતે ભવોપગ્રાહી કર્મ્મ ખપાવવાને કાજે પ્રથમ બાદર કાયયોગે કરીને બાદર મનોયોગ રુંધે,

તે પછી-વચનયોગ રુંધે,

તે પછી-સૂક્ષ્મ કાયયોગે કરીને બાદર કાયયોગ રુંધે.

તે પછી સૂક્ષ્મ મનયોગને,

અને તે પછી સૂક્ષ્મ વચનયોગને,

અને તે પછી-સૂક્ષ્મ કાયયોગને સૂક્ષ્મક્રિયા અનિવૃત્તિ શુક્લધ્યાનનો ધ્યાવતો થકો રુંધે.

ત્યારે, તે-અયોગિ થકો પાંચ હ્રસ્વાક્ષર (अ, इ, उ, ऋ, ऌ) ઉચ્ચારણમાત્ર કાળ શૈલેશીકરણ કરે.

शैलेशो मेरुः तस्येयम्-स्थिरतावस्थासाम्यात्-शैलेशी ।

यद्वा, सर्व-संवरशीलेश आत्मा, तस्येयं योगनिरोधावस्था शैलेशी, तस्यां करणं वेदनीय-नाम-गोत्र-कर्म्मत्रयस्यासंख्येयगुणया श्रेण्या निर्जरणं शैलेशीकरणम् ।

તે કરીને ઋજુશ્રેણિએ એક સમયે-સમયાંતરને અણુ-ફરસતો થકો મોક્ષે જાય. ૧૪.

એ ચૌદ ગુણઠાણાનો વિચાર વિસ્તારે મોટી ટીકાથી જાણવો. ॥ ૨ ॥

जैन साईट JAINSITE जैनं जयति शासनम्

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૧. બન્ધ:

૧ બન્ધની વ્યાખ્યા: અને મિથ્યાત્વ

ગુણસ્થાનકે પ્રકૃતિબન્ધ:-

अभिनव-कम्म-ग्गहणं बंधो, ओहेण तत्थ विस-सयं ।
तित्थयरा-ऽऽहारग-दुग-वज्जं मिच्छंमि सतर-सयं ॥३॥

जैन साईट JAINSITE .com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

શબ્દાર્થ:—અભિનવ-કમ્મ-ગ્ગહણં=નવા કર્મને ગ્રહણ કરવા, બંધો=બંધ, ઓહેણ=ઓઘે. તત્થ=ત્યાં, બંધે, વીસ-સયં=એકસોવીશ. તિત્થ-યર=તીર્થંકર નામ-કર્મ,આહારગ-દુગ=આહારકદ્વિક. વજ્જં=વર્જીને, તિત્થ-યરા-ઽઽહારગ-દુગ-વજ્જં=તીર્થંકર નામકર્મ અને આહારકદ્વિક સિવાય. મિચ્છંમિ=મિથ્યાત્વે,સતર-સયં=એકસોસત્તર. ૩.

ગાથાર્થ:—

નવાં કર્મો ગ્રહણ કરવા, તે બંધ

તેમાં-સામાન્યથી એકસોવીશ અને મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે તીર્થંકર નામકર્મ અને આહારકદ્વિક નામકર્મ વિના એકસો સત્તર (પ્રકૃતિઓ હોય છે.) ૩.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વિશેષાર્થ:—મિથ્યાત્વાદિક હેતુએ કરીને અભિનવ-તે-નવાં કર્મ પુદ્ગલ, તેને ગ્રહીને આત્મપ્રદેશ સંઘાતે બાંધવા, તે બન્ધ કહીએ.

તિહાં—બંધે, ઓઘપણે—સર્વ ગુણઠાણાં આશ્રયીને સામાન્ય પણે એકસોવીશ પ્રકૃતિ હોય.

તે કઇ ?

જ્ઞાના૦ ૫. દર્શના૦ ૯. વેદનીય ૨.

મોહનીય ૨૬. આયુ ૪. નામ ૬૭. ગોત્ર ૨ અન્તરાય ૫. એ સર્વ મળી ૧૨૦.

તે માંહેથી તીર્થંકર નામ: ૧, અને આહારકદુગઃ તે-આહારક શરીર ૧, આહારકાંગોપાંગ ૨.

એ ત્રણ વર્જીને એકસો સત્તર પ્રકૃતિ મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે બાંધે.

તે કેમ ? જે-તીર્થંકર નામકર્મ તો સમ્યગ્દૃષ્ટિ જ બાંધે અને આહારકદ્વિક તો અપ્રમત્તજ બાંધે, તે માટે, મિથ્યાત્વે ન બંધાય ॥ ૩ ॥

સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે:—

नरय-तिग जाइ-थावर-चउ हुंडा-ऽऽयव-छिवट्ठ-नपु-मिच्छं ।
सोलंतो इग-ऽहिअ सय सासणि तिरि-थीण-दुहग-तिगं ॥४॥

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શબ્દાર્થ :—નરયતિગ=નરકત્રિક. જાઈ-થાવરચઉ=જાતિચતુષ્ક અને સ્થાવરચતુષ્ક: હુંડા-ઽઽયવ-છિવટ્ઠ-નપુ-મિચ્છં=હુંડક સંસ્થાન:, આતપનામ, છેવટ્ઠું સંઘયણ, નપુંસક વેદ અને મિથ્યાત્વ મોહનીય, સોલંતો=સોલના ક્ષયથી, ઈગ-ઽહિય-સય=એકસો એક. તિરિ-થિણુ-દુહગતિગં=તિર્યંચત્રિક, થિણદ્ધિત્રિક અને દૌભાગ્યત્રિક. ૪.

ગાથાર્થ :

નરકત્રિક: જાતિ અને સ્થાવર ચતુષ્ક: હુંડક: આતપ: છેવટ્ઠું: નપુંસક: મિથ્યાત્વ: એ સોળનો અંત થવાથી સાસ્વાદને એકસો કરતાં એક અધિક: હોય. તિર્યંચ-થિણદ્ધિ-અને દૌર્ભાગ્યત્રિક:—॥૪॥

વિશેષાર્થ :—નરકગતિ ૧ નરકાનુપૂર્વી ૨, નરકાયુ ૩, એ નરકત્રિક ૩. એકેંદ્રિય ૧. બેઇન્દ્રિય ૨, તેઇંદ્રિય ૩. ચઉરિંદ્રિય ૪ એ જાતિચતુષ્ક. ૭. સ્થાવર ૧. સૂક્ષ્મ ૨. અપર્યાપ્ત ૩. સાધારણ ૪, એ સ્થાવર ચતુષ્ક: ૧૧. હુંડક સંસ્થાન: ૧૨. આતપનામ: ૧૩, છેવટ્ઠું સંઘયણ: ૧૪. નપુંસકવેદ: ૧૫. મિથ્યાત્વ મોહનીય: ૧૬. એ સોળ પ્રકૃતિનો બંધ મિથ્યાત્વ પ્રત્યયિક જ છે (મિથ્યાત્વીજ બંધ કરે), તે માટે-મિથ્યાત્વ ગુણઠાણાને અંતે, અંત-અભાવ થાય, ત્યારે સસ્વાદન ગુણઠાણે એકસો એક ૧૦૧ બંધાય.

તિર્યંચગતિ ૧ તિર્યંચઆનુપૂર્વી ૨, તિર્યંચાયુ: ૩, એ તિર્યંચત્રિક: ૩. નિદ્રાનિદ્રા ૧ પ્રચલાપ્રચલા ૨

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

થીણુદ્ધિ ૩ એ થીણુદ્ધિત્રિકઃ ૬. દુર્ભગ ૧, દુઃસ્વર ૨, અનાદેય ૩ એ દુર્ભગત્રિકઃ ૯૦ ॥ ૪ ॥

મિશ્રગુણસ્થાનકે—

अण–मज्झाऽऽगिइ संघयण–चउ निउज्जोअ–कुखग इत्थि त्ति।
पणवीसंतो मीसे चउ–सयरि दु–आउअ अ–बंधा ॥५॥

શબ્દાર્થ :—અણ=અનંતાનુબંધી મજ્ઝાઽઽગિઈ=મધ્યાકૃતિ, સંઘયણ=સંઘયણ. અણમજ્ઝાઽઽગિઈ–સંઘયણ–ચઉ=અનંતાનુબંધીયઃ મધ્યાકૃતિઃ અને સંઘયણ ચતુષ્ક. ચઉ=એ ત્રણ ચતુષ્ક. નિ [અ]=નીચ ગોત્ર. ઉજ્જોઅ=ઉદ્યોતનામ. કુ-ખગઈ=અશુભ વિહાયોગતિ. ઈત્થિ=સ્રીવેદ. ત્તિ=એમ. પણવીસંતો=પચીશનો અંત મીસે=મિશ્ર ગુણઠાણે. ચઉસયરિ=ચુમ્મોતેર. દુ–આઉઅ=બે આયુષ્યનો. અ–બંધા=અબંધ હોવાથી. ૫.

ગાથાર્થ:–

અનન્તાનુબન્ધીયઃ મધ્યમ આકૃતિ, અને સંઘયણનું ચતુષ્કઃ નીચગોત્રઃ ઉદ્યોતનામઃ અશુભવિહાયોગતિઃ અને સ્ત્રીવેદઃ એમ પચીશનો અંત કરવાથી અને બે આયુષ્યનો અબંધ થવાથી મિશ્રમાં ચુમ્મોતેર. ૫.

વિશેષાર્થ:—અનંતાનુબંધિ ક્રોધ ૧, માન ૨, માયા ૩, લોભ ૪. એવં ૧૩. પહેલું અને છેલ્લું વર્જીને વચલી ચાર આકૃતિ. તે–સંસ્થાન–ન્યગ્રોધ ૧, સાદિ ૨,

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વામન ૩, કુબ્જ ૪, એવં ૧૭, મધ્ય સંઘયણ, તે-ઋષભ નારાચ ૧, નારાચ ૨, અર્ધનારાચ ૩ કીલિકા ૪, એવં ૨૧, નીચગોત્ર ૨૨, ઉદ્યોત નામ ૨૩, અશુભવિહાયોગતિ ૨૪, સ્ત્રીવેદ ૨૫:

એ પચ્ચીશ પ્રકૃતિનો અનંતાનુબંધી પ્રત્યયિક બંધ છે, તે માટે-સાસ્વાદનને અંતે એનો પણ અંત થાય, ત્યારે મિશ્ર ગુણઠાણે ચુમ્મોતેર ૭૪ પ્રકૃતિનો બંધ હોય.

એકસો એક માંહેથી પચીસ કાઢીયે, ત્યારે તો ૭૬: રહે, ઇહાં-મનુષ્યાયુઃ દેવાયુઃ ૨, એ બે આયુઃ પણ ન બાંધે, તેથી ૭૪ રહે. કેમકે-મિશ્રદૃષ્ટિ પરભવાયુ ન બાંધે, તેમ મરે પણ નહિ.

सम्मा-मिच्छा-दिट्ठी आउयबंधं पि न करेइ-त्ति ॥५॥

૪થે, ૫મે ગુણસ્થાનકે—

सम्मे सग-सयरि जिणा-ऽऽउबंधि,वइर-नर-तिअ-बिअ-कसाया ।
उरल-दुगंतो देसे सत्तट्ठी, तिअ-कसायंतो ॥ ६ ॥

શબ્દાર્થ :—સમ્મે-સમ્યગ્દૃષ્ટિમાં સગસયરિ=સિત્તોર જિણ=જિન નામ. આઉ=આયુષ્યો. જિણા-ऽऽઉબંધિ= જિનનામકર્મ અને [બે] આયુષ્યનો બંધ હોવાથી. બંધિ= બંધ હોવાથી. વઇર=વજ્રઋષભનારાચ. નર-તિઅ=મનુષ્યત્રિક બીઅ-કસાયા=બીજા અપ્રત્યાખ્યાનીય ચાર કષાયો. ઉરલ-દુગંતો-ઔદારિકદ્વિકનો અંત કરે, દેસે-દેશવિરતિએ, સત્તટ્ઠી=સડસઠ; તિઅ=ત્રીજા પ્રત્યાખ્યાનીય, કસાયંતો=

JAINSITE जैनम् जयति शासनम्
www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

કષાયનો અંત (કરે) તીઅ--કસાયંતો=ત્રીજા કષાયનો અંત કરવાથી. ૯.

ગાથાર્થ :—

જિનનામકર્મ, અને આયુષ્યોનો બંધ કરવાથી અવિરત સમ્યક્ત્વ ગુણસ્થાનકે સત્યોત્તર વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણ, મનુષ્યત્રિક, બીજા કષાય, અને ઔદારિકદ્વિકનો અંત થવાથી દેશવિરતિ ગુણસ્થાનકે સડસઠ, ત્રીજા કષાયનો અંત કરવાથી—૯.

વિશેષાર્થ:—અવિરત સમ્યક્ત્વ ગુણઠાણે સિત્તોતેર બાંધે, તે કેમ ? જિનનામ ૧ મનુષ્યઆયુ: ૨, દેવાયુ: ૩, એ ત્રણ ૭૪માં ભેળવીએ એટલે ૭૭ થાય.

કેમકે—જિનનામનો બંધ તો સમ્યક્ત્વ પ્રત્યયિક જ છે, તે માટે કોઈક ઇહાં બાંધે અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ મનુષ્ય કે તિર્યંચ: દેવાયુજ બાંધે; (તથા—દેવ અને નારક મનુષ્યાયુ બાંધે,) તે માટે.

વળી, વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણ ૧, મનુષ્યગતિ, મનુષ્યાયુ, મનુષ્યાનુપૂર્વી, એ નરત્રિક ૩: બીજા અપ્રત્યાખ્યાનીય ચાર કષાય ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ: તથા ઔદારિક શરીર, અને ઔદારિકાંગોપાંગ, ૨: એ દશનો અંત કરીયે તે વારે—દેશવિરતિ ગુણઠાણે સડસઠ ૬૭ બંધાય, એ દશ દેશવિરતિ ન બાંધે, તે માટે.

વળી, ત્રીજા પ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ, માન, માયા, લોભ: એ ચારનો અંત કરીએ—ટાળીયે, તે વારે—॥૯॥

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે—

तेवट्ठि पमत्ते सोग अरइ अथिर-दुग अ-जस अ-स्सायं ।
वुच्छिज्ज छच्च सत्त व नेइ सुराउं जया निट्ठं ॥७॥

શબ્દાર્થ:—તેવટ્ઠિ=ત્રેસઠ. પમત્તે=પ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે સોગ=શોક મોહનીય, અરઇ=અરતિ મોહનીય: અથિર-દુગ=અસ્થિરદ્વિક: અજસ=અયશ નામકર્મ: અસ્સાયં= અસાતા વેદનીય, વુચ્છિજ્જ=વિચ્છેદ પામે. છચ્ચ=છ પ્રકૃતિ: સત્ત=સાત. વ=અથવા સુરાઉં=સુરાયુને જયા= જયારે. નિટ્ઠં=સંપૂર્ણતાએ નેઇ=પમાડે, પહોંચાડે. બંધ સંપૂર્ણ કરે. ૭

JAINSITE .com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

ગાથાર્થ:—

પ્રમત્તમાં ત્રેસઠ.

શોક: અરતિ: અસ્થિરદ્વિક: અપયશ: અસાતા-વેદનીય: એ છનો અથવા દેવાયુ: ને જો અહીં જ પૂરું કરે, તો સાતનો વિચ્છેદ થાય—૭.

વિશેષાર્થ :—પ્રમત્તગુણઠાણે ત્રેસઠ પ્રકૃતિનો બંધ હોય ત્યાં શોક ૧, અરતિ, ૨ અસ્થિરનામ ૧: અશુભ નામ ૨ : એ અથિર દુગ. એવં ૪; અયશ ૫, અસા-તાવેદનીય ૬ એ છ પ્રકૃતિ વ્યુચ્છેદ પામે.

જો કોઇક **પ્રમત્ત સંયત: દેવાયુ** બાંધવા માંડે, અને સંપૂર્ણ કરી નિષ્ઠા (અંત) પમાડે. તો સાતનો અંત કરે.—॥ ૭ ॥

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

गुणसट्ठि अप्पमत्ते, सुराऽऽउ बंधंतु जइ इहाऽऽगच्छे ।
अन्नह अठ्ठावन्ना, जं आहारग—दुगं बंधे ॥ ८ ॥

શબ્દાર્થ:-ગુણ—સટ્ઠિ=ઓગણુસાઠ, અપ્પમત્તે= અપ્રમત્તે. સુરાઽઽઉ=સુરાયુ બંધંતુ=બાંધતો. જઈ=જો. ઇહ= અહીં આગચ્છે=આવે તો. અન્નહ=અન્યથા, નહીંતર. અઠ્ઠાવન્ના=અઠ્ઠાવન, જં=જે કારણ માટે, આહાર—દુગં= આહારકદ્વિક બંધે-બાંધે, બંધમાં હોય. ૮

ગાથાર્થ

કેમકે--બંધમાં આહારકદ્વિક હોય એટલે-જો દેવનું આયુષ્ય બાંધતો બાંધતો આ ગુણઠાણે આવે, તો અપ્રમત્ત ગુણઠાણે ઓગણસાઠ, નહીંતર અઠ્ઠાવન. ૮.

વિશેષાર્થ :—ત્રેસઠમાંથી પૂર્વોક્ત ૭ પ્રકૃતિનો અંત કરીને આહારકદ્વિક ભેળવીએ, ત્યારે ઓગણસાઠ પ્રકૃતિ અપ્રમત્ત ગુણઠાણે બંધાય.

દેવતાનું આયુ: તો પ્રમત્ત જ બાંધવા માંડે, પણ અપ્રમત્ત બાંધવા ન માંડે, કેમકે-તે તો અતિ વિશુદ્ધ છે, અને સ્થિર પરિણામી છે. આયુ તો ઘોલના પરિણામે જ બંધાય. તે માટે-કોઈક પ્રમત્ત જ તે આયુ બાંધી રહે. અને કોઈક તે બાંધતો જ અપ્રમત્ત ગુણઠાણે આવે, અને તિહાં પૂરું કરે; ત્યારે અપ્રમત્તે પણ દેવાયુનો બંધ કહીએ. ત્યારે, ૭ નો અંત; અને આહારકદ્વિક મેળવતાં ૫૯ બાંધે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

અન્યથા, **પ્રમત્ત** થકોજ **દેવાયુ** બાંધી રહ્યો હોય, અથવા, દેવાયુ બાંધતો જ ન હોય, ત્યારે ૬૩ માંથી ૭ કાઢીએ અને બે ભેળવીએ, ત્યારે ૫૮ બાંધે.
જે માટે–

આહારક શરીર ૧, આહારકાંગોપાંગ ૨,

એ બે પ્રકૃતિ **અપ્રમત્તજ** બાંધે, પણ **પ્રમત્ત** ન બાંધે. ॥ ૮ ॥

૮ મે અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકે :–

अडवन्न अपुव्वाइम्मि निद्द-दुगंतो छपन्न पण-भागे।
सुर दुग-पणिंदि-सुखगइ-तस नव-उरल विणु-तणुवंगा ॥९॥
समचउर-निमिण-जिण-वन्न-अगुरुलहु-चउ-छलंसि तीसंतो।
चरमे छ-वीस-बंधो हास-रइ-कुच्छ-भय-भेओ ॥१०॥

શબ્દાર્થ :–**અડવન્ન**=અટ્ઠાવન. **અપુવ્વા-ઽઽઇમ્મિ**=અપૂર્વકરણના પ્રથમ ભાગે. **નિદ્દ-દુગંતો**=નિદ્રાદ્વિકનો અંત કરે, **છપન્ન**=છપ્પનનો બંધ, **પણ-ભાગે**=પાંચ ભાગે, **સુર-દુગ**=સુરદ્વિક, **પણિંદિ**=પંચેંદ્રિય જાતિ, **સુખગઈ**=શુભ વિહાયોગતિ, **તસ-નવ**=ત્રસ-નવક; **ઉરલ-વિણુ**= ઔદારિક વિના, **તણુ**=શરીર ચાર, **ઉવંગા**=ઉપાંગ–વૈક્રિય અંગોપાંગ તથા આહારક અંગોપાંગ. ૯.

સમ-ચઉર=સમચતુરસ્ત્ર સંસ્થાન; **નિમિણ**=નિર્માણ નામ, **જિણ**=જિન નામ: **વન્ન**=વર્ણચતુષ્ક: **અ-ગુરુ-લહુ-ચઉ**=અગુરુલઘુ ચતુષ્ક: **છલંસિ**=છટ્ઠે ભાગે: **તીસંતો**

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

=ત્રીશનો અંત થવાથીઃ ચરમે=છેલ્લે ભાગેઃ છવ્વીસ-બંધો =છવ્વીસનો બંધઃ હાસ-રઈ-કુચ્છ-ભય=હાસ્યઃ રતિઃ દુર્ગંછાઃ અને ભયનો. ભેઓ=અંત-નાશ થવાથી. હાસ-રઇ-કુચ્છ-ભય-ભેઓ=હાસ્ય, રતિ, દુર્ગંચ્છા, અને ભયનો અંત થવાથી. ૧૦

ગાથાર્થ :-

અપૂર્વકરણના શરૂઆતના ભાગમાં અટ્ઠાવન, નિદ્રાદ્વિકનો અંત થવાથી પાંચ ભાગ સુધી છપ્પન, દેવદ્વિકઃ પંચેન્દ્રિયજાતિઃ શુભવિહાયોગતિઃ ત્રસનવકઃ ઔદારિક સિવાયના શરીરો અને અંગોપાંગો : ૯. સમચતુરસ્ર સંસ્થાનઃ નિર્માણ નામકર્મઃ તીર્થંકર નામકર્મઃ વર્ણાદિચતુષ્કઃ અગુરુલઘુ ચતુષ્કઃ એ ત્રીશનો છટ્ઠે ભાગે અંત કરવાથી, છેલ્લે ભાગે છવ્વીસ, હાસ્યઃ રતિઃ જુગુપ્સાઃ અનો ભયનો અંત કરવાથી-૧૦.

વિશેષાર્થ :-હવે અપૂર્વકરણ ગુણઠાણાના સાત ભાગ કરીએ, તેમાં-

પહેલે ભાગે એ જ પૂર્વોક્ત ૫૮ પ્રકૃતિ બાંધે.

એ અઠ્ઠાવન માંહેથી-નિદ્રા ૧, પ્રચલા ૨,

એ બેનો અંત કરીએ, ત્યારે-બીજો, ત્રીજો, ચોથો, પાંચમો અને છટ્ઠો એ પાંચ ભાગને વિષે છપ્પન-૫૬ પ્રકૃતિનો બંધ હોય. દેવગતિ ૧, દેવાનુપૂર્વી ૨ એ દેવદ્વિક; પંચેંદ્રિય જાતિ ૧, શુભવિહાયોગતિ ૧, ત્રસ ૧, બાદર ૨, પર્યાપ્ત ૩, પ્રત્યેક ૪ સ્થિર ૫, શુભ ૬, સુભગ ૭, સુસ્વર

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૮, આદેય ૯ એ ત્રસ નવક, ઔદારિક વિના વૈક્રિય ૧, આહારક ૨, તૈજસ ૩, કાર્મણ ૪, એ ચાર શરીર અને વૈક્રિયોપાંગ ૧, આહારકોપાંગ ૨ એ બે ઉપાંગ; સમચતુરસ્ત્ર સંસ્થાન ૧, નિર્માણનામ ૧, જિનનામ ૧, વર્ણ ૧, ગંધ ૨, રસ ૩, સ્પર્શ ૪ વર્ણચતુષ્ક; અગુરુલઘુચતુષ્ક તે અગુરુલઘુ ૧, ઉપઘાત ૨, પરાઘાત ૩, ઉચ્છ્વાસ ૪ એ ચાર, એમ ત્રીશ પ્રકૃતિનો છઠ્ઠા ભાગને છેડે છપ્પન-૫૬ માંહેથી અંત કરીએ, ત્યારે-છેલ્લે-સાતમે ભાગે છવ્વીસ ૨૬ પ્રકૃતિનો બંધ હોય.

હવે, તે છવ્વીસ માંહેથી-

હાસ્ય ૧, રતિ ૨, જુગુપ્સા ૩, અને ભય ૪,
એ ચારનો ભેદ એટલે અંત કરીએ, ત્યારે-॥૯. ૧૦॥
૯ મેઃ અને ૧૦ મે ગુણસ્થાનકે :-

अ-निअट्टि-भाग-पणगे इगेग-हीणो दु-वीस-विह-बंधो ।
पुम संजलण-चउण्हं कमेण छेओ सतर सुहुमे ॥११॥

શબ્દાર્થ :-અનિઅટ્ટિ=અનિવૃત્તિનાઃ ભાગપણગે=પાંચ ભાગેઃ અનિઅટ્ટિ-ભાગ-પણગે=અનિવૃત્તિના પાંચ ભાગમાં. ઇગેગહીણો=એકેક પ્રકૃતિ ઓછી થવાથીઃ દુ-વીસ-વિહ-બંધો=બાવીશ પ્રકૃતિનો બંધ હોયઃ પુમ=પુરુષવેદઃ સંજલણ=સંજ્વલન. ચઉણ્હં=ચતુષ્ક. સંજલણ-ચઉણ્હં=સંજ્વલનચતુષ્ક. કમેણ=અનુક્રમે. છેઓ=છેદ થવાથી. સતર=સત્તરઃ સુહુમે=સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણઠાણે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગાથાર્થ

-અનિવૃત્તિકરણ ગુણઠાણાના પાંચેય ભાગમાં એક એક પ્રકૃતિ ઓચ્છી-એવો બાવીશનો બંધ હોય-પુરુષવેદઃ અને સંજ્વલન ચતુષ્કઃમાંથી અનુક્રમે (એક એક) ઓચ્છી કરવાથી સૂક્ષ્મસંપરાયે સત્તર હોય ૧૧.

વિશેષાર્થ :-અનિવૃત્તિઃ બાદરસંપરાયનામા નવમા ગુણઠાણાના પાંચ ભાગ કરીએ તે પાંચેય ભાગને વિષે એકેકી પ્રકૃતિ ઓછી કરીએ-એવો બાવીશનો બંધ હોય. તે કેમ ?

તે કહે છે-

પહેલે ભાગે-બાવીશનો બંધ,

બીજે ભાગે-પુરુષવેદ ઓછો કર્યે, એકવીશનો બંધ,

ત્રીજે ભાગે-સંજ્વલનક્રોધ ટાળ્યે, વીશનો બંધ,

ચોથેભાગે-સંજ્વલનમાન ટાળ્યે, ઓગણીશનો બંધ,

પાંચમેભાગે-સંજ્વલનમાયા ટાળ્યે, અઢારનો બંધ,

ત્યાર પછી અનુક્રમે સંજ્વલન લોભ ટાળ્યે, સૂક્ષ્મસંપરાયનામા દશમે ગુણઠાણે સત્તર પ્રકૃતિનો બંધ હોય. ॥ ૧૧ ॥

चउ-दंसणुच्च-जस-नाण-विग्घ-दसगंति सोलसुच्छेओ ।
तिसु साय-बंध छेओ सजोगि बंधंतुऽणंतो अ ॥१२॥

શબ્દાર્થ :—ચઉદંસણુચ્ચ=ચાર દર્શનાવરણીય તથા

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ઉચ્ચૈર્ગોત્ર: જસ-યશ નામકર્મ: નાણ=જ્ઞાનાવરણીય અને વિગ્ઘ=પાંચ અંતરાય: દસગં=એ દશક. ચઉ-દંસણુચ્ચ-જસ નાણ-વિગ્ઘ-દસગં=ચાર દર્શન: ઉચ્ચગોત્ર: યશ-નામકર્મ: જ્ઞાનાવરણીય અને અંતરાય દશક. ત્તિ-ઇતિ, એ પ્રમાણે, સોલસ-સોલનો: ઉચ્છેઓ=વિચ્છેદ હોવાથી: તિસુ =ત્રણ ગુણઠાણે: સાય-બંધ=સાતાવેદનીયનો બંધ: છેઓ= છેદ થાય: સ-જોગિ=સયોગિને અંતે: બંધં તુ=સાતા-વેદ-નીયના બંધનો અંત: અણંતો=અનંતો ૧૨.

ગાથાર્થ :-

ચાર દર્શન. ઉચ્ચગોત્ર: યશનામકર્મ: જ્ઞાનાવર-ણીય અને અંતરાય દશક: એમ સોળ પ્રકૃતિઓનો અંત થાય છે, એટલે ત્રણને વિષે સાતાવેદનીયનો બંધ હોય છે.

સજોગિમાં (તેનો પણ) છેદ થવાથી બંધનો અનંત અંત થાય છે. ૧૨

વિશેષાર્થ :-ચક્ષુ: ૧. અચક્ષુ: ૨: અવધિ ૩, અને કેવળ ૪, એ ચાર દર્શનાવરણીય:

ઉચ્ચૈર્ગોત્ર ૧, યશનામ ૧, જ્ઞાનાવરણીય પાંચ: અને અંતરાય પાંચ મળી દશ.

એમ સર્વ મળીને સોળ પ્રકૃતિનો સાંપરાયિક બંધ છે, તે માટે, દશમાને અંતે છેદ થાય, કેમકે-આગળ સાંપ-રાયિક બંધ નથી.

જૈન સાઈટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ઉપશાન્તમોહ ૧, ક્ષીણમોહ ૨, અને સયોગી ૩,

એ ત્રણ ગુણઠાણે કેવળ યોગપ્રત્યયિક-એક સાતાવેદનીયનો બંધ છે. તે પણ બે સમયની સ્થિતિનો છે.

એક સમયે બાંધે. બીજે સમયે વેદે. અને ત્રીજે સમયે નિર્જરે. તે **સયોગિ ગુણઠાણાને** અંતે **સાતાવેદનીયના** બંધનો પણ અંત કરે, તે અંત, અનંતો છે; એટલે-હવે ફરી કોઈ વારે બાંધશે નહીં. ॥ ૧૨ ॥

इति बन्धाधिकारः संपूर्णः

जैन साईट JAINSITE .com

૨. ઉદય

૨ ઉદયની વ્યાખ્યાઃ ઓઘેઃ અને પ્રથમ ગુણસ્થાનકેઃ પ્રકૃતિઓ-

जैनम् जयति शासनम्

उदओ विवाग-वेअणमुदीरणम-पत्ति, इह दु-वीस-सयं ।
सत्तर-सयं मिच्छे मीस-सम्म-आहार-जिण-ऽणुदया ॥१३॥

શબ્દાર્થ :-**ઉદઓ**=ઉદય (તે) **વિવાગ**=વિપાક (કાળે), અનુભવ વડે; **વેઅણં**=વેદવું; **ઉદીરણં**=ઉદીરણા (તે): **અપત્તિ**=(કાળ) અણ પહોંચ્યે, ખેંચીને વેદવું: **ઈહ**=અહીં; ઉદય-ઉદીરણામાં: **દુ-વીસ-સયં**=એકસો બાવીશ: **સત્તર-સયં**=એકસો સત્તરઃ **મિચ્છે**=મિથ્યાત્વેઃ **મીસ**=મિશ્ર મોહનીયનોઃ **સમ્મ**=સમ્યક્ત્વ મોહનીયનોઃ **આહાર**=આહારકદ્વિકનોઃ **જિણ**=જિનનામ કર્મનોઃ **અણુદયા**=ઉદય ન હોવાથી

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

બંધયંત્રકમ્

૧	ગુણસ્થાને	મૂળપ્રકૃતિ	ઉત્તરપ્રકૃતિ	જ્ઞાના૦	દર્શના૦	વેદનીય	મોહનીય	આયુ:	નામકર્મ	ગોત્ર	અંતરાય	અબંધ
	ઓઘે	૮	૧૨૦	૫	૯	૨	૨૬	૪	૬૭	૨	૫	૦
૧	મિથ્યાત્વે	૮	૧૧૭	૫	૯	૨	૨૬	૪	૬૪	૨	૫	૩
૨	સાસ્વાદને	૮	૧૦૧	૫	૯	૨	૨૪	૩	૫૧	૨	૫	૧૯
૩	મિશ્રે	૭	૭૪	૫	૬	૨	૧૯	૦	૩૬	૧	૫	૪૬
૪	અવિરતે	૮	૭૭	૫	૬	૨	૧૯	૨	૩૭	૧	૫	૪૩
૫	દેશવિરતે	૮	૬૭	૫	૬	૨	૧૫	૧	૩૨	૧	૫	૫૩
૬	પ્રમત્તસંયતે	૮	૬૩	૫	૬	૨	૧૧	૧	૩૨	૧	૫	૫૭
૭	અપ્રમત્તે	૮/૭	૫૯/૫૮	૫	૬	૧	૯	૧	૩૧	૧	૫	૬૧/૬૨
૮ અપૂર્વકરણમાં.૭	અપૂ૦ ભાગ ૧	૭	૫૮	૫	૬	૧	૯	૦	૩૧	૧	૫	૬૨
	૨	૭	૫૬	૫	૪	૧	૯	૦	૩૧	૧	૫	૬૪
	૩	૭	૫૬	૫	૪	૧	૯	૦	૩૧	૧	૫	૬૪
	૪	૭	૫૬	૫	૪	૧	૯	૦	૩૧	૧	૫	૬૪
	૫	૭	૫૬	૫	૪	૧	૯	૦	૩૧	૧	૫	૬૪
	૬	૭	૫૬	૫	૪	૧	૯	૦	૩૧	૧	૫	૬૪
	૭	૭	૨૬	૫	૪	૧	૯	૦	૧	૧	૫	૯૪
૯ અનિવૃત્તિમાં. ૫	અનિ૦ ભાગ ૧	૭	૨૨	૫	૪	૧	૫	૦	૧	૧	૫	૯૮
	૨	૭	૨૧	૫	૪	૧	૪	૦	૧	૧	૫	૯૯
	૩	૭	૨૦	૫	૪	૧	૩	૦	૧	૧	૫	૧૦૦
	૪	૭	૧૯	૫	૪	૧	૨	૦	૧	૧	૫	૧૦૧
	૫	૭	૧૮	૫	૪	૧	.	૦	૧	૧	૫	૧૦૨
૧૦	સૂક્ષ્મસં૫૦	૬	૧૭	૫	૪	૧	૦	૦	૧	૧	૫	૧૦૩
૧૧	ઉપશાંત૦	૧	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૧૧૯
૧૨	ક્ષીણમોહે	૧	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૧૧૯
૧૩	સયોગિ૦	૧	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૧૧૯
૧૪	અયોગિ૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૧૨૦

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

મીસ-સમ્મ-આહાર-જિણુડ-ણુદયા-મિશ્ર મોહનીય સમ્યકૃત્વ મોહનીય, આહારકદ્વિક અને જિનનામકર્મનો અનુદય થવાથી ૧૩

ગાથાર્થ :—

વિપાકે વેદવું, તે ઉદયઃ અપ્રાપ્ત (વિપાકે) વેદવું તે ઉદીરણાઃ એ બન્નેયમાં એકસો બાવીશ(પ્રકૃતિઓ) હોય.

મિશ્રમોહનીયઃ અને સમ્યકૃત્વ મોહનીયઃ આહારકદ્વિકઃ અને જિનનામકર્મનો અનુદય થવાથી મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે એકસો સત્તરઃ હોય. ૧૩.

JAINSITE .com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

વિશેષાર્થ-હવે ઉદય કહે છે-

વિપાકે-અનુભવવે કરીને કર્મનું વેદવું-ભોગવવું. તે ઉદય કહીયે.

કર્મપુદ્‌ગળ યથાસ્થિતિએ બાંધ્યા અને ઉદયપ્રાપ્ત ન થયા હોય, તેને ઉદયે આણવા, તે ઉદીરણા કહીયે.

એ ઉદયે અને ઉદીરણાએ ઓઘે-સામાન્યપણે-એકસો બાવીશ પ્રકૃતિઓ હોય. તે કઇ ?

જ્ઞાનાવરણીય ૫. વેદનીય ૨. આયુઃ ૪. ગોત્ર ૨. દર્શનાવરણીય ૯. મોહનીય ૨૮. નામકર્મ ૬૭. અંતરાય ૫. એ રીતે ૧૨૨.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તેમાં-મિથ્યાત્વગુણઠાણે એકસો સત્તરનો ઉદય હોય, અને પાંચનો ન હોય.
તે પાંચ કઈ?

મિશ્રમોહનીય ૧, સમ્યક્ત્વમોહનીય ૨, આહારકદ્વિક ૪, જિનનામ ૫, એ પાંચનો ઉદય ન હોય. તેનું કારણ એ કે–

મિશ્રનો ઉદય તો મિશ્રગુણઠાણેજ હોય.

સમ્યક્ત્વ (મોહનીય)નો ઉદય ચોથાથીજ હોય.

આહારકદ્વિકનો ઉદય તો પ્રમત્તગુણઠાણે જ હોય.

જિનનામનો ઉદય તેરમે અને ચૌદમે ગુણઠાણે જ હોય. તે માટે-અહીં મિથ્યાત્વે ન હોય. ૧. ॥ ૧૩ ॥

JAINSITE.com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

૨ જે ગુણસ્થાનકે

सुहुमतिगाऽऽयव मिच्छं मिच्छंतं सासणे इगार-सयं ।
निरया-णुपुव्वि-ऽणुदया अण-थावर-इग-विगल-अंतो ॥१४

શબ્દાર્થઃ—સુહુમ-તિગ=સૂક્ષ્મત્રિકઃ આયવ=આતપ નામઃ મિચ્છં=મિથ્યાત્વ મોહનીયઃ મિચ્છંતં=મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે અંત થાયઃ સાસણે=સાસ્વાદનેઃ ઇગાર-સયં= એકસો અગિયારઃ નિરયા-ઽણુપુવ્વિ-ઽણુદયા=નરકાનુ-પૂર્વિનોઃ અનુદય હોવાથીઃ અણ=અનંતાનુબંધિ ચારઃ થાવર-સ્થાવર નામઃ ઇગ=એકેંદ્રિય જાતિઃ વિગલ=વિકલેંદ્રિય જાતિનોઃ અંતો=અંત હોયઃ ૧૪.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગાથાર્થઃ—

સૂક્ષ્મત્રિકઃ આતાપનામકર્મઃ અને મિથ્યાત્વમોહનીયઃનો મિથ્યાત્વે અંત થાય છે, એટલે સાસ્વાદને નરકાનુપૂર્વીનો અનુદય થવાથી—એકસો અગિયાર.

અનંતાનુબંધીયઃ સ્થાવરઃ એકેન્દ્રિય જાતિઃ વિકલેન્દ્રિય જાતિનો અંત થવાથી-૧૪.

વિશેષાર્થઃ-સૂક્ષ્મ ૧, અપર્યાપ્ત ૨, સાધારણ ૩, એ સૂક્ષ્મત્રિકઃ આતપ નામકર્મ ૧, મિથ્યાત્વમોહનીય ૧

એ પાંચ પ્રકૃતિ મિથ્યાત્વ લગે જ ઉદયમાં હોય, પછી ન હોય, ત્યારે સાસ્વાદને એકસો અગિયારનો ઉદય હોય.

जैन साइट JAINSITE जैनम् जयति शासनम्

૧૧૭ માંહેથી પાંચ કાઢીયે, ત્યારે તો એકસો બાર રહે, પણ એ ગુણઠાણે નરકની આનુપૂર્વીનો ઉદય ન હોય, તે માટે ૧૧૧ નો ઉદય હોય,

ઈહાં, એ ભાવના છે, કે—

સૂક્ષ્મઃ અપર્યાપ્ત અને સાધારણઃ એ તો મિથ્યાત્વી હોય છે. સાસ્વાદનો એહમાં ઉપજે નહીં, અને પછી પણ એ સાસ્વાદનપણું પામે નહીં, તે માટે-સાસ્વાદને સૂક્ષ્મત્રિકનો ઉદય નહીં.

અને, મિથ્યાત્વમોહનીય તો મિથ્યાત્વેજ હોય, તે માટે- સાસ્વાદને ન હોય,

તથા, સાસ્વાદન પ્રતિપન્ન જીવ નરકે ઉપજે નહીં, તે માટે-સાસ્વાદને નરકાનુપૂર્વીનો ઉદય ન હોય ૨.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

હવે, અનંતાનુબંધિ ૪, સ્થાવર નામ ૧ એકેન્દ્રિયજાતિ ૧: બેઇન્દ્રિય ૧: તેઇન્દ્રિય ૨: ચઉરિંદ્રિય ૩: જાતિ એ નવ પ્રકૃતિનો અંત કરીએ-॥૧૪॥

૩ જે અને ૪ થે ગુણસ્થાનકે :-

मीसे सयमणुपुव्वी-ऽणुदया मीसोदएण, मीसंतो ।
चउ-सयमजए सम्मा-ऽणुपुव्वि-खेवा, बिअ-कसाया ॥१५॥

શબ્દાર્થ:-મીસે=મિશ્ર ગુણઠાણે: સયં=સો: અણુપુવ્વી-ડણુદયા=આનુપૂર્વીનો ઉદય ન હોય તેથી: મીસોદએણ= મિશ્ર મોહનીયનો ઉદય હોય તેથી: મીસંતો=મિશ્રે અંત થાય ત્યારે. ચઉ-સયં=એકસો ચાર: અ-જએ=અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણઠાણે: સમ્મ=સમ્યક્ત્વ મોહનીય: અણુપુવ્વી= ચાર આનુપૂર્વી: ખેવા=ખેપવીએ-નાંખીએ તેથી: અણુપુ-વ્વિખેવા=આનુપૂર્વી મેળવવાથી, બીઅ=બીજા અપ્રત્યાખ્યા-નીય, કસાયા=કષાયો, બીઅ-કસાયા=બીજા કષાયો. ૧૫.

ગાથાર્થ:

આનુપૂર્વીનો ઉદય ન થવાથી. અને મિશ્રમોહ-નીયનો ઉદય થવાથી મિશ્રગુણઠાણે એકસો [પ્રકૃતિઓ] હોય.

મિશ્રમોહનીયનો અંત થવાથી અને સમ્યક્ત્વ મોહનીય: તથા આનુપૂર્વીઓ ઉમેરવાથી અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનકે એકસો ચાર [પ્રકૃતિઓ] હોય. બીજા કષાયોનો-૧૫

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વિશેષાર્થ:—અને મિશ્રગુણઠાણે—

તિર્યંગાનુપૂર્વી ૧, મનુષ્યાનુપૂર્વી ૨. દેવાનુપૂર્વી ૩ એ ત્રણ આનુપૂર્વીનો પણ ઉદય ન હોય

કેમકે—મિશ્રમાં મરે નહીં, અને આનુપૂર્વીનો ઉદય તો વિગ્રહગતિએ જ હોય. તે માટે ૧૧૧ માંથી બાર કાઢીએ, અને મિશ્રમોહનીયનો ઉદય મિશ્ર ગુણઠાણેજ હોય, તે માટે–તે એક ભેળવીએ, ત્યારે ૧૦૦ સો પ્રકૃતિનો ઉદય મિશ્ર ગુણઠાણે હોય, ૩.

હવે, મિશ્રમોહનીયનો અંત કરીએ, અને સમ્યક્ત્વ મોહનીય અને ચાર આનુપૂર્વી ક્ષેપવીએ (ભેળવીએ), ત્યારે અવિરતિ ગુણઠાણે એકસો ચારનો ઉદય હોય.

JAINSITE .com जैनम् जयति शासनम्

અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ મરીને ચારેય ગતિએ જાય, ત્યારે વાટે (રસ્તામાં) ચારેય આનુપૂર્વી ઉદયે આવે. ૪

હવે દેશવિરતિ ગુણઠાણે બીજા અપ્રત્યાખ્યાનીય ચાર કષાય એટલે અપ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ, અપ્રત્યાખ્યાનીય માન, અપ્રત્યાખ્યાનીય માયા, અપ્રત્યાખ્યાનીય લોભ. એ ૪–॥૧૫॥

૫ મેઃ ૬ઠ્ઠેઃ અને ૭ મેઃ ગુણસ્થાનકેઃ—

मणु तिरि-ऽणुपुव्वि विउव-ऽट्ठ-दुहग-अणाइज्ज–दुग सतरछेओ।
सगसीइ देसि–तिरि–गइ–आउ निउज्जोअ ति कसाया ।१६॥
अट्ठ–च्छेओ इगसी पमत्ति आहार–जुअल–पक्खेवा ।
थीण–तिगा–ऽऽहारग–दुग–छेओ छ–स्सयरि अ–पमत्ते ॥१७॥

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શબ્દાર્થ:—મણુ–તિરિ=મનુષ્ય અને તિર્યંચની. આણુપુવ્વિ=આનુપૂર્વી. વિઉવટ્ઠ=વૈક્રિયાષ્ટક. દુહગ=દૌર્ભાગ્ય. અણાઈજ્જ–દુગ=અનાદેયદ્વિક. સત્તર–છેઓ=સત્તરનો વિચ્છેદ. સગસીઈ=સત્યાશી દેસિ=દેશવિરતિએ. તિરિ–ગઈ–આઉ=તિર્યંચગતિ, તિર્યંચાયુ. નિ=નીચગોત્ર. ઉજ્જો–અ=ઉદ્યોતનામ. તિ=ત્રીજા (પ્રત્યાખ્યાનીય) કસાયા=કષાયો, (કષાયની ચોકડી) અટ્ઠ–ચ્છેઓ=આઠનો વિચ્છેદ. ઇગસી=એકાશી. પમત્તિ=પ્રમત્ત ગુણઠાણે. આહાર–જુઅલ=આહારક યુગલને પક્ખેવા=પ્રક્ષેપવાથી. થીણ–તિગ=થીણદ્ધિત્રિક. આહારગ–દુગ=આહારકદ્વિક. છેઓ=વિચ્છેદ થાય. છસ્સાયરિ=છોતેર અ–પમત્તે=અપમત્ત ગુણઠાણે. ૧૭

JAINSITE.com જૈન સાઈટ જયતિ શાસનમ્

ગાથાર્થ:

મનુષ્ય: અને તિર્યંચઆનુપૂર્વી: વૈક્રિયાષ્ટક: દુર્ભગ: અને અનાદેયદ્વિક: એ સત્તરનો અંત થવાથી દેશવિરતિ ગુણસ્થાનકે સત્યાશી (પ્રકૃતિઓ)હોય,

તિર્યંચ ગતિ: અને આયુષ્ય: નીચગોત્ર: ઉદ્યોત નામકર્મ: ત્રીજા કષાયો—૧૬

એ આઠનો અંત થવાથી અને આહારકદ્વિક ઉમેરવાથી એકયાશી પ્રમત્તગુણસ્થાનકે હોય.

થિણદ્ધિત્રિક: અને આહારકદ્વિક:નો અંત થવાથી અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે છોંતેર હોય. ૧૭

વિશેષાર્થ :–મનુષ્યાનુપૂર્વી ૧, તિર્યંચાનુપૂર્વીનો

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પણ ઉદય ન હોય, કેમકે–દેશવિરતિ મરીને મનુષ્ય અને તિર્યંચમાં જાય નહીં', તે માટે.

દેવત્રિક ૩. નરકત્રિક ૬, વૈક્રિયદ્વિક ૮,

એ–વૈક્રિયાષ્ટક: તો દેવતા: નારકી:ને ઉદયે હોય તેહને તો દેશવિરતિ ગુણઠાણું નથી, અને મનુષ્ય: તિર્યં-ચ:ને દેશવિરતિ ગુણઠાણું છે, તેહને વૈક્રિયાષ્ટક નથી.

યદ્યપિ–મનુષ્ય: તિર્યંચને ઉત્તર વૈક્રિય છે, અને તે અવિરત લગે તો ચક્રવર્ત્યાદિક ઘણાને ઉદયે હોય, અને તે ઉપરાંત પણ વિષ્ણુકુમારાદિકને વૈક્રિય લબ્ધિ સાંભળી છે. અને છટ્ઠે કમ્મગ્રંથે પણ યોગના ભાંગામાંહે અપ્રમત્ત લગે વૈક્રિયદ્વિકનો ઉદય કહ્યો છે, તો પણ, ઈહાં–ગુણપ્રત્ય-યિક ઉત્તરવૈક્રિયની વિવક્ષા કીધી નથી.

કમ્મવિપાકે–जइदेवुत्तरविक्किय०–એ પદે યતિને ગુણ-પ્રત્યયિક વૈક્રિય શરીર અને ઉદ્યોત નામ કહ્યાં છે, અને છટ્ઠે કમ્મગ્રંથે સાતમા ગુણઠાણા લગે વૈક્રિયદ્વિક: આહારક: અને ઉદ્યોતના ભાંગા કહ્યા છે, પણ ઈહાં પૂર્વાચાર્યે કર્મસ્તવ માંહે એ ન ગણ્યા.

ઉદ્યોતને તિર્યંચ પ્રત્યયિકજ કહ્યું. અને વૈક્રિયને દેવ નરક પ્રત્યયિકજ કહ્યું. ગુણપ્રત્યયિક વિવક્ષ્યું નહિ.

વળી દુર્ભગનામ ૧, અનાદેય ૨, અયશ ૩, એ ત્રણનો દેશવિરતિને–ગુણપ્રત્યય: માટે–ઉદયે ન હોય.

એ સત્તર પ્રકૃતિનો છેદ કરીએ–એકસો ચારમાંથી સત્તર

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

(૧૭) કાઢીએ. ત્યારે–દેશવિરતિ ગુણઠાણે સત્યાસી (૮૭) નો ઉદય હોય. ૫. હવે–

તિર્યંચની ગતિ ૧, તિર્યંચનું આયુ: ૨:
એહને તો જાતિ સ્વભાવે જ પ્રમત્ત ગુણઠાણું ન હોય,
અને નીચૈર્ગોત્ર તો ગુણપ્રત્યયે પ્રમત્તનો ન હોય,
ઉદ્યોત નામ તો તિર્યંચમાં જ હોય,
અને ત્રીજા પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય તો સર્વવિરતિના ઘાતક છે.

તે માટે એ આઠનો છેદ કરીએ–૮૭ માંહેથી ૮ કાઢીએ, અને આહારકદ્વિક ભેળવીએ, ત્યારે છટ્ઠે પ્રમત્ત સંયત ગુણઠાણે ૮૧ પ્રકૃતિનો ઉદય હોય.

આહારકદ્વિક તો પ્રમત્ત સંયતજ કરે, તે માટે છટ્ઠેજ ઉદયે હોય. ૬ વળી–

નિદ્રાનિદ્રા ૧, પ્રચલાપ્રચલા ૨, થીણદ્ધિ ૩, એ થીણદ્ધિત્રિક અને આહારકદ્વિક:

એ પાંચનો ૮૧ માંહેથી છેદ કરીએ, ત્યારે અપ્રમત્ત ગુણઠાણે છોંતેર ૭૬નો ઉદય હોય.

એ પાંચ પ્રકૃતિ પ્રમાદ રૂપ છે, તે માટે તે અપ્રમત્તને ન હોય.

યદ્યપિ–આહારક શરીર તો પ્રમત્ત સાધુ કરે, પણ પછી વિશુદ્ધ પરિણામે આહારકવંત થકો અપ્રમત્ત ગુણ-

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ઠાણે આવે; ત્યારે અપ્રમત્તને પણ આહારકનો ઉદય હોય, પણ અલ્પકાલીન, માટે–આચાર્યે–વિવક્ષ્યું નથી. ૭. ૧૬-૧૭

૮ માઃ ૯ માઃ ૧૦ માઃ અને ૧૧ઃ ગુણસ્થાનકે:—

सम्मत्त तिम-संघयण-तिअग-च्छेओ बिसत्तरि अ-पुव्वे ।
हासा-ऽऽइ-छक्क-अंतो छसट्ठि अनिअट्टि वेअ-तिगं ॥१८॥
संजलण-तिगं छ-छेओ सट्ठी सुहुमंमि तुरिअलोमंतो ।
उवसंत-गुणे गुण-सट्ठि रिसह-नाराय-दुग-अंतो ॥१९॥

શબ્દાર્થ:—સમ્મત્ત=સમકિત મોહનીય અંતિમ=છેલ્લાં. સંઘયણ-તિયગ=સંઘયણત્રિકનો. ચ્છેઓ=વિચ્છેદ. સમત્તંતિમ-સંઘયણ-તિયગ-ચ્છેઓ=સમ્યક્ત્વ મોહનીય અને છેલ્લા ત્રણ સંઘયણનો વિચ્છેદ. બિસત્તરિ=બહોંતેર. અ-પુવ્વે=અપૂર્વકરણે. હાસાઇ=હાસ્યાદિ. છક્ક=ષટ્કનો. અંતો=અંત. હાસા-ઽઽઇછક્ક-અંતો=હાસ્યાદિ છનો અંત. છસટ્ઠિ=છાસઠ. અનિઅટ્ટિ=અનિવૃત્તિગુણઠાણે. વેઅ-તિગં=વેદત્રિક. ૧૮

સંજલણ-તિગં=સંજ્વલનત્રિક. છ-ચ્છેઓ=છનો વિચ્છેદ. સટ્ઠી=સાઠ. સુહુમંમિ=સૂક્ષ્મ સંપરાયે. તુરિય=ચોથા. લોભંતો=લોભનો અંત. ઉવસંત-ગુણે=ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણે. ગુણસટ્ઠિ=ઓગણસાઠ. રિસહનારાય-દુગ-અંતો=ઋષભનારાચદ્વિકનો અંત (થાય) ૧૯.

શબ્દાર્થ:

સમ્યક્ત્વ મોહનીયઃ અને છેલ્લા ત્રણ સંઘયણઃ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

નો અંત થવાથી અપૂર્વકરણગુણસ્થાનકે બોંતેર.

હાસ્યાદિષટ્કનો અંત થાય, ત્યારે-અનિવૃત્તિ ગુણસ્થાનકે છાસઠ. વેદત્રિકઃ—૧૮

સંજ્વલનત્રિકઃ એ છનો અંત થાય, ત્યારે-સૂક્ષ્મ સંપરાય ગુણસ્થાનકે સાઠ.

ચોથા લોભનો અંત થવાથી ઉપશાંતમોહગુણ-સ્થાનકે ઓગણસાઠ.

ઋષભનારાચદ્વિકનો અંત થવાથી—૧૯

વિશેષાર્થ :—સમ્યક્ત્વ મોહનીય ૧,

અંતિમ એટલે છેલ્લાં ૩ સંઘયણ—

અર્દ્ધનારાચ ૧, કીલિકા ૨, છેવટ્ઠું ૩.

એ ચાર પ્રકૃતિ ૭૬ છોંતેર માંહેથી બાદ કરીએ, ત્યારે અપૂર્વકરણ ગુણઠાણે બ્હોંતેર પ્રકૃતિનો ઉદય હોય.

સમ્યક્ત્વ મોહનીય ઉપશમાવે તથા ક્ષય કરે, ત્યારે જ શ્રેણિએ ચઢે. ત્યાં-ઔપશમિક તથા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ હોય, તે અપૌદ્ગલિક છે. તે માટે-સમ્યક્ત્વમોહ-નીય ન હોય, અને છેલ્લાં ત્રણ સંઘયણવાળા તો મંદ વિશુ-દ્ધિવાળા હોય, માટે શ્રેણિએ ચઢે જ નહિ, તે માટે છેલ્લાં ત્રણ સંઘયણ ન હોય. ૮.

હાસ્ય ૧. રતિ ૨, અરતિ ૩, શોક ૪, ભય ૫ જુગુપ્સા ૬ એ. હાસ્યાદિ ષટ્ક સંક્લિષ્ટપરિણામરૂપ છે,

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તે માટે-બ્હોંતેર માંહેથી એ છનો અંત કરીએ, ત્યારે-અનિવૃત્તિ બાદર ગુણઠાણે છાસઠનો ઉદય હોય. ૯

હવે—સ્ત્રીવેદ ૧, પુરુષવેદ ૨, નપુંસકવેદ ૩, અને સંજ્વલનત્રિક તે-સંજ્વલન ક્રોધ ૧, માન ૨, માયા ૩, એ છનો ભેદ-અંત કરે, ત્યારે સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણઠાણે સાઠ પ્રકૃતિનો ઉદય હોય. ૧૦

ચોથા સંજ્વલન લોભનો અંત કરે, ત્યારે ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણે ઓગણસાઠ પ્રકૃતિનો ઉદય હોય. ૧૧.

ઋષભનારાચ ૧, અને નારાચ ૨, એ બે સંઘયણ ટાળીએ. કેમકે-ઉપશમશ્રેણિ તે અગિયારમા લગેજ હોય તે પ્રથમના ત્રણ સંઘયણવડે આરોહાય, અને ક્ષપકશ્રેણિ તો વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણવાળો જ કરે, તે માટે-બારમે ગુણઠાણે તે એકજ સંઘયણ હોય—૧૮-૧૯.

૧૨ મેઃ ૧૩ મેઃ ૧૪ મેઃ ગુણસ્થાનકેઃ—

सगवन्न-खीण-दु-चरिमि निद्द-दुगंतो अ चरिमि पणवन्ना।
नाणंतराय-दंसण-चउ-छेओ सजोगि बायाला ॥२०॥
तित्थुदया उरला-ऽथिर-खग-गइ-दुग परित्त-तिग छ-संठाणा।
अगुरुलहु-वन्न-चउ-निमिण-तेअ-कम्मा-ऽऽई-संघयणं २१॥
दूसर-सूसर-साया-ऽसाएगयरं च तीस-वुच्छेओ।
बारस अजोगि सुभगा-ऽऽइज्ज-जस-ऽन्नयर-वेअणिअं ॥२२॥
तस-तिग-पणिंदि-मणुआ-ऽऽउ गइ-जिणुच्चं ति चरिम
-समयंतो ॥ उदओ समत्तो ॥

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શબ્દાર્થ:—સગવન્ન=સત્તાવન: ખીણ-દુ-ચરિમિ=ક્ષીણમોહના: છેલ્લાના આગલા (ઉપાન્ત્ય) સમયે: નિદ્દદુગંતો=નિદ્રાદ્વિકનો અંત (થાય). ચરિમિ=છેલ્લા સમયે: પણવન્ના=પંચાવન: નાણ=જ્ઞાનાવરણીય પાંચ. અંતરાય=અંતરાય પાંચ: દંસણ-ચઉ=દર્શનાવરણીય ચાર છેઓ=છેદ થાય: નાણંતરાય-દંસણ-ચઉ-છેઓ=જ્ઞાનાવરણીય પાંચ, અંતરાય પાંચ અને ચાર દર્શનાવરણીયનો અંત થવાથી. સજોગિ=સયોગી ગુણઠાણે: બાયાલા=બેંતાલીશ: ૨૦

તિત્થુદયા=તીર્થંકર નામકર્મના ઉદયથી: ઉરલ-અથિર-ખ-ગઇ-દુગ=ઔદારિકદ્વિક: અસ્થિરદ્વિક: ખગતિદ્વિક: પરિત્ત-તિગ=પ્રત્યેકત્રિક છ-સંઠાણા=છ સંસ્થાન: અગુરુલહુ=અગુરુલઘુ: અને વન્ન-ચઉ=વર્ણચતુષ્ક: નિમિણ=નિર્માણનામ: તેઅ=તૈજસશરીર: કમ્મ=કાર્મણશરીર: આઈ-સંઘયણં=પહેલું સંઘયણ: ૨૧.

દૂસર=દુ:સ્વર નામ: સૂસર=સુસ્વર નામ: સાયા=સાતાવેદનીય: અસાયા=અસાતા વેદનીય: એગયરં=બેમાંની એક: તીસ=ત્રીશનો: વુચ્છેઓ=વિચ્છેદ (હોય) બારસ=બાર (નો ઉદય): અજોગિ=અયોગી ગુણઠાણે: સુભગ=સૌભાગ્ય નામ: આઇજ્જ=આદેય નામ: જસ= યશનામ: અન્નયર-વેઅણિઅં=બે માંહેનું એક વેદનીય: ૨૨

તસ-તિગ=ત્રસત્રિક: પણિંદિ=પંચેન્દ્રિયજાતિ: મણુઆઉ-ગઇ=મનુષ્ય આયુ અને ગતિ: જિણુચ્ચં=જિનનામ અને ઉચ્ચૈર્ગોત્ર. તિ=એમ: ચરિમ-સમયંતો=છેલ્લે સમયે અંત થાય.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ઉદઓ=ઉદયનો અધિકારઃ સમ્મત્તો=સમાપ્ત થયો.

ગાથાર્થ:--

ક્ષીણમોહના છેલ્લા સમયની પહેલાના સમયમાં સત્તાવન; નિદ્રાદ્વિકનો અંત થવાથી છેલ્લે સમયે પંચાવન:

જ્ઞાનાવરણીયઃ અંતરાયઃ અને દર્શનાવરણીયચતુષ્કઃ નો અંતઃ થવાથી સયોગિગુણઠાણે બેંતાલીશ. ૨૦.

-તીર્થંકરનામકર્મનો ઉદય થવાથી,

ઔદારિકઃ અસ્થિરઃ અને વિહાયોગતિના દ્વિકોઃ પ્રત્યેકત્રિક; છ સંસ્થાનો, અગુરુલઘુઃ અને વર્ણાના ચતુષ્કોઃ નિર્માણઃ તૈજસઃ કાર્મણઃ પહેલું સંઘયણ ૨૧.

દુઃસ્વરઃ સુસ્વરઃ સાતા-અસાતામાંથી એકઃ એ ત્રીશનો અંત થવાથી અયોગિ ગુણસ્થાનકે બાર. સુભગ. આદેયઃ યશઃ એમાંથી એક વેદનીય-૨૨.

ત્રસત્રિકઃ પંચેંદ્રિયજાતિઃ મનુષ્ય-આયુ; અને ગતિઃ જિનનામઃ ઉચ્ચગોત્રઃ એમ બારનો છેલ્લે સમયે અંત થાય. ॥૨૨॥

ઉદય સમાપ્ત થયો.

વિશેષાર્થ:—ત્યારે-ક્ષીણમોહ ગુણઠાણાના દ્વિચરિમ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તે ચરિમ-(છેલ્લા) સમય થકી અર્વાક્ [અગાઉના] બીજા સમય લગે, સત્તાવન પ્રકૃતિનો ઉદય હોય.

તિહાં વળી, બે નિદ્રાનો ક્ષય કરે, ત્યારે-છેલ્લે સમયે પંચાવન પ્રકૃતિનો ઉદય હોય.

કેટલાક આચાર્ય કહે છે, જે

"ઉપશાંતમોહે જ નિદ્રાનો ઉદય હોય, ક્ષીણમોહે ન હોય, વિશુદ્ધ છે માટે."

તે મતે-ધુર થકી જ ૫૫ નો ઉદય હોય.

છટ્ઠે કર્મગ્રંથે પણ ક્ષીણમોહે નિદ્રાનો ઉદય નથી કહ્યો ૧૨.

તે ક્ષીણમોહને અંતે—

પાંચ જ્ઞાનાવરણીય: પાંચ અંતરાય: ચાર દર્શનાવરણીય:એવં-૧૪ પ્રકૃતિનો છેદ કરે, ત્યારે સયોગિ ગુણઠાણે એકતાલીશ રહે પણ, ત્યાં-તીર્થંકર નામનો ઉદય થાય, તેથી, તે મેળવતાં બેંતાલીશનો ઉદય હોય. ૧૩

ઔદારિક શરીર: ૧ ઔદારિકોપાંગ: ૨ અસ્થિર: ૧ અશુભ: ૨ એ બે. શુભ વિહાયોગતિ: ૧ અશુભ વિહાયોગતિ: ૨ એ બે. પ્રત્યેક: ૧ સ્થિર: ૨ શુભ: ૩ એ ત્રણ. છ સંસ્થાન: ૬. અગુરુલઘુ: ૧ ઉપઘાત: ૨ પરાઘાત: ૩ ઉચ્છ્વાસ: ૪ એ ચાર. વર્ણ: ૧ ગંધ: ૨

જૈન સાઈટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

રસ: ૩ સ્પર્શ ૪ એ ચાર. નિર્માણનામ: ૧ તૈજસનામ-કર્મ: ૧ કાર્મણનામકર્મ: ૧ વજ્રઋષભનારાચ: ૧ દુઃસ્વરઃ ૧ સુસ્વરઃ ૨ સાતાઃ અથવા અસાતાઃ બેમાંથી એક: ૧ રાખે એક ટાળે.

એવં-ત્રીશનો વ્યુચ્છેદ કરે, ત્યારે-બાર પ્રકૃતિનો ઉદય અયોગિ ગુણઠાણે રહે. તે બાર કહે છે—

સુભગ નામ ૧, આદેયનામ ૨, યશનામ ૩.
બે માંહેલી અનેરી એક વેદનીય ૪.–॥ ૨૨ ॥

ત્રસ ૧. બાદર ૨, પર્યાપ્ત ૩. એ ત્રણઃ ૭.
પંચેન્દ્રિય જાતિ ૮, મનુષ્યાયુઃ ૯, મનુષ્યગતિ ૧૦
જિનનામ ૧૧, ઉચ્ચૈર્ગોત્ર ૧૨.

એ બાર પ્રકૃતિનો ઉદય અયોગિ ગુણઠાણાને છેલ્લે સમયે ટાળે. ॥ ૧૪ ॥ ૨૦-૨૧-૨૨-૨૩ ॥

इति कर्मस्तवे उदयाधिकारः

૩ ઉદીરણા:—

ઉદયથી ઉદીરણામાં વિશેષતા-

उदउव्वुदीरणा परमपमत्ता-ऽऽइ-सग-गुणेसु ॥२३॥
एसा पयडि-ति-गूणा, वेयणिया-ऽऽहार-जुअल-थीण-तिगं।
मणुआ-ऽऽउ पमत्तंता, अ-जोगि अणुदीरगो भय(ग)वं ॥२४॥

—उदीरणा समत्ता

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

શબ્દાર્થ:—ઉદઉ=ઉદયની વ્વ=પેરે: પેઠે: ઉદીરણા= ઉદીરણા જાણવી: **પરમ્=એટલું** વિશેષ કે: **અપમત્તા**–ડ્ડઈ– સગ–ગુણેસુ=અપ્રમત્તાદિક: સાત ગુણઠાણે: **એસા**=આ પયડિ=પ્રકૃતિઓ. **તિગ**=ત્રિક–ત્રણ **ઊણા**=ઓછી **પયડિ**– તિગૂણા=ત્રણ પ્રકૃતિઓએ ઓછી, **વેઅણિઅ–આહાર– જુઅલ–થીણ–તિગં**=વેદનીય: અને આહારક:દ્વિક: અને થીણદ્ધિત્રિક: **મણુઆઉ**=મનુષ્યાયુ. **પમત્તંતા**=પ્રમત્તે અંત થાય: **અજોગિ**=અયોગિ ગુણસ્થાનકે **ભય(ગ)વં**=ભગવાન: **અણુદીરગો**=અનુદીરક: ૨૪.

ગાથાર્થ:

ઉદય પ્રમાણેજ ઉદીરણા હોય છે, પરંતુ–અપ્ર– મત્તાદિક સાત ગુણસ્થાનકોમાં—૨૩

જૈન સાઈટ JAINSITE.com સેવા જયતિ શાસનમ્

ત્રણ પ્રકૃતિઓએ ઓછી (ઉદીરણા) હોય છે. વેદનીય: અને આહારક:ના દ્વિકો: થીણદ્ધિત્રિક: અને મનુષ્યનું આયુષ્ય: (એ આઠનો) પ્રમત્તે અંત કરે છે

અયોગિ ગુણસ્થાનકે ભગવાન્ અનુદીરક હતા (હોય). ૨૪ [ઉદીરણા સમાપ્ત.]

વિશેષાર્થ :—ઉદયે અપ્રાપ્ત કર્મને ઉદયે પમાડવાં, તે– ઉદીરણા કહીએ.

તે ઉદીરણા: ઉદયની પેઠે જાણવી.

ઓઘે ૧૨૨, પહેલે ગુણઠાણે ૧૧૭, બીજે ૧૧૧.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ત્રીજે ૧૦૦, ચોથે ૧૦૪, પાંચમે ૮૭. છઠ્ઠે ૮૧.

પણ એટલું વિશેષ છે, જે-અપ્રમત્તાદિક સાત ગુણઠાણાને વિષે એ ઉદયની પ્રકૃતિ કહી છે, તે ત્રણ પ્રકૃતિએ ઓછી કરવી.

પ્રમત્તને અંતે પાંચનો અંત ઉદયે કહ્યો છે, તે-ઈહાં ઉદીરણાએ આઠનો અંત કરવો.

તે આઠ કહે છે—

સાતા ૧: અસાતા ૨:, આહારક શરીર ૧:, આહારકોપાંગ ૨: નિદ્રાનિદ્રા ૧: પ્રચલા પ્રચલા ૨: થીણદ્ધિ ૩: એ થીણદ્ધિત્રિક: અને મનુષ્યાયુ: ૧.

એ આઠ પ્રકૃતિ પ્રમત્ત લગેજ ઉદીરે, પછી ઉદીરે નહિ.

વેદનીય બે: અને મનુષ્યાયુ ૧: એવં ૩ સઘળે ઓછી કરવી ત્યારે—

અપ્રમત્તે ૭૩, અપૂર્વકરણે ૬૯, અનિવૃત્તિએ ૬૩, સૂક્ષ્મસંપરાયે ૫૭, ઉપશાંતે ૫૬, ક્ષીણમોહને દ્વિચરિમે ૫૪. છેલ્લે સમયે ૫૨, સયોગિએ ૩૯ ની ઉદીરણા અને ચઉદમે અયોગી ગુણઠાણે-અયોગિ ભગવાન્ ઉદીરણા રહિત હોય.

ઉદીરણા: તે-યોગકૃત કરણ વિશેષ છે. અને તે તો અયોગી છે, તે માટે તેમને ઉદીરણા ન હોય. ॥ ૨૩-૨૪ ॥

(उदीरणाऽधिकारः समाप्तः)

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ઉદય-યંત્ર

૧૪	ગુણસ્થાનકે	મૂળકર્મ	ઉત્તરકર્મપ્રકૃતિ	જ્ઞાનાવ૦	દર્શનાવ૦	વેદનીય	મોહનીય	આયુ	નામકર્મ	ગોત્રકર્મ	અંતરાય	અનુદય
	ઓઘે	૮	૧૨૨	૫	૯	૨	૨૮	૪	૬૭	૨	૫	૦
૧	મિથ્યાત્વે	૮	૧૧૭	૫	૯	૨	૨૬	૪	૬૪	૨	૫	૫
૨	સાસ્વાદને	૮	૧૧૧	૫	૯	૨	૨૫	૪	૫૯	૨	૫	૧૧
૩	મિશ્રે	૮	૧૦૦	૫	૯	૨	૨૨	૪	૫૧	૨	૫	૨૨
૪	અવિરતે	૮	૧૦૪	૫	૯	૨	૨૨	૪	૫૫	૨	૫	૧૮
૫	દેશવિરતે	૮	૮૭	૫	૯	૨	૧૮	૨	૪૪	૨	૫	૩૫
૬	પ્રમત્ત સંયતે	૮	૮૧	૫	૯	૨	૧૪	૧	૪૪	૧	૫	૪૧
૭	અપ્રમત્ત સંયતે	૮	૭૬	૫	૬	૨	૧૪	૧	૪૨	૧	૫	૪૬
૮	અપૂર્વ કરણે	૮	૭૨	૫	૬	૨	૧૩	૧	૩૯	૧	૫	૫૦
૯	અનિવૃત્તિ	૮	૬૬	૫	૬	૨	૭	૧	૩૯	૧	૫	૫૬
૧૦	સૂક્ષ્મ સંપરાયે	૮	૬૦	૫	૬	૨	૧	૧	૩૯	૧	૫	૬૨
૧૧	ઉપશાંત મોહે	૭	૫૯	૫	૬	૨	૦	૧	૩૯	૧	૫	૬૩
૧૨	ક્ષીણ મોહે	૭	૫૭/૫૫	૫	૬/૪	૨	૦	૧	૩૭	૧	૫	૬૫/૬૭
૧૩	સયોગિ કેવલી	૪	૪૨	૦	૦	૨	૦	૧	૩૮	૧	૦	૮૦
૧૪	અયોગિ કેવલી	૪	૧૨	૦	૦	૧	૦	૧	૯	૧	૦	૧૧૦

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ઉદીરણા-યંત્ર

૧૪	ગુણસ્થાનકો	મૂળકર્મ	ઉત્તરકર્મ	જ્ઞાનાવર૦	દર્શનાવર૦	વેદનીય	મોહનીય	આયુઃ	નામકર્મ	ગોત્રકર્મ	અંતરાય	અનુદીરણા
	ઓઘે	૮	૧૬૨	૫	૯	૨	૨૮	૪	૬૭	૨	૦	૦
૧	મિથ્યાત્વે	૮	૧૧૭	૫	૯	૨	૨૬	૪	૬૪	૨	૫	૫
૨	સાસ્વાદને	૮	૧૧૧	૫	૯	૨	૨૫	૪	૫૯	૨	૫	૧૧
૩	મિશ્રે	૮	૧૦૦	૫	૯	૨	૨૨	૪	૫૧	૨	૫	૨૨
૪	અવિરતે	૮	૧૧૪	૫	૯	૨	૨૨	૪	૫૫	૨	૫	૧૮
૫	દેશવિરતે	૮	૮૭	૫	૯	૨	૧૮	૨	૪૪	૨	૫	૩૫
૬	પ્રમત્ત સંયતે	/	૮૧	૫	૯	૨	૧૪	૧	૪૪	૧	૫	૪૧
૭	અપ્રમત્ત સંયતે	૬	૭૩	૫	૬	૦	૧૪	૦	૪૨	૧	૫	૪૯
૮	અપૂર્વ કરણે	૬	૬૯	૫	૬	૦	૧૩	૦	૩૯	૧	૫	૫૩
૯	અનિવૃત્તિ	૬	૬૩	૫	૬	૦	૭	૦	૩૯	૧	૫	૫૯
૧૦	સૂક્ષ્મ સંપરાયે	૬	૫૭	૫	૬	૦	૧	૦	૩૯	૧	૫	૬૫
૧૧	ઉપશાંત મોહે	૫	૫૬	૫	૬	૦	૦	૦	૩૯	૧	૫	૬૬
૧૨	ક્ષીણમોહે	૫	૫૪/૫૬	૫	૬/૪	૦	૦	૦	૩૭	૧	૫	૬૮/૭૦
૧૩	સયોગિ કેવલી	૨	૩૯	૦	૦	૦	૦	૦	૩૮	૧	૦	૮૩
૧૪	અયોગિ કેવલી	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	[illegible]

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૪. સત્તા

સત્તાની વ્યાખ્યાઃ ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાનક સુધીઃ અને બીજા-ત્રીજાઃમાં સત્તાઃ

सत्ता कम्माण ठिई बंधाऽऽइ-लद्ध-अत्त-लाभाणं ।
संते अडयाल-सयं जा उवसमु, वि-जिणु बिअ-तइए ॥२५॥

શબ્દાર્થ—સત્તા=સત્તાઃ કમ્માણ=કર્મોનીઃ ઠિઇ સ્થિતિ, અવસ્થાનઃ બંધા-ऽऽઇ=બંધ આદિએ કરીઃ લદ્ધ= પ્રાપ્ત કર્યું છે. અત્ત=આત્મ, પોતાનુંઃ લાભ=સ્વરૂપઃ બંધા-ऽऽઇ-લદ્ધ-અત્ત-લાભાણં=બંધાદિકે કરી પ્રાપ્ત કરેલ છે સ્વ-સ્વરૂપ જેઓએઃ સંતે=સત્તામાંઃ અડયાલ-સયં=એકસો અડતાલીસઃ જા=યાવત્ઃ ઉવસમુ=ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણુંઃ વિ-જિણુ=જિનનામ વિનાઃ બિઅ=બીજે તઇએ=ત્રીજે. ૨૫.

ગાથાર્થઃ—

બંધાદિકે કરીને જેઓએ પોતાનું (તે તે કર્મ તરીકેનું) સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર્યું છે. તેવા કર્મોની વિદ્યમાનતા, તે સત્તા.

સત્તામાં ઉપશાંતમોહ (ગુણસ્થાનક) સુધી એકસો અડતાલીસ પ્રકૃતિઓ હોય છે,

બીજે અને ત્રીજે (ગુણસ્થાનકે) જિનનામકર્મ વિના (૧૪૭ની સત્તા) હોય છે. ૨૫

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વિશેષાર્થઃ-સત્તાઃ તે-બંધાદિકે-બંધ-સંક્રમણાદિકે -કરીને જેઓએ પોતપોતાનું-તે તે કર્મ તરીકેનું આત્મ-સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર્યું છે, એહવા આત્મા સંઘાતે (?) લાભપણે લાધ્યાં-ઉપન્યાં-ઉપાર્જ્યાં, એહવાં કર્મોની જે સ્થિતિ (અવ-સ્થાન-રહેવું), તે **સત્તા.**

૧૪૮ની હોય, યાવત્ ઉપશાંતમોહ લગે. તે ક્યા ?

જ્ઞાનાવ૦ ૫, દર્શનાવ૦ ૯, વેદનીય ૨, મોહનીય ૨૮. આયુ ૪, નામ ૯૩, ગોત્ર ૨, અંતરાય ૫, એવં-૧૪૮ હોય.

ઈહાં કોઈક કહે છે કે-મિથ્યાત્વે જિનનામની સત્તા કેમ હોય ? તત્રોત્તર—

મનુષ્યે પૂર્વે મિથ્યાત્વે નરકાયુઃ બાંધ્યું હોય પછી ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ પામીને જિનનામ બાંધે, તે જીવ મરતાં અવશ્ય સમ્યક્ત્વ વમીને નરકે જાય. તિહાં પાછું સમ્યક્ત્વ પામે, તે પહેલાં અંતર્મુહૂર્ત લગે મિથ્યાત્વ રહે. તિહાં-જિનનામની સત્તા રહે.

બીજે-ત્રીજે (સાસ્વાદને અને મિશ્રે) જિનનામની સત્તા ન હોય, તે માટે એકસો સુડતાળીશની સત્તા હોય.

જિનનામ બાંધ્યા પછી સાસ્વાદને અને મિશ્રે તથા-સ્વભાવે સર્વથા ન આવે. ઈત્યર્થઃ

ઈહાં-ઈગ્યારમા ગુણઠાણા લગે ૧૪૮ ની સત્તા કહી, તે નરકાયુઃ અને તિર્યંગાયુઃની સત્તા કેમ હોય ?

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

નરક અને તિર્યંગાયુ: બાંધીને તો ઉપશમશ્રેણિ કરે નહિ, અને બંધ તથા ઉદય વિના તો આયુ:કર્મની સત્તા હોય નહિ તથા-છટ્ઠે કર્મ્મગ્રંથે પણ આયુ: કર્મ્મના ભાંગા કર્યા છે, ત્યાં-૮-૯-૧૦-૧૧ ગુણઠાણે નરક-તિર્યંગાયુની સત્તા નથી કહી. તો તે કેમ ઘટે? तत्रोत्तरं—

શ્રેણિએ નરક: અને તિર્યંગાયુ:ની સત્તા ઘટે તો નહિ, પણ કોઇક જીવ ઉપશમશ્રેણિથી પડીને ચારેય ગતિને પણ ફરસે, તે માટે-તે સંભવ સત્તાની વિવક્ષાએ ઇહાં ગ્રંથકારે સત્તા રાખી દીસે છે. [દર્શનસપ્તકને નહિ ખપાવનારા અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ વગેરેને ૧૪૮ ની સત્તા સંભવે છે.] ॥ ૨૫ ॥

જૈન સાઈટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

ઉપશમશ્રેણિને આશ્રયિને-૮ માથી ૧૧ મા સુધી ૨ જો વિકલ્પ: અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને આશ્રયિને-૪ થી ૭ મા સુધી ૨ જો વિકલ્પ:

अपुव्वाऽऽइचउक्के अणतिरिनिरयाऽऽउविणु बियाल-सयं ।
सम्मा-इ-चउसु सत्तग-खयंमि इग-चत्त-सयमहवा-॥२६॥

શબ્દાર્થ—અપુવ્વા-ऽऽઈ-ચઉક્કે=અપૂર્વકરણાદિક ચાર ગુણઠાણે: અણ-તિરિ-નિરયાऽऽઉ-વિણુ=અનંતાનુબંધીય:-તિર્યંચ અને નારકીના આયુષ્ય વિના બિયાલસયં= એકસો બેંતાલીશ સમ્માऽऽઇચઉસુ=સમ્યકત્વઆદિ ચાર ગુણઠાણે: સત્તગ- ખયમ્મિ=સાતનો ક્ષય થયે: ઇગ-ચત્ત-સયં=એકસો એકતાલીશ: અહવા=અથવા:-૨૬

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગાથાર્થ :

અપૂર્વકરણાદિક ચાર ગુણસ્થાનકોમાં અનંતાનુબંધીય: તિર્યગાયુ: નરકાયુ: વિના એકસો બેંતાલીશ.

સપ્તકનો ક્ષય થયો હોય, તો અવિરત સમ્યગ્‌દૃષ્ટિ વિગેરે ચાર ગુણસ્થાનકોમાં એકસો એકતાલીશ. અથવા—૨૯.

વિશેષાર્થ:-તથા, જેણે અનંતાનુબંધિયા ૪ ક્ષય કર્યા છે, દેવાયુ બાંધ્યું છે, મનુષ્યાયુ વેદે છે, અને ઉપશમશ્રેણિએ ચઢે છે. તેહને અપૂર્વાદિક ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, એ ચાર ગુણઠાણે—

અનંતાનુબંધી ૪, તિર્યગાયુ: ૧, નરકાયુ: ૧. એ ૭ વિના એકસો બેંતાલીશની સત્તા હોય.

जैन साईट JAINSITE.com जैनम् जयति शासनम्

એ મોહનીયની ૨૪ પ્રકૃતિની સત્તાવાળો ઉપશમ સમ્યક્ત્વી દેવગતિનો જનાર જાણવો.

અવિરતાદિ [૪, ૫, ૬, ૭,] ચાર ગુણઠાણે અનંતાનુબંધીય ૪. અને સમ્યક્ત્વ ૧: મિશ્ર ૨: મિથ્યાત્વ ૩: એ ત્રણ :મોહનીય: એવં ૭ સાત: પ્રકૃતિને ક્ષયે એકસો એકતાલીશની સત્તા હોય.

એ શ્રેણિ વિના ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને જાણવી.

અથવા—॥ ૨૯ ॥

ક્ષપકશ્રેણિને આશ્રયીને નવમાના પહેલા ભાગ સુધી બીજો વિકલ્પ:

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

खवगं तु पप्प चउसु वि पण-यालं निरयतिरिसुराउ विणा ।
सत्तग-विणु अड-तीसं जा अ-निअट्टि-पढम-भागो ॥२७॥

શબ્દાર્થ—તુ=અને. ખવગં=ક્ષપકશ્રેણિને. પપ્પ=આશ્રયિને. ચઉસુવિ=એ ચારેય ગુણઠાણેઃ પણુયાલં=એકસો પીસ્તાલીશઃ નિરય=નારક. તિરિ=તિર્યંચ સુર=દેવ. આઉ-આયુષ્ય વિણા=વિના. નિરય-તિરિ-સુરા-ऽऽउ-વિણા= નારક, તિર્યંચ અને દેવના આયુષ્ય વિના. સત્તગ-વિણુ= સાત વિનાઃ અડ-તીસં=એકસો આડત્રીસઃ જા=યાવત્ સુધીઃ અ-નિઅટ્ટિ-પઢમ-ભાગો=અનિવૃત્તિના પ્રથમ ભાગઃ ૨૭.

जैन साइट
JAINSITE.com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

ગાથાર્થ:—

અને ક્ષપકશ્રેણિને આશ્રયિને એ ચારેયમાં નારકઃ તિર્યગ્ઃ અને દેવઃના આયુષ્ય વિના એકસો પીસ્તાલીશ હોય. અને સપ્તકવિના અનિવૃત્તિના પહેલા ભાગ સુધી એકસો આડત્રીશ હોય. ॥૨૭॥

વિશેષાર્થ:—હવે ક્ષપકશ્રેણિ આશ્રયિને કહે છે—

જો ઔપશમિક કે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વવંત થકો ક્ષપકશ્રેણિ માંડે, તો તે—

નરકાયુઃ ૧, તિર્યંગાયુઃ ૨, દેવાયુઃ ૩,

એ ત્રણુની સત્તા ટાળે, ત્યારે તેને ૪, ૫, ૬, ૭. એ ચાર ગુણઠાણાને વિષે એકસો પીસ્તાલીશની સત્તા હોય.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પછી, તે, ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામીને ઉંચો ચઢે, અને જો તે ચોથા ગુણઠાણાથીજ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વવંત થકો ક્ષપકશ્રેણિ કરે, તો તેહને ચાર અનંતાનુબંધીયઃ અને ત્રણ દર્શનમોહનીયઃ એવં ૭નો પણ ક્ષય હોય, ત્યારે, તેહને ૧૩૮ની જ સત્તા હોય.

તે ચોથાથી માંડીને નવમા અનિવૃત્તિ ગુણઠાણાના પહેલા ભાગ લગે જાણવી. ૨૭

ક્ષપકને નવમા ગુણસ્થાનકના બીજા ભાગમાં–

थावर-तिरि-निरया-ऽऽयव-दुग, थीण-तिगेगविगल-साहारं ।
सोलखओ दु-वीस-सयं बिअंसि बिअ-तिअ-कसायंतो ॥२८॥

શબ્દાર્થ.–**થાવર-તિરિ-નિરયાઽઽયવદુગ**=સ્થાવરઃ તિર્યંચઃ નરકઃ અને આતપના દ્વિકો, **થીણ-તિગ**=થીણદ્ધિત્રિકઃ **એગ**=એકેંદ્રિય જાતિઃ **વિગલ**=વિકલેંદ્રિયઃ **સાહારં**–સાધારણ નામઃ **સોલ**=સોલનો; **ખઓ**=ક્ષય (થાય): **દુ-વીસ-સયં**=એકસો બાવીશઃ **બિઅંસિ**=બીજે ભાગે (નવમાના) **બિઅ-તિઅ**=બીજા અને ત્રીજાઃ **કસાયંતો**=કષાયનો અંત (થાય) ૨૮.

ગાથાર્થઃ—

સ્થાવરઃ તિર્યંચઃ નરક અને આતપઃના દ્વિકોઃ થિણદ્ધિત્રિકઃ એકેન્દ્રિયઃ વિકલેન્દ્રિયઃ અને સાધારણઃ એ સોળનો ક્ષય થવાથી બીજે ભાગે એકસો બાવીશ. બીજા અને ત્રીજા કષાયનો અંત થવાથી–॥૨૮॥

વિશેષાર્થ :—તે ક્ષપકને–નવમા ગુણઠાણાના નવ ભાગ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

કરીએ, તિહાં–પહેલે ભાગે ૧૩૮ ની સત્તા કહી–

હવે, બીજે ભાગે કહે છે–

સ્થાવર ૧, સૂક્ષ્મ ૨. તિર્યગ્ગતિ ૧, તિર્યગાનુપૂર્વી ૨, નરકગતિ ૧, નરકાનુપૂર્વી ૨ આતપનામ ૧, ઉદ્યોતનામ ૨, થીણદ્ધિત્રિક ૩, એકેન્દ્રિયજાતિ ૧, બેઇન્દ્રિયઃ તેઇંદ્રિયઃ ચઉરિંદ્રિયઃ ૩, સાધારણ નામ ૧.

એ સોળ ૧૬ની સત્તા ટળે, ત્યારે નવમાને બીજે ભાગે એકસો બાવીસની સત્તા રહે.

હવે બીજા અપ્રત્યાખ્યાનીય ૪, અને ત્રીજા પ્રત્યાખ્યાનીય ૪, એવં ૮ કષાયની સત્તા ટળે, ત્યારે–॥૨૮॥

ક્ષપકને નવમાના ત્રીજા ભાગથી ૯ ભાગ સુધીમાં–

तइआ–ऽऽइसु चउदस-तेर-बार-छ पण–चउ-तिहिय सय-कमसो ।

नपु-इत्थि-हास-छग पुंस-तुरिअ-कोह-मय–माय–खओ ॥२९॥

શબ્દાર્થ:—તઇઆઇસુ=ત્રીજા વિગેરે (ભાગો)માં. ચઉદસ–તેર–બાર–છ–પણ–ચઉ—તિહિઅ–સય=એકસો ઉપર–ચઉદઃ તેરઃ બારઃ છઃ પાંચઃ ચારઃ અને ત્રણ. કમસો= અનુક્રમે. નપુ–ઇત્થિ–હાસ–છગ–પુંસ–તુરિઅ–કોહ–મય–માય–ખઓ=નપુંસકવેદઃ સ્રીવેદઃ હાસ્યાદિષટ્કઃ પુરુષવેદઃ ચોથા ક્રોધ—માન–માયાઃનો ક્ષય (થાય ત્યારે.) ૨૯

ગાથાર્થ:

નપુંસકવેદઃ સ્ત્રીવેદઃ હાસ્યાદિષટ્કઃ પુરુષવેદઃ ચોથા–ક્રોધઃ માનઃ અને માયાનો ક્ષય થવાથી ત્રીજા

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વિગેરે ભાગોમાં અનુક્રમે એકસો ઉપર ચૌદ: તેર: બાર: છ: પાંચ: ચાર: અને ત્રણ હોય. ॥૨૯॥

વિશેષાર્થ :–ત્રીજા ભાગને વિષે એકસો ચૌદ (૧૧૪) ની સત્તા હોય.

ત્યાર પછી–આગળ કહે છે, તે પ્રકૃતિ ઓછી કર્યે થકે, ચોથે ભાગે ૧૧૩. પાંચમે ભાગે ૧૧૨. છટ્ઠે ભાગે ૧૦૬. સાતમે ભાગે ૧૦૫. આઠમે ભાગે ૧૦૪. અને નવમે ભાગે ૧૦૩ ની સત્તા હોય.

અનુક્રમે–નપુંસક વેદ ક્ષયે ૧૧૩ ચોથે ભાગે, સ્ત્રીવેદ ક્ષયેથી ૧૧૨ પાંચમે ભાગે, હાસ્યાદિકષટ્ક ક્ષયેથી ૧૦૬ છટ્ઠે ભાગે, પુરુષવેદ ક્ષયે ૧૦૫ સાતમે ભાગે, સંજ્વલન ક્રોધ ક્ષયે ૧૦૪ આઠમે ભાગે રહે.

સંજ્વલન માન ક્ષયે ૧૦૩ રહે, તે નવમે ભાગે જાણવી.

ત્યાર પછી–સંજ્વલનની માયા ક્ષયે—॥૨૯॥

ક્ષપકને ૧૦ અને ૧૨: મે ગુણસ્થાનકે—

सुहुमि दुसय, लोहंतो खीणदुचरिमेगसय, दुनिद्दखओ ।
नव–नवई चरिम–समए, चउ–दंसण–नाण–विग्घंतो ॥३०॥

શબ્દાર્થ:—**સુહુમિ**=સૂક્ષ્મ સંપરાયે: **દુ–સય**=એકસો બે: **લોહંતો**=લોભનો અંત થાય, **ખીણ**=ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનકના: **દુ–ચરિમ**=દ્વિચરિમ સમયે. **એગ–સયં**=એકસો એક: **દુનિદ્દ–ખઓ**=બે નિદ્રાનો: ક્ષય (થાય): **નવ–નવઈ**=નવાણું. **ચરિમ–સમએ**=છેલ્લે સમયે **ચઉ**=ચાર: **દંણ**=સ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

દર્શનાવરણીયઃ નાણુ=પાંચ જ્ઞાનાવરણીયઃ વિગ્ઘ=પાંચ અંતરાયનાઃ અંતો=અંત (થાય) ૩૦

ગાથાર્થ

સૂક્ષ્મ સંપરાય ગુણસ્થાનકે એકસો બે, લોભનો અંત થવાથી ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનકના દ્વિચારમ સમયે એકસો એક, અને બે-નિદ્રાનો ક્ષય થવાથી છેલ્લે સમયે નવાણું. ચાર દર્શનાવરણીય તથા જ્ઞાનાવરણીય અને અંતરાયનો ક્ષય થવાથી—૩૦

વિશેષાર્થઃ—દશમે સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણઠાણે ૧૦૨ની સત્તા રહે.

ત્યાર પછી, સંજ્વલન લોભને ક્ષયે બારમા ક્ષીણમોહના છેલ્લા થકી આગળના સમયે એકસો એકની સત્તા હોય.

ક્ષપકશ્રેણિવાળો દશમાથી બારમે જ જાય, પણ અગ્યારમું ગુણઠાણું ફરસે નહીં.

ત્યાર પછી-બે નિદ્રાને ક્ષયે નવાણું પ્રકૃતિ બારમા ગુણઠાણાને છેલ્લે સમયે સત્તાએ હોય.

ત્યાર પછી-ચાર દર્શનાવરણીય, પાંચ જ્ઞાનાવરણીય અને પાંચ અંતરાય, એ ચૌદ પ્રકૃતિનો અંત થય, ત્યારે——॥૩૦॥

૧૩ મે અને ૧૪ મે ગુણસ્થાનકે સત્તા——

पणसीइ स-जोगि-अ-जोगि दु-चरिमे देव-खगई-गंध-दुगं ।
फासट्ठ-वन्न-रस-तणु-बंधण-संघाय-पण-निमिणं ॥३१॥

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

संघयण–अथिर–संठाण–छक्क अगुरुलहु–चउ अपज्जत्तं ।
सायं व असायं वा परि–त्तुवंग–तिग–सु–सर–निअं ॥३२॥
विसयरिखओ अ चरिमे तेरस मणुअतसतिग–जसाइज्जं ।
सुभग–जिणुच्च–पणिंदिअ साया–ऽसाएगयर–छेओ ॥३३॥

શબ્દાર્થ :–**પણસીઈ**=પંચાશી: **સજોગી**=સયોગિ ગુણઠાણે: **દુ–ચરિમે**=છેલ્લાના પહેલા સમયે: **દેવ**=દેવ: **ખગઈ**=વિહાયોગતિ અને **ગંધ–દુગં**=ગંધ દ્વિક: **ફાસટ્ઠ**=આઠ સ્પર્શ: **વન્ન**=વર્ણ: **રસ**:=રસ: **તણુ**=શરીર: **બંધણ**=બંધન: **સંઘાય**=સંઘાતન: **પણ**=પાંચ: **નિમિણં**=નિર્માણ નામ:–૩૧

સંઘયણ=સંઘયણ: **અથિર**=અસ્થિર: **સંઠાણછક્ક**=સંસ્થાન: એ ત્રણ ષટ્ક: **અગુરુલહુ**=અગુરુલઘુ: **ચઉ**=ચાર: **અપજ્જત્તં**=અપર્યાપ્ત નામ: **સાયં**=સાતા વેદનીય: **વ**=અથવા: **અસાયં**=અસાતા વેદનીય: **વા**=અથવા: **પરિત્ત**=પ્રત્યેક: **ઉવંગ–તિગ**=ઉપાંગ ત્રિક; **સુસર**=સુસ્વર નામ: **નિઅં**=નીચ ગોત્ર :–૩૨

બિસયરિ=બહોંતેરનો: **ખઓ**=ક્ષય (હોય) **ચરિમે**–છેલ્લે સમયે: **તેરસ**=તેર: **મણુઅ–તસ–તિગ**=મનુષ્ય અને ત્રસ ત્રિક: **જસ**=યશનામ: **આઇજ્જં**=આદેયનામ: **સુભગ**=સૌભાગ્ય નામ: **જિણ**=જિનનામ: **ઉચ્ચ**=ઉચ્ચૈર્ગોત્ર: **પણિં–દિય**=પંચેન્દ્રિયજાતિનો: **સાયં**=સાતા વેદનીય: **અસાયં**=અસાતા વેદનીય: **એગયર**=એ બેમાંથી કોઈ પણ એકનો: **છેઓ**=છેદ (થાય):–૩૩

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગાથાર્થ :—

પંચ્યાશી સયોગિ ગુણસ્થાનકે. અયોગિ ગુણ-સ્થાનકના દ્વિચરિમ સમયે-દેવ: વિહાયોગતિ: અને ગંધદ્વિક:, આઠ સ્પર્શ. વર્ણો: રસો: શરીરો: બંધનો: અને સંઘાતનો: પાંચ, નિર્માણ—૩૧

સંઘયણ: અસ્થિર: અને સંસ્થાન:નું ષટ્ક, અગુરુલઘુચતુષ્ક, અપર્યાપ્ત, સાતા અથવા અસાતા, પ્રત્યેક: અને ઉપાંગ: ત્રિક, સુસ્વર: નીચગોત્ર-૩૨

બોંતેરનો ક્ષય થવાથી-છેલ્લે સમયે તેર,

મનુષ્ય: અને ત્રસ:ત્રિક, યશ: અને આદેય:, સૌભાગ્ય, જિન, ઉચ્ચગોત્ર, પંચેન્દ્રિય, સાતા: અથવા અસાતા: બેમાંથી એકનો ક્ષય-૩૩

જૈન સાઇટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

વિશેષાર્થ:-સયોગિ ગુણઠાણે પંચ્યાશી પ્રકૃતિની સત્તા હોય. તે અયોગિ ગુણઠાણાના છેલ્લા સમય થકી આગળના સમય લગે ૮૫ પંચાશીની સત્તા હોય.

તે પછી-દેવગતિ ૧ દેવાનુપૂર્વી ૨, શુભ વિહાયો-ગતિ ૧, અશુભ વિહાયોગતિ ૨, બે ગંધ ૨, આઠ સ્પર્શ ૮, પાંચ વર્ણ ૫. પાંચ રસ ૫, પાંચ શરીર ૫, પાંચ બંધન ૫, પાંચ સંઘાતન ૫, નિર્માણ નામ ૧, છ સંઘયણ ૬. અસ્થિર ૧ અશુભ ૨. દુર્ભગ ૩, દુ:સ્વર ૪, અનાદેય ૫, અયશ ૬, એ અસ્થિરષટ્ક ૬, છ સંસ્થાન ૬, અગુરુલઘુ ૧,

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ઉપઘાત ૨, પરાઘાત ૩, ઉચ્છ્વાસ ૪ એ ચાર, અપર્યાપ્ત નામ ૧.

સાતા વેદનીય:, અસાતા વેદનીય: એ બે માંહેથી એક

પ્રત્યેક ૧, સ્થિર ૨, શુભ ૩, એ ત્રણ; ઔદારિકોપાંગ ૧. વૈક્રિયોપાંગ ૨, આહારકોપાંગ ૩ સુસ્વર નામ ૧, નિચૈર્ગોત્ર ૧.

પંચાશી માંહેથી એ બ્હોતેરનો ક્ષય કરે, ત્યારે અયોગિ ગુણઠાણાને છેલ્લે સમયે તેર પ્રકૃતિની સત્તા રહે.

તે તેર કહે છે–મનુષ્યગતિ ૧, મનુષ્યાનુપૂર્વી ૨. મનુષ્યાયુ ૩ ત્રસ ૧. બાદર, ૨ પર્યાપ્ત ૩ યશનામ ૧, આદેય નામ ૧ સુભગ નામ ૧, જિનનામ ૧. ઉચ્ચૈર્ગોત્ર ૧, પંચેંદ્રિય જાતિ ૧, સાતા: અસાતા: માંહેલી એક ૧.

એવં તેર પ્રકૃતિ છેલ્લે સમયે ક્ષય કરે ॥૩૧–૩૨–૩૩॥

મતાન્તર: અને સત્તા પ્રકરણનો તથા ગ્રંથનો ઉપસંહાર

नर-अणुपुव्वि–विणा वा बारस चरिम–समयंमि जो खविउं ।
पत्तो सिद्धिं देविंद–वंदिअं नमह तं वीरं ॥ ३४ ॥

––सत्ता समत्ता ॥

શબ્દાર્થ:––નર–અણુપુવ્વિ=મનુષ્યાનુપૂર્વી: વિણા=વિના: વા=અથવા: બારસ=બાર પ્રકૃતિ: ચરિમસમયંમિ=છેલ્લે સમયે: જો=જે ખવિઉં=ખપાવીને: પત્તો=પામ્યા

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સિદ્ધિં=સિદ્ધિગતિને; દેવિંદ-વંદિઅં=દેવેન્દ્રસૂરિએ અથવા દેવેંદ્રોએ; નમસ્કાર કરાયેલ; નમહ=નમસ્કાર કરો; તં=તે; વીરં=મહાવીર પ્રભુને; ૩૪.

ગાથાર્થ:—

અથવા-મનુષ્યાનુપૂર્વી વિના બાર પ્રકૃતિઓ છેલ્લે સમયે ક્ષય કરીને દેવેન્દ્રસૂરિએ અથવા દેવેન્દ્રોએ વંદન કરાયેલ જે મોક્ષમાં જઇ પહોંચ્યા છે, તે મહાવીર પરમાત્માને નમસ્કાર કરો. ૩૪

સત્તા સમાપ્ત.

વિશેષાર્થ—ઈહાં, મતાન્તરે કહે છે—

અથવા મનુષ્યની આનુપૂર્વી વિના બાર પ્રકૃતિ છેલ્લે સમયે ક્ષય કરીને સીઝે.

એહનો અભિપ્રાય કહીએ છીએ—

મનુષ્યાનુપૂર્વીની સત્તા અયોગિને દ્વિચરિમ સમયેજ મનુષ્યગતિ માંહે સ્તિબુકસંક્રમે કરીને ક્ષય કરે, ત્યારે તેહનાં દળિયાં છેલ્લે સમયે ન રહે. અને બાર પ્રકૃતિનો સ્વજાતીય વિના સ્તિબુક સંક્રમ નથી. તે માટે-તેહનાં દળિયાં ચૌદમા અયોગી ગુણસ્થાનકના ચરિમ સમયે પણ સત્તામાં પ્રાપ્ત હોય, તે માટે એ યુક્ત છે.

વળી, જેહનો ઉદય પૂર્વેથી જ ટળ્યો હોય, તેહની સત્તા દ્વિચરિમ સમયેજ જાય. ચારે આનુપૂર્વી ક્ષેત્રવિપાકી છે, તેથી તેહનો ઉદય ભવની અંતરાલ ગતિએ જ હોય, ભવ-

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સ્થને ન હોય. તે માટે–ઉદયના અભાવ થકી અયોગિને દ્વિચરિમ સમયે ૭૩નો ક્ષય કરે, અને છેલ્લે સમયે ૧૨નો ક્ષય થાય. इति मतान्तरम्.

એ બારે પ્રકૃતિનો ક્ષય કરીને સિદ્ધિપદ (મોક્ષપદ) પ્રત્યે જે ભગવંત પામ્યા, તે–દેવેંદ્ર કહેતાં ચોસઠ ઇંદ્રવંદિત; તથા દેવેન્દ્રસૂરિએ વંદિતઃ એવા શ્રી મહાવીરદેવ, તે પ્રત્યે વાંદો–હે ભવ્યજનો ! તમે કાયાવડે પ્રણમો.

એવા પ્રકારે શ્રી મહાવીરની સ્તુતિ કરી. ॥૩૪॥

એ પ્રકારે કર્મસ્તવને વિષે સત્તાનો અધિકાર સંપૂર્ણ થયો.

जैन साइट JAINSITE .com जिनम् जयति शासनम्

॥ इति सत्ताधिकारः ॥

श्रीमत्कर्म्मग्रन्थे, स्तबुकार्थो वृत्तितः सुगमरीत्या ।
बुध-जीवविजय विहितःकर्म्म स्तव-नामकस्य पूर्त्तिमगात्॥१॥

॥ इति कर्मस्तव–द्वितीय–कर्मग्रन्थः ।

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સત્તા યંત્રકમ્

૧૪	ગુણઠાણે સત્તા		મૂલપ્રકૃતિ	ઉત્તરપ્રકૃતિ	ઉપશમશ્રેણી	ક્ષપકશ્રેણી	જ્ઞાનાવરણ	દર્શનાવરણ	વેદનીય	મોહનીય	આયુકર્મ	નામકર્મ	ગોત્રકર્મ	અંતરાયકર્મ
	ઓઘે		૮	૧૪૮			૫	૯	૨	૨૮	૪	૯૩	૨	૫
૧	મિથ્યાત્વે		૮	૧૪૮			૫	૯	૨	૨૮	૪	૯૩	૨	૫
૨	સાસ્વાદને		૮	૧૪૭			૫	૯	૨	૨૮	૪	૯૨	૨	૫
૩	મિશ્રે		૮	૧૪૭			૫	૯	૨	૨૮	૪	૯૨	૨	૫
૪	અવિરતે		૮	૧૪૮	*૧૪૮/૧૪૧	૧૪૫/૧૩૮	૫	૯	૨	[illegible]	૪/૧	૯૩	૨	૫
૫	દેશવિરતે		૮	૧૪૮	,,	૧૪૫/૧૩૮	૫	૯	૨	,,	૪/૧	૯૩	૨	૫
૬	પ્રમત્તસંયતે		૮	૧૪૮	,,	૧૪૫/૧૩૮	૫	૯	૨	,,	૪/૧	૯૩	૨	૫
૭	અપ્રમત્તસંયતે		૮	૧૪૮	,,	૧૪૫/૧૩૮	૫	૯	૨	,,	૪/૧	૯૩	૨	૫
૮	અપૂર્વકરણે		૮	૧૪૮/૧૪૨	૧૪૨/૧૩૯ [1]	૧૩૮	૫	૯	૨	[illegible]	૨/૧	૯૩	૨	૫
૯	અનિવૃત્તિ ગુણના ભાગ	૧	૮	૧૪૮/૧૪૨	,,	૧૩૮	૫	૯	૨	૨૧[2]	૨/૧	૯૩	૨	૫
		૨			૦	૧૨૨	૫	૯/૬	૨	૨૧	,,	૯૩/૮૦	૨	૫
		૩			૦	૧૧૪	૫	,,	૨	૧૩	,,	,,	૨	૫
		૪			૦	૧૧૩	૫	,,	૨	૧૨	,,	,,	૨	૫
		૫			૦	૧૧૨	૫	,,	૨	૧૧	,,	,,	૨	૫
		૬			૦	૧૦૬	૫	,,	૨	૫	,,	,,	૨	૫
		૭			૦	૧૦૫	૫	,,	૨	૪	,,	,,	૨	૫
		૮			૦	૧૦૪	૫	,,	૨	૩	,,		૨	૫
		૯			૦	૧૦૩	૫	,,	૨	૨			૨	૫
૧૦	સૂક્ષ્મ સંપરાયે		૮	૧૪૮/૧૪૨	૧૪૨/૧૩૯	૧૦૨	૫	૯/૬	૨	[illegible]	૨/૧	૯૩/૮૦	૨	૫
૧૧	ઉપશાંતમોહે		૮	૧૪૮/૧૪૨	,,		૫	૯/૬	૨	[illegible]	૨/૧	૯૩	૨	૫
૧૨	ક્ષીણમોહે		૭	૧૦૧/૯૯	,,	૧૦૧/૯૯	૫	૬/૪	૨	૦	૧	૮૦	૨	૫
૧૩	સયોગિકેવલીએ		૪	૮૫	•	૮૫	૦	૦	૨	૦	૧	૮૦	૨	૦
૧૪	અયોગિકેવલીએ		૪	[illegible]	૦	[illegible]	૦	૦	૨	૦	૧	૮૦/૯	૨/૧	૦

० તદ્ભવ મોક્ષગામી અનંતાનુબંધી વિસંયોજક ઉપશમશ્રેણી માંડનાર ક્ષાયોપશમિક સમકિતને ૧૪૧ ની સત્તા ઘટે.

૧ તદ્ભવ મોક્ષે નહિ જનાર ઉપશમ શ્રેણીવાળા ક્ષાયિક સમકિતીને ઘટે.

૨ નવમા ગુણસ્થાનમાં મોહનીયના એ નવે અંક ૨૮-૨૪-૨૧ સહિતજાણવા.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ॐ

આઠ કર્મની ૧૪૮ પ્રકૃતિનો બંધ, ઉદય, ઉદીરણા અને સત્તા કયા કયા અને કેટલા ગુણઠાણા સુધી હોય તેની સરળ સમજનું કોષ્ટક

	ઉત્તર પ્રકૃતિની સર્વ સંખ્યાતી ક્રમ	ઉત્તર પ્ર૦ની ભિન્ન ભિન્ન સંખ્યાતી ક્રમ	૮ મૂળ કર્મનાં તથા ૧૪૮ ઉત્તરપ્રકૃતિનાં અનુક્રમે નામ	કેટલા ગુણઠાણા સુધી બંધ હોય	કેટલા ગુણઠાણા સુધી ઉદય હોય	કેટલા ગુણઠાણા સુધી ઉદીરણા હોય	કેટલા ગુણઠાણા સુધી સત્તા હોય
			જ્ઞાનાવરણીય ૫				
જ્ઞાનાવરણીય	૧	૧	મતિજ્ઞાનાવરણીય	૧૦	૧૨	૧૨	૧૨
	૨	૨	શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય	૧૦	૧૨	૧૨	૧૨
	૩	૩	અવધિજ્ઞાનાવરણીય	૧૦	૧૨	૧૨	૧૨
	૪	૪	મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીય	૧૦	૧૨	૧૨	૧૨
	૫	૫	કેવળજ્ઞાનાવરણીય	૧૦	૧૨	૧૨	૧૨
			દર્શનાવરણીય-૯				
દર્શનાવરણીય	૬	૧	ચક્ષુદર્શનાવરણીય	૧૦	૧૨	૧૨	૧૨
	૭	૨	અચક્ષુદર્શનાવરણીય	૧૦	૧૨	૧૨	૧૨
	૮	૩	અવધિદર્શનાવરણીય	૧૦	૧૨	૧૨	૧૨
	૯	૪	કેવળદર્શનાવરણીય	૧૦	૧૨	૧૨	૧૨
	૧૦	૫	નિદ્રા	૮/૧	૧૨ સમય ન્યૂન	૧૨ આવલિકાસમયાધિકન્યૂન	૧૨.સ૦ ન્યુન

૧૧	૬	નિદ્રા નિદ્રા	૨	૬	૬	૯/૧
૧૨	૭	પ્રચલા	૮/૧	૧૨.સમય ન્યૂન	૧૨ સમયાધિક આવલિકા ન્યૂન	૧૨ સમય ન્યૂન
૧૩	૮	પ્રચલા પ્રચલા	૨	૬	૬	૯/૬
૧૪	૯	થીણદ્ધી	૨	૬	૬	૯/૧
		વેદનીય-૨				
વેદનીય ૧૫	૧	શાતા વેદનીય	૧૩	૧૪	૬	૧૪
૧૬	૨	અશાતા વેદનીય	૬	૧૪	૬	૧૪
		મોહનીય-૨૮				
૧૭	૧	સમ્યક્ત્વ મોહનીય	[illegible]	૪થી ૭	૪થી ૭	૧૧-૭
૧૮	૨	મિશ્ર મોહનીય	[illegible]	૩ જે	૩ જે	૧૧-૭
૧૯	૩	મિથ્યાત્વ મોહનીય	૧	૧	૧	૧૧-૭
૨૦	૪	અનંતાનુબંધી ક્રોધ	૨	૨	૨	૧૧-૭
૨૧	૫	અનંતાનુબંધી માન	૨	૨	૨	૧૧-૭
૨૨	૬	અનંતાનુબંધી માયા	૨	૨	૨	૧૧-૭
૨૩	૭	અનંતાનુબંધી લોભ	૨	૨	૨	૧૧-૭
૨૪	૮	અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ	૪	૪	૪	૧૧-૯/૨
૨૫	૯	” માન	૪	૪	૪	”
૨૬	૧૦	” માયા	૪	૪	૪	”
૨૭	૧૧	” લોભ	૪	૪	૪	”
૨૮	૧૨	પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ	૫	૫	૫	”
૨૯	૧૩	” માન	૫	૫	૫	”
૩૦	૧૪	” માયા	૫	૫	૫	”
૩૧	૧૫	” લોભ	૫	૫	૫	”
૩૨	૧૬	સંજ્વલન ક્રોધ	૯/૨	૯	૯	૧૧-૯/૭
૩૩	૧૭	” માન	૯/૩	૯	૯	૧૧-૯/૮

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

મોહનીય કર્મ	૩૪	૧૮	સંજ્વલન માયા	૯/૪	૯	૯	૧૧-૯/૯
	૩૫	૧૯	” લોભ	૯/૫	૧૦	૧૦	૧૧-૧૦
	૩૬	૨૦	હાસ્ય નોકષાય	૮/૭	૮	૮	૧૧-૯/૫
	૩૭	૨૧	રતિ ”	૮/૭	૮	૮	૧૧-૯/૫
	૩૮	૨૨	અરતિ ”	૪	૮	૮	૧૧-૯/૫
	૩૯	૨૩	શોક ”	૬	૮	૮	૧૧-૯/૫
	૪૦	૨૪	ભય ”	૮/૭	૮	૮	૧૧-૯/૫
	૪૧	૨૫	જુગુપ્સા ”	૮/૭	૮	૮	૧૧-૯/૫
	૪૨	૨૬	પુરૂષવેદ ”	૯/૧	૯	૯	૧૧-૯/૬
	૪૩	૨૭	સ્ત્રીવેદ ”	૨	૯	૯	૧૧-૯/૫
	૪૪	૨૮	નપુંસકવેદ ”	૧	૯	૯	૧૧-૯/૪/૩

આયુઃકર્મ-૪

આયુઃકર્મ	૪૫	૧	દેવાયુ	*૧થી૭	૪	૪	૧૧-૭
	૪૬	૨	મનુષ્યાયુ	*૪	૧૪	૬	૧૪
	૪૭	૩	તિર્યંચાયુ	૨	૫	૫	૭
	૪૮	૪	નરકાયુ	૧	૪	૪	૭

નામકર્મની ૯૩-૧૦૩

૪૯	૧	મનુષ્યગતિ નામકર્મ	૪	૧૪	૧૩	૧૪
૫૦	૨	તિર્યંચગતિ નામકર્મ	૨	૫	૫	૧૧-૯/૧
૫૧	૩	દેવ ” ”	૮/૬	૪	૪	૧૪÷
૫૨	૪	નરક ” ”	૧	૪	૪	૧૧-૯/૧
૫૩	૫	×એકેંદ્રિય જાતિ નામકર્મ	૧	૨	૨	૧૧-૯/૧
૫૪	૬	બેઇંદ્રિય જાતિ નામકર્મ	૧	૨	૨	૧૧-૯/૧
૫૫	૭	તેઇંદ્રિય જાતિ નામકર્મ	૧	૨	૨	૧૧-૯/૧

* ત્રીજે ગુણઠાણે એકે આયુષનો બંધ હોય નહિ, માટે ત્રણ વિના.

× એકેંદ્રિય તથા વિકલેંદ્રિયને માત્ર પહેલું અને બીજું એ બે જ ગુણઠાણાં હોય.

÷ નામકર્મની જે પ્રકૃતિઓની સત્તા ૧૪મા સુધી કહી છે, તેમાંથી

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૫૬	૮	ચઉરિંદ્રિય જાતિ નામકર્મ	૧	૨	૨	૧૧–૯/૧
૫૭	૯	પંચેંદ્રિય ” ”	૮	૧૪	૧૩	૧૪
૫૮	૧૦	ઔદારિક શરીર ”	૪	૧૩	૧૩	૧૪
૫૯	૧૧	વૈક્રિય ” ”	૮	૪	૪	૧૪
૬૦	૧૨	આહારક ” ”	૮	છઠ્ઠું	છઠ્ઠું	૧૪
૬૧	૧૩	તૈજસ ” ”	૮	૧૩	૧૩	૧૪
૬૨	૧૪	કાર્મણ ” ”	૮	૧૩	૧૩	૧૪
૬૩	૧૫	ઔદારિક અંગોપાંગ ”	૪	૧૩	૧૩	૧૪
૬૪	૧૬	વૈક્રિય ” ”	૮	૪	૪	૧૪
૬૫	૧૭	આહારક ” ”	૮	છઠ્ઠું	છઠ્ઠું	૧૪
૬૬	૧૮	ઔદારિક બંધન નામકર્મ	આ દશેનો બંધ સ્વશરીર તુલ્ય છે	સ્વશરીર તુલ્ય	સ્વશરીર તુલ્ય	૧૪
૬૭	૧૯	વૈક્રિય ” ”				૧૪
૬૮	૨૦	આહાર ” ”				૧૪
૬૯	૨૧	તૈજસ ” ”				૧૪
૭૦	૨૨	કાર્મણ ” ”				૧૪
૭૧	૨૩	ઔદારિકસંઘાતન નામકર્મ				૧૪
૭૨	૨૪	વૈક્રિય ” ”				૧૪
૭૩	૨૫	આહારક ” ”				૧૪
૭૪	૨૬	તૈજસ ” ”				૧૪
૭૫	૨૭	કાર્મણ ” ”				૧૪
૭૬	૨૮	વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણ	૪	૧૩	૧૩	૧૪
૭૭	૨૯	ઋષભ નારાચ ”	૨	૧૧	૧૧	૧૪
૭૮	૩૦	નારાચ ”	૨	૧૧	૧૧	૧૪
૭૯	૩૧	અર્ધનારાચ ”	૨	૭	૭	૧૪
૮૦	૩૨	કીલિકા ”	૨	૭	૭	૧૪
૮૧	૩૩	છેવટ્ઠું ”	૧	૭	૭	૧૪
૮૨	૩૪	સમચતુરસ્ર સંસ્થાન	૮	૧૩	૧૩	૧૪
૮૩	૩૫	ન્યગ્રોધ ”	૨	૧૩	૧૩	૧૪
૮૪	૩૬	સાદી ”	૨	૧૩	૧૩	૧૪
૮૫	૩૭	વામન ”	૨	૧૩	૧૩	૧૪
૮૬	૩૮	કુબ્જ ”	૨	૧૩	૧૩	૧૪
૮૭	૩૯	હુંડક ”	૧	૧૩	૧૩	૧૪
૮૮	૪૦	કૃષ્ણ વર્ણનામકર્મ	૮	૧૩	૧૩	૧૪

મનુષ્યગતિ–પંચેન્દ્રિયજાતિ ત્રસ, બાદર–પર્યાપ્ત સુભગ–આદેય–યશઃ તીર્થંકરનામકર્મ–સિવાયની ૭૧ પ્રકૃતિઓની–સત્તા ૧૪ માના દ્વિચરમ સમય સુધી હોય છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૮૯	૪૧	નીલ વર્ણ નામકર્મ		૧૩	૧૩	૧૪
૯૦	૪૨	લોહિત ,, ,,		૧૩	૧૩	૧૪
૯૧	૪૩	હારિદ્ર ,, ,,		૧૩	૧૩	૧૪
૯૨	૪૪	શ્વેત ,, ,,		૧૩	૧૩	૧૪
૯૩	૪૫	સુરભિ ગંધ ,,	[illegible]	૧૩	૧૩	૧૪
૯૪	૪૬	દુરભિ ,, ,,		૧૩	૧૩	૧૪
૯૫	૪૭	તિક્ત રસ નામકર્મ		૧૩	૧૩	૧૪
૯૬	૪૮	કટુક ,, ,,		૧૩	૧૩	૧૪
૯૭	૪૯	કષાય ,, ,,		૧૩	૧૩	૧૪
૯૮	૫૦	આમ્લ ,, ,,		૧૩	૧૩	૧૪
૯૯	૫૧	મધુર ,, ,,		૧૩	૧૩	૧૪
૧૦૦	૫૨	કર્કશ સ્પર્શ ,,		૧૩	૧૩	૧૪
૧૦૧	૫૩	મૃદુ ,, ,,		૧૩	૧૩	૧૪
૧૦૨	૫૪	ગુરુ ,, ,,		૧૩	૧૩	૧૪
૧૦૩	૫૫	લઘુ ,, ,,		૧૩	૧૩	૧૪
૧૦૪	૫૬	શીત ,, ,,		૧૩	૧૩	૧૪
૧૦૫	૫૭	ઉષ્ણ ,, ,,		૧૩	૧૩	૧૪
૧૦૬	૫૮	સ્નિગ્ધ ,, ,,		૧૩	૧૩	૧૪
૧૦૭	૫૯	રુક્ષ ,, ,,		૧૩	૧૩	૧૪
૧૦૮	૬૦	નરકાનુપૂર્વી ,,	૧	૧-૪	૧-૪	૯/૧
૧૦૯	૬૧	તિર્યંચાનુપૂર્વી ,,	૨	૧-૨-૪	૧-૨-૪	૯/૧
૧૧૦	૬૨	મનુષ્યાનુપૂર્વી ,,	૪	૧-૨-૪	૧-૨-૪	૧૪
૧૧૧	૬૩	દેવાનુપૂર્વી ,,	૮ ભાગે	૧-૨-૪	૧-૨-૪	૧૪
૧૧૨	૬૪	શુભવિહાયોગતિ ,,	ભાગે	૧૩	૧૩	૧૪
૧૧૩	૬૫	અશુભ ,, ,,	૨	૧૩	૧૩	૧૪
૧૧૪	૬૬	પરાઘાત નામકર્મ	ભાગે	૧૩	૧૩	૧૪
૧૧૫	૬૭	ઉચ્છ્વાસ ,,	ભાગે	૧૩	૧૩	૧૪
૧૧૬	૬૮	આતપ ,,	૧	૧	૧	૯/૧
૧૧૭	૬૯	ઉદ્યોત ,,	૨	૫	૫	૯/૧
૧૧૮	૭૦	અગુરુલઘુ નામકર્મ	૮ ભાગે	૧૩	૧૩	૧૪
૧૧૯	૭૧	તીર્થંકર ,,	૮ ના ૬	૧૩-૧૪	૧૩મું	૧૪
૧૨૦	૭૨	નિર્માણ ,,	,, ભાગ	૧૩	૧૪	૧૪

૧૨૧	૭૩	ઉપઘાત નામકર્મ	૮ ના છઠ્ઠા ભાગ સુધી	૧૩	૧૩	૧૪
૧૨૨	૭૪	ત્રસ ,,		૧૪	૧૩	૧૪
૧૨૩	૭૫	બાદર ,,		૧૪	૧૩	૧૪
૧૨૪	૭૬	પર્યાપ્ત ,,		૧૪	૧૩	૧૪
૧૨૫	૭૭	પ્રત્યેક ,,		૧૩	૧૩	૧૪
૧૨૬	૭૮	સ્થિર ,,		૧૩	૧૩	૧૪
૧૨૭	૭૯	શુભ ,,		૧૩	૧૩	૧૪
૧૨૮	૮૦	સૌભાગ્ય ,,		૧૪	૧૩	૧૪
૧૨૯	૮૧	સુસ્વર ,,		૧૩	૧૩	૧૪
૧૩૦	૮૨	આદેય ,,	૧૦ સુધી	૧૪	૧૩	૧૪
૧૩૧	૮૩	યશકીર્તિ ,,		૧૪	૧૩	૧૪
૧૩૨	૮૪	સ્થાવર નામકર્મ	૧	૨	૨	૧ સુધી
૧૩૩	૮૫	સૂક્ષ્મ ,,	૧	૧	૧	૧ સુધી
૧૩૪	૮૬	અપર્યાપ્ત ,,	૧	૧	૧	૧૪
૧૩૫	૮૭	સાધારણ ,,	૧	૧	૧	૧ સુધી
૧૩૬	૮૮	અસ્થિર ,,	૬	૧૩	૧૩	૧૪
૧૩૭	૮૯	અશુભ ,,	૬	૧૩	૧૩	૧૪
૧૩૮	૯૦	દૌર્ભાગ્ય ,,	૨	૪	૪	૧૪
૧૩૯	૯૧	દુઃસ્વર ,,	૨	૧૩	૧૩	૧૪
૧૪૦	૯૨	અનાદેય ,,	૨	૪	૪	૧૪
૧૪૧	૯૩	અપયશ ,,	૬	૪	૪	૧૪

ગોત્રકર્મ—૨

૧૪૨	૧	ઉચ્ચ ગોત્ર	૧૦	૧૪	૧૩	૧૪
૧૪૩	૨	નીચ ગોત્ર	૨	૫	૫	૧૪

JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્ जैन साईट

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

અંતરાયકર્મ–૫

૧૪૪	૧	દાનાંતરાય	૧૦	૧૨	૧૨	૧૨
૧૪૫	૨	લાભાંતરાય	૧૦	૧૨	૧૨	૧૨
૧૪૬	૩	ભોગાંતરાય	૧૦	૧૨	૧૨	૧૨
૧૪૭	૪	ઉપભોગાંતરાય	૧૦	૧૨	૧૨	૧૨
૧૪૮	૫	વીર્યાંતરાય	૧૦	૧૨	૧૨	૧૨

૨. કર્મસ્તવ.

પ્રદીપક :

૧ આ બીજા કર્મગ્રન્થનું નામ **કર્મસ્તવ** છે, તેનું કારણ છે, કે–ગ્રન્થકાર આચાર્ય મહારાજશ્રીએ ભગવાન **મહાવીર** દેવની સ્તુતિ કરતા હોય, સ્તવન કરતા હોય, એ રીતે પ્રાચીન કર્મસ્તવને અનુસરીને આ ગ્રન્થની રચના કરી છે. અને સાથે સાથે ભગવાનના જીવનનો સ્તુત્ય વિષય–કર્મનો બંધઃ ઉદયઃ ઉદીરણાઃ સત્તાઃ ના સ્થાનોમાંથી ભગવાન કેવી રીતે પસાર થયા હતા ?–તે રાખેલ છે. અને સાથે સાથે ગુણસ્થાનકો ઉપર બંધઃ ઉદયઃ ઉદીરણાઃ અને સત્તાઃ ઘટાવી બતાવેલ છે. પહેલી જ ગાથામાં—

तह थुणिमो वीरजिणं० १. अजोगि अणुदीरगो भयवं०–२४ जो खविउं पत्तो सिद्धिं........

नमह तं वीरं ३४ વિગરે પદોમાં આ ગ્રન્થનું સ્તવનપણું રાખ્યે ગયા છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગાથા ૧ લી

બંધ-જે આકાશપ્રદેશ ઉપર જે આત્માના જે પ્રદેશો રહેલા હોય, તે આત્મપ્રદેશો ત્યાંજ રહેલી કાર્મણ વર્ગણાઓને યોગ અને અધ્યવસાયોના બળથી ખેંચીને પોતાની સાથે દૂધ અને પાણીની માફક મેળવે, તે **બંધ**. અને એ રીતે બંધાયેલી કાર્મણ વર્ગણા જ્યારથી બંધાય અને જ્યાં સુધી છુટે નહીં, ત્યાં સુધી **કર્મ** કહેવાય.

ઉદય-જે કર્મની જેટલી સ્થિતિ બંધાઈ હોય, તે પ્રમાણે, અથવા **અપવર્તનાદિક** કરણોએ કરીને ઓચ્છી થઈ ગઇ હોય, કે વધી હોય, તે પ્રમાણે બરાબર વખતસર કર્મનું ઉદયાવલિકામાં પ્રવેશ થઈને વેદન થવું, તે **ઉદય**.

ઉદીરણા-ઉદયકાળ પ્રાપ્ત થયા વિના જ જીવના તે કાળના સામર્થ્ય વિશેષના બળથી કર્મોને ઉદયાવલિકામાં પ્રવેશ કરાવીને પરાણે ઉદયમાં લાવવાં, તે **ઉદીરણા**.

સત્તા-કાર્મણ વર્ગણાએ બંધ પામીને તે તે કર્મ તરીકેનું સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર્યું હોય છે. અથવા સંક્રમાદિકે કરીને તે તે કર્મ તરીકેનું સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર્યું હોય છે, એમ જે કર્મનું જે વખતે જે સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થયું હોય, તે સ્વરૂપે જ અવસ્થાન-કાયમ ટકી રહેવું તે **સત્તા**.

દાખલા તરીકે-૧ મનુષ્ય ગતિ: અને મનુષ્યાનુપૂર્વી:એ બે કર્મ બંધાયા હોય તો તે બન્નેયે બંધથી પોતાનું સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર્યું ગણાય. અને બન્નેય તે સ્વરૂપે જ્યાં સુધી રહે ત્યાં સુધી તે બન્નેયની સત્તા ગણાય.

૨. હવે બંધ થયા પછી, જો મનુષ્યાનુપૂર્વી સ્વજાતિમાં એટલે મનુષ્યગતિકર્મમાં સંક્રમી જાય, તો આનુપૂર્વી કર્મનું સ્વરૂપ મટી ગયું. અને મનુષ્ય ગતિમાં તેનો સંક્રમ થવાથી મનુષ્યગતિ કર્મ

જૈન સાઈટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્
www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

બંધથી અને સંક્રમથી પોતાનું સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર્યું ગણાય. એટલે મનુષ્યગતિ નામકર્મની એકની સત્તા ગણાય.

તથા-**મિથ્યાત્વ મોહનીયે** બંધથી સત્તા પ્રાપ્ત કરી હોવા છતાં તેમાંથી રસ ઓછો થઈ જવાથી તેના અર્ધ રસવાળા અને નીરસ પ્રાયઃ એમ બે ભાગ પડવાથી બંધ ન થવા છતાં **મિશ્રમોહનીય** અને **સમ્યક્ત્વ મોહનીયની** સત્તા માનવામાં આવે છે. કેમકે-એ બે પ્રકૃતિઓએ બંધ વિના પોતાનું સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરીને પોતાની વિદ્યમાનતા સિદ્ધ કરી સત્તા પ્રાપ્ત કરી છે.

ગાથા ૨ ૭

ચૌદ ગુણસ્થાનકો.

આ ગાથામાં ૧૪ ગુણસ્થાનકનાં નામો આપવામાં આવ્યાં છે. અને વિવેચનમાં તેનું ટૂંકામાં સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે.

જૈન સાઈટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

ગુણસ્થાનકોની વ્યવસ્થા

જગતમાં અનંત જીવો છે. તે દરેક જીવો એક સરખા જોવામાં આવતા નથી. ઇંદ્રિયોના વિભાગથી, વેદના વિભાગથી, જ્ઞાનશક્તિ, ઉપયોગ શક્તિ, લેશ્યા વિગેરેથી, જુદી જુદી રીતે શાસ્ત્રમાં જીવોના ભેદો પાડી બતાવ્યા છે. અને જગતમાં દેખાય પણ છે.

પરંતુ, આધ્યાત્મિક વિકાસની દૃષ્ટિથી જે ભાગ પાડવામાં આવ્યા છે, તે આ ગુણસ્થાનકોની વ્યવસ્થાથી બરાબર વ્યવસ્થિત સમજાવી શકાય છે.

૧. સામાન્ય રીતે-જીવના ૧ મિથ્યાત્વીઃ અને ૨. સમ્યક્ત્વ ધારીઃ એ બે પ્રકારો પાડવામાં આવે છે, એટલે કે-કેટલાક જીવો ગાઢ અજ્ઞાન અને વિરૂદ્ધ સમજના હોય છે. કેટલાક સમજદાર એટલે યોગ્ય લક્ષ્ય અને આદર્શને અનુસરીને જીવન ચલાવતા હોય છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સમ્યક્ત્વધારીઓમાં ત્રણ પ્રકાર પડી જાય છે. ૧ સમ્યક્ત્વથી પડતી વખતે સ્વલ્પ સમ્યક્ત્વવંત, ૨ અર્ધ સમ્યક્ત્વવંત–અર્ધ મિથ્યાત્વવંત અને ૩ વિશુદ્ધ સમ્યક્ત્વવંત.

એટલે ૧ મિથ્યાત્વ. ૨ સાસ્વાદન. ૩ મિશ્ર. અને ૪ સમ્યક્ત્વવંત ગુણસ્થાનકો. એમ ચાર વિભાગ ગુણસ્થાનકોના થયા.

હવે સમ્યક્ત્વવંતમાં નીચે પ્રમાણે ભેદો પડે છે.

૧ સમ્યક્ત્વ છતાં ચારિત્ર રહિત. એટલે અવિરતિ. (૪ થું)

૨ સમ્યક્ત્વ છતાં ચારિત્ર સહિત.

સમ્યક્ત્વ છતાં ચારિત્ર સહિતના બે પ્રકાર પડે છે.

૧ દેશથી ચારિત્રવંત. (૫ મું) ૨ સર્વથી ચારિત્રવંત.

સર્વથી ચારિત્રવંતના બે પ્રકાર પડે છે.

૧ પ્રમાદ સાથે સર્વ ચારિત્રવંત (૬ ઠું) ૨ અપ્રમાદ સાથે સર્વ ચારિત્રવંત. અપ્રમાદ સાથે સર્વ ચારિત્રના બે પ્રકાર પડે છે.

૧ કેવળી અવસ્થા ૨ છદ્મસ્થાવસ્થા.

કેવળજ્ઞાન સાથેના અપ્રમત્ત ચારિત્રના બે પ્રકાર પડે છે—

૧ મન વચન કાયાના યોગ સાથે અપ્રમત્ત ભાવે રહેલા સર્વથી ચારિત્રવંત કેવળી–સયોગી કેવલી સર્વ ચારિત્રવંત (૧૩ મું ગુ૦)

૨ મન વચન કાયાના યોગો વિના અપ્રમત્તભાવે રહેલા સર્વથી ચારિત્રવંત કેવળજ્ઞાની–અયોગી કેવલી અપ્રમત્ત સર્વ ચારિત્રવંત (૧૪ મું ગુ૦)

છદ્મસ્થ અપ્રમત્ત સર્વથી ચારિત્રવંતના બે પ્રકાર પડે છે.

૧ શ્રેણિ ન માંડનાર–યથાપ્રવૃત્ત કરણવાળા (૭ મું.) ૨ અને શ્રેણિ માંડનાર-અપૂર્વકરણી.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

યથાપ્રવૃત્ત કરણવાળા—૭ મું ગુણસ્થાનક

અપૂર્વકરણીમાં—૮ મ.થી ગુણસ્થાનકો.

અપૂર્વકરણમાં—બે પ્રકાર પડે છે.

૧ નિવૃત્તિ—સ્વીક.રનારા જીવો કે જેઓના અધ્યવસાયોની વિષમતા હોય છે. (૮મું ગુ૦)

૨ અનિવૃત્તિ—સ્વીકારનાર જીવોના અધ્યવસાયોમાં સરખાપણું હોય છે. (૯ મું ગુ૦) અનિવૃત્તિમાં બે પ્રકાર પડે છે—

૧ સકષાયી—સમોહી ૨ અકષાયી—નિર્મોહી

સકષાયિના બે પ્રકાર.

૧ બાદરકષાયી (૯ મું ગુણસ્થાનક) ૨ સૂક્ષ્મકષાયી (૧૦ મું ગુણસ્થાનક)

અકષાયીનાં બે પ્રકાર—

૧ ઉપશાંતમોહી (૧૧ મું ગુણસ્થાન) ૨ ક્ષીણમોહી (૧૨ મું ગુ૦)

ક્ષીણમોહીના બે પ્રકાર

૧ છદ્મસ્થ વીતરાગ ૨ કેવળી વીતરાગ

કેવળી વીતરાગના બે પ્રકાર—

૧ સયોગી ૨ અયોગી

૨ બીજી રીતે નીચે પ્રમાણે ગુણસ્થાનકોના વિભાગો પડી શકે છે.

૧ અયોગિ (૧૪ મું) ૨ સયોગિ (૧૩ મા સુધી)

૨ સયોગિના બે પ્રકાર—

૧ કેવળી ૨ છદ્મસ્થ

૩ છદ્મસ્થ સયોગિના બે પ્રકાર પડી શકે છે.

૧ વીતરાગ (૧૧-૧૨ મું ગુ.) ૨ સરાગ (૧થી૧૦)

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૪ વીતરાગ છદ્મસ્થના બે પ્રકાર પડી શકે છે.

૧ ઉપશાંત મોહી (૧૧ મું) ૨ ક્ષીણમોહી (૧૨ મું)

૫ સરાગી છદ્મસ્થના બે પ્રકાર પડી શકે છે.

૧ સૂક્ષ્મકષાયી ૨ બાદરકષાયી.

૬ બાદર કષાયીના બે પ્રકાર છે–

૧ મિથ્યાત્વી ૨ સમ્યક્ત્વી

૭ સમ્યક્ત્વી બાદર કષાયીના ત્રણ પ્રકાર છે.

૧ સાસ્વાદન–સમ્યક્ત્વથી પડી મિથ્યાત્વ તરફ જતો.

૨ મિશ્ર. ૩ સમ્યક્ત્વી.

૮ અથવા બાદર કષાયીના બે ભેદ છે

૧ અવિરતિ. ૨ સવિરતિ.

જૈન સાઈટ JAINSITE જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

૯ અવિરતિના ચાર ભેદ છે.

૧ મિથ્યાત્વ યુક્ત ૨ સાસ્વાદનયુક્ત.

૩ મિશ્રયુક્ત. ૪ સમ્યક્ત્વ સહિત.

૧૦ સમ્યક્ત્વ સહિત બાદરકષાયી સવિરતિના બે ભેદ છે.

૧ દેશવિરતિ ૨ સર્વવિરતિ.

અથવા સમ્યક્ત્વી બાદર કષાયીના બે પ્રકાર છે.

૧ અવિરતિ (૪થું ગુણસ્થાનક) ૨ સવિરતિ (પાંચમાથી)

૧૧ સવિરતિના બે પ્રકાર છે–

૧ દેશવિરતિ (પાંચમું) ૨ સર્વવિરતિ (૬ ઠ્ઠા થી)

૧૨ સર્વવિરતિ બાદર કષાયીના બે પ્રકાર છે.

૧ પ્રમત્ત (૬ ઠ્ઠું,) ૨ અપ્રમત્ત (૭ માથી)

૧૩ અપ્રમત્ત બાદર કષાયિ સર્વવિરતિના બે પ્રકાર છે.

૧ યથાપ્રવૃત્તિ કરણ [પૂર્વકરણ] (૭ મું.)

૨ અપૂર્વકરણ (આઠમાથી)

૧૪ અપૂર્વકરણ બાદર કષાયી સર્વવિરતિવંત બે પ્રકારના છે.

૧ નિવૃત્તિ (૮ મું.)   ૨ અનિવૃત્તિ (૯ મું)

આ રીતે તથા બીજી પણ અનેક રીતે ભેદો પાડી શકાય છે-

પ્રમત્ત (૧ થી ૭ સુધી)	પૂર્વકરણ (૧ થી ૭ સુધી)
અપ્રમત્ત (૭થી ૧૪મા સુધી)	અપૂર્વકરણ (૮ મું કે ૮થી૧૪ સુધી)
નિવૃત્ત (૧ થી ૮ સુધી)	બાદરકષાય (૧ થી ૯મા સુધી)
અનિવૃત્ત (૯ થી ૧૪ સુધી)	સૂક્ષ્મકષાય (૧૦ મું જ)
	સરાગ (૧ થી ૧૦ મા સુધી)
છદ્મસ્થ (૧ થી ૧૨ સુધી)	વીતરાગ (૧૧ થી ૧૪ સુધી)
કૈવલિક (૧૩ થી ૧૪ સુધી)	
અવિરત (૧ થી ૪ સુધી)	મિથ્યાત્વયુક્ત (૧ લું)
સવિરત (૫ થી ૧૪ સુધી)	મિથ્યાત્વરહિત (૨ થી ૧૪ સુધી)
સયોગી (૧ થી ૧૩)	સર્વવિરતિ (૬ થી ૧૪મા સુધી)
અયોગી (૧૪ મું જ)	અલ્પવિરતિ (૫ મું.)

વિગેરે રીતે વિદ્યાર્થીઓને ગુણસ્થાનકોની ગોઠવણની ખુબી સમજાવવી.

આ રીતે વિવિધ આધ્યાત્મિક યોગ્યતાવાળા જીવોને સંકલનાબદ્ધ ચૌદ સ્થાનોમાં વ્હેંચી નાંખેલ છે, આમ ચૌદ ગુણસ્થાનકોનો ક્રમ કેટલો ખુબી ભરેલો છે ? અને તેની ગોઠવણમાં કેટલી બુદ્ધિમત્તા છે ? તે સમજાશે: બાળજીવોને સમજાવવા ગુણસ્થાનકોનું સ્વરૂપ સમજાવનાર ચિત્ર નીચે પ્રમાણે દોરી શકાય:—

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૧ પહેલા પગથીએ રહેલા નિગોદથી માંડીને—ભવ્ય, અભવ્ય, પંચેન્દ્રિય સુધીના અનંત અનંત જીવરાશિઓ દર્શાવી શકાય. ગાઢ અજ્ઞાન મૂર્ચ્છાવસ્થામાં પડેલા મહાકામી, ક્રોધી, માની, માયી, લોભી, લુંટારા, હિંસક, શિકારી, મદિરા પીનારા, તોફાની, લુચ્ચા, બદમાશ, માખીઓ, કીડાઓ, જંતુઓ, પશુઓ, પક્ષીઓ વગેરેથી ખદબદતું બતાવી શકાય.

૨ બીજા પગથિયા ઉપર તેમાંના કાંઈક પ્રકાશવાળા જીવો બતાવી શકાય. મિષ્ટ ભોજનનું વમન કરતાં કરતાં તેનો સ્વાદ લેનારનું પ્રતિક મૂકી શકાય.

૩ ત્રીજે પગથિયે—અર્ધ મિથ્યાત્વીઃ અને અર્ધ સમ્યક્ત્વ-સહિતઃ એવા જીવોને બતાવી શકાય. અર્થાત્ એક તરફ મિથ્યાત્વની સામગ્રી અને એક તરફ જિનમંદિર વિગેરે સમ્યક્ત્વની સામગ્રી બતાવી, બન્ને તરફ ઉદાસીન રૂપે ચીતરી શકાય. અને સામે દૃષ્ટાંત તરીકે અન્ન ઉપર રુચિ કે અરુચિ ન ધરાવતા નાળીયેરદ્વીપના મનુષ્યો ચીતરી શકાય.

૪ ચોથે પગથિયે—જિનમંદિરઃ જૈન મુનિઓ઼ઃ જૈન આગમોઃ જૈન શાસનઃ વિગેરે તરફ આદર રાખવા છતાં, તેને માટે ભોગ આપવા છતાં, રંગ, રાગ, મોજમજાહમાં પડેલા અને ખાસ ત્યાગ-વૃત્તિ ન સેવી શકનારા જીવો બતાવી શકાય.

૫ પાંચમે પગથિયે—જૈનશાસન વિગેરેનો આદર અને આરાધના કરી રહેલા બાર વ્રતધારી શ્રાવકો, પ્રતિમા વહન કરતા શ્રાવકો બતાવી શકાય.

૬ છઠ્ઠે પગથિયે—મુનિ મહારાજાઓ, ધ્યાનમાં, આત્મસાધનામાં ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોમાં લાગેલા હોવા છતાં, સ્હેજ ઝોકાં ખાતા કે વાતચીત કરતા પ્રમાદમાં પડેલા બતાવી શકાય.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૭ મે પગથિયે—તેજ મુનિ મહારાજાઓ ધ્યાનમાં જાગ્રત્, પરિષહ સહન કરવા છતાં, અપ્રમત્ત ભાવે રહેલા બતાવી શકાય, છઠ્ઠા—સાતમા વચ્ચે આવ-જા કરતા હોય.

૮ મે પગથિયે—૮મું પૂરૂં થતાં અને નવમાની શરૂઆતમાં બે નિસરણી ગોઠવી શકાય. એક ૧૧ મા સુધી, અને એક બારમા સુધી. તે બેમાંની કોઇપણ એક નિસરણી ઉપર ચડતાં પહેલાં પાંચ અપૂર્વ ઘટનાઓ કરી તે ઉપર ચડવાની તૈયારી કરતા મુનિ મહાત્માઓ બતાવી શકાય.

૯ મે પગથિયે—બે નિસરણીના જુદા જુદા પગથિયાં બતાવી શકાય જે જે પ્રકૃતિઓનો નવમાના જે જે ભાગે ઉપશમ કે ક્ષય થાય તેને લગતા અધ્યવસાયસ્થાનકોરૂપી પગથિયાં ગોઠવી શકાય.

એક મુનિ મહારાજ ઉપશમશ્રેણી ઉપર ચડતા હોય. અને એક ક્ષપકશ્રેણી ઉપર ચડતા હોય એમ બતાવી શકાય.

JAINSITE.com
जैनम् जयति शासनम्

૧૦ મે પગથિયે—બન્નેયને સ્હેજ લોભનો ઉદય હોય, તેવા ભાવયુક્ત બતાવી શકાય.

૧૧ મે પગથિયે—ચડેલા તદ્દન ઉપશમભાવમાં લીન બતાવી શકાય. અને ઠેઠ ઉપરને પગથિયેથી સંયમસ્થાનરૂપી દોરી હાથમાંથી છુટી જવાથી અને મોહનીયરૂપી પિત્તનો ઉછાળો આવવાથી ચકરી આવતી હોય, તેમ બતાવી પડતા બતાવી શકાય.

૧૨ મે પગથિયે—સડસડાટ ચડતા હોય, અને મોહનીય કર્મોની રેત અને મેલ નીચે ખર્યે જતા હોય, તેમ તેમ હલકા થવાથી ઉપર ચડી જાય. અને તદ્દન મોહનીય વિનાના હોવાથી તદ્દન આનંદી અને ઉજ્જવળ આત્માવાળા બતાવી શકાય.

૧૩ મે પગથિયે—સમવસરણમાં બેઠેલા, કેવળજ્ઞાન—પ્રભાવથી દીપતા, લોકાલોકમાં પ્રકાશ પાડતા, ભવ્ય લોક તેને પૂજતો હોય,

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

બાર પર્ષદામાં દેશના આપતા હોય, અને શાસન પ્રવર્તાવતા હોય મોહ ચોર ભાગતો હોય, મિથ્યાત્વમોહ મોઢું સંતાડતો હોય, અને કેવળીભગવાન્ પોતે દુનિયામાંથી ભાગવાની તૈયારી કરતા હોય. તેવી ઘટના બતાવી શકાય.

૧૪ મે પગથિયે—પદ્માસને બેઠેલા મુનિઓ નિષ્પ્રકંપ ધ્યાનમાં લીન હોય, શરીરના બે ભાગ જેટલા ભાગમાં ઘન આત્મા ગોઠવાતો હોય, અને શરીરમાંથી છુટો પડી ઉપર જવાની તૈયારી કરતો હોય તેમ બતાવી શકાય.

છેવટે ૧૫ મા પગથિયા ઉપર મોક્ષમંદિરમાં આત્મ–સુખમાં મગ્ન થઈ બિરાજમાન હોય, તેમ બતાવી શકાય.

આ પ્રમાણે ચૌદ પગથિયાં ચડીને મોક્ષરૂપી મંદિરમાં આત્મા બિરાજમાન બતાવીને ચૌદ ગુણસ્થાનકોનો વિકાસક્રમ બાળ જીવોને સમજાવી શકાય.

વિવેચનમાં ટુંકામાં બતાવવામાં આવેલ ચૌદ ગુણસ્થાનકના સ્વરૂપમાં આવતા કઠિન શબ્દોના અર્થ તથા સમજવા જેવી હકીકતો નીચે પ્રમાણે આપી અભ્યાસીઓને સરળતા કરી આપી છે.

૧. શુદ્ધિનો પ્રકર્ષ, અશુદ્ધિનો અપકર્ષ, અશુદ્ધિનો પ્રકર્ષ, શુદ્ધિનો અપકર્ષ પ્રકર્ષ–વધારો, અપકર્ષ–ઘટાડો, ઓચ્છાશ.

૨. પ્રતિપત્તિ–સ્વીકાર, સમજ. "સર્વ જીવોને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ હંમેશાં ઉઘાડો હોય છે. જો તે પણ અવરાઈ જાય, તો જીવ અજીવપણું પામી જાય." (તેમ તો કદી બની શકે જ નહીં)

યથાર્થમતિ–ખરું જ્ઞાન. પૃચ્છક–પ્રશ્ન કરનાર.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

"સૂત્રાર્થના એક પદની પણ અશ્રદ્ધા રાખે તો મિથ્યાદષ્ટિ સમજવો."

"સૂત્રમાં બતાવેલ એક પદ કે અક્ષરને જે અસદ્દહતો હોય બાકી બધું સદ્દહતો હોય, તો પણ **જમાલિની** પેઠે મિથ્યાદષ્ટિ સમજવો, કેમકે–વાસ્તવિક રીતે પ્રભુના વચનમાં અવિશ્વાસ થવાથી તે મિથ્યાદષ્ટિ ગણાય."

પુદ્ગલ પરાવર્તનનું સ્વરૂપ **નવતત્ત્વમાં** ટુંકામાં આપેલ છે. વિશેષ **પાંચમા કર્મગ્રન્થમાં** આવશે.

બીજું ગુણસ્થાનક

નદી ઘોલના–નદીમાં અથડાવું. **અનાભોગપણું**–ઇરાદા વિના. **યથાપ્રવૃત્તિકરણ** નામનું સમકિત પામતાં પહેલાંનું કરણ–આત્માનો પ્રયત્ન વિશેષ. ઘન–ઘણાં અત્યંત. **દુર્ભેદ્ય**–ન ભેદાય તેવી **ગાંઠ**, અત્યન્ત તીવ્ર રસવાળું મિથ્યાત્વ **મોહનીય કર્મ**.

"જ્યાં સુધી ગાંઠ છે, ત્યાં સુધી પહેલું, તેનો ભેદ કરે, ત્યારે બીજું, અને જેની પછી તુરત જ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી લેવાય છે, તે વખતે ત્રીજું–**અનિવૃત્તિકરણ** હોય છે."

ઉપશમ સમકિત પામવાનો ક્રમ—

૧ અનાદિ મિથ્યાદષ્ટિ ભવ્ય જીવ—જે સમકિત પામવાનો હોય, તે ત્રણ કરણ કરે છે.

૧ **યથાપ્રવૃત્તિકરણ**. ૨. **અપૂર્વકરણ**. ૩. **અનિવૃત્તિકરણ**

યથાપ્રવૃત્તિકરણ–આયુઃ સિવાયના સાત કર્મની–પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન એક કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ રાખે છે. અર્થાત્ ઘણી સ્થિતિ ઓછી કરી નાખે છે. છતાં મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મના તીવ્ર રસ રૂપી ગાંઠ હોય છે, તે રસ કદી ઓછો

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

થયો નથી હોતો. માટે તે ગાંઠ ભેદવી જોઈએ: મિથ્યાત્વનો રસ ઓછો થયા વિના સમ્યક્ત્વ જેવી વિશુદ્ધ અવસ્થા શી રીતે પામી શકાય? માટે ઘણી વાર યથાપ્રવૃત્તિકરણ કરવાથી કાંઇક વિશુદ્ધ થયેલો આત્મા તે રસને પણ ઓછો કરી શકે છે. તેનું નામ ગ્રંથિભેદ કહેવાય છે. તે ગ્રંથિભેદ જે અધ્યવસાયોના બળથી થાય છે, તેનું નામ **અપૂર્વકરણ** કહેવાય છે. અંતર્મુહૂર્ત કાળ પ્રમાણના **અપૂર્વકરણના** બળથી રસ ઓછો થવાથી પછી તે કર્મનું બળ નબળું પડવા માંડે છે. આ રસની ગાંઠ ભેદવાનું પહેલ વહેલું થવાથી તે કરનાર વિશુદ્ધ અધ્યવસાયો રૂપ આત્માના સામર્થ્યનું નામ **અપૂર્વકરણ** કહેવામાં આવ્યું છે.

અપૂર્વકરણ પૂરું થયા પછી-અંતર્મુહૂર્ત વખત સુધીનું **અનિવૃત્તિકરણ** તરત જ શરૂ થાય છે. તે પૂરું થતાં જ ઉપશમ સમકિત પ્રાપ્ત થાય છે. તેનો વિધિ નીચે પ્રમાણે છે:—

અનિવૃત્તિકરણનો સંખ્યાતમો ભાગ બાકી રહ્યા પછી **અંતરકરણની** ક્રિયા શરૂ થાય છે. અને એ **અંતરકરણની** ક્રિયા પૂરી થતાં જ **અંતરકરણને** પહેલે સમયે **ઉપશમ સમકિત** પ્રાપ્ત થાય છે, તે આ રીતે—

અનિવૃત્તિ કરણના સંખ્યાતા ભાગો વ્યતીત થયા પછી, એક સંખ્યાતમો છેલ્લો ભાગ બાકી રહે, ત્યારે **અનિવૃત્તિ** કરણમાં જ રહેલો આત્મા—છેલ્લો સંખ્યાતમો ભાગ છોડીને તેની પછીના જે અંતર્મુહૂર્ત સુધીમાં મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મના પુદ્‌ગલો ઉદયમાં આવવાના છે, તેને ઉપશમાવવા માટે—ગાબડું પાડવા માટે-**અંતરકરણ** કરે છે. એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ મિથ્યાત્વના ત્રણ ભાગ પડી જાય છે.

૧. છેલ્લા સંખ્યાતમા ભાગ વખતે અને અંતરકરણ પહેલાં

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પણ અંતરકરણ કરવાની ક્રિયા થતી વખતે ભોગવવાની અંતર્મુહૂર્તની સ્થિતિના દળીયા અને તેની સ્થિતિ

૨ અંતરકરણના દળિયા અને તેની સ્થિતિ ૩ **અંતરકરણ** પછી ભોગવવાના દળિયા અને તેની સ્થિતિ.

તેમાં–પહેલી સ્થિતિને અંતરકરણની **ઉપરની સ્થિતિ,** અને ત્રીજી સ્થિતિને અંતરકરણની **હેઠેની સ્થિતિ** એવી સંજ્ઞા પાડવાથી સમજવામાં અનુકૂળતા રહેશે.

છેલ્લા સંખ્યાતમા ભાગનો પણ વખત અંતમુહૂર્તનો જ છે. અને તે વખતે ભોગવવાની એટલે **અંતરકરણની** ઉપરની સ્થિતિ પણ અંતમુહૂર્તની છે, અને **અંતરકરણ** પછી ભોગવવાની એટલે કે અંતરકરણની હેઠેની સ્થિતિનો કાળ ઘણો છે.

જ્યારે આત્મા ઉપરની સ્થિતિમાં રહેલો હોય છે, ત્યારે તેને ઉદયમાં મિથ્યાત્વ મોહનીય તો હોય છે જ, પરંતુ તેનો ઉદય ચાલુ હોય છે. અને તે ઉપરની સ્થિતિ ભોગવવાનો વખત તે **અંતરકરણ** કરવાની ક્રિયાનો વખત છે. ત્યારે તેમાં નીચે પ્રમાણેની ઘટનાઓ બને છે :–

૧. **અંતરકરણના** એટલે કે બીજા કે બીજા ભાગના દળિયાઓને પહેલી સ્થિતિ–ઉપરની સ્થિતિના–દળિયામાં અને હેઠેની–ત્રીજી સ્થિતિના દળિયામાં નાંખે છે. એમ કરીને તે દળિકોને ખલાસ કરીને તેટલા ભાગને સાફ–તદ્દન સાફ કરવાનું કામ કરે છે.

૨. સાથે સાથે ઉપરની પહેલી સ્થિતિમાં રહેલા આત્માને મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય ચાલુ હોય છે, તેની ઉદયાવલિકાઓમાં પહેલી સ્થિતિના દળિયાની ઉદીરણા કરીને, અને હેઠલી સ્થિતિના દળિયાની પણ ઉદીરણા કરીને નાંખ્યે જાય છે, અને ખપાવ્યે જાય

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

છે, ઉપરની સ્થિતિનાં દળીયાની ઉદીરણાને **ઉદીરણા** કહેવામાં આવે છે. અને હેઠલી સ્થિતિના દળિયાની ઉદીરણાને **આગાલ** એવું જુદું નામ આપવામાં આવેલું છે.

૩. એમ કરતાં કરતાં–ઉપરની સ્થિતિ ભોગવતાં ભોગવતાં–**બે ઉદયાવલિકા** બાકી રહે–ત્યારે **આગાલ** બંધ પડે છે. અને એક ઉદયાવલિકા બાકી રહે, ત્યારે ઉદીરણા પણ બંધ પડે છે.

૪. માત્ર છેલ્લી ઉદયાવલિકા ચાલુ હોય ત્યારે તો માત્ર મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય જ ચાલુ હોય છે, તે વખતે **અંતરકરણ કરીને** જે દળિયા ઉપરની અને હેઠેની સ્થિતિમાં નાંખીને ઉપશમાવ્યા છે, તેના સત્તામાં જ ત્રણ પુંજ–શુદ્ધ: અર્ધ શુદ્ધ: અને અશુદ્ધ એમ ત્રણ પુંજ થવાની શરૂઆત થાય છે.

૫. અને છેલ્લી ઉદયાવલિકા પૂરી થતાંની સાથે જ, **અંતરકરણ કરવાની** ક્રિયા પૂરી થતાંની સાથે જ **ઉપશમ સમકિત** પ્રાપ્ત થાય છે, કેમકે–તે વખતે ભોગવવા યોગ્ય મિથ્યાત્વના કર્મ-દલિકોને ઉઠાવીને ઉપરની અને હેઠેની સ્થિતિમાં નાંખી, પછી દબાવી–ઉપશમાવી દીધા હતા, એટલે મિથ્યાત્વના ઉદયમાં ગાબડું-**આંતરું–અંતર** પડી ગયું, જેથી મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય ન હોવાથી તેણે જેને દબાવ્યો હતો, તે **સમકિત**ગુણ પ્રગટ થઈ ગયો, પરંતુ તે **સમકિતગુણ** પ્રગટ થતી વખતે દબાવનાર કર્મોનો **ક્ષય** તો નથી થયો, પરંતુ **ઉપશમ** થયો છે, માટે તે **સમકિતનું નામ ઉપશમ સમકિત** કહેવાય છે.

આ સ્થળે ઘણું જ જાણવા જેવું અને સમજવા જેવું છે, પરંતુ ઘણું સૂક્ષ્મ હોવાથી, તે અહીં લખતા નથી. પરંતુ જીજ્ઞાસુ–એએ **કર્મપ્રકૃતિના ઉપશમના કરણમાંથી** જાણી લેવું.

ત્રણ પુંજ થયા પછી, ઉપશાંત હોવા છતાં સત્તામાં પણ તેમાં

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગુણસંક્રમ ચાલે છે. અને **મિથ્યાત્વમાંથી** શુદ્ધિના બળે મિશ્ર અને સમ્યક્ પુંજોમાં વધારો થયે જાય છે.

હવે-**ઉપશમસમકિતનો** એટલે કે **અંતરકરણનો** અંતર્મુહૂર્તનો વખત પૂરો થવા આવતાં નીચે પ્રમાણેની ઘટનાઓ બને છે.

અંતરકરણ પૂરું થાય એટલે પછી તો **ઉપશમ સમકિત** ટકી શકે જ નહીં, કેમકે તેટલા વખતનું જ મિથ્યાત્વના ઉદયમાં ગાબડું પડયું હતું, પછી તો મિથ્યાત્વનો ઉદય પાછો ચાલુ થવો જ જોઈએ. પરંતુ સત્તામાંયે મિથ્યાત્વ કેવળ રહ્યું નથી. તેને ત્રણ ભાગમાં વ્હેંચી નાંખ્યું છે. શુદ્ધઃ અર્ધ શુદ્ધઃ અને અશુદ્ધઃ એ ત્રણ ભાગમાં મિથ્યાત્વ વ્હેંચાયું છે.

મિથ્યાત્વના શુદ્ધ થયેલા દલિકોનું નામ **સમ્યક્ત્વ** મોહનીય છે. અર્ધ શુદ્ધનું નામ **મિશ્ર મોહનીય** છે, અને અશુદ્ધનું નામ **મિથ્યાત્વ મોહનીય** છે આ વાત યાદ રાખવી.

૧. હવે જો, **અંતરકરણ પૂરું થતાં જ સમ્યક્ત્વ મોહનીય કર્મનો પુંજ ઉદયમાં** આવે, તો ઉદયમાં આવીને નાશ પામ્યે-ક્ષય પામ્યે જાય. અને બાકીની પ્રકૃતિઓનો ઉપશમ રહે છે, એટલે ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પછી **ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ** થાય છે.

૨. અને જો મિશ્ર મોહનીય કર્મનો પુંજ ઉદયમાં આવે તો ઉપશમ સમકિત પછી અંતર્મુહૂર્ત સુધી **મિશ્ર સમકિત** થાય છે. અને પછી **ક્ષયોપશમ સમકિત** કે મિથ્યાત્વ **પ્રાપ્ત થાય** છે

૩. જો ત્રીજો એટલે અશુદ્ધ એટલે મિથ્યાત્વ મોહનીય પુંજ ઉદયમાં આવે. તો અંતરકરણ પૂરું થતાં પહેલાં, વધારેમાં વધારે

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૭ આવલિકા સુધી **સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ** રહે છે. અને પછી **મિથ્યાત્વ** ગુણઠાણું પ્રાપ્ત થાય છે.

અહીં મતાંતરો ઘણા છે. ''પહેલું ક્ષયોપશમ સમકિત થાય'' એવો મત છે. ''અપૂર્વકરણ વખતે જ ઉપશમસમકિત થાય એવો પણ મત છે,'' ''ઉપશમસમકિત પછી ત્રીજો અશુદ્ધ પુંજ જ ઉદયમાં આવે, અને સાસ્વાદન જ થાય અને પછી મિથ્યાત્વે જાય'' વિગેરે મતાન્તરો વિશેષ ગ્રંથોમાંથી જાણવા.

સમકિત મોહનીયનો પુંજ ઉદયમાં હોય, ત્યારે ક્ષાયોપશમિક હોય. પરંતુ સંક્રમણ થતાં થતાં મિથ્યાત્વનાં મિશ્રમાં, અને મિશ્રમાંથી સમ્યક્ત્વમાં આવીને તે ક્ષય થઈ જાય, ત્યારે સમકિત મોહનીયના ઉદયાવલિકામાં પ્રવિષ્ટ છેલ્લા દળના વેદન વખતે **વેદક-સમકિત** હોય. કેમકે-તે વખતે કોઈ પણ કર્મ ઉપશમતાં નથી, તેમ જ વેદાઈને તદ્દન ક્ષય પણ પામ્યું નથી. પરંતુ, અલ્પ પણ વેદાય છે. માટે એક સમયનું **વેદક સમ્યક્ત્વ** ગણાય છે.

એ વેદાઈ ગયા પછી, તુરત જ **ક્ષાયિક સમકિત** પ્રાપ્ત થાય છે, કેમકે-દર્શન મોહનીયના તમામ કર્મોને. તદ્દન ક્ષય થયા પછી જ તે ઉત્પન્ન થાય છે.

આ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વોની ઉત્પત્તિનું ટુંક સ્વરૂપ બીજા કર્મગ્રંથની શરૂઆતમાં સમજવું ખાસ જરૂરી છે, તેથી ટુંકામાં સમજાવ્યું છે.

૩ જું ગુણસ્થાનક—

મદનકોદ્રવ--મીણો ચડાવે તેવા છડેલા કોદ્રા. ત્રીજે ગુણસ્થાનકે જન્મ-મરણ ન થાય. નવું આયુષ્ય ન બંધાય.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૪ થું ગુણસ્થાનક—

૧ ન જાણે, ન આદરે, ન પાળે, ૨ ન જાણે, ન આદરે, પાળે, ૩ ન જાણે, આદરે, ન પાળે, ૪ ન જાણે, આદરે, પાળે, ૫ જાણે, ન આદરે, ન પાળે, ૬ જાણે, ન આદરે, પાળે, ૭ જાણે, આદરે, ન પાળે, ૮ જાણે, આદરે, પાળે.

પ્રથમના ૪ **ભાંગે મિથ્યાત્વી** હોય, પછીના ત્રણ **ભાંગે અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ** હોય અને છેલ્લા ભાંગે **વિરતિવાળો** હોય. આ ગુણસ્થાનકે જન્મ, મરણ, આયુષ્યબંધ, પરભવગમન વિગેરે હોય.

૫ મું દેશવિરતિ ગુણસ્થાનક—

આ ગુણસ્થાને વર્તનાર જીવ થોડો પણ ત્યાગ આદરથી કરે છે, નવકારશીના પ્રત્યાખ્યાનથી માંડીને યાવત્ સમ્યક્ત્વમૂલ-બાર વ્રત અને એકંદર શ્રાવકને શક્ય પંચ આચારના પાલનમાંથી ઓછામાં ઓછું એકાદ વ્રત કે એકાદ આચારનું પાલન તો કરે જ, તે પણ **દેશવિરતિ** ગણાય છે. આ ગુણસ્થાનક મનુષ્યો અને તિર્યંચોને જ હોય છે. **સ્વયંભૂરમણ** સમુદ્રના મત્સ્યો જિનપ્રતિમા અને જિન-મુનિના આકારના બીજા મત્સ્યોને જોઈને **જાતિસ્મરણ** પામીને સમ્યક્ત્વ તથા દેશવિરતિનો મનથી સ્વીકાર કરે છે, તેથી તેઓને પણ **દેશવિરતિનો** સંભવ હોય છે.

૬ ઠ્ઠું ગુણસ્થાનક—

પાંચ પ્રમાદ–મદ્ય, વિષય, કષાય, નિદ્રા, વિકથા, એ પાંચેય, તથા પાંચમાંનો કોઈ પણ એક પણ પ્રમાદ કહેવાય છે, તે હોવા સાથે જેમાં સર્વવિરતિ ચારિત્ર હોય, તે **પ્રમત્ત સર્વવિરતિ** ગુણસ્થાનક કહેવાય છે. ચૌદ પૂર્વધરો આ ગુણસ્થાનકે આહારક લબ્ધિ ફોરવી શકે છે.

૭ મું ગુણસ્થાનક—

છઠ્ઠા અને આ ગુણસ્થાનકમાં માત્ર એટલો જ ફરક છે, કે આ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગુણસ્થાનકે પ્રમાદ જરા પણ ન હોય, એટલે વ્રતમાં મોટા અતિચારાદિકનો સંભવ ન હોય, અને છઠ્ઠું ગુણસ્થાનક પ્રમાદયુક્ત હોવાથી અહિંસા, સત્ય, અદત્તાદાનનો ત્યાગ, અબ્રહ્મત્યાગ, અને અપરિગ્રહ વ્રતાદિમાં અતિચારનો સંભવ થાય છે. આ બન્નેય ગુણઠાણા સળંગ દરેક વખતે નથી હોતા. પરંતુ અંતર્મુહૂર્ત અંતર્મુહૂર્ત ફરતા રહે છે, એટલે કે—એક અંતર્મુહૂર્ત છઠ્ઠું, પછી અંતર્મુહૂર્ત સાતમું ગુણસ્થાનક હોય. એમ ઉત્કૃષ્ટ દેશે ઊણું પૂર્ણ ક્રોડ વર્ષ સુધી હોય છે. અહીં એમ કહી શકાય કે—છેલ્લા અને પહેલા તીર્થંકર ભગવંતના વારામાં પ્રમાદબાહુલ્ય હોવાથી પાંચ મહાવ્રતી ધર્મ સપ્રતિક્રમણ અને પર્યુષણાદિ કલ્પો નિયત રાખવા પડ્યા છે. અને શેષ તીર્થંકર ભગવંતોના વખતમાં પ્રમાદની ન્યૂનતા હોવાથી ચાર મહાવ્રતમાં ધર્મનો સમાવેશ, તથા પ્રતિક્રમણાદિક કલ્પો કારણે આચરવાના હોય છે. અપ્રમાદ ભાવના બધા અંતર્મુહૂર્તો મળીને એક અંતર્મુહૂર્ત જેટલી જ અપ્રમત્તદશા થાય છે.

JAINSITE.com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

૮ મું ગુણસ્થાનક—

અંતર્મુહૂર્તમાં છઠ્ઠું, અંતર્મુહૂર્ત સાતમું ગુણસ્થાનક ફરતા રહે છે. પરંતુ છઠ્ઠા તથા સાતમા ગુણસ્થાનકોના સ્પર્શથી તથા પ્રકારની વિશુદ્ધિ મેળવીને જેઓ **ઉપશમ કે ક્ષપકશ્રેણિ** માંડવાના હોય છે, તેઓને ૮ મા ગુણસ્થાનક ઉપર ચડવું પડે છે, બન્નેય શ્રેણિનો આરંભ યદ્યપિ ૯ માથી જ થાય છે, પરંતુ તેનો પાયો, ભૂમિકા ૮ મા માં રચાય છે. ૮ મું ગુણસ્થાનક બન્નેય શ્રેણિની ભૂમિકા રચવા માટે છે. અને ૯ મા ગુણસ્થાનકથી શ્રેણિઓ બરાબર શરૂ છે. ૧૦ મું ગુણસ્થાનક ૯ માના એક વિશિષ્ટ ભાગ તરીકે જ ગણી શકાય. તેમાં માત્ર સૂક્ષ્મ લોભનો જ ઉદય હોય છે અગિયારમું ગુણસ્થાનક ઉપશમશ્રેણિના પરિણામરૂપ ફળ છે, અને બારમું ગુણસ્થાનક ક્ષપકશ્રેણિના પરિણામરૂપ ફળ છે. ૧૩ મું બારમાના

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ફળરૂપ છે. અને ૧૪ મું મોક્ષાવસ્થાની તૈયારીની પ્રાથમિક ભૂમિકારૂપ છે. ૮ માંથી વિશિષ્ટ યોગી તરીકેની આત્માની અવસ્થા શરૂ થાય છે.

અર્થાત્-ઔપશમિક કે ક્ષાયિક ભાવરૂપ વિશિષ્ટ ફળ ઉત્પન્ન કરવા માટે ઉપશમના અને ક્ષપણા કરવી પડે છે.

તે કરવાને પણ ત્રણ કરણ કરવાં પડે છે. **યથાપ્રવૃત્તિકરણ, અપૂર્વકરણ** અને **અનિવૃત્તિકરણ**. તેમાંનું યથાપ્રવૃત્તિકરણરૂપ સાતમું ગુણસ્થાનક છે. અને અપૂર્વકરણરૂપ આઠમું ગુણસ્થાનક છે. અને અનિવૃત્તિકરણરૂપ નવમું ગુણસ્થાનક છે. અને કેટલીક અંતરકરણ ક્રિયાઓ નવમા ગુણસ્થાનકના જ સંખ્યાત ભાગ પછી શરૂ થાય છે. એવા ચારિત્ર મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિવાર ૨૧ અંતરકરણો થાય છે. અને જ્યારે માત્ર સૂક્ષ્મ લોભના અંશો ઉપશમાવવાના કે ખપાવવાના બાકી રહે છે, ત્યારે તેટલા વખત પૂરતું ૧૦ મું ગુણસ્થાનક કહેવાય છે, પછી ઉપશાંતમોહરૂપ અગિયારમું અને ક્ષીણમોહરૂપ બારમું ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થાય છે.

આઠમા ગુણસ્થાનકમાં-ત્રણેય કાળના જેટલા ચડનારા હોય, તે દરેક જીવોના અધ્યવસાયો જુદા-જુદા હોય છે. તે પ્રમાણે નવમામાં નથી હોતા, પરંતુ ત્રણેય કાળના જીવોના અમુક સમયમાં અધ્યવસાય સ્થાનો સરખા જ હોય છે. પ્રથમના સમયો કરતાં પછી પછીના સમયોના અધ્યવસાય સ્થાનો તો દરેકના વિશેષ શુદ્ધ હોય છે.

આઠમા ગુણસ્થાનકમાં-ભૂમિકા તૈયાર કરવા માટે-**સ્થિતિઘાત, રસઘાત, ગુણશ્રેણિ, ગુણસંક્રમ** અને **અપૂર્વ સ્થિતિબંધ** થાય છે. એટલે કે-તેથી કર્મોની સ્થિતિ, રસ અને પ્રદેશો ઘટાડે છે. નવો બંધ ઓછો કરે છે. અને **ગુણશ્રેણી** કરીને ઉદી-

JAINSITE.com जैन साइट

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

રણા પણ વધારે કરે છે. તથા ગુણસંક્રમ કરીને પ્રકૃતિઓના દળીયા ઘણા ઓચ્છા કરી નાખે છે. અને જે સ્થિતિ બાંધે છે, તે ઘણીજ ઓછી બાંધે છે, જે પહેલાં આટલી ઓચ્છી કોઈવાર નહોતી બાંધી માટે અપૂર્વ સ્થિતિબંધ કહેવાય છે. આ પાંચ પ્રકારની વિધિનો સૂક્ષ્મ વિચાર **કર્મપ્રકૃતિ** વિગેરેમાંથી જાણવો કેમકે સૂક્ષ્મ હોવાથી અહીં બતાવેલ નથી.

૯ મું ગુણસ્થાનક–

અનિવૃત્તિ ગુણસ્થાનકમાં અધ્યવસાય સરખા હોય છે, અને આઠમામાં સરખા નથી હોતા, માટે તે નિવૃત્તિ ગુણસ્થાનકમાં મોહનીયની ઉપશમના કે ક્ષપણા કરતાં કરતાં બીજા અનેક કર્મોની બતાવેલ ક્રમ પ્રમાણે ઉપશમના કે ક્ષપણા પણ કરે છે. છેલ્લે સંજ્વલનના ચાર કષાયો ખપાવતી વખતે અશ્વકર્ણકરણાદિ ત્રણ વિશિષ્ટ પ્રયાસો કરે છે. અને તે માટે કષાયના સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ વિભાગો કરે છે. ૯ મા સુધીમાં ક્રોધ, માન, માયાના સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ ટુકડા ઉપશમાવી કે ખપાવી નાંખે છે.

૧૦ મું ગુણસ્થાનક–

માત્ર લોભના સૂક્ષ્મ અંશો દશમા ગુણસ્થાનકે ઉદયમાં ચાલુ હોય છે, તેટલા પુરતું જ એક સમય કે વધારેમાં વધારે અંતર્મુહૂર્તનું દશમું ગુણસ્થાનક હોય છે, માટે તેનું નામ સૂક્ષ્મ સંપરાય ગુણસ્થાનક કહેવાય છે. આ ગુણસ્થાનકને સ્પર્શનારા પણ બે જાતના જીવો હોય છે, ઉપશમશ્રેણિ ઉપર અથવા ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર ચડતા વિશુદ્ધ અને ઉપશમશ્રેણિથી પડતા સંક્લિષ્ટ.

૧૧ મું ગુણસ્થાનક–

આ ગુણસ્થાનકમાં મોહનીયકર્મની તો માત્ર ઉપશમના જ હોય છે. અંતર્મુહૂર્ત પુરૂં થતાં જ ઉપશમ પામેલા કર્મો ઉદયમાં

JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્
www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

આવવાની તૈયારી કરે છે. અને તુરત જ અધ્યવસાય ત્યાંથી નીચે ઉતરવા માંડે છે. એટલે અનુક્રમે ૧૦ મે ૯ મે ૮ મે થઇને વખતે ૭-૬-૫-૪-૨-૧ પણ પહોંચી જાય છે. અને આયુષ્યનો ક્ષય થયે પડે તો ૪ થે આવીને અનુત્તર વિમાનમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૨ મું ગુણસ્થાનક–

મોહનીય કર્મનો સર્વથા ક્ષય થયા પછી જ આ ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થાય છે. એમ મૂળભૂત મોહનીય કર્મનો નાશ થયા પછી બીજા કર્મોનાં મૂળ કંપી ઉઠે છે. અને અંતમુહૂર્તમાંજ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાય એ બાકીના ત્રણ ઘાતી કર્મોનો ક્ષય થઈ જાય છે, ને તુરત કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

૧૩ મું ગુણસ્થાનક–

કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય એટલે ૧૩ મું ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થયું જ સમજવાનું, તે ગુણસ્થાનકે વધારેમાં વધારે કાંઈક ન્યૂન ક્રોડ પૂર્વ સુધી કેવળી ભગવાન વિચરી શકે છે, તેમાંના તીર્થંકર ભગવાન હોય, તે તીર્થ સ્થાપે છે અને દેશના આપીને તીર્થ પ્રવર્તાવે પણ છે. હવે, કોઇ કેવળી ભગવંતને જો આયુષ્ય કર્મ કરતાં બાકીના ૩ **અઘાતી** કર્મો વધારે હોય, તો તેને ખપાવવા એટલે આયુષ્ય જેટલાં કરવા, ૧૩ માના છેલ્લા અંતમુહૂર્ત પહેલાં તે આઠ સમયનો કેવળી **સમુદ્ઘાત** કરીને કર્મો ખપાવી આયુષ્ય કર્મ જેટલા રાખે છે, પરંતુ જેને આયુષ્ય પૂરું થતાં જ બધાં કર્મ ખપી જઈ શકે તેટલાં સરખાં હોય, તેમને સમુદ્ઘાત કરવાની જરુર પડતી નથી. સમુદ્ઘાતનું ૨૨૩૫ સમજવું.

પછી છેલ્લુ અંતમુહૂર્ત બાકી રહે છે, ત્યારે દરેક કેવળી **આયોજીકાકરણ** કરે છે. એ આયોજીકાકરણમાં શુક્લ ધ્યાનની ઉજ્વળતાના બળથી યોગના સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ ટુકડા કરે છે, અને તેનો

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

રોધ કરે છે. છેવટે તમામ યોગોનો રોધ થઈ જાય છે. અને છેવટે સૂક્ષ્મ કાયયોગનો પણ રોધ ચાલુ હોય છે, ત્યારે ૧૪મું ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થાય છે. રોધ કરવાની વિધિ જાણવા જેવી છતાં સૂક્ષ્મ હોવાથી અહીં લખી નથી.

૧૪ મું ગુણસ્થાનક

આ ગુણસ્થાનમાં મોક્ષમાં જવા માટે સંસારમાંથી ઉપડી જવાની તૈયારી થાય છે. શુક્લધ્યાનના ૪ થા પાયાથી સૂક્ષ્મ કાયયોગનું રોધન થતાં જ આત્મા શરીરમાં ઘન અને સ્થિર બની જાય છે. પ્રથમ આત્મા આખા શરીરમાં વ્યાપ્ત હતો તેમાંથી પોલાણના ભાગો પૂરાઈ જતાં ⅓ ભાગ ઘટીને ⅔ ભાગનો ઘન રહે છે. સત્તામાંની અને ઉદયમાંની પ્રકૃતિઓ ખપી જાય છે. સૂક્ષ્મકાયયોગ રુંધતી વખતે શરીરથી આત્માને છુટો પાડીને સેવાનું ઘણું ખરું મહા કામ પતી ગયું હોય છે. બાકીના કર્મોનો ક્ષય થતાં જ એકજ સમયમાં મોક્ષમાં પહોંચી જાય છે. ૧૪ મા ગુણસ્થાનકનો બધો કાળ **અ ઇ ઉ ઋ લૃ** એ પાંચ હ્રસ્વ અક્ષર બોલીએ તેટલો જ હોય છે. શરીરથી આત્મા છુટો પડે છે, ત્યારે કેવી અને કેટલી બધી સૂક્ષ્મ ક્રિયાઓ થાય છે ? તેનો સૂક્ષ્મ ચિતાર મોટા ગ્રંથોમાં આ સ્થાને આપવામાં આવેલો છે. અને કાર્મણ-તૈજસ શરીર, કર્મો અને સંસાર સંબંધ છુટતાં જ પાવન આત્મા એક જ સમયમાં સીધેસીધા સિદ્ધશિલા ઉપર ઠેઠ લોકના અંત સુધી ચાલ્યા જાય છે. તે મોક્ષ થયો કહેવાય છે.

આ પ્રમાણે ટુંકામાં ૧૪ ગુણસ્થાનકોની સરળ સમજ આપી છે. વિશેષ સૂક્ષ્મ **પંચ-સંગ્રહ, કર્મપ્રકૃતિ ટીકા** વિગેરેમાં છે. તેમાંથી સમજી લેવા ખાસ પ્રયાસ કરવો: બહુ આનંદદાયક અને સમજવા જેવો વિષય છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૧. બંધાધિકાર

૩ જી ગાથા—

નવી નવી કાર્મણ વર્ગણા અને આત્માનો સંબંધ થાય, તે **બંધ.** બંધ થઈ ગયા પછીના સંબંધને બંધ કહેવામાં આવતો નથી. તેનો તો **સત્તા**માં સમાવેશ થાય છે.

૫ મી ગાથા—

અબંધ–જ્યાં જેનો અબંધ કહ્યો હોય, તે ગુણસ્થાનકે તે કર્મ બંધાય નહીં, પરંતુ આગળને ગુણસ્થાને બંધ થાય. તેજ પ્રમાણે–**બંધ વિચ્છેદ**–એટલે હવે પછી આગળને ગુણસ્થાનકે ક્યાંય ન બંધાય, તે બંધવિચ્છેદ. છેદ, ક્ષય, અંત, ભેદ વિગેરે શબ્દથી તે સૂચવેલ છે.

પચ્ચીસ–પચ્ચીસ પ્રકૃતિઓમાંની **તિર્યંચાયુઃ** અને **ઉદ્યોત** નામકર્મઃ એ બન્નેય પુણ્ય પ્રકૃતિઓ છતાં તિર્યંચગતિ સહચરિત હોવાથી અનંતાનુબંધીના ઉદયે જ બંધાય છેઃ તેજ પ્રમાણે બાકીની ૨૩ પ્રકૃતિઓ પણ તીવ્ર સંક્લેશથી બંધાતી હોવાથી તેવો તીવ્ર સંક્લેશ અનંતાનુબંધીના ઉદયથી હોય છે. આગળ અનંતાનુબંધીનો ઉદય ન હોવાથી તત્પ્રાયોગ્ય આ પ્રકૃતિઓ બંધાતી નથી.

सम्मा मिच्छा० " મિશ્ર મોહનીયના ઉદયથી આયુષ્યનો બંધ ન થાય "

૬ ઠ્ઠી ગાથા.

દેશવિરતિએ—બીજા કષાય સિવાયની મનુષ્ય યોગ્ય ૭ પ્રકૃતિઓ દેવતા–નારકી જ બાંધી શકે છે. તેમને પાંચમું ગુણસ્થાનક નથી. મનુષ્ય અને તિર્યંચ તો પાંચમે ગુણસ્થાનકે દેશવિરતિમાં છે, એટલે તેમને પણ પાંચમે ગુણઠાણે આ મનુષ્ય પ્રાયોગ્ય

જૈન સાઇટ JAINSITE.com જયતિ શાસનમ્
www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પ્રકૃતિઓ ન હોય. કેમકે-તેઓ તો દેવગતિનું આયુષ્ય બાંધે છે. બીજા કષાયનો દેશવિરતિમાં ઉદય ન હોય, માટે બંધ પણ ન હોય, ઘણે ભાગે જેનો ઉદય હોય તે કષાયનો બંધ તેના બળથી હોવાનો સામાન્ય નિયમ છે.

૩ જા પ્રત્યાખ્યાનીય–છટ્ઠે ગુણઠાણે ત્રીજા કષાયનો ઉદય નથી હોતો, માટે બંધ પણ ન હોય.

૭ મી ગાથા–

૬ પ્રકૃતિનો વ્યુચ્છેદ–એનો પ્રમાદનિમિત્તક બંધ થતો હોવાથી અપ્રમત્તમાં ન હોય. તથા આયુષ્ય કર્મનો બંધ પણ અમુક સંક્લેશ ૬ ઠ્ઠા સુધી છે. ૭ મે નથી.

૮ મી ગાથા—

ઘોલના પરિણામ એટલે તથાવિધ અસ્થિર, અશુદ્ધ, સંક્લિષ્ટ અધ્યવસાય: એ સર્વનો એક ભાવાર્થ છે.

૯—૧૦ મી ગાથા—

અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકે-સંસારભ્રમણહેતુક ગતિ પ્રાયોગ્ય-માંની દેવગતિ પ્રાયોગ્ય પણ નામકર્મની ૩૦ પ્રકૃતિનો અંત કરે છે, કેમકે—તે ગુણસ્થાનકે ઉપશમશ્રેણિ કે ક્ષપકશ્રેણિની પૂર્વ ભૂમિકા રચાય છે. તેથી કેટલીક મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિઓની ઉપશમના તથા ક્ષપણા થતી હોય છે, એટલે પરિણામની વિશુદ્ધિ પણ અપૂર્વ હોય છે.

૧૨ મી ગાથા–

કષાયના ઉદયનિમિત્તો થતા કર્મબંધ સાંપરાયિક કર્મબંધ કહેવાય છે. અને બાકીનો યોગપ્રત્યયિક–યોગનિમિત્તક–બંધ કહે-

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વાય છે. અહીં કષાય શબ્દ સામાન્ય રીતે મોહનીયકર્મનું ઉપલક્ષણ છે.

બંધના કારણોમાં યોગ અને મોહનીય કર્મ ખાસ છે. તેને અનુસરીને જે ગુણસ્થાનકે જે જાતના નિમિત્તો હોય, તે પ્રકારના કર્મ બંધાય છે.

દાખલા તરીકે—વેદનીય કર્મમાંની સાતા વેદનીય કર્મ-પ્રકૃતિ યોગનિમિત્તક જ બંધાય છે. અસાતાના બંધમાં કષાયના સહકારની જરૂર હોય છે.

હવે, મોહનીય કર્મનિમિત્તક થતા બંધના-પ્રમાદસહકૃત, અપ્રમાદ સહકૃત એવા ભેદ પડે છે. તથા મોહનીયના સૂક્ષ્મ સંપરાય, બાદર સંપરાય, બાદરમાં પણ નિવૃત્તિ-અનિવૃત્તિ, યથાપ્રવૃત્તિ, અપૂર્વકરણ-અપૂર્વકરણ, પ્રત્યાખ્યાનીય, અપ્રત્યાખ્યાનીય, અનંતાનુબંધીય, મિથ્યાત્વ, વિગેરે નિમિત્તો બને છે, તથા સમ્યક્ત્વ સહકૃત સંક્લેશ પણ બંધમાં નિમિત્ત રૂપ બને છે.

આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે-જે ગુણસ્થાનકે જેટલા નિમિત્તોનો સંભવ છે, તે ગુણસ્થાનકે તે નિમિત્તોથી બંધાતી સર્વ કર્મ-પ્રકૃતિઓ બંધાય છે.

નિમિત્તવાર કર્મપ્રકૃતિઓ—

યોગ નિમિત્તક—સાતા વેદનીય ૧

સૂક્ષ્મસંપરાય સહકૃત સંક્લેશનિમિત્તક—ચક્ષુઃ અચક્ષુઃ અવધિઃ કેવળઃ દર્શનાવરણીય. મતિઃ શ્રુતઃ અવધિઃ મનઃ પર્યાયઃ અને કેવળઃ જ્ઞાનાવરણીય. પાંચ અંતરાય, ઉચ્ચગોત્ર, યશનામ કર્મ ૧૬

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

બંધમાં મુખ્ય નિમિત્તો

ગુણસ્થાનક	યોગનિમિત્તક	સૂક્ષ્મ સંપરાય નિમિત્તક	અનિવૃત્તિ બાદર કષાય નિમિત્તક	અપૂર્વકરણ સહકૃત કષાય નિમિત્તક	અપ્રમત્તભાવ નિમિ.	પ્રમત્તભાવ નિમિ.	પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય નિમિત્તક	અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાય નિમિત્તક	સમ્યક્ત્વ સહકૃત સંક્લેશ નિમિત્તક	અનંતાનુબંધી નિમિત્તક	મિથ્યાત્વ નિમિત્તક	કુલ પ્રકૃતિ
મિથ્યાત્વ	૧	૧૬	૫	૩૩		૭	૪	૧૦		૨૫	૧૬	૧૧૭
સાસ્વાદન	૧	૧૬	૫	૩૩		૭	૪	૧૦		૨૫		૧૦૧
મિશ્ર	૧	૧૬	૫	૩૩		૬	૪	૯				૭૪
અવિરતિ	૧	૧૬	૫	૩૩		૭	૪	૧૦	૧			૭૭
દેશવિરતિ	૧	૧૬	૫	૩૩		૭	૪		૧			૬૭
પ્રમત્ત સંયત	૧	૧૬	૫	૩૩		૭			૧			૬૩
અપ્રમત્ત સંયત	૧	૧૬	૫	૩૩	૨				૧			૫૮
અપૂર્વકરણ	૧	૧૬	૫	૩૩	૨				૧			૫૮
અનિવૃત્તિ બાદર	૧	૧૬	૫									૨૨
સૂક્ષ્મ સંપરાય	૧	૧૬	૦									૧૭
ઉપશાંત મોહ	૧	૦	૦									૧
ક્ષીણ મોહ	૧	૦	૦									૧
સયોગિ	૧	૦	૦									૧
અયોગિ	૦	૦	૦									૦
કુલ ગુણસ્થાનક	૧૩	૧૦	૯	૮	૨	૬	૫	૪	૫	૨	૧	

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

અનિવૃત્તિ બાદર સંપરાય સહકૃત સંકલેશ નિમિત્તક-સંજ્વલન ક્રોધ-માન, માયા, લોભ. પુરુષ વેદ. ૫

અપૂર્વકરણ નિવૃત્તિ બાદર સંપરાય સહકૃત સંક્લેશ નિમિત્તક-હાસ્ય, રતિ, જુગુપ્સા, ભય, નિદ્રા, પ્રચલા, દેવગતિ, દેવાનુપૂર્વી, પંચેન્દ્રિય જાતિ, શુભવિહાયોગતિ, ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત, પ્રત્યેક, સ્થિર, શુભ, સૌભાગ્ય, સુસ્વર, આદેય, વૈક્રિય શરીર, તૈજસ શરીર, કાર્મણ શરીર, વૈક્રિયાંગોપાંગ, સમચતુરસ્ર સંસ્થાન, નિર્માણ-નામ, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ; અગુરુલઘુ, ઉપઘાત, પરાઘાત, શ્વાસોચ્છ્વાસ. ૩૩

(પૂર્વકરણ) યથાપ્રવૃત્તિ અપ્રમાદભાવ સહકૃત સંક્લેશ નિમિત્તક—આહારક શરીર; આહારક અંગોપાંગ. ૨

પ્રમાદભાવ સહકૃત સંક્લેશ નિમિત્તક—શોક; અરતિ, અસ્થિર, અશુભ, અયશ, અસાતા, દેવાયુ: ૭.

પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય સહકૃત સંક્લેશ નિમિત્તક—પ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ, માન, માયા, લોભ. ૪.

અપ્રત્યાખ્યાનીય સહકૃત સંકલેશ નિમિત્તક—અપ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ, માન, માયા, લોભ. ૪ તથા મનુષ્યત્રિક: ઔદારિકદ્વિક: વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણ. ૧૦

અનંતાનુબંધીય કષાય સહકૃત સંક્લેશ નિમિત્તક—તિર્યંચગતિ, તિર્યંચાનુપૂર્વી, તિર્યંગાયુ:, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલાપ્રચલા, થિણદ્ધિ, દૌર્ભાગ્ય, દુ:સ્વર, અનાદેય, અનંતાનુબંધીય ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, ઋષભનારાચ, નારાચ, અર્ધનારાચ; કિલિકા એ ચાર સંઘયણ, ન્યગ્રોધ, સાદિ, વામન, કુબ્જ, એ ચાર સંસ્થાન, નીચ-ગોત્ર, ઉદ્યોત નામકર્મ, અશુભ વિહાયોગતિ. સ્ત્રીવેદ ૨૫.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

મિથ્યાત્વ સહકૃત સંક્લેશ—નરકગતિ, નરકાનુપૂર્વી, નરકાયુ, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, અપર્યાપ્ત, સાધારણ, એકેન્દ્રિય, બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય, હુંડક સંસ્થાન, આતપ, છેવટ્ઠું સંઘયણ, નપુંસકવેદ, મિથ્યાત્વ. ૧૬

સમ્યક્ત્વ સહકૃત સંક્લેશ નિમિત્તક—જિન નામકર્મ. ૧

અધ્યાપકે—વિદ્યાર્થીઓ પાસે—ક્યા ગુણઠાણે બંધમાં કઈ કઈ પ્રકૃતિઓ હોય ? શા કારણે હોય ? કઈ કઈ ન હોય ? શા શા કારણે ન હોય ? તેમજ ૧૨૦માંની દરેક પ્રકૃતિ ક્યા ક્યા ગુણસ્થાનક સુધી બંધમાં હોય, તેના વિસ્તૃત યંત્રો તૈયાર કરાવરાવી તેમાંના પ્રશ્નોના જવાબ વિદ્યાર્થીઓ સારી રીતે આપી શકે, અને યાદ રાખી શકે, તેવી રીતે વિષય બુદ્ધિમાં ઉતારી બરાબર તૈયાર કરાવવાથી વિદ્યાર્થીઓને વિષયમાં રસ પડશે. તેમજ ગ્રંથકાર કેટલી હદ સુધી તૈયારી કરવાને સૂચવે છે ? તે પણ સમજાશે. બુદ્ધિમાં ઉતારેલો વિષય પાકો અને સારી રીતે યાદ રહ્યો છે કે નહીં ? તે તરફ પણ અધ્યાપકે ખ્યાલ રાખી, બરાબર પક્વ જણાય, તોજ આગળ વધવું જોઈએ. આ પ્રમાણે જ ઉદય-ઉદીરણા તથા સત્તામાં પણ કરવું.

ઇતિ શ્રીકર્મસ્તવ કર્મગ્રન્થ પ્રદીપે-બંધાધિકારઃ

૨. ઉદયાધિકાર :-

૧૩ મી ગાથા—

કોઈ પણ કર્મ જે સમયે બંધાય, તેજ સમયથી તેની સત્તા શરૂ થાય છે. અને જે કર્મનો જેટલો અબાધાકાળ હોય, તેટલો પૂરો થતાં જ તે કર્મો ઉદયમાં આવવા માટે કર્મદળોની **નિષેક** નામની એક જાતની રચના થાય છે. અને નિષેકના આગળના ભાગમાં કર્મો ઉદયાવલિકામાં પેસીને ઉદયમાં આવી ફળ બતાવવા માંડે છે. અને,

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

જેનો ઉદયમાં આવવાનો વખત પૂરો થયો ન હોય, છતાં તે કર્મો આત્માના કરણવિશેષથી—અધ્યવસાયવિશેષથી ઉદયાવળિકામાં પ્રવેશ કરી ઉદયમાં આવવા લાગે, તે ઉદીરણા કહેવાય છે.

સમ્યક્ત્વ મોહનીય કર્મનો ઉદય ૪ થી ૭ મા સુધી જ હોય છે. જિન નામકર્મનો રસોદય ૧૩–૧૪ ગુણસ્થાનકે હોય છે, અને પ્રદેશોદય ૪ થી શરૂ હોય છે.

૧૪ મી ગાથા—

નરકાનુપૂર્વીનો ઉદય ન હોય—ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ વમતાં સાસ્વાદન ગુણઠાણે રહેલો નરકગતિમાં જાય નહીં; મિથ્યાત્વ પામીને જ જાય, એટલે નરકગતિમાં જતાં સાસ્વાદન ગુણઠાણું ન હોવાથી નરકાનુપૂર્વીનો ઉદય ન હોય.

મિથ્યાત્વી હોય—સૂક્ષ્મ, લબ્ધિ અપર્યાપ્ત, અને સાધારણ મિથ્યાત્વી જ હોય.

જૈન સાઈટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

૧૭ મી ગાથા—

જાતિ સ્વભાવે જ—જ્ઞાતા ધર્મકથાંગમાં નંદમણીયારનો જીવ દેડકો થાય છે; તેને **સવ્વં પાણાઇવાયં પચ્ચક્ખામિ** પાઠનો ઉચ્ચાર કરીને અનશન કરાવાય છે, તે પણ દેશવિરતિના પરિણામ રૂપજ સમજવું. સર્વવિરતિપણું જો તિર્યંચને હોય, તો કેવળજ્ઞાનનો પણ સંભવ માનવો પડે.

૧૯ મી ગાથા—

સ્ત્રીવેદ=સ્ત્રીવેદના અધ્યવસાય સ્થાનમાં અવસ્થિત પ્રથમ સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસક વેદનો ક્ષય કરે; પુરુષવેદમાં અવસ્થિત તો પુરુષ, સ્ત્રી અને નપુંસક વેદ ખપાવે. નપુંસકવેદમાં અવસ્થિત નપુંસક, સ્ત્રી અને પુરુષ વેદ ખપાવે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૨૦ મી ગાથા–

નિદ્રાનો ઉદય હોય–ઘોલના પરિણામ હોવાથીઃ મતાન્તરે છટ્ઠો ક૦ ગા૦ ૯ મી.

૨૧–૨૨ મી ગાથા–

પ્રથમની ૨૭ પ્રકૃતિઓ કાયયોગને લગતી છે. એટલે કાયયોગનું રુંધન થવાથી તેનો ઉદય બંધ પડી જાય છેઃ સત્તામાં હોય છે. અને અયોગિના દ્વિ–ચરિમસમય સુધીમાં સત્તામાંથી પણ ચાલી જાય છે, સુસ્વર–દુઃસ્વરનો પણ વાગ્યોગનું રુંધન થવાથી ઉદય હોઈ શકે નહીં.

માત્ર મોક્ષના અસાધારણ નિમિત્ત કારણભૂત પુણ્યોદયાત્મક પ્રકૃતિઓ પ્રાયઃ ૧૪ મા ગુણસ્થાનક સુધી યે ઉદયમાં હોય છે. માટે જ ત્યાં સંસારી અવસ્થા મનાય છે. પછી સિદ્ધાવસ્થા થાય છે. એટલે એક પણ કર્મ ઉદયમાં કે સત્તામાં નથી હોતું. સત્તામાં પણ ૧૪ મે ગુણસ્થાનકે લગભગ આ જ પ્રકૃતિઓ હોય છે.

JAINSITE.com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

અભ્યાસીએ ઉદયની ૧૨૨ પ્રકૃતિઓનું યંત્ર બનાવવાથી એક એક પ્રકૃતિ કયા ગુણસ્થાનક સુધી ઉદયમાં હોય છે? તે સ્પષ્ટ સમજમાં આવી જશે. તેમજ કઈ કઇ પ્રકૃતિઓ કયા ગુણઠાણે ઉદયમાં ન હોય, તે પણ સ્પષ્ટ સમજાશે તે બરાબર સમજ્યા પછી–હૃદયગત યાદ કર્યા પછી–ઉદયમાં હોવાના અને ન હોવાના કારણોની વિચારણા કરવી. જેમ ચૌદ ગુણઠાણામાં કઇ કઇ ન બંધાય, તેનો યંત્ર આઠેય કર્મ–વાર બનાવી લેવો, તે પ્રમાણે ઉદય, ઉદીરણા અને સત્તાને લગતા પણ બનાવી લેવાથી અભ્યાસ વધારે ચોક્કસ થશે. ઉદયના નિમિત્તો લગભગ નીચે પ્રમાણે છે. અભ્યાસીઓએ પોતાની બુદ્ધિથી કારણોનો વિચાર કરવાથી કઈ પ્રકૃતિ અમુક ગુણસ્થાનકે શા કારણે ઉદયમાં હોય? તે લગભગ સ્વયં સમજી શકશે. **અવિનાભાવિ**=ની સાથે અવશ્ય હોનાર, એવો અર્થ કરવો.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ષટ્-અવિનાભાવિ પ્રકૃતિઓના નિમિત્તો	કુલ પ્રકૃતિ	ગુણસ્થાન ૧	,, ૨	,, ૩	,, ૪	,, ૫
કેવળજ્ઞાન	૧					
મિશ્ર ગુણસ્થા૰	૧			૧		
ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ	૧					
પ્રમત્ત સંયત	૨					
મિથ્યાત્વ	૫	૫				
જન્માન્તર	૪	૪	૩	૦	૪	
અનંતાનુબંધીય	૯	૯	૯			
અપ્રત્યાખ્યાનીય	૧૩	૧૩	૧૩	૧૩	૧૩	
પ્રત્યાખ્યાનીય	૮	૮	૮	૮	૮	૮
પ્રમાદભાવ સંક્લેશ	૩	૩	૩	૩	૩	૩
યથાપ્રવૃત્તિ-પૂર્વકરણ	૩	૩	૩	૩	૩	૩
તથાવિધ સંક્લિષ્ટ પરિણામ	૬	૬	૬	૬	૬	૬
બાદરકષાય	૬	૬	૬	૬	૬	૬
અયથાખ્યાત ચારિત્ર	૧	૧	૧	૧	૧	૧
અક્ષપક ભાવ	૨	૨	૨	૨	૨	
છાદ્મસ્થિક ભાવ	૧૬	૧૬	૧૬	૧૬	૧૬	૧૬
બાદરકાય-વાગ્યોગ	૨૯	૨૯	૨૯	૨૯	૨૯	૨૯
સંસારીજીવન	૨	૨	૨	૨	૨	૨
માનવભવ	૨	૨	૨	૨	૨	૨
સિદ્ધત્વસ્પર્શીપુણ્ય	૮	૮	૮	૮	૮	૮
કુલ નિમિત્તો	૨૦	૧૬	૧૫	૧૪	૧૫	૧૩
કુલ પ્રકૃતિઓ	૧૨૨	૧૧૭	૧૧૧	૧૦૦	૧૦૪	૮૭
કેટલી પ્રકૃતિઓ ન હોય	૦	૫	૧૧	૨૨	૧૮	૩૫

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

,, ૬	,, ૭	,, ૮	,, ૯	,, ૧૦	,, ૧૧	,, ૧૨	,, ૧૩	,, ૧૪	ગુણસ્થાનક
									૨
									૧
૧	૧								૪
૨									૧
									૧
									૩
									૨
									૪
									૫
૩									૬
૩	૩								૭
૬	૬	૬							૮
૬	૬	૬	૬						૯
૧	૧	૧	૧	૧					૧૦
૨	૨	૨	૨	૨	૨				૧૧
૧૬	૧૬	૧૬	૧૬	૧૬	૧૬	૧૬			૧૨
૨૯	૨૯	૨૯	૨૯	૨૯	૨૯	૨૯	૨૯		૧૩
૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૧૪
૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૧૪
૮	૮	૮	૮	૮	૮	૮	૮	૮	૧૪
૧૩	૧૧	૯	૮	૭	૬	૫	૫	૪	
૮૧	૭૬	૭૨	૬૬	૬૦	૫૯	૫૭	૪૨	૧૨	
૪૧	૪૬	૫૦	૫૬	૬૨	૬૩	૬૫	૮૦	૧૧૦	

जैन साईट JAINSITE .com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૧ **કેવળજ્ઞાન અવિનાભાવિ પ્રકૃતિઓ**–જિનનામ કર્મોદય ૧

૨ **મિશ્રગુણસ્થાનક અવિનાભાવિ**–મિશ્ર મોહનીય કર્મોદય ૧

૩ **ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ અવિનાભાવિ**-સમ્યક્ત્વ મોહનીય કર્મોદય ૧

૪ **પ્રમત્ત સંયત અવિનાભાવિ**–આહારક શરીર અને આહારક અંગોપાંગનામકર્મનો ઉદય ૨

૫ **મિથ્યાત્વોદય અવિનાભાવિ**– સૂક્ષ્મ,અપર્યાપ્ત, સાધારણ, આતાપ નામકર્મ, મિથ્યાત્વમોહનીય કર્મોદય ૫

૬ **જન્માન્તર અવિનાભાવિ**– નરકાનુપૂર્વી–મનુષ્યાનુપૂર્વી તિર્યંગાનુપૂર્વી–દેવાનુપૂર્વીનો ઉદય ૪

૭ **અનન્તાનુબન્ધીયકષાયોદયાવિનાભાવિ**–અનન્તાનુબન્ધીય ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, સ્થાવર, એકેન્દ્રિય–બેઇંદ્રિય–તેઇંદ્રિય–ચઉરિન્દ્રિય જાતિ નામકર્મનો ઉદય ૯.

૮ **અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાયોદયાવિનાભાવિ**-અપ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, દેવગતિ, દેવાયુ. નરકગતિ, નરકાયુ, વૈક્રિય, વૈ. અંગોપાંગ, દૌર્ભાગ્ય, અનાદેય, અયશનામ કર્મોદય ૧૩

૯ **પ્રત્યાખ્યાનીય કષાયોદયાવિનાભાવિ**—પ્રત્યાખ્યાનીય ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, તિર્યંચગતિ, તિર્યંચાયુઃ નીચગોત્ર, ઉદ્યોત નામકર્મોદય. ૮

૧૦ **પ્રમત્તભાવાવિનાભાવિ**-નિદ્રાનિદ્રા. પ્રચલાપ્રચલા, થિણદ્ધિનો ઉદય. ૩

૧૧ **પૂર્વકરણાવિનાભાવિ**—અર્ધનારાચ, કીલિકા, છેવટ્ઠા સંઘયણનો ઉદય ૩.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૧૨ **તથાવિધ સંકિલષ્ટ પરિણામાવિનાભાવિ**—હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય, જુગુપ્સા—મોહનીય કર્મોદય ૬,

૧૩ **બાદર કષાયોદયાવિનાભાવિ**—પુરુષ, સ્ત્રી અને નપુંસક વેદોદય, સંજ્વલન ક્રોધ, માન, માયોદય. ૬

૧૪ **અયથાખ્યાત ચારિત્રાવિનાભાવિ**—સંજ્વલનલોભોદય. ૧

૧૫ **અક્ષપક અવિનાભાવિ**—ઋષભનારાચ, નારાચ સંઘયણોદય. ૨

૧૬ **છાદ્મસ્થિકભાવઅવિનાભાવિ**—નિદ્રા. પ્રચલા, મતિ-શ્રુત—અવધિ-મનઃપર્યાય—કેવળ જ્ઞાનાવરણીય, ચક્ષુ—અચક્ષુ—અવધિ—કેવલ દર્શનાવરણીય, દાનાન્તરાય—લાભાન્તરાય—ભોગાન્તરાય—ઉપભોગાન્તરાય અને વીર્યાન્તરાયોદય. ૧૬

૧૭ **બાદરકાયયોગાવિનાભાવિ**—ઔદારિક શરીર, ઔદારિક અંગોપાંગ, અસ્થિર, અશુભ, શુભ વિહાયોગતિ, અશુભ વિહાયોગતિ, પ્રત્યેક, સ્થિર, શુભ, સમચતુરસ્ર, ન્યગ્રોધ, સાદિ, વામન, કુબ્જ, હુંડક, અગુરુલઘુ, ઉપઘાત પરાઘાત, શ્વાસોચ્છ્વાસ, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, નિર્માણ, તૈજસ, કાર્મણ, વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણ કર્મોદય—૨૭

૧૮, **બાદર વાગ્યોગાવિનાભાવિ**—દુઃસ્વર સુસ્વર નામકર્મનો ઉદય ૨

૧૯ **સાંસારિક ભાવ અવિનાભાવિ**—સાતા અને અસાતા વેદનીય. ૨

૨૦ **માનવભવાવિનાભાવિ**—મનુષ્યગતિ અને મનુષ્યાયુષ્ય ૨

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૨૧ મોક્ષમાં અનન્તર સહાયક મુખ્ય પુણ્યપ્રકૃતિઓ–ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત, પંચેન્દ્રિય જાતિ, ઉચ્ચ ગોત્ર, સુભગ, આદેય, યશનામ કર્મોદય. ૮

આમાં જણાવેલા ઉદયના નિમિત્તોમાં કેટલાક મુખ્ય હોય છે ત્યારે બીજા કેટલાક તેના પેટા નિમિત્તો ઘણા હોય છે. જેમકે–પ્રમત્ત ભાવના મિથ્યાત્વ, અનંતાનુબંધીય વિગેરે, બાદરકષાયના ઠેઠ નવમા ગુણસ્થાનક સુધી સંભવતા દરેક નિમિત્તો હોય છે. સિદ્ધત્વ સ્પર્શમાં સંસારી જીવના અવિનાભાવિ–માનવભવાવિનાભાવિ, અને કેવલ-જ્ઞાનાવિનાભાવિનો પણ સમાવેશ થાય છે. આજુબાજુની પરિસ્થિતિ ઉપરથી આ નિમિત્તો અભ્યાસીઓની સરળતા માટે અમે સૂચવેલ છે. પરંતુ શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ અનુસાર આમાં કાંઇ સ્ખલના જણાય, તો તજજ્ઞો સુધારીને તેનો ઉપયોગ કરશે.

ઇતિ કર્મગ્રન્થ–કર્મસ્તવ–પ્રદીપે ઉદય–અધિકારઃ

૩. ઉદીરણા–અધિકાર–

ગાથા ૨૨ા પછીથી ૨૪ પૂરી સુધી.

ઉદય પ્રમાણે ઉદીરણાનો અધિકાર સમજી લેવો, અને તેમાં જે પ્રકૃતિઓનો ફેરફાર મૂળમાં બતાવેલો છે, તે પ્રમાણે ઘટાવીને દરેક યંત્રો તથા નિમિત્તો વગેરે ઘટાવીને તે પ્રમાણે જે ફેરફાર આવે તે પ્રમાણે સ્વયં યંત્રો બનાવી બરાબર સમજી લેવું.

ઇતિ કર્મગ્રન્થ-કર્મસ્તવ-પ્રદીપે ઉદીરણા-અધિકાર

૪ સત્તા–અધિકાર–

સત્તાની વ્યાખ્યા–બંધાદિક વડે, પ્રાપ્ત કરેલ છે,–આત્મ લાભ–આત્મ સ્વરૂપ, જેઓએ–જે કર્મોએ–તે બંધાદિક વડે સ્વસ્વરૂપ પામેલા

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

કર્મો, બંધાદિ-લબ્ધાત્મ-લાભકર્મ, તેવા-બંધાદિલબ્ધાત્મ-લાભવાળા કર્મોની સ્થિતિ-કર્મ પરમાણુઓનું અવસ્થાન-સદ્ભાવ-વિદ્યમાનતા, તે સત્તા. અહિં-બંધ આદિ શબ્દમાં આદિ શબ્દથી સંક્રમણ વિગેરે લેવા.

આત્મા સાથે કાર્મણ વર્ગણા ન જોડાઇ હોય, ત્યાં સુધી તે કાર્મણ વર્ગણા કહેવાય છે, અને જે સમયે આત્મા સાથે જોડાય છે. તે સમયથી તેનું કર્મ એવું નામ શરૂ થાય છે. અને જ્યાંથી કર્મ તરીકેનું તેઓનું સ્વરૂપ શરૂ થાય છે. ત્યારથી આત્મા સાથે તેની વિદ્યમાનતા-તે કર્મની સત્તા-ગણાય છે, જેમકે-નરકગતિનો બંધ થાય ત્યારથી, તે ઉદયમાં આવીને નિર્જરી ન જાય ત્યાં સુધી નરકગતિ નામકર્મની સત્તા ગણાય છે. કેમકે-તે કર્મ પુદ્ગલોએ નરકગતિ નામકર્મ તરીકેનું પોતાનું આત્મસ્વરૂપ બંધથી મેળવ્યું છે, માટે નરકગતિની સત્તા ગણાય છે. હવે તિર્યંચગતિ નામકર્મે એવી રીતે તિર્યંચગતિ નામકર્મ રૂપે પોતાનું સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર્યું હોય, તો તેની પણ સત્તા ગણાય છે. કદાચ નરકગતિ નામકર્મ તિર્યંચગતિ નામકર્મમાં સંક્રમી જાય તો-તિર્યંચગતિએ બંધ વડે સ્વસ્વરૂપ મેળવ્યું હતું. તેમાં નરકગતિ નામકર્મનો સંક્રમ થવાથી તિ૦ ગતિએ સંક્રમ વડે પણ પોતાનું સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર્યું: અને તેની સત્તા કાયમ રહી, પરંતુ નરકગતિ નામકર્મની સત્તા બંધથી ઉત્પન્ન થઈ હતી, છતાં તેનો સંક્રમ થઈ જવાથી તેની સત્તા બંધ પડી ગઇ. અને તિર્યંચગતિની સત્તા કાયમ રહી. એજ રીતે મિથ્યાત્વની સત્તા બંધથી થઈ હોય છે અને સમ્યક્ત્વ મોહનીય તથા મિશ્રમોહનીયની સત્તા મિથ્યાત્વના સ્થિતિ તથા રસના અપવર્તનથી નવી જ થાય છે. અને પરસ્પરમાં સંક્રમીને એક-બીજાની સત્તા નાબુદ પણ થાય છે.

અહીં **આત્મલાભ** શબ્દનો અર્થ :—તે તે કર્મે પોતપોતાનું સ્વરૂપ મેળવવું—પ્રાપ્ત કરવું, એવો કરવો.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સત્તામાં સદ્ભાવ સત્તા અને **સંભવ** સત્તાનું સ્વરૂપ સમજી લેવાથી કાંઈક સરળતા થશે, જેમકે-કેટલીક પ્રકૃતિઓ અમુક વખતે સત્તામાં ન હોય પરંતુ ભવિષ્યમાં અવશ્ય સત્તામાં હોવાનો સંભવ માનીને તેની સત્તા ગણાવવામાં આવી હોય છે, તે **સંભવ સત્તા** કહેવાય છે, અને કેટલીક પ્રકૃતિઓની તે કાળે સત્તા હોય છે. તે **સદ્ભાવ સત્તા** કહેવાય છે. દાખલા તરીકે-નરકાયુષની અને તિર્યં-ચાયુષ્યની સત્તાવાળા ઉપશમશ્રેણી જ ન માંડે, તો ૧૧ મે ગુણઠાણે ૧૪૮ ની સત્તા શી રીતે હોય ? પરંતુ દેવાયુ બાંધ્યું કે મનુષ્યાયુ હોય, તો તેની તો **સદ્ભાવ સત્તા** ગણાય જ. પરંતુ ઉપરના બે એ આયુષ્યની સદ્ભાવ સત્તા ન ગણાય. પરંતુ ૧૧ મે થી પડીને પછી તે આયુષ્ય બાંધનાર હોય, તે અપેક્ષાએ સત્તા ગણાવવાથી **સંભવ સત્તા** ગણાય છે. **સંભવ સત્તા** અને **સદ્ભાવ સત્તામાં** પણ **પૂર્વબદ્ધાયુ** અને **અબદ્ધાયુ** એવા બે પ્રકાર પડે છે. અને તેમાં પણ નાના-જુદા જુદા **અનેક જીવ** આશ્રયિને, અને **એક-જીવ** આશ્રયિને સત્તાનો વિચાર કરવામાં આવ્યો હોય છે. તેમજ **ઉપશમશ્રેણિ, ક્ષપકશ્રેણિને** આશ્રયિને પણ વિચાર કરવાનો રહે છે. તેમાં પણ **અનન્તાનુબંધીય વિસંયોજક** અને **અવિસંયો-જકને** આશ્રયિને, તેમજ ક્ષાયિક, ક્ષાયોપશમિક અને ઔપશમિક સમ્યક્ત્વને આશ્રયિને વિચાર કરવાનો રહે છે.

વિસંયોજના કરનાર તે **વિસંયોજક.** વિસંયોજના એટલે દર્શનસપ્તકમાંથી અનંતાનુબંધીય ચારનો ક્ષય થાય, અને બાકીની ત્રણનો ક્ષય ન થયો હોય એટલે મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મ સત્તામાં હોવાથી તેનો ઉદય થાય, ત્યારે ફરીથી અનંતાનુબંધીય બંધાય એટલે જે જાતના ક્ષય પછી ફરીથી બંધનો સંભવ ઉભો રહે. તેવા ક્ષયનું નામ અહીં **વિસંયોજના** છે. અને જે ક્ષય થયા પછી ફરીથી ન બંધાય, ક્ષય તે કાયમી ક્ષય, તે **ક્ષય કહેવાય છે.** આ પ્રમાણે ખાસ કરીને અનંતાનુબંધીય કષાયમાં વિસંયોજના બને છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તે માટે સત્તાનો આ સાથેનો વિસ્તૃત નિબંધ વિચારવાથી સત્તા સંબંધીની વ્યવસ્થા બરાબર સમજાશે, આ નિબંધ સમજ્યા પછી એક એક પ્રકૃતિની ગુણસ્થાનકવાર સત્તા, સકારણ વિચારી શકાય, માટે ૧૪૮ પ્રકૃતિઓનો ૧૪ ગુણસ્થાનક ઉપર વિસ્તૃત યંત્ર અભ્યાસીએ તૈયાર કરવો. તેમજ સત્તાના કારણો. અને અસત્તાના કારણો અને તેની સાથે સંબંધ ધરાવતી પ્રકૃતિઓની વિચારણા પણ કરી લેવી. ક્યા ગુણસ્થાનકે કોની કોની સત્તા ન હોય અને શા કારણે ? તે પણ અભ્યાસીઓએ સ્વયં તૈયાર કરીને સમજી લેવું. બંધ વિગેરેની પેઠે તે યંત્રો વિસ્તાર થવાથી બધા આપીશું નહીં. માત્ર દિગ્દર્શન અને આ સાથે આ સંસ્થાના ચાલુ અભ્યાસી વિદ્યાર્થીએ તૈયાર કરેલું સ્પષ્ટીકરણ વિચારવાથી તેમાં પણ ઘણી મદદ મળશે.

जैन साईट JAINSITE.com

સત્તા વિષે સ્પષ્ટીકરણ

મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનક

જયતુ જિનશાસનમ્

આ ગુણઠાણાવાળા આત્માઓ મુખ્યત્વે બે પ્રકારના હોય છે:

૧. અનાદિ મિથ્યાત્વી. ૨. સાદિ મિથ્યાત્વી.

જેઓ મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકથી અન્ય ગુણસ્થાનકે કદી પણ ગયા ન હોય, તે **અનાદિ મિથ્યાત્વી**, તેમાંયે કેટલાક જીવો આગળના ગુણસ્થાનકે જવાની લાયકાત ધરાવતા હોય છે, અને કેટલાક લાયકાત વગરના હોય છે; તેઓને શાસ્ત્રોમાં અનુક્રમે **ભવ્ય** અને **અભવ્ય** કહેલા છે. તેમાં પણ કેટલાક જીવો **ત્રસપણું** પામ્યા જ નથી અને કેટલાક જીવો **ત્રસપણું** પામેલ છે. એમ બે પ્રકારના છે, તેમાં પણ કેટલાક જીવો તે ભવમાં આગામિભવનું આયુષ્ય બાંધેલ, અને નહિ બાંધેલ, એમ બે પ્રકારના હોય છે, તે **પૂર્વબદ્ધાયુ** અને **અબદ્ધાયુ** ગણ્યા છે.

એટલે કે—તેઓના નીચે પ્રમાણે ભેદ પાડી શકાશે.

૧–અનાદિ મિથ્યાત્વીઃ ત્રસપણું નહિ પામેલઃ પૂર્વ-બદ્ધાયુઃ ૨ અનાદિ મિથ્યાત્વીઃ ત્રસપણું નહિ પામેલઃ અબ-દ્ધાયુઃ ૩ અનાદિ મિથ્યાત્વીઃ ત્રસપણું: પામેલઃ પૂર્વબદ્ધાયુઃ ૪ અનાદિ મિથ્યાત્વીઃ ત્રસપણું પામેલઃ અબદ્ધાયુઃ એ ચારેય **ભવ્ય** અને **અભવ્યઃ** એમ કુલ આઠ.

હવે, ઉપરના ભેદોમાં સત્તા ઘટાવવી સુગમ થશે. સત્તા ઘટા-વતા પૂર્વે એટલું સમજી લેવું કે– જેઓ ત્રસપણું કદી નથી પામ્યા, તેઓને-નરદ્વિક, નરકદ્વિક, દેવદ્વિક, વૈક્રિય ચતુષ્કઃ આહારક ચતુષ્ક, નરકાયુ, મનુષ્યાયુ, દેવાયુ, સમ્યક્ત્વ મોહનીય, મિશ્રમોહનીય, ઉચ્ચ-ગોત્ર તથા જિનનામ, એ એકવીસ પ્રકૃતિઓ કદી પણ સત્તામાં ન હોય, તથા જેઓ અનાદિ મિથ્યાત્વી હોય, તેઓને સમ્યક્ત્વ મોહ-નીય, મિશ્રમોહનીય, આહારક ચતુષ્ક અને જિનનામ એ સાત પ્રકૃ-તિઓ સત્તામાં હોયજ નહિ. એક જીવને વધુમાં વધુ બેજ આયુષ્ય સત્તામાં હોય.

હવે, આપણે સત્તા વિષે વિચાર કરીએ :—

૧. અનાદિ મિથ્યાત્વીઃ ત્રસપણું નહિ પામેલઃ પૂર્વ-બદ્ધાયુઃ

આવા જીવોને ઉપરોક્ત એકવીસ પ્રકૃતિઓ વિના બાકીની ૧૨૭ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય.

૨. અનાદિ મિથ્યાત્વીઃ ત્રસપણું નહિ પામેલઃ અબ-દ્ધાયુઃ અભવ્યઃ

આવા જીવોને પણ ઉપર પ્રમાણેજ ૧૨૭ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૩. અનાદિ મિથ્યાત્વી ત્રસપણું પ્રાપ્ત કરેલ: પૂર્વ-બદ્ધાયુ અભવ્ય:

આવા જીવો અનાદિ મિથ્યાત્વી હોવાથી, તદ્‌વિરોધી સમ્ય-ક્ત્વ મોહનીય વિગેરે ૭ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય જ નહિ, તથા પૂર્વ બદ્ધાયુ છે, માટે અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૧ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય. અમુક એક જીવની અપેક્ષાએ વિચારતાં અન્ય ગતિના આયુ-ષ્યના બંધકજીવને ૧૩૯ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય,તદ્‌ગતિના આયુષ્યના બંધકને ૧૩૮ હોય.

૪. અનાદિ મિથ્યાત્વી: ત્રસપણું પામેલ: અબદ્ધાયુ: અભવ્ય:

આ જીવો અનાદિ મિથ્યાત્વી હોવાથી, સમ્યક્ત્વ મોહનીય આદિ સાત પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોયજ નહિ. તથા અબદ્ધાયુ હોવાથી ભોગવાતું એક આયુષ્ય સત્તામાં હોય, તેથી બાકીનાં ત્રણ આયુષ્ય સત્તામાં ન હોય, એટલે કુલ દસ પ્રકૃતિ વિના બાકીની ૧૩૮ પ્રકૃતિ સત્તામાં હોય.

૫. અનાદિ મિથ્યાત્વી: ત્રસપણું નહિ પામેલ; પૂર્વ-બદ્ધાયુ: ભવ્ય જીવો. તથા

૬. અનાદિ મિથ્યાત્વી: ત્રસપણું નહિ પામેલ: અબ-દ્ધાયુ: ભવ્ય જીવો:

અભવ્ય જીવોના પ્રથમના બે ભંગ પ્રમાણેજ સત્તા ગણવી.

૭. અનાદિ મિથ્યાત્વી: ત્રસપણું પામેલ: પૂર્વબદ્ધાયુ: ભવ્ય. આ જીવો અનાદિ મિથ્યાત્વી હોવાથી સમ્યક્ત્વ મોહનીય વિગેરે સાત પ્રકૃતિઓ વિના અનેક જીવોની અપેક્ષાએ ૧૪૧ પ્રકૃતિ હોય.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

એક જીવની અપેક્ષાએ વિચારતાં અન્યગતિના આયુષ્યના બંધકજીવને ૧૩૯ પ્રકૃતિ હોય, તે તદ્દગતિના આયુષ્યના બંધક જીવને ૧૩૮ પ્રકૃતિ સત્તામાં હોય.

૮. અનાદિ મિથ્યાત્વી: ત્રસપણું પામેલ: અબદ્ધાયુ: ભવ્ય. આવા જીવોની સત્તા બે પ્રકારે વિચારવી.

૧. સદ્દભાવ સત્તા. ૨. સંભવ સત્તા.

જે જીવો, તેજ ભવે મોક્ષમાં જવાના છે અને વિદ્યમાન કર્મ-પ્રકૃતિઓની સત્તાવાળા છે, તે બન્નેય પ્રકારના જીવોનો સમાવેશ **સદ્દભાવ સત્તામાં** થાય છે.

જે જીવોને આયુષ્યના બંધનો સંભવ છે, તે જીવોનો **સંભવ સત્તામાં** સમાવેશ થાય છે.

સદ્દભાવ સત્તાવાળા જીવોને સમ્યક્ત્વ મોહનીય વિગેરે સાત અને ત્રણ આયુષ્ય, એ દસ પ્રકૃતિ વિના ૧૩૮ પ્રકૃતિની સત્તા હોય. તેમાં ભોગવાતું જ આયુષ્ય હોય.

સંભવ સત્તાવાળા જીવોમાં (૧) **અનેક જીવની** અપેક્ષાએ ચારેય આયુષ્ય ગણવાથી ઉપરોક્ત સાત પ્રકૃતિ વિના ૧૪૧ પ્રકૃતિ હોય.

(૨) **એક જીવની** અપેક્ષાએ **અન્ય ગતિના** આયુષ્યના બંધકને ૧૩૯ પ્રકૃતિ હોય.

(૩) **તદ્દગતિના** આયુષ્યના બંધકને ૧૩૮ પ્રકૃતિની સત્તા હોય.
હવે, તે સર્વ ભાંગાઓને ગતિની અપેક્ષાએ વિચારીએ:

૧. નરકગતિ.

આ ગતિના જીવો મનુષ્ય અને તિર્યંચ આયુષ્ય જ બાંધી શકે,

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તેથી તે બે આયુષ્ય અને ભોગવાતું નરકાયુ, એ ત્રણ આયુષ્ય, અનેક જીવની અપેક્ષાએ, સત્તામાં હોઈ શકે.

તથા, ઉપરોક્ત આઠ ભાંગામાંથી ત્રસપણું પામેલ એવા ચાર ભાંગાજ અહીં કલ્પે, તે અનુક્રમે ત્રીજો, ચોથો, સાતમો અને આઠમો. એ ચાર ભાંગાની સત્તા નરકગતિમાં–પૂર્વબદ્ધાયુને, અનેક જીવની અપેક્ષાએ, સમ્યક્ત્વ મોહનીય આદિ સાત તથા દેવાયુ વિના ૧૪૦ પ્રકૃતિ સત્તામાં હોય. સંભવસત્તામાં પણ ઉપરોક્ત રીતિએજ સત્તા હોય

તથા એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૩૯ની: તથા અબદ્ધાયુને ૧૩૮ સત્તા હોય.

૨. તિર્યંચગતિ.

આ ગતિમાં પૂર્વોક્ત આઠેય વિકલ્પ સંભવી શકે, તથા તેજ પ્રમાણે સત્તા સંભવી શકે. પરંતુ વિશેષ એ છે કે–ત્રસપણું પામેલ જીવો તેઉ વાઉમાં આવે, ત્યારે દેવદ્વિક અથવા નરકદ્વિક ઉવેલે, તે, અન્ય ગતિમાં નહિ જતા હોવાથી તદ્યોગ્ય દેવ, મનુષ્ય અને નરકાયુ, અનાદિ મિથ્યાત્વી હોવાથી સમ્યક્ત્વ મોહનીય વિગેરે સાત, એ બાર પ્રકૃતિ વિના એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૩૬, તથા ઉપરના બે દ્વિકમાંથી બાકી રહેલું એક દ્વિક, અને વૈક્રિય ચતુષ્ક, એ વૈક્રિયષટ્ક ઉવેળ્યે, ૧૩૦, ઉચ્ચગોત્ર ઉવેળ્યે ૧૨૯, ને મનુષ્યદ્વિક ઉવેળ્યે ૧૨૭ પ્રકૃતિની સત્તા હોય.

પૃથ્વી, અપ અને વનસ્પતિ જીવો નરકદ્વિક યા દેવદ્વિક ઉવેલે, તો અનાદિ મિથ્યાત્વી હોવાથી સમ્યક્ત્વ મોહનીયાદિ ૭. દેવ તથા નરકમાં નહિ જતા હોવાથી તેના બે આયુષ્ય, એમ કુલ ૯ પ્રકૃતિ વિના અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૩૯, કારણ કે– કોઈ નરકદ્વિક ઉવેલે, અથવા તો કોઈ દેવદ્વિક ઉવેલે, પરંતુ અનેક જીવની અપેક્ષાએ બંને દ્વિક સત્તામાં હોય. અમુક એકજ જાતનું દ્વિક ઉવેલે,

જૈન સાઈટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તેવા જીવની અપેક્ષાએ ૧૩૭, તે પણ પૂર્વબદ્ધ અનેક જીવની અપેક્ષાએ મનુષ્યાયુ બાંધનારને ૧૩૭, અને તિર્યંચાયુ બાંધનારને અને અબદ્ધને ૧૩૬, હવે જો વૈક્રિયષટ્ક ઉવેલ્યું હોય, તો ૧૩૭ ને બદલે ૧૩૧, અને ૧૩૬ ને બદલે ૧૩૦ ની સત્તા હોય.

ઉપરની સત્તા માત્ર તેઉ-વાઉમાંજ સંભવે, એમ નહિ, પરંતુ ત્યાંથી નીકળીને આવેલા અન્ય તિર્યંચોમાં પણ, અપર્યાપ્ત અવસ્થાના અલ્પકાળ સુધી રહે છે, તેથી ત્યાં પણ સંભવી શકે.

બાકી તો-ઉપરના આઠ વિકલ્પોમાંથી ત્રીજા, ચોથા, સાતમા અને આઠમા વિકલ્પ પ્રમાણેની પણ હોય છે.

૩ મનુષ્યગતિ.

આ ગતિમાં ઉપરોક્ત આઠ વિકલ્પમાંથી ત્રીજો, ચોથો, સાતમો અને આઠમો એ ચાર વિકલ્પ સંભવે છે, તેથી તેજ પ્રમાણેની સત્તા લેવી.

પરંતુ, જેઓએ નરકદ્વિક અથવા દેવદ્વિક ઉવેલ્યું છે, તેઓને સમ્યક્ત્વ મોહનીય વિગેરે સાત તથા તેઓ અબદ્ધાયુષ્યવાળા હોય માટે બાકીના ત્રણ આયુષ્ય, એ બાર પ્રકૃતિ વિના એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૩૬. અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૩૮. તથા વૈક્રિયષટ્ક અને ઉપર પ્રમાણેના દ્વિકની ઉવેલના કરેલ હોય, તો ૧૩૦ ની સત્તા પણ અલ્પકાળ માટે હોય.

૪. દેવગતિ.

આ ગતિના જીવો નરકગતિમાં જતા નથી, માટે તદ્યોગ્ય આયુષ્ય બાંધે જ નહિ. અને અનાદિ મિથ્યાત્વી હોય, તો સમ્યક્ત્વ મોહનીય આદિ સાત -એટલે કુલ આઠ વિના પૂર્વબદ્ધાયુને અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૦, એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૩૯, અબદ્ધને ૧૩૮ ની સત્તા હોય.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સાદિ મિથ્યાત્વી.

જેઓ સમ્યક્ત્વ પામ્યા બાદ સંક્લિષ્ટ અધ્યવસાયના યોગે પડીને પહેલે ગુણસ્થાને આવેલ હોય, તે **સાદિ મિથ્યાત્વી** કહેવાય છે.

તેમાં, કેટલાક શ્રેણીથી પતિત અને કેટલાક માત્ર સમ્યક્ત્વથી પતિત હોય છે. જેઓ સમ્યક્ત્વ પામ્યા બાદ અનંતાનુબંધીની વિસંયોજના કરી અહીં આવે છે, તેઓને અનંતાનુબંધીની સત્તા હોતી નથી, પરંતુ અહીં તેનો બંધ તુરત જ થતો હોવાથી સત્તા પણ હોય છે, તેથી સર્વ જીવની અપેક્ષાએ પૂર્વબદ્ધાયુવાળાઓને ૧૪૮ની સત્તા હોય.

અબદ્ધાયુવાળાઓને **સર્વ જીવની** અપેક્ષાએ પણ ૧૪૮ ની સત્તા.

કારણ કે—ચારેય ગતિમાં આયુષ્યના અબંધી જીવો હોય છે.
અમુક એક ગતિની અપેક્ષાએ ૧૪૫ની સત્તા હોય.

તેનો વિશિષ્ટ પ્રકારે વિચાર કરતાં દશ વિભાગ પડશે:—

૧. જિન નામની સત્તાવાળા : પૂર્વબદ્ધ આયુષ્યવાળા : સાદિ મિથ્યાત્વી ૨. જિન નામની સત્તાવાળા, અબદ્ધાયુષ્યવાળા, સાદિ-મિથ્યાત્વી. ૩. આહારક ચતુષ્કની સત્તાવાળા, પૂર્વબદ્ધ આયુષ્યવાળા સાદિ મિથ્યાત્વી. ૪. આહારક ચતુષ્કની સત્તાવાળા, અબદ્ધાયુવાળા સાદિ મિથ્યાત્વી. ૫. જિનનામ અને આહારક ચતુષ્કની સત્તા વિનાના. પૂર્વબદ્ધાયુવાળા, સાદિ મિથ્યાત્વી. ૬. જિનનામ અને આહારક ચતુષ્કની સત્તા વિનાના, અબદ્ધાયુવાળા. સાદિ મિથ્યાત્વી. ૭. જિનનામ અને આહારક ચતુષ્કની સત્તા વિનાના, સમ્યક્ત્વ મોહનીય ઉદ્વેલક, **પૂર્વબદ્ધા**યુવાળા સાદિ મિથ્યાત્વી ૮. તેજ **અબ-દ્ધા**યુની સત્તાવાળા. ૯. જિનનામ અને આહારક ચતુષ્કની સત્તા

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

વિનાના, સમ્યક્ત્વ મોહનીય, અને મિશ્ર મોહનીયના ઉદ્‌વેલક. ૧૦ ઉપર પ્રમાણેજ, પણ પૂર્વબદ્ધાયુને બદલે અબદ્ધાયુવાળા.

જેઓ જિનનામની સત્તાવાળા હોય, તેઓને આહારક ચતુષ્કની સત્તા આ ગુણસ્થાનકે હોય જ નહિ.

૧. જિનનામની સત્તાવાળા : પૂર્વબદ્ધાયુવાળા : સાદિ મિથ્યાત્વી :

આ જીવોને આહારક ચતુષ્ક, તિર્યંચાયુ, અને દેવાયુ. એ ૭ પ્રકૃતિ વિના ૧૪૨.

૨. જિનનામની સત્તાવાળા : અબદ્ધાયુવાળા : સાદિ મિથ્યાત્વી.

આ જીવો નરકાયુનીજ સત્તાવાળા હોવાથી બાકીનાં ત્રણ આયુષ્ય અને આહારક ચતુષ્ક એ સાત પ્રકૃતિ વિના ૧૪૧ની સત્તા હોય.

૩. આહારક ચતુષ્કની સત્તાવાળા : પૂર્વબદ્ધાયુવાળા: સાદિ મિથ્યાત્વી.

આ જીવોને જિનનામ સિવાય **અનેક જીવની** અપેક્ષાએ ૧૪૭ની સત્તા હોય. એક જીવની અપેક્ષાએ તેજ ગતિનું આયુષ્ય બાંધનારને ૧૪૪, અને અન્ય ગતિનું આયુ બાંધનારને ૧૪૫ ની સત્તા હોય.

૪. આહારક ચતુષ્કની સત્તાવાળા : અબદ્ધાયુ : સાદિ મિથ્યાત્વી :

આ જીવો ચારેય ગતિમાં ભિન્ન ભિન્ન આયુષ્યની સત્તાવાળા હોવાથી અનેક જીવની અપેક્ષાએ જિનનામ વિના ૧૪૭. એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૪ની સત્તા.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૫. સાદિ મિથ્યાત્વી : જિનનામ અને આહારક ચતુ-ષ્કની સત્તા વિનાના: પૂર્વબદ્ધ આયુષ્યવાળા.

આ જીવોને જિનનામ અને આહારક ચતુષ્ક વિના સર્વજીવની અપેક્ષાએ ૧૪૩, એક જીવની અપેક્ષાએ તદ્‌ગતિના આયુષ્યના બંધકને ૧૪૦, અને અન્ય ગતિના બંધકને ૧૪૧ની સત્તા હોય.

૬. જિનનામ અને આહારક ચતુષ્ક વિનાના: અબ-દ્ધાયુવાળા સાદિ મિથ્યાત્વી.

આ જીવો ચારે ગતિમાં ભિન્ન ભિન્ન આયુષ્યની સત્તાવાળા હોવાથી અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૩. એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૦ ની સત્તા.

૭. જિનનામ અને આહારક ચતુષ્ક વગરના: સમ્યક્‌ત્વ મોહનીયના ઉદ્વેલક : પૂર્વબદ્ધાયુવાળા : સાદિ મિથ્યાત્વી :

આ જીવોને સર્વ જીવની અપેક્ષાએ જિનનામ, આહારક ચતુષ્ક અને સમ્યક્‌ત્વ મોહનીય વિના ૧૪૨. એક જીવની અપેક્ષાએ તદ્‌ગતિના આયુષ્યના બંધકને ૧૩૯, અન્ય ગતિના આયુષ્યના બંધકને ૧૪૦ ની સત્તા હોય.

૮. જિનનામ અને આહારક ચતુષ્કની સત્તા વગરના : સમ્યક્‌ત્વ મોહનીય ઉદ્વેલક : અબદ્ધાયુ વાળા : સાદિ : મિથ્યાત્વી :

આ જીવો ચારે ગતિમાં હોવાથી જિનનામ અને આહારક ચતુષ્ક તથા સમ્યક્‌ત્વ મોહનીય વિના અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૨. એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૩૯.

૯. જિનનામ અને આહારક ચતુષ્કની સત્તા વગરના :

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સમ્યક્ત્વ મોહનીય તથા મિશ્ર મોહનીયના ઉદ્વેલક : પૂર્વ-બદ્ધાયુવાળા : સાદિ મિથ્યાત્વી :

આ જીવો અનેક જીવની અપેક્ષાએ જિનનામ અને આહારક ચતુષ્ક, સમ્યક્ત્વ મોહનીય, અને મિશ્ર મોહનીય વિના ૧૪૧. એક જીવની અપેક્ષાએ તેજ ગતિના બંધકને ૧૩૮, અન્ય ગતિના બંધકને ૧૩૯.

૧૦. જિનનામ અને આહારક ચતુષ્ક વગરના : સમ્યક્ત્વ મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીયના ઉદ્વેલક : અબદ્ધાયુ-વાળા : સાદિ મિથ્યાત્વી :

આ જીવો ચારેય ગતિમાં હોવાથી સાત પ્રકૃતિ વિના **અનેક જીવની** અપેક્ષાએ ૧૪૧.

એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૩૮ પ્રકૃતિ સત્તામાં હોય.

આહારક ચતુષ્કની સત્તાવાળો **સમ્યક્ત્વ** મોહનીયની સત્તા સહિત પહેલે ગુણસ્થાને હોય. જિનનામની સત્તાવાળો પણ તેજ પ્રમાણે હોય, તથા સમ્યક્ત્વ મોહનીય ઉવેલાયા પછી જ પહેલે ગુણ-સ્થાનકે મિશ્ર મોહનીય ઉવેલાય.

હવે ગતિ આશ્રયી વિચારીએ :—

નરકગતિ—

આ ગતિમાં **અનેક જીવની** અપેક્ષાએ પૂર્વબદ્ધાયુવાળા, દેવાયુ ન બાંધે માટે ૧૪૭.

એક જાતનું આયુષ્ય બાંધનાર **અનેક જીવની** અપેક્ષાએ ૧૪૬. અબદ્ધાયુવાળા અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૫ની સત્તા હોય.

તથા, જિનનામની સત્તાવાળા પહેલે ગુણસ્થાનકે નરકગતિમાં

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

અબદ્ધાયુ જ હોય, તેઓને આહારક ચતુષ્ક, દેવ–મનુષ્ય અને તિર્યં-ચાયુ એ સાત પ્રકૃતિ સત્તામાં હોય નહિ, તેથી ૧૪૧. આહારક ચતુષ્કની સત્તાવાળાને પૂર્વબદ્ધાયુ હોય, તો અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૬. એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૫, અબદ્ધને ૧૪૪, જિનનામ અને આહારક ચતુષ્કની સત્તા વિનાનાને પૂર્વબદ્ધાયુ હોય, તો અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૨, એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૧. અબદ્ધને ૧૪૦. તેમાં સમ્યક્ત્વ મોહનીયના ઉદ્વેલકને પૂર્વબદ્ધાયુ અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૧. એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૦. અબદ્ધાયુ વાળાને ૧૩૯, તથા મિશ્ર મોહનીયના ઉદ્વેલકને પૂર્વબદ્ધાયુ અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૦. એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૩૯, અબદ્ધને ૧૩૮.

૨ તિર્યંચગતિ—

जैन साईट JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

આ ગતિમાં જિનનામની સત્તા હોય નહિ તેથી અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૭. એક જીવની અપેક્ષાએ તેજ ગતિના બંધકને ૧૪૪. અન્ય ગતિના બંધકને ૧૪૫, અબદ્ધને ૧૪૪.

તથા આહારકચતુષ્કની સત્તા વિનાનાને પૂર્વબદ્ધાયુ અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૩. એક જીવની અપેક્ષાએ તેજ ગતિના બંધ-કને ૧૪૧. અબદ્ધને ૧૪૧. સમ્યક્ત્વ મોહનીયના ઉવેલનારઃ પૂર્વ-બદ્ધાયુષ્ય અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૨. એક જીવની અપેક્ષાએ તેજ ગતિના બંધકને ૧૩૯ અન્ય ગતિના બંધકને ૧૪૦.

તથા મિશ્ર મોહનીયના ઉદ્વેલકઃ પૂર્વબદ્ધાયુઃ અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૧, અન્ય ગતિનું આયુષ્ય બાંધનાર એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૩૯, તે જ ગતિનું આયુષ્ય બાંધનારને ૧૩૮. અબદ્ધાયુને પણ ૧૩૮.

તેઉ, વાઉમાં આહારક ચતુષ્ક ઉવેલે તો ૧૪૦. તથા સમ્ય-ક્ત્વ મોહનીય ઉવેલે ૧૩૯. ત્યાર બાદ જો મિશ્રમોહનીય ઉવેલે તો

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૧૩૮ અને ત્યાર પછી દેવદ્વિક અથવા નરકદ્વિક ઉવેલે ૧૩૬, અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૩૮, ત્યાર પછી વૈક્રિયષટ્ક ગયે ૧૩૦. ઉચ્ચ-ગોત્ર ગયે ૧૨૯. અને મનુષ્યદ્વિક ગયે ૧૨૭.

આ સત્તા તેઉ વાયુમાંથી આવેલ અન્ય તિર્યંચોને પણ અલ્પકાળ હોય. અન્ય સ્થાવરોને ૧૩૦ સુધીની સત્તા, તેઉ-વાયુમાંથી ન આવ્યો હોય તો પણ હોય, તથા ૧૩૦ ની સત્તાવાળા મનુષ્યાયુ બાંધે તો ૧૩૧ ની પણ સત્તા હોય.

૩. મનુષ્યગતિ--

આ ગતિમાં અનેક જીવની અપેક્ષાએ પૂર્વબદ્ધાયુને ૧૪૮. અન્ય એકજ ગતિના બંધક એવા અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૬. તેજ ગતિના બંધક એવા અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૫. અબદ્ધને પણ ૧૪૫.

આહારકચતુષ્કની સત્તાવાળાઓને પૂર્વબદ્ધાયુ અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૭. અને તદ્દગતિના આયુષ્યના બંધકને ૧૪૪. અન્ય ગતિના બંધકને ૧૪૫. અબદ્ધને ૧૪૪.

સમ્યક્ત્વ મોહનીયના ઉવેલનારને જો તે પૂર્વબદ્ધાયુ હોય તો અનેક જીવની અપેક્ષાએ જિનનામ, આહારક ચતુષ્ક અને સમ્યક્ત્વ મોહનીય વિના ૧૪૨. એક જીવની અપેક્ષાએ અન્ય ગતિના આયુ-ષ્યના બંધકને ૧૪૦. તેજ ગતિના બંધકને ૧૩૯. અબદ્ધને પણ ૧૩૯. તથા દેવદ્વિક કે નરકદ્વિક ઉવેળેલ હોય તો પૂર્વબદ્ધાયુ અનેક જીવની અપેક્ષાએ જિનનામ અને આહારક ચતુષ્ક વિના ૧૪૩,

સમ્યક્ત્વ મોહનીય ઉવેલે તો ૧૪૨, નરકદ્વિક કે દેવદ્વિક ઉવેલે તો અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૨, એક જાતનું દ્વિક ઉવેળેલ અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૦, તેજ ગતિના બંધકને ૧૩૭ અન્ય ગતિના બંધકને ૧૩૮. તેવી રીતે અનેક જીવની અપેક્ષાએ અનુક્રમે ૧૩૮.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

અને ૧૩૯. તેવી રીતે મિશ્રના ઉદ્વેલકને જ્યાં–૧૪૨. ૧૪૦. ૧૩૮. ૧૩૭ની સત્તા હોય ત્યાં ૧૪૧, ૧૩૯, ૧૩૭, ને ૧૩૬ ની સત્તા સમજવી.

૪. દેવગતિ––

આ ગતિમાં અનેક જીવની અપેક્ષાએ વિચારીએ તો જિનનામ અને નરકાયુ એ બે વિના આ ગુણસ્થાનકે ૧૪૬. એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૫. અબદ્ધને ૧૪૪. આહારક ચતુષ્કની સત્તા વિનાનાને પૂર્વબદ્ધાયુ અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૨. એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૧. અબદ્ધને ૧૪૦.

આ પ્રમાણે પહેલે ગુણસ્થાનકે–૧૨૭. ૧૨૯. ૧૩૦. ૧૩૧. ૧૩૬. ૧૩૭. ૧૩૮. ૧૩૯. ૧૪૦. ૧૪૧. ૧૪૨. ૧૪૩. ૧૪૪. ૧૪૫. ૧૪૬. ૧૪૭ અને ૧૪૮. એ સત્તર સત્તાસ્થાનકોનો વિચાર કર્યો.

જૈન સાઈટ JAINSITE જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

સાસ્વાદન ગુણસ્થાનક.

૧. આ ગુણસ્થાનકે જિનનામની સત્તા હોય જ નહિ.

૨. જેઓને દેવદ્વિક, નરકદ્વિક, અને વૈક્રિયચતુષ્ક સત્તામાં હોય, તેઓજ આ ગુણસ્થાનકે આવે, તથા આહારક ચતુષ્કની સત્તા વાળા પણ આવે.

૩. આ ગુણસ્થાનક પડતાનેજ હોય.

અહીં, સામાન્યથી પૂર્વબદ્ધાયુ અને અબદ્ધાયુ એ બે પ્રકારના જીવો પર સત્તા ઘટાવીશું, તેમાં પણ આહારકની સત્તાવાળા અને નહિ સત્તાવાળા, એમ ચાર પ્રકાર થશે.

૧. આહારક ચતુષ્કની સત્તાવાળા : પૂર્વબદ્ધાયુવાળા : સાસ્વાદની.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૭. એક જીવની અપેક્ષાએ અન્ય ગતિના આયુષ્યના બંધકને ૧૪૫. અને તેજ ગતિના આયુષ્યના બંધકને ૧૪૪. અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૫.

૨. આહારકચતુષ્કની સત્તાવાળા અબદ્ધાયુ: સાસ્વાદની.

અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૭. એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૪.

૩. આહારકચતુષ્કની સત્તા વિનાના : પૂર્વબદ્ધાયુ સાસ્વાદની.

અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૩. એક જીવની અપેક્ષાએ અન્ય ગતિના આયુષ્યના બંધકને ૧૪૧, તેજ ગતિનું આયુષ્ય બાંધેલ હોય તો ૧૪૦. અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૧.

૪. આહારકચતુષ્કની સત્તા વિનાના: અબદ્ધાયુ: સાસ્વાદની.

અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૩. એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૦.

હવે ગતિ આશ્રયી વિચાર કરીએ—

૧ નરકગતિ--

અનેક જીવની અપેક્ષાએ : પૂર્વબદ્ધાયુને ૧૪૬. એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૫. અબદ્ધાયુને ૧૪૪. આહારકચતુષ્કની સત્તા ન હોય, તો અનુક્રમે ૧૪૨. ૧૪૧. અને ૧૪૦.

૨ તિર્યંચગતિ—

ઉપર કહેલા મૂળ વિકલ્પો પ્રમાણેજ.

૩ મનુષ્યગતિ—

તિર્યંચગતિ પ્રમાણેજ.

JAINSITE.com જૈન સાઇટ જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૪ દેવગતિ–

નરકગતિ પ્રમાણેજ, એ પ્રમાણે સાસ્વાદને ૧૪૦. ૧૪૧. ૧૪૨. ૧૪૩. ૧૪૪. ૧૪૫. ૧૪૬. ૧૪૭ ની સત્તા હોય.

મિશ્ર ગુણસ્થાનક

સાસ્વાદને કહેલ નિયમો અહીં પણ સમજવા. માત્ર ત્યાં પડતાનેજ હોય, ત્યારે અહીં ચડતાને પણ હોય, એ વિશેષ છે.

અહીં માત્ર બે પ્રકાર પાડી વિચારીશું—

આહારકચતુષ્કની સત્તાવાળા : અને આહારકચતુષ્કની સત્તા વિનાના

૧. આહારક ચતુષ્કની સત્તાવાળા

મિશ્ર ગુણસ્થાનકવાળા

અનેક જીવની અપેક્ષાએ પૂર્વબદ્ધાયુવાળાઓને ૧૪૭ ની, અન્ય એકજ પ્રકારની ગતિના આયુષ્ય બાંધેલ જીવોની અપેક્ષાએ ૧૪૫. તેજ ગતિના આયુષ્યના બંધવાળા અનેક જીવ આશ્રયી ૧૪૫. એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૪. તથા જેઓએ અનંતાનુબંધીની વિસંયોજના કરેલ હોય તો તેઓને ચાર પ્રકૃતિ ઓછી ગણવી, એટલે કે ૧૪૭. ૧૪૫. ૧૪૪ ને બદલે ૧૪૩. ૧૪૧ અને ૧૪૦ ની સત્તા હોય. આહારકચતુષ્કની સત્તાવાળાઓને આ ગુણસ્થાને સમ્યક્ત્વ મોહનીય અવશ્ય સત્તામાં હોય છે. અબદ્ધાયુ અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૭. એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૪. વિસંયોજના કરેલને અનુક્રમે ૧૪૩ ને ૧૪૦.

૨. આહારકચતુષ્કની સત્તા વિનાના : મિશ્ર ગુણસ્થાનવાળા.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

અનેક જીવની અપેક્ષાએ પૂર્વબદ્ધાયુવાળાને ૧૪૩. અબદ્ધાયુ-વાળાને ૧૪૩. એક જીવની અપેક્ષાએ અન્ય ગતિના આયુષ્ય બાંધેલ હોય તો ૧૪૧. ન બાંધેલને ૧૪૦. સમ્યક્ત્વ મોહનીય પહેલે ગુણસ્થાને ઉવેલ્યા, બાદ મિશ્ર મોહનીય ઉવેલતાં આ ગુણસ્થાને આવે તો, તેની અપેક્ષાએ એકેક પ્રકૃતિ ઓછી હોય, એટલે કે ઉપર જ્યાં ૧૪૩, ૧૪૧ અને ૧૪૦ ની સત્તા હોય ત્યાં અનુક્રમે ૧૪૨. ૧૪૦ અને ૧૩૯ ની હોય.

અનંતાનુબંધી વિસંયોજકને પણ ચાર પ્રકૃતિ ઓછી ગણવી. એટલે જ્યાં ૧૪૩, ૧૪૧ અને ૧૪૦ની સત્તા હોય, ત્યાં અનુક્રમે ૧૩૯. ૧૩૮ અને ૧૩૭ ની સત્તા હોય,

સમ્યક્ત્વ મોહનીયની સત્તા વગરનાને અનંતાનુબંધીની વિસં-યોજના ન હોય, કારણ કે સમ્યક્ત્વ મોહનીય, મિથ્યાત્વની સત્તા છતે પહેલે ગુણસ્થાનેજ ઉવેલાય છે. અને ત્યાં અનંતાનુબંધીની વિસંયોજના થતી નથી. પરંતુ ત્યાં તે સત્તા વિનાનાને પણ તેની સત્તા થાય છે, અને તેવા જીવો મિશ્ર મોહનીય ઉવેલતાં કદાચ મિશ્ર ગુણઠાણે આવે છે. અને વિસંયોજક તો ઉપરના ગુણસ્થાનેથી આવે છે, અને ત્યાં મિથ્યાત્વની સત્તા હોવા છતાં સમ્યક્ત્વ મોહનીયનો ઉદ્‌વેલનાર, વિસંયોજક ન હોય.

હવે ગતિ આશ્રયી વિચાર કરીએ.

૧. નરકગતિ—

આ ગતિમાં સત્તા તો પૂર્વોક્ત રીતિએજ હોય, માત્ર, દેવાયુ સત્તામાં ન હોય, તેથી જ્યાં આગળ દેવાયુ ગણવામાં આવ્યું હોય, ત્યાં તે એક પ્રકૃતિ ઓછી કરવી.

જેમકે—અનેક જીવ આશ્રયી ૧૪૭ ગણી છે, તેને બદલે ૧૪૬ ગણવી.

જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્ JAINSITE
www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૨. તિર્યંચગતિ—

અહીં પૂર્વોક્ત રીતિએજ સત્તા હોય.

૩. મનુષ્યગતિ—

અહીં પણ પૂર્વોક્ત રીતિએજ સત્તા હોય.

૪. દેવગતિ—

આ ગતિમાં નરકાયુની સત્તા ન હોય, દેવાયુની હોય

બાકી નરક પ્રમાણે એ રીતે ૧૩૭. ૧૩૮. ૧૩૯. ૧૪૦. ૧૪૧. ૧૪૨. ૧૪૩. ૧૪૪. ૧૪૫. ૧૪૬ અને ૧૪૭ એ અગિયાર સત્તાસ્થાનકો વિચારવાં.

૪. અવિરતિ ગુણસ્થાનક.

જૈનસાઈટ JAINSITE .com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

અહીં, સામાન્યથી ૧૪૮ પ્રકૃતિ સત્તામાં હોય, તથા એક જીવની અપેક્ષાએ અન્ય ગતિનું આયુષ્ય બાંધનારને ૧૪૬ ની સત્તા હોય.

પરંતુ, વિશેષ વિચારતાં ઉપરની સત્તા તો માત્ર અનેક જીવની અપેક્ષાએ કહી છે, એટલે કે—સર્વ જાતના સમ્યક્ત્વી જીવોની અપેક્ષાએ વિચારી છે, પરંતુ સમ્યક્ત્વ વાર સત્તા વિચારતાં તો ઉપશમ સમ્યક્ત્વી, ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વી, ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી: એ ત્રણ પ્રકારના સમ્યક્ત્વી જીવો ઉપર સત્તા વિચારવી પડશે.

૧. ઉપશમ સમ્યક્ત્વી, અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ.

જે જીવો મોહનીયની પ્રકૃતિઓને ઉપશમાવવાનો પ્રયત્ન કરે તે ઉપશમ સમ્યક્ત્વી. તેના બે પ્રકાર છે. ૧. અવિસંયોજક. ૨. વિસંયોજક.

અવિસંયોજક—

આ જીવોમાં અવિસંયોજક અનેક જીવની અપેક્ષાએ:

પૂર્વબદ્ધાયુ જીવોને: ૧૪૮ પ્રકૃતિ. **એક જીવની** અપેક્ષાએ અન્ય ગતિનું **આયુષ્ય** બાંધ્યું હોય, તેઓને ૧૪૬, તેજ ગતિનું બાંધ્યું હોય, તેને ૧૪૫, **અબદ્ધને** અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૮ અને એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૫.

વિશેષતા, જેઓને જિનનામ સત્તામાં ન હોય, તેઓને એક પ્રકૃતિ ઓછી કહેવી, એટલે જ્યાં ૧૪૮, ૧૪૬ અને ૧૪૫ હોય ત્યાં ૧૪૭, ૧૪૫ અને ૧૪૪ પ્રકૃતિ અનુક્રમે કહેવી.

અને જો આહારક ચતુષ્ક ન હોય, તો ૧૪૮, ૧૪૬ ને ૧૪૫ ને બદલે ૧૪૪, ૧૪૨ ને ૧૪૧ કહેવી. જિનનામ અને આહારક ચતુષ્ક સત્તામાં ન હોય તો અનુક્રમે ૧૪૮, ૧૪૬ ને ૧૪૫ ને બદલે ૧૪૩, ૧૪૨, ને ૧૪૦ પ્રકૃતિ કહેવી.

વિસંયોજક

જેને અનંતાનુબંધી ચતુષ્ક સત્તામાં ન હોય, તો પણ તેનું મૂળ જે મિથ્યાત્વ, તે સત્તામાં હોય, તેને **વિસંયોજક** કહેવાય છે.

માટે પૂર્વબદ્ધાયુષ્યવાળા અનેક જીવની અપેક્ષાએ અનંતાનુબંધી ચતુષ્ક વિના ૧૪૪ ની સત્તા હોય.

એક જીવની અપેક્ષાએ અન્ય ગતિનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય, તેને ૧૪૨. તેજ ગતિનું બાંધ્યું હોય, તેને ૧૪૧. **અબદ્ધને** અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૪. એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૧.

વિશેષતા :—

જેને જિનનામની સત્તા ન હોય, તેને ૧૪૪, ૧૪૨ ને ૧૪૧ ને બદલે અનુક્રમે ૧૪૩, ૧૪૧ ને ૧૪૦ ની સત્તા હોય.

આહારક ચતુષ્ક ન હોય, તો ૧૪૪, ૧૪૨, ને ૧૪૧ ને બદલે અનુક્રમે ૧૪૦, ૧૩૮ ને ૧૩૭ ની સત્તા હોય.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

જિનનામ અને આહારક ચતુષ્ક ન હોય, તો ૧૩૯, ૧૩૭ ને ૧૩૬ ની સત્તા ગણવી.

ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વી :--

જે જીવો મોહનીયનો ક્ષય તથા ઉપશમ કરવાને યત્ન કરતા હોય, તેઓને ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વી કહેવાય છે. તે પણ વિસંયોજક અને અવિસંયોજક એમ બે પ્રકારના છે. તેઓને પણ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વમાં કહેલ સત્તા વિચારવી. પરંતુ અનંતાનુબંધી ચતુષ્કની સત્તા વિનાનો આત્મા મિથ્યાત્વ મોહનીય ઉવેલી નાંખે, ત્યારે પૂર્વ–બદ્ધાયુ અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૩. **એક જીવની અપેક્ષાએ** અન્ય ગતિનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તો તેઓને ૧૪૧. તેજ ગતિનું બાંધ્યું હોય તો ૧૪૦ **અબદ્ધને** પણ ૧૪૦.

જિનનામ સત્તામાં ન હોય, તો ૧૪૩, ૧૪૧ ને ૧૪૦ ને બદલે અનુક્રમે ૧૪૨, ૧૪૦ ને ૧૩૯, આહારક ચતુષ્ક સત્તામાં ન હોય, તો ૧૪૩, ૧૪૧ ને ૧૪૦ ને બદલે ૧૩૯, ૧૩૭ ને ૧૩૬ પ્રકૃતિ હોય. જિનનામ અને આહારક ચતુષ્ક સત્તામાં ન હોય, તો ૧૪૩, ૧૪૧, ૧૪૦ને બદલે ૧૩૮, ૧૩૬ ને ૧૩૫ ની સત્તા હોય.

તે સર્વે વિકલ્પો જો મિશ્ર મોહનીયની ઉદ્વેલના કરેલ હોય, તો તેઓને અનંતાનુબંધી ચતુષ્ક, મિથ્યાત્વ મોહનીય, અને મિશ્ર મોહનીય વિના અનેક જીવની અપેક્ષાએ પૂર્વબદ્ધાયુને ૧૪૨. એક જીવની અપેક્ષાએ અન્ય ગતિનું **આયુષ્ય** બાંધ્યું હોય તો ૧૪૦ અને તેજ ગતિનું બાંધ્યું હોય તો ૧૩૯. **અબદ્ધને** પણ ૧૩૯. જિનનામ ન હોય તેને અનુક્રમે ૧૪૧, ૧૩૯ અને ૧૩૮ હોય. આહારક ચતુષ્ક ન હોય, તો અનુક્રમે ૧૩૮, ૧૩૬ ને ૧૩૫ પ્રકૃતિ સત્તામાં હોય.

આહારક ચતુષ્ક ને જિનનામ સત્તામાં ન હોય તો ૧૪૨,

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૧૪૦ ને ૧૩૯ ને બદલે અનુક્રમે ૧૩૭, ૧૩૫ ને ૧૩૪ની સત્તા હોય.

ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી–

જેઓને અનંતાનુબંધી ચાર, અને દર્શન મોહનીય સત્તામાં ન હોય, તે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને અનેક જીવની અપેક્ષાએ પૂર્વબદ્ધાયુને ૧૪૧, એક જીવની અપેક્ષાએ અન્ય ગતિનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તો ૧૩૯. તેજ ગતિનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તો ૧૩૮. અબદ્ધને પણ ૧૩૮.

જિનનામ સત્તામાં ન હોય તો ૧૪૧, ૧૩૯, અને ૧૩૭ ને બદલે ૧૪૦, ૧૩૮ અને ૧૩૬ હોય. આહારક ચતુષ્ક સત્તામાં ન હોય, તો ૧૪૧, ૧૩૯ ને ૧૩૮ના બદલે ૧૩૭, ૧૩૫ ને ૧૩૪. જિનનામ અને આહારક ચતુષ્ક સત્તામાં ન હોય, તો ૧૪૧, ૧૩૯ અને ૧૩૮ ને બદલે અનુક્રમે ૧૩૬, ૧૩૪ અને ૧૩૩ ની સત્તા હોય.

JAINSITE.com
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

હવે આપણે ગતિ આશ્રયી વિચારીએ.

નરક ગતિ–

વિશેષતા–આ જીવોને, દેવાયુ સત્તામાં હોય નહિ. જેને જિન-નામ સત્તામાં હોય તેઓને આહારક ચતુષ્ક હોય નહિ, આહારક ચતુષ્ક હોય તેને જિનનામ હોય નહિ, ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ નવું ન પામે, મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર મોહનીય ઉવેલે નહિ, પૂર્વ ભવે સમ્યક્ત્વ મોહનીય ઉવેલતાં કાળ કરે, અને જો પૂર્વે નરકાયુ બાંધ્યું હોય, તો નરકગતિમાં આવી ઉવેલવાની ક્રિયા પૂરી કરે. તેથી સમ્યક્ત્વ મોહનીય ઉવેલનાર હોય, બાકી ઉવેલવાની ક્રિયાની શરૂઆત ન કરે.

ઉપશમ સમ્યક્ત્વી અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાનકવાળા-

અનેક જીવની અપેક્ષાએઃ પૂર્વબદ્ધાયુવાળા જીવોની અપેક્ષાએ દેવાયુ સત્તામાં ન હોય માટે ૧૪૭. અન્ય એકજ પ્રકારનું આયુ બાંધ્યું હોય, તેવા અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૬. અબ–

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

દ્ધાયુ વાળાઓને ૧૪૫. જિનનામની સત્તા હોય તેવા અનેક જીવની અપેક્ષાએ દેવાયુ અને આહારક ચતુષ્ક વિના પૂર્વબદ્ધાયુ વાળાઓને ૧૪૩. એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૨. **અબદ્ધને ૧૪૧.** આહારક ચતુષ્કની સત્તાવાળાને પૂર્વબદ્ધાયુ અનેક જીવની અપેક્ષાએ જિનનામ અને દેવાયુ વિના ૧૪૬. એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૫. **અબદ્ધને ૧૪૪.**

જિનનામ અને આહારક ચતુષ્ક સત્તામાં ન હોય, તો જિન-નામ, આહારક ચતુષ્ક ને દેવાયુ એ ૭ પ્રકૃતિ વિના પૂર્વબદ્ધાયુ અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૨, એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૧. **અબદ્ધને ૧૪૦.**

આ જીવો વિસંયોજક હોય નહિ, કારણ કે **ઉપશમશ્રેણિનું ઉપશમ સમ્યક્ત્વ** જેઓને હોય, તેઓ ઉપશમ સમ્યક્ત્વે વિસં-યોજક હોઇ શકે. અન્ય જીવો ઉપશમ સમ્યક્ત્વે વિસંયોજક ન હોય. નરકગતિના જીવોને ત્રણ કરણ કરીને નવું ઉપશમ સમ્યક્ત્વ થાય છે, તે હોય છે, પરંતુ શ્રેણિનું હોતું નથી, માટે તેઓ વિસં-યોજક ન હોય.

ક્ષાયોપશમ સમકિતી અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ—

આ જીવો અવિસંયોજક અને વિસંયોજક એમ બે પ્રકારના હોય છે. તેઓની સત્તા ઉપશમ સમ્યક્ત્વીમાં કહી ગયા તેજ પ્રમાણે વિચારવી, પરંતુ ખાસ વિશેષતાએ છે કે—જે જીવો સમ્યક્ત્વ મોહ-નીય ઉવેલતાં અહીં આવ્યા હોય, તેઓને અનેક જીવની અપેક્ષાએ દેવાયુ, તિર્યંચાયુ, મનુષ્યાયુ, મિથ્યાત્વ મોહનીય અને અનંતાનુબંધી ચતુષ્ક એ નવ પ્રકૃતિ સત્તામાં ન હોય, કારણ કે તેઓને આયુષ્યનો બંધ પોતાના આયુષ્યના ૭ માસ બાકી રહે ત્યારે થાય છે. જ્યારે સમ્યક્ત્વ મોહનીય ઉવેલતાં કાળ કરીને અહીં આવેલ જીવ થોડાજ કાળમાં ક્ષાયિક સમકિતી થાય છે. (જો કે, "ક્ષાયોપશમિક સમ્ય-ક્ત્વી, નરકગતિમાં સમ્યક્ત્વ વમ્યા પછી જ આવે છે" એમ કહ્યું

જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્ JAINSITE www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

છે. પરંતુ સમ્યક્ત્વ મોહનીય ઉવેલનાર સમ્યગ્દૃષ્ટિ ચારે ગતિમાં જાય છે. એમ છટ્ઠા **કર્મગ્રંથમાં** પણ કહ્યું છે, તેથી વિસંવાદ ન જાણવો પરંતુ સમ્યક્ત્વ મોહનીય આદિ પ્રકૃતિઓની ઉદ્વેલના કરનાર ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની તૈયારી કરે છે તેની અપેક્ષાએ, તેને ક્ષાયિક પણ કહેવાય માટે વિસંવાદ ન જાણવો.)

તેથી સમ્યક્ત્વ મોહનીય ઉવેલતા એવા નારકીને સર્વ જીવની અપેક્ષાએ ૧૩૯ ની સત્તા હોય. એક જીવની અપેક્ષાએ જિનનામની સત્તાવાળાને આહારક ચતુષ્ક વિના ૧૩૫, આહારક ચતુષ્કની સત્તાવાળાને જિનનામ વિના ૧૩૮ની સત્તા હોય, પરંતુ જિનનામ અને આહારક ચતુષ્કની સત્તા ન હોય તેવા જીવોને ૧૩૪ની સત્તા હોય.

ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી નારકી અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ—

આ જીવોને દર્શન સપ્તક સત્તામાં હોય જ નહિ, તથા ચોથા ગુણસ્થાનકથી કદી પતિત ન થતા હોવાથી મનુષ્યાયુષ્યજ બાંધે, માટે બાકીનાં ત્રણ ન હોય, એટલે નવ પ્રકૃતિ વિના અનેક જીવની અપેક્ષાએ પૂર્વબદ્ધાયુવાળાઓને ૧૩૯ની સત્તા. **અબદ્ધને** ૧૩૮.

જિનનામની સત્તા રહિત જીવોને પૂર્વબદ્ધાયુ હોય, તો આહારક ચતુષ્ક વિના પૂર્વબદ્ધાયુને ૧૩૫. અબદ્ધાયુને ૧૩૪.

જિનનામ અને આહારકચતુષ્ક ન હોય. તો પૂર્વબદ્ધાયુને ૧૩૪. **અબદ્ધને** ૧૩૩.

તિર્યંચગતિ—

આ જીવોને જિનનામની સત્તા હોતી જ નથી. તેથી ઉપશમ સમ્યક્ત્વીને અનેક જીવની અપેક્ષાએ પૂર્વબદ્ધાયુષ્યને ૧૪૭. અન્ય ગતિના આયુષ્યના બંધકને એક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૫. **અબદ્ધને**

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તથા તેજગતિના બંધકને ૧૪૪. આહારકચતુષ્કની સત્તા ન હોય તેને ૧૪૭, ૧૪૫ ને ૧૪૪ ને બદલે ૧૪૩, ૧૪૧ ને ૧૪૦.

તથા, અહીં અવિસંયોજક અને વિસંયોજક એવા બે પ્રકાર હોતા નથી, કારણ કે–પહેલે ગુણસ્થાનકે ત્રણ કરણ કરીને જે ઉપશમ સમ્યકૃત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. તે સમ્યકૃત્વ તેઓને હોય છે, પરંતુ શ્રેણીનું સમ્યક્ત્વ હોતું નથી.

ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વી તિર્યંચને પૂર્વબદ્ધાયુ અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૭. એક જીવને અન્ય ગતિનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તો ૧૪૫. તેજ ગતિનું બાંધ્યું હોય તેને, તથા અબદ્ધને ૧૪૪.

આહારક ચતુષ્ક સત્તામાં ન હોય, તો ૧૪૭, ૧૪૫, ને ૧૪૪ ને બદલે ૧૪૩, ૧૪૧ ને ૧૪૦ હોય. ઉપરની સત્તા અવિસંયોજકને તો ૧૪૭, ૧૪૫, ૧૪૪, ૧૪૩, ૧૪૧, ૧૪૦ ને બદલે ૧૪૩ ૧૪૧ ૧૪૦, ૧૩૯. ૧૩૭ ને ૧૩૬ ની સત્તા હોય. તથા મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર મોહનીય સત્તામાં ન હોય તો જિનનામ, અનંતાનુબંધી ચતુષ્ક, મિથ્યાત્વ મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય, દેવાયુ મનુષ્યાયુને નરકાયુ એ દશ વિના ૧૩૮.

આહારક ચતુષ્ક સત્તામાં ન હોય તો ૧૩૪.

ક્ષાયિક સમકીતિને—

ઉપર બતાવેલ ૧૩૮ પ્રકૃતિમાંથી સમ્યક્ત્વ મોહનીય વિના અબદ્ધાયુને ૧૩૭ રહે. તથા આયુષ્ય બાંધનારને ૧૩૮, તેઓ અવશ્ય દેવાયુષ જ બાંધે, તથા આહારક ચતુષ્કની સત્તા વિનાનો હોય તો ૧૩૮ અને ૧૩૭ ને બદલે ૧૩૪ અને ૧૩૩ ની સતા હોય.

મનુષ્યગતિ : અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ ;

ઉપશમ સમ્યક્ત્વીને પ્રારંભમાં બતાવેલ સત્તા પ્રમાણે હોય

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

પરંતુ ત્યાં **અબદ્ધને** ૧૪૮ ની સત્તા અનેક જીવની અપેક્ષાએ કહી છે, તે ચારેય ગતિની અપેક્ષાએ છે. પરંતુ અહીં તો મનુષ્યગતિની અપેક્ષાએ વિચારવાનું છે, તેથી ૧૪૫ ની સત્તા હોય. આ રીતે ક્ષાયોપશમિક ને ક્ષાયિકમાં પણ વિશેષતા વિચારવી. અન્ય સર્વમાં તે પ્રમાણે સત્તા ઘટાવવી.

દેવગતિ—

સર્વ નરકગતિ પ્રમાણે. પરંતુ અહીં વિસંયોજકની અપેક્ષાએ ૧૪૨, ૧૪૧, ૧૪૦, ૧૩૯ અને ૧૩૮, એમ કુલ ૫ સત્તાસ્થાનો વધારે હોય.

આ રીતે ચતુર્થ ગુણસ્થાનકે ૧૩૩, ૧૩૪, ૧૩૫, ૧૩૬, ૧૩૭, ૧૩૮, ૧૩૯, ૧૪૦, ૧૪૧, ૧૪૨, ૧૪૩, ૧૪૪, ૧૪૫, ૧૪૬, ૧૪૭, ૧૪૮ એ સોળ સત્તાવિકલ્પ વિચારવા.

जैन साईट JAINSITE.com जैनम् जयति शासनम्

૫. દેશવિરતિ ગુણસ્થાનક—

ચોથા ગુણસ્થાન પ્રમાણે જ સોળેય સત્તાસ્થાનક હોય. પરંતુ વિશેષતા એ છે કે—આ ગુણસ્થાનકે તિર્યંચગતિ અને મનુષ્યગતિના જીવો જ આવી શકે, તેથી જ્યાં જ્યાં અબદ્ધાયુના પ્રસંગમાં સત્તા ઘટાવતાં, ચારેય સત્તામાં ગણ્યાં હોય ત્યાં ત્યાં તિર્યંચાયુષ્ય અને મનુષ્યાયુ એ બે જ આયુષ્ય ગણવાં.

દાખલા તરીકે—અવિરતિ પૂર્વબદ્ધ ઉપશમ અથવા ક્ષાયોપશમિક અવિસંયોજકને અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૮ પ્રકૃતિ સત્તામાં ગણાય. પરંતુ તેને બદલે આ ગુણસ્થાનકે નરકગતિ અને દેવગતિ નહિ હોવાથી તેના બે આયુષ્ય ન હોય, માટે ૧૪૬. ક્ષાયિકમાં તિર્યંચાયુ પણ ન હોય, માટે ૧૩૮.

૧. તિર્યંચ ગતિ—

ચોથા ગુણસ્થાનક પ્રમાણે જ આ જીવો ક્ષાયોપશમિક સમ્ય-

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ગ્દષ્ટિ હોય છે, પરંતુ તેઓને-મિથ્યાત્વ મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીયનો ક્ષય કરીને જે જીવો આવેલ હોય તેઓને જે સત્તા ઘટાવી હોય છે, તે આ ગુણસ્થાનકે હોતી નથી. કારણ કે-તેવા જીવો અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા તિર્યંચોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને તેઓ તો પાંચમું ગુણસ્થાનક પામતા જ નથી. ક્ષાયિક સમકીત પણ તેઓને જ હોય છે. માટે ક્ષાયિકની સત્તા અહીં ન વિચારવી. માત્ર, અહીં તો ઉપશમ તથા ક્ષાયોપશમિક, અવિસંયોજક અને વિસંયોજક પૂરતી સત્તા વિચારવી.

૬. પ્રમત્ત સંયત ગુણસ્થાનક

અહીં પણ ૧૪૮, ૧૪૭, ૧૪૬, ૧૪૫, ૧૪૪, ૧૪૩, ૧૪૨, ૧૪૧, ૧૪૦, ૧૩૯, ૧૩૮, ૧૩૭, ૧૩૬, ૧૩૫, ૧૩૪ ને ૧૩૩ એ સોળ સત્તાસ્થાનક હોઈ શકે. વળી આ ગુણસ્થાનક મનુષ્યને જ હોય, તેથી જ્યાં જ્યાં અબદ્ધ આશ્રયી અનેક જીવની અપેક્ષાએ ૧૪૮ ની સત્તા કહી હોય, ત્યાં ત્યાં ૧૪૫ ની સમજવી, કારણ કે, આ ગુણસ્થાને મનુષ્ય જ હોય છે. અન્ય સર્વ સત્તાસ્થાનો અવિરતિ ગુણસ્થાને બતાવેલ સત્તા પ્રમાણે વિચારવું.

૭. અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનક—

અહીં છઠ્ઠા ગુણસ્થાનક પ્રમાણે ૧૪૮, ૧૪૭, ૧૪૬, ૧૪૫, ૧૪૪, ૧૪૩, ૧૪૨, ૧૪૧, ૧૪૦, ૧૩૯, ૧૩૮, ૧૩૭, ૧૩૬, ૧૩૫, ૧૩૪ ને ૧૩૩ એમ સોળ સત્તાસ્થાનક હોય.

૮. અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનક—

મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નરકાયુના બંધવાળા તથા ક્ષાયોપશમિક સમકીતી જીવો આ ગુણસ્થાનકે હોય જ નહિ. અહીં સામાન્ય રીતે ત્રણ પ્રકારે સત્તા વિચારવાની છે.

૧. ઉપશમ સમ્યક્ત્વી. ઉપશમ શ્રેણીવાળા જીવો.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૨. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી : ઉપશમશ્રેણીવાળા જીવો.

૩. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી : ક્ષપકશ્રેણીવાળા જીવો.

૧. ઉપશમ સમ્યક્ત્વી ઉપશમ શ્રેણિવાળા.

આ જીવો શ્રેણીથી પતિત, તથા શ્રેણી માંડનાર, એમ બે પ્રકારના હોય છે, પરંતુ તેઓની સત્તામાં કંઈ વિશેષતા નથી. તથા અવિસંયોજક, અને વિસંયોજક, એમ બે પ્રકારના છે.

અવિસંયોજક :-

અનેક જીવની અપેક્ષાએ પૂર્વબદ્ધાયુ વાળાઓને પૂર્વે બાંધેલ દેવાયુ તથા ઉદયમાન મનુષ્યાયુ સિવાય બાકીનાં બે આયુષ્ય વિના ૧૪૬. એક જીવની અપેક્ષાએ **અબદ્ધ સદ્ભાવ** (વિદ્યમાન) સત્તાએ ૧૪૫, અને સંભવ (જે આયુષ્ય બાંધવાનો સંભવ હોય, તે આયુષ્ય સહિત) સત્તાએ અનેક જીવની અપેક્ષાએ અન્ય ગતિનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તો ૧૪૬. તેજ ગતિનું બાંધ્યું હોય તો ૧૪૫ ની સત્તા હોય.

તેમાંય, જે જીવો જિનનામની સત્તા વિનાના હોય તેમને ૧૪૮, ૧૪૬ ને ૧૪૫ ને બદલે અનુક્રમે ૧૪૭, ૧૪૫, અને ૧૪૪ ની હોય.

આહારક ચતુષ્કની સત્તા ન હોય તેને ૧૪૮, ૧૪૬ ને ૧૪૫ ને બદલે અનુક્રમે ૧૪૪, ૧૪૨ ને ૧૪૧ ની સત્તા હોય.

જિનનામ અને **આહારક** ચતુષ્કની સત્તા ન હોય, તેઓને ૧૪૮, ૧૪૬ ને ૧૪૫ ને બદલે ૧૪૩, ૧૪૧ ને ૧૪૦ ની સત્તા હોય.

વિસંયોજક :—

ઉપરની રીતે જ સત્તા વિચારવી. પરંતુ અનંતાનુબંધીય ચાર દરેકમાં ઓછી કરવી, એટલે જયાં ૧૪૮, ૧૪૭, ૧૪૬, ૧૪૫, ૧૪૪, ૧૪૩, ૧૪૨, ૧૪૧, અને ૧૪૦ હોય, તેને બદલે અનુક્રમે

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

૧૪૪, ૧૪૩, ૧૪૨, ૧૪૧, ૧૪૦, ૧૩૯, ૧૩૮, ૧૩૭ અને ૧૩૬ ની સત્તા કહેવી.

શ્રેણિથી પડતા જીવોને પણ આ રીતે જ સત્તા વિચારવી.

૨. ક્ષાયિક સમકિતી: ઉપશમ શ્રેણીવાળા:

અનેક જીવોની અપેક્ષાએ પૂર્વબદ્ધાયુવાળા જીવોને દર્શન સપ્તક, અને તિર્યંચાયુ તથા નરકાયુ વિના ૧૩૯ સત્તામાં હોય. **અબદ્ધને** ૧૩૮. અહીં આયુષ્યના બંધનો સંભવ હોય જ નહિ.

ક્ષાયિક સમકિત પામ્યા પહેલાં અબદ્ધાયુ હોય, અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામે, તો તેજ ભવે મોક્ષ પામે. માટે સંભવ સત્તા હોય નહિ.

जैन साईट JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

જિનનામ સત્તામાં ન હોય, તેઓને ઉપરની માફક ૧૩૯ અને ૧૩૮ ને બદલે ૧૩૮ અને ૧૩૭ની સત્તા હોય.

આહારક ચતુષ્ક સત્તામાં ન હોય. તેઓને ૧૩૯ ને ૧૩૮ ના બદલે ૧૩૫ ને ૧૩૪ હોય. જિનનામ અને આહારક ચતુષ્ક સત્તામાં ન હોય તેઓને ૧૩૯ ને ૧૩૮ના બદલે ૧૩૪ ને ૧૩૩.

ક્ષાયિક સમકિતી ક્ષપક શ્રેણિવાળા:–

આ જીવો અબદ્ધાયુવાળા જ હોય છે. તેથી દર્શનસપ્તક અને દેવ, તિર્યંચ તથા નરકાયુ એમ કુલ દશ પ્રકૃતિ વિના તેઓને ૧૩૮ પ્રકૃતિની સત્તા હોય.

જે જીવો જિનનામની સત્તા રહિત હોય, તેઓને ૧૩૭ પ્રકૃતિ હોય.

જે જીવોને આહારક ચતુષ્ક સત્તામાં ન હોય, તેઓને ૧૩૪ પ્રકૃતિ હોય.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તથા જિનનામ અને આહારક ચતુષ્કની સત્તા વિનાના જીવોને ૧૩૩ પ્રકૃતિ સત્તામાં હોય.

એ રીતે આઠમા ગુણસ્થાનકે ૧૪૮, ૧૪૭, ૧૪૬, ૧૪૫, ૧૪૪, ૧૪૩, ૧૪૨, ૧૪૧, ૧૪૦, ૧૩૯, ૧૩૮, ૧૩૭, ૧૩૬, ૧૩૫, ૧૩૪, ૧૩૩ એ સોળ વિકલ્પો હોય છે.

૯. અનિવૃત્તિ બાદર સંપરાય ગુણસ્થાનક :

ઉપશમ શ્રેણી માટે ઉપશમ તથા ક્ષાયિક સમકિતી સર્વેને પૂર્વ દર્શાવેલ ૧૪૮, ૧૪૭, ૧૪૬, ૧૪૫, ૧૪૪, ૧૪૩ ૧૪૨, ૧૪૧. ૧૪૦, ૧૩૯, ૧૩૮, ૧૩૭, ૧૩૬, ૧૩૫, ૧૩૪, તથા ૧૩૩ એ સોળ પૂર્વોક્ત રીતિએ જ હોય છે.

ક્ષપકશ્રેણી કરનાર ક્ષાયિકને પણ પૂર્વોક્ત રીતિએ જ ૧૩૮, ૧૩૭, ૧૩૪ અને ૧૩૩ એમ ચાર સત્તાસ્થાનક હોય. પરંતુ અપ્રત્યાખ્યાનીય ચતુષ્ક અને પ્રત્યાખ્યાનીય ચતુષ્ક એ આઠ પ્રકૃતિઓના ક્ષયે પૂર્વોક્ત ચાર વિકલ્પોને બદલે અનુક્રમે ૧૩૦, ૧૨૯, ૧૨૬ અને ૧૨૫ ની સત્તા હોય તેમાંથી ૧ સ્થાવર, ૨ સૂક્ષ્મ, ૩ તિર્યંચગતિ, ૪ તિર્યંચાનુપૂર્વી, ૫ નરકગતિ, ૬ નરકાનુપૂર્વી, ૭ આતપ, ૮ ઉદ્યોત, ૯ નિદ્રાનિદ્રા, ૧૦ પ્રચલાપ્રચલા, ૧૧ થીણદ્ધિ, ૧૨ એકેન્દ્રિય, ૧૩ બેઇન્દ્રિય, ૧૪ તેઇન્દ્રિય, ૧૫ ચઉરિન્દ્રિય, તથા ૧૬ સાધારણ: એમ ૧૬ પ્રકૃતિના ક્ષયે અનુક્રમે ૧૧૪, ૧૧૩, ૧૧૦ અને ૧૦૯ પ્રકૃતિ સત્તામાં રહે.

ત્યારબાદ, સામાન્યતઃ નપુંસકવેદના ક્ષયે ઉપરના સત્તાસ્થાનોને બદલે અનુક્રમે ૧૧૩, ૧૧૨, ૧૦૯, અને ૧૦૮ પ્રકૃતિ સત્તામાં રહે, તેમાંથી સ્ત્રીવેદના ક્ષયે ૧૧૨, ૧૧૧, ૧૦૮ અને ૧૦૭ પ્રકૃતિ સત્તામાં રહે. તેમાંથી હાસ્ય, રતિ અરતિ, શોક, ભય અને જુગુપ્સા એ ૭ પ્રકૃતિના ક્ષયે ૧૦૬, ૧૦૫, ૧૦૨, અને ૧૦૧ રહે. ત્યાર

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

બાદ પુરુષવેદના ક્ષયે ૧૦૫, ૧૦૪, ૧૦૧ અને ૧૦૦ પ્રકૃતિનાં સત્તાસ્થાન રહે.

હવે, પ્રસ્થાપકની અપેક્ષાએ વિચારીએ :-

નપુંસકવેદી શ્રેણી માંડનાર :-

સ્ત્રીવેદ તથા નપુંસક વેદનો તથા પુરુષવેદ અને હાસ્યાદિ ષટ્કનો સમકાળે ક્ષય કરે, તો નપુંસક વેદના ક્ષયેજ ૧૧૩, ૧૧૨ ૧૦૯ અને ૧૦૮ પ્રકૃતિનાં સત્તાસ્થાનકો હોય. હાસ્યાદિષટ્કનો ક્ષય થતાં ૧૦૬, ૧૦૫, ૧૦૨ અને ૧૦૧ પ્રકૃતિવાળા સત્તાવિકલ્પો ન સંભવે. અન્યસ્થાને થતાં ૧૧૩ વિગેરે વિકલ્પો સંભવે. પરંતુ ૧૦૬નું સત્તાસ્થાનક અન્ય કોઈ પ્રસંગે નપુંસકવેદી ક્ષપકશ્રેણી માંડનારને હોય જ નહિ. માટે તે વિકલ્પ તો તેઓને સર્વથા વર્જ્યો.

સ્ત્રીવેદી શ્રેણી માંડનાર—

પુરૂષવેદ અને હાસ્યાદિષટ્કનો સમકાળે ક્ષય કરે છે, તેથી તે પ્રસંગે થતાં જે ૧૦૬, ૧૦૫, ૧૦૨ અને ૧૦૧ પ્રકૃતિના ચાર વિકલ્પો, ન સંભવે.

૧૦૬ નો વિકલ્પ પૂર્વોક્ત રીતિએ જ ન સંભવે, પરંતુ અન્ય વિકલ્પો તો અન્ય સ્થાને થતા હોવાથી અન્ય પ્રસંગે સંભવી શકે.

પુરુષવેદી શ્રેણી માંડનાર—

ઉપર પ્રમાણે જ સત્તાસ્થાન હોય. ઉપરની વાત પ્રાસંગિક કહી. હવે આપણે આગળ વિચારીએ. આપણે વિચારી ગયા કે—પુરુષવેદના ક્ષયે ૧૦૫, ૧૦૪, ૧૦૧ અને ૧૦૦ પ્રકૃતિના ચાર વિકલ્પો રહે, તેમાંથી સંજ્વલન ક્રોધના ક્ષયે ૧૦૪, ૧૦૩, ૧૦૦ અને ૯૯ પ્રકૃતિના ચાર વિકલ્પ રહે, તેમાંથી સંજ્વલન માનના ક્ષયે ૧૦૩, ૧૦૨, ૯૯ અને ૯૮ એ ચાર વિકલ્પ રહે, ત્યાર બાદ માયાના ક્ષયથી દશમા ગુણસ્થાનકની શરૂઆત થાય છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

એ પ્રમાણે ક્ષપકને ૯૮, ૯૯, ૧૦૦, ૧૦૧, ૧૦૨, ૧૦૩, ૧૦૪, ૧૦૫, ૧૦૬, ૧૦૭, ૧૦૮, ૧૦૯, ૧૧૦, ૧૧૧, ૧૧૨, ૧૧૩, ૧૧૪, ૧૨૫, ૧૨૬, ૧૨૯, ૧૩૦, ૧૩૩, ૧૩૪, ૧૩૭ અને ૧૩૮, એમ કુલ પચ્ચીશ સત્તાસ્થાન હોય.

તથા અનિવૃત્તિ ગુણસ્થાને ઉપર કહેલાં (૨૩) ૯૮ થી ૧૩૪, તથા ૧૩૫, ૧૩૬, ૧૩૭, ૧૩૮, ૧૩૯, ૧૪૦, ૧૪૧, ૧૪૨, ૧૪૩, ૧૪૪, ૧૪૫, ૧૪૬, ૧૪૭, ૧૪૮ એમ સાડત્રીશ સત્તાસ્થાનો સંભવે છે.

૧૦. સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનક.

આ ગુણસ્થાનકે ઉપશમ શ્રેણીવાળાને, ઉપરના ગુણસ્થાનકમાં કહેલ ૧૩૩ થી ૧૪૮, એમ ૧૬ સત્તાસ્થાનક હોય, ક્ષપકશ્રેણીવાળા-ને નવમાના અંતે માયાનો ક્ષય થવાથી જિનનામ અને આહારક ચતુષ્કની સત્તાવંતને ૧૦૨, જિનનામની સત્તા ન હોય તેને ૧૦૧. આહારક ચતુષ્ક વિના જિનનામની સત્તાવંતને ૯૮ અને જિનનામ તથા આહારક ચતુષ્ક પણ સત્તામાં ન હોય, તેઓને ૯૭ ની સત્તા હોય.

આ ગુણસ્થાનકના અંતમાં સંજ્વલન લોભનો પણ ક્ષય થાય છે. ત્યારે બારમા ગુણસ્થાનકની શરૂઆત થાય છે.

આ પ્રમાણે દશમા ગુણસ્થાનકે ૯૭, ૯૮, ૧૦૧, ૧૦૨, અને ૧૩૩ થી ૧૪૮ સુધીનાં, એમ કુલ ૨૦ સત્તાસ્થાનકો હોય. ક્ષપકશ્રેણી કરતો જીવ સીધો બારમે જ જાય.

૧૧. ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાનક.

આ ગુણસ્થાનકે પણ ૧૩૩ થી ૧૪૮ પર્યંતના સોળ સત્તા વિકલ્પ હોય, અહીં આવેલો જીવ અવશ્ય પતન પામે છે.

૧૨. ક્ષીણમોહ વીતરાગ ગુણસ્થાનક.

દશમાના અંતે સંજ્વલન લોભનો ક્ષય થવાથી અનુક્રમે, ૧૦૧, ૧૦૦, ૯૭ અને ૯૬ પ્રકૃતિવાળા ચાર વિકલ્પ હોય.

જૈન સાઈટ JAINSITE .com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

તથા દ્વિચરિમ સમયે નિદ્રા અને પ્રચલાનો ક્ષય થવાથી અનુક્રમે ૯૯, ૯૮, ૯૫ અને ૯૪ પ્રકૃતિવાળા ચાર વિકલ્પ હોય.

ત્યારપછી, બારમાના અંતે ચક્ષુ, અચક્ષુ, અવધિ અને કેવલ, એ ચાર દર્શનાવરણીય, મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યવ અને કેવલ એ પાંચ જ્ઞાનાવરણીય, દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્ય એ પાંચ અંતરાય, કુલ ૧૪ પ્રકૃતિના ક્ષયે તેરમા ગુણસ્થાનકની શરૂઆત થાય છે.

એ પ્રમાણે બારમે ગુણસ્થાનકે ૯૪, ૯૫, ૯૬, ૯૭, ૯૮, ૯૯, ૧૦૦ ને ૧૦૧ એ આઠ વિકલ્પો હોય છે.

૧૩. સયોગિ ગુણસ્થાનક

બારમા ગુણસ્થાનકના અંતમાં ચૌદ પ્રકૃતિના ક્ષયની પૂર્વે જે ૯૪, ૯૫, ૯૮, અને ૯૯ એ ચાર વિકલ્પ હતા, તેમાંથી ચૌદ પ્રકૃતિનો ક્ષય થવાથી તેરમે ગુણસ્થાનકે ઉપરના ચાર વિકલ્પને બદલે ૮૦, ૮૧, ૮૪ અને ૮૫ એ ચાર વિકલ્પવાળા સત્તાસ્થાનક હોય છે.

એટલું ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું કે-જેઓને આહારક ચતુષ્ક અને જિનનામની સત્તા છે, તેઓને ૮૫ ની સત્તા હોય. જેઓને જિનનામની સત્તા ન હોય, તેઓને ૮૪ ની સત્તા હોય, જેઓને આહારક ચતુષ્કની સત્તા ન હોય તેઓને ૮૧ ની સત્તા હોય અને જેઓને જિનનામ અને આહારક ચતુષ્કની સત્તા ન હોય તેઓને ૮૦ ની સત્તા હોય. એ રીતે આ ગુણસ્થાનકે ૮૦, ૮૧, ૮૪ અને ૮૫ એ ચાર વિકલ્પ હોય છે.

૧૪. અયોગિ ગુણસ્થાનક.

આ ગુણસ્થાનકના દ્વિચરિમ સમય સુધી પૂર્વોક્ત રીતે જ ૮૦, ૮૧, ૮૪ અને ૮૫ પ્રકૃતિનાં ચાર સત્તાસ્થાનો હોય છે. ત્યાર બાદ જેઓને ૮૫ નું સત્તાસ્થાન હોય તેઓને, ૧ દેવગતિ ૨ દેવાનુપૂર્વી, ૩ શુભ ને ૪ અશુભ વિહાયોગતિ, એ ગંધ ૬ આઠ

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

સ્પર્શ. ૧૪, પાંચ વર્ણ. ૧૯, પાંચ રસ. ૨૪, પાંચ શરીર. ૨૯ પાંચ બંધન. ૩૪ પાંચ સંઘાતન. ૩૯, નિર્માણ. ૪૦, ૭ સંઘયણ ૪૬, અસ્થિર ૪૭. અશુભ ૪૮. દુર્ભગ ૪૯, દુઃસ્વર ૫૦, અનાદેય, ૫૧, અયશ ૫૨. ૭ સંસ્થાન ૫૮. અગુરુલઘુ ચતુષ્ક ૬૨. અપર્યાપ્ત ૬૩. સાતાવેદનીય અથવા અસાતા વેદનીય ૬૪. પ્રત્યેક ૬૫. સ્થિર ૬૬. શુભ ૬૭. ઔદારિક, વૈક્રિય અને આહારક અંગોપાંગ ૭૦. સુસ્વર ૭૧, અને નીચગોત્ર આ ૭૨ પ્રકૃતિના ક્ષયે ૧૩ પ્રકૃતિ રહે.

અન્ય મતે-મનુષ્યાનુપૂર્વી સહિત ૭૩ ના ક્ષયે ૧૨ પ્રકૃતિ રહે.

જેઓને જિનનામ સત્તામાં ન હોય, તેઓને ૭૨ ના ક્ષયે ૧૨

અન્ય મતે--મનુષ્યાનુપૂર્વી સહિત ૭૩ ના ક્ષયે ૧૧ પ્રકૃતિ સત્તામાં રહે.

એ પ્રમાણે સ્વમતે-૧૨. ને ૧૩ પ્રકૃતિનું સત્તાસ્થાન.

અને અન્યમતે-૧૧ ને ૧૨ પ્રકૃતિનું સત્તાસ્થાન હોય છે.

તથા આહારક ચતુષ્ક સત્તામાં ન હોય, તેઓને ૬૮ પ્રકૃતિનો ક્ષય થાય છે. કારણ કે ઉપરની ૭૨ પ્રકૃતિ આહારક ચતુષ્ક સહિત થાય છે, અને આહારક ચતુષ્ક તો આ જીવોને સત્તામાંજ નથી. માટે ૬૮ નો ક્ષય થાય છે, એટલે મનુષ્યગતિ, પંચેન્દ્રિય જાતિ, ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત, સુભગ, આદેય ને યશ, જિનનામ, ઉચ્ચગોત્ર, મનુષ્યાયુ, અને મનુષ્યાનુપૂર્વી એ ૧૩ પ્રકૃતિ રહે. અન્ય મતે-મનુષ્યાનુપૂર્વી વિના ૧૨ પ્રકૃતિ રહે.

અને જેઓને જિનનામ અને આહારક ચતુષ્ક સત્તામાં ન હોય તેઓને પણ ૬૮ પ્રકૃતિનો ક્ષય થાય છે. પરંતુ જિનનામ વિના પ્રકૃતિ ૧૨ રહે છે.

અને અન્ય મતે-મનુષ્યાનુપૂર્વી વિના ૧૧ પ્રકૃતિ રહે છે.

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

એ પ્રમાણે સ્વમતે–૧૨, ૧૩ પ્રકૃતિનું સત્તાસ્થાન અને અન્ય મતે–૧૧ ને ૧૨ નું તથા ૮૦. ૮૧, ૮૪, ને ૮૫ એ છ સત્તા-સ્થાનો ૧૪ મા ગુણસ્થાનકે હોય છે.

ત્યારબાદ ચરમ સમયે બાકી રહેલી સર્વ પ્રકૃતિનો ક્ષય કરી અનાદિસંબંધવાળા કાર્મણ શરીરને છોડી જન્મમરણથી મુક્ત થવા રૂપ નિવૃત્તિ નગરમાં સાદિ અનંતકાળ વાસ કરે છે.

એ પ્રમાણે ૧૧ ને ૧૨ અથવા ૧૨ ને ૧૩ એમ બે સત્તા-સ્થાન અને ૮૦, ૮૧, ૮૪, ૮૫, ૯૪, ૯૫, ૯૬, ૯૭, ૯૮, ૯૯, ૧૦૦, ૧૦૧, ૧૦૨, ૧૦૩, ૧૦૪, ૧૦૫, ૧૦૬, ૧૦૭, ૧૦૮, ૧૦૯, ૧૧૦, ૧૧૧, ૧૧૨, ૧૧૩, ૧૧૪, ૧૨૫, ૧૨૬, ૧૨૭, ૧૨૯, ૧૩૦, ૧૩૧, ૧૩૩, ૧૩૪, ૧૩૫, ૧૩૬, ૧૩૭, ૧૩૮, ૧૩૯, ૧૪૦, ૧૪૧, ૧૪૨, ૧૪૩, ૧૪૪, ૧૪૫, ૧૪૬, ૧૪૭, ૧૪૮ એ પ્રમાણે કુલ ૪૯ સત્તાસ્થાનો છે.X

X આ નિબંધમાં મતાંતરો ટાંકવામાં આવેલા નથી, તેમજ અભ્યાસી વિદ્યાર્થીએ તૈયાર કરેલ હોવાથી તેમાંથી સ્ખલનાઓ વિશિષ્ટ અભ્યાસીઓ સૂચવે, તે પ્રમાણે સુધારીને સમજવી આ વિદ્યાર્થી–શિવલાલ સોભાગ્યચંદ છઠીઆરડાના રહીશ હતા. છઠ્ઠો કર્મગ્રંથ પુરો કરી પંચત્વ પામેલ છે. જો જીવ્યા હોત તો કર્મગ્રંથના સમર્થ વિદ્વાન થવાની ચોક્કસ આશા હતી.

જૈન સાઈટ JAINSITE જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ધાર્મિક પુસ્તકોની યાદી

સામાયિક ચૈત્યવંદના	૦૦-૬૦
બે પ્રતિ. મૂળ (ગુજ.)	૨-૦૦
બે પ્રતિ. હિન્દી	૩-૦૦
બે પ્રતિ. સાર્થ	૫-૦૦
પંચ પ્રતિ. મૂળ (ગુજ.)	૬-૦૦
પંચ પ્રતિ. હિન્દી	૭-૦૦
પંચ પ્રતિ. સાર્થ	૧૫-૦૦
જીવ વિચાર સાર્થ	૫-૦૦
નવતત્ત્વ સાર્થ	૮-૦૦
દંડક-લઘુસંગ્રહણી	છપાય છે.
ભાષ્યત્રયમ્ સાર્થ	૧૧-૦૦
કર્મગ્રન્થ ભા.૧લો(૧-૨)	૯-૦૦
,, ભા.૨જો(૩-૪)	૮-૦૦
,, ભા.૩જો(૫-૬)	૯-૦૦
તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર (મુનિશ્રી રાજશેખરવિ. મ.)	૧૭-૦૦
તત્ત્વાર્થ ભૂમિકા	૨-૫૦
આનંદઘન ચોવીશી સાર્થ	૬-૦૦
દ્રવ્યગુણ પર્યાયનો રાસ	૧-૦૦
જિનગુણ પદ્યાવલી	૫-૫૦
સમકિત ૬૭ બોલ સજ્ઝાય	૦-૭૫
આત્મહિતકર આધ્યાત્મિક વસ્તુ સંગ્રહ	૧-૦૦
અભક્ષ્ય અનંતકાય વિચાર હિન્દી	૭-૦૦
અભક્ષ્ય અનંતકાય વિચાર ગુજરાતી	૬-૦૦
સમાસ સુબોધિકા	૪-૦૦
સિદ્ધહેમ રહસ્યવૃત્તિ	૬-૦૦
છ કર્મગ્રન્થ સાર્થ	૫-૦૦
પ્રશમરતિ	૨-૨૫
પહેલી ચોપડી	૨-૦૦
ધર્મોપદેશ તત્ત્વજ્ઞાન	૦-૨૫
મુક્તિકે પથ પર	૧-૦૦

ગ્રાહકોને સૂચના :— (૧) પુસ્તકો અગાઉથી નાણાં મળ્યા પછી કે વી. પી. થી મોકલી શકાય છે. (૨) પોસ્ટેજ પેકીંગ વગેરે ખર્ચ અલગ સમજવાનું છે.

—: પ્રાપ્તિસ્થાન :—

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ
મહેસાણા (ઉ. ગુજરાત)
Pin : 384001

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ
પાલીતાણા (સૌરાષ્ટ્ર)
Pin : 364270

JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com

ઉત્તમમાર્ગ – સાધના

આ સંસ્થા ઉત્તમ જૈન વિદ્વાનો, અધ્યાપકો તૈયાર કરી અને ઉત્તમ જૈન ધાર્મિક સાહિત્ય પ્રકાશિત કરી ભવ્ય આત્માઓને શ્રી વીતરાગ ધર્મની અભિમુખ રાખી પારમાર્થિક જનકલ્યાણ સાધે છે.

卐
卐 卐

શ્રી સદ્ યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા

અને

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ, મહેસાણા.

જૈન સાઈટ JAINSITE.com જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

www.jainsite.com For Private & Personal Use Only info@jainsite.com